

TERRITORIS

REVISTA DEL DEPARTAMENT DE CIÈNCIES DE LA TERRA

Núm. 2 / 1999

Universitat de les Illes Balears

Universitat de les Illes Balears

TERRITORIS

Revista del Departament de Ciències de la Terra

Palma, 1999

TERRITORIS

Número 2

Revista del Departament de Ciències de la Terra
Universitat de les Illes Balears

CONSELL DE REDACCIÓ

Director: Bartomeu Barceló i Pons. Catedràtic de Geografia Humana. UIB

Secretari: Macià Blázquez Salom. Professor Titular d'EU d'Anàlisi Geogràfica Regional. UIB

Vocals: Joan Fornós Astó. Professor Titular d'U d'Estratigrafia. UIB

Onofre Rullan Salamanca. Professor Titular d'U d'Anàlisi Geogràfica Regional. UIB

Jaume Servera Nicolau. Professor Titular d'EU de Geografia Física. UIB

CONSELL ACADÈMIC

Jean Bisson. Professeur de Géographie. Université de Tours

Joan Cuerda Barceló. Quaternarista

Agustí Jansà Clar. Director del Centre Meteorològic a les Illes Balears

Joan Mayol Serra. Cap del Servei de Biodiversitat del Govern Balear

Lluís Pomar Gomà. Catedràtic d'Estratigrafia. Universitat de les Illes Balears

Gérard Richez. Professeur de Géographie. Université de Provence

Antoni Rodríguez Perea. Director del departament de Ciències de la Terra. UIB

Vicenç M. Rosselló Verger. Catedràtic de Geografia Física. Universitat de València

Rosa Vallès Costa. Catedràtica d'IEM. Eivissa

Tomàs Vidal Bendito. Catedràtic de Geografia Humana. Universitat de Barcelona

Joan Vilà Valentí. Catedràtic Emèrit de Geografia Humana. Universitat de Barcelona

© del text: els autors, 1999

© de l'edició: Universitat de les Illes Balears, 1999

Primera edició: octubre de 1999

Edició: Universitat de les Illes Balears. Servei de Publicacions i Intercanvi Científic. Cas Jai. Campus universitari.
Cra. de Valldemossa, km 7.5. 07071 Palma (Illes Balears)

Impressió: Taller Gràfic Ramon. C/ de Jaume Balmes, 39 i 43. 07004 Palma

ISSN: 1139-2169

DL: PM 524-1998

No es permet la reproducció total o parcial d'aquest llibre ni de la coberta, ni el recull en un sistema informàtic, ni la transmissió en qualsevol forma o per qualsevol mitjà, ja sigui electrònic, mecànic, per fotocòpia, per registre o per altres mètodes, sense el permís dels titulars del copyright.

Sumari

Principals trets fisiogràfics i climàtics de les Pitiüses

JAUME SERVERA NICOLAU

9

Los valores naturales de la unidad ecológica de
ses Salines d'Eivissa i Formentera

JAUME ESTARELLAS FERNÁNDEZ

39

El pla de les Salines d'Eivissa. Estudi geogràfic

GABRIEL JOAN ALEMANY I MOREY

55

Por qué estudiar un paisaje: ses Salines de Eivissa y Formentera

VICENT MARÍ COSTA

ELENA MORÁN HERNÁNDEZ

67

L'entorn controlat. Els molins de Santa Eulària i la vila d'Eivissa

ANTONI FERRER ABÁRZUZA

87

Canvi demogràfic i substitució lingüística a les illes Pitiüses

BERNAT JOAN I MARÍ

103

La dona en la indústria eivissenca

MARGALIDA TORRES PLANELLS

113

La insularitat en la narrativa popular pitiüsa

ALÍCIA MARTÍNEZ LÓPEZ-HERMOSA

123

Economía del turismo en Eivissa y Formentera

TOMÁS MÉNDEZ REYES

131

Inventari dels padrons del segle XIX de l'arxiu històric d'Eivissa: els pobles

FANY TUR RIERA

157

Patrons i tripulacions eivissencs en el correu oficial durant el segle XVIII

PERE VILÀS GIL

169

DOCUMENTACIÓ

Las feixes de Ibiza

GEORGE M. FOSTER

183

Bibliografia sobre i de les illes Pitiüses (Eivissa i Formentera)

BARTOMEU BARCELÓ I PONS

ANTONI MIQUEL LUCAS I VIDAL

ROSA VALLÈS I COSTA

195

TERRITORIS 2, les illes Pitiüses

Onofre Rullan

Coordinador de *TERRITORIS*, 2

L'etapa de la revista del Departament de Ciències de la Terra que encetà *TERRITORIS* 1 focalitzà el seu interès en una rutilant figura de la moderna climatologia i meteorologia d'aquestes illes: Josep Maria Jansà. La relació de Jansà amb Menorca fou, com és ben sabut, més que notable.

TERRITORIS començava així la nova etapa amb un número que, indirectament, tractava de compensar el «deute històric» que les ciències territorials en general i la geogràfica en particular havien comès amb una de les «illes menors», Menorca, la major de les menors.

El número que teniu a les vostres mans segueix aquesta voluntat d'incorporar al primer pla els territoris insulars balears que, per mor de posicions geogràfiques perifèriques, han patit amb més força la marginació de la investigació oficial.

Des del Consell de Redacció volíem expressament que, el pitiús, fos un número treballat des d'Eivissa i Formentera. És per això que encomanàrem l'índex inicial a l'Institut d'Estudis Eivissencs, en concret a la geògrafa Rosa Vallès. Finalment, sense sortir de la temàtica pitiüsa, hi ha hagut tres aportacions mallorquines, la de Gabriel Alemany, la de Jaume Servera i la de Bartomeu Barceló i Antoni Lucas amb qui ha col·laborat Rosa Vallès. La resta d'autors —Jaume Estarellas, Vicent Marí i Elena Morán, Antoni Ferrer, Pere Vilàs, Fany Tur, Margalida Torres, Alcía Martínez, Tomás Méndez i Bernat Joan— són, tots ells, coneguts investigadors que, arrelats a les Pitiüses, ens aporten les seves més recents col·laboracions.

La revista primogènita de *TERRITORIS*, el *Boletín Oficial de la Cámara de Comercio, Industria y Navegación de Palma*, ja havia dedicat dos números, el 639 i el 644-645 de 1963 i 1964 respectivament, a les illes Pitiüses; 35 anys després ja era hora que la geografia balear tornés a mirar Eivissa i Formentera. D'aquells antics números hem rescatat un article, avui, de Geografia Històrica, *Las feixes de Ibiza*, que el Dr. Antonio López havia traduït de l'original de 1952 publicat a *The Geographical Review* per George M. Foster. Amb aquesta reedició perseguíem un doble objectiu, per un costat lligar els dos monogràfics que la geografia balear ha dedicat a les Balears més meridionals i, per l'altre, recuperar un treball que ens mostra part del que Eivissa era quan es trobava a les portes del que és avui. Repensar territoris diferents dels actuals potser ens ajudi a la reflexió, si ahir era tan diferent d'avui com ens relatava George M. Foster, demà també pot ser diferent del

que ara veiem. Que aquest diferent sigui millor o pitjor depèn del fet que ens ho proposem realment i amb fermesa.

En nom del Consell de Redacció de *TERRITORIS*, gràcies, col·laboradors, gràcies, Institut d'Estudis Eivissencs.

**Principals trets
fisiogràfics i
climàtics de les
Pitiüses**

Jaume
Servera Nicolau
*Universitat de les
Illes Balears*

Principals trets fisiogràfics i climàtics de les Pitiüses

Jaume Servera Nicolau

Departament de Ciències de la Terra. Universitat de les Illes Balears

Resum

El present treball és una síntesi dels aspectes abiòtics de les illes Pitiüses de l'arxipèlag Balear, fonamentat en els coneixements ja existents i sense resultats innovadors propis d'un procés d'investigació.

S'hi dona una ràpida visió de la fisiografia de les terres emergides actuals i la seva relació amb els materials que configuren les Illes, per fer seguidament un resum de les dades climàtiques actuals més significatives.

Així doncs, la pretensió i funció del text que segueix és la de preàmbul al marc físic en què s'emmarca el contingent dels treballs que configuren aquest monogràfic número 2 de la publicació Territoris, i que, sense cap mena de dubte, constitueixen aportacions més innovadores al coneixement del territori pitiús.

Abstract

This paper is a synthesis about the abiotic aspects of the Pitiüses Islands (Balearic Archipelago), based on the preexistent knowledge, but with no new investigations.

Itot nivell firat, a quick view both of the physiography of the emerged land and secondly of the actual climatic aspects.

The aim of it is to serve as a preface about the physical world which is the the profile in this monography, number 2 of Territoris. They are contributions to a better knowledge about the Pitiüses Islans.

Paraules clau: arxipèlag Balear, Pitiüses, fisiografia, clima, Quaternari.

Keywords: Balearic Archipelago, Pitiüses Islands, physiography, climate, Quaternary.

Recepció del manuscrit, 21 de setembre de 1998

Principals trets de la fisiografia de les Pitiüses

Les Pitiüses són les illes que es localitzen a la part més sud-occidental de l'arxipèlag Balear, al mateix temps, són les que es troben més properes a la península Ibèrica (fig. 1). La distància entre l'illa del Vedrà, al litoral sud-occidental d'Eivissa, i el cap de la Nau, a la península Ibèrica, és tan sols d'uns 87 km. Per altra part, entre Eivissa i Mallorca la distància més curta del canal, entre la punta eivissenca del Jonc i el cap mallorquí de la Mola, és d'uns 82 km. El grup, l'integren les illes d'Eivissa, Formentera, l'Espalmador i una seixantena d'illots, dels quals cal destacar per les seves majors dimensions, la Conillera, Tagomago, el Vedrà i l'Espardell.

Figura 1. Localització de les Pitiüses a la Mediterrània occidental i hipsometria de l'illa d'Eivissa i de l'illa de Formentera.

— Les illes de Formentera i l'Espalmador

Formentera i l'Espalmador són les dues illes més meridionals del conjunt pitiús. Queden separades de l'illa d'Eivissa per un rosari d'illots més petits, els quals delimiten una sèrie de freus al llarg dels 7 km que separen la punta del Far d'en Pou, al nord de l'Espalmador, i la punta de la Torre de les Portes, al sud d'Eivissa (fig. 2).

Figura 2. En el primer pla, el far de l'illa dels Porcs, i, al fons, el far de l'illa dels Penjats. Entre les dues illes es troba el freu Gros d'uns 1.800 m d'amplada i que a cap indret supera els 10 m de profunditat. Aquesta constitueix la distància marina més gran entre l'illa d'Eivissa i el conjunt formenterenc.

La configuració de les illes és molt irregular, com a resultat de la seva evolució morfogenètica recent. Formentera té una superfície aproximada de 83 km² i una llargària de 18 km al llarg de l'eix E-W i de 14,5 en l'eix N-S. Aquestes dimensions la situen en quart lloc en magnitud dins el conjunt de les illes de l'arxipèlag Balear.

Fisiogràficament, Formentera fa la sensació de ser una illa plana, de forma allargada en direcció est-oest i eixamplada en els extrems per la presència de dos promontoris més alts i extensos.

Al sector oriental, on s'ateny la major alçària (la Talaiassa 195 m), el promontori de la Mola constitueix una plataforma elevada que s'assenta sobre calcàries esculloses subhoritzontals del Miocè superior, d'edat tortonianes, que donen una costa espectacular de penya-segats abruptes que arriben als 130 m d'alçària.

A la part occidental de Formentera, sobre les mateixes calcàries esculloses tortonianes, i en aquest cas constituint un relleu monoclinal basculat vers el nord, s'aixeca l'altre gran promontori que al sud culmina amb el cap de Barbaria. Per mor de l'esmentat basculament, aquesta contrada presenta a la part meridional i nord-oriental un litoral de penya-segats més o menys escarpats, en canvi, cap al nord, el promontori va davallant

d'alçària de forma progressiva fins a acabar en una àmplia plataforma costanera amb dos sectors llacunars, estany del Peix i estany Pudent (fig. 3).

Els dos promontoris que conformen els extrems de l'Illa estan connectats per una estreta franja, que s'ha interpretat com un tómbol (Costa, Cuerda i Rosselló, 1985) de dimensions aproximades d'1,5 km d'amplària per 5 km de longitud (fig. 4). Aquest istme presenta un litoral baix que, a la costa meridional, està format per unes alternances de sectors de platja amb afloraments rocallosos, mentre que al vessant septentrional la costa és majoritàriament rocallosa.

Figura 3. Visió parcial de l'estany Pudent al nord de Formentera, part més enfonsada del promontori occidental.

Figura 4. A la imatge es pot observar la unió tombòlica entre el promontori de la Mola, des d'on ha estat presa la fotografia, i el promontori de Barbaria al fons.

L'illa de l'Espalmador, que està situada al nord de Formentera, té unes dimensions força més reduïdes; només 1,53 km² de superfície per 1,25 km d'amplària en l'eix E-W i una llargària nord-sud de 2,65 km, el que fa que ocupi el setè lloc en extensió dins el conjunt d'illes de l'arxipèlag Balear. Amb una forma aplanada i allargada de nord a sud, dibuixa una silueta fusiforme. Al vessant occidental, les terres emergides constitueixen un petit promontori on s'arriba a la major alçària de l'illa (la Guardiola, 19 m) (fig. 5). És precisament en aquest lateral on el litoral es presenta, entre la punta de les Sírvies i la punta de la cova del Burro, com l'únic sector de costa amb penya-segats que just arriben a superar els 15 m d'alçària. A la resta del perímetre, la costa és baixa i alternen, sobretot a la part meridional, llargs sectors de platja amb afloraments rocallosos.

Figura 5. La platja de la Torreta i al fons la torre de la Guardiola a 19 m d'altitud, que constitueix el punt més culminant de l'illa de l'Espalmador.

— L'illa d'Eivissa

Per les seves dimensions, aquesta illa se situa en tercer lloc respecte de les altres illes Balears. Té una superfície d'aproximadament 572,6 km² i una línia de costa d'aproximadament 210 km. La seva forma relativament elíptica dóna unes dimensions dels eixos centrals d'aproximadament 41,1 km NE-SW i 20,1 km de NW-SE. Fisiogràficament, l'illa presenta una orografia accidentada, encara que les seves elevacions no són molt escarpades sinó més aviat amb pendents suaus i formes arrodonides.

Els seus relleus es disposen en dues alineacions orientades de sud-oest a nord-est, separades per un corredor topogràfic per on actualment transcorre la carretera que uneix els dos nuclis urbans més importants, el de la vila d'Eivissa i el de Sant Antoni de Portmany. Al nord, trobem els relleus dels Amunts, on el Puig Fornàs amb 410 m d'altitud constitueix la major alçària de la contrada. L'alineació meridional, la forma la serra de Sant Josep, en què la màxima alçària, la Talaiassa, de 475 m, és també el punt més alt de l'illa.

Per la seva naturalesa litològica calcària, tant un conjunt com l'altre, presenten un desenvolupament de morfologies càrstiques (Ginés i Ginés, 1989), on als Amunts destaquen com a modelat exocàrstic, per la seva rellevància a nivell de totes les Balears, els poljes de Santa Agnès de Corona i el de Sant Mateu d'Aubarca, tapissats en el seu interior per una important gruixa de *terra rossa* i una superfície entorn dels 2 km² (Vilà, 1960). Aquesta breu descripció fisiogràfica de l'illa d'Eivissa quedaria molt incompleta si, a nivell geomorfològic, no féssim esment a la importància del reblit de les planes i els fons de valls (fig. 6) amb materials detrítics, llims vermells i sòls de «terra rossa» quaternaris, que presenten uns pendents suaus cap a la mar. Aquests reblits, formats per dos o tres cicles sedimentaris superposats (Riba, 1979), pendent amunt incrementen la presència de conglomerats i derrubis, donant pas a importants formacions de glacis, tant d'erosió com d'acumulació, fins a entroncar amb els relleus estructurals.

Figura 6. La fotografia correspon a la vall de Sant Vicenç a la part nord-oriental de la serralada dels Amunts on destaca la forma arrodonida dels seus relleus. Al fons de la vall es poden observar els dipòsits de reblit quaternari, on el torrent de la Cala s'encaixa per la part central deixant als seus laterals dos nivells de terrasses al·luvials.

El litoral eivissenc es caracteritza per una major profusió de les formes de penya-segats, sobre tot al litoral del quadrant nord-oriental i al sud-occidental. Els altres dos quadrants, encara que les morfologies de penya-segats hi són presents, no tenen l'espectacularitat, tant en alçària com en verticalitat, dels anteriors, fins i tot, en aquests sectors es presenten àmplies zones de costa de graó. Així i tot, tant en uns litorals com als altres, el caràcter abrupte de la costa es veu freqüentment truncat per la presència d'entrants que originen raconades morfològicament properes a les formes de cales.

Tal vegada la nota més discordant en el litoral de l'illa d'Eivissa, la constitueix la petita península meridional del cap Falcó i el Corb Marí, on queden intercalades les Salines. Molt possiblement, durant el Quaternari, els dos relleus estructurals d'aquesta península han estat illots deslligats de l'Illa major, i que avui hi romanen units per una doble restinga tombòlica on es recolzen les platges del Codolar (fig. 7) i d'en Bossa,

tancant a occident i a orient, respectivament, la Regió Grossa de les Salines. A la part més meridional d'aquest promontori, és on es troben la platja del Cavallet i la de Migjorn, que conformen el sistema platja-duna holocènic actualment més important de l'Illa i tanquen a la mar els estanys de la Regió Petita o del Cavallet de les Salines (Servera, 1997).

Figura 7. La platja del Codolar al litoral sud-occidental d'Eivissa. Aquesta formació tanca a la mar en forma de barra per l'oest la Regió Grossa de les Salines d'Eivissa.

Breu descripció del marc estructural i estratigràfic de les Pitiüses

— Les illes de Formentera i l'Espalmador

El conjunt pitiús, igual que la resta de les Balears, forma part des d'un punt de vista estructural de la perllongació cap al nord-est de la regió Prebètica central i meridional de la banda est de les serralades Bètiques. No obstant això, tota la massa actualment emergida d'illes i illots de Formentera i l'Espalmador correspon al Miocè superior i al Quaternari.

— El Miocè superior i el Pliocè a Formentera

Al Miocè superior, i concretament durant la transgressió tortoniana (12-7 MA), la mar cobria el domini actual de Formentera i el de les illes i els illots dels voltants. En conjunt, constituïen una llosa contínua submergida que els unia a l'illa d'Eivissa (Rangheard, 1985). Aquesta transgressió va deixar com a dipòsits uns materials calcaris organògens subhoritzontals, que actualment constitueixen la base estructural dels relleus de Formentera i que es repeteixen a Portinatx, al nord d'Eivissa. Avui en dia, aquests materials afloren únicament als penya-segats de la Mola (fig. 8), del cap de Barbaria i a l'E de Sant Ferran de les Roques, mentre que a la resta de les illes i els illots la superfície es troba coberta per eolianites quaternàries «marès» i crostes calcàries «caliche».

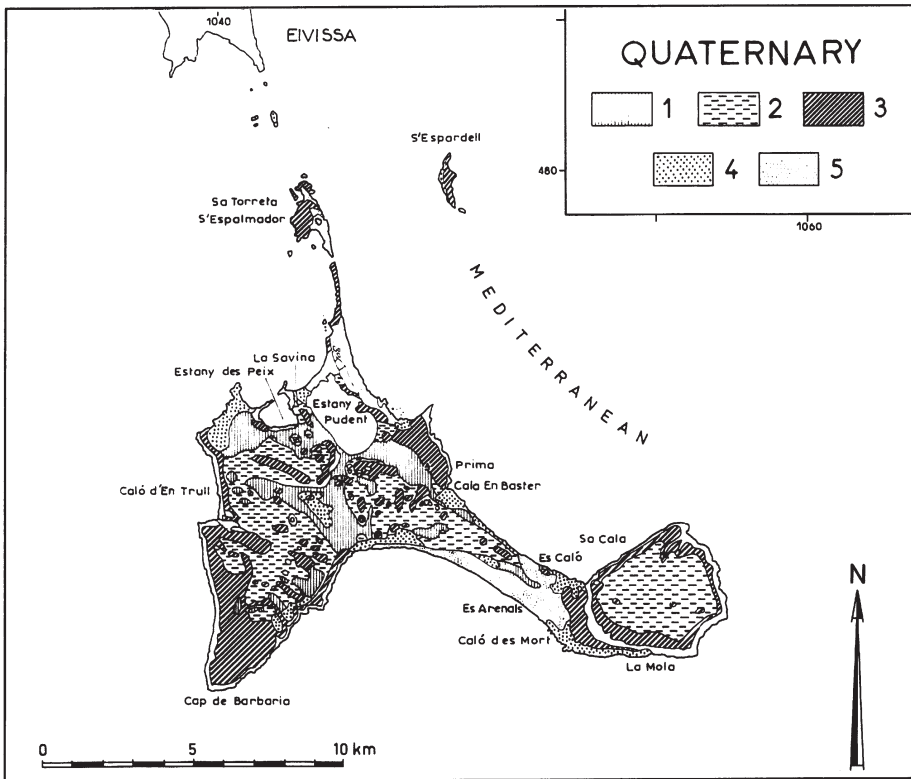
Figura 8. La punta del Garroveret a la part oriental de la Mola de Formentera. Es pot observar l'elevació i la disposició tabular de les calcàries organògenes del Miocè superior.

Fins al Pliocè aquests materials tortonians degueren constituir una corona contínua que enllaçà les actuals terres d'Eivissa i Formentera produint una gran Pitiüsa (Rangheard, 1972). Tota una sèrie de moviments verticals, iniciats en el Miocè superior i que varen continuar al llarg del Pliocè i Quaternari, han tingut com a resultat la sobrelevació de zones corresponents als relleus actuals, i la subsidència d'altres zones actualment negades per la mar. Per altra part, i segons Rangheard (1972), la plataforma balear va sofrir a finals del Miocè un desplaçament estructural extensiu, en el qual una falla d'esqueixament, que passa actualment entre el cap de la Nau i Eivissa, va girar en sentit dextrogiro el conjunt pitiús 50 km cap al sud-est en relació amb la península Ibèrica. Igualment es produïren desplaçaments a la resta de les Balears.

Actualment, la plataforma que actua de sòcol d'Eivissa i Formentera té aproximadament uns 4.400 km² (55 ~ 80 km) (Costa, Cuerda i Roselló, 1985) i queda separada de la península Ibèrica per la depressió o el canal de València (—1.200 m) a la banda NW i pel coll d'Eivissa (de —800 m de fondària) per la banda SW (Canals, Serra i Oriol, 1983).

— El Quaternari: Les eolianites del Pleistocè a Formentera i l'Espalmador

El període Quaternari constitueix en general una etapa sedimentària i d'evolució morfogenètica de Formentera, que s'inicià amb forta erosió postmiocènica que reduí la «gran Pitiüsa» a arxipèlag i provocà la insularitat de totes les Balears. Evidentment, en aquest procés evolutiu han tingut un paper importantíssim les regressions i transgressions del nivell de la mar, influïdes pels períodes glacials i interglacials amb les subsegüents alteracions climàtiques associades. Per altra part, no ha estat menor el paper que han assolit els moviments verticals —basculaments i/o jocs de blocs— que s'han anat succeint al llarg

de tot el Quaternari.

Figura 9. Distribució geogràfica dels afloraments quaternaris de l'illa de Formentera. (1) Llims arenosos; (2) Llims més o menys calcificats amb còdols angulars; (3) Crostes calcàries; (4) Eolianites —marès—; (5) Arenes i dunes holocèniques. Font: Y. Rangheard (1984).

Superficialment gairebé la totalitat de les illes es troben recobertes d'eolianites, llims i crostes calcàries (fig. 9). En el conjunt d'aquestes eolianites regressives del Pleistocè superior, podem diferenciar dos grups de fàcies segons la seva edat: les dunes rissianes i les würmianes (fig. 10). Les dunes rissianes constitueixen la duna basal de les sèries eolianítiques de Formentera, presenten biocalcarenites de color gris clar sòlidament litificades i a la part superior s'observa freqüentment un nivell d'encrostant. La seva potència mitjana és de 5 a 6 m, encara que de forma puntual —com és el cas d'una pedrera de *marès* prop de la urbanització dels Pujols— poden arribar als 12 m. El grup superior, les dunes würmianes, presenten biocalcarenites amb una coloració més rosada i normalment estan menys litificades. Per damunt, i en discordància amb aquestes, es troba un nivell de marga arenosa de color vermellós que pot arribar a tenir 1 m de potència amb presència de senyals de pedogènesi i intensos processos d'encrostant. Per damunt aquest nivell vermellós es localitzen en determinats llocs les dunes holocèniques i recents.

Figura 10. A la fotografia es pot observar la seqüència de les dues fàcies eòliques pleistocèniques. A la base, i sobre una formació d'un paleosòl fosc, el nivell de dunes rissianes amb una tonalitat més clara; per sobre, i en discordància amb les dunes més antigues, les dunes würmianes.

Figura 11. Rizoconcrecions de les dunes würmianes de l'illa de l'Espalmador. Aquestes formes avui són remarcades per l'erosió eòlica actual.

Figura 12. Lapiaz litoral format sobre dipòsits de bioalcalarenites de dunes würmianes a la platja de Migjorn de Formentera.

Les dunes dels dos grups anteriorment descrits i com a característiques comunes, presenten laminacions encreuades de gran escala que, en moltes ocasions, estan alterades per una forta bioturbació. En els afloraments superficials és freqüent observar rizoconcrecions (fig. 11) que, actualment, queden remarcades per la meteorització i la corrosió eòlica. A les zones on els afloraments es localitzen en contacte directe amb l'onatge de la mar o en la zona d'efecte de l'esprai marí, freqüentment apareixen formacions de lapiaz litoral molt espectacular i evolucionat (fig. 12).

Ambdós grups deuen el seu origen a les oscil·lacions glacioeustàtiques, lligades als paleoclimes quaternaris en les quals, coincidint amb les regressions dels màxims glacials Riss i Würm, els nivells de la mar pogueren arribar a mínims superiors als -100 m respecte del nivell de la mar actual (Costa, Cuerda i Rosselló, 1985). Sens dubte, aquests descensos generals varen deixar en cada ocasió una paleogeografia que presentà una àmplia plataforma descoberta i ben provista de sediment que, evidentment, va facilitar els processos de deflació i la construcció de les formes i els cordons dunars pleistocènics.

La majoria d'aquests dipòsits d'eolianites apareixen actualment en contacte amb el nivell de la mar recent o per davall, fet que fa suposar que aquests sistemes dunars relictos es desenvoluparen des de línies de costa que avui estarien localitzades a una certa profunditat. En canvi, terra endins, aquestes formes dunars fòssils i relictos les arribem a trobar adossades¹ als penya-segats del promontori de la Mola, en el sector del Ram i de les proximitats del Caló, a alçàries superiors als 100 m d'altitud i on la xarxa torrencial

¹ Aquests tipus de dipòsits dunars adossats —*top dunes*, *climbing-dunes*— del Pleistocè superior han estat estudiats a Eivissa per autors com D. Henningsen, D. Kelletat i H. Hagn (1981) i a Mallorca per K. Butzer (1962), J. J. Fornós, L. Pomar i A. Rodríguez-Perea (1983) i L. Clemmensen, J. J. Fornós i A. Rodríguez-Perea (1998).

actual queda incidida i condicionada pels seus dipòsits. Al promontori del cap de Barbaria, a la part superior dels penya-segats del sector de la punta de l'Àguila, tornen a aparèixer, a una altitud de 80 m, els dipòsits de marès procedents de formacions dunars pleistocèniques.

Actualment el nexa d'unió de caràcter tombòlic present entre els dos promontoris formenterencs, està format per cordons dunars litorals i llims arenosos calcificats (Rangheard, 1972 i 1985). A part del paper que ja varen tenir les pretèrites acumulacions eòliques del Quaternari en la seva construcció, que si més no, l'han reconstruït després de cada procés erosiu de les anteriors transgressions, l'activitat deposicional eòlica en aquest sector ha seguit actuant, ja que, avui en dia, damunt les dunes pleistocèniques hi trobem dunes holocèniques i recents, sobretot al sector meridional de la platja de Migjorn i al Caló, al vessant septentrional.

Figura 13. La punta de la Torre de les Portes a Eivissa. A la pedrera, es pot observar l'estratigrafia dunar que es repeteix a tots els illots entre aquesta i l'illa de Formentera.

Per altra part, la idea de pont no se centra únicament en el sector anteriorment expressat on el relleu actual el posa de manifest, sinó que el rosari d'illes i illots constituït pels dipòsits quaternaris entre la punta dels Trucadors de Formentera i la punta de la Torre de les Portes a l'illa d'Eivissa (fig. 13), suggereix força la pretèrita unió per diferents cordons de dunes litorals entre les dues illes. Al fet d'interpretar-ho així contribueix, a part de la simetria estratigràfica entre els dipòsits dunars de la plataforma litoral del nord de Formentera, els del rosari d'illots i els de la punta de la Torre de les Portes d'Eivissa, la mateixa batimetria del sector. Tant és així, que un hipotètic descens actual del nivell de la mar de -10 m donaria com a resultat la unió total del conjunt pitiús. No obstant això, la situació actual d'aquest sector pot explicar-se, segons la hipòtesi de M. Costa, J. Cuerda i V. Rosselló (1985), pels enfonsaments a finals del Pleistocè superior i consegüentment per una destrucció parcial del tómbol per l'abrasió marina postglacial. En aquest sentit i per la

part formenterena de la suposada unió tombòlica, cal lligar a la idea de l'existència de processos d'enfonsament, l'actual presència dels dos estanys: el del Peix i el Pudent, igualment l'important desenvolupament del sistema platja-duna holocè que tanca aquest darrer estany a la mar, tant pel costat oriental com pel costat occidental (Servera i Grimalt, 1994; Servera, 1997) (fig. 14).

Figura 14. Les salines d'en Marroig al nord de l'estany Pudent són tancades a cada costat per una restinga dunar holocènica i actual.

Finalment per acabar aquest breu esbós de l'evolució morfogenètica de Formentera al Quaternari, cal fer esment a la important presència de crostes calcàries i llims arenosos (fig. 15), que de forma alternada tapissen la totalitat de l'illa i dels illots. Tant un tipus de formació com l'altre són el resultat de la successió de les diferents condicions climàtiques durant el Pleistocè superior. Les crostes que presenten potències entre 10 i 30 cm, però que es poden fer fins a 1m (Rangeard, 1972), són el resultat de l'enduriment de les parts superiors de cossos dunars o de superfícies de llims arenosos durant les etapes en què el clima va ser més humit i càlid. En canvi, quan el clima fou més sec i fred es formaren àmplies zones de llims arenosos com a resultat dels episodis eòlics del Pleistocè, que alguns autors com L. Solé Sabarís (1961) han qualificat de *loèssics*.

Figura 15. La formació de crostes calcàries «caliche» i de llims arenosos vermellosos sobre els dipòsits quaternaris són presents a la totalitat de l'illa de Formentera i l'Espalmador. A Eivissa també són importants aquests tipus de formacions, això no obstant, per la naturalesa de l'Illa es troben molt més localitzats.

— Eivissa

L'illa d'Eivissa, com ja s'ha comentat, estructuralment forma part de la perllongació cap al nord-est de la regió Prebètica central i meridional de l'est de les serralades Bètiques. No obstant això, i a diferència de la germana menor, la pitiusa Formentera, presenta materials que ens permeten reconstruir una història i una evolució geològica força més antiga i complexa, ja que aquesta es remunta 223 milions d'anys enrere.

A Eivissa, els materials més antics que trobem corresponen a les calcàries i dolomies triàsiques del Muschelkalk (fig. 16). A partir d'aquí, a l'Illa, hi són representats tots i cada un dels períodes corresponents a l'era secundària, on destaquen per la seva important presència els materials del Juràssic (fig. 17) com a base de molts dels relleus presents, i el Cretaci inferior també per la seva abundància i implicació orogràfica (fig. 18).

Figura 16. Els materials més antics que afloren a Eivissa són del Triàsic mitjà. Alternances de dolomies blanques i negres de la fàcies Franciscana del Muschelkalk, del cap Roig.

Figura 17. Al nord de Santa Agnès, a la contrada costanera de les Baladres, es pot observar el contacte per falla entre materials calcaris del Cretaci, a l'esquerra, i margocalcaris del Juràssic a la dreta.

Figura 18. L'illa del Vedrà constitueix una impressionant mola que sorgeix de la mar, en què els penya-segats corresponen a calcàries cretàiques de la Sèrie d'Albarca.

Figura 19. Els penya-segats sobre materials tous del Racó de la Talaia, al nord d'Eivissa, corresponen a alternances de marges i calcarenites en els dipòsits turbidítics del Burdigalià, Miocè inferior.

Del Terciari, tenim que el Paleogen a les Pitiüses constitueix un període que presenta una autèntica llacuna d'informació estratigràfica; no se'n sap la raó, i l'explicació pot anar des de la inexistència de deposició de sediments, fins al fet que sí se sedimentessin, però que aquest registre fos esborrat per erosions posteriors. No obstant això, és a partir d'aquest període que els impulsos tectònics alpins comencen a actuar i que a la nostra contrada continuaran amb una certa intensitat durant tot el Neogen inferior fins al Miocè mitjà (fig. 19). Així doncs, fa uns 15 milions d'anys que l'estructura principal de les Pitiüses es va configurar i definir.

El resultat de l'evolució tectosedimentària d'Eivissa fins al Miocè mitjà es resumeix en una organització d'encavalcaments en tres unitats principals (Rangheard, 1972) (fig. 20). Aquestes unitats estructurals, que es disposen en una orientació allargada de SW a NE, són: la unitat d'Eivissa localitzada a la franja sud-oriental de l'Illa; la unitat Llentrisca-Rei que transcorre per la part central de l'Illa; i la unitat d'Aubarca que ocupa una franja relativament estreta en contacte amb el litoral nord-occidental.

Figura 21. Calcarenites del Miocè superior postorogènic de la punta Xarraca prop de Portinax al nord d'Eivissa.

Al final del Miocè, en el període del Messinià i degut a l'apropament de les plaques europea i africana, la Mediterrània es va tancar provocant un clima relativament àrid i la dessecació, si més no parcial, de la conca. Aquest període de transició entre el Miocè i el Pliocè, és el que es coneix com la crisi de salinitat Messiniana. Les seves repercussions principals foren la formació d'importants dipòsits d'estromatòlits i importants dipòsits evaporítics de sals i guixos en el fons de la conca. El període de dessecació de la Mediterrània va tenir una duració d'aproximadament un milió d'anys, la va seguir una fase distensiva que tornà a obrir l'estret de Gibraltar, provocant una nova transgressió marina. Això va provocar un nou episodi de sedimentació, que ha durat al llarg de tot el Pliocè i ha continuat en el Quaternari. Per altra part, va ser en aquesta etapa distensiva d'obertura de nou de la Mediterrània, quan el conjunt pitiús rotà en sentit dextrogiro uns 50 km al sud-est en relació amb la península Ibèrica.

En definitiva, aquests processos compressius i distensius iniciats en el Miocè superior, han continuat originant moviments verticals al llarg del Pliocè i Quaternari (Rangheard, 1972). Aquests han tingut com a resultat la sobreelevació de zones corresponents als relleus actuals, i a la subsidència d'altres zones actualment negades per la mar.

- El Quaternari: Les eolianites del Pleistocè a Eivissa

En aquest període evolutiu de l'illa d'Eivissa, evidentment, també han fet un paper importantíssim les regressions i transgressions del nivell de la mar, influïdes pels períodes glacials i interglacials amb els canvis climàtics associats. Per altra part, no ha estat menys el paper que han fet els moviments verticals, ja apuntats en un punt anterior, que s'han anat succeint al llarg de tot el Quaternari, encara que aquests siguin difícils de quantificar.

A Eivissa els dipòsits quaternaris marins no tenen el mateix pes específic que a Formentera o a l'Espalmador. Això és així, perquè l'illa és un *horts* o bloc aixecat de

considerables dimensions a la Mediterrània occidental, fet que implica que siguin més representatius d'aquest període els dipòsits continentals, com per exemple les formacions de vessants, fluviotorrencials, etc., que han anat reblint les fonts de les valls i les zones més deprimides emergides (fig. 22). No obstant això, també hi trobem eolianites corresponents a les etapes regressives del Pleistocè superior, en les quals, a pesar de tenir un menor paper geomorfològic que a les illes veïnes, també hi podem diferenciar dos grups de fàcies segons la seva edat: les dunes rissianes i les würmianes (fig. 23).

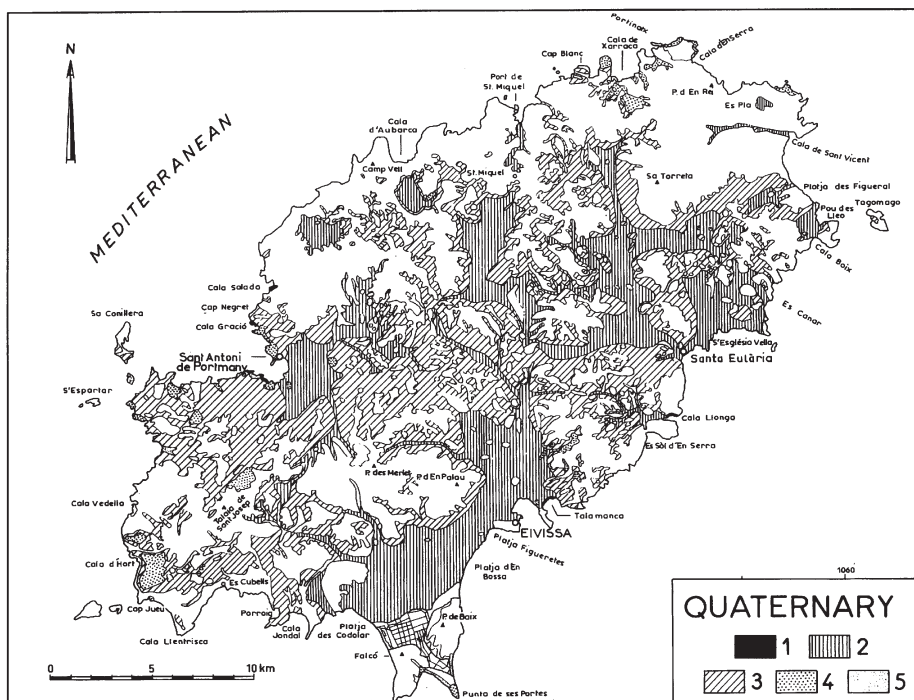

Figura 22. Distribució geogràfica dels afloraments quaternaris de l'illa d'Eivissa.

- (1) Quaternari marí (Conglomerats del Tirrenià I, II i III); (2) Llms calcificats amb còdols angulars i nivells de còdols d'origen continental; (3) Llms calcificats i crostes calcàries; (4) Eolianites —marès—; (5) Arenes i dunes holocèniques. Font: Y. Rangheard (1984).

Les dunes rissianes constitueixen la duna basal de les sèries eolianítiques quaternàries d'Eivissa; majoritàriament aquests dipòsits descansen a sobre de calcàries i marges mesozoics (Henningsen, Kelletat i Hagn, 1981). La presència d'aquests dipòsits dunars és considerable al SW, entre cala d'Hort i el puig de la Llentrisca, o a l'W de Sant Josep i al litoral occidental de Sant Antoni de Portmany, entre d'altres menors emplaçaments. Aquests dipòsits, moltes de vegades explotats com a extraccions de marès, els trobem des de la mateixa línia de costa i de forma discontinua s'estenen fins a punts força interiors de l'illa, on es troben a cotes que superen els 200 m per damunt el nivell actual de la mar, com és el cas de l'W de Sant Josep. Les seves potències poden ser molt variades; no obstant això, sovint sobrepassen els 5 m i en ocasions els 25 m.

Figura 23. Eolianites del Pleistocè superior de cala Comte a Eivissa.

Aquests dipòsits dunars, freqüentment, presenten una estratigrafia encreuada, on el cabussament de les capes mostra una progradació del litoral vers terra endins. Com més a l'interior de l'Illa, en aquests camps dunars i de forma interestratificada, hi trobem nivells amb còdols, a més, en els punts on han estat explotats es pot observar com l'estratificació de les parts superiors passa a una disposició de les capes més o menys horitzontals on a més de la granulometria gruixuda apareixen arenes fines que a primer cop poden semblar formacions loèssiques (Henningsen, Kelletat i Hagn, 1981). Aquest fet ens pot fer pensar que l'etapa de formació, sobretot en els darrers instants, de les parts més interiors d'aquests dipòsits, respongui a una dinàmica d'un ambient més continental que litoral, on les característiques climàtiques degueren ser força àrides i la cobertura vegetal molt pobra, per tal de permetre el transport de sediment tant a l'interior com a cotes tan elevades.

En aquest sentit, Fallot (1922) segons que citen D. Henningsen et al. (1981), apunta la possibilitat que la localització tan elevada d'aquests dipòsits es podria explicar a partir de la hipòtesi d'un aixecament continuat de l'Illa, ja que a la Mediterrània, diu Fallot, tan sols es troben fins a altituds de 30-40 m. No obstant això, D. Henningsen et al. (1981) diuen que aquesta hipòtesi no és acceptable, ja que no és possible un aixecament de 150 m (o més), a més, Fallot no va tenir compte que la disponibilitat de sediment fos en quantitats suficientment importants com per ser transportades eòlicament fins a cotes de 250 m. Per altra part, i com hem apuntat anteriorment, no s'han trobat indicis que aquests dipòsits tinguessin una formació eminentment litoral sinó que tot apunta a un caràcter un tant més continental (Henningsen, Kelletat i Hagn, 1981).

El grup superior, les dunes würmianes, més lligades als dominis litorals actuals, presenta una composició i estructura força semblant a les rissianes. No obstant això, són uns conjunts més uniformes i en moltes ocasions es veuen alterades per una forta bioturbació.

A les zones on els afloraments mostren la successió sense discontinuïtats amb les rissianes, aquestes queden diferenciades per pauses d'inactivitat eòlica enregistrades per

intercalacions de pedogènesi. Als afloraments superficials és freqüent observar rizoconcrecions que queden remarcades per la meteorització i la deflació eòlica actual, o bé en segons quins indrets aquestes queden fossilitzades per uns quants metres d'arena corresponents a dunes holocèniques o recents. En aquest sentit, cal remarcar com a sistemes platja-duna de l'Holocè i actuals més destacables de l'illa d'Eivissa, els de la platja del Cavallet i la platja de Migjorn que tanquen la Regió Petita de les Salines a la part més meridional, entre d'altres indrets on les formes dunars ocupen extensions molt poc significatives (Servera, 1997) (fig. 24).

Figura 24. La platja del Cavallet constitueix una restinga dunar holocènica que actualment tanca la mar a la Regió Petita de les Salines d'Eivissa.

Descripció del marc climàtic de les Pitiüses

A les Pitiüses, igual que a la resta de les illes Balears, la circulació atmosfèrica s'organitza sota la influència de dues bandes zonals. Cap al sud, el cinturó d'altres pressions subtropicals, caracteritzat per un comportament dinàmic que afavoreix l'augment de les temperatures i una disminució de la humitat relativa de l'aire; cap al nord tenim el cinturó de depressions associat al front Polar, on el comportament general es tradueix en un predomini de vents de l'oest que facilita l'entrada de masses d'aire càlides i humides que duen associats processos de precipitació.

Així doncs, les característiques climàtiques regionals d'aquestes Illes s'esbrinen no tant en la circulació zonal, com a partir dels propis factors geogràfics. Dins aquests factors cal destacar la mateixa condició de ser unes illes localitzades dins la peculiar mar Mediterrània i de l'efecte termoregulator que aquesta exerceix, però la seva singularitat és deguda als propis trets fisiogràfics: les seves dimensions, en el cas d'Eivissa suficients com

per crear alguna perturbació convectiva, presència i distribució dels relleus, un altre cop Eivissa, encara que no té unes grans muntanyes, aquestes no són desestimables en relació a l'extensió de l'Illa; de fet, els dos conjunts principals, els Amunts i les muntanyes de Sant Josep, són suficientment importants per fer sentir la seva influència en el clima (Guijarro, 1992).

— Les precipitacions

La distribució espacial del règim anual de precipitació a Formentera i l'Espalmador s'enquadra dins els 400 mm a les parts central i més elevada de la primera, i els 300 mm de la segona (fig. 25). Aquestes precipitacions queden emmarcades entre les quantitats més baixes que es registren a les Balears, fet que, a més d'estar relacionat amb la menor latitud a què es troben situades aquestes Illes, és també conseqüència de les seves menors extensions i presència orogràfica. En canvi, pel que fa a la distribució espacial del règim anual de precipitació a Eivissa, aquesta s'emmarca dins els 620 mm de mitjana a punts de la part més nord del conjunt muntanyenc dels Amunts i els 300 mm de la punta de la Torre de les Portes, al litoral més meridional de l'Illa.

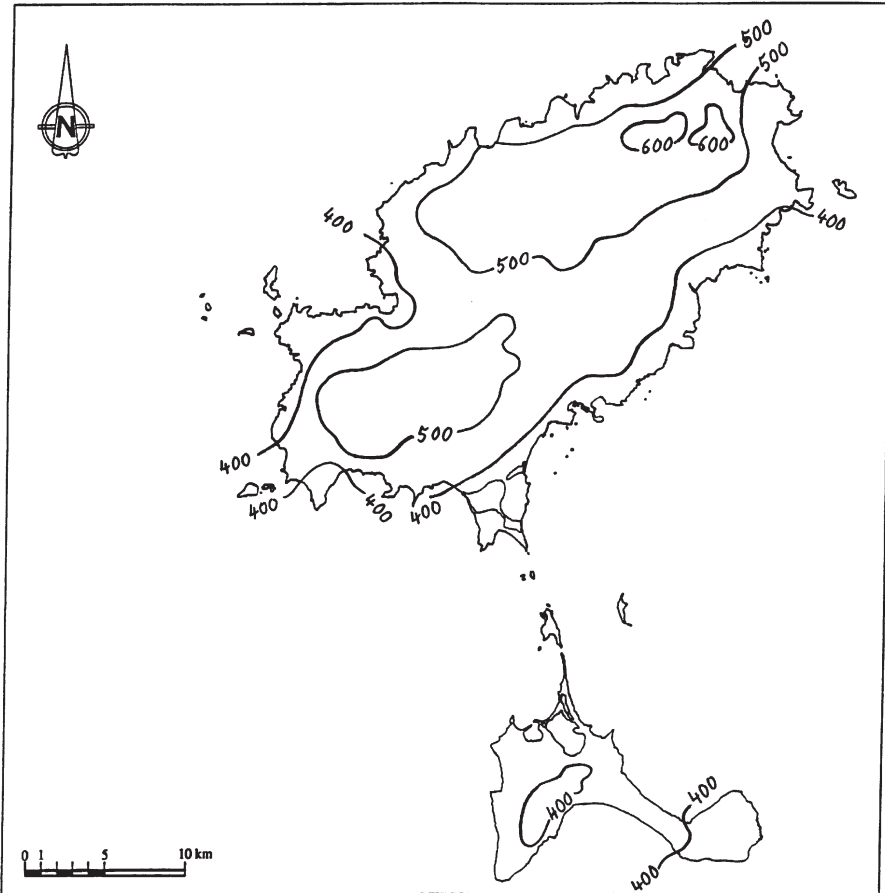

Figura 25. Mapa de distribució de les precipitacions mitjanes anuals de les Pitiüses.
Font: J. A. Guijarro (1986).

Respecte a la quantitat i distribució d'aquestes precipitacions en el temps, es presenten força desiguals, igual que també hi ha diferències entre la pititüsa major i les dues més petites. Així doncs, aquestes precipitacions es registren en una mitjana de dies a l'any que oscil·la entre els 60 i 80 a Formentera i l'Espalmador i per damunt dels 89 dies a Eivissa, independentment de la quantitat registrada. El mes amb menor precipitació al conjunt illenc és el de juliol, on es registren mitjanes entre els 3 i 4 mm a Formentera i l'Espalmador i 3 i 6 mm a Eivissa, amb una distribució mitjana de dies amb presència de precipitació per davall de 2,2. Per altra part, el mes amb majors precipitacions a Formentera mostra una petita diferència entre els dos observatoris contemplats, així, mentre al port de la Savina (3 m) el mes d'octubre és el que rep majors precipitacions, amb una mitjana de 63,2 mm, a l'observatori del far de Formentera (105 m) és el mes de desembre amb 73,5 mm, encara que no s'allunya molt de la d'octubre que és de 68,9 mm; el mes amb majors precipitacions a la pititüsa major, és el de desembre, entorn dels 68 mm de mitjana, seguit de molt a prop pel mes d'octubre, amb 66 mm (Guijarro, 1986).

Pel que fa a la distribució estacional aquesta presenta una seqüència típica de clima mediterrani. En efecte, la precipitació es distribueix de manera que en major mesura es registra durant la tardor, per anar davallant a mesura que transcorre l'hivern; mentre que la primavera és la segona estació més plujosa i l'estiu és l'estació més seca de l'any.

Igualment que la distribució temporal, la intensitat amb què es produeixen les precipitacions mostra una important desigualtat, per la mateixa naturalesa irregular dels fenòmens atmosfèrics que es produeixen en aquesta àrea de la Mediterrània. Així doncs, entorn del 15% dels dies que registren precipitacions, aquestes no arriben a superar els 10 mm, mentre que, en uns altres pocs dies, es produeixen precipitacions de forta intensitat horària que produeixen pluges torrencials, aquestes darreres concentrades amb major freqüència durant la tardor, com a conseqüència de l'acusada inestabilitat que es produeix quan una depressió en alçària, associada a una invasió d'aire fred, es troba damunt la Mediterrània, que en aquesta època de l'any és una important font de calor i d'humitat a nivells baixos.

— Les temperatures

La temperatura mitjana anual de Formentera i l'Espalmador se situa prop dels 18 °C, mentre que a Eivissa, una mica més baixa, està entorn als 17 °C (fig. 26). No obstant això, a tot el conjunt illenc, el ritme anual de les temperatures es caracteritza per un mínim centrat al mes de gener (9-10 °C a Formentera i 7-8 °C a Eivissa de mínima mitjana al mes fred), i un màxim a l'estiu, al mes d'agost (30-31 °C a Formentera i 28-30 °C a Eivissa de màxima mitjana al mes més càlid).

Respecte a les oscil·lacions diàries, aquestes Illes presenten per al mes més fred (gener) de 4 a 7 °C i per al mes més càlid (agost) de 5 a 8 °C. La moderació en els valors de les oscil·lacions tèrmiques mostra de forma molt clara la important influència marítima a la qual estan exposades. A més, a Formentera i l'Espalmador, fa que aquests valors siguin vàlids per a tot el seu territori, únicament presenten petites variacions interiors; no obstant això, a Eivissa, cap a l'interior, aquests valors presenten algunes variacions que incrementen les oscil·lacions, fet que s'ha de relacionar amb la presència dels relleus existents més importants.

Figura 26. Mapa de distribució de les temperatures mitjanes anuals de les Pitiüses.
Font: J. A. Guijarro (1986).

— L'aridesa. Tipus de clima

Considerant l'índex d'evapotranspiració potencial de Thornthwaite, les illes de Formentera i l'Espalmador presenten valors que oscil·len entre els 880 i 940 mm, mentre que a l'illa d'Eivissa, aquest índex dona valors que oscil·len entre els 820 i 920 mm. Per altra banda, el coeficient precipitació/ETP, a Formentera, tan sols supera prudentment el 0,3, mentre que a l'illa d'Eivissa va des d'un 0,3 a la franja litoral meridional a un 0,7 a la part més nord de l'Illa. Aquests valors ens expliquen l'elevat grau d'aridesa d'aquestes Illes, que en el cas de l'illa major, presenta un cert contrast entre la perifèria litoral i l'interior.

Dins la classificació climàtica d'Enberger, tant Formentera com l'Espalmador, queden englobades dins el tipus de clima mediterrani càlid-semiàrid. En aquest aspecte, Eivissa queda també inclosa dins el tipus de clima mediterrani càlid-semiàrid, no obstant això, coincidint amb les àrees dels principals relleus, presenta dues àmplies zones de càlid-subhúmit.

A tall de conclusió

Intentant fer una síntesi del que s'ha explicat en aquest treball i a tall de conclusió, es poden remarcar, en primer lloc, les grans diferències fisiogràfiques que hi ha entre les dues Pitiüses principals. Aquesta situació respon a la diferent evolució morfogenètica que ha marcat l'origen i l'esdevenir en el pas del temps geològic de cada una de les Illes, indistintament de les dimensions que avui presenten.

A Eivissa, la pitiüsa més antiga, els materials i els relleus que aquests configuren han estat involucrats en el procés orogènic Alpí que, malgrat el retoc geomorfològic postorogènic que han sofert, encara avui responen a una organització controlada per complexes estructures plegades i fallades. Per altra part, la totalitat dels materials que configuren Formentera són postorogènics i tan sols han estat desplaçats lleugerament per processos de neotectònica que han originat les seves dues zones de relleu més remarcats.

Pel que fa als principals trets geomorfològics, el conjunt pitiús té una significant empremta del que ha suposat per a la seva fisiografia la variada successió climàtica del Quaternari. No obstant això, entre les dues Pitiüses, cal remarcar que a Eivissa són més importants els dipòsits i les formes relacionades amb un domini morfogenètic continental que les relacionades amb un domini litoral; fet que succeeix al contrari a l'illa de Formentera.

Per la seva posició i situació les Pitiüses no presenten grans diferències climàtiques entre si i àdhuc de la resta de les Balears (clima tipus mediterrani Csa, a la classificació de Köppen). Malgrat això, en el conjunt pitiús, es pot apreciar un subtil gradient nord-sud de les temperatures i precipitacions mitjanes, gradient que es remarca més en comparació amb la resta de les illes Balears. Per altra part, també hi ha un gradient muntanya-pla dels elements climàtics, més perceptible a Eivissa que a Formentera.

Bibliografia

- BUTZER, K. W. (1962). «Coastal geomorphology of Mallorca». *Annals Association of American Geographers* (52): 191-212.
- CLEMMENSEN, L.; FORNÓS, J. J. i RODRÍGUEZ-PEREA, A. (1998). «Morphology and architecture of a late Pleistocene cliff-front dune, Mallorca, Western Mediterranean». *Terra Nova* (9): 251-254.
- COSTA, M.; CUERDA, J. i ROSSELLÓ, V. M. (1985). «Formentera i els estanys. Panorama geocoològic del Quaternari». *Cuadernos de Geografía. València* (37): 75-96.
- CUERDA, J. (1984). «A contribution to the knowledge of Pleistocene coastal profiles in the Pityusic Islands». In H. Kuhbier; J. A. Alcover i C. Guerau d'Arellano Tur (eds) *Biogeography and Ecology of the Pityusic Islands*. DR W. Junk Publishers, The Hague.
- FORNÓS, J. J. (1992). «Geologia de les Pitiüses». *Guía de la naturaleza de Eivissa y Formentera*. Eivissa, Diario de Ibiza. 1-48.
- FORNÓS, J. J.; POMAR, L. i RODRÍGUEZ-PEREA, A. (1983). *Las eolianitas del Pleistoceno de Mallorca y sus estructuras asociadas*. X Congreso Nacional de Sedimentología, Menorca, Departament d'Estratigrafia i Geologia Històrica. Universitat de Barcelona.
- GINÉS, J. i GINÉS, A. (1989). «El karst en las Islas Baleares». In J. J. Durán i J. López-Martínez (eds) *El karst en España*. Monografía (4), Sociedad Española de Geomorfología. Madrid. 163-174.
- GUIJARRO, J. A. (1986). *Contribución a la Bioclimatología de Baleares*. Tesi Doctoral. Universitat de les Illes Balears.

- GUIJARRO, J. A. (1992). «El clima». *Guía de la naturaleza de Eivissa y Formentera*. Eivissa, Diario de Ibiza. 49-72.
- HENNINGSEN, D.; KELLETAT, D. i HAGN, H. (1981). «Die quartären Aolianite von Ibiza und Formentera (Balearn, Mittelmeer) und ihre Bedeutung für die Entwicklungsgeschichte der Inseln». *Eiszeitalter u. Gegenwart* (31): 109-133.
- RANGHEARD, Y. (1970). *Memoria del Mapa Geológico de España 1:50000 correspondiente a las hojas 412 y 413*. Madrid, Instituto Geológico y Minero de España.
- RANGHEARD, Y. (1972). *Étude géologique des îles d'Ibiza et de Formentera (Baléares)*. Madrid, Memoria del Instituto Geológico y Minero de España.
- RANGHEARD, Y. (1984). «The geological history of Eivissa and Formentera». In H. Kuhbier; J. A. Alcover i C. Guerau d'Arellano Tur (eds) *Biogeography and Ecology of the Pityusic Islands*. DR W. Junk Publishers, The Hague.
- RANGHEARD, Y. (1985). «La Història geològica d'Eivissa i Formentera». *Estudis Baleàrics* (16): 13-64.
- RIBA, O. (1979). «El relleu dels Països Catalans». In J. M. Panareda i J. Nuet (eds) *Geografia Física dels Països Catalans*. Ketres, Barcelona.
- SERVERA, J. (1997). *Els sistemes dunars litorals de les Illes Balears*. Tesi doctoral inèdita. Departament Ciències de la Terra, Universitat de les Illes Balears.
- SERVERA, J. i GRIMALT, M. (1994). «Los sistemas dunares de las Islas de Formentera y de s'Espalmador». In Arnaéz, J.; García Ruiz, J. M. i Gómez Villar, A. (eds.). *Geomorfología en España. III Reunión de Geomorfología*. Logroño, Sociedad Española de Geomorfología. 405-418.
- SOLÉ SABARÍS, L. (1961). «Algunes precisions sobre les oscil·lacions climàtiques quaternàries a les costes catalanes i balears». *Miscel·lània Fontseré*. Barcelona, 399-427.
- VILÀ, J. (1960). «Los llanos de San Mateo y Santa Inés». Institut d'Estudis Eivissencs. *Revista Ibiza* (6).

**Los valores
naturales de la
unidad ecológica
de ses Salines
d'Eivissa i
Formentera**

Jaume
Estarellas Fernández
Aula de la Mar
(*Sant Antoni*)

Los valores naturales de la unidad ecológica de ses Salines d'Eivissa i Formentera

Jaume Estarellas Fernández
Aula de la Mar (Sant Antoni)

Resum

Ses salines d'Eivissa i Formentera constitueixen una unitat ecològica de valor incalculable. La gran diversitat d'ambients i ecosistemes, com ara zones humides, sistemes dunars i platges, illots i penyals marins, boscos i camps de conreu, fa que ens trobem amb una de les àrees que presenta la més gran diversitat biològica de les Balears. Així mateix, la presència d'espècies de flora i fauna endèmica de gran valor biogeogràfic, a més d'una gran població d'ocells aquàtics migratoris, ha fet que es catalogàs com a zona d'importància internacional.

Abstrat

Ses salines d'Eivissa i Formentera constitute an ecological unit of incalculable value. The great diversity of environments as humid zones, dunes and beaches, small islands and cliff, woods and farm lands, represent for us one of the areas with most biological diversity of the Balearic islands. Besides, the presence of endemic species of flora and fauna with a great biogeographic value, apart from a great population of aquatic migrant birds, has produced it's catalogation as a zone of international importance.

Recepció del manuscrit, 16 d'octubre de 1997

Introducción

El Área natural de Ses Salines d'Eivissa i Formentera es sin duda alguna el espacio del territorio pitiuso que presenta una mayor riqueza ecológica. Su localización geográfica, su presencia de ecosistemas singulares, comunidades y especies de gran interés biogeográfico como son las especies endémicas y su gran biodiversidad avalan de forma general el calificativo anteriormente mencionado.

A lo largo de este artículo se pretende describir el entorno ecológico de la unidad ambiental de Ses Salines d'Eivissa i Formentera a fin de destacar los principales elementos naturales y biológicos que conllevan a la gran riqueza ecológica del lugar.

Desde un punto de vista general e introductorio es importante remarcar que en la zona se hace muy destacable la conjunción de tres factores o calificativos ecológicos muy definitorios que son la gran diversidad, singularidad y fragilidad ecológica presente en la práctica totalidad de su territorio.

Por su parte es observable la enorme diversidad de ambientes y ecosistemas. Es quizás una de las unidades ecológicas del territorio balear que presenta la mayor cantidad

de ecosistemas diferentes en un reducido espacio territorial. Así por ejemplo, tenemos presente el medio acuático con sus diferentes ecosistemas y biotopos junto a una gran proximidad y variedad de ambientes del medio terrestre.

Todo esto produce la presencia de una enorme biodiversidad en cuanto a la gran cantidad de especies presentes tanto del reino vegetal como del animal (Ver cuadro 1).

A su vez muchos de los ecosistemas o biotopos presentes son muy singulares, es decir son sistemas con características ecológicas especiales que hacen que su presencia no sea muy común en su región biogeográfica. Sería el caso por ejemplo de los sistemas dunares con su especial geomorfología necesaria para su formación o su fuerte regresión por presencia común de impactos graves. También es muy destacable en este sentido la presencia de sistemas de islotes con su especial característica de terreno de reducida extensión expuesto a las fuertes condiciones marinas. Y por último también como ejemplo el de las extensas lagunas de poca profundidad expuestas a fuerte evaporación produciendo un sistema acuático con aguas hipersalinas.

En estos biotopos y sistemas con condiciones tan especiales por su puesto están habitados por comunidades y especies en general poco comunes como comunidades vegetales de saladares, fauna acuática de aguas hipersalinas, etc. Como máximo exponente de singularidad biológica lo tenemos en las especies endémicas, las cuales por definición presentan poblaciones exclusivas de áreas muy concretas o con una distribución espacial muy reducida.

Todo el conjunto de estas poblaciones, comunidades o especies singulares por consecuencia presentan una gran fragilidad ecológica. Al presentar poblaciones en general reducidas o limitadas a áreas muy concretas además de ser seres vivos muy dependientes de condiciones ambientales muy particulares, hace que la existencia de pequeños cambios en estas condiciones produce la rápida alteración y efectos muy adversos sobre sus reducidas poblaciones.

Con lo anteriormente expuesto, la gran mayoría de los siguientes ambientes naturales con sus diferentes elementos que inmediatamente pasaremos a describir, presentan como denominador común poseer una gran diversidad biológica, ser de gran singularidad ecológica y una gran fragilidad o sensibilidad ante cualquier alteración.

Los ecosistemas litorales

Dentro de los diferentes ecosistemas de este espacio natural, es el ámbito litoral el que presenta con diferencia una mayor cantidad de ambientes o biotopos distintos. Esta gran variedad viene determinada por existir principalmente grandes diferencias geomorfológicas, de sustrato de orientación y en definitiva de relieve a lo largo de la línea de costa.

De esta forma encontramos en el litoral de Ses Salines tanto sistemas dunares como islotes, acantilados litorales, rasa marinas y playas de cantos rodados.

Las especies endémicas: los diferentes sistemas litorales destacan en importancia por presentar la gran mayoría de especies endémicas de la zona. El elevado número total de especies vegetales y animales de carácter endémico presentes, (ver cuadro 2), es quizás uno de los factores que produce la gran importancia ecológica de Ses Salines.

Son como ya se ha dicho anteriormente organismos de gran importancia biogeográfica, ya que algunos de ellos son testimonio de lo que fue las condiciones ambientales ancestrales de nuestra región biogeográfica, habiendo quedado relegados a concretos

enclaves que aún conservan dichas condiciones. Algunas especies vegetales como es el caso del género *Limnium* y de invertebrados como los géneros de caracoles *Trochoidea* y *Trochoidea* además del género *Asida*, de escarabajos, son el máximo exponente de este tipo de endemismo.

Otras especies endémicas han sido producto del aislamiento genético que supone, por ejemplo, la vida en un islote. Son en general formas de vida que quedaron aisladas de la población original, adaptándose a las condiciones de su reducido territorio, formando una especie diferente. Por tanto son formas de vida hechas allí mismo. Un ejemplo muy característico es el de las lagartijas, con las subespecies endémicas propias de cada islote.

Todas estas formas endémicas poseen un elevado grado de especialización a las condiciones ambientales del lugar, dependiendo de forma extrema del microambiente de donde viven, siendo por tanto muy frágiles.

Por todo ello son especies altamente bioindicadoras, ya que su presencia indica un buen estado ambiental del territorio donde se encuentran, por el mantenimiento de las condiciones primigenias y el de la poca existencia de alteraciones.

Islotes: Aves, lagartijas e invertebrados endémicos: el conjunto de los islotes existentes en el área, situados entre las islas de Ibiza y Formentera, no solo destacan por constituir uno de los principales valores paisajísticos de la zona, sino por ser uno de sus principales potenciales faunísticos.

Primeramente la red de islotes constituyen a nivel global una área de cría de aves marinas de gran valor, incluso a nivel internacional.

Un total de seis especies de este tipo de aves nidifica entre las ínsulas, destacando el gran número de efectivos de cría de la Gaviota de audouin (*Larus audouinii*) y del Paiño común (*Hydrobates pelagicus*). En ambos casos son uno de los núcleos reproductores más importantes a nivel de las islas Baleares, e incluso del Mediterráneo occidental. También es importante la existencia de una colonia de cría de Pardela mediterránea (*Puffinus yelkouan*), endemismo balear con una distribución de su población muy limitada, ya que el 85% de la población mundial se concentra en Formentera. (Ver cuadro 4).

Además las aguas que circundan los islotes son utilizadas por una gran diversidad de especies marinas que provienen de zonas más norteñas, durante los meses en la estación invernal.

Por otro lado, el carácter de ínsula de estos territorios han propiciado e aislamiento genético de las diferentes poblaciones de una gran cantidad de fauna terrestre. Así, esta limitación geográfica ha afectado a poblaciones de la Lagartija pitiusa (*Podarcis pityusensis*), especie endémica que ha su vez ha formado subespecies o razas exclusivas de algunos de estos islotes. Según diferentes autores el número de subespecies endémicas existentes oscila entre cuatro y seis.

Lo mismo acontece a una gran diversidad de fauna invertebrada, principalmente caracoles y coleópteros. En el último caso se han contabilizado hasta nueve especies de endemismos pitiusos y siete de endemismos baleáricos, existiendo también una gran cantidad de subespecies exclusivas de determinados islotes.

La playa d'es Codolar y los acantilados marinos de cap d'es Falcó: estos dos casos concretos son dignos de mención ya que además de presentar unas características orográficas especiales que ofrecen un punto de diversidad de la línea de costa de la zona, poseen determinados elementos naturales sobresalientes.

La playa d'es Codolar está formada por cantos rodados, entre los cuales se desarrollan interesantes comunidades vegetales principalmente de los géneros *Lotus* y *Medicago*. Polinizando estas plantas rastreras viven una enorme cantidad de especies del

grupo de las abejas (Himenópteros), habiéndose contabilizado del orden de 70 u 80 especies diferentes solo en esta estrecha franja litoral. Entre estas existen 10 especies endémicas a nivel de Baleares y 2 endemismos de tipo pitiuso, todo ello produce que la playa sea un enclave de gran importancia entomológica.

En los escarpados acantilados del macizo de cap d'es Falcó, vive la única pareja reproductora de la zona de Halcón peregrino (*Falco peregrinus*) y es la último lugar conocido donde nidificó el Águila pescadora (*Pandion haliaetus*), extinguida como reproductora en las islas Pitiüsas. En la actualidad únicamente vive un único ejemplar sedentario en las islas, localizado precisamente entre los estanques salineros y estos acantilados.

Los sistemas dunares: se trata de uno de los ambientes litorales del conjunto de Ses salines que presenta quizás mayor atención en cuanto a su enorme fragilidad, su actual estado de conservación y la fuerte presión al que está siendo sometido lo que hace que los todos los sistemas dunares de la zona estén en peligro de desaparición.

A nivel ecológico las arenas sedimentadas en la playa se hallan colonizada por un conjunto de comunidades vegetales muy singulares, ya que dependen y soportan las difíciles condiciones que supone la vida sobre la arena. Son por ello especies con áreas de distribución en general limitadas a concretos y reducidos espacios, con la presencia de algunas especies de carácter endémico. Estas comunidades dunares intervienen de forma directa en el modelado y estabilización de las dunas, estableciéndose en líneas de colonización paralelas a la línea de costa. Así mismo se establece una interacción entre el medio marino y el medio terrestre con la acción de las praderas de la planta marina *Posidonia oceanica*, «Alga» con su acción estabilizadora desde el mar sobre la duna y su aporte de nutrientes por medio de sus hojas secas sobre todo a las primeras líneas de la vegetación dunar.

En la actualidad sobre los tres sistemas dunares existentes: Playa d'es Cavallet-Mitjor, Illetes-Llevant y isla d'es Espalmador, existe toda una serie de acciones que comprometen seriamente el equilibrio de este frágil ecosistema, referidas principalmente a la explotación turística existente. El paso continuo y de forma masiva de bañistas que acceden a la línea de playa por multitud de senderos inducen a la creación de pasillos que originan la pérdida de estabilidad física de la duna, la desaparición de la vegetación que las cubre y la consiguiente pérdida del sustrato arenoso que se pierde tierra adentro por la acción del viento. El impacto producido por el pisoteo directo y continuado sobre las dunas aceleran estos procesos destructivos.

La pérdida de extensiones del «Alga» marina *Posidonia oceanica* también tiene un efecto directo en el desequilibrio de la geomorfología de las dunas. La destrucción de las masas de algas submarinas, principalmente las extensiones más cercanas a las orillas de las playas, por la acción erosiva de las anclas de embarcaciones fondeadas masivamente, produce que en los fuertes temporales frecuentes en invierno, las olas rompan con mucha más fuerza y de forma directa sobre las arenas de la playa. Sin la acción amortiguadora de las praderas de la mencionada alga, el mar arrastra grandes volúmenes de arena desde la playa hacia mar adentro, con la consiguiente pérdida del material sedimentario que forma y alimenta las dunas.

Con todo esto, si bien los sistemas dunares de Ses Salines estaban considerados como unos de los más importantes del Mediterráneo occidental la presencia de toda esta serie de importantes alteraciones ha producido la rotura de del equilibrio de este ecosistema con una dinámica tan especial, produciendo una gran aceleración de todos los procesos de desestabilización física y ecológica de las dunas, y con consiguiente pérdida de la singular flora y fauna dunar.

El ecosistema forestal

Los bosques del área de Ses Salines se concentran y extiende principalmente en los dos macizos montañosos situados ambos en la isla de Ibiza: Es Corb marí y el puig Falcó y sus estribaciones. El ecosistema forestal de la zona presenta una gran homogeneidad en cuanto a su composición de especies, estadios de desarrollo de la comunidad y estructura del bosque. De todas formas, también presenta algunos elementos naturales de gran interés que contribuyen al elevado potencial ecológico global.

La Savina: Una comunidad forestal peculiar: en el caso de las islas Pitiüsas la existencia de una comunidad forestal climácica viene marcada por la presencia de la Savina (*Juniperus phoenicea*) como especie arbórea, predominante.

En el caso de los bosques de Ses Salines, presentan un buen ejemplo de comunidad forestal bien conservada y cercana a lo que corresponde el clímax ecológico, hecho no muy común a lo largo de nuestro territorio, por los frecuentes aprovechamientos forestales de antaño. Este buen desarrollo y estructura del estrato forestal produce que exista una buena representación de comunidades de fauna forestal como aves y mamíferos del bosque.

Caracteres importantes de flora y fauna del bosque: en determinados lugares del bosque de Ses Salines, principalmente en las caras expuestas al norte del macizo de Cap d'es Falcó, abundan una gran variedad de especies de orquídeas. Encontramos especies muy interesantes, ya que diez de ellas tienen una distribución mundial muy restringida. Destaca la especie *Genaria diphila*, al ser una orquídea con una primitiva morfología, considerada como especie fósil y que además crece en pocos puntos muy aislados de nuestra región biogeográfica.

En este mismo bosque también es importantísima la presencia de la Genista de Ibiza (*Genista dorycnifolia*). Se trata de una planta endémica de la isla de Ibiza, con escasas poblaciones en nuestro territorio, siendo una de estas la situada en la zona. Además esta especie da lugar a una comunidad vegetal exclusiva de la pitiusa mayor.

Por último mencionar que el ecosistema forestal constituye un lugar de cría para un gran número de especies de pequeñas aves, los paseriformes, por supuesto principalmente de carácter forestal, lo que contribuye a aumentar considerablemente la diversidad ornítica del área de Ses salines.

Los campos de cultivo

La acción del hombre en relación al aprovechamiento agrícola del territorio ha contribuido a formar un tipo de ecosistema especial que ha adquirido una notable importancia ecológica. El cultivo tradicional de secano en las Pitiüsas constituye una auténtica dehesa dándose un ambiente natural en donde muchas especies naturales sacan provecho. Así mismo, el tipo de aprovechamiento realizado en las islas tiene un carácter de auténtica agricultura biológica, lo que también favorece el establecimiento de una relación positiva entre el hombre y la naturaleza.

Este ecosistema principalmente es un lugar de gran importancia trófica, ya que muchas especies animales encuentran entre los campos lugares muy adecuados para alimentarse. Por este motivo se crean complejas e interesantes redes tróficas entre los herbívoros, carnívoros y super depredadores. De esta forma encontramos insectos, micromamíferos, aves granívoras y aves insectívoras, depredadores como las rapaces diurnas y nocturnas, jinetas, etc.

En el caso de nuestra zona de estudio la franja de campos situada entre los estanques d'es Codolar y las pistas del aeropuerto ejerce el papel anteriormente descrito. Incluso es un lugar de gran concentración de seres vivos provenientes de otros ecosistemas y que encuentran aquí una zona de alimentación, siendo esta franja de campos una de las zonas con mayor diversidad de aves.

Las zonas húmedas

Dentro de los diferentes ambientes existentes en la zona es el de las zonas húmedas el que más interés y conocimiento del área ha causado tanto a nivel científico como a nivel de opinión pública. Es quizás el carácter de único ambiente acuático existente en las Pitiusas, por desaparición o destrucción del resto, el que ha causado este factor. A esto se le une que nos encontramos con un ambiente de gran interés e importancia ornítica, grupo faunístico bioindicador de la calidad de los ecosistemas acuáticos.

En el área de Ses Salines d'Eivissa i Formentera existe un conjunto de sistemas acuáticos que forman un interesante tejido de humedales entre las dos islas (ver mapa obtenido del PORN de Ses Salines, redactado por B.Planas). Aunque todos estos corresponden a humedales litorales y están ocupados por aguas saladas o hipersalinas, cada uno de estos sistemas poseen ciertas características propias y diferentes del resto lo que ofrece una importante variedad de microambientes.

Los salobres y el género Limmonium: entre los estanques salineros y en las zonas perimetrales de las grandes lagunas saladas, encontramos terrenos ocupado por un tipo de comunidad vegetal sometida a unas especiales condiciones ecológicas. Estas principalmente se refieren a suelos limosos muy salinos e inundados de forma periódica, son los salobres.

Al igual que en otros caso estas comunidades expuestas a estas duras condiciones, presentan una composición florística muy singular con asociaciones botánicas regidas por especies del género Limmonium. Es quizás el género botánico que más cantidad de especies endémicas posee con un total de siete, existiendo una especie cuya distribución mundial se limita de forma exclusiva a la zona de estudio.

La localización geográfica y la migración de las aves. Las especies acuáticas de Ses Salines: el carácter de ínsula de nuestro territorio así como la situación geográfica de Ses Salines situadas entre los dos extremos de las islas Pitiusas (extremos sur de Ibiza y norte de Formentera), hace que estas sean utilizadas como cabeza de puente entre Europa y África, por parte de las aves migratorias que realizan estos periódicos desplazamientos. Todo el territorio de Ses Salines actúa como zona de concentración y de vital importancia en la dinámica ecológica de las aves migradoras. Todo esto queda reflejado en la gran diversidad de aves existente en esta zona de estudio (ver cuadro 3), siendo en este aspecto más importante de las islas Pitiusas y de las más diversas del archipiélago balear.

Un caso muy especial es el de las aves acuáticas, que son especies que dependen extremadamente de la existencia de zonas húmedas a lo largo de sus movimientos a fin de utilizarlas como puntos de escala entre sus zonas de cría al norte y sus cuarteles de invernada al sur.

Las zonas húmedas de Ses Salines, situadas en las rutas que efectúan las aves migradoras en nuestro hemisferio, se constituyen como un estratégico enclave para todas las numerosas especies que cruzan el mar Mediterráneo a lo largo de estos viajes. Además el hecho de ser la el único espacio húmedo de las Pitiusas hace que el efecto de concentración de migrantes acuáticos sea aún mayor.

En los diferentes humedales de Ses Salines como todos las que poseen características de «zona de paso», existe un continuo flujo de aves migrantes a lo largo de todo el ciclo anual, con migrantes de otoño, llegada de especies invernantes, migrantes de primavera y llegada de especies estivales. Todo esto se traduce en la existencia de una elevada diversidad de especies acuáticas, con un número total censado de 84 especies diferentes.

Los estanques salineros: la zona de los estanques salineros constituyen un hábitat especialmente aprovechado por una gran cantidad de aves acuáticas. Se trata de ancestrales lagunas litorales con procesos de inundación de aguas marinas, transformados en compartimentados estanques de evaporación y sedimentación de sales marinas. Si bien esto supuso importantes cambios en la estructura de estas lagunas, la explotación salinera ha introducido una serie de factores que de alguna manera han constituido un tipo de relación positiva entre la mencionada actividad humana y la utilización del lugar por parte de poblaciones de aves. Entre estos cambios cabe mencionar la inundación permanente de terrenos y el acotamiento de dichos terrenos, con el mantenimiento de una escasa frecuentación antrópica.

En la actualidad existe una integración muy importante en cuanto a la ocupación y tipo de uso por parte de las diferentes poblaciones de aves acuáticas y las actividades y ritmos de la extracción salinera (ver mapa «Ornitogeografía de los estanques» a partir de un estudio ornitológico entre los años 83-86 realizado por el autor).

En función de lo anterior, encontramos ocupando los estanques de sedimentación, por aves de la familia de las anátidas y de los ardeidos (patos y garzas). Se trata de los estanques de circulación de agua, con aguas de salinidad parecida a la marina y con abundante vegetación acuática y fauna piscícola, con lo que las especies anteriores encuentran sus requisitos tróficos necesarios.

Las aves limícolas son otro grupo especialmente representado en los estanques salineros, tanto por su elevada diversidad específica como por sus importantes concentraciones. En este caso aprovechan los estanques cristalizadores, que son espacios más cuarteados, con abundante fauna de invertebrados e inundados con aguas muy superficiales, todo ello factores adecuados para la vida de estas aves.

Dentro de esta familia cabe destacar la existencia de importantes colonias de cría de la Cigüeñuela (*Himantopus himantopus*) y del Chorlitejo patinegro (*Charadrius alexandrinus*), en ambos casos el número de efectivos supera el centenar de parejas reproductoras (ver tabla aves acuáticas reproductoras extraído del PORN de Ses Salines, redactado por B.Planas), siendo para las dos especies la segunda colonia en importancia de las islas Baleares.

Un caso muy especial es el del Flamenco (*Phoenicopterus ruber*), al tratarse de un ave con un grado de especialización trófica muy elevada, ya que se alimenta exclusivamente de la microfauna planctónica que vive en aguas hipersalinas. Así las diferentes poblaciones de nuestras latitudes se concentran en los escasos enclaves que poseen estas especiales características ecológicas. En los últimos años debido a la recuperación de las poblaciones de nuestra región biogeográfica por la protección de determinados espacios naturales, ha producido que la concentración de flamencos en los estanques de Ses salines halla aumentado de forma espectacular. En la actualidad se trata de una de las zonas de invernada más importantes del Mediterráneo occidental con la presencia constante de 200 ejemplares invernantes.

Los estanques de la Sal Rossa: se trata de un grupo de estanques en los que si bien las concentraciones de aves acuáticas nos son muy importantes en número, presenta un tipo

de condiciones ecológicas que no existen en ninguno del resto de ambientes acuáticos de la zona. Al tratarse de estanques en desuso presentan unos regímenes de inundación periódica y que además son llenados por aguas salobres, es decir más dulces que en el resto de estanques. Esto condiciona la presencia de especies de aves que necesitan este tipo de aguas. Es el caso de la presencia de las escasas parejas reproductoras de del Chorlito chico (*Charadrius dubius*), Polla de agua (*Gallinula chloropus*) y el Rascón (*Rallus aquaticus*), especies que solo se encuentran en esta zona. (ver tabla aves acuáticas reproductoras extraído del PORN de Ses Salines, redactado por B.Planas).

Si bien el actual mal estado de conservación de estos estanques no lo ha permitido, las anteriores características acuáticas también puede determinar la posibilidad del establecimiento de vegetación palustre, lo que supondría la existencia de un importante biotopo acuático inexistente en la actualidad en todo el área de Ses Salines d'Eivissa i Formentera.

Las grandes lagunas saladas: El Estany Pudent y el del Peix: nos encontramos con el ambiente acuático más singular del conjunto del área de estudio. No solo esto sino que a nivel de nuestras latitudes existen contados humedales con las características ecológica de el Estany Pudent i el del Peix. Se tratan de extensas laminas de aguas poco profundas con aguas marinas e hipersalinas y que contienen una especial fauna de invertebrados plactónicos.

Sobre todo en el caso del Estany Pudent presenta una enorme potencialidad como lugar de nidificación de aves acuáticas principalmente flamencos, limícolas y anátidas. Su gran extensión proporciona la seguridad necesaria para el establecimiento de colonias de cría de las mencionadas aves.

En la actualidad esta laguna presenta grandes problemas debidos a la falta de renovación de agua lo que produce la anoxia de sus fondos y la perdida de las comunidades planctónicas tan importantes al ser los primeros eslabones de las cadenas tróficas, produciendo el progresivo abandono de poblaciones orníticas por la falta de alimentación. La causa de esta renovación se ha debido al abandono de la extracción salinera, la cual utilizaba el mencionado estanque como preconcentrador, bombeando agua a su interior y desde el mar.

También el aumento del tránsito rodado y a pie por las inmediaciones de la zona ha contribuido al abandono sobre todo de poblaciones nidificantes que utilizaban los márgenes de esta laguna.

Conclusiones

A lo largo del presente escrito se ha ido denotando que una de las principales características ecológicas del conjunto del área es la gran variedad de ambientes o ecosistemas presentes, que ha su vez poseen una gran cantidad de elementos naturales muy valiosos. Este calificativo sobre todo viene referido a la gran singularidad de dichos elementos naturales, singularidad de comunidades, poblaciones, sistemas como los dunares, colonias de cría y especies endémicas.

A lo anterior ha de unirse la consideración de que todos estos ecosistemas se hallan muy relacionados entre si con la intercomunicación de sus elementos naturales y con el hecho de que la alteración o perdida de algunos de estos ecosistemas afecta al conjunto restante. Ses Salines d'Eivissa i Formentera es una unidad ecológica formada por un entretejido mosaico de ambientes diferentes

Por otro lado es muy significativo el hecho de que en buena parte del territorio que forma el enclave existe la presencia de una gran calidad o riqueza ecológica (ya sea por su diversidad o por su singularidad) conjuntamente con una gran fragilidad ecológica y con la existencia de impactos u alteraciones sobre el medio. Esto nos lleva a la consideración de que gran parte de los diferentes elementos naturales se hallan de una u otra forma muy presionados hasta el punto que en muchos casos se ha iniciado los mecanismos o procesos destructivos, haciendo peligrar incluso su continuidad en la zona.

Todo esto viene confirmado por el hecho de que en la actualidad muchos enclaves o sistemas del área presentan una gran potencialidad ecológica, lo que viene a decir que presentan ciertas limitaciones para desarrollar su verdadero potencial ecológico. En la mayor parte de los casos dichas limitaciones vienen referida a alteraciones e impactos debidas a actividades humanas.

En la actualidad la única salida valida ante el progresivo proceso destructivo y a fin de mantener el equilibrio ecológico necesario para conservar los diferentes sistemas y valores naturales, pasa por la aplicación de medidas de gestión ambiental sobre el conjunto de de Ses Salines d'Eivissa i Formentera. Del mantenimiento de todo el espacio como una unidad ecológica y su tratamiento como tal, a la hora de efectuar una plan de uso y gestión, depende la supervivencia de todas las comunidades, poblaciones y especies que forman esta singular zona de nuestro territorio.

AVES REPRODUCTORAS ACUÁTICAS

POB = Población reproductora total, en nº de parejas.

Z.H. = Zonas húmedas del área en las que se reproduce (clave VER MAPA).

P.IB = Población reproductora en la parte ibicenca del área de estudio.

P. FO = Población reproductora en Formentera en el área de estudio.

STA. = Status de la reproducción: Reg. = regular. Irr = irregular. I - Ibiza, F - Formentera.

TEN. = tendencia de la población reproductora: Estable, Inestable, Colonizadora (de reciente aparición como reproductor).

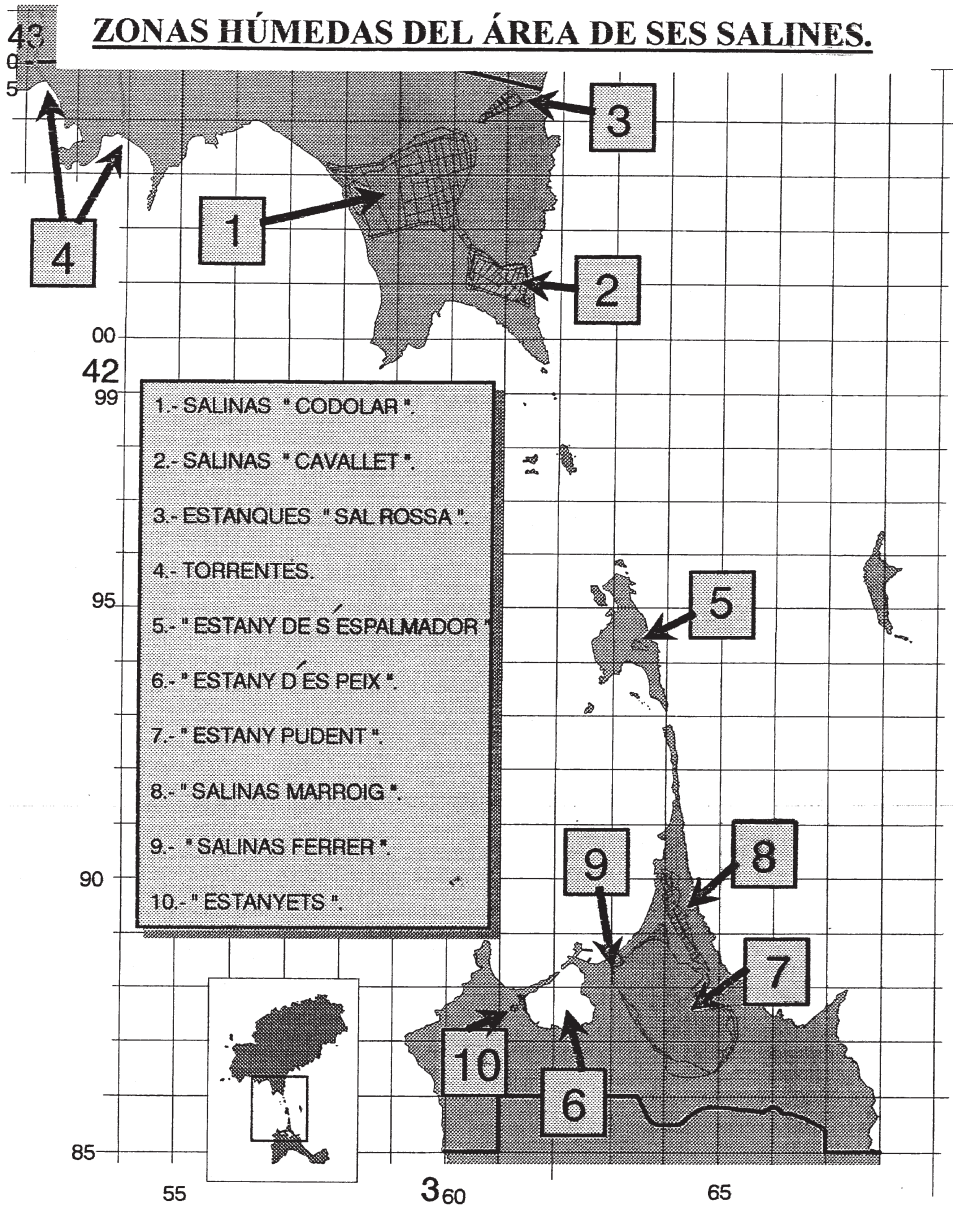
ESPECIE.	POB	Z.H.	P. IB	P. FO	STA.	TEN.
<i>Himantopus himantopus.</i>	110 - 120	1,2,7.	100-110	5-10	I - Reg. F - Reg	Estable.
<i>Charadrius alexandrinus.</i>	130 - 150	1,2,3,7,8,9,10	120 - 130.	10 - 20	I - Reg F - Reg	Estable.
<i>Charadrius dubius.</i>	3 - 5	3,7	3	2	I - Reg F - Irr	Inest.
<i>Charadrius hiaticula.</i>	¿?	1	¿?	¿?	¿?	¿?
<i>Gallinula chloropus.</i>	1 - 3	3,7	1-2	1	I - Irr F - Irr	Inest.
<i>Rallus aquaticus.</i>	1	3	1	0	I - Irr	Inest.
<i>Tadorna tadorna.</i>	1	1,2	1	0	I - Irr	Inest.

CUADRO 1: BIODIVERSIDAD, Nº DE ESPECIES	
VEGETALES	450
REPTILES Y AMFIBIOS	5
AVES	205
MAMÍFEROS	19

CUADRO 2: Nº DE ESPECIES ENDEMICAS	
VEGETALES	7
INVERTEBRADOS	20
REPTILES Y AMFIBIOS	1
AVES	1
MAMÍFEROS	3 (Subespecies)

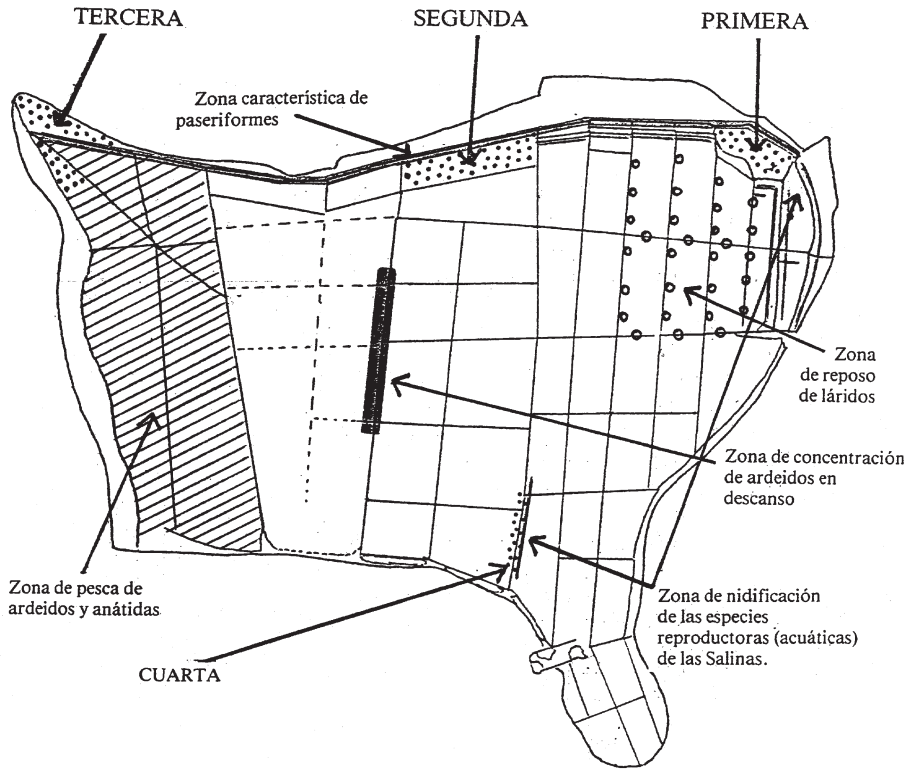
CUADRO 3: DIVERSIDAD ORNÍTICA, N° DE ESPECIES	
MARINAS	17
RAPACES	18
ACUÁTICAS	84
PASERIFORMES	63

CUADRO 4: AVES MARINAS, N° PAREJAS REPRODUCTORAS	
PHALACROCORAX ARISTOTELIS	< 20
PUFFINUS YELKOUAN	< 60
CALONECTRIS DIOMEDEA	100-300
HYDROBATES PELAGICUS	160-400
LARUS AUDOUINII	300-400
LARUS CANCHINANS	700

ORNITOGEOGRAFÍA DE LOS ESTANQUES

En este apartado diferenciamos las más determinadas y características zonas, atendiendo a la avipoblación dominante.

- 1.ª Zona limicolera: más intensa en la migración prenupcial.
- 2.ª Zona limicolera: más intensa en la migración postnupcial.
- 3.ª Zona limicolera: No tan importante como las 2 primeras.
- 4.ª Zona limicolera: Presente como tal en periodo de estancia invernal.

**El pla de les
Salines d'Eivissa.
Estudi geogràfic**

Gabriel Joan
Alemany i Morey
*Institut d'Estudis
Eivissencs*

Territoris (1999), 2:
55-65

El pla de les Salines d'Eivissa. Estudi geogràfic

Gabriel Joan Alemany i Morey

Grup de Treball de Geografia i Història de l'Institut d'Estudis Eivissencs

Resum

El pla de Sant Jordi (o de les Salines), situat al sud de l'illa d'Eivissa, és una àrea rica en valors naturals i antropològics lligats al passat; però és també un espai viu i dinàmic on conflueixen interessos molt diversos, a causa sobretot de la poca distància que el separa de la capital.

En el present treball es fa una descripció general d'aquest territori des del punt de vista del medi físic i natural, així com de les activitats humanes que allotja.

Abstract

The plain of Sant Jordi (also called plain of Ses Salines), situated in the south of Eivissa island, is an area full on natural and anthropological values connected to the past; but it's also a dynamic area where many interests collide, due to the proximity from the town.

The research is a general description about this natural and social context.

Recepció del manuscrit, 18 de novembre de 1997

Introducció

El present treball s'emmarca en un cicle de conferències sobre La Sal i les Salines, organitzat per l'Institut d'Estudis Eivissencs i adreçat bàsicament a mestres i professors.

L'objectiu de la ponència «El pla de les Salines d'Eivissa» és donar una visió de l'àrea d'estudi (l'entorn de les Salines d'Eivissa) des del punt de vista geogràfic. Això vol dir integrar els trets més rellevants del medi físic i biològic (relleu, clima, vegetació...) amb tot el que fa referència a l'ocupació humana del territori.

Si aquest fos un treball d'ecologia, hauríem d'estudiar les Salines d'Eivissa juntament amb les de Formentera i amb la cadena d'illots dels Freus. Però com que es tracta d'un estudi geogràfic, que pretén explicar els canvis esdevinguts en el territori durant les darreres dècades, i en certa manera també preveure els que es poden produir en el futur, el marc de referència és el pla de Sant Jordi o de les Salines.

Paral·lelament a l'exposició de la ponència es projecten una sèrie de diapositives de vistes del Pla per tenir una percepció més visual de la realitat. El que interessa conèixer és el *paisatge* del pla de les Salines, i per això podem recórrer a la dita «val més una imatge que mil paraules».

En el text s'expressen unes idees que poden ser polèmiques, però que no pretenen ser definitives sinó més aviat convidar a la reflexió i al debat.

Les fonts d'informació han estat bàsicament de dos tipus: per una part, els llibres, els articles de revistes i la cinta de vídeo que se citen al final del treball i, per una altra, les entrevistes i converses mantingudes amb pagesos del Pla, que són els millors coneixedors del territori.

1. Localització i descripció general de l'àrea d'estudi

El pla de les Salines es troba al sud de l'illa d'Eivissa, majoritàriament en el terme municipal de Sant Josep de la Talaia, però amb l'extrem nord-oriental dins el terme de Vila.

Els seus límits són els següents:

— Pel nord i l'oest, un sistema de pujols d'entre 200 i 300 metres d'altitud: puig d'en Mariano (208 m), puig de cas Damians (254 m), serra d'en Trontoll (222 m), puig d'en Cardona (280 m), puig d'en Pallegu (244 m)... Cap al nord-oest s'obre un corredor per on passa la carretera de Vila a Sant Josep.

— Pel sud-oest, la platja del Codolar.

— Pel sud, limitant amb els estanys saliners, s'alcen dos massissos muntanyencs: el puig Falcó (144 m) i el puig del Corb Marí o puig d'Abaix (163 m), per entre els quals s'accedeix al carregador de sal de la Canal, a les platges de les Salines o del Migjorn i del Cavallet i a la punta de les Portes, extrem meridional de l'illa que es projecta cap a Formentera.

— Per l'est, el major arenal de l'illa: la platja d'en Bossa.

— I pel nord-est, els barris perifèrics de Vila: Can Fita, Can Sifre i Cas Serres. Aquesta part del Pla es troba, com dèiem, dins el terme municipal de Vila.

El pla de les Salines té una extensió aproximada de 2.000 ha, incloent-hi els estanys, que en tenen unes 400.

Però el pla de les Salines també es pot entendre com la part més occidental d'una plana extensa que abasta des de Talamanca i el pla de Jesús, passant pel pla de Vila, fins al pla de les Salines.

És, així entesa, la major superfície plana d'Eivissa, una àrea dominada per la presència de la capital i on es concentren els serveis i les infraestructures més importants de l'illa (aeroport, port comercial, hospital, fàbrica d'electricitat...). I és també en aquesta àrea on es troben els millors arenals de l'illa: les platges de Talamanca, Figueretes, d'en Bossa, el Cavallet i les Salines.

El pla de les Salines presenta un pendent suau: devers Can Fita, en el límit del Pla, a uns 70 metres sobre el nivell del mar, el pendent és del 10 per cent; a Can Bellotera, a uns 40 metres sobre el nivell del mar, és d'un 4 per cent; en el nucli de Sant Jordi, a uns 10 metres sobre el nivell del mar, ja només és d'un 1 per cent.

En el conjunt del Pla hi ha una apreciable diversitat de paisatges. Sens dubte, és aquesta topografia en pendent, des del peu de les muntanyes fins a les terres més baixes a nivell del mar, el principal factor modelador del paisatge.

Així, a les parts més elevades, en els marges del Pla, es troben els sòls prims i pedregosos, les feixes amb cultius de secà, un poblament tradicional escàs... i en conseqüència són les terres que primer deixaren de cultivar-se.

Més avall la terra és de millor qualitat, i amb les tècniques tradicionals ja s'extreia l'aigua del subsòl. El poblament és més dens, l'agricultura més intensiva, amb petites taques de reguiu.

La part central del Pla, per sota de la cota de 10 metres, és la millor per a l'agricultura, amb terra fonda i argilosa. Antigament hi abundaren els molins, i més antigament les sènies, per regar els nombrosos horts. Malauradament, l'aeroport ocupà bona part d'aquest sector, i després vingueren les carreteres i les edificacions de tot tipus.

Per acabar, ja gairebé a nivell del mar es troben les terres salines o de salobrar, semipantanoses a l'hivern i amb un alt contingut de sal, condicions adverses per a l'agricultura, però idònies per a una explotació salinera.

2. El medi natural

2.1. Les formes del relleu

El pla de les Salines és un pla al·luvial, constituït per dipòsits de materials quaternaris (llims calcificats, crostes calcàries, conglomerats, còdols...) procedents de l'erosió dels pujols que l'envolten.

Els puigs dels voltants estan constituïts per roques calcàries, que són aprofitades per la indústria de la construcció.

D'altra banda, els forts corrents marins que travessen els Freus també han aportat, en els cordons litorals, una gran quantitat de materials, que han contribuït a eixamplar aquesta planura.

La forma tabular o plana és el resultat d'una sedimentació postorogènica. Antigament aquest pla estava cobert per llacunes costaneres.

A causa de l'estructura de les tres sèries tectòniques de l'illa, que corren paral·leles en direcció SW-NE, les muntanyes d'Eivissa solen presentar un major pendent en els vessants del nord, mentre que els de migjorn acostumen a ser més suaus, cosa que fa que la majoria de torrents drenin cap al sud. Concretament al pla de les Salines, s'hi troben el torrent de la Font, que desemboca al Codolar, i el torrent de Ca na Parra, que perd la llera entre els horts. Amb la construcció de l'aeroport es va desviar el llit d'aquests torrents, com ja havia fet abans la salinera per evitar que abocassin als estanys. Amb el mateix objectiu es construïren dics de defensa per evitar que les avingudes d'aigua envaïssin els estanys, com ha deixat escrit l'Arxiduc. A la part baixa dels torrents, s'hi formen dipòsits de grava transportada des de la muntanya per les avingudes d'aigua. En el lloc conegut com «sa Torrentera», al costat de l'aeroport, molta gent es proveïa de grava per a les obres de construcció.

2.2. Els sòls

La major part de les roques superficials d'Eivissa són calcàries, dolomies i margues, i són aquestes, per tant, la matèria primera per a la formació dels sòls.

Una característica fonamental d'aquestes roques és l'elevada proporció que tenen de carbonat càlcic.

En conjunt el sòl zonal eivissenc es classifica dins el grup dels sòls terrosos (*suelos pardos*).

D'altra banda, les roques esmentades posseeixen una certa proporció de ferro que, convertit en òxid fèrric, dóna a l'argila la característica coloració rogenca. Per això aquests sòls es denominen sòls terrosos rogenca.

Moltes vegades els sòls terrosos rogenca es presenten associats amb altres tipus de sòls, en funció del lloc on es troben. Així, per exemple, als vessants de muntanya s'associen amb litosòls (sòls de muntanya), que es caracteritzen per ser prims, pedregosos i

de color rogenc clar; a les planes al·luvials s'associen amb regosòls argilosos, més profunds i de color rogenc obscur; a les platges i zones baixes de la costa s'associen amb regosòls arenosos, també profunds, de color clar i una excessiva capacitat de drenatge.

El de l'àrea de Sant Jordi és un sòl terrós rogenc, i entre les seves propietats es poden citar les següents:

- Textura: llimosa-arenosa, ni massa solta (com els arenosos) ni massa compacta (com els argilosos).
- Proporció relativa d'elements gruixuts: mitjana.
- Profunditat total mitjana: 65 cm.
- Drenatge: normal.
- Fertilitat intrínseca: baixa.
- Fertilitat extrínseca, adquirible amb pràctiques agrícoles i aportació d'aigua: bona.
- Percentatge de matèria orgànica: baix, com correspon als sòls terrosos de les regions àrides. Cal una fertilització adequada segons es tracti de conreus de secà o de reguiu.
- També es necessiten importants aportacions d'adobs nitrogenats i fosfatats per compensar les mancances d'aquests elements.

2.3. Les condicions climàtiques

El clima de les Salines és el més càlid d'Eivissa. Diuen els pagesos del Pla que l'hivern hi acaba molt aviat, la qual cosa permet avançar uns quants cultius com les patates o les pebreres. A més, té l'avantatge que gairebé mai no hi gela.

Es poden destacar quatre característiques del clima d'aquesta comarca, que han afavorit la implantació d'una explotació salinera:

- Nuvolositat escassa.
- Pluviositat escassa: uns 350 mm a l'any, més semblant a Formentera que a la resta d'Eivissa.
- Circulació atmosfèrica important: a l'estiu hi predominen els vents del segon quadrant (E i SE), com el xaloc, molt sec. A la tardor, el migjorn, humit. A l'hivern hi predominen els del primer quadrant (N i NE), com la tramuntana, seca, o el gregal, més humit. A més, el mestral (NW) tendeix a ser sec, però a vegades porta pluges intenses (d'aquí la dita «de ponent no corre torrent i, si corre, corre de valent»). Un altre vent humit típic de l'hivern és el llebeig (SW).
- Evaporació intensa, per la forta insolació (onze hores de mitjana diària en els mesos d'estiu) i per la baixa humitat relativa. La temperatura mitjana anual és bastant alta: uns 19 °C.

Tan sols hi ha un element desfavorable per a la sal: les pluges torrencials de tardor, quan s'avancen al mes d'agost, abans d'acabar la collita de sal. Val a dir que aquesta eventualitat es dona molt ocasionalment.

2.4. La vegetació natural

Cal diferenciar entre la zona de prat, els cordons litorals i la vegetació de puigs i gresos consolidats.

El prat és la zona semipantanosa o de salobrar que voreja els estanys (des del Codolar fins a la platja d'en Bossa). Aquí hi ha perviscut una vegetació natural de tipus halòfil adaptada a sòls salins, amb espècies com el jonc, la solsera i el solseró o les plantes saladines del gènere *Limonium*, característiques per les fulles i tiges carnosos, amb gran contingut d'aigua.

L'elevada concentració de sals ha fet impossible l'explotació agrícola d'aquestes terres; així, es pot apreciar com devers mig quilòmetre abans d'arribar a la parròquia de Sant Francesc els conreus s'acaben en sec i comença aquesta vegetació de matolls.

Sobre les dunes fixes dels cordons litorals (a les platges del Migjorn i del Cavallet) es troba una altra formació vegetal de gran valor: el bosquet de savines dunars, que arriba a assolir amplàries de més de 100 metres. La savina, una planta molt resistent a l'aridesa, constitueix el poblament genuí de la vegetació litoral d'Eivissa i Formentera.

Aquesta vegetació dunar, i de manera particular les comunitats més pioneres (càrritx de platja, coixinets, cards de platja...), fa la funció de fixar l'arena de les dunes, que protegeixen els estanys de l'acció del vent i del mar. A causa dels factors ambientals adversos, com la mobilitat de l'arena o la proximitat al mar, són plantes molt adaptades i, per tant, molt fràgils.

En els puigs i gresos consolidats, com és per exemple la punta de les Portes, s'hi fa la garriga amb pi bord, amb totes aquelles espècies arbustives que envaeixen el pinar-savinar, com són els ginebres, llentiscles, cepells, estepes, romanís, frígoles, ullastres, etc.

Arreu del pla de les Salines, també s'hi troben unes quantes espècies adaptades que ens recorden la proximitat del nord d'Àfrica, com la palmera, la pita o la figuera de pic, una planta habitual al costat de la casa pagesa eivissenca.

3. Les activitats humanes i el paisatge

3.1. Les activitats agràries

El poblament agrícola del pla de les Salines és més antic i més dens que el d'altres indrets de l'illa, per una raó: la disponibilitat d'aigua per al reg, primer mitjançant sènies i posteriorment amb els molins de vent. Per contra, a l'interior de l'illa només es podia regar amb aigua de torrent, abans que es coneguessin les motobombes.

El paisatge agrari tradicional del pla de les Salines és semblant al del pla de Vila i al de Jesús: una agricultura bastant intensiva, amb alternança de cultius de regadiu (hortalisses, tubèrculs, fruiters, alfals...) amb altres de secà (cereals associats amb ametllers, garrovers, oliveres i unes quantes vinyes). De la tradició cerealícola, en queden restes, com algun molí fariner i alguna era.

El policultiu ha estat històricament una necessitat per a unes economies familiars bàsicament autosuficients. Tot i això, una part considerable de la producció agrícola del pla de les Salines es destinava al mercat de Vila.

En relació amb la propietat, hi predominen les explotacions petites i mitjanes (entre una i cinc hectàrees), sobretot en els sectors d'hort; però també hi ha unes quantes finques grans, en mans de senyors de Vila (Can Raspalls, Cas Serres de Dalt, Can Bossa, Ca les Ànimes, etc.). Aquestes finques, que disposaven dels seus propis horts, eren treballades per majorals. Per regla general les finques grans s'han conservat més indivises que les altres, llevat que s'hagin urbanitzat, perquè aquests senyors han tingut altres propietats per repartir entre els fills i així s'han evitat les segregacions per motiu d'herència.

La parcel·lació devia ser al pla de les Salines —com al pla de Vila i al de Jesús— més significativa que a la resta de l'illa, on predominava l'explotació directa.

Per separar les parcel·les s'aixecaven parets de pedra, amb la qual cosa aprofitaven per espedregar la terra. Era habitual la presència de vinyes que s'enfilaven per aquestes parets.

Són nombrosos els camins i carrerans que comuniquen les moltes cases que s'escampen pel Pla. Pensem que el nucli de Sant Jordi n'aglutinava tan sols unes poques, i

menys encara n'hi havia a Sant Francesc, a la Canal o a la Revista, que no passaven de simples establiments vinculats a la salinera o al culte religiós dels seus treballadors. La majoria de cultivadors, tant si eren propietaris com si eren majorals, vivien a l'explotació.

Aquesta xarxa de camins tan densa cridà l'atenció de l'Arxiduc, com també la presència d'una sèrie de torres de defensa, alguna de les quals encara resta en bon estat, com la de la Sal Rossa.

Les dues característiques esmentades del sistema agrari del pla de les Salines (la diversitat de cultius i l'excessiva parcel·lació de la terra) han suposat un problema de cara a una possible reconversió de l'agricultura amb vista a un augment de la productivitat.

En resum, les terres del pla de les Salines, com a perllongació de les del pla de Vila, es diferenciarien de les de la resta de l'illa pels trets següents:

- Una major parcel·lació.
- Uns majors rendiments.
- Una major orientació al mercat.
- Una major presència de parcers o majorals.
- L'aspecte senyorial d'algunes cases pageses.

3.2. Les activitats urbanes

Si en el capítol anterior hem parlat en termes de passat, en aquest ho farem en present.

I començarem per constatar un fet: el pla de les Salines és avui un suburbi de Vila.

Això es pot comprovar amb unes observacions a primera vista:

- Són moltes les funcions urbanes que s'allotgen en aquest espai: residència, indústria, comerç, turisme, serveis...
- Hi ha una gran heterogeneïtat en la tipologia d'edificacions: habitatges unifamiliars, blocs de pisos, xalets adossats, etc.
- També hi ha una gran heterogeneïtat social: famílies de rendes baixes, mitjanes i altes.

La urbanització del pla de les Salines s'ha donat per efecte de l'enorme creixement de Vila, un creixement que ha superat la disponibilitat d'espai en el seu entorn més pròxim.

A la línia de costa la urbanització s'ha degut més aviat a l'atractiu turístic que genera la platja.

El pla de Sant Jordi. Una zona de creixement del nucli urbà de Vila. Foto: Gabriel Alemany.

Actualment la població resident a l'àrea de Sant Jordi mostra una tendència al creixement, tant per dinàmica natural com per moviments migratoris; per contra, la població de Vila sembla que està més estabilitzada.

Una altra qüestió és com s'ha produït aquest fet. La urbanització del pla de les Salines encaixa amb un model ja clàssic de creixement urbà. És el basat en sectors radiocèntrics o en eixos radials, seguint les principals vies de comunicació. És un creixement urbà tentacular, radicalment diferent del tradicional creixement en anells concèntrics o en «taca d'oli». Entre els diferents eixos, especialitzats en determinades funcions, és habitual la presència d'uns espais intersticials mal comunicats i més o menys marginals. El fenomen sol adquirir especial significació tant pel volum de persones que afecta com per l'extensió de l'espai que ocupa i també pels greus problemes que comporta (absència de planejament, debilitat de les infraestructures, etc.).

Hi ha una poderosa raó en la base d'aquest model de creixement urbà: com que s'ofereix més sòl, aquest es fa més barat. A més, es compra a preu de sòl rústic i es ven a preu de sòl urbà, molt més car.

És a dir, que s'imposa la pràctica d'un consum massiu d'espai per a usos urbans, la qual cosa fa que la ciutat es perllongui a través d'uns eixos, alhora que s'altera profundament el paisatge rural més pròxim.

Aquest model implica:

- 1) Una disminució dràstica del sòl agrícola.
- 2) Un ús massiu de transport rodat privat: ja se sap que com més alts són els índexs d'automoció major és la mobilitat, és a dir, que la gent amb rendes altes fa un ús més extensiu de l'espai.
- 3) Un gran augment de l'espai destinat a infraestructures de transport a les perifèries urbanes (rondes, rotondes...), a causa de l'increment dels fluxos (molts dels quals

són de tipus pendular), que arriba a generar greus problemes de congestió. Aquest aspecte té relació amb un sistema de transport públic insuficient.

4) Determinades activitats (tallers, indústries, magatzems...) són expulsades del centre urbà i s'emplacen a sectors concrets de la perifèria. En el nostre cas, la presència de l'aeroport pot haver atret determinades empreses. El procés afavoreix l'ocupació dels marges de la carretera i, posteriorment, de sectors més interiors, fins a la progressiva ocupació espontània d'amplis espais que tanmateix els ajuntaments hauran d'acabar ordenant. Els espais contigus a la carretera justifiquen un preu més alt del terreny per la publicitat afegida que comporta aquesta ubicació (efecte mostrador).

5) La concentració en aquests sectors comporta una sèrie d'economies d'aglomeració: disminució dels costos d'instal·lació i funcionament en aprofitar els serveis ja existents.

6) Amplis sectors socials que demanen un habitatge més espaiós amb un jardinet. S'ha fomentat l'atractiu de poder viure en un habitatge unifamiliar en un entorn rural. Molts nous residents s'hi han instal·lat pel fet de tenir el lloc de feina en una de les empreses de la zona. I sobretot molts dels originaris del lloc volen continuar vivint-hi per una qüestió d'arrelament sentimental.

7) S'ha de fer un gran esforç de dotació d'equipaments públics (sanitari, educatiu, assistencial, etc.). Pensem en el poble de Sant Jordi: centre de salut, escoles, institut, llar d'avis, biblioteca, oficina de correus, dependències policials, etc.).

Però l'expansió de l'espai urbà té uns límits, que poden estar en funció de la distància —quan aquesta és massa gran i comporta un temps excessiu per als desplaçaments quotidians— o en funció de la topografia, com és el cas que ens ocupa.

És a dir, que l'àrea d'influència urbana de la part occidental de Vila s'emmarca en el pla de les Salines, a causa bàsicament de la topografia del terreny. Dins aquesta zona també hi ha altres límits importants, com són les servituds de l'aeroport o les restriccions que imposa l'àrea natural de les Salines.

Conclusions

Si en els anys seixanta el geògraf Vilà Valentí deia que just on acabaven els carrers de la vila d'Eivissa començava l'espai rural i que aquest era radicalment diferent de la ciutat, avui, trenta anys després, la realitat és tota una altra: la ciutat estén els tentacles sobre l'espai rural que l'envolta.

En particular, el pla de les Salines és una àrea periurbana molt complexa, per la gran confluència d'usos que sovint entren en conflicte. Vegem-ne alguns dels més importants:

- Usos urbans: residència, indústria, comerç, serveis...
- Usos turístics: hotels, apartaments, instal·lacions de lleure, xalets...
- Usos agrícoles: regadiu, secà, ramaderia...
- Ús de protecció de la natura.
- Ús de comunicacions interiors: carreteres, autovies...
- Ús de comunicacions exteriors: aeroport.

Aquesta confluència d'usos es deu, per una part, als valors intrínsecs de la zona (valors agronòmics, ecològics, paisatgístics, etc.) i, per una altra, a la proximitat a Vila.

Algunes actuacions fetes sobre el territori no han tingut en compte el necessari equilibri entre els diferents usos. A tall d'exemple flagrant, podem citar els dos blocs de pisos que s'alcen entre la platja del Codolar i les pistes de l'aeroport.

Al pla de les Salines es manifesta, més que a qualsevol altre de l'illa, la necessitat d'ordenar el territori d'una forma global, i també urgent, abans que s'hagin executat determinats projectes de gran impacte, com l'autovia de l'aeroport. Val a dir que la implicació de dos ajuntaments en aquest territori pot ser un factor de conflictes.

Actualment sembla que hi ha consens en la necessitat de protegir les Salines, però no s'han d'oblidar els horts, ni els torrents, ni els monuments, ni l'arquitectura tradicional.

El sentit comú ens diu que s'ha d'evitar la proliferació de més edificacions disseminades. Tot això implica, entre altres coses, una regulació dels usos del sòl, per evitar, per exemple, que enmig del camp hi hagi un taller de cotxes o un aparcament de barques.

No es tracta de tornar al passat, però cal aprendre dels errors comesos i planificar el país que volem.

Bibliografia

- DIVERSOS AUTORS (1983). *Les Salines d'Eivissa i Formentera*. Eivissa: Institut d'Estudis Eivissencs.
- GUERAU DE ARELLANO TUR, C.; RAMON TORRES, S. (1979). «Ses Salines d'Eivissa i Formentera». *Eivissa*, núm. 9, pàg. 3-6.
- MARÍ CARDONA, J. (1992). *Els camins i les imatges de l'Arxiduc, ahir i avui*. Eivissa: Institut d'Estudis Eivissencs.
- PLANELLS FERRER, A. (1984). *Ibiza y Formentera, ayer y hoy*. Barcelona.
- RUIZ LAJUÁN, A. (1982): «Exposición sobre la geomorfología de Eivissa». *Cuatro Conferencias del Congreso de Cultura Pitiüsa*. Eivissa: Dirección Insular del Ministerio de Cultura.
- SERRES UBACH, J. (1961). «La agricultura en Ibiza». *Boletín de la Cámara Oficial de Comercio, Industria y Navegación de Palma de Mallorca*, núm. 631.
- Ses Salines, Paradís Natural* (1995). Eivissa: Grup d'Estudis de la Naturalesa (vídeo).
- VALLÈS COSTA, R. (1995). *El món agrari tradicional. Un intent de comprensió de l'Eivissa rural*. Eivissa: Mediterrània.
- VILÀ VALENTÍ, J. (1963). «Ciudad y campo en la Isla de Ibiza». *Boletín de la Cámara Oficial de Comercio, Industria y Navegación de Palma de Mallorca*, núm. 639.
- VILÀ VALENTÍ, J. (1953). «Ibiza y Formentera, islas de la sal». *Estudios Geográficos*, Madrid (separata).
- VILÀ VALENTÍ, J. (1961). «Las Salinas de Ibiza y Formentera». *Boletín de la Cámara Oficial de Comercio, Industria y Navegación de Palma de Mallorca*, núm. 630, pàg. 35-41.
- VINUESA, J. (1991). *Los procesos de urbanización*. Madrid: Síntesis.

**Por qué estudiar
un paisaje: ses
Salines de Eivissa
y Formentera**

Vicent
Marí Costa

Elena
Morán Hernández

*Institut d'Estudis
Eivissencs*

Territoris (1999), 2:
67-85

Por qué estudiar un paisaje: ses Salines de Eivissa y Formentera¹

Vicent Marí Costa
Elena Morán Hernández

Resum

Aquest article pretén impulsar estudis multidisciplinaris per poder obtenir informacions paleoambientals, tan decisives per explicar la interrelació home-medi en el territori. L'exploració de la sal fou un dels recursos més florents en el desenvolupament comercial durant l'antiguitat. És més que probable que, a través de les rutes marítimes, Eivissa fos un dels centres productors i exportadors de sal més importants de la Mediterrània. La poca documentació sobre aquest tipus d'indústria fa que en aquest estudi s'hagi treballat sobre hipòtesis per poder entendre la dinàmica de la sal.

Résumé

Cet article prétend faire avancer des études multidisciplinaires pour obtenir des informations paléoambientales, si décisive pour expliquer l'interrelation homme-milieu dans le territoire. L'exploitation du sel fut l'une des ressources les plus florissantes dans le développement commercial pendant l'Antiquité. Il est très probable que, à travers les routes maritimes, Eivissa fût l'un des plus importants centres producteurs et exportateurs de la Méditerranée. Le manque de documentation sur l'industrie a fait que nous soyons obligés à orienter notre recherche sur des hypothèses de travail pour pouvoir comprendre la dynamique du sel.

Recepció del manuscrit, 7 d'octubre de 1997

¹ Este estudio se inició durante 1997 en el seminario sobre *Sal, saliners i salines a Eivissa a Formentera*, dentro de los «Cursos de Formació Permanent de Reciclatge i Formació Lingüística i Cultura» con la colaboración del I.C.E de la Universitat de les Illes Balears y el Institut d'Estudis Eivissencs. Queremos agradecer desde estas líneas a Rosa Vallés, a Antoni Ferrer Abárzuza y a Carlos Gómez Bellard por su crítica constructiva y por el intercambio de informaciones que sirvieron para enriquecer este estudio.

«Tal vez sea la propia simplicidad lo que os conduce a error»
Edgar Allan Poe, *La carta robada*

Para un proyecto no inocente: estudiar el paisaje

El estudio del paisaje no es algo nuevo. En los últimos años han surgido trabajos que han contribuido al desarrollo de esta disciplina desde una perspectiva «*ecohistórica*» y se han elaborado adaptaciones lógicas para una nueva rama de la ciencia con denominaciones más atractivas y novedosas (BUTZER, K.W., 1989; CHERRY, J.F., DAVIS, J.L., MANTZOURANI, E., 1991; OREJAS, A, 1995). Se descubre, así, que el paisaje constituye un destacado objeto y marco de estudio para diversas áreas de conocimiento. Además de los geógrafos, otros profesionales se ocupan desde sus respectivos puntos de vista, ecólogos, arquitectos, urbanistas, economistas, arqueólogos... Y se habla de «ciencia del paisaje», de «arquitectura del paisaje», de «ingeniería del paisaje», de «arqueología del paisaje».

Aunque exista un marco teórico que plantee la necesidad de articular el análisis sistémico del paisaje dentro de las ciencias sociales —que supere la tradicional función ilustrativa y descriptiva del paisaje en los estudios—, es necesaria una reformulación para adaptarse a una concepción dinámica e interdisciplinaria:

- Los paisajes son espacios usados, diseñados, apropiados por distintas comunidades. La sociedad conforma un paisaje, pero a su vez éste se convierte en un elemento interactivo.
- La mayor parte de los paisajes presentan en la actualidad elementos de la acción humana. Podríamos decir que los paisajes estrictamente naturales no existen. Si contemplamos el paisaje como un producto social, su análisis constituye un recurso insustituible para el estudio de las sociedades, su cultura, sus valores ideológicos y sus contradicciones.
- La aproximación del paisaje hay que iniciarla desde una fase analítica que comprende la lectura visual del mismo. Esta observación y análisis sistémico permitiría explicar de forma estructurada el funcionamiento de un paisaje, así se justificaría por qué un paisaje presenta una determinada fisonomía.
- Formular hipótesis sobre la evolución del paisaje (visión sincrónica) y propuestas de intervención (pronósis).

Para poder conocer el paisaje actual hay que tener presente que éste no presenta más que un fotograma de una larga película. Es necesario, por consiguiente, retroceder en el tiempo y seguir todo el proceso. De este modo, si queremos conocer la evolución del paisaje histórico no sólo hay que comprender el paisaje actual y su transformación temporal sino el proceso y la acción cultural que lo ha determinado. Así, el paisaje histórico no sólo es el reflejo del diferente uso antrópico sino de las condiciones naturales que facilitan la ocupación del territorio.

Para poder llevar a cabo un análisis exhaustivo es preciso una metodología interdisciplinaria donde las diferentes técnicas (palinología, botánica, sedimentología, geomorfología...) nos permitan conocer la evolución del espacio natural hasta el espacio humanizado. En esta línea, la información arqueológica de que disponemos es bastante reducida y «*sesgada*»: no contamos con estudios paleobotánicos, sedimentológicos, faunísticos, paisajísticos... que permitan la realización de una arqueología del paisaje en

Eivissa. Ésta nos permitiría conocer otros aspectos económicos y sociales de los grupos humanos asentados para organizar la producción y la explotación de los recursos naturales. Este tipo de evidencias hacen que la arqueología sea un recetario de tipologías y paralelos sin un contenido que pueda esclarecer estos temas, debido a un vacío metodológico o a una metodología mal entendida. Así, nos encontramos con obras de referencia que no son sino un listado de formas, cuadros tipológicos, descripciones que no van más allá del protagonismo del recipiente y de una operatividad difícil de entender.

Debido a las dificultades que entraña un estudio multidisciplinar y dada la necesidad de operar con nuevas herramientas para la investigación, sólo nos quedarían dispositivos de información geográfica como el análisis de captación económica (ACE). Este modelo utilizado al servicio de un diseño experimental sería válido para la contrastación de hipótesis sobre la diferenciación paisajística y las decisiones locacionales en condiciones sociales y económicas concretas. Este tipo de investigación comportará técnicas estadísticas inferenciales para poder utilizar componentes biogeográficas, distribución de hábitats y observaciones que puedan dividirse en categorías excluyentes; finalmente, el análisis de componentes principales o multivariante (ACP) por áreas.

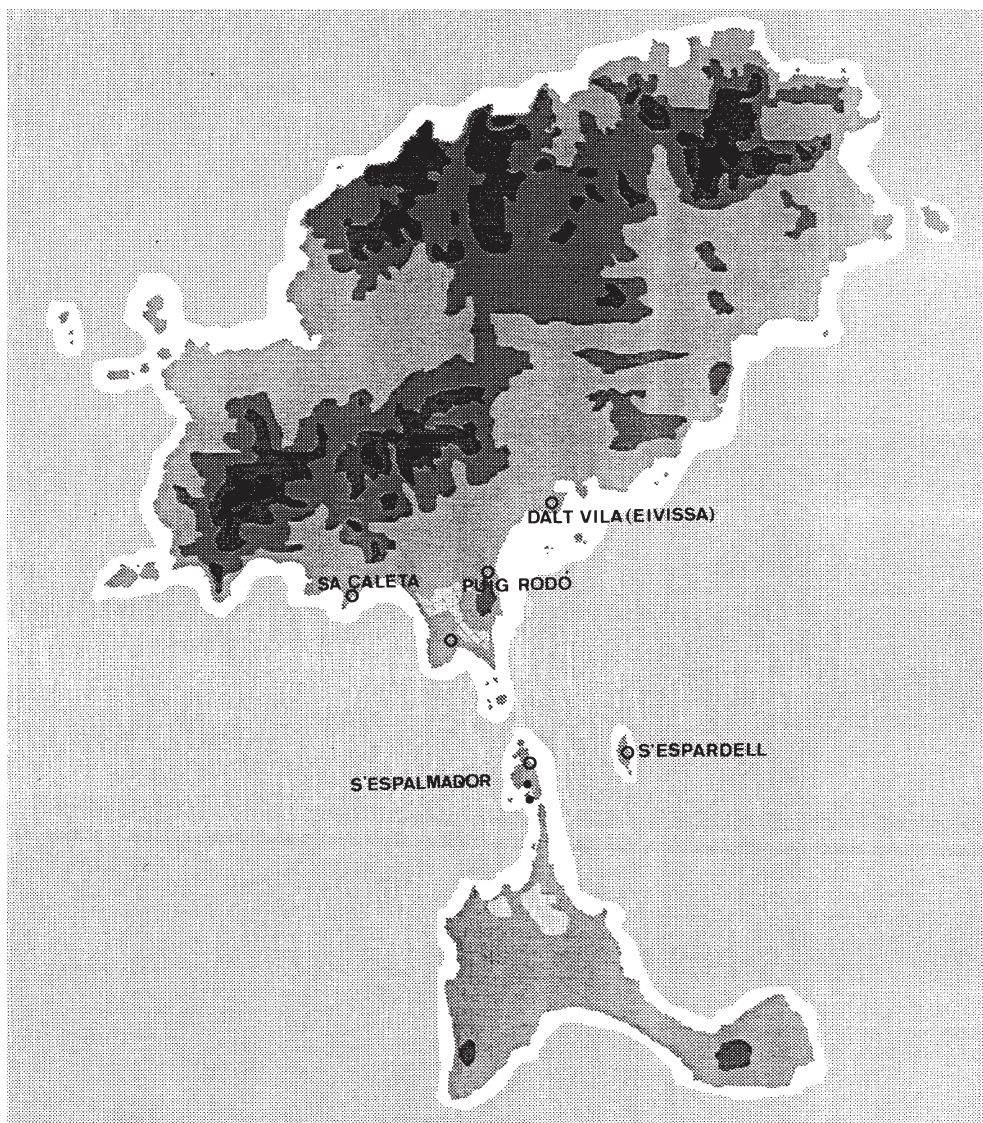
Pero para ello hay que contar con estudios de prospectiva, actualmente de gran interés para la conservación y la evolución del paisaje, y que exigen cada día más dedicación y especialización. De este modo, este trabajo nos permite ofrecer una propuesta metodológica que sirva para futuros trabajos dentro del modelo de la *arqueología del paisaje*.

Dentro de esta línea de investigación hay que destacar el trabajo realizado por Schultz en 1989 para determinar la línea de costa en varios puntos de la isla de Eivissa durante la antigüedad mediante sondeos estratigráficos. En este estudio se comprobó que en la zona de ses Salines el paisaje actual no difería del que debió existir en la antigüedad (SCHULTZ, 1997, 11-31).

Hemos utilizado un territorio limitado debido a que en esta área el paisaje puede considerarse como «*unidad estable*» en donde las actividades humanas llevadas a cabo a lo largo de 2600 años ininterrumpidamente han preservado la fisonomía del paisaje. Aunque también hay que resaltar que en los últimos siglos la fagocitación del hombre por los recursos naturales ha desequilibrado este sistema natural del cultivo de la sal.

Ses Salines: un marco de la interdependencia medio-hombre

Cuando se habla del Mediterráneo siempre se hace referencia a la trilogía de los tres cultivos que caracterizan este entorno peculiar, pero como han apuntado algunos autores esta definición no se ajusta completamente a la realidad: el Mediterráneo es el mar de la sal y, en concreto, Eivissa y Formentera son las **islas de la sal** (VILÁ VALENTÍ, 1953, 363).

1. Situación de ses Salines d'Eivissa i Formentera con los yacimientos más importantes que actuarían como centros estacionales (s'Espalmador) y otros centros redistribuidores de la actividad salinera.

Las condiciones climáticas, físicas y humanas convergen para poder explotar eficazmente. Además, el período de recolección de la sal se realiza durante el mes de agosto y hasta mediados de septiembre, época en la cual hay un vacío en las actividades agrarias por lo cual se adecua a las faenas del trabajo rural del Mediterráneo. Este hecho junto a la ubicación de las salinas marítimas en el litoral hace que sea un camino más fácil para su explotación y rentabilidad.

El análisis de las circunstancias físicas que presentan las Pitiusas evidencia las numerosas posibilidades para su explotación salinera: por una parte, la fuerte proporción de sales disueltas (37 a 39 Kg. de sal por metro cúbico) en las aguas marinas y por otra, la

existencia de llanuras litorales que permite la instalación de los estanques destinados a la evaporación, a ello, hay que sumar que la insolación media anual llega a los 360 días (VALLÉS (coord.), 1983).

Hay que subrayar que el litoral de nuestro mar suele ser abrupto y sinuoso, y esto hace que falten espacios para la evaporación de sus aguas y recoger el preciado producto. Por ello, el carácter de materia prima ha impulsado al hombre a obtenerla aún venciendo importantes dificultades: hay en la costa norte de la isla pequeños «*cucons*» que se utilizaban para el aprovisionamiento cotidiano de los hogares.

Solamente en el sur de Eivissa y al norte de Formentera aparecen los terrenos favorables para la explotación de la sal o también denominado «*oro blanco*». En esta situación los materiales aluviales de la sierra de cova Santa, Palerm, Corb Marí y Falcó han formado el llano de Sant Jordi y las fuertes corrientes marinas que atraviesan el estrecho entre Eivissa y Formentera (es Freus) han aportado materiales que han contribuido al relleno y avance del cordón litoral que forman hoy las playas de Codolar, de Bossa, de Cavallet, y de Mígjorn.

Pero no todo lo hace la naturaleza, el factor humano es indispensable para hacer realidad la explotación de la sal. La doble función, militar y comercial, que han cumplido las islas del Mediterráneo Occidental han convertido este espacio en una especie de frontera. Al cambiar la situación geoestratégica y convertirse en un límite fronterizo entre dos mundos, normalmente enfrentados, la función militar pasaba a primer término, y el comercio quedaba reducido a la mínima expresión a causa de la inseguridad (VALLÉS, 1993, 53). Durante las etapas de pacificación del Mediterráneo Occidental las islas se convertían en mundos rezagados y en tierras de emigración con la consiguiente estabilidad poblacional (VILÀ VALENTÍ —coordinador—, 1984, 17). La importancia de esta densidad humana para explotar los recursos naturales favoreció la formación de una abundante mano de obra explotada y unos explotadores para el cultivo de la sal como actividad complementaria a una economía rural. Además, la explotación salinera presenta una buena capacidad productiva para convertirse en un centro exportador hacia mercados lejanos.

Los autores clásicos (Estrabón, III, 1, 8 y III, 4, 2; Plinio *Natur.* 31, 91) y de siglos pasados (P. Cayetano, Vargas Ponce...) ya valoraron en su justa medida la calidad de la sal como un producto esencial y la salazón como un producto anexo y el *garum* como un subproducto. No olvidemos que el uso de la sal representó el principal conservante de alimentos. La sal permite, en definitiva, la conservación de excedentes productivos y su comercialización a larga distancia. Por tanto, no es de extrañar que el monopolio de las salinas recalcara la estructura jerarquizada y centralista que tuvo la ciudad sobre el control de este bien preciado.

No es necesario subrayar las ventajas que disfrutaron las salinas marítimas de Eivissa y Formentera por su ubicación y por su paisaje característico:

- La necesidad que entre el mar y la salina no exista una diferencia de altitud apreciable a favor de ésta, siendo incluso posible la existencia de un desnivel negativo, de tal manera que el agua pueda entrar a través de un canal en el gran embalse de reserva de agua por simple gravedad aprovechando un mar agitado o la marea alta.
- El entorno natural facilita el desarrollo productivo sin implicar la utilización de una tecnología compleja.

Junto a elementos imprescindibles que se dan en la mayoría de las salinas mediterráneas hay que añadir la facilidad para su transporte por el mar. En este caso, la encrucijada de rutas marítimas que se da en las Pitiusas ha tenido siempre unos mercados

para poder establecer su materia prima: la sal. Calificativos como «*lo saler de tot lo món*», «*illa de la sal*» no eran gratuitos. La actividad salinera nunca ha estado interrumpida desde que tenemos noticias históricas (VALLEÈS COSTA, —coord.—, 1983, 14). Por ello, las salinas dejan una huella muy fuerte en el paisaje y se concretan en restos constructivos y sobre todo de uso del medio físico.

Como observamos, la sal ha jugado un papel importante en la economía de las Pitiusas. Además, se trata de una actividad muy antigua cuya explotación ha sido uno de los elementos productivos tenidos en cuenta por las distintas sociedades, que han organizado su producción, comercialización y fiscalización y que, por ende, han establecido asentamientos desde los que poder poner en explotación y controlar la sal (QUESADA, 1995, 76). De este modo, ésta materia prima ha sido el puntal básico en la producción isleña y sobre todo la más importante para el comercio.

Analizando las derrotas, las islas de Cerdeña y Eivissa se encuentran como referencias seguras para las marcaciones, porque al ser vistas se realizan los cambios de rumbo. Un ejemplo de este tipo de trayecto durante la navegación antigua fue la derrota Cádiz-sur de Francia y vuelta. Los datos arqueológicos parecen confirmar que esta ruta se inicia en la segunda mitad del siglo VII a.C.. Esta travesía se caracteriza por ser de cabotaje, en ella Eivissa juega un papel relevante. De esta manera, la isla de Eivissa se convierte en un punto donde la madera y el agua (y en etapas posteriores la explotación salinera) fueron los principales elementos que abastecían las naves. En este caso la isla llega a ser un «*portaaviones*» natural, desde donde partirán las expediciones hacia el norte, manteniendo su función de punto clave en las rutas de navegación E-O (GÓMEZ BELLARD, 1991:14). Como vemos, Eivissa jugará un papel fundamental en las rutas fenicias, como punto de marcación y de aguada hasta mediados del siglo VII a.C. y a partir de este momento con la apertura de la ruta hacia el NO como una factoría. En este sentido la fundación de Eivissa por población gaditana no tiene como finalidad fundamental la explotación territorial de la isla.

Dentro de esta dinámica, la interpretación de las rutas de navegación no han de plantearse por los recorridos en sí mismos, sino como una forma de transportar productos entre áreas de producción, centros de transformación y centros de distribución que generarán con el tiempo centros secundarios (DIES CUSI, 1994, 332).

Hacia una organización de los espacios productivos. Un paisaje en transformación

Analizando la costa del SE. de la Península Ibérica se observa que la difusión de la sal marina y sus productos derivados dependen de una serie de factores ambientales, más que de la presencia del emporio y la colonia. Por ello, la sal, al no ser un producto acabado, las labores extractivas no agotan todas las actividades posibles y por esto los procesos de transformación son complejos cuando se pretende conseguir el producto a una escala muy importante.

En los asentamientos de Toscanos, Morro de Mezquitilla y Cerro del Villar se han recuperado restos de ictofauna que muestran la actividad pesquera como un recurso subsistencial no especializado. Aunque la intensificación de los recursos marinos y sus derivados no se manifiesta hasta la segunda mitad del siglo VII a.C., es en el área de Gadir y en todo el Mediterráneo Occidental cuando hay un intento de monopolizar el comercio de la ruta del extremo occidental. Por esta causa, la producción de salazones no experimentó su máximo nivel de comercialización hasta el siglo V a.C.

Los hallazgos arqueológicos de las actividades industriales en piscifactorías se centran en el área de Cádiz (Puerto de Sta. María) y la costa granadina (El Majuelo, Almuñécar). Los rasgos más destacables que presenta este tipo de establecimientos son los siguientes:

- Pequeños recintos donde la producción artesanal de las salazones llegaron a constituir un importante sector.
- Centros donde intervienen otras áreas productivas (la pesca, la elaboración del producto, la manufactura de los recipientes, el comercio y la construcción de barcos para llevar a cabo este tipo de empresa).
- En el proceso de fabricación del *garum* era necesaria la utilización de agua en abundancia y ,por este motivo, las factorías se ubicaban junto a las proximidades de puntos de agua dulce o salada.
- Se sigue un esquema estructural prácticamente estandarizado: almacenes, depósitos para la maceración del pescado y éstos se encontraban a cielo abierto para facilitar su desecación.

El desarrollo de la industria de salazón implicó una mayor especialización y división del trabajo respecto a la actividad subsistencial documentada en la primera fase colonial (LÓPEZ CASTRO, 1995, 63).

La producción y exportación de salazón se concretó en un sector muy dinámico y este factor puede testimoniarse por los hallazgos arqueológicos y las fuentes clásicas. Merece atención la expansión de este producto en áreas tan distantes como en Cartago o Grecia. Los envases que nos permiten documentar el transporte de salazón entre los siglos V y III a.C. son las ánforas Mañá Pascual A4. Esta función ha podido confirmarse por los restos de espinas, escamas, piel y otros restos de atún y palometa correspondiente al tipos T-11.2.1.3 (RAMON, 1995, fig. 116) encontrados en la plaza de Asdrúbal en Cádiz y en el «*edificio de las ánforas púnicas*» del foro SO de Corinto. Estas pruebas nos ayudan a establecer una relación directa del tipo de mercancía que almacenaron, pero no hay que olvidar que no podemos asociar un tipo de ánfora a un tipo de producción concreta debido a que en ocasiones se ha constatado la reutilización de envases que previamente habían contenido otro producto. De esta forma el cambio de utilización de un envase presupondría un cambio en la demanda comercial. Por ello, se explica la desaparición de unos centros comerciales favoreciendo la potenciación de otros o el surgimiento de nuevos (GUERRERO AYUSO, 1997, 238).

La salazón gaditana fue exportada en cantidades importantes durante la primera mitad del siglo V a.C., conquistando los mercados indígenas del interior y NO de la Península Ibérica, el área del Extremo Occidente, Cartago, Eivissa, Cerdeña, Sicilia, Etruria, las costas del sur de Italia y Grecia. De este modo, el *Círculo del Estrecho*, según el término propuesto por Tarradell, jugó un papel importante dentro de la especialización de un producto muy apreciado en la Antigüedad. Los recursos naturales de esta área ayudaron a homogeneizar un zona económica hegemónica en el Mediterráneo (LÓPEZ CASTRO, 1995:66). El comercio de este producto abrió nuevos mercados que permanecieron la circulación de materias primas y manufacturas para poder hacer frente a la demanda del consumo. La explotación de áreas reducidas aportaba unas ventajas muy operativas para organizar las redes de intercambio. Dentro de esta estrategia comercial la isla de Eivissa no sólo fue un soporte para el mercado sino un referente para las rutas comerciales del Mediterráneo. Un testimonio de ello fue el pecio Tagomago 1, identificado como una nave fenicia procedente del extremo occidental, que transportaba ánforas del tipo Mañá-Pascual A4 de salazón es un ejemplo de la importancia de la isla de Eivissa en las rutas que seguía este comercio.

El paisaje colonial: hacia nuevos mercados de redistribución

A partir del siglo VI a.C. se producen unos cambios en las formas de organización estatal articuladas en instalaciones urbanas (Gadir, Malaka, Ebusus) ofrecieron un marco idóneo para desarrollar un sistema mucho más centralizado, pero basado en un comercio diversificado, con una producción más especializada y en un ámbito geográfico más amplio. Cartago actuaría como centro catalizador de un comercio cada vez más intenso, ejerciendo un control territorial que asegurara el volumen del tráfico interregional.

El conflicto entre griegos de la Focea, etruscos y cartagineses por el control mercantil del Mediterráneo Occidental generó un cambio en la planificación comercial. Cartago inició una nueva política económica manteniendo el monopolio del comercio y la producción. Se establecieron centros subsidiarios que, a pesar de mantener una especialización en la producción, funcionaron como mercados de intercambio dentro de las redes establecidas.

Todo esto proceso de transformación fue complejo y dejó una huella muy fuerte en el espacio, fruto de las diversas formas de aprovechamiento del entorno físico. Por eso, es conveniente atender al examen de las posibilidades de obtener materias primas para poder detectar las formas de uso del territorio desde una perspectiva económica.

Si se hace un estudio detallado del paisaje colonial anterior al siglo VI a.C. demuestra que los fenicios escogieron puntos estratégicos para sus establecimientos: controlar una pequeña península que pueden constituir como *cabeza de puente* para penetrar hacia el interior, territorios ricos en recursos minerometalúrgicos u otras materias primas. Ejemplos de núcleos costeros se encuentran en el litoral en el sudeste peninsular (Cerro Villar, Toscanos, Chorreras, Almuñécar, Adra, Villaricos) y en otros puntos surgen factorías que canalizan los productos «*exóticos*» y manufacturas para reforzar el floreciente comercio colonial fenicio. Es ahí donde sa Caleta, situada en la costa sudoeste de Eivissa, colabora en la redistribución de productos hacia otras áreas de influencia (zona del levante, valle del Ebro y golfo de León). Esta primera factoría fundada en una fase anterior a la mitad del siglo VII a.C. (RAMÓN, 1997, 408) tiene unas características muy similares a otros centros coloniales de esta época: edificios de planta rectangular con una yuxtaposición de habitaciones dispuestas alrededor de callejones y con una superficie de unas 4 hectáreas.

2. Prospección geo-arqueológica de la zona de ses Salines. Las líneas discontinuas corresponderían a la supuesta antigua línea de costa (De H.D.SCHULTZ, G. MAASS-LINDEMANN: *Prospecciones geo-arqueológicas en las costas de Ibiza, Eivissa*, 1997. Cortesía del Museu Arquelògic d'Eivissa.

A comienzos del siglo VI a.C. empieza un proceso de urbanización estable en el puig de Vila (Eivissa), comparable a otros centros del Mediterráneo (Gadir, Malaka o Cartago), y con unos rasgos propios:

— La formación de la ciudad sobre una colina con una amplia bahía, cercada por murallas y con el puerto a sus pies, y en la periferia de ésta un sector suburbano de talleres.

— La creación de una red urbana (acrópolis, necrópolis y el sector de talleres de alfarerías) que ejerció un control hegemónico sobre su hinterland y producción.

La importancia urbanística no sólo es constatable por la investigación arqueológica (RAMÓN,1991 y los sondeos practicados en el Castillo y la Almudaina que no se han dado a conocer en detalle) sino que también queda reflejada en las fuentes clásicas. Así, Diodoro de Sicilia, historiador del siglo I a.C., describiría con admiración la ciudad de Eivissa:

«(...) y tiene una ciudad que se llama Ebusus y es colonia de los cartagineses. Tiene también puertos dignos de mención y grandes murallas y un número considerable de casas admirablemente construidas.»

(Diodoro, Biblioteca histórica,V,16)

La etapa de transición entre el período fenicio (siglos VIII-VI a.C.) y el periodo púnico (siglos V-III a.C.) plantean interrogantes sobre si existió una continuidad, ruptura

y/o crisis económica y social en los sistemas coloniales fenicios (AUBET, 1997, 61). Se produjo una regionalización en el Mediterráneo con unas dinámicas políticas y mercantiles bien diferenciadas en los territorios de Oriente y Occidente. Cartago asumirá el dominio del Mediterráneo central anexionando centros como Cagliari, Tharros o Sulcis en la isla de Cerdeña, que le aseguraran el control económico y le permitieran llevar a cabo una política anexionista que conducirá a un cambio en los patrones de asentamiento y en la reorientación económica.

Hacia un nuevo espacio de la «racionalidad económica»

Durante la época clásica cartaginesa (siglos V-IV a.C.) ya se dan unas circunstancias favorables para la consolidación de la ocupación territorial en toda la isla de Eivissa. Si observamos los numerosos establecimientos que se dan tanto en el interior como en la costa, a partir de la segunda mitad del siglo V a.C. y a lo largo del siglo IV a.C., existe un movimiento de tipo radial en la acrópolis y de la periferia hacia el centro en el medio rural.

El patrón de asentamiento constituyó un nuevo planteamiento para la explotación del territorio y a la vez mantuvo una jerarquización entre las unidades de hábitat. De tal modo, que el único centro urbano concentró la actividad comercial e industrial a nivel insular; así como el gobierno y la administración.

3. Panorámica de ses Salines d'Eivissa con una superficie próxima a las 500 hectáreas, ocupan una antigua área de marisma litoral, que ya se hallaba parcialmente transformada en la Antigüedad.

Arqueológicamente se ha constatado que la actividad industrial se concentró próxima al área portuaria y en la zona periférica. En la primera, se gestionó probablemente las tareas secundarias derivadas de la producción salinera, y en la segunda las labores estarían vinculadas a la producción local alfarera especializada en envases de tipo doméstico e industrial. Hay que destacar que el volumen anfórico pone de manifiesto la expansión comercial de Eivissa desde finales del siglo V a.C. y principios del siglo IV a.C. Como evidencia de ello, se detecta la presencia de envases de factura ebusitana en el litoral levantino, catalán y Baleares (RAMÓN, 1995).

La especialización y la intensificación de los centros condujo a una reglamentación de los mercados cuya «*racionalidad económica*» intervino en la monetarización de la economía. Ello provocó transformaciones muy rápidas en la estructura social y económica visibles durante el periodo bárquida (siglo III a.C.). La incorporación de nuevos medios de producción y la introducción del comercio de esclavos fueron los principales exponentes.

Después de la primera guerra púnica y del tratado del 241 a.C. hay un reajuste del tradicional sistema económico cartaginés. Una vez perdidas las posesiones territoriales de Cerdeña y los puertos de Sicilia, Cartago recurrió al dominio directo de la explotación de los principales puntos de materias primas (zona de la Alta Andalucía, SE., y más concretamente Cartagena —Carthago Nova—). Para llevar a término esta intervención directa necesitaba una tarea fundamental: la fundación de colonias para mantener la estructura imperialista (un sistema político basado en el uso de la fuerza o la amenaza para sacar los excedentes de los sometidos). De esta manera, la tierra y la mano de obra constituían los ingredientes para poder cubrir los gastos del Estado cartaginés. Por este motivo, algunos autores señalan una intensificación de la colonización agrícola del territorio reflejada en algunas fuentes (Apiano, Iber.12, Tito Livio XXI, 45,5). Además el núcleo de las ciudades fenicias peninsulares integradas en los circuitos comerciales mediterráneos desde época antigua y con unos intereses económicos ligados a Cartago favoreció la expansión económica. Así fue como Cartago se convirtió en el principal cliente de Gadir una vez que las islas de Cerdeña y Sicilia caen bajo el poder romano.

El creciente protagonismo de Cartago en las relaciones económicas con las ciudades aliadas implicó la introducción de una nueva forma de producción: el sistema esclavista (pilar básico en los imperios del mundo antiguo). En este proceso hay dos hipótesis sobre el control cartaginés de la producción y en concreto para la industria de la salazón: la apropiación de la explotación salinera y sus derivados por parte de los órganos estatales mediante tasas y tributos, o un tratamiento especial que no implica necesariamente el control de la producción directa por parte de los cartagineses. Estas dos opciones entran en el problema de las relaciones políticas que mantuvieron las ciudades aliadas con Cartago entre el 237 y el 218 a.C. La soberanía de las ciudades con rango de aliadas fue un hecho incuestionable según el tratado romano-cartaginés del 241 a.C. pero, en la práctica y en situaciones de guerra, esta supuesta autonomía de las ciudades fue vulnerada (LÓPEZ CASTRO, 1995, 81).

Los cambios productivos durante el siglo II

La política imperialista romana cambió radicalmente las estructuras tradicionales del trabajo y convirtió los territorios mediterráneos vinculados a la esfera cartaginesa en sociedades tributarias donde el saqueo del capital, tierra, y trabajo fue el máximo para desequilibrar e influir sobre el comercio existente. Las consecuencias fueron inmediatas:

cambios en la producción, distribución y consumo de los bienes, mayor división del trabajo, desarrollo de las manufacturas y un incremento del comercio local y a larga distancia (HOPKINS, 1980, 101-102).

La «*racionalidad económica*», sin pretender acercarnos a nuestros presupuestos actuales, para buscar mayores beneficios y un reaprovechamiento de los recursos fue la tarea más intensiva para dar soluciones a la comercialización de todos los productos y atender la demanda en los mercados. De esta manera, la manufactura de nuevos envases para transportar la salazón fue un ejemplo de esta respuesta y buscar o revitalizar centros salineros con la organización que quería dotar el imperio romano.

El desarrollo «*empresarial*» comportó el cierre de algunas salinas, como la de Ostia, donde la calidad de la sal había disminuido en relación con otras del Mediterráneo, en las que la sal extraída era mejor para llevar a cabo otras actividades, como la fabricación del *garum* —en la Edad Media la sal de Eivissa era considerada muy buena debido a la retención de la humedad permitiendo una mayor conservación de los productos—. Esto conllevó también unos cambios técnicos para poder transportar los productos secundarios. Las ánforas Mañá C2a eran más ligeras y tenían una forma cilíndrica más apta para el transporte marítimo y más sencilla de fabricar. La boca exvasada de este tipo anfórico permitió verter a otros recipientes las nuevas variedades semifluidas de la salazón fabricada en las factorías. Estas ánforas se distribuyeron por todo el Mediterráneo Centro Occidental, desde finales del siglo III a.C. hasta la época augústea (LÓPEZ CASTRO, 1995, 118-119).

4. Emplazamiento del yacimiento fenicio de sa Caleta, asentado sobre una península formando el típico paisaje colonial inicial.

La situación de calma y equilibrio que impera en todo el Mediterráneo durante toda esta etapa impulsó la creación de un funcionariado estatal para gestionar la explotación y comercialización de la sal. Como muestra de ello, se conoce una inscripción trilingüe

(latín, griego y púnico) datada en la primera mitad del siglo II a.C.: «*Cleon salari(us) soci(iorum) s(ervus)*». La interpretación de este documento epigráfico no hay que leerla como un sirviente, porque el texto griego indica claramente que la persona es un supervisor de las actividades salineras (MANFREDI, 1992, 7-8).

La salazón era la mercancía por excelencia de las ciudades que estuvieron bajo dominio cartaginés —el área del *Círculo del Estrecho* y otros lugares de la Península—. Sin duda, este producto tuvo resonancia en los mercados mediterráneos como muestran las diferentes variedades tipológicas de las ánforas Mañá C2 que permanecieron hasta el siglo I a.C. De esta manera, la fabricación se concentró en la zona anteriormente descrita donde se han localizado los únicos centros de producción conocidos hasta el momento. Este éxito comercial también fue testimoniado por comentarios de Plinio, el Viejo cuando se refería a Carthago Nova recordando las notables instalaciones que producían un *garum* de gran calidad denominado por él «*garum sociorum*» (garum de los aliados). Autores que han interpretado estas expresiones apuntan el monopolio existente del *garum* asociado a la sal y subrayan la estructura centralista, suprimiendo el derecho de la explotación de estas riquezas por la ciudad y el templo (GUERRERO, 1997, 198). Contrariamente, para otros autores las ciudades que habían estado bajo la esfera cartaginesa del sur peninsular mantuvieron el monopolio durante la época bárquida y romana (LÓPEZ CASTRO, 1990, 165-166, 234-235). En todo caso, durante la dominación romana se impuso un control estatal para la explotación de las «*societates*» confiadas a los publicanos (recaudadores de impuestos). Sólo Cádiz parece haber mantenido el monopolio de la sal durante esta etapa.

Esta consolidación e integración económica apareció durante la etapa imperial como está documentado literaria y arqueológicamente. Las factorías o *officinae* de la salazón de Sexi, Baelo y Cerro del Mar muestran un alto grado de diversificación en los productos para poder seguir manteniendo una fuerte influencia en los mercados buscando nuevas calidades o cualidades del *garum* tradicional gracias a la especialización: productos derivados del *garum* con la mezcla de agua, vino, vinagre, miel, especias, hierbas son el resultado del esfuerzo para atender toda la demanda (*oleogarum, hydrogarum, oenogarum, laccatum, lymphatum, largarirum, lumpa, caddum, rubrum, argutum*). Los escasos análisis datables en el siglo I a.C. demuestra la utilización de un total de veinte especies distintas de pez en la fabricación del *garum*.

El desarrollo de las distintas especies entre el 50 a.C. y el 200 d.C. el comercio de la salazón llegó a las siguientes cifras: el 66% frente al 26.5% de aceite y el 7.52% de metales (PASCUAL, 1981, 233-242).

Las salinas de Eivissa y Formentera: una propuesta de la *arqueología del paisaje* inacabada

La poca documentación que se puede sacar de este tipo de industria se obtiene de las fuentes historiográficas y de los testimonios arqueológicos del denominado *Círculo del Estrecho*. Para aclarar esta problemática parece útil retomar la organización de la producción del *garum* en Hispania en la época bárquida.

Asimismo, el problema de la explotación de la sal es esencialmente metodológico y falta una teoría que permita afrontar modelos territoriales a partir de una lectura más rigurosa del registro arqueológico.

El auge del comercio fenicio en el extremo occidental del Mediterráneo culmina a mediados del siglo VII a.C. con la fundación de pequeñas colonias comerciales en la isla

de Eivissa. El control fenicio de ésta se inició con el asentamiento de sa Caleta, y poco después con la ocupación progresiva de la próspera bahía de Eivissa a principios del siglo VI a.C. Gracias a este enclave, los fenicios contaron con un punto intermedio para introducirse en los mercados del NE peninsular y el golfo de León, donde se iniciaron relaciones de intercambio con comunidades indígenas. Por tanto, en esta época podríamos hablar de una organización del territorio costero del sur de la isla de Eivissa teniendo como eje vertebrador un núcleo urbano: la ciudad de Eivissa y su hinterland inmediato (pla de Vila, pla de Sant Jordi y ses Salines).

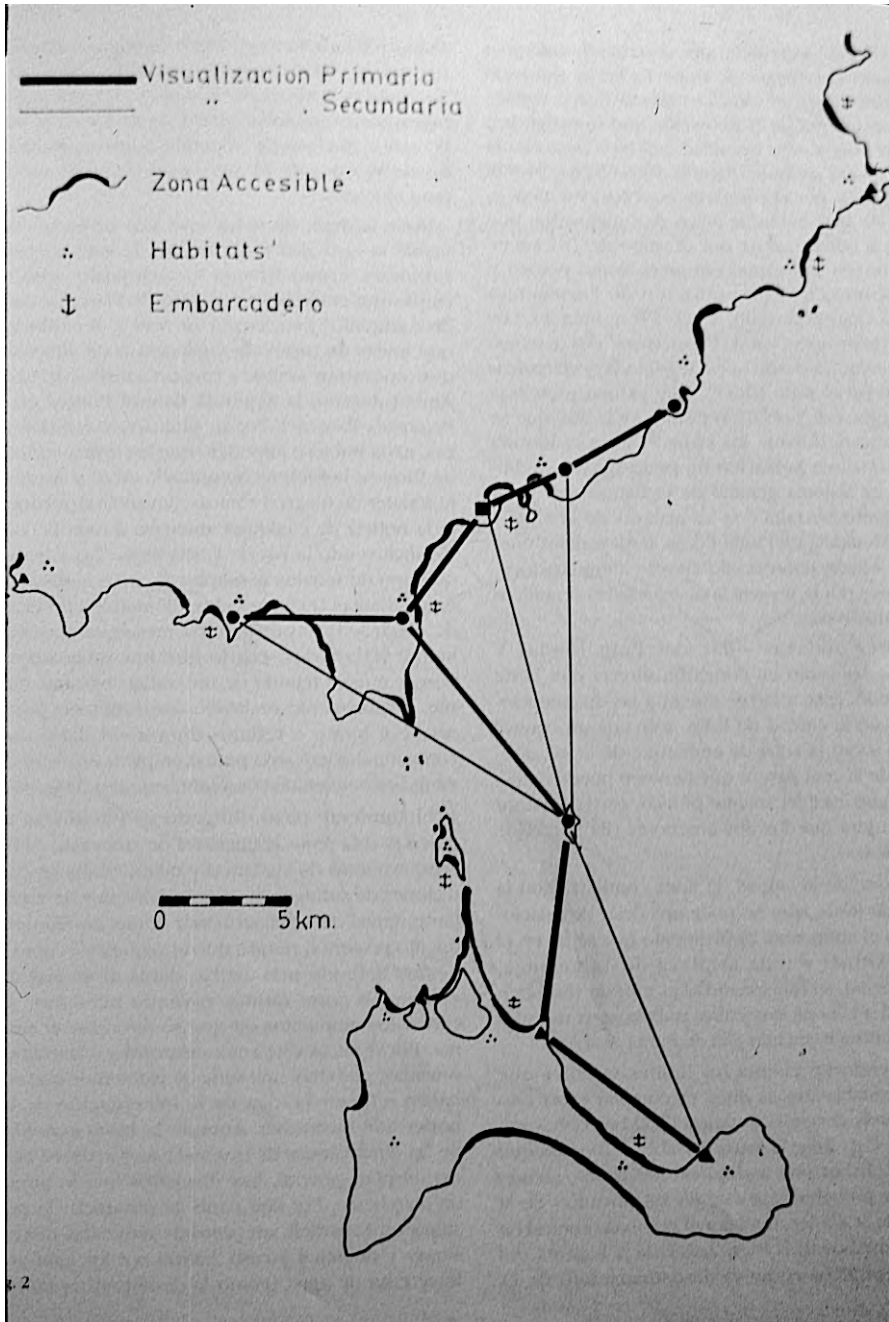
A partir del siglo VI a.C. existieron unas infraestructuras que permitían las producciones alfareras y, en concreto, la manufactura de vasos contenedores para satisfacer la creciente demanda de los productos básicos en la producción de la industria de la salazón. Eso fue posible por la configuración de las redes comerciales establecidas por las colonias fenicias del sur peninsular, especialmente la ciudad de Gadir. La predominancia política y económica de esta última colonia facilitó la aparición de unos centros productores ubicados en diferentes enclaves comerciales del Mediterráneo Occidental. De esta manera, la isla de Eivissa se convirtió en un foco distribuidor de la materia prima (sal).

El marco económico en que se desarrolla el sistema comercial, sobre todo a partir del siglo V a.C., responde, por una parte, al interés particular de Gadir para conseguir la independencia económica que la convirtió más tarde en una ciudad independiente. Por otra parte, aprovechando la estabilidad del Mediterráneo Occidental se favoreció la aparición y desarrollo de centros productores para controlar las materias primas que buscaban para abastecer su propio mercado.

Probablemente, la hegemonía que adquirió Cartago con su zona de influencia obligó a la tributación de Gadir y sus colonias a cambio de proteger las relaciones comerciales. Es decir, a partir de este momento Gadir procura mantener un *status quo* con Cartago para mantener el desarrollo económico. La primera aportó los productos necesarios para la expansión de la metrópolis, y ésta a su vez se compromete a darle soporte militar. Este tejido político, económico y social se consolidó durante la época bárquida.

Creadas las rutas de intercambio junto con productos básicos y materias primas circularon «*objetos de lujo*» y manufacturas. Por este motivo, a Eivissa llegan cerámicas de factura ática que se constata en los diferentes niveles de ocupación y de enterramiento. Probablemente, Eivissa asumió un papel preponderante en la redistribución de cerámicas de importación.

Desde finales del siglo III a.C., se inició un proceso de inestabilidad provocado por el control de los centros productores del Mediterráneo que acabó con el enfrentamiento entre los imperios romano y cartaginés. De esta etapa en la isla de Eivissa y en especial en toda la costa se encuentran una serie de puntos estratégicos (atalayas, *guaites*, y defensas) para prevenir posibles incursiones que puedan desequilibrar la economía isleña y controlar las rutas marítimas. En este caso, pensamos que se intensificó la vigilancia coincidiendo con el período de la recolección de la sal, desde agosto hasta mediados de septiembre. Este hecho se mantuvo especialmente durante la época medieval y podría servir como hipótesis de trabajo para etapas antiguas.

5. Estudio espacial y visual donde se advierte el control del estrecho de es Freus y sus costas inmediatas (De DIES CUSI, E. «Visibilidad y Finalidad de un sistema de torres de vigilancia en la Ibiza púnica», Saguntum, 23, Valencia, 1990).

Eso implicó la defensa del litoral E-SO desde las colinas más estratégicas y en el área salinera se intensificó el control formando un triángulo: puig Rodó, puig Jondal y el islote de s'Espardell (DIES CUSI, 1990, 214).

Durante el siglo II a.C. bajo la influencia de Roma aprovechando las infraestructuras existentes se inició una reestructuración del sistema económico y productivo. Este cambio condujo a una especialización de los centros existentes para rentabilizar al máximo los recursos naturales de cada área y el desarrollo de los tributos para sostener las bases del imperialismo.

La estrategia para racionalizar los recursos tuvo como fundamento la explotación al máximo de los centros que, por sus cualidades junto con la introducción de cambios técnicos y una mayor división del trabajo, proporcionaron un mayor rendimiento. Eso implicó el cierre de algunos centros con la reducción de la explotación para una economía local frente a la sobreexplotación de otros. Un ejemplo en las islas Baleares estuvo representado por las salinas de la colonia de Sant Jordi (Mallorca) donde el porcentaje de hallazgos atribuibles al período del siglo I a.C.- I d.C. disminuye. La recuperación de este lugar es producto de la aculturación romana en un primer momento y sobre todo a la revitalización del comercio interinsular (GUERRERO AYUSO, 1990, 233 y 235).

Las salinas de Eivissa y Formentera forman una unidad paisajística semejante a la que ofrecía la colonia de Sant Jordi, concretamente, el islote de s'Espalmador. La intensificación productiva de esta amplia zona se puede atribuir a la nueva política estatal romana y como consecuencia de ésta a la reducción productiva de otros centros.

Este nuevo sistema económico supuso una administración centralista pero con un funcionariado que supervisaba la explotación y la recaudación de los impuestos (*salinadores*) pero con una gestión de tipo privada.

Probablemente durante toda la etapa del mundo antiguo las salinas de Eivissa y Formentera fueron una reserva no sólo para la explotación de la sal sino de otras actividades como la recolección, agricultura cerealística y actividades cinegéticas, debido a las posibilidades naturales que ofrecía este marco.

La continuidad del poblamiento de esta área no facilita el estudio del territorio debido al impacto del hombre. De todas maneras, el poblamiento y las salinas, al menos como hipótesis de partida, suelen estar en una relación muy estrecha y van determinando diferentes organizaciones del territorio. Por eso, la historia de la sal es también la historia del poblamiento.

Partiendo de esta base, se ha considerado que el estudio del poblamiento, su distribución en el espacio, su jerarquización, etc. tiene que tener en cuenta el medio físico en que se desenvuelve y los aprovechamientos que el hombre puede obtener del mismo.

Bibliografía

- AUBET, M^a.E. (1997): «Els enclavements colonials a la Península Ibèrica», *L'Avenç* 215, Barcelona, pág. 60-64.
- BUTZER, K.W. (1989): *Arqueología: una ecología del hombre*, ediciones Bellaterra, Barcelona. (edición original 1982).
- CHERRY, J.F., DAVIS, J. L. MANTZOURANI, E. (1991): *Landscape Archeology as Long-Term History. Northern Keos in the Cycladic Islands from Earliest Settlement until Modern Times*, *Monumenta Archaeologica*, vol. XVI, University of California, Los Angeles.
- DIES CUSI, E. (1990): «Visibilidad y finalidad de un sistema de torres de vigilancia en la Ibiza púnica», *Saguntum* 23, Valencia, pág..213-224.

- DIES CUSI, E. (1994): «Aspectos técnicos de las rutas comerciales fenicias en el Mediterráneo Occidental», *Archivo de la Prehistoria Levantina* XXI, Valencia, pág. 311-335.
- GÓMEZ BELLARD, C. (1991): «La presencia fenicia en la costa oriental de la Península Ibérica», *Cullaira* 3, Cullera, Valencia.
- GUERRERO AYUSO, V.M. (1990): «Problemas en torno al inicio de la Romanización en Mallorca», *Saguntum*, 23, Valencia, pág. 225-242.
- GUERRERO AYUSO, V.M. (1997): *Colonización púnica de Mallorca. La documentación arqueológica y el contexto histórico*, El Tall editorial, Palma de Mallorca.
- HOPKINS, K. (1980): «Taxes and Trade in the Roman Empire (2000 BC- AD 400)», *Journal of Roman Studies* 70, pág. 101-125.
- LÓPEZ CASTRO, J.L. (1995): *Hispania Poena. Los fenicios en la Hispania romana (206.a.C.- 96 d.C.)*, Editorial Crítica, Barcelona.
- MANFREDI, L.I. (1992): «Le saline e il sale nel mondo punico», *Rivista di Studi Fenici* XX, 1, Roma, pág. 233-242.
- OREJAS, A. (1995): «Arqueología del paisaje: de la reflexión a la planificación», *Archivo Español de Arqueología* 68, Madrid, pág. 215-224.
- PASCUAL, J. (1981): «La evolución de las exportaciones béticas durante el Imperio», *I Congreso Internacional «Producción y comercio del aceite en la Antigüedad»*, Madrid, pág. 233-242.
- QUESADA, T. (1995): «El agua salada y las salinas» en AA.VV.: *El agua en la agricultura de Al-Andalus*, Lunwerg Editores, Barcelona-Madrid, pág. 57-80.
- RAMON, J. (1991): «El yacimiento fenicio en Sa Caleta», I-IV *Jornades de Arqueologia Fenicio-Púnica*, Treballs del Museu Arqueològic d'Eivissa i Formentera, 24, Eivissa, pág. 177-196.
- RAMON, J. (1995): *Las ánforas fenicio-púnicas del Mediterráneo Central y Occidental*, Universitat de Barcelona - Consell Insular d'Eivissa i Formentera, *Col·lecció Instrumenta* 2.
- SCHULZ, H.D., MAAS-LINDEMANN, G. (1997): *Prospecciones geo-arqueológicas en las costas de Ibiza*, Treballs del Museu Arqueològic d'Eivissa i Formentera, 38, Eivissa.
- VALLÈS COSTA, R. —coord.— (1983): *Les Salines d'Eivissa i Formentera*, Eivissa, «*Col·lecció Nit de Sant Joan*».
- VALLÈS COSTA, R. (1993): *Dalt Vila. Ciutat d'Eivissa. Estudi de geografia urbana*, Consell Insular d'Eivissa i Formentera, Eivissa.
- VILÀ VALENTI, J. (1953): «Ibiza y Formentera, islas de la sal», *Estudios Geográficos*, XIV, Madrid, pág. 1-48.
- VILÀ VALENTI, J. —coord.— PRATS-RAMON-VALLÈS (1984): *Geografia de les Illes Pitiüses. Les activitats agràries*, Institut d'Estudis Eivissencs, Eivissa.

**L'entorn controlat.
Els molins de Santa
Eulària i la vila
d'Eivissa**

Antoni
Ferrer Abárzuza

Territoris (1999), 2:
87-101

L'entorn controlat. Els molins de Santa Eulària i la vila d'Eivissa

Antoni Ferrer Abárzuza

Resumen

La ciudad de Eivissa ha sido el único núcleo urbano de importancia en la Isla desde la protohistoria. Esta ciudad transformó en su hinterland el resto del territorio insular de Ibiza y Formentera. Lugares estratégicos como el río de Santa Eulària y las salinas fueron controlados directamente desde la capital insular puesto que eran para ésta de vital importancia. En este artículo nos centramos en el río de Santa Eulària para entender la manera cómo este lugar fue controlado a causa de los molinos harineros que allí se encontraban.

Abstract

The city of Ibiza has been the only urban centre of importance since protohistorical times. The remaining island territory of Eivissa and Formentera was transformed along with the developement of this city. Areas of strategic and vital importance such as the river of Santa Eulària and the Salines were under direct control of the island's capital.

Recepció del manuscrit, 10 d'octubre de 1997

Introducció

Es repeteix sovint, i els mapes així ens ho mostren, que el riu de Santa Eulària és l'únic de les Balears. Certament és ser molt magnànim qualificar de riu el fil d'aigua que abans davallava fins a la mar provinent de l'interior de l'illa, format per l'inconstant cabal de diferents torrenteres. El cert és, però, que ja la primera cartografia detallada de l'illa, que data de mitjan segle XVI,¹ bateja amb la categoria de riu el corrent d'aigua que s'entrega a la mar al lloc conegut ja llavors, i des del segle XIV, com a Santa Eulària. Consentim i acceptam, doncs, aquest qualificatiu fluvial i la seua unicitat en el conjunt d'illes que han arribat a anomenar-se les Balears.

Voldríem fer veure en aquestes línies com aquest riu, *rara avis* entre les muntanyes i planes illenques, ha estat tractat de manera especial pels habitants de l'illa durant la història. Aquest serà el nostre objectiu en aquest article. La metodologia serà una ullada per

¹ Vegeu aquesta cartografia a TUR DE MONTIS, J. *Cartografia històrica de Ibiza y Formentera*. CSIC, Barcelona, 1984.

les fonts escrites i pel territori mateix, font primera per a la construcció de la seua història. Tot plegat forma part d'un estudi més ample que esperam seguir desenvolupant al camp eivissenc. És l'estudi inacabable de la relació dels pagesos amb el medi que han fet seu.

L'aigua, és ben sabut, fa un important paper en la vida humana i sovint és el primer requisit tingut en compte per una comunitat a l'hora de fundar un nou assentament. Per poc que observem l'actual mapa d'Eivissa, veurem que efectivament a la vora del riu hi creix un nucli urbà: Santa Eulària del Riu, que és la tercera població en importància de l'illa. Però malgrat això, si trespassem pel seu passat, veurem com la seua història arranca només de les acaballes del segle XVIII i que el seu creixement es disparà els anys del boom turístic i continua encara ara. El riu, per tant, no ha fet el paper concentrador d'hàbitat humà més que molt tardanament i encara no com a únic motor. Ha estat, doncs, desaprofitat el potencial d'aquest excepcional accident geogràfic al llarg de la història anterior? Veurem com això no ha estat així, o almenys no exactament així, ja que si bé a la vora del riu no va créixer cap nucli urbà fins al segle XVIII —nucli que tanmateix hauria estat excepcional a l'illa, dominada per un tipus d'hàbitat dispers amb rares agrupacions de cases—,² també és veritat que aquest indret fou ben aviat tingut en consideració per la vila d'Eivissa com a lloc agrícola i de transformació del gra de cereal en farina en els seus molins hidràulics.

Els llocs: la vila d'Eivissa i Santa Eulària

Una de les característiques del model d'hàbitat eivissenc és la presència d'un sol nucli urbà. Aquest fet és constant des de la colonització fenícia, és a dir, des de la fundació d'aquesta ciutat al segle VII aC.

La ciutat d'Eivissa, que fou centre administratiu i religiós de l'illa des de la protohistòria fins a època contemporània, s'assenta imponent sobre un puig costaner del sud de l'illa. El seu impacte és tan pregon que tota la toponímia propera en resta afectada: puig de Vila, Dalt Vila, port de Vila, pla de Vila... El paisatge es fa deutor i testimoni d'aquesta presència; la xarxa viària hi convergeix, els camins de terra i els camins de la mar. L'envolta una zona d'aiguamolls que, almenys des de temps islàmics, fou adaptada per a l'aprofitament agrícola;³ aquest cinturó sembrat d'horts havia d'esdevenir el primer lloc de proveïment del mercat urbà i, per això, la propietat d'aquestes parcel·les irrigades ha romàs, fins a l'acabament del sistema de vida tradicional, en mans de ciutadans. Aquests retingueren també possessions de llocs més allunyats, generalment terres de regadiu, com al pla de les Salines, a Portmany o a Santa Eulària, encara que molt menys acusadament.⁴ Eivissa, la ciutat, confon simptomàticament el seu nom amb el de l'illa i és, en cada època dels fenicis ençà, herència de l'etapa anterior; cada nou poble, cada nova cultura l'ha ocupada i adaptada a les noves circumstàncies i a les seues necessitats.

² Aquestes agrupacions són les conegudes de Balàfia (7 cases), Atzaró (4 cases), Benimussa (3 cases) i algunes altres; el puig de Missa abans del segle XVIII, de fet, també comptava amb algunes cases protegides per l'ombra del temple fortificat.

³ BARCELÓ, M. [et al.]. *El curs de les aigües. Treballs en curs sobre els pagesos de Yabisa*. Consell Insular d'Eivissa i Formentera, 1997.

⁴ BISSON, J. *La terre et l'homme aux îles Baléares*. Edisud, Ais de Provença, 1997, pàg. 170.

Fotografia 1. Vista general de Santa Eulària els anys seixanta, poc abans de l'esclat urbanitzador. El puig de Missa domina l'indret. Malgrat la proximitat de la mar, Santa Eulària ha estat un poble eminentment agrícola (foto: Cabrerizo).

El riu de Santa Eulària resta lluny de la ciutat (a uns 12 km en línia recta de la desembocadura). Santa Eulària, per on passa i mor el riu, és lloc també costaner, però, contràriament a Eivissa, té marcada vocació terrestre. El seu paisatge és una combinació d'elevacions i planes i s'obre a una badia encarada als vents del quart quadrant. El riu no assoleix mèrits per a aquest qualificatiu fins aquí, a poca estona de la mar, de manera que d'aquesta estant s'entén i s'excusa que s'anomeni així. La seua desembocadura, relativament ampla, esquinça l'illa al peu d'una elevació important que tanca aquest conjunt geogràfic pel sud-oest: el puig d'en Fita (240 m), que fa rocalls i abrupte el seu tram de litoral.

Les terres de ponent del riu són més altes i aporten les seues aigües pel torrent dels Ierns, que davallant d'oest a est entrega el seu cabal —notable temps endarrere— a pocs metres de la mar. Per llevant s'estén una plana només trencada per un pujol que flanqueja el riu —el puig de Missa, de 52 m—; la flanquegen pel nord els estreps del puig d'en Ribes (218 m) i per l'est la línia costanera; és la plana d'Arabí, que s'eixampla a mesura que ens allunyam cap a llevant del riu.⁵ Aquest penetra vers l'interior de l'illa, cap a mestral, i es bifurca en dos torrents; d'aquests, un ha estat anomenat riu pels cartògrafs, i com a riu es fa arribar fins a terres de Balansat, a pesar que la veu popular li dóna els noms de torrent d'en Llätzer i alguns altres segons el topònim que rebin les terres que travessa.

⁵ Vegeu PRATS SERRA, J. «Vénda d'Arabí» en el vol. I de l'*Enciclopèdia d'Eivissa i Formentera*, 1995, pàg. 194.

Entre aquestes dues contrades, la ciutat, Eivissa, i les terres del riu de Santa Eulària, s'establirà una forta relació de dependència. La vila d'Eivissa —ciutat a partir de 1782—⁶ necessitarà el riu i en farà un enclavament controlat mitjançant el manteniment de la propietat de la terra i sobretot dels molins, els quals eren l'element veritablement important del lloc, com veurem.

El passat

Si hem de jutjar pel que ens diu la investigació desenvolupada fins ara sobre la protohistòria pitiüsa, sembla que només existí un nucli urbà a tota l'illa. Els fenicis, després d'un intent a la zona de la Caleta prop de les Salines, fundaren una ciutat al posterior puig de Vila a mitjan segle VII aC.⁷ El perquè d'aquesta tria, cal que el responguin els protohistoriadors, però el fet és que deixaren de banda la possibilitat d'instal·lar-se a la vora d'un corrent d'aigua que hem de suposar continu en aquells temps. El puig de Missa, al marge esquerre del riu, sembla molt apropiat per a un assentament, com efectivament succeí molts segles després. És clar que les construccions que s'han anat apinyant al cim d'aquest pujol podrien haver esborrat la presència de restes més antigues, però el cert és que en el cas, possible però no provat, que hi hagués existit aquest assentament, no hi tingué continuïtat.

La fundació de la ciutat d'Eivissa al seu actual emplaçament posà la primera pedra per a un d'aquests fenòmens històrics que anomenen de llarga durada, ja que ha estat l'únic nucli urbà de consideració a Eivissa i Formentera fins als anys cinquanta del present segle XX.

⁶ Fem servir els qualificatius de ciutat o de vila segons que ens convé pel context temporal de cada cas. El cert és efectivament que no fou ciutat fins a aquest any de 1782 i que abans era únicament vila. Vila és com encara l'anomena la veu popular. Durant l'Edat Mitjana i Moderna fou, doncs, vila, però no cal evitar el mot ciutat quan ens referim a l'època antiga, moment en què veritablement ho era, si no per nombre d'habitants, sí per importància comercial.

⁷ COSTA, B. - FERNÁNDEZ, J. «Les Illes Pitiüses: de la prehistòria a la fi de l'època púnica» dins *La prehistòria de les illes de la Mediterrània occidental*, X Jornades d'Estudis Històrics Locals. Conselleria de Cultura, Govern Balear. Palma de Mallorca, 1992, pàg. 328.

Fotografia 2. Restes de dos molins medievals a Santa Eulària. Aquests molins, i alguns altres, foren la causa del control que exercí la vila d'Eivissa sobre la contrada i, posteriorment, originaren el nucli urbà de Santa Eulària.

La nostra explicació del motiu per què s'instal·laren els fenicis a la posterior ciutat d'Eivissa és que aquest fet té probablement molt a veure amb la presència d'un bon lloc de desembarcament, circumstància que no es donava a Santa Eulària, ni s'hi ha donat fins a la construcció de l'actual port esportiu. L'activitat econòmica fenícia i després cartaginesa necessitava un varador segur per a les naus que solcaven la Mediterrània materialitzant i protagonitzant el comerç de mitjana i llarga distància. Cal recordar que la fundació d'Eivissa s'entén més aviat per la voluntat de creació d'una escala marítima que per fer-ne una destinació en si mateixa.⁸ Això, almenys, en els primers temps abans de l'organització de la producció pròpia, que fou principalment agrícola però potser també salinera, de la qual fan testimoni les àmfores esbarrejades arreu a la Mediterrània occidental.⁹ Tal vegada l'abandó de les instal·lacions fenícies detectat a la Caleta en el moment de la fundació d'un assentament al puig de Vila té molt a veure amb les millors condicions de la badia d'Eivissa per arrecerar embarcacions.¹⁰

⁸ COSTA, B. - FERNÁNDEZ, J. «Els orígens fenicio-púnics de la ciutat d'Eivissa» dins *Testimonis de la nostra història*, Regidoria de Cultura de l'Ajuntament d'Eivissa, Eivissa, 1990. pàg. XII.

⁹ Sobre les àmfores púniques d'Eivissa vegeu, RAMON, J. *Las ánforas púnicas de Ibiza*. Trabajos del Museo Arqueológico de Ibiza, núm. 23. Eivissa, 1991.

¹⁰ Cal tenir present el moviment de les línies litorals, desconeixem la configuració que tenia en aquell segle VII la costa de la Caleta, però a la badia d'Eivissa aquesta era encara més favorable que en l'actualitat, en estar menys avançat el procés de rebliment d'aquesta rada. Vegeu en aquest aspecte SCHULZ, H. D. - MAAS - LINDAMANN, G. *Prospecciones geo-arqueológicas en las costas de Ibiza*. Treballs del Museu Arqueològic d'Eivissa i Formentera, núm. 38. Eivissa, 1997.

Ignoram encara el paper de les terres de la vora del riu en aquests temps. Cal esperar el primer indici, prou més tardà, que ens dona l'assentament punícoromà excavat l'any 1988 a molts pocs metres de la desembocadura. És una llàstima que encara, quasi deu anys més tard, no se n'hagi publicat no ja l'estudi, sinó almenys la memòria d'excavació.¹¹

L'acròpolis encimerolada al puig de Vila, actual barri de Dalt Vila de la ciutat d'Eivissa, establí una relació d'intercanvi, o tal vegada va ser més aviat una parasitació, amb la resta del territori illenc. D'aquesta manera, la totalitat de l'illa funcionà d'*hinterland*, de territori propi, de l'únic nucli urbà. Naturalment, les terres més properes a Vila foren les més afectades; això és ben clar a partir de l'època islàmica, però segurament és una situació extrapolable a temps més reculats.¹²

Al seu voltant els ciutadans es procuraren els horts i camps de conreu destinats a proveir diàriament el mercat urbà. Com que les comunicacions amb la resta de l'illa eren dolentes a causa dels accidents de l'orografia, les terres més allunyades defugiren fins a cert grau les exigències de la ciutat. Naturalment, el fet que certes explotacions restassin més o menys al marge de la fiscalitat i del mercat urbà depenia de la capacitat d'imposició d'aquesta, de manera que en determinats moments de la història creiem que la llibertat fiscal dels pagesos menys propers a Vila fou notable. Aquesta circumstància pot explicar l'aferrissament dels diferents aldarulls que es produïren quan a partir de l'inici del segle XIX es començà a realitzar una ordenació del territori que abastava la totalitat de les dues illes: creació de termes municipals, cobrament de contribucions, censos, etc., encara que això ja són figures d'un altre paner, en gran part encara per estudiar.

¹¹ Únicament en coneixem una breu referència a RAMON, J. *Las ánforas púnicas de Ibiza*, Trabajos del Museo Arqueológico de Ibiza, núm. 23. Eivissa, 1991.

¹² És un fet clar per a èpoques més recents, com indica Rosa VALLÈS COSTA a *Dalt Vila. Ciutat d'Eivissa. Estudi de Geografia urbana*: «La ciutat d'Eivissa no queda reduïda a la vila murada i al terme municipal. La seva influència arriba més lluny, afecta tot el conjunt de les illes Pitiüses...» pàg. 179. (Editat per la Conselleria de Cultura del Consell Insular d'Eivissa i Formentera, 1993.)

Fotografia 3. El riu, provinent de l'interior de l'illa, no mereix aquest qualificatiu fins que és ben prop de la desembocadura. És en aquest darrer tram on se situaven els molins i els horts, alimentats per una sèrie de sèquies d'origen islàmic. El puig de Missa domina aquest entorn, damunt hi fou edificat un temple fortificat per defensar els molins.

La relació entre les terres del riu i la vila d'Eivissa

De cap manera no pogueren escapolar-se del control senyorial els molins fariners, no ja els de Santa Eulària, sinó tots els de l'illa. Arreu, després de la conquesta, foren comptabilitzats i repartits, no per territoris, sinó per capacitat de mòlta, de manera que aquesta quedàs igual per a cada una de les porcions jurisdiccionals en què s'havia dividit l'illa.¹³ Santa Eulària demostrà aviat la seua importància molinera i sense restar alliberada del control senyorial va veure com s'hi afegia el de la ciutat, sempre preocupada per la fluïdesa del seu proveïment de farina.

En la societat cristiana el pa, ja important en la islàmica, tenia la categoria d'aliment absolutament bàsic, si no quasi únic, en la dieta humana, especialment entre les persones de ciutat.¹⁴ Tot el procés de la panificació, des de la sembra fins a l'enfornat, tenia una cabdal importància. La mòlta era una baula inevitable en aquesta cadena del pa. És en aquest punt en què el riu de Santa Eulària representava per a Vila, la vila d'Eivissa, un lloc estratègic sense substituït a l'illa.

No cal dir que hi havia altres aigües que movien molins; recordem els de Buscastell, els de Benirràs; també n'hi hagué algun a Xarraca i al torrent de les Fonts, prop dels Cubells, i alguns altres. També cal afegir-hi els molins de vent que s'edificaren a partir del segle XV, i els de força animal amb què comptaven algunes cases particulars. Aquests indrets, però, no assolien individualment la capacitat de mòlta dels molins de Santa Eulària.

La documentació medieval i posterior testimonia un constant trànsit d'animals i homes circulant pel camí que unia la ciutat amb el riu.¹⁵ Segurament alguns transports es feien també per via marítima, amb embarcacions de baix port. Els molins se situaven a la part baixa del curs del riu, molt prop de la desembocadura. El conjunt havia estat heretat, o més aviat arrabassat, dels musulmans l'any 1235, any de la conquesta catalana. L'espai hidràulic: els horts, els molins i les sèquies que els portaven l'aigua foren adaptats a les necessitats de la nova societat. Per a aquesta els molins passaven a tenir tot el protagonisme, en detriment del reg de les parcel·les, que restava en un segon pla.¹⁶

A partir d'aquest moment es veu clara la funció que des de la ciutat havia de tenir Santa Eulària: la mòlta de cereal. Fins i tot l'excessiva dependència de la població de Vila dels molins de Santa Eulària —i potser la saturació de feina d'aquests— creava una fonda preocupació en els òrgans rectors de la vida municipal illenca i ja al segle XV es concedien subvencions a aquells que volguessin construir molins de sang a la Vila perquè així part del blat hi seria mòlt i no caldria dur-lo a Santa Eulària.¹⁷ Posteriorment, però, es recordava la prohibició als qui tenien aquesta mena de molins d'anar a moldre a Santa Eulària, senyal

¹³ MARÍ CARDONA, J. *La conquesta catalana de 1235*. Institut d'Estudis Eivissencs, Eivissa, 1976.

¹⁴ RIERA MELIS, A. «Sistemes alimentaris i estructura social a la Catalunya de l'Alta Edat Mitjana» dins *Alimentació i societat a la Catalunya medieval*. Annex 20 de l'Anuario de Estudios Medievales. CSIC, Barcelona, 1988.

¹⁵ Aquest camí era el conegut avui com de can Xiquet Pou. Per al seu traçat prop de Vila vegeu COSTA RAMON, A. *La ciutat i la badia d'Eivissa* (ed. a cura de R.Vallès). Ed. Mediterrània, Eivissa, 1996, pàg. 26.

¹⁶ Vegeu sobre aquesta qüestió de l'hidraulisme els treballs de Miquel BARCELÓ i del seu equip de la Universitat Autònoma de Barcelona, especialment *El curs de les aigües. Treballs en curs sobre els pagesos de Yabisa*. Conselleria de Cultura del Consell Insular d'Eivissa i Formentera, Eivissa, 1997.

¹⁷ FERRER ABÁRZUZA, A. «El blat a l'Eivissa de la Baixa Edat Mitjana» dins *Eivissa* núm. 25, 1994. Institut d'Estudis Eivissencs.

que el programa de subvencions no acabava de rutllar com s'havia esperat. Cada any el consell de la Universitat anava a inspeccionar les sèquies del riu per fer-hi els adobs necessaris per assegurar el bon funcionament dels molins. D'aquesta manera Santa Eulària restava sota la directa tutela de la Universitat d'Eivissa, cosa única a l'illa, ja que cap altre lloc amb molins no era tractat així. Únicament les Salines rebien aquesta atenció que, com podem veure, era exclusivament dedicada als llocs de màxim interès estratègic.

FOTOGRAFIA 4. L'església de Santa Eulària. En la seua estructura bàsica pertany cronològicament al segle XVI, però abans ja n'hi hagué una altra destruïda en un atac turc. La seua missió era defensar els molins amb l'artilleria i els que hi treballaven a dins.

Aquest bellugueig constant entorn dels molins els va fer blanc de freqüents atacs piràtics a partir del segle XV, però sobretot en la centúria posterior. L'aparició de les esquadres turques otomanes, aliades amb els francesos en cert moment del segle, va causar una greu inseguretat a les costes mediterrànies. Eivissa, naturalment, no en fou l'excepció i, sense patir els gravíssims càstigs de què fou objecte Menorca, visqué en una situació d'angoixa constant. Prop dels molins s'edificà una església fortificada en aquest mateix segle XVI, en substitució d'una altra d'enderrocada o molt malmesa en una d'aquelles ràtzies otomanes; la mateixa capella que a causa de la seua advocació havia donat el nom de Santa Eulària a la contrada almenys des d'inicis del segle XIV.¹⁸

¹⁸ FERRER ABÁRZUZA, A. *El puig de Missa de Santa Eulària. Anàlisi històrica i arquitectònica*. Consell Insular d'Eivissa i Formentera, 1998. És simptomàtic de la importància dels molins de Santa Eulària que el primer cop que s'esmenta aquest topònim, l'any 1302, sigui per referir-se als «molins que dit arquebisbe teia en la partida del rey en lo lloc dit Santa Eulària».

Respecte del paper que feia Santa Eulària en el conjunt illenc i en especial per a la vila d'Eivissa, a partir de cert moment les fonts ja ho diuen clarament: «*el puesto que más obligados estamos a defender son los molinos que llaman de Santa Eulària, porque la mayor parte de los de la Villa y muchos de la isla muelen en ellos, si bien dentro de la fuerza hay doze de sangre para casos de sitio*».¹⁹

Aquesta situació, en la qual la importància de Santa Eulària era determinada pel servei que prestaven els molins a la ciutat, es mantindrà fins a les acaballes del segle XVIII. Això no significa que la població de la contrada, com la global de l'illa, no anàs en augment progressiu. Durant aquest temps, els horts que voltaven els molins seguiren conreant-se, sempre supeditats en el reg als torns preferents dels molins. No es detecta encara cap creixement de la superfície irrigada. Aquest hauria implicat una remodelació del circuit de sèquies, com el que s'escometrà a les acaballes del segle XVIII i un altre cop a inicis del XX amb la creació de la sèquia del Mallorquí, la qual permetrà la multiplicació de la superfície irrigable.

La revolució il·lustrada

A partir de l'acaball del segle XVIII Eivissa i Formentera no restaren al marge de l'onada reformadora originada per la Il·lustració en els territoris de la corona espanyola. Les Illes havien restat prou oblidades de la cort durant molt de temps. Amb el trasllat d'aquesta a terres castellanès i molt especialment des de 1715, però ja abans arran de la unió dinàstica dels reialmes aragonès i castellà, el contacte més o menys sovintejat de l'organisme rector d'Eivissa —la Universitat fins a 1715 i els ajuntaments posteriorment— es trencà de manera important. Amb l'acceptació de les idees racionalistes i científiques que propugnaven els corrents intel·lectuals de l'època, la corona d'Espanya endegà una sèrie de projectes destinats a millorar les condicions de vida dels seus súbdits i per això també a optimitzar la producció agrícola, mesura que de retruc havia d'aconseguir augmentar el cabal dels ingressos que fluïen cap a les arques reials.

Eivissa —Formentera restà despoblada fins a les acaballes del segle XVII— feia temps que havia entrat en un període de creixement poblacional ben notable, detectat sobretot a partir dels inicis del segle XVII, encara que la migradesa de les dades pertanyents a l'anterior centúria poden indicar-nos malament. En qualsevol cas la repoblació de Formentera n'és un símptoma evident, i al mateix temps i una mica abans a Eivissa s'estaven guanyant terrenys nous per al conreu, com la zona de Labritja al nord i de la Talaia a ponent.²⁰ Les zones agrícoles tradicionals semblen haver quedat petites: Santa Eulària, el pla de Vila, el pla de les Salines, Portmany..., indrets de reguiu conreats des d'antic. Juntament amb altres petites superfícies irrigades formaven la xarxa d'assentaments rurals d'Eivissa heretats de l'anterior etapa islàmica.

El creixement de la població forçà a crear aquests nous camps per a l'arada, amb els quals s'havien de mantenir les famílies que anaven naixent de l'augment demogràfic. Exhaurides les possibilitats de les superfícies irrigades, moltes d'aquests grups hagueren de mantenir-se amb el secà, la ramaderia i el fruit d'arbres com ametllers, garrovers i figueres.

¹⁹ Carta del governador d'Eivissa al rei. 1625. Arxiu de la Corona d'Aragó (ACA) C. d'A., llig.1.046, publicat per MARÍ CARDONA, J. *Els Llibres d'Entrevéniments*, Institut d'Estudis Eivissencs, Eivissa, 1981, pàg. 352.

²⁰ MARÍ CARDONA, J. *El camí de Missa*. Institut d'Estudis Baleàrics, Palma de Mallorca, 1996.

En el moment en què arribaren els il·lustrats, moltes d'aquestes unitats familiars passaven misèria quan les males anyades feien malbé la collita de cereal, molts pagesos passaven a formar part del creixent nucli urbà d'extramurs de la ciutat d'Eivissa i s'enrolaven en la llavors florent marina mercant i corsària eivissenca. Aquest estat de coses alarmà aquells il·lustrats, que a l'instant pensaren un pla que possibilitàs l'abastiment d'aliments a tota la població de l'illa.

En general els informes dels il·lustrats donen una imatge ben negativa de l'estat de coses que trobaren a Eivissa en aquell acaball del segle XVIII. Cal anar alerta amb aquestes impressions i valorar-les en la justa mesura, pròpia d'una mentalitat diferent de la regnant a l'illa. L'optimització de la capacitat productiva, treure el màxim profit a la terra, no era la consigna dels pagesos, que aspiraven únicament a cobrir llurs necessitats.²¹

Les referències als molins de Santa Eulària no havien de ser menys crítiques, ans al contrari, se'n duen una de les pitjors parts, ja que enviat un veedor a examinar-los, aquest trobà que «*los expresados molinos sólo tenían el nombre de tales, pues estaban contruídos sin el menor arte*»;²² possiblement seguien en funcionament els d'origen medieval, de roda horitzontal, quan en aquell moment prevalien els molins de roda vertical com alguns dels que s'edificarien a Eivissa a partir d'aquest moment.

Fotografia 5. El pont Vell de Santa Eulària. També fou conegut amb el nom de pont dels Molins. Enllaçava les dues ribes del riu i formava part de la via que unia la vila d'Eivissa amb Santa Eulària (foto: Cabrerizo).

²¹ José VARGAS PONCE a *Descripciones de las islas Pithiusas y Baleares*, editat l'any 1787, afirmava astorat: «...sólo siembran el trigo que necesitan» (ed. facsímil de J. J. de Olañeta, Palma de Mallorca, 1987, pàg. 9).

²² Arxiu Històric Municipal d'Eivissa. CAYETANO SOLER, M. *Expediente de ejecución del Plan Político y económico aprobado por S. M. en Real Orden de 15 de setiembre de 1789*, Vol. I. Vull agrair a Helena Kirchner la seua amabilitat en facilitar-me la referència d'aquest document.

Una de les causes, segons els il·lustrats, d'aquest endarreriment econòmic i tècnic era el tipus d'hàbitat dispers que dominava a l'illa. Era mester ajuntar els pagesos en pobles dotats dels serveis d'instrucció i higiene necessaris. Santa Eulària fou un dels punts elegits per fundar-hi una població. Això no tingué res d'excepcional perquè tots els llocs dotats d'església foren triats com a caps de parròquia, amb la intenció que al voltant dels temples s'anassin edificant cases i anassin abandonant-se les isolades al camp. Amb tal projecte s'edificaren noves esglésies. La missió era impossible i únicament a Portmany, a redós de l'església de Sant Antoni, i a Santa Eulària nasqueren nuclis urbans de consideració. A Santa Eulària es traçaren els carrers, en planta hipodàmica generada a partir de dos eixos principals: un passeig i el camí d'anar a Peralta. Aquesta planificació urbanística fou abandonada els anys del creixement turístic amb resultats lamentables.

La importància dels molins anà minvant al llarg del segle XIX i XX, llevat d'un breu moment a la postguerra quan molts enginys de mòlta es posaren novament en funcionament després d'anys d'abandó. Tanmateix ja era impossible que poguessin atendre la demanda de farina que hi havia llavors a Eivissa, aquest material arribava en gran mesura a través dels vaixells mercants que enllaçaven l'illa amb Mallorca i la Península.²³

Conclusió

Una illa amb tan pocs recursos de sobra com Eivissa —encara menys Formentera— no pogué —ni podia fer-ho— engendrar més que un sol nucli urbà d'importància. I encara comptant sempre amb el complement del comerç exterior. Per això nasqué abrigant un bon port natural i per això des d'aquell moment del segle VII aC no fou mudada d'emplaçament.

L'illa sencera i també Formentera, malgrat el seu període de despoblament —del segle XIV al XVII—, servien aquesta urbs de territori de proveïment.²⁴ Dins d'aquest rerepaís existiren llocs de menor i de major interès estratègic, sobre aquests darrers la ciutat exercia un interessat control. Coneixem el cas de les Salines, el producte de les quals fou donat als habitants de l'illa al mateix segle XIII, després d'un intent fracassat d'explotació per part dels consenyors de l'illa. La sal havia de servir com a moneda de canvi en les transaccions amb altres terres. Generalment la sal era pagada amb blat.

Relacionat amb el cereal, un altre lloc de l'illa era observat i controlat pels òrgans rectors de la vida municipal illenca. Eren els molins de Santa Eulària. Com les Salines, aquests rebien l'annual visita dels jurats i consell de prohoms de la Universitat d'Eivissa; personal dels diferents quartons feien torns per obrar els adobs necessaris en casals de molí i sèquies. Els molins eren un bé comú i calia exercir-hi un control adient. Des de la conquesta, hi havia molins que pertanyien al senyor del lloc, el rei, però també a l'arquebisbe de Tarragona, atès que els molins de l'illa s'havien dividit amb vista a igualar

²³ Sobre el comerç en aquesta època, vegeu CIRER i COSTA, J. C. 1790-1920. *Demografia i comerç d'Eivissa i Formentera. 130 anys d'una economia viva*. Institut d'Estudis Eivissencs, Eivissa, 1986.

²⁴ Una font excepcional del segle XIV ho diu ben a les clares en tractar de la zona d'influència marítima de la vila d'Eivissa: «qualsevol persona [...] que pescarà [...] en les illes d'Eivissa i de Formentera o del Espardell o de les Conilleres, del Vedrà, o per qualsevol lloc de les altres illes a la dita illa d'Eivissa subjectes, sia tengut de portar tot peix que pendrà fresc al port del Castell de la dia illa d'Eivissa...» Biblioteca de Catalunya. *Llibre del Mostassaf d'Eivissa*, ms. 1368.

la capacitat de mòlta de cada terme, cosa que va fer que s'assignassin a determinats quartons molins que restaven fora de les seues partions.

Altres llocs irrigats on sabem que hi havia molins no rebien aquest acurat tractament. Ben segur que també s'hi molien grans que serien consumits a Vila, però en molta menor quantitat. A causa d'aquesta menor capacitat de mòlta, la Vila no hi exercia un control directe, els senyors respectius ja s'encarregaven de rebre els drets derivats de la mòlta.

La presència dels molins originà la construcció d'una capella rural, sufragània de la parroquial de la vila d'Eivissa. És de les més matineres, documentada ja l'any 1302. El moviment constant de persones i mercaderia a la zona, també ben aviat com els molins de Santa Eulària, la va fer blanc de nombrosos atacs piràtics, de manera que aquell temple hagué de ser reconstruït durant la segona meitat del segle XVI, al mateix temps que les murades de la ciutat i segurament pel mateix enginyer que les projectà.²⁵ Al mateix temps s'edificà una torre al Carregador de la Sal, avui de la Sal Rossa. Tot plegat ens indica clarament quins eren els llocs d'interès preferent, a tots tres es feren obres de fortificació: la vila d'Eivissa, les Salines i Santa Eulària.

La vila d'Eivissa modificà a benefici propi l'entorn que la voltava, però no tan sols el pla de Vila, com sempre es diu, sinó també tots aquells llocs d'interès. El cas de Santa Eulària és clarificador. El de les Salines era massa evident, la principal activitat comercial de l'illa en depenia. Se n'ha parlat molt, de la sal d'Eivissa i de la seua importància, per tant, la ciutat de l'illa havia de prendre part en el seu control i explotació, organitzat per la mateixa Universitat. Però també a Santa Eulària, aquesta hi exercí el seu domini. Si la sal era cabdal en la llista d'ingressos d'Eivissa, Santa Eulària havia d'assegurar l'alimentació dels pobladors. Gran part del blat adquirit amb els cabals de la venda de sal passava pels molins del riu. L'edificació de molins de sang i de vent no fa més que evidenciar la importància dels de Santa Eulària, l'excessiva dependència dels quals aixecava temors entre els governants de l'illa durant el dilatat període que va des de la conquesta de 1235 fins al segle XVIII.

²⁵ ESCANDELL BONET, B. *Aportación a la Historia de las murallas renacentistas de Ibiza*. Instituto de Estudios Ibicencos, Eivissa, 1970, pàg. 48.

**Canvi demogràfic
i substitució
lingüística a les
illes Pitiüses**

Bernat
Joan i Marí
*Institut d'Estudis
Eivissencs*

Territoris (1999), 2:
103-111

Canvi demogràfic i substitució lingüística a les illes Pitiüses

Bernat Joan i Marí

Grup de Treball de Geografia i Història de l'Institut d'Estudis Eivissencs

Resum

A les illes Pitiüses (Eivissa i Formentera), més que no un procés de substitució lingüística, s'ha produït un procés de substitució poblacional. En mig segle, aquestes illes han passat de ser terra d'emigració a constituir una societat receptora d'una nombrosa població immigrada, procedent bàsicament del sud d'Espanya i, per tant, de parla espanyola.

Actualment devers la meitat de la població pitiüsa és de procedència exterior. La immigració s'ha produït en una època en què la capacitat d'integració lingüística i cultural era mínima, perquè la nostra llengua i la nostra cultura eren perseguides per la dictadura franquista.

Actualment, malgrat el reconeixement oficial de la llengua catalana, no s'han invertit les normes d'ús més habitual, que imposen el predomini de l'espanyol. Tot i això, cal apuntar l'augment del prestigi de la llengua catalana entre la població de les Pitiüses.

Abstract

In the Pitiusic islands (Ibiza and Formentera) it has not taken place a process of language substitution but a process of substitution of the population. For half a century, these islands have moved from the situation of emigration to the new one of being a society that receive a great contingent of immigrant population, coming mainly from the south Spain and, for this reason, Spanish-speaking people.

Nowadays half of the Pitiusical population comes from outdoors. Immigration have taken place in a time when capability of linguistical and cultural integration of the immigrated population was minimum, because our language and our culture were forbidden by Franco's dictatorship-

Nowadays, in spite of the official reconnection for the Catalan language, more usual uses that makes dominant the use of the Spanish language have been not changed. In spite of this fact, we have to quote the improvement of prestige for the Catalan language among the population in the Pitiusic islands.

Recepció del manuscrit, 13 d'octubre de 1997

Introducció

Realment, a les nostres illes, no hi ha hagut un procés de substitució lingüística, sinó de substitució poblacional. L'afirmació podria ser provocativa per a un sociolingüista (en sociolingüística hi ha l'hàbit, el mal costum en definitiva, de parlar molt de llengua i molt poc de gent), però resultaria elemental, amb les dades a la mà, per a un demògraf.

Entendríem per substitució lingüística, seguint els esquemes clàssics que s'usen per definir el terme en sociolingüística, aquell procés a través del qual una llengua va perdent,

per exemple, la transmissió generacional, de manera que pares i mares ja no la parlen a llurs fills.

En aquest sentit podem parlar de substitució lingüística a la Catalunya del Nord (on moltes parelles formades per dos membres catalanoparlants han abandonat la llengua catalana en favor del francès, a l'hora de parlar amb llurs fills) o a bona part d'Alacant i d'altres zones del País Valencià. Fins i tot podem parlar de substitució lingüística en certes zones urbanes de les illes Balears i Pitiüses (especialment a Palma o a la Vila d'Eivissa, però també a d'altres nuclis eminentment turístics com Calvià o Sant Antoni de Portmany) en unes certes èpoques (probablement hauríem de remarcar, en aquest sentit, les dècades dels seixanta i dels setanta). Així mateix, també podem parlar de substitució lingüística en una part de les classes altes del Principat de Catalunya (sobretot durant el franquisme, però també abans, al segle XVIII, o fins i tot als segles XVI i XVII si ens referim a l'aristocràcia).

Però en realitat aquesta substitució lingüística provocada per la manca de transmissió generacional de la llengua no ha afectat un percentatge gaire considerable del total de la població, a la nostra àrea lingüística. Al contrari, malgrat la pressió uniformitzadora, contrària a la llengua catalana, la transmissió generacional de la llengua ha gaudit, en línies generals, de bona salut. Sobretot si la comparem amb l'abandonament de bretons o friülensos, d'alsacians o d'occitans, o fins i tot de les classes mitjanes i mitjanes-altes urbanes en un país com Galícia.

No podem parlar, doncs, de substitució lingüística en el mateix sentit en què generalment utilitza aquest terme la sociolingüística.

Però no podem obviar alguns fets que són evidents. Per exemple que, mentre fa mig segle, a les Pitiüses, molt prop del cent per cent de la població era catalanoparlant, ara n'hi ha la meitat que no ho és. Tampoc no podem obviar, perquè és evident, que, mentre que fa mig segle el percentatge de majors i el percentatge de joves que eren catalanoparlants eren similars, ara hi ha un setanta per cent de la població major de seixanta anys que és catalanoparlant, però aquest percentatge es redueix entre el trenta-cinc i el quaranta per cent entre la població menor de vint anys.

Si només teníem en compte aquestes dades, podríem suposar que ens trobam davant un procés típic de substitució lingüística i fins i tot, acostant-nos a l'abisme sense temences, podríem suposar que la transmissió generacional de la llengua feia fallida.

Res més lluny de la realitat, com intentarem mostrar a continuació.

2. El canvi poblacional. Motivacions socioeconòmiques

La població de les Pitiüses ha augmentat considerablement durant la segona meitat del segle XX. Les illes d'Eivissa i Formentera han passat de ser illes d'on la gent emigrava a ser illes que reben un contingent important de població immigrada. En paraules de Rosa Vallès, «la població actual de les Pitiüses és d'una gran complexitat, ja que coexisteixen generacions que corresponen a un model de població preindustrial amb les més recents, pròpies d'una societat de consum i centrades en una economia de serveis. El pas des d'una vida tradicional, amb l'economia autàrquica promoguda inicialment pel franquisme, fonamentada en les activitats agràries, fins a l'actual model postindustrial ha tengut com a motor de canvi el turisme».¹

¹ Rosa Vallès, «Evolució de la població a Eivissa i Formentera». *El Pitiús*, 1993. Institut d'Estudis Eivissencs. Eivissa, 1993.

El contingent poblacional depèn de circumstàncies intrínseques d'una societat determinada, i de circumstàncies extrínseques. Qualsevol grup humà té un creixement o un decreixement de caire vegetatiu, relacionat amb la quantitat de naixements i defuncions. D'altra banda, cal tenir en compte d'altres elements, com ara el fet que es produeixi emigració o el fet que la societat en qüestió sigui receptora de població immigrada.

A Eivissa i Formentera, al llarg del segle XX, s'han donat les dues circumstàncies. «Entre 1900 i 1920», apunta Rosa Vallès,² «tenim taxes de natalitat altes i de mortalitat moderades, amb emigració neta (cap a Amèrica i el nord d'Àfrica principalment)». Aquesta emigració d'Eivissa i Formentera cap a d'altres continents, continuarà fins i tot després de la guerra dels tres anys. «Els trenta primers anys de franquisme són d'emigració neta, amb un màxim que sembla situar-se al quinquenni 1950-55 (moment de reconeixement internacional del règim i de reobertura de fronteres). La sortida a l'exterior d'homes joves repercuteix en una forta davallada de les taxes de natalitat, que queden molt baixes, mentre baixen també les de mortalitat; el resultat és un estancament en l'evolució poblacional, amb un cert retrocés, i una pèrdua de vitalitat per l'envelliment de la població.

»Els anys 60 marquen la inflexió demogràfica i el canvi en totes les variables. El Pla d'Estabilització de 1959 posa les bases que fan possible el desenvolupisme que marcaria la vida econòmica espanyola fins al 1973».³

A partir d'aleshores, i al voltant de l'expansió de la indústria turística, Eivissa i Formentera passaran a ser una terra receptora d'immigració. La major part d'aquesta població immigrada procedeix del sud d'Espanya (d'Andalusia i altres zones de la Península Ibèrica). La població de les Pitüises és en camí de canviar molt substancialment.

3. Condicions històriques de l'inici del canvi poblacional

Juntament amb el desenvolupament turístic, ens hem de referir a unes condicions sociohistòriques determinades. En ple franquisme, la llengua catalana no gaudeix de cap estatus d'oficialitat. Ha estat durament perseguida durant les primeres dècades del franquisme, i és absolutament absent de l'intercanvi culte i de la producció autònoma i no condicionada. La dictadura, molt dura per a tots els pobles de l'Estat, ho fou especialment per a aquells amb unes característiques lingüístiques i culturals diferents de les de Castella.

La societat d'Eivissa i Formentera, doncs, no es troba en condicions, en el moment de començar a rebre forts contingents de població immigrada, d'integrar-los culturalment. Al contrari, els trets lingüístics d'aquesta població immigrada es corresponen amb els dominants a l'Estat, mentre que els de la població receptora es troben en una situació d'ocultació i de marginació (i persecució) política.

Aquest factor va canviar dràsticament les normes d'ús lingüístic de la societat eivissenca i formenterera. La població autòctona es bilingüïtza en la segona meitat del segle XX i el règim preserva completament la població immigrada de poder conèixer la llengua catalana i la cultura pròpia de les Illes. Les conseqüències seran desastroses, a la llarga, per a l'ús social de la llengua catalana.

² *Op. cit.*, pàg. 13.

³ *Ibidem*, pàg. 13.

4. Incidència de la immigració en el canvi poblacional

Entre l'any 1960 i l'any 1990 hi ha tres dècades en què es desenvolupa l'esmentat canvi en la població de les Pitiüses. Es produeix, per un cantó, una forta immigració, formada per gent majoritàriament jove i, per tant, en condicions de tenir fills. Aquest fet, juntament amb la tendència de sectors importants d'aquesta població immigrada a tenir-ne un nombre superior a la mitjana estatal (i molt superior a la insular), marcarà l'augment de la població d'Eivissa i Formentera.

Seguint dades de l'Institut Balear d'Estadística, oferim un quadre que especifica aquests canvis (especificant-hi població inicial, balanç migratori i població final; la població final, evidentment, no és la suma de la primera dada i la segona, sinó la suma d'ambdues amb el creixement vegetatiu produït per la diferència entre naixements i defuncions):

	<i>Població inicial</i>	<i>Balanç migratori</i>	<i>Població final</i>
1960-1965	37.173	+2.075	40.698
1965-1970	40.698	+5.185	48.040
1970-1975	48.040	+1.132	52.967
1975-1981	52.967	+8.267	65.146
1981-1986	65.146	+2.717	71.126
1986-1991	71.126	+4.936	76.395

Font. Institut Balear d'Estadística.

Com podem observar en aquestes dades, entre l'any 75 i l'any 81 el balanç migratori supera les vuit mil persones. Es tracta del quinquenni en què les illes Pitiüses acullen més persones procedents de fora.

Si hi comptam el total de persones que vénen de fora de les Pitiüses durant aquests trenta anys, i hi sumam els fills que tenen aquestes persones, entendrem exactament en què consisteix aquest suposat fenomen de substitució lingüística.

5. L'ús social de la llengua catalana a les Pitiüses

Un procés de substitució lingüística es caracteritza perquè com més edat, més possibilitats de parlar la llengua en procés de substitució, mentre que, com menys edat, menys possibilitats de parlar-la. Aquesta dada pot tenir dos orígens diferents: a) un procés de substitució pròpiament dit (tal com el caracteritzàvem al principi del present paper), o b) un canvi de població que afecti fonamentalment la gent jove.

Segons dades recollides l'any 1984 en un informe sociolingüístic sobre l'illa d'Eivissa, els percentatges de catalanoparlants i de no catalanoparlants, en relació amb l'edat, es distribuïen de la manera següent:

Ús habitual de la llengua (%)				
<i>Llengua</i>	<i>-25 anys</i>	<i>25-35 anys</i>	<i>35-50 anys</i>	<i>+50 anys</i>
Català	41,00	49,50	53,50	58,50
Català/Castellà	24,10	14,19	23,20	21,90
Castellà	33,70	28,70	12,20	12,10
Altres	3,10	6,80	2,20	0,00
NC	0,00	0,00	0,00	7,30

Font. Bernat Joan i Marí. *Bilingüisme? Normalització? Dades sobre el conflicte lingüístic a l'illa d'Eivissa.* Promotora Mallorquina de Mitjans de Comunicació. Palma, 1984.

A través d'aquestes dades, podem observar que el percentatge més elevat de catalanoparlants es dona, efectivament, entre els segments de població de més edat i, correlativament, l'ús social del català és més escàs entre els més joves.

L'any 1992, una enquesta passada a mil persones, pares i mares d'alumnes, distribuïdes en el conjunt de l'illa d'Eivissa,⁴ ens forneix les dades següents:

Llengua habitual	%
Català	47,28
Espanyol	44,40
Altres	8,30

Font. Dades elaborades pel Grup de Treball de Sociolingüística Aplicada del CEP d'Eivissa, 1992.

D'aquest quadre de dades cal observar-ne la incidència de població que no parla català ni espanyol, cada vegada més nombrosa. És formada majoritàriament per persones procedents d'altres llocs d'Europa que estableixen la seua residència entre nosaltres. Inicialment, aquesta població era formada majoritàriament per jubilats que venien a buscar un lloc amb un clima benigne per viure-hi, però actualment aquesta població ha esdevingut molt més heterogènia, i previsiblement cada vegada ho serà més.

L'any 1992, en canvi, ja podíem constatar un cert grau d'integració lingüística d'aquesta població immigrada, com demostra la taula que oferim a continuació:

Coneixement de la llengua catalana	
<i>La parlen</i>	<i>%</i>
Correctament	33,55
Bastant bé	25,65
Una mica	22,03
Gens	18,75

Font. Grup de Treball de Sociolingüística Aplicada, 1992.

⁴ B. Joan (coord.), *Llengua i educació a Eivissa.* GTSLA. Can Sifre. Eivissa, 1992.

De tota manera, cal apuntar que el grau d'integració sociolingüística és notablement inferior del que caldria esperar tenint en compte l'estatus del català com a llengua oficial, juntament amb el castellà, de la comunitat autònoma de les illes Balears i Pitiüses.

Observarem, emperò, a continuació, que el percentatge d'infants que usen el català a casa seua és lleugerament inferior al percentatge de catalanoparlants que detectam entre la població adulta. Això es produeix pel fet que, en una part important de les parelles mixtes, l'única llengua que es transmet als fills és l'espanyola.

En quina llengua parles als teus pares?	
Català	43,5%
Espanyol	46,3%
Altres/Bil.	9,5%
Altres/Blanc	0,4%

Si no canvien les normes d'ús, es pot produir un degoteig en detriment del català, a causa de les normes d'ús imperants en una part important de les parelles bilingües. I fins ara justament les normes d'ús han contribuït a fer encara més palès el domini de la llengua espanyola i la situació de subordinació de la llengua catalana.

A la pregunta sobre en quina llengua es relacionen amb els seus amics, els estudiants enquestats pel Grup de Treball de Sociolingüística Aplicada del CEP d'Eivissa l'any 1992 responen:

Català	3,2%
Espanyol	66,8%
Bilingüe	28,4%
En blanc	1,3%

Segons dades recents de l'Institut Balear d'Estadística, la població total de les illes Pitiüses, l'any 1991, era de 76.547 persones; l'any 1996 aquesta població havia pujat fins als 84.220 habitants. Això vol dir que la població pitiüsa continua pujant i que les nostres illes, contràriament a allò que va passant a la resta de l'arxipèlag, encara són receptors d'immigració.

I, correlativament, el percentatge de persones catalanoparlants continua baixant. Això és degut a diversos factors:

a. El baix grau d'integració lingüística de la població immigrada. La política lingüística portada a terme fins ara per les autoritats baleàriques fa que el català no sigui una llengua necessària per viure a la nostra terra. En no haver-hi necessitat d'ús, el grau d'integració és escàs.

b. La norma d'ús que porta els matrimonis mixtos a tenir, majoritàriament, fills no catalanoparlants. Malgrat el major prestigi de la llengua catalana, aquesta norma d'ús no ha estat fins ara invertida.

Avui dia el procés de normalització de la llengua catalana presenta dos pols de tensió que operen en sentit completament contrari:

a. Per un cantó, el català ha anat guanyant prestigi, i ha guanyat àmbits d'ús (especialment entre els formals): a l'ensenyament, als mitjans de comunicació, o en l'àmbit cultural.

b. Per l'altre, no s'ha aturat el procés de substitució lingüística (poblacional). El percentatge de catalanoparlants continua disminuint en favor del percentatge d'hispanoparlants, que va augmentant.

El procés de substitució lingüística només es pot invertir en favor de la llengua catalana articulant els mecanismes necessaris per fer que la població immigrada sigui competent en català i que, en un procés simultani, el català vagi esdevenint la llengua habitual en l'intercanvi social dins la nostra societat.

Però ni les lleis ni les intencions dels governants, per ara, no ho fan preveure.

Bibliografia

Institut Balear d'Estadística. *Dades sobre la població d'Eivissa i Formentera*.

Joan i Marí, B. *Bilingüisme? Normalització? Dades sobre el conflicte lingüístic a l'illa d'Eivissa*. Ed. Promotora Mallorquina de Mitjans de Comunicació. Palma, 1984.

— (coord.). *Llengua i Educació a Eivissa*. Grup de Treball de Sociolingüística Aplicada del CEP d'Eivissa. Edicions Can Sifre. Eivissa, 1992.

Vallès Costa, R. «Evolució de la població a Eivissa i Formentera». *El Pitiús*, 1993. Institut d'Estudis Eivissencs. Eivissa, 1993.

Vilà, J. (coord.); Vallès, R.; Prats, E.; Ramon, M. *Geografia de les illes Pitiüses. La població*. Eivissa, 1979-80.

**La dona en la
indústria eivissenca**

Margalida
Torres Planells
*Institut d'Estudis
Eivissencs*

Territoris (1999), 2:
113-121

La dona en la indústria eivissenca

Margalida Torres Planells

Resum

El paper que ha pogut tenir la dona pitüisa en la indústria ha estat sempre molt limitat. Especialment perquè parlem d'unes illes eminentment rurals, on, d'una banda, tenim una presència molt minsa de la indústria com a tal i, de l'altra, les mateixes condicions socials i educatives de la dona, dedicada a les tasques familiars i a les feines del camp. Això no obstant, a la vila d'Eivissa —com a únic centre urbà d'importància i al voltant del qual es concentren les activitats comercials— hi trobam alguns exemples d'indústries, relacionades amb el món tèxtil o alimentari, ocupades eminentment per mà d'obra femenina. Aquest és el cas de la fàbrica de calcetins de Can Ventosa, l'activitat fabril més important tant per les seues característiques com pel nombre de treballadors que té contractades de manera continuada. Altres activitats, encara que realitzades exclusivament per mà d'obra femenina, presenten característiques molt diferents, o bé perquè són feines temporals —la conserva d'albercoc— o bé perquè es basen en la feina a comissió. En aquest darrer cas trobam, en un principi, les broadores i cosidores que treballen per encàrrec —n'és un exemple el taller de confecció de Can Llambies— i que cap als anys seixanta adquireix un gran volum de feina amb el naixement del que s'anomena Moda Adlib.

Abstrat

The role of the Pitiusian women in the industry has been always very limited. Specially because we are talking about rural islands, where, firstly, the presence of the industry is very low, and secondly, women social and formative bad conditions, who are mainly advocated to hometasks and working in agrarian activities. Not with standing, at Ibiza's village —which is the only important urban centre and where all commercial activities are concentrated— some examples of industries, related to the textile and alimentary sectors, can be found, mainly occupied by female workers. This is the case of the socks factory called Can Ventosa, which is the most important industrial place owing to number of workers contracted continuously. Other activities, still mainly developed by feminine workers, present very diverse characteristics, due to being mainly temporal —such as the apricotcaning— or because they are based on salary on piecework. The former is the case of seamstresses and needlewomen who work by request —such as the dressmaking workshop called Can Llambies—. These activity has grown intensely their work with the spreading of the well known Adlib Fashion.

Recepció del manuscrit, 12 de novembre de 1997

1. Introducció

La indústria a Eivissa, en el sentit estricto de la paraula, ha estat sempre de poca importància i les diferents activitats industrials que han destacat a principi de segle són les mateixes que trobam en segles anteriors (Costa 1961), com ara la indústria salinera i la construcció naval, encara que no faltaren petites indústries artesanes destinades a cobrir les necessitats dels illencs.

El fet que Eivissa, fins ben entrat el segle XX, hagi presentat un sol nucli urbà ha condicionat tota una sèrie de diferències respecte a la població majoritària, del camp, econòmiques i socials, que Vilà Valentí (1963) concreta en «oposició econòmica entre comerç i artesanat de la vila, d'una banda, i l'agricultura, ramaderia i explotació forestal, de l'altra; oposició social entre els propietaris rurals i la burgesia ciutadana i el cultivador del camp (es pagès) quant a gèneres de vida. Finalment, oposició entre les complexes funcions de la concentració urbana i les activitats exclusivament rurals de la resta de l'illa». La vila es concreta com el centre econòmic de l'illa, lloc de venda i centre d'exportació i importació dels diferents productes, mentre que el camp, agrícola i ramader, que té com a base d'explotació la família, s'inclou, fins a la meitat de segle XX, en una economia de subsistència on, cobertes les necessitats, es comercialitza l'excedent.

Ateses aquestes característiques, no és estrany que trobem concentrades les primeres activitats industrials amb mà d'obra femenina precisament a l'únic nucli urbà —a Vila i els seus voltants—, d'altra banda molt relacionades amb les tasques tradicionalment femenines i l'habilitat manual, com ara la indústria tèxtil, el vestit (amb totes les variacions) i l'alimentació.

2. La conserva de l'albercoc

Una de les activitats que anualment i durant més temps s'ha cultivat, la conserva d'albercocs, ha estat una feina realitzada gairebé exclusivament per mà d'obra femenina, durant els mesos d'estiu —mentre durava el procés i la producció d'albercocs, especialment els mesos de juny i juliol.

A Eivissa es tenen notícies d'aquest tipus de producció a partir del 1900. La família Marí Mayans, especialment coneguda per la seua fàbrica de licors, es dedicà des del principi del segle fins als anys trenta a la compra d'albercocs: contractaven de seixanta a cent dones per a les feines de preparació de la fruita als terrenys de l'actual passeig Marítim, a la Casa Vermella. La producció s'exportava posteriorment cap a Anglaterra. També la família Matutes es dedicà a la producció d'orellanes en els anys vint i trenta, al Pla de Vila.

A can Carlos (Santa Eulària) recorden que cada any hi anaven a treballar entre vint-i-cinc i trenta dones, normalment dels voltants. Arribaven al matí, amb el seu dinar, i es treballava tot el dia mentre durava el procés de la conserva. Els albercocs es compraven als petits productors i el procés era el següent: primerament es tallaven per la meitat, els treien el pinyol i els col·locaven sobre uns canyissos. A la nit aquests canyissos es posaven un damunt l'altre dins l'ensofrador: una habitació o petit magatzem on introduïen unes llaunes plenes de sofre; seguidament hi pegaven foc i tancaven l'habitació hermèticament amb argila. L'endemà els albercocs es treien de l'ensofrador i es col·locaven al sol en fileres llargues de vint-i-cinc o trenta canyissos perquè s'asseccassin. Cada nit s'amuntegaven i es tapaven amb un altre canyís, fins al matí, que es tornaven a estendre al sol i s'anaven girant fins que estaven ben secs. Quan el procés acabava, els col·locaven dins caixes rectangulars d'aproximadament 50 kg, que s'exportaven normalment a l'exterior, al mercat internacional.

Fins als anys seixanta aquest tipus d'activitat tingué una gran importància, especialment a la zona de Santa Eulària, a can Carlos, can Clavos, can Castelló; a can Serreta (Santa Gertrudis); o a can Bonet (Sant Antoni). L'any 1960 la producció d'albercocs secs o orellanes va ser de 50 tones.

3. La indústria tèxtil

Can Ventosa

La indústria més important per a les dones eivissenques, pel seu volum i característiques, va ser la fàbrica de calcetins de can Ventosa. Els inicis de la fàbrica són molt clars, però el que no ho és tant és l'origen d'aquesta activitat i de la presència de la família Ventosa a Eivissa. En Joan Castelló, a *El Pitiuso*, de 1946, ens recorda «una època en la qual el cultiu de lli, de cànem i de cotó arribà a tenir un gran auge a Eivissa. Es filava a cada casa, com aquell que diu, i els teixidors proveïen gairebé per complet les necessitats de l'illa [...] Avui només s'empren el fus i la filosa per filar la llana, de la qual llavors es fan els calcetins que tots coneixem».

Es tenen notícies de la introducció del cultiu de cotó a Eivissa al començament del segle XIX i, posteriorment, de les exportacions de teixits de cotó que anaren en augment fins al principi del segle XX. Es tractava d'una indústria eminentment domèstica que permetia a les dones eivissenques compaginar aquesta feina amb altres tasques i que durà fins ben entrat el segle XX.

A través de la premsa local de l'època sabem que el senyor Pere Ventosa, fundador de la casa, instal·là l'any 1876 a l'illa d'Eivissa les primeres màquines de fer mitges i calcetins que s'introduïren a Espanya. El 1923 trobam referències al muntatge de la maquinària d'una nova fàbrica de teixits de la senyora viuda de Ventosa, en un local llogat al senyor Abel Matutes, a la carretera de Sant Joan (actualment avinguda de Santa Eulària des Riu), on devien tenir contractades unes cinquanta operàries. Posteriorment, el 1924, ja apareixen notícies sobre la construcció d'un gran edifici a l'eixample, a l'hort de can Carlets, al costat de la carretera de Sant Antoni, destinat a instal·lar-hi la nova fàbrica de gèneres de punt de la casa Hijos de Ventosa, que finalment fou inaugurat el 27 d'abril de 1925, una data que la premsa local de l'època qualifica d'«important en la indústria eivissenca», per la possibilitat de treball que aquesta fàbrica representà per a les dones eivissenques. Les màquines eren traslladades des de Barcelona i el muntatge anà a càrrec del fill de la propietària, l'enginyer Xavier Valls Ventosa.

La fàbrica romangué oberta fins al 1953. Durant aquests anys, el 1935, Can Ventosa passà a ser una filial de Fabra i Coats, que envià a Eivissa el senyor Manuel Buson Carreras en funcions de director, càrrec que ocupà fins al tancament de la fàbrica eivissenca. La plantilla, en els darrers anys, la formaven cent quinze obreres, que treballaven en torns de vuit hores en les diferents seccions: tricotar, repassar, muntar, tallar, cosir, comprovar, i auxiliars de confecció i neteja, que eren les tasques femenines. El homes, que eren pocs, es dedicaven a les feines de manteniment de les màquines i els automòbils, i a l'oficina, a més de la direcció. L'activitat fabril, dedicada a la producció de mitges i calcetins de fil que després s'exportaven cap a Barcelona, fou intensa i, en èpoques de molta feina, es contractaven més treballadores de forma eventual, normalment de Vila i els seus voltants.

Can Ventosa es convertí, juntament amb les salines i el port, en un dels nuclis importants pel que fa a l'activitat comercial i industrial, i fou on, per primera vegada, es produí un moviment sindical femení. El mes de març de 1936 sorgia la Unió Obrera Femenina, que agrupava les treballadores de la Calceteria Hispànica Can Ventosa, i el 13 de juliol es declaraven en vaga amb caràcter indefinit esperant que la patronal acceptàs les seues condicions. En solidaritat amb les treballadores, diferents societats obreres presentaren oficis de vaga el 18 de juliol de 1936 i l'illa quedà pràcticament paralitzada la vigília de l'alçament militar. Començada la guerra, l'activitat industrial continuà de forma ininterrompuda.

Dos anys abans que es tancàs, la notícia s'escampà i s'encengué la veu d'alarma, que, superada la sorpresa, produí un moviment en contra, i fins i tot s'arribà a anar a parlar amb el senyor Bisbe perquè hi intercedís. La situació es calmà temporalment, però el 1956 es procedí al tancament definitiu i al trasllat de la maquinària a la fàbrica que Fabra i Coats tenia a Mallorca. Només un dels seus treballadors acceptà anar-se'n d'Eivissa.

El taller de Can Llambies

En la mateixa línia, encara que diferent, es troba una altra de les indústries que adquiriren un cert renom en aqueixa època i que tenia contractada exclusivament mà d'obra femenina: el taller de Can Llambies, de nom comercial, Andrés Llambias, lenceria fina.

El senyor Andreu Llambies, propietari de botigues a Barcelona, instal·là a Eivissa el taller de confecció cap als anys trenta, del qual se'n va fer càrrec, com a apoderat, el senyor Josep Maria Riola.

Es dedicaven especialment a la confecció de camises per dormir i també de roba d'infants, jocs de llit i de taula, mocadors... Treballaven normalment la batista i altres teles fines, amb brodats, pincetes, punt de ble, calat, etc.

Al taller hi tenien contractades entre quinze i vint dones, que es repartien les tasques següents: normalment hi havia una persona dedicada a fer patrons i marcar els dibuixos, posteriorment es tallaven les teles i es preparaven per donar-les a les comissionistes —dones que recollien la feina i la repartien a altres dones que treballaven «a comissió» a ca seua. Una vegada acabada la feina, a Can Llambies es planxaven, s'empaquetaven, s'encadellaven i s'enviaven cap a Barcelona i altres botigues del territori espanyol.

La jornada de treball era de vuit hores, dissabtes inclosos, en horari de matí i tarda. El dia de la seua patrona, santa Llúcia, era una dia de festa que celebraven amb un dinar totes les treballadores. El taller de Can Llambies, situat davant l'església de Santa Creu, tancà poc després de la mort del seu propietari, els anys seixanta.

Can Llambies i, molt especialment, Can Ventosa representen els dos grans nuclis de treball per a la mà d'obra femenina, amb unes condicions de feina molt diferents de les de la resta d'activitats industrials de l'illa. El fet de ser contractades i assegurades implicava que les treballadores cobraven un sou fix —que en alguns casos es podia incrementar amb els punts que els donava la seua situació familiar— que els permetia una certa estabilitat econòmica i laboral.

4. El treball a comissió

Antoni Costa (1961), a l'article sobre la indústria a Eivissa, inclou els «brodats» com a indústria exclusivament de tipus casolà, de la qual es desconeix en xifres la importància, i afirma més endavant que «encaixa perfectament amb la manera de ser de la dona eivissenca i constitueix un complement important de l'ingrés familiar». De fet, cosir i brodar eren les millors oportunitats laborals de la dona, tant des del punt de vista social com econòmic.

El treball manufacturat era una de les característiques del treball femení, que se solia realitzar al domicili familiar propi i per encàrrecs. En aquesta línia, com a activitat submergida, s'insereix el treball a comissió: en els casos que hem vist fins ara es tractava de camises de dormir, que cosien i brodaven; d'altres eren les bruses brodades de punt canari i, especialment, ja cap als anys seixanta, la confecció de mocadors. Fins i tot al camp

el treball a comissió visqué el seu moment d'expansió: moltes eren les dones que es dedicaven a fer els mocadors que les comissionistes repartien a cada poble. Totes les dones de la casa hi podien treballar, de les més grans a les més joves —a partir dels dotze anys aproximadament—, i ho compaginaven amb les tasques normals de la seua condició: la casa, el camp, els infants o l'escola.

La feina consistia a tallar els mocadors, que arribaven en peces de roba de deu o sis dotzenes —segons la grandària del mocador— i fer-los el «*repulgo*» (doblec). Es pagaven per dotzenes, i el preu depenia també de la grandària —cap al 1965, per una dotzena de mocadors petits es pagaven 10 pessetes, mentre que pels grossos es pagaven entre 12 i 15 pessetes. El preu també variava segons la qualitat del mocador: els més refinats requerien una confecció més acurada i es pagaven més cars.

Les comissionistes, a més de repartir la feina —que en alguns casos administraven des de la pròpia casa i era allí on les cosidores anaven a buscar els mocadors i els tornaven una vegada acabats—, havien de tenir cura de la qualitat i pulcritud de la confecció.

La moda Adlib

Amb l'arribada de la indústria turística, un fenomen nou s'afegeix a aquesta economia submergida: el naixement de les diferents *boutiques*, que llavors començaven amb un tipus de confecció que més tard s'anomenà «moda Adlib», suposà un canvi important en aquest tipus de producció. Aquesta moda, inspirada en el vestit tradicional eivissenc i molt influïda pels nous aires hippies que envaïen l'illa, trobà la xarxa de producció ja feta, amb una mà d'obra preparada. La majoria de les *boutiques* eren regentades per estrangers, i aquests encarregaven a una modista l'elaboració de les peces que ells mateixos dissenyaven. Les modistes, que tractaven directament amb la *boutique*, eren les que treien els patrons, tallaven i repartien la feina entre altres cosidores. El repartiment i recollida era diari, i va arribar fins a un punt que la demanda era més gran que la producció. A gairebé totes les cases les dones treballaven en la confecció de peces de la moda Adlib, especialment les més joves, atès que suposava una font d'ingressos important —que depenia naturalment de l'habilitat i la rapidesa de la treballadora— que no necessitava especialització: la confecció era poc acurada —la roba ni tan sols s'havia de perfilar, bastava tallar i cosir— i només requeria tenir una màquina de cosir i temps, moltes vegades robat al descans i altres quefers, per repuntar.

El cotó, el cotonet roig, la gasa de cotó, la cretona i la viscosa eren les teles més utilitzades, subministrades totes pels magatzems eivissencs; florejadades, mig dol i especialment els blancs, que molt sovent es tenyien de diferents colors, eren la base d'una confecció que treballava especialment les bastetes, les puntes i els brodat. Hi havia, per tant, una certa especialització casolana que permetia un eficient treball en cadena: dones que feien bastetes, altres que tenyien, broadores i, totes, cosidores. Les diferents feines es realitzaven a la casa familiar i cobraven per peces treballades. Com a exemple, les comissionistes podien cobrar de 150 pessetes d'una camisa a 300 d'un vestit, segons la feina que comportàs la roba confeccionada. En tot cas, l'hora treballada no passava de 150 pessetes.

La millora en la qualitat passà per l'arribada de les tisores dentades, ja que el seu tall impedia que la roba s'esfilagarsàs i, posteriorment, per la màquina de zig-zag. L'entrada dels nous dissenys amb teles de punt representà un canvi important; amb aquestes arribaren les màquines d'overlock (màquines que repunten i perfilen alhora), ja cap als anys vuitanta. La utilització d'aquest tipus de màquines, molt més professionals i cares, marcà d'alguna forma el naixement dels tallers. Encara que es continuava treballant

a comissió —mentre que el punt es treballava als tallers, la tela se seguia donant a domicili—, una part important de les modistes s'incorporaren als diferents tallers, on treballaven en alguns casos per torns i eren pagades per hores —unes hores que podien anar de 250 a 300 pessetes, en alguns casos a 400, segons la feina i el càrrec que ocupaven. No va ser fins a la darrerria dels anys vuitanta que aquestes treballadores començaren a estar assegurades.

Mentrestant, la moda Adlib sofria canvis: el 1971 tenia lloc la Primera Setmana de la Moda Adlib, patrocinada per la Direcció General de Promoció del Turisme i la participació de dotze *boutiques* eivissenques. El 1974 s'iniciava tímidament l'exportació sota el nom de «moda Adlib» o «moda de Ibiza», que assolí el moment àlgid el 1978, any en què el valor de les llicències d'exportació concedides era de 163.319.896 pessetes (Ramon 1982). Però el 1983 la moda eivissenca, que s'havia perfilat com a segona indústria de les illes i que va tenir un paper important en la promoció turística, entrà en crisi. Moltes han estat les *boutiques* que al llarg d'aquests anys s'han donat a conèixer fins i tot a l'exterior; algunes han sortit de l'illa i, amb aquestes, els seus tallers; unes altres han desaparegut i n'han sortit d'altres de noves. Això no obstant, al marge de tota la tinta que han fet córrer l'Adlib i els seus protagonistes més coneguts —alguns d'ells completament aliens al món de la moda—, les modistes, cosidores i broadores són encara les vertaderes protagonistes de l'altra història que aquí ens interessava recuperar per donar unes pinzellades sobre la dona treballadora a Eivissa.

En preguntar a les modistes què va representar el naixement de la Setmana de la Moda Adlib per a les treballadores, la resposta ha estat unànime: una feinada!

Conclusions

La relació de les diverses activitats industrials amb presència de mà d'obra femenina a l'illa d'Eivissa, sense ser exhaustiva, dóna una idea dels diferents canvis soferts des del principi del segle, als quals la dona no ha estat mai aliena. Queden per relacionar altres activitats laborals com ara les de les jornaleres, que, tant al camp com a la ciutat, treballaven en diferents tasques, algunes de típicament femenines, d'altres també masculines. En tot cas, l'arribada de la indústria turística, a més de representar una nova font d'ingressos, es converteix en un nou mercat de treball amb conseqüències immediates i profundes per a les illes; els canvis que es produeixen —socials, econòmics i culturals— tenen alhora una repercussió directa en el món laboral, en el qual la dona s'integra. El treball, per a la dona, ja no és considerat només com a activitat complementària per ajudar l'economia familiar, o tan sols una forma d'assolir una independència econòmica, sinó que es converteix en un factor important de promoció social i personal al qual la dona no vol renunciar.

Fonts orals: Família Busom, M. Teresa Masià Bastus, Catalina Rubí Tur, Margalida Serra Planells, Catalina Torres Orvay, M. Lluïsa Torres Planells, Catalina Tur Riera.

Bibliografia

- CASTELLÓ, J. *El Pittuso*. 1946.
- CLAPÉS, J. *Los Archivos de Ibiza*. Ciutadella 1904.
- COSTA, A. «La industria en Ibiza». *Boletín de la Cámara de Comercio*, núm. 630, 1961.
- Diario de Ibiza*, anys 1923, 1924, 1925, 1936 i 1971.
- Enciclopèdia d'Eivissa i Formentera*. Vol. I. Eivissa 1995.
- ESCARTÍN, J. M.; SERRANO, A. R. «La dona i el món de la fàbrica a Mallorca». *Dones a les illes: treball, esplai i ensenyament (1985-1945)*. Govern Balear. Comissió Interdepartamental de la Dona. Palma 1997.
- FAJARNÉS CARDONA, E. «Ibiza en los siglos XIX i XX». *Boletín de la Cámara de Comercio*, núm. 630, 1961.
- GONZÁLEZ, M. A. «Can Ventosa, fàbrica de cultura». Suplement especial del *Diario de Ibiza*. Eivissa, 12 de maig de 1995.
- La Voz de Ibiza*, anys 1923, 1924, 1925 i 1936.
- «Adlib: como quieras o como puedas». *Uc*. Eivissa, setembre de 1977.
- «El peonaje Adlib: Esoterismo y ciencias ocultas empresariales». *Setmanari Cort*. Palma, juny de 1976.
- LLOBET, M. «Adlib 83: profunda crisis». *Anuario Ibiza-Formentera 83*. Mariano Planells. Eivissa 1984.
- PLANELLS, M. «La fabulosa historia de las hierbas ibicencas, la frígola i su inventor, cirujano i sacerdote frustrado». *Anuario Ibiza-Formentera 83*. Mariano Planells. Eivissa 1984.
- RAMON, E. «Ibiza 1961». *Boletín de la Cámara de Comercio*, núm. 634, 1962.
- «Comercio exterior de las islas Pitiusas». *Anuario Ibiza-Formentera 82*. Mariano Planells. Eivissa 1982.
- TORRES, M. «La dona i la indústria a Eivissa». *Dones a les illes: treball, esplai i ensenyament (1895-1945)*. Govern Balear. Comissió Interdepartamental de la Dona. Palma 1997.
- VALLÈS, R. *El món agrari tradicional*. Eivissa 1991.
- VILÀ, J. «Ciudad y Campo en la Isla de Ibiza». *Boletín de la Cámara de Comercio*, núm. 639, 1963.

**La insularitat en
la narrativa
popular pitiüsa**

Alicia Martínez
López-Hermosa

Territoris (1999), 2:
123-130

La insularitat en la narrativa popular pitiüsa

Alícia Martínez López-Hermosa

Espectora

Resum

La narrativa popular pitiüsa recoge la tradición oral de Eivissa y Formentera, canciones, romances y rondalles, que han pasado de padres a hijos de palabra. Esta tradición, con casi tres mil años, hace que en las rondalles encontremos influencias fenicias, púnicas, griegas, romanas, judaicas y catalanas. Las situaciones narradas nos ayudan, pues, a entender mejor la idiosincrasia de estas islas. Su gente, pequeños universos dentro del grande, muestra unas características mantenidas y acentuadas por la insularidad, sentido del humor, miedo a ser diferente e individualismo siempre presente. Las rondalles son narraciones breves, didácticas, moralizantes y edificantes. Didácticas y moralizantes porque de ellas se puede extraer un mensaje dedicado al público que las oía: los buenos son premiados y los malos castigados. Estas narraciones, escritas en la variante pitiüsa del catalán, están bien estructuradas; cuentan con un comienzo, un desarrollo y un final edificante: tenemos la sensación de que la vida sigue.

Abstract

The Pitiüsan popular narrative compiles oral tradition of Eivissa and Formentera, songs, ballads and rondalles which have reached us by word of mouth from parents to children. This almost three thousand years old tradition shows up Phoenician, Punic, Greek, Roman, Jew and Catalan influences. Therefore, these short stories, rondalles, bring us to a better understanding of the Pitiüsan idiosyncrasy. The inhabitants of these islands, small universes within the big one, bring us to a better approach of their ever present feeling of insularity, humour, fear of being different from their fellows and individualism. The rondalles have a didactic, moralizing and edifying message. Meant to please a naïve audience, in the rondalles we find that good characters are rewarded, while bad ones are punished. When written, the rondalles are well structured, with a beginning, a middle and an end. Catalan, in its Pitiüsan variant, is used as a language, and they have an edifying Mediterranean feeling that life does go on forever.

Recepció del manuscrit, 1 d'octubre de 1997

Introducció

La primera limitació que tenim els illencs, en general, després del fet de néixer i morir és la sensació d'insularitat, efecte que avui en dia està molt diluït per la quantitat de vaixells i avions que ens comunica amb tot arreu del món, però que va influir força a l'hora de formar el nostre caràcter anys i anys enrere. Tenir el sentit ancestral que les nostres vides es desenvolupen dins d'uns pocs quilòmetres quadrats enmig de la mar, separats per ella de la resta del món i al mateix temps protegits per ella, és el teló de fons de les nostres vides. La mar ens envolta, com l'estimació d'una mare. No en som conscients, de la mar,

però hi comptam com també comptam amb l'estimació de la mare. És a dir, sense adonar-nos-en conscientment, els amplis horitzons de la mar ens són tan necessaris i segurs com l'aire que respiram.

Viure en un espai demarcat per la mar és viure dins d'un petit univers dins del gran. De fet, conec pocs illencs que s'hagin sorprès de gaires coses quan han viatjat fora de l'illa. Tot passa en aquest reduït espai de terra; així ho demostra la nostra rondallística. Hi ha sensació de llunyania. –Ai!, ploraria la mare si la filla es casàs amb un al·lot d'un poble distant un parell de quilòmetres. Hi ha passions, odís, amors, treball... Com a totes bandes.

Però, com bé va fer ressaltar el professor Bartomeu Barceló Pons (1970, 39-40), la insularitat dota d'una especial intensitat els fets i la gent. Modela i condiona la mentalitat i la forma de vida dels illencs, reforça llur personalitat, que adopta així uns perfils ben definits i peculiars. Aparentment tranquils, per als eivissencs i formenters el perill sempre ve de fora.

Percepció de la insularitat a Eivissa

Eivissa és petita, poc més de 541 quilòmetres quadrats, però així i tot en aquesta illa hi ha una clara sensació de les distàncies. Encara els pagesos, especialment els vells, asseguruen que la gent de Santa Eulària, posem per cas, és molt diferent de la de Sant Antoni. Aquesta observació faria somriure un observador imparcial, però no els eivissencs i formenters. És més, ho creiem i, en certa manera, ens condiona. Per què pensar que París és lluny quan més lluny era Vila per als personatges de les nostres rondalles? S'hi posaven hores per anar en carro des d'una de les cases fins a la ciutat. A més, què podria passar a París que no passàs a Vila?, comentaria en Jaume, un pagès de Santa Eulària que, si avui fos viu, tindria prop de cent anys. Sense ell adonar-se'n, era un dels representants de la nostra idiosincràsia. En Jaume, que actuava segons les seues veritats universals, suposava que a París, on no havia estat mai, hi hauria gent bona i dolenta, al·lots i al·lotes que s'agradaven mútuament, rics i treballadors. Segons ell, la riquesa dels senyors, tant allí com a Eivissa, es podia mesurar per les finques que tinguessin; en canvi, la riquesa d'un pobre està a saber treballar, no fer mal a ningú, saber estar i, sobretot, ser ben educat. Admirable. Ell sí que era un illot, físicament alt i moralment fort, com es Vedrà.

Com apunta, amb la seua sensibilitat habitual, el poeta Marià Villangómez Llobet (1977, 22) parlant del caràcter insular de la seua poesia, l'illa podria quedar en el seu just significat, un tros de terra enmig de la mar, però més habitualment esdevé un símbol, el món, i també el mateix poeta: «Illa voltada per un mar perdedor de tot veler» (*Sonets de Balansat*), «Un silenci, una illa atapeïda i fonda ha volgut ésser dita» (*Els béns incompatibles*), en què el poeta, illa dins d'una altra illa, es defineix a si mateix. Així doncs, com ell, eivissencs i formenters, petits universos ells mateixos, de poca cosa se sorprenden quan surten al gran univers del món.

Sentit d'insularitat a Formentera

Formentera és encara més petita que Eivissa. Té uns 82 quilòmetres quadrats, i ens hi podríem referir com a Formentera o la doble insularitat. Tant si es ve de la Península com de l'estranger, per arribar a Formentera s'ha de passar primer per Eivissa. Aquest fet podria fàcilment fer pensar que, si els eivissencs ens sentim dins d'un cercle, els habitants

de Formentera s'haurien de sentir envoltats per un cercle encara més estret. Però no és així. La professora Rosa Vallès Costa (1993, 59) ha destacat la situació fronterera de les Illes després de la conquesta catalana i també ha parlat dels formenters com a gent de frontera. Oberts, sempre a la guaita, sempre alerta, els homes amb el seu clàssic mostatxo. I és que verament són gent de frontera, la de la mar. Les dimensions de l'illa són notòriament més petites que les d'Eivissa. Allí sí que tot és mar, sense pobles resguardats per muntanyes. Eternament castigats pels corsaris, els homes i les dones de Formentera semblen fer front a la costa, disposats a defensar l'illa. Aquesta, tradicionalment quasi despoblada dels homes, que es feien a la mar, ha produït dones capaces de pujar una família totes soles amb ben pocs mitjans.

Històricament, Formentera és tan antiga com Eivissa, però hi ha, podríem dir, una diferència important. L'illa va estar despoblada per segles, fet que interromp, almenys en dues ocasions, com assenyala el professor Joan Vilà Valentí (1995, 27-28), la formació de l'estrat poblacional. Mentre que els eivissencs mantenen un poblament ininterromput, a Formentera la cadena es trenca. Joan Marí Cardona (1994, 23 i 27) s'ha referit al darrer despoblament, arran de la pesta negra del segle XIV, i com més de tres segles després, ara fa tres-cents anys, venen nous habitants, eivissencs. Mentre que a l'illa gran era costum posar als nadons el nom dels majors, a Formentera ens trobam amb els noms més insòlits, tal vegada el del sant del dia que varen néixer o els varen batiar.

En oposició amb aquest, diguem, cansament mil·lenari que els eivissencs porten a sobre a força d'assimilar successives invasions, el formenter és més obert i sol sentir interès per tota mena de manifestació cultural. No hi ha conferència o representació teatral o pel·lícula que no faci el ple. Sempre alerta, com a gent de frontera que són, els formenters han acceptat els canvis, tant culturals com polítics, derivats del turisme per estar al dia, sobreviure, sigui com sigui. Històricament més joves que els eivissencs, també semblen tenir més energies. La persona que ha tractat els formenters de prop s'atreviria a dir que són mestres en la supervivència. Per posar un exemple, na Francisca, que ara tindria més de cent anys, em va agafar de banda un dia abans que anàs a Barcelona a estudiar i em va dir: «Estigues on estigues, tu sempre al teu lloc. T'escoltes les persones que et parlin, les ajudes, si pots, però tu sé sempre tu mateixa». Na Francisca no havia llegit Marc Aureli. No en sabia, de llegir, ni d'escriure tampoc.

Sentit de la comunitat versus sentit de l'individualisme

La pitiüsa és una societat amb un fort sentit comunitari. Els anys quaranta, cinquanta i bona part dels seixanta no hi havia família que patís una desgràcia que no comptàs amb l'ajuda dels altres. Si hi havia un malalt o una dona que hagués tingut un infant, els veïns venien a veure'ls i demanar què era el que necessitaven, al mateix temps que portaven una olleta de brou. Les claus quasi era obligatori deixar-les a la porta. Una porta sense clau era com un rebuig, els veïns podrien pensar: «què amaguen aquestos que tanquen amb pany i clau?» Fins i tot a la rondalla «S'animal de foc», en què tot és un vessar de fantasia, reis i reines, a la porta hi ha una clau, un enllaç entre els fets meravellosos i la veritat de les seues cases.

I contrastant amb aquest fort sentit de comunitat hi ha el no menys fort sentit de l'individualisme. És difícil combinar aquestes dues facetes: ajudar els altres, fer-hi pinya, però sense deixar de ser un mateix. Tot un art, això de deixar que els altres arribin a tu fins al punt que tu desitges. Aquest fet es troba també a altres illes, com Irlanda, posem per cas.

Aquí, a Eivissa i Formentera, el resultat de la combinació d'aquestes dues forces ha donat lloc a un sentit comú i a una flexibilitat que caracteritza la gent de les nostres illes.

La por d'èsser diferent és una constant ètnica a les Pitiüses

No sabem si és degut al nostre cansament mil·lenari o al desig de viure en pau, però el cas és que el que més interessa els eivissencs i formenters és passar desapercebuts: «és gent com es altres» és l'aprovació màxima que un vell d'aquestes illes faria d'un visitant. Sempre hem pensat que aquesta por de destacar pot tenir reminiscències bíbliques: a una ovella separada del ramat, tota mena de perill li pot passar. Erich Fromm (1994, 16-17) ha tractat d'aquest tema en el seu llibre *L'art d'estimar*, on parla de la separativitat, és a dir, no estar en contacte amb els altres, com la primera i principal angoixa que un ésser humà pot sentir. I afirma que aquesta angoixa, en cas extrem, pot conduir fins i tot a l'alienació total. No és l'home l'únic que en la naturalesa té aquesta por justificada. Record haver llegit, en un article de la *National Geographic Magazine*, que les papallones del llac Victòria, a l'Àfrica, per defensar-se dels ocells, s'agrupen de les formes més curioses i adopten l'aspecte de flors que, vistes des de dalt, es confonen amb les de la jungla. Aquesta és una forma eficaç de protegir-se dels depredadors. Ai de la que queda tota sola, és engolida sense solució.

A la rondalla «Sa cova de sa mà peluda» aquesta por queda clara. Coses terribles passen als al·lots que van tots sols al bosc, com al pastoret que per mor del mal temps s'ha de resguardar, tot sol, dins d'aquella cova. Passa por de la foscor i, quan fa foc perquè té fred, veu una mà molt grossa que sembla tapar-li la sortida i que no és sinó la pell d'una cabra. Una cosa pareguda es conta a «S'animal de foc». De nou un pastoret s'allunya d'allò que és segur per a ell, la casa de la mare. Es troba amb una bruixa que el tanca dins d'una casa amb tota classe de comoditats, però l'al·lot pateix d'enyorança i separativitat.

Sentit de l'humor

L'humor dels eivissencs i formenters té un gust quasi pagà per tot allò que és exagerat i esperpèntic, especialment si té un contingut eròtic. El caràcter mediterrani és una barreja de diferents cultures. És al mateix temps fenici, púnic, grec, romà, jueu, àrab, català... Però podríem dir que a Eivissa és, sobretot, fenici, amb la presència del déu Bes, amb bon humor per allò de ser déu de la fecunditat. Just sembla que pica les mans, divertit de viure.

Tal vegada la rondalla «Sa besadeta» és la que capta millor aquesta característica. La cosa va així: na Maria i en Joan eren un matrimoni molt pobre que vivien a una caseta molt petita. Ell era saliner i no gaire llest. No tenien fills, i en Joan desitjava tenir-ne un; tant és així que la dona porta a casa un nadó que havia tingut la seua germana i fa creure a en Joan que l'han tingut ells. El petit era a casa el temps que hi era en Joan. Quan aquest se n'anava a treballar, la dona el portava a la seua germana. En Joan era feliç, però aquesta situació no podia durar eternament. Un matí, després de fer dues besadetes al nadó, una a cada galteta, se'n va anar, com sempre. La dona aprofita per tornar la criatura definitivament a sa mare, però ve't aquí que en Joan, ple de ganes de tornar a fer dues besadetes a l'infant, torna a casa. La porta era tancada. Toca. «Qui és?», demana la dona. «Som en Joan, voldria tornar a fer dues besadetes al meu fill». «Però ara dorm», li va dir na Maria, «però espera't, el trauré pel finestró i li fas dues besadetes, però, sobretot, no el despertis». Na Maria, ja sense

l'infant, li treu les anques i en Joan fa una besadeta a cada «galteta» i se'n va feliç. Al vespre, quan torna, el nadó ja no és allí. «Ai, Joan, quina desgràcia», li diu na Maria, «el nostre fill s'ha mort i l'hem enterrat». «Heu fet bé, perquè aquest matí ja feia pudor».

Aquesta narració és d'un barroquisme digne del film *Roma*, de Fellini. Però també és bastant esperpèntica. Valle Inclán hauria, tal vegada, tingut tant d'èxit a Eivissa com a Galícia. A qualsevol film o funció de teatre, els primers a celebrar els seus «esperpentos» són els eivissencs, que riuen a boca plena. Només que alguns dels caràcters d'aquestes funcions siguin una mica exagerats i absurds, els eivissencs ho capten aviat i semblen riure més fort. Es podria dir que Valle Inclán, per allò de ser de Galícia, terra que ha contemplat les més diverses cultures, a causa dels pelegrinatges a Santiago, i els pitiusos, fills de tan diverses cultures, estan encara ben influenciats pel barroquisme dels temps finals de l'imperi Romà.

La rondalla «En Pere Bambo», en què mossènyer i la mare d'en Pere fan l'impossible perquè l'al·lot deixi de dir barbaritats i se centri un poc, també és plena de les situacions més grotesques, com desitjar molta felicitat a la família d'un difunt o dir «de lo que sembrau, menjareu» a un home que escampava els fems vora una paret.

Em record de na Francisca, una dona formentera molt seriosa però que captava aviat les situacions més iròniques. Hi havia una persona molt nerviosa, que parlava molt apressadament i movia tot el cos mentre ho feia. Un dia na Francisca, que mesurava sempre les paraules, va sentir a dir que aquella persona volia treure's el carnet de conduir. Em va cridar de banda i em va demanar si era veritat. Jo li vaig dir que sí. «Idò llavors sí que veurem un cotxe a córrer», va ser el seu comentari.

La literatura derivada d'aquestes formes de pensar

Les rondalles són narracions breus, populars i de transmissió oral. Estan destinades a entretenir tothom, des dels infants fins als vells. El llenguatge és la variant arcaïtzant del català d'Eivissa i Formentera. Aquestes narracions, una vegada escrites, solen ser ben estructurades, amb un començament, un desenvolupament i un final. La seua finalitat és didàctica, edificant i moralitzant: didàctica, perquè en podem treure un missatge útil per a la vida; moralitzant, perquè els bons són premiats i els dolents són castigats; i edificant, perquè solen acabar bé. Tenim la sensació que la vida segueix.

Però, sobretot, les rondalles són el reflex de les diverses cultures, influències i invasions que han passat per les nostres illes, un gresol de cultures mediterrànies que aflora per divertir els homes, sempre en lluita per la supervivència d'una població pobra i amb por dels atacs moros que es delectava sentint coses meravelloses.

El tema de la rondallística va despertar curiositat els anys trenta i quaranta d'aquest segle, quan el jove alemany Hans Jacob Noeggerath va treballar en un recull folklòric de contarelles i cançons que la seua prematura mort li impedí de sistematitzar; la tasca de convertir aquest recull en versió literària la realitzaria el català Josep Roure-Torrent, ja des de l'exili americà, i es convertiria en guanyador d'un premi a l'Havana. Però el màxim recopilador de rondalles ha estat l'eivissenc Joan Castelló Guasch; l'obra completa d'aquest autor és en curs de reedició per part de l'Institut d'Estudis Eivissencs, des de 1988. Recentment, els investigadors han demostrat recuperar l'interès en el tema (Cirer Costa, 1988; Martínez López-Hermosa, 1995), al temps que aquest pot convertir-se en font de consulta per a l'estudi i la comprensió de la idiosincràsia d'eivissencs i formenters.

Bibliografia

- BARCELÓ PONS, B. (1970): *Evolución reciente y estructura actual de la población en las islas Baleares*, CSIC-Instituto de Estudios Ibicencos, Madrid-Eivissa. Tesi doctoral.
- CASTELLÓ GUASCH, J. (1976): *Rondaies de Formentera*, Imp. Alfa, Palma.
- CASTELLÓ GUASCH, J. (1995): *Rondaies eivissenques*, Institut d'Estudis Eivissencs, Eivissa. Il·lustracions de Josep Marí.
- CIRER COSTA, F. (1988): pròleg a l'obra de CASTELLÓ GUASCH, J.: *Greix vermei i altres escrits*, Institut d'Estudis Eivissencs, Eivissa.
- FROMM, E. (1994): *L'art d'estimar*, Edicions 62, Barcelona, 15a. ed. Versió catalana, revisada per Delfí Abella, de l'original anglès *The art of Loving*, Harper and Row Publ., Nova York, 1956.
- MARÍ CARDONA, J. (1994): *Formentera. Documentació i paisatges*, Institut d'Estudis Eivissencs, Eivissa.
- MARTÍNEZ LÓPEZ-HERMOSA, A. (1995): «La narrativa popular pitiüsa». Conferència inèdita, pronunciada a la XIII Setmana Universitària de Formentera. En vies de publicació pel Consell Insular d'Eivissa i Formentera. Pròleg de Felip Cirer.
- ROURE-TORENT, J. (1948): *Contes d'Eivissa*, Club del Llibre Català, Mèxic. Pròleg de Josep Carner i il·lustracions de Joan Sunyer.
- VALLÈS COSTA, R. (1993): *Dalt Vila. Ciutat d'Eivissa. Estudi de geografia urbana*, Conselleria de Cultura, Educació i Patrimoni, Eivissa.
- VILÀ VALENTÍ, J. (1995): «Visions geogràfiques de Formentera», *Eivissa*, 27, 25-31.
- VILLANGÓMEZ LLOBET, M. (1977): *La miranda. Declarat amb el vent*, Institut d'Estudis Eivissencs, Eivissa.

**Economía del
turismo en Eivissa
y Formentera**

Tomás Méndez Reyes
*Escola de Turisme
d'Eivissa i Formentera*

Territoris (1999), 2:
131-156

Economía del turismo en Eivissa y Formentera

Tomás Mendez Reyes

Director de l'Escola de Turisme d'Eivissa y Formentera

Resum

El Turismo a pesar de sus alzas y bajas ha impulsado el crecimiento de Eivissa y Formentera como nunca antes en la historia. Crea empleo, impulsa otras producciones, capta divisas, atrae inversiones extranjeras y compensa sobradamente nuestro déficit comercial. En este artículo describimos la evolución de la demanda y de la oferta turística. La evolución de la clientela turística y de su gasto. Los factores más importantes que la afectan. La situación de exceso de oferta y el tamaño de la temporada. La categoría y antigüedad de los establecimientos turísticos. La distribución espacial y la dimensión, con especial referencia a las Cadenas hoteleras. Se avecinan grandes cambios y es importante conocer nuestra situación actual y las tendencias futuras para poder anticiparnos y seguir de esta forma manteniendo el alto nivel de vida conseguido hasta ahora.

Abstrat

Despite its ups and downs, tourism has given Eivissa and Formentera an economic boost without precedent. It creates jobs, leads to other types of production, brings in foreign currencies, attracts foreign investment and amply offsets our trade deficit. This article describes the evolution of the tourist supply and demand, that of the tourist clientele, its spending and the main factors that affect it, the excess of supply and the duration of the season. Also study the category and age of the tourist establishments, as well as the spatial distribution and the size, with special reference to the hotel chains. Great changes are on the way and it is essential to be well aware of our present situation and the future trends in order to be able to anticipate them and so keep up the high standard of living we have achieved so far.

Recepció del manuscrit, 8-08-97

1. Introducción: el comienzo de la actividad turística

El viajero que buscara alojamiento en Eivissa antes de 1936 (comienzo de la Guerra Civil), sólo podía elegir entre las 400 plazas que se ofrecían en cuatro hoteles y diez fondas. Entre los hoteles destacaba el GRAN HOTEL (hoy MONTESOL) en Eivissa y el HOTEL PORTMANY en San Antoni. En Formentera había dos fondas, una en LA SABINA y otra en SAN FRANCISCO, que eran también bar, tienda y punto de encuentro. El estallido de la Guerra Civil provocó el cierre de la mayoría de los establecimientos, entre ellos del GRAN HOTEL, el de mayor capacidad. De 1936 a 1946 cualquier visitante o autoridad que visitara la isla de Eivissa tenía que pernoctar en San Antoni por carecer de

establecimientos de una mínima calidad la capital. Esta situación se veía agravada por la falta de comunicaciones. Sólo dos taxis, y pocos carretones tirados por mulos y caballos y pistas de tierra. En 1946, después de la SEGUNDA GUERRA MUNDIAL comienza la penosa recuperación de las pitiusas. Se reabre el GRAN HOTEL con categoría de segunda y con el nombre de HOTEL IBIZA. Esta reapertura es un acontecimiento, pues ya se ofrece de nuevo un alojamiento digno en la ciudad de Eivissa. La isla no logra recuperar los niveles de la preguerra hasta 1947.

En los años 50 se produjo el primer salto importante en la oferta de alojamientos, ligada a la apertura del AEROPUERTO al tráfico nacional en 1958, y la mejora de las comunicaciones marítimas. Ambas circunstancias imprimen un ritmo más rápido al desarrollo de la industria turística.

En 1966 el Aeropuerto se convierte en Internacional y es cuando realmente comienza a llegar a las pitiusas el Turismo de Masas, en vuelos charters contratados por Tour Operadores europeos. A partir de este año es cuando puede hablarse del comienzo de la fiebre constructora que de una forma u otra no ha parado hasta hoy.

Esta explosión constructora supuso que en tres años (1968, 1969 y 1970) se levantaran en Eivissa 56 nuevos hoteles con 15.456 plazas, tres veces las construídas en los treinta años anteriores. A esta época se la llama del BOOM HOTELERO llevado adelante por empresarios locales, que permitió tasas de crecimiento del 20% y 30% anual acumulativo, y que en pocos años cambió más la vida de los ibicencos y formenterenses que todos los siglos anteriores. La historia de estos años irrepitibles está aún por escribir o publicar. Pero fueron tremendos. Se reclutaba mano de obra para la construcción por las zonas más atrasadas de la península, se fletaban aviones para traer carpinteros, se contrataba a cualquiera que viniera. Los camiones de material no llegaban siempre a su destino porque eran pirateados por el camino por otros hoteles. La urgencia era tal que se admitía clientela con el hotel todavía en obras, y un largo etc.

Las características que destacan de este primer boom turístico son, en primer lugar el enorme salto en número de plazas, en segundo lugar los hoteles eran cada vez mayores. En los primeros sesenta la capacidad media de los hoteles era de 94 plazas, mientras que pocos años después, al final de la década era de 276 plazas. En tercer lugar se pasó de establecimientos de inferior categoría a establecimientos de categoría media alta (Hoteles de tres estrellas). En cuarto lugar la capacidad empresarial de esos años. Los primeros constructores de hoteles eran empresarios individuales, y también se hicieron proyectos por grupos de amigos o pequeñas sociedades. Sólo había tres sociedades anónimas. En el caso de Formentera habría que destacar el papel del Ibicenco Alonso Marí que para la construcción del primer gran hotel de la isla tuvo que transportar en barcos de vela la grava, el agua y los materiales, además de producir la energía eléctrica pues la potencia de la isla era insuficiente. Una gran aventura.

Los años 70 fueron mucho más tranquilos, debido a la crisis económica internacional producida por las subidas masivas de los precios del petróleo. Culmina en estos años el primer gran crecimiento turístico. En 1970 existían ya en las pitiusas 113 hoteles, 182 hostales, pensiones y casas de huéspedes. Un total de 31.081 plazas en Eivissa y 1.419 en Formentera. En la década de los 70 se construyen 19 hoteles más y se llega a una oferta de 42.650 plazas en 1980. En los años 80 se vuelve a producir un nuevo salto cuantitativo en el sector turístico: EL BOOM DE LOS APARTAMENTOS.

1.1. Crecimiento hotelero

La capacidad hotelera en la década de los ochenta pasó de 42.650 plazas a 54.264, es decir se amplió en 11.614 plazas (lo que supone un crecimiento del 27%). Este crecimiento se ha debido a hoteles de 3 y 4 estrellas (que crecieron un 55% y 73% respectivamente), y al desarrollo de las CIUDADES DE VACACIONES. Los hostales, casas de huéspedes y hoteles de menor categoría disminuyeron entre un 15% y un 20%.

En los años 90 el crecimiento ha sido más moderado. Sólo un 4% en seis años, lo que supone 2.036 plazas más. El crecimiento se ha producido en apartamentos y Ciudades de Vacaciones, mientras que han disminuído las plazas de los establecimientos de menor categoría.

En Formentera se pasó de 3 hoteles y 30 hostales en 1980 con 2.745 plazas, a 5 hoteles, dos ciudades de vacaciones y 38 hostales en 1996 con un total de 4.584 plazas. El crecimiento fue del 67% en 15 años.

1.2. Crecimiento extrahotelero: los apartamentos

La oferta de alojamiento extrahotelero comprende a los campings, chalets y apartamentos. El desarrollo de los campings en las islas ha sido muy marginal, ya que el hecho insular dificulta este tipo de turismo. Los chalets no se pueden considerar en su mayoría oferta extrahotelera porque coinciden el usuario y el propietario. La mayoría son segundas residencias, aunque también hay en alquiler. Los APARTAMENTOS han sido los verdaderos protagonistas del cambio turístico que se produjo en las pitiusas durante la década de los ochenta. El crecimiento fue vertiginoso, ya que pasó de 11.569 plazas en 1980 a 28.607 en 1990, lo que supone un crecimiento del 147%. También creció la oferta ilegal. Este cambio tan espectacular de la oferta se debió a varios factores. Por una parte a la preferencia de los turistas (especialmente británicos) por este tipo de alojamiento, más barato, con control más difícil del número de ocupantes, y también por la mayor libertad de uso y horario en relación a los hoteles. También influyó por otra parte, que la construcción de apartamentos es más barata que los hoteles, y especialmente que los costes de explotación son muy inferiores, lo que hace más rentable a estas inversiones. Con el crecimiento de los salarios, el proceso de sustitución de trabajo se canalizó especialmente por esta vía. Incluso hubo hoteles que se transformaron en apartamentos.

1.3. Crecimiento de la industria complementaria

La oferta complementaria es aquella que ofrece al turista todo tipo de servicios y bienes no incluídos en el precio de las vacaciones. Son los servicios ligados al dinero de bolsillo. Es una oferta que será tan variada como lo es el turista, y va desde la hamaca, al campo de golf, de la discoteca al museo, del alquiler de vehículos a las tiendas y supermercados y tantos otros más. De toda esta oferta destacan por su importancia los BARES, RESTAURANTES Y CAFETERÍAS. Todos estos negocios han aumentado considerablemente. En 1996 hay 1.213 restaurantes, 665 cafeterías y 740 bares, que son el resultado de un crecimiento imparable en el pasado. Este crecimiento fue impresionante en la década de los ochenta, en la que doblaron su número, pero lo sigue siendo aún hoy, puesto que en los años noventa y a pesar de la crisis aumentó su número en un 20%. Estos negocios se encuentran también con una competencia adicional de los propios hoteles, que intentan retener al turista con una serie de servicios cada vez más amplios de oferta complementaria.

2. La demanda crea a la oferta. Los ciclos turísticos

Eivissa y Formentera viven plenamente del turismo. La evolución de su P.I.B. está ligada a la evolución del turismo. EL MOTOR DE CRECIMIENTO ES LA DEMANDA TURÍSTICA. Si esta crece se relanza la inversión por la vía de la construcción. Estas actividades se magnifican estimulando a otros sectores relacionados con el turismo y la construcción y porque se crean nuevas actividades ligadas a los ingresos de los residentes. Por todo ello el P.I.B crece de forma rápida y desproporcionada cuando aumenta el turismo. Cuando la demanda turística se estanca o cae aunque sea ligeramente, la inversión se reduce de forma drástica y ambas perturbaciones tendrán efectos negativos sobre todos los sectores en los ingresos y el empleo. La recesión será por tanto severa y se caracterizará por una gran reducción en la inversión. El motor de todos estos cambios es LA DEMANDA TURÍSTICA y depende en gran parte de factores que no podemos controlar como son los precios, los tipos de cambio, las rentas per capita de los países emisores de turismo, las motivaciones de los turistas, la situación de las zonas turísticas competidoras, el precio del combustible que influye en el coste de los vuelos, y de otras variables en las que podemos influir, como la promoción exterior, el cuidado del medio, las políticas urbanísticas, la mejora de las infraestructuras y la calidad del producto turístico.

Todos ellos son factores que determinan en mayor o menor medida el nivel que tendrá la demanda turística cada año. El turismo es por tanto la VARIABLE CLAVE, la que tiene la llave del desarrollo económico. Por eso podemos afirmar que en Eivissa y Formentera nuestro ciclo económico es un ciclo turístico.

La INCIDENCIA DEL TURISMO en estas islas se refleja en:

- a) las actividades directamente turísticas como el alojamiento hotelero y extrahotelero (apartamentos, ciudades de vacaciones, chalets, camping, etc.) y las agencias de viaje. Los ingresos que obtienen estas empresas están incluidos tanto en el paquete turístico que paga el turista en el país de origen así como directamente en las islas.
- b) Las actividades de servicios relacionadas directamente con el turismo como son el comercio, el transporte aéreo y marítimo, los autocares y coches de alquiler, los bares restaurantes y discotecas. Los campos de golf y puertos deportivos. Los parques acuáticos, equitación y excursiones, buceo, mercadillos, museos,...etc. Es decir una amplia y variada oferta complementaria que depende del tipo del turista, de sus gustos, de sus posibilidades económicas y de la clase de alojamiento que tengan. Muchas de estas actividades se llevan a cabo en función del gasto que el turista hace fuera del establecimiento. Otras como el vuelo y los servicios del tour operador están incluidos en el paquete turístico.
- c) Las actividades ligadas a la creación de la oferta turística y a su mantenimiento. Es decir la construcción turística, que en algunos momentos como en los años del boom de los 60 y de los 80 se convirtió en la principal actividad económica. La inversión en construcción se ha mostrado muy sensible a las variaciones de la demanda turística.
- d) Otras actividades de servicios y aprovisionamiento, como la agricultura, industria y energía, sistema financiero, administración pública, servicios directos y actividades de importación.
- e) las actividades productivas desarrolladas debido a la demanda que hacemos los residentes gracias a los ingresos que obtenemos por sueldos y salarios en las actividades turísticas y asociadas, alquileres, ventas de activos reales como terrenos y edificios, y beneficios.

Vemos pues que el gasto turístico de cada año se convierte en ingresos directos e indirectos de las actividades de las islas, pero una buena parte se filtra hacia el exterior, ya que va a suponer ingresos a los Tour Operadores extranjeros, son pagos al transporte aéreo también propiedad de extranjeros, a importaciones para satisfacer las necesidades de los turistas y de materiales de construcción. Además las filtraciones debidas a las importaciones efectuadas por residente por el efecto demostración de la vida de los turistas sobre la sociedad local, los pagos de beneficios e intereses a extranjeros o no residentes que invierten en las islas, etc. Todo esto hace que el EFECTO MULTIPLICADOR INDUCIDO EN LOS INGRESOS no sea muy elevado, cercano al 0,5.

Sin embargo el EFECTO MULTIPLICADOR SOBRE EL EMPLEO es mucho más alto, ya que muchas actividades turísticas son de servicio cara al público donde la intensidad de la mano de obra es mayor (restaurantes, hoteles, agencias, pequeñas empresas), aunque contrarrestado por un nivel de salarios más bajo que la media intersectorial (aunque algunos sean altos como es el caso de puestos de trabajo como pilotos, gerentes, directores y cocineros), y una mayor utilización de los empleos a tiempo parcial y temporales (lo que conviene a las empresas porque les permite transformar el coste laboral de fijo en variable). También el gasto turístico ha tenido un efecto multiplicador en el aumento de las actividades empresariales en las transacciones entre empresas y en la inversión.

La EVOLUCIÓN CÍCLICA DEL GASTO TURÍSTICO muestra una situación muy preocupante. En la década de los ochenta observamos un ciclo de cinco años (del 85 al 90) con dos años de expansión y tres de recesión y con una amplitud muy grande (más del 50%). A partir de ahí se aprecia una continua recuperación del gasto, destacando la expansión de 1994. Esta expansión se corta en 1996 que fue un año de recesión, y vuelve a crecer con fuerza en 1997. Nuestro ciclo se caracteriza por expansiones explosivas de uno o dos años y recesiones más largas y de menor intensidad. Las causas las veremos más adelante y tiene mucho que ver con la Paridad del Poder Adquisitivo y con el Tipo de cambio.

Si observamos la evolución del gasto en terminos reales, nuestro último ciclo refleja cinco años de recesión (1988-1992), con una ligera recuperación en 1993 y explosiva en 1994, para mantenerse en 1995 y caer de nuevo en 1996. Es este ciclo de gasto en terminos reales el que ha reflejado la situación de crisis que ha vivido la sociedad y empresas pitiusas al final de los ochenta y principios de los noventa. Esta circunstancia ha disminuído las ventas en el sector turístico, ha llevado a pérdidas y a endeudamiento a múltiples empresas y han hundido la inversión.

Con la recesión, la caída del gasto turístico y del empleo en el sector ha causado una disminución también en el resto de los sectores relacionados, cerrando empresas y disminuyendo el empleo.

En este nuevo ciclo que estamos viviendo (1992-1996), las empresas han mejorado sus cuentas de resultados (mejora de beneficios) y su liquidez y les cuesta recuperar sus niveles de endeudamientos anteriores. Hemos entrado en un nuevo periodo expansivo aunque con la incertidumbre del EURO por delante.

En cuanto a la DISTRIBUCIÓN DEL GASTO destaca la importancia del gasto que no viene a las pitiusas, entre un 30 y un 40% del gasto total según los años. La comercialización y los vuelos corren a cargo de compañías extranjeras. De tal manera que el precio que pagan por el paquete turístico en origen (formado por el Hotel por un lado y el vuelo y los servicios de agencias y T.O. por otro) sólo la mitad viene a las islas, que junto con el gasto que efectúan directamente nos daría ese 65% del gasto total. Estos gastos estimularán

la actividad económica de las empresas turísticas o directamente relacionadas con ellas. Los gastos que se efectúan directamente en las islas, se distribuyen un 20% en alojamiento y un 80% fuera del alojamiento, y en su evolución se observan dos tendencias contrarias. Por una parte un incremento del gasto que se efectúa fuera del hotel, debido al aumento del número de turistas que van a apartamentos, y por otro lado se observa que aquellos que se hospedan en hoteles crece la proporción del gasto que se hace dentro del mismo, con distintas formulas del todo incluido o de animación interior.

Otro hecho destacable es que si bien en términos monetarios el gasto medio ha aumentado en estos últimos años, también lo han hecho los precios. Si eliminamos su efecto podemos concluir que el turista de hoy tiene un 10% menos poder de compra que hace diez años. El gasto en terminos reales permanece estancado o con ligera disminución, lo que quiere decir que estamos trayendo una masa de turistas de clase media baja con un poder de compra similar en todos estos años. También hay que decir que no se aprecia una caída espectacular hacia el turismo marginal, como a veces se dice. Por otra parte no podemos olvidar que este gasto medio por turista esconde en realidad una dispersión muy grande en el gasto. Todas las nacionalidades tienen turistas en tramos de gasto bajo y elevado. Los ingleses tienen más peso en el gasto marginal que en el gasto elevado, mientras que a los alemanes les pasa lo contrario. Es importante por tanto que se aumente la calidad de la oferta para poder irnos deslizando lentamente cada vez más hacia el tramo de turistas de mayor poder adquisitivo.

3. Las llegadas: evolución de la clientela turística

En la evolución del número de turistas que vienen a Eivissa durante los últimos cuarenta años, observamos un crecimiento acelerado en los años 60, y una mayor estabilidad en los 70. Dos ciclos de cinco años cada uno en los años 80. Destaca por su amplitud el de los años 85-90 con tres años de expansión y tres de contracción, que continúa en los años 91 y 92. Con el año 1993 comienza de nuevo una clara expansión y especialmente en 1994 con un incremento de las llegadas del 26,4%. Esta expansión se mantiene con ligeros crecimientos en 1995 para caer de forma importante en 1996, y volver a aumentar consiguiendo nuevos records de llegadas en 1997.

En Eivissa y Formentera entre el 90 y el 95% del turismo es extranjero y europeo. Desde siempre hemos dependido del ciclo económico de la Unión Europea, especialmente del Reino Unido y de Alemania. Esto demuestra que la actividad económica de las pitiusas depende vitalmente de la evolución de la U.E. y es más independiente del ciclo económico español. Nos ha ido bien cuando Europa crecía y tenían moneda fuerte, y en los malos momentos como en los años 85 y 90 en que la caída del turismo fue espectacular, nuestra actividad económica se resintió gravemente. Es en estos momentos cuando nos acordamos del turismo nacional, que como veremos luego, ha jugado siempre un papel de comodín.

Si comparamos la IMPORTANCIA DE CADA UNA DE LAS NACIONALIDADES en el turismo de Eivissa, vemos que entre ingleses y alemanes llegamos al 75% de nuestro turismo, si le añadimos los españoles el 85%. En estos últimos 15 años los alemanes y los españoles están perdiendo peso y los ingleses ganándolo.

Es muy preocupante que casi un 50% del turismo de Eivissa dependa del REINO UNIDO. Y la tendencia es a aumentar. Es un riesgo muy elevado tener la clientela tan concentrada en una nacionalidad. Podemos decir que una buena o mala temporada turística depende de las fluctuaciones del turismo británico. Es un mercado con un gran potencial,

con gran capacidad de crecimiento, pero también dominado por fuertes fluctuaciones. El último ciclo completo ha sido de 6 años (1985-1991), con dos años de expansión y cuatro de recesión. En este sentido nos encontramos que el año 1991 punto inferior de este ciclo tiene una entrada de turistas menor aún que 1985 que fue el peor año de la década de los ochenta. Sin embargo tenemos unas cifras de entradas en el año 1987 con 600.000 turistas, lo que indica la enorme amplitud (67%) de este ciclo, capaz de tener subidas tremendas en 1987 y caídas en picado en 1991. A partir de este año vuelve a subir de nuevo, primero lentamente y luego espectacularmente en 1994 (crecimiento del 31,6%) para crecer ligeramente en 1995 y caer de nuevo en 1996. Durante 1997 se espera de nuevo cifras records en el turismo británico. Con una Libra fuerte como en 1987 y 1994 han venido a Eivissa 600 mil británicos. Este año 1997 con una Libra a 250 pesetas, la entrada de británicos pueden llegar a los 700 mil. Sin embargo con una Libra barata como en 1991 vinieron la mitad (300 mil), y en 1996 han disminuído también por el mismo motivo. En Eivissa el mercado británico es más importante que el Alemán, mientras que en Mallorca ocurre lo contrario.

Nuestro segundo mercado es el ALEMÁN. Tiene clara preferencia por Mallorca y Formentera. Sigue perdiendo peso relativo respecto al británico, y perdemos continuamente cuota de mercado en relación a Mallorca. La tendencia es que siga así. En el pasado fue bien diferente. El turismo alemán creció en Eivissa hasta los años 80, incluso llegó a ser superior que el británico en los últimos años de la década de los 70. El último ciclo completo del turismo alemán es muy largo de 9 años (1983-1992) con cuatro de expansión y cinco de recesión. A partir de 1993 se ha recuperado de forma moderada con las devaluaciones de la peseta, lo que ha supuesto una revaluación del marco superior al 30% desde 1991. Actualmente para Eivissa es un mercado muy interesante pero incierto. Está muy influído por el clima y el entorno, además de los precios y de la evolución de su renta.

El TURISMO ESPAÑOL es muy estacional, de temporada alta. No compensa concederles cupo cuando las plazas se venden bien en el mercado británico o alemán. Cuando hay crisis en estas ventas, como los años 90 y 91, las empresas y las instituciones de promoción buscan este turismo que ultimamente se ha complementado bien con el italiano de semejantes características. El ciclo económico español no coincide con el británico y eso nos permite usar a los españoles como comodines cuando nos falla el turismo británico. LOS OTROS MERCADOS sólo suponen en conjunto un 15%, destacando italianos y franceses. Nuestra diversificación por nacionalidades es menor que en Mallorca. Tendríamos que cambiar esta tendencia para diversificar más el riesgo.

FORMENTERA ES DIFERENTE. La actividad económica de Formentera depende de dos clases de demanda turística. Por un lado la de los visitantes de un día o un fin de semana desplazados desde Eivissa. La tendencia de estos visitantes es creciente y depende especialmente de los precios de los billetes de las compañías que operan entre las dos islas pitiusas. A veces hay guerra de precios y reducen mucho las tarifas, otras veces llegan a acuerdos y suben excesivamente los precios.

Por otra parte tenemos a los turistas hospedados en establecimientos hoteleros y extrahoteleros de la isla con una estancia media de 13 días, cuyo número no ha tenido un crecimiento importante en estos últimos años. Los alemanes son la nacionalidad predominante, aunque ha disminuído su importancia relativa. En 1980 eran el 84%, mientras que en 1990 son el 54%. La segunda nacionalidad es la italiana que ronda el 25%. Los españoles son el tercer mercado con un 10%.

Como vemos los alemanes siguen siendo la primera nacionalidad, pero el verdadero cambio se ha producido con el turismo italiano que ha pasado de ser casi inexistente en

1980 a rondar el 30% y el 40% en alguno de los años 90. El turismo español ha sido siempre minoritario pero se mantiene. Formentera es diferente de Eivissa por las características de su demanda (visitantes y turistas), por el mayor peso del turismo alemán e italiano. Pero además lo que realmente distingue a Formentera es que no ha seguido el modelo de crecimiento de Eivissa y de Mallorca, con los booms de la construcción. En 1980 había en Formentera 3 hoteles y 30 hostales con 2.745 plazas y en 1996, quince años después apenas han crecido las plazas de hoteles de grandes dimensiones. Formentera ha apostado por la explotación familiar, con hostales y grupos de apartamentos pequeños.

4. La moneda y el turismo

Nuestro turismo de masas se ha basado en la baratura de las vacaciones y el instrumento que más ha ayudado es el TIPO DE CAMBIO. Para mejorar la competitividad de nuestra industria turística sólo hay dos caminos, mejora de la productividad y servicios con precios internos competitivos, y variación del tipo de cambio. Es este segundo elemento el que ha tenido el efecto más espectacular en el aumento del turismo a nuestras islas.

Hay un paralelismo casi asombroso entre monedas europeas fuertes y entrada masiva de turistas. Y también lo contrario, cuando la peseta ha estado fuerte el turismo ha peligrado. En el apéndice puede observarse como el NÚMERO DE TURISTAS BRITÁNICOS que han visitado Eivissa aumenta cuando la libra puede comprar más pesetas y disminuye en caso contrario. El continuo aumento de turistas de los primeros años 80 va unido a la recuperación de la Libra hasta la entrada masiva de 1984 de 517.495 turistas británicos asociada a un precio de 225 pesetas libra. Las cotizaciones caen en picado en 1985 y disminuyen también masivamente los turistas británicos (sólo 366.997). La Libra se recupera en 1986 y este hecho unido a la reducción de precios en los paquetes turísticos de los T.O. dá lugar a una masiva afluencia de británicos en 1986 y 1987. En este último año se llegó a la cifra máxima de la década con 593.213 turistas.

La Libra se deprecia los años siguientes, manteniendo un precio medio de 180 pesetas, y se reducen a la mitad el número de visitantes del Reino Unido. El número menor fue en 1991 con 332.768 turistas. La posterior devaluación de la peseta en 1992-93, permitió un aumento espectacular del turismo británico en 1994 y 1995 alcanzando los 623.000 turistas. Cae de nuevo el precio de la Libra y en 1996 se reducen en 80.000 el número de británicos. Con el aumento espectacular del precio de la Libra durante 1996-97 se espera que esta temporada el turismo británico alcance un nuevo máximo histórico cercano a los 700.000 turistas.

Parecido argumento, aunque sin tanta espectacularidad, encontramos en el turismo alemán. Un MARCO fuerte en los años 87-88 (de 70 pts. marco) permitió alcanzar 308.183 turistas este último año. Pero con la entrada de España en Sistema Monetario Europeo en 1989, baja el precio del marco a 62 pts. disminuyendo el número de turistas hasta los 260.000. Las devaluaciones recientes de la peseta ha vuelto a recuperar un marco fuerte (84 pesetas), que nos ha permitido llegar a los 359.000 turistas alemanes en 1996. El año 97 será de estancamiento o ligera reducción en este mercado.

No es una exageración decir que el factor decisivo de nuestra competitividad es el tipo de cambio. Nuestro crecimiento futuro, cuando los cambios sean fijos, va a depender por tanto unicamente del crecimiento de la renta europea y de la capacidad que tengamos para limitar crecimientos de la oferta hacia un turismo menor en número pero de mejor

calidad. En la nueva situación los aumentos de los costes de la industria turística no podrán trasladarse a precios. Tendremos que aumentar los servicios, la calidad y la productividad. Para el 1 de enero de 1999 estarán fijados los tipos de cambio de cada moneda respecto a las demás y respecto al Euro. Probablemente la peseta se fijará a 85 pts. el marco, 165 pesetas el euro. En cuanto a la libra la situación es más incierta. Actualmente está sobrevalorada por motivos coyunturales, y no es seguro que el Reino Unido desee entrar en el Euro en la primera ronda. Los movimientos de capitales serán intensos en los próximos años y el precio de la Libra será muy cambiante, lo que afectará de lleno a Eivissa. Si decide entrar en 1999 todo depende del precio al que se fijen las condiciones de entrada. Hay por lo tanto incertidumbre en el mercado inglés. En cualquier caso entramos en una ETAPA NUEVA. El arma de la devaluación o depreciación de la peseta que ha sido vital en el pasado para relanzar el turismo no la podremos utilizar nunca más.

5. Las estancias y la estacionalidad

La importancia del turismo no depende sólo de los turistas que vienen sino también del tiempo que permanecen aquí. Esos días de vacaciones que residen en las islas los llamamos ESTANCIAS.

La evolución del conjunto de las estancias que pasan los turistas en las pitiusas es muy parecida a la del gasto turístico, con aumento hasta 1987-88, caída continuada hasta 1991-92 y recuperación posterior. Esta evolución es el resultado de la caída en el número de turistas, y de otro hecho que nos tiene que cambiar la política turística del futuro. El número de estancias por turista no hace sino disminuir, lo que lleva a la necesidad de un mayor número de turistas para conseguir las mismas estancias. Es un esfuerzo adicional que tenemos que hacer para compensar este cambio de hábitos que se observa ya claramente en el mercado.

Estas estancias no están repartidas durante todo el año, sino que se concentran en LA TEMPORADA. El tamaño de la temporada en Eivissa la marcan Británicos y Alemanes que vienen masivamente durante 5 meses del año (Mayo-Septiembre). A esos cien mil ingleses y sesenta mil alemanes que vienen cada mes, hay que sumarle el resto de las nacionalidades. Sólo que los españoles, italianos y franceses, que son las nacionalidades que siguen en importancia, tienen una temporada mucho más corta. Además de estos cinco meses, sigue en importancia el mes de Octubre, con la mitad de turistas de un mes de temporada alta, y Abril con un escaso número de turistas que no llegan al 10% de uno de esos meses de temporada alta. De los otros cinco meses practicamente nada. El turismo de invierno no tiene ni un 1% del turismo anual.

Esto plantea el problema más serio que tiene el sector turístico en las pitiusas, que es la utilización limitada de sus instalaciones a unos pocos meses. El grado de utilización de la capacidad es elevada en temporada alta, se reduce apreciablemente en temporada media, y en temporada baja se cierran muchos establecimientos. La duración normal de la temporada fué de 7 meses en los años 70, bajó a cinco meses en los años 80, subió a seis meses en el boom de 1987, y se ha reducido brutalmente en la crisis de los noventa a 3 meses. A partir de 1993 ha vuelto a disminuir la estacionalidad y hemos vuelto a recuperar los cinco-seis meses de los años ochenta.

Actualmente se ha planteado el tema de la DESESTACIONALIZACIÓN, para lograr que las instalaciones hoteleras tengan y turísticas tengan una ocupación mas amplia, permitiendo una mejor rentabilidad de las mismas. Esta es la garantía de que la industria

turística sea viable en el futuro. En Mallorca se han hecho muchos progresos en esta línea. En Eivissa y Formentera falta mucho para conseguirlo. En primer lugar el convencimiento de las empresas. También ser capaces de crear un nuevo producto turístico de invierno que compita bien en el mercado y por último inversiones adecuadas de las administraciones públicas.

En términos relativos podemos decir que nuestra estancia media es menor que en Mallorca (un día menos), y que nuestra temporada es más corta. Sobre la capacidad empresarial y las inversiones públicas para alargar la temporada no se vé el dinamismo ni las decisiones necesarias, que se están dando ahora en Mallorca.

6. El exceso de oferta y sus consecuencias

Actualmente tenemos en las pitiusas cerca de 90.000 plazas legales, que dada la globalización de los mercados y el menor coste del transporte aéreo, compiten con millones de plazas de Sol y Playa de todo el mundo. El 65% de las plazas son hoteleras, el 33% de apartamentos y un 2% de otros tipos. El número actual es la consecuencia del boom hotelero de los años 60 con crecimientos del 20% anual acumulativo, y del boom de los apartamentos de los años 80 con un crecimiento del 10% anual acumulativo.

En 1987 podemos decir que tuvimos un equilibrio relativo entre la oferta y la demanda de plazas turísticas con doce millones y medio de estancias para 70.296 camas. Pero la disminución de la demanda y el crecimiento de la oferta ha producido en los primeros años noventa baja ocupación, disminución en los precios y negativa rentabilidad. El año 1991 fue el de menor ocupación con 7 millones doscientas mil estancias para 84.486 camas, lo que supone que más de la mitad de la oferta turística estuvo sin ocupar en la temporada turística de ese año. De nuevo se ha vuelto a conseguir niveles cercanos al equilibrio en 1994, 1995 y 1997, completando así un ciclo turístico en que se ha dado un EXCESO DE OFERTA CASI PERMANENTE. Esta situación llevó al sector turístico a una contención de precios y baja ocupación que lo puso al borde de la ruina. A partir de 1994 con el crecimiento de la demanda, se recuperaron precios, ha mejorado la ocupación y la rentabilidad.

Como puede verse en el Apéndice la oferta de alojamiento ha estado en crecimiento continuo desde 1986 a 1992, con una tasa media de crecimiento del 6%, mientras que en ese periodo la demanda ha subido y bajado de forma espectacular como si fuera una montaña rusa (con crecimientos del 15% en 1986 y reducciones del 12% en 1990. El aumento de la demanda de los años 86 y 87 ha estimulado al crecimiento de la oferta, que ha cogido inercia propia y ha continuado creciendo a pesar de la reducción o el estancamiento de la demanda durante los seis años siguientes. A la oferta le cuesta reducirse y lo hace con retraso y a una tasa mucho menor que cuando creció. Así vemos como periodo tras periodo se va urbanizando cada vez más el medio natural, y creando plazas que en su conjunto cada vez son más difíciles de llenar.

Existe también un número considerable de plazas de oferta ilegal de difícil estimación. Gran parte de esas plazas salen al mercado en temporada alta de los años excepcionales. Son como un colchón que permite absorber más turistas que lo permitido por la oferta legal disponible y que en gran parte está relacionada con ella. Además una cosa es la oferta de plazas declaradas y otra la real. En general los grandes complejos turísticos pueden llenar un número mayor que las plazas declaradas.

Tenemos un modelo cuantitativo de crecimiento de la oferta que al ser estimulado por la demanda crece exageradamente. En los momentos de crisis frena el crecimiento,

pero que ante un nuevo estímulo (por ejemplo los aumentos del turismo de estos últimos años) se pone de nuevo en funcionamiento. El crecimiento es fácil pero la eliminación de plazas cuando están obsoletas o no son necesarias es muy lenta y a veces imposible. Facilidad en la subida, rigidez en la bajada. Así funciona el mecanismo de mercado en el sector turístico. Cada ciclo nos deja con más plazas, aunque eso sí cada vez de mejor calidad.

Podemos concluir este apartado diciendo que en primer lugar el EXCESO DE OFERTA es la situación más frecuente durante el ciclo turístico. Desde 1988 el exceso de oferta es lo normal, si exceptuamos los años 1994 y 1995.

En segundo lugar no se aprovecha suficientemente la capacidad potencial que tiene la oferta turística. Nuestro principal problema es tener cerrados tanto tiempo nuestros negocios turísticos. Y en tercer lugar LA DENSIDAD de plazas por Kilómetro cuadrado es doble que la de Mallorca. Esto significa que estamos presionando mucho al medio natural, mucho más que nuestro competidor más cercano. Todo esto se refleja en polución arquitectónica (urbanizaciones, centros turísticos,...) necesidad de infraestructuras grandes (puertos, aeropuertos, carreteras,...) infrautilizadas gran parte del año, tráfico, ruido, degradación del medio, escasez de agua,...etc.

7. Categoría de los establecimientos turísticos

7.1. Hoteleros

En Eivissa y Formentera tenemos actualmente 321 establecimientos hoteleros de los que 132 son hoteles, 11 hoteles apartamento, 9 ciudades de vacaciones, 121 hostales y 48 fondas y casas de huéspedes. En NUMERO predominan los hostales, fondas y casas de huéspedes (169) sobre los hoteles en un sentido amplio (152). Sin embargo en PLAZAS, la situación es la inversa las plazas hoteleras son siete veces las de los hostales y casas de huéspedes (49.674 frente a 7.642).

Las islas de Eivissa y Formentera sólo cuentan con un hotel de lujo, el Hotel Hacienda en Na Xamena de 104 plazas. Cuentan además con 10 hoteles de 4 estrellas, de los que 3 son hoteles de ciudad (el Royal Plaza de 199 plazas, los Molinos de 279 plazas y el San Marino de 89 plazas. Los demás son de turismo vacacional: uno en Formentera (el Club la Mola de 633plazas) y el resto en Eivissa. De estos dos son enormes: el Sea View de 1.200 plazas y el Club Med de 863 plazas. Otros dos son de tamaño medio: el Torre del Mar de 413 plazas y el Nautilus de 320. Y uno muy pequeño el Village de 40 plazas. El Hotel Fenicia que figuraba de cuatro estrellas y estaba cerrado, ha sido comprado por el Grupo Alonso Marí para la construcción de un hotel de 5 estrellas.

El predominio corresponde a los hoteles de categoría de tres estrellas con sesenta y un establecimiento que suponen 29.479 plazas, es decir el 60% de las plazas hoteleras. Le siguen en importancia los hoteles de dos estrellas con un 26% de las plazas. Las categorías extremas son marginales, tanto las de una estrella como las de cuatro no pasan del 7% del total de las plazas. Los hostales y casas de huéspedes son sólo el 14% del total de las plazas hoteleras, con predominio total de los hostales de una estrella (50% de las plazas). Los de máxima categoría (tres estrellas) apenas tienen importancia (5%).

Podemos concluir que en cuanto a categoría la CALIDAD es muy aceptable, tal como se deduce del predominio en plazas de los hoteles sobre los hostales, y del alto número de plazas en hoteles de categoría media. Sin embargo esta calidad no es igual en todos los municipios y núcleos turísticos.

El Municipio de SAN ANTONIO tiene tres zonas con características diferentes. En San Antonio núcleo urbano, dominan los hoteles de menor categoría (con mil plazas de una estrella) y de reducida dimensión (una media de 86 plazas por hotel). Destacan también los hostales de menor categoría con 1.328 plazas y una dimensión media de 60. Hay también numerosas fondas y casas de huéspedes. Todo esto plantea una oferta hotelera donde prevalece la baja calidad.

En las otras dos zonas de San Antonio, la zona norte (Es Caló-Cala Gració) y la Bahía predominan los hoteles de tres estrellas. En el Municipio de SAN JOSÉ, también con tres núcleos diferentes: El de Playa d'en Bossa con mayoría de hoteles de 3 y 4 estrellas, el de Bahía de Portmany con predominio también de la categoría de las tres estrellas, y el de la zona sur (zona cala Vadella) donde dominan las ciudades de vacaciones.

El Municipio de SANTA EULALIA, tiene también núcleos con características de calidad diferente. Dentro de este término municipal, en Es Figueral, Cala Llonga y Siesta predomina la categoría de tres estrellas, en Es Canar las dos estrellas y en el núcleo urbano los hostales. En el municipio de EIVISSA, en los núcleos de Playa d'en Bossa y en Talamanca predominan los tres estrellas. En el núcleo urbano los hostales y hoteles de menor categoría con la excepción de dos hoteles de 4 estrellas.

En el Municipio de SAN JUAN, los núcleos de Puerto de San Miguel y la Cala de San Vicente tienen hoteles de categoría media alta, mientras que en el núcleo de Portinatx se distribuyen al 50% los de baja y media categoría. En FORMENTERA por número destacan los hostales y por plazas los hoteles de categoría media alta.

7.2 Apartamentos

La década de los 80 supuso una verdadera explosión en la construcción de apartamentos, especialmente de una llave que son los de menor categoría. En esta década prodigiosa se triplicaron el número de bloques. Pasamos de 134 industrias con 3.635 plazas en 1980 a 342 industrias con 28.607 plazas. De éstas 16.418 son de una llave, lo que indica que los apartamentos de menor categoría crecieron en diez años un 128%. En los años 90 se han reducido en un 20% (3.665 plazas) pero siguen siendo muy numerosos.

Actualmente los apartamentos de baja categoría suponen un 15% de toda la oferta de camas, y habrá otro tanto de oferta ilegal. Se ha comentado muchas veces que la degradación del sector turístico se inició por esta vía. Los apartamentos, muchas veces pequeños y de baja calidad, acogen a un número excesivo de turistas, especialmente británicos, que conviven hacinados, guisando, bebiendo y gritando, degradando toda la zona.

Por Municipios podemos decir que FORMENTERA es la reina de los bloques pequeños de apartamentos de una llave (con 2.131 plazas) de propiedad familiar y dispersos que no han producido graves problemas. Otra cosa es el Municipio de San Antonio. En el núcleo urbano hay más de 40 industrias de 1 llave con 2.333 plazas, de pequeña dimensión media (55 plazas), que se concentra en unas pocas calles de la ciudad, lo que unido a hoteles, hostales y pensiones de baja categoría y a bares, lo convierten en un centro saturado de oferta de baja calidad. Muchos de estos negocios son familiares, producto del boom de los 80, lo que hizo que fuese el pueblo de mayor renta per cápita de España en 1987. Sin embargo ahora requiere una fuerte remodelación. Los otros núcleos de San Antonio no tienen este problema.

En los otros municipios el problema de los apartamentos de baja categoría es mucho más reducido. En Santa Eulalia el problema se centra en Es Canar con casi mil plazas de

apartamentos de una llave y dimensión media de 53 plazas, en el núcleo urbano con 578 plazas y en Cala LLonga con 599. En San José y San Juan sólo hay casos aislados. El caso del Municipio de Ibiza es intermedio con unas 1.200 plazas de apartamentos de una llave.

8. Antigüedad de los establecimientos turísticos

La planta hotelera de Eivissa y Formentera es antigua. La mayoría con más de 25 años a sus espaldas. En principio es lógico suponer que no son hoteles aptos para lo que exige la actual demanda turística de finales de siglo. Si los separamos por décadas, la mayoría de la planta hotelera es de los años 60 (86 establecimientos), le siguen los construidos en los años 70 (32 establecimientos), en los años 80 sólo hay 9 y en los seis primeros años 90, cinco. De todos estos hoteles 118 están sujetos a la ley de modernización, por tener la apertura antes de 1984. Aproximadamente el 90%.

En los APARTAMENTOS la situación es diferente. La mayoría (175 industrias) están construidos en los años 80. El problema es que la mayoría son de baja calidad. También los apartamentos se han acogido a la ley de Modernización de la oferta.

9. La distribución espacial de la oferta turística: municipios y núcleos

Hay dos grandes municipios turísticos, San José y Santa Eulalia con más de 20.000 plazas a cada uno. Le siguen dos intermedios, San Antonio y Eivissa con unas 15.000 plazas cada uno. A gran distancia están los dos más pequeños: Formentera (7.647 plazas) y San Juan con 5.134. Si consideramos como municipios más turísticos aquellos que tienen más plazas en relación con la población, seguiría como número uno indiscutible SAN JOSÉ, ya que en temporada tiene el doble de turistas que de residentes. Le seguirían Formentera y San Juan ya que los turistas superan a los residentes en más del 50%. En Santa Eulalia y San Antonio hay equilibrio entre residentes y turistas, mientras que Eivissa capital es el único municipio que domina el residente durante todo el año. El número de sus habitantes triplica el de las plazas turísticas. Ver el cuadro en el apéndice.

El estudio por municipios no es el mejor para conocer la Distribución Espacial de la Oferta Turística. Es mejor estudiar los núcleos de actividad turística independientemente de los municipios que lo forman. En Eivissa tenemos tres grandes núcleos turísticos: BAHÍA DE SAN ANTONIO (con casi 25 mil plazas) PLAYA DÉN BOSSA (con 17 mil plazas) y ES CANAR (con 10 mil plazas), seguido de otros ocho núcleos de importancia media: SAN JOSE SUR (casi 4.000 plazas), CALA LLONGA, ES FIGUERAL, PORTINATX y TALAMANCA con 3.000 plazas cada uno. PUERTO DE SAN MIGUEL Y SIESTA que superan las mil plazas cada uno y LA CALA DE SAN VICENTE en el municipio de San Juan con 722 plazas. Hay también tres núcleos urbanos de importancia en San Antonio, Santa Eulalia y Eivissa capital. En FORMENTERA destacamos el núcleo turístico de Es Pujol con 4.336 plazas, la mayoría de apartamentos, y el núcleo turístico de Migjorn con 3.297 plazas con predominio de los hoteles (Club Maryland, Club la Mola y Formentera Playa).

10. La dimensión de los establecimientos turísticos

En Eivissa abundan los hoteles de grandes dimensiones. Más del 15% de las plazas hoteleras corresponden a hoteles de más de 1.000 plazas de media. Sin embargo el mayor número de plazas hoteleras son de dimensión media (entre doscientas y cuatrocientas plazas), con un 31% de las plazas hoteleras. Abundan también en número los hoteles pequeños (con menos de 200 plazas), son el 35% de los hoteles, aunque su importancia en plazas es muy marginal (sólo el 12%).

Los hoteles grandes están en su mayoría en Playa d'en Bossa y pertenecen a Cadenas. Destacan el Club Don Toni, El Club Playa d'en Bossa y el Club Bahamas. En la Bahía de San Antonio el Sea View. Y en Formentera el Maryland. En bloques de apartamentos destacan El Club Cala Azul en Santa Eulalia y el Stella Maris en San Antonio.

11. Las pequeñas empresas y las cadenas hoteleras

El empresario individual o familiar es en gran medida tradicional, individualista, aunque algunos de ellos han procurado asociarse en determinados aspectos como la promoción, la negociación de precios y las compras. Muchos explotan establecimientos familiares de hoteles de menor categoría, hostales y apartamentos, y han sufrido más que otros la crisis de los 90. Su futuro no es muy esperanzador dada la profesionalización que se está imponiendo en el sector. Para salir adelante tienen que cambiar en al menos cuatro aspectos que le han llevado a la situación actual. El bajo nivel de formación empresarial y de técnicas de gestión de empresas. Dejar de lado el individualismo y asociarse. Aumentar las inversiones y la calidad. Y por último tomar parte activa en la promoción, con mayor creatividad buscando nuevos productos en el mercado.

En las pitiusas destacan las empresas que se denominan Cadenas Hoteleras, que explotan conjuntamente una serie de hoteles y empresas. En general son empresas mixtas que tienen en propiedad la mayoría de los hoteles y que los explotan al mismo tiempo. La tendencia es a ampliar su actividad especializándose en la gestión.

La oferta de plazas que hacen las cadenas en las Pitiusas suponen el 57% de todas las plazas hoteleras, y el 31% de toda la oferta de camas. Operan con establecimientos grandes (la media supera las 450 plazas) y de categoría media alta. Sus hoteles están la mayoría en zonas periféricas. Son por lo tanto bastante independientes de lo que ocurra con la evolución de las zonas urbanas de las islas.

En el sector hotelero de las pitiusas dominan los locales. Las cuatro cadenas ibicencas suponen el 78% de la oferta de plazas de todas las cadenas. Sus nombres son muy conocidos son el paradigma del turismo: Doliga, Maturisa, Inshotel, Visa. En Mallorca dominan Sol, Barceló, Royaltur, Riu, es decir empresas mallorquinas. En las pitiusas las ibicencas.

12. El grado de concentración de la oferta

El grado de concentración lo medimos por el tamaño de las empresas según el número de plazas en el sector turístico. En Eivissa y Formentera existe una gran atomización en cuanto a establecimientos: 152 hoteles, 169 hostales y 345 industrias de

apartamentos. Pero también se dá una gran concentración en cuanto a empresas. Las cuatro mayores empresas (todas ibicencas) controlan el 44% de la oferta hotelera y el 26% de la oferta de camas. Sólo una empresa la mayor (Doliga) controla el 21% de la oferta hotelera y el 12% de la oferta de camas. Esta Cadena es la segunda de toda Baleares despues de la Cadena Sol.

Se puede afirmar por tanto que la oferta está muy concentrada, incluso más que en Mallorca. Estas grandes empresas tienen posibilidades de negociación con los grandes Tour Operadores, e incluso se asocian con ellos. Tienen una oferta de la mejor calidad y una gestión profesionalizada. Pueden responder a los cambios de mercado e invertir dentro y fuera de las islas. De hecho están actualmente en un periodo de expansión por Canarias y el Caribe. Por el contrario las pequeñas empresas lo tienen peor, muchas no resistirán, aunque otras tendrán la creatividad y la capacidad de cambio que les permita seguir con éxito en el mercado.

A. E. N. A.
AEROPUERTOS ESPAÑOL Y NAVEGACION AEREA
AEROPUERTO DE IBIZA

RELACION PASAJEROS DEL PAIS 000 HASTA EL PAIS ZZZ

FECHA DESDE : 01/01/96 FECHA HASTA : 31/12/96

P A I S	N A C I O N A L			I N T E R N A C I O N A L			C. E. E.			T O T A L
	LLEGADAS	SALIDAS	TOTAL	LLEGADAS	SALIDAS	TOTAL	LLEGADAS	SALIDAS	TOTAL	
DA ALGERIE	0	0	0	14	14	28	0	0	0	28
DR NIGER	0	0	0	8	8	16	0	0	0	16
EB BELGICA	0	0	0	0	0	0	48.482	48.482	96.964	96.964
ED GERMANY, FED. REP. OF	0	4	8	0	0	0	442.385	442.385	884.770	884.778
EG UNITED KINGDOM	0	0	0	0	0	0	604.433	604.433	1.208.866	1.208.866
EH NETHERLANDS, KINGDOM	0	0	0	0	0	0	32.585	32.585	65.170	65.170
EI IRELAND	0	0	0	0	0	0	14.830	14.830	29.660	29.660
EK DENMARK	0	0	0	0	0	0	5.806	5.806	11.612	11.612
EL LUXEMBOURG	0	0	0	0	0	0	5.824	5.824	11.648	11.648
EP POLOGNE	0	0	0	1.118	1.118	2.236	0	0	0	2.236
ES SWEDEN	0	0	0	0	0	0	182	182	364	364
GM MAROC	0	0	0	8	8	16	0	0	0	16
LE ESPAÑA	688.908	688.908	1.377.816	804	804	1.608	16.344	16.344	32.688	1.412.112
LF FRANCE	0	0	0	0	0	0	96.361	96.361	192.722	192.722
LG GREECE	0	0	0	0	0	0	8	8	16	16
LH HUNGARY	0	0	0	2.800	2.800	5.600	0	0	0	5.600
LI ITALIA	0	0	0	0	0	0	126.799	126.799	253.598	253.598
LJ ESLOVENIA	0	0	0	2.149	2.149	4.298	0	0	0	4.298
LK CZECHOSLOVAKIA	0	0	0	13.181	13.181	26.362	0	0	0	26.362
LO AUSTRIA	0	0	0	0	0	0	24.184	24.184	48.368	48.368
LP PORTUGAL (MADEIRA AND	0	0	0	0	0	0	4.504	4.504	9.008	9.008
LR ROMANIA	0	0	0	8	8	16	0	0	0	16
LS SUIZA	0	0	0	29.613	29.613	59.226	0	0	0	59.226
OE SAUDI ARABIA	0	0	0	12	12	24	0	0	0	24
UU U. R. S.	0	0	0	350	350	700	0	0	0	700
TOTALES	688.912	688.912	1.377.824	50.065	50.065	100.130	1.422.727	1.422.727	2.845.454	4.323.408

CUADRO 1. FUENTE AEROPUERTO

Transit internacional per nacionalitat d'origen. Passatgers introduïts

Tráfico internacional por nacionalidad de origen. Pasajeros entrados

NOMBRE DE PASAJEROS

NÚMERO DE PASAJEROS

NACIONALITATS	1985	1986	1987	1988	1989	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996
Alemanys/Alemanes.....	261,9	278,2	297,3	308,2	277,3	278,0	281,3	266,0	264,0	310,8	335,9	359,1
Austríacs/Austriacos.....	9,5	10,4	9,4	14,3	12,6	10,7	13,0	14,2	14,7	13,1	15,6	18,7
Belgues/Belgas.....	14,3	14,5	18,6	17,2	16,3	19,1	21,5	19,6	27,3	39,6	39,3	36,9
Danesos/Daneses.....	17,2	18,7	21,0	14,6	14,4	12,5	9,6	8,9	6,7	5,5	3,6	4,9
Finlandesos/Finlandeses.....	5,2	4,3	11,8	15,2	12,1	9,6	2,8	2,1				0,8
Francesos/Franceses.....	5,6	5,8	7,9	8,4	12,3	14,3	25,3	33,0	35,8	58,9	61,5	68,5
Holandesos/Holandeses.....	32,1	31,7	40,3	36,8	33,4	21,8	20,9	18,5	20,5	28,2	26,5	26,7
Irlandesos/Irlandeses.....	9,5	10,9	17,8	14,8	9,7	3,1	1,2	0,9	2,3	5,5	5,6	13,2
Italianos/Italianos.....	28,2	48,9	56,9	61,9	52,9	50,4	66,6	79,9	88,7	98,3	90,1	88,2
Luxemburguesos/Luxemburgueses.....	2,8	2,6	2,7	4,4	2,3	3,6	2,5	2,8	3,0	3,1	4,4	4,8
Noruecs/Noruegos.....	0,4	2,9			0,2							
Britànics/Britànics.....	366,3	500,5	593,2	547,2	520,8	355,0	332,6	368,5	455,6	593,5	623,0	538,8
Suecs/Suecos.....	4,6	3,2	2,6	2,6	2,6	2,6	2,3	4,6				
Suïssos/Suïços.....	24,8	21,2	21,5	23,8	18,1	15,2	17,6	19,3	21,7	20,6	20,3	18,9
D'altres/Otros.....	2,9	3,1	0,7	1,6	3,7	4,5	4,3	2,8	6,0	12,0	14,8	16,2
TOTAL/Total.....	785,3	956,9	1.101,7	1.070,5	988,7	800,4	801,5	841,1	946,3	1.189,1	1.241,4	1.194,9

CUADRO 2 FUENTE AEROPUERTO Y GOVERN BALEAR

EVOLUCIÓN DE LA INDUSTRIA TURÍSTICA DE ALOJAMIENTO EN EIVISSA Y FORMENTERA

Años	Plazas		Plazas		TOTAL OFERTA	% crecimiento	
	Hoteles (1)	% Crecimiento	Aptos.	% Crecimiento		Oferta	Demanda
85	41.373	-	20.528	-	61.901	-	1,00%
86	43.913	6,14%	21.993	7,14%	65.906	6,47%	15,40%
87	46.938	6,89%	23.358	6,21%	70.296	6,66%	13,08%
88	49.683	5,85%	24.413	4,52%	74.096	5,41%	-0,12%
89	50.865	2,38%	26.877	10,09%	77.742	4,92%	-4,38%
90	54.264	6,68%	28.607	6,44%	82.871	6,60%	-12,30%
91	55.245	1,81%	29.241	2,22%	84.486	1,95%	2,69%
92	55.513	0,49%	28.265	-3,34%	83.778	-0,84%	1,40%
93	54.432	-1,95%	26.093	-7,68%	80.525	-3,88%	1,30%
94	54.751	0,59%	26.080	-0,05%	80.831	0,38%	26,40%
95	55.392	1,17%	28.093	7,72%	83.485	3,28%	4,40%
96	57.316	3,47%	27.893	-0,71%	85.209	2,07%	

CUADRO 3 FUENTE CONSELLERIA DE TURISME Y ELABORACION PROPIA

CATEGORÍA DE LOS ESTABLECIMIENTOS TURÍSTICOS 1.996

	Nº Establs.	% sobre grupo	% sobre total	Plazas	% sobre grupo	% sobre total
HOTELES						
H.*****	1	1%	0%	104	0%	0%
H.****	10	7%	2%	4.201	8%	5%
H.***	59			24.086		
HA.***	8	47%	11%	3.450	59%	35%
CV.***	4			1.943		
H.**	37			9.669		
HA.**	1	28%	6%	84	25%	15%
CV.**	4			2.737		
H.*	25			2.738		
HA.*	2	18%	4%	100	7%	4%
CV.*	1			562		
TOTAL	152	47%	23%	49.674	87%	58%

HOSTALES						
HS.***	5	3%	1%	383	5%	0%
HS.**	40	24%	6%	2.640	35%	3%
HS.*	76	45%	11%	3.727	49%	4%
F. y C.H.	48	28%	7%	892	12%	1%
TOTAL	169	53%	25%	7.642	13%	9%

TOTAL ESTABL. HOTELER	321	48%	48%	57.316	67%	67%

APTOS.						
APTOS.3	33	10%	5%	6.018	22%	7%
APTOS.2	75	22%	11%	9.122	33%	11%
APTOS.1	237	69%	36%	12.753	46%	15%

TOTAL APTOS.	345	52%	52%	27.893	33%	33%

TOTAL ALOJ.	666			85.209		

Cuadro 4. Elaboración propia.

ANTIGÜEDAD DE LOS ESTABLECIMIENTOS TURÍSTICOS

Abiertos en los años	Número de establecimientos											
	H. *	H. **	H. ***	H. ****	H. *****	Hotel-Apto.	Ciudad Vacaciones	Total Hotelero	Aptos. 1. LL.	Aptos. 2. LL.	Aptos. 3. LL.	Total Aptos.
60	21	27	38	1	0	1	1	89	14	4	0	18
70	3	6	18	4	1	0	3	35	55	9	9	73
80	1	3	3	2	0	5	1	15	128	38	9	175
90	0	1	1	3	0	2	3	10	40	24	15	79
	25	37	60	10	1	8	8	149	237	75	33	345

CUADRO 5 ELABORACION PROPIA

DIMENSIÓN DE LOS HOTELES

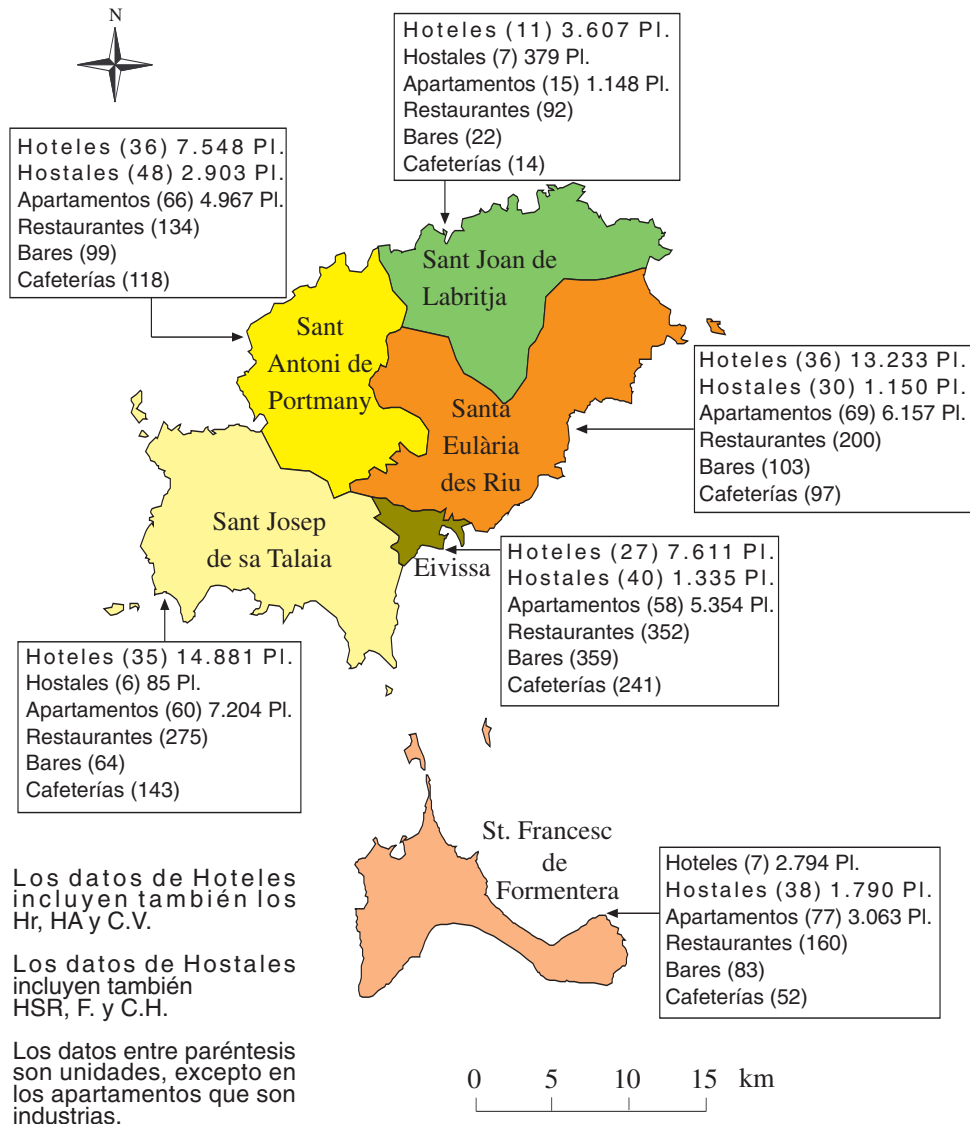
	Numero	%	Plazas	%	Media
Mayor que 900	7	5%	7.194	15%	1.028
801-900	4	3%	3.293	7%	823
701-800	3	2%	2.248	5%	749
601-700	7	5%	4.588	9%	655
501-600	10	7%	5.358	11%	536
401-500	12	8%	5.355	11%	446
301-400	21	14%	7.228	15%	344
201-300	32	22%	8.019	16%	251
101-200	30	21%	4.322	9%	144
Menor que 100	20	14%	1.314	3%	66
	146		48915		

DIMENSIÓN DE LOS APARTAMENTOS

	Más de 200 plazas		De 101 a 200		Menos de 100	
	Industrias	Plazas	Industrias	Plazas	Industrias	Plazas
FORMENTERA	1	216	5	684	71	2163
EIVISSA	32	10654	38	5349	198	8823
Eivissa	9	2620	8	1114	41	1620
Sta. Eulàlia	7	2772	6	795	56	2590
Sant Antoni	3	1093	11	1535	52	2339
Sant Josep	12	1093	10	1588	38	1773
Sant Joan	1	330	3	317	11	501

CUADRO 6 ELABORACION PROPIA

MAPA TURÍSTICO POR MUNICIPIOS

Cuadro 7. Elaboración propia, a partir de mapas del L.S.I.G.

CADENAS HOTELERAS AÑO 1996 • LOS IBICENCOS

DOLIGA

Clase	Nombre	Categoría	Plazas	Municipio
Hotel	Algarb	***	774	Eivissa
Aptos.	Buanavista	2 LL.	137	Sta. Eulalia
Hotel	Cala Gració	***	97	Sant Antoni
Hotel	Cala Llonga	***	308	Sta. Eulalia
Hotel	Cala Nova Playa	**	580	Sta. Eulalia
Hotel	Cap Nonó	***	180	Sant Josep
Hotel	Club Bahamas	****	921	Sant Josep
Hotel	Club Don Toni	***	1200	Sant Josep
Hotel	Club Palm Beach	***	817	Sant Josep
Hotel	Club Playa de'n Bossa	***	1058	Sant Josep
C.V.	Club Vista Bahía	***	350	Sant Joan
Hotel	Don Carlos	***	321	Sta. Eulalia
Aptos.	Lido	3 LL.	393	Eivissa
Hotel	Milord I	***	297	Sant Josep
Hotel	Milord II	***	415	Sant Josep
Aptos.	Palmira	1 LL.	155	Sant Antoni
Hotel	Palmira Hotel	***	298	Sant Antoni
Aptos.	Rialto	2 LL.	432	Eivissa
Hotel	S'Estanyol	***	258	Sant Josep
Hotel	San Diego	***	256	Sant Josep
Hotel	San Remo	***	283	Sant Josep
Hotel	Tanit	***	738	Sant Antoni
Aptos.	Tivoli	3 LL.	306	Eivissa

Total: 23 establecimientos, 10.574 plazas

MATURSA

Clase	Nombre	Categoría	Plazas	Municipio
Hotel	Atlantic	**	371	Sta. Eulalia
Hotel	Coral Playa	**	504	Sta. Eulalia
Hotel	Goleta	***	479	Eivissa
Apart-Hotel	Jabeque	***	517	Eivissa
Hotel	Playa Dorada	***	505	Sta. Eulalia
Hotel	Playa Imperial	***	809	Sta. Eulalia
Hotel	Siesta	***	216	Sta. Eulalia
Hotel	Tres Carabelas	***	476	Eivissa
Hotel	Sea View	****	1026	Sant Josep

Total: 9 establecimientos, 4.903 plazas.

INSHOTEL

Clase	Nombre	Categoría	Plazas	Municipio
Hotel	Cala San Vicente	***	233	Sant Joan
Hotel	Formentera Playa	***	609	Formentera
Hotel	Imperio Playa	***	400	Sant Joan
Aptos.	Maryland	1 LL.	900	Formentera
Hotel-Aptos.	Tarida Beach	***	804	Sant Josep
Aptos.	Tarida Playa	3 LL.	345	Sant Josep

Total: 6 establecimientos, 3.291 plazas

VISA HOTELS

Clase	Nombre	Categoría	Plazas	Municipio
Hotel-Apart	Cala Verde	***	520	Sta. Eulalia
Hotel	Club Cala Blanca	***	669	Sta. Eulalia
Aptos.	Club Figueras	2 LL.	306	Sta. Eulalia
Hotel	Ereso	**	475	Sta. Eulalia
Hotel	Es Pla	***	334	Sant Antoni
Hotel	La Cala	***	342	Sta. Eulalia
Hotel	Marco Polo	***	210	Sant Antoni
Hotel	Roca Playa	**	137	Sta. Eulalia
Hotel	Royal Plaza(1)	***	199	Eivissa
Hotel	Tenis	*	33	Sta. Eulalia

Total: 10 establecimientos, 3.225 plazas.

LOS CATALANES**MEDPLAYA**

Clase	Nombre	Categoría	Plazas	Municipio
Hotel	Cartago	***	373	Sant Joan
Hostal-Resid.	Club San Miguel	**	212	Sant Joan
Hotel	El Greco	***	459	Sant Joan
Hotel	Galeón	***	343	Sant Joan
Hotel	Náutico Ebeso	**	206	Eivissa
Hotel-Apto.	Perlas	***	168	Sant Josep
Hotel	Presidente Playa	***	513	Sant Joan

Total: 7 establecimientos, 2.274 plazas.

LOS MALLORQUINES**SOL**

Clase	Nombre	Categoría	Plazas	Municipio
Hotel	Los Loros	***	488	Sta. Eulalia
Hotel	Pinet Playa	***	551	Sant Josep
Hotel	S'Argamassa	***	402	Sta. Eulalia

Total: 3 establecimientos, 1.441 plazas.

BARCELO

Clase	Nombre	Categoría	Plazas	Municipio
Hotel	Cigüeña Playa	*	156	Sant Joan
Hotel	Ibiza Pueblo	*	662	Sant Josep

Total: 2 establecimientos, 818 plazas.

T.H.B

Clase	Nombre	Categoría	Plazas	Municipio
Hotel	Los Molinos	****	279	Eivissa
Apart.	Ibiza Mar	2 LL.	208	Sant Josep

Total: 2 establecimientos, 487 plazas.

INTERTUR

Clase	Nombre	Categoría	Plazas	Municipio
Hotel	Hawai	***	409	Sant Antoni
Hotel	Miami	***	690	Santa Eulàlia
Apart.	Miami	3 LL.	249	Santa Eulàlia

Total: 3 establecimientos, 1348 plazas.

Cuadro 8. Elaboración propia.

EIVISSA I FORMENTERA. DATOS BÁSICOS

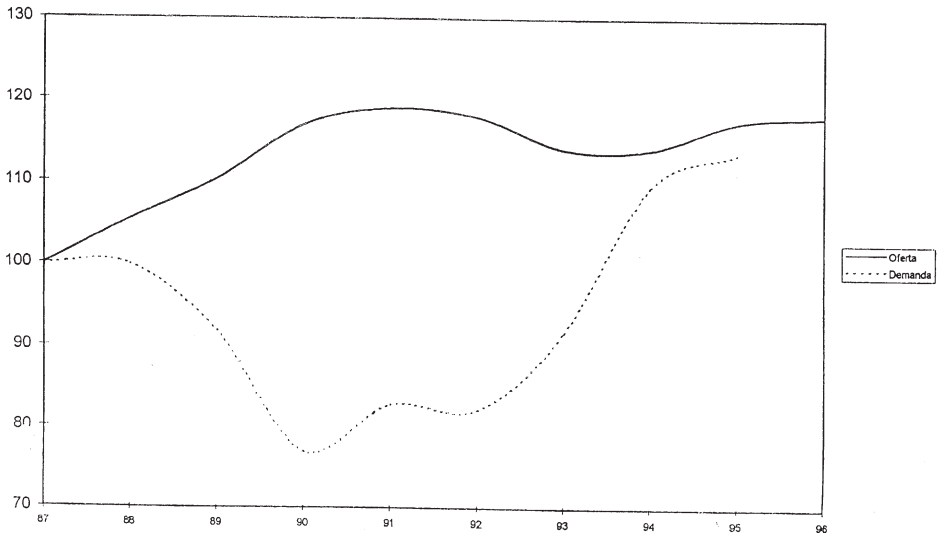
	Eivissa	Formentera
Población	82.820	5.323
Turistas 1995	1.400.000	110.000*
Turistas por habitante	17	21
Gasto Turístico	104.500 mill.	18.000 mill.
Gasto Turístico por hab.	1.300.000	3.000.000
Gasto Turístico por plaza	1.347.000	2.100.000
Superficie (Km2)	541	82
Nº de plazas		
Hoteleras	52.732	4.584
Apartamentos	24.830	3.063
Total	77.562	7.647
Plazas por Km2	143	93
Plazas por hab.	1	1
Dimensión media		
Hoteles	323	399
Hostales	45	47
Apartamentos	93	40
Total	103	63
Oferta Complementaria **		
Establecimientos	2.323	295
Nº Establ. por Km2	4	4

* No incluye los visitantes.

** Bares, restaurantes y cafeterías.

Cuadro 9. Elaboración propia.

Gráfico 1
EXCESO DE OFERTA EN EL ULTIMO CICLO 1987-95

Elaboración propia.

TOTAL TURISTAS LLEGADOS
(Por nacionalidades)

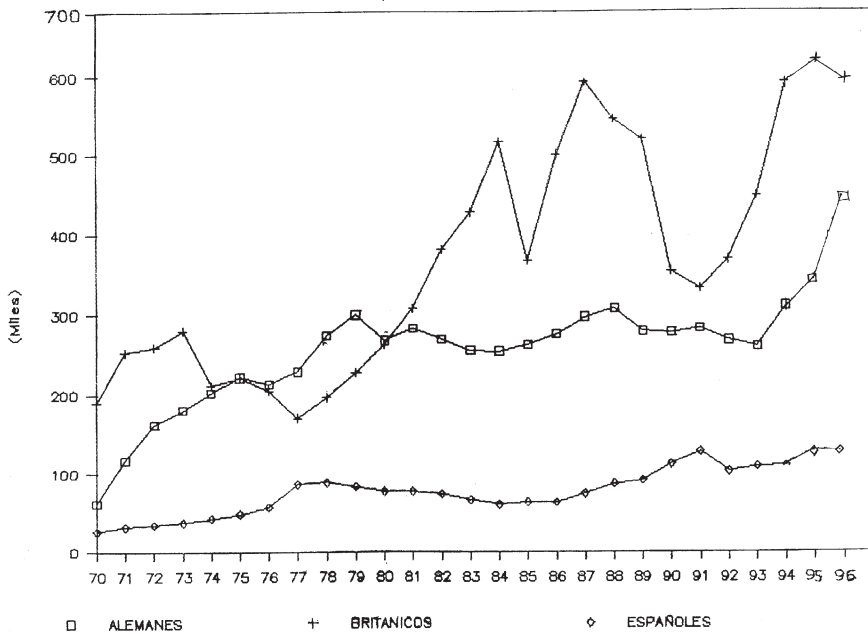

Gráfico 2. Elaboración propia.

**Inventari dels
padrons del segle
XIX de l'arxiu
històric d'Eivissa:
els pobles**

Fany Tur Riera
*Ajuntament de la
ciutat d'Eivissa*

Territoris (1999), 2:
157-168

Inventari dels padrons del segle XIX de l'arxiu històric d'Eivissa: els pobles

Fany Tur Riera

Ajuntament de la ciutat d'Eivissa

Resum

Es presenten inventariats els padrons dels pobles d'Eivissa des de 1825 a 1835.

Abstract

The inhabitants rolls of the villages of the island of Eivissa, from 1825 to 1835, are presented, through their inventory.

Recepció del manuscrit, 12 de novembre de 1997

Introducció

Els primers padrons que es conserven a l'Arxiu Històric d'Eivissa (AHE) són, encara que molt incomplets, de l'any 1825. Realitzats per parròquies i nascuts amb una finalitat clarament fiscalitzadora (per tal motiu s'enumeraven les cases, numeració que en alguns casos també apareix), contenen una sèrie de dades per famílies que varien en funció si és l'extracte o el Padró General. Inclouen: el nom complet i l'edat de tots els membres de cada família; en el cas dels padrons dels pobles, el nom de la casa i, en alguns casos, fins i tot la venda a la qual pertanyia la finca; l'ofici del cap de família i dels que estaven en edat de treballar —que era des de molt prompte—, estat civil, a més a més, és clar, dels que pagaven i dels que no. Els padrons generals en particular ens informen també del lloc de naixement de la família i del temps de residència en una determinada parròquia. Com és lògic, totes aquestes dades els converteixen en una valuosa eina de treball per als investigadors.

A l'AHE s'ha confeccionat una fitxa per a cadascun dels padrons conservats, amb les dades següents: Descripció del document - data -signatura - mides - fulls - material - enquadernació - estat de conservació -llengua - observacions. Aquí reproduïrem tan sols les que hem considerat més interessants i que serveixen per definir el document.

Classificats per anys, els padrons que es conserven de la ruralia eivissenca són, per ordre alfabètic, els següents:

1825

Document: PADRÓ GENERAL / SANT CARLES

Signatura: VIII.1 / SCa-25

Mides: 32 × 22 cm

Fulls: (14)

Estat de conservació: regular

Observacions: incomplet

Document: PADRÓ GENERAL / SANT RAFEL

Signatura: VIII.1 SRF

Mides: 32 × 22 cm

Fulls: (12)

Estat de conservació: regular

Observacions: incomplet

1826

A l'extracte del padró general del 1826 no apareixen els habitants dels pobles separats per famílies ni s'inclou la dada del nom de cada casa, sinó que és una relació nominal. L'única parròquia de la qual no hem conservat l'extracte del padró d'aquest any és la de Sant Carles.

Extracte del padró general / Santa Agnès

Signatura: VIII.1 / Ll. 7-26

Mides: 22 × 32 cm

Fulls: (10)

Estat de conservació: bo

Extracte del padró general / Sant Agustí

Signatura: VIII.1 / Ll. 10-26

Mides: 22 × 32 cm

Fulls: (9)

Estat de conservació: dolent

Extracte del padró general / Sant Antoni

Signatura: VIII.1 / 13-26

Mides: 22 × 32 cm

Fulls: (5)

Estat de conservació: regular

Observacions: Diu: «*Relacion de los individuos que de dicha parroquia deven tomar cartas de seguridad el presente año y sus clases*».

Extracte del padró general / Sant Antoni

Signatura: VIII.1 / 5-26

Mides: 22 × 32 cm

Fulls: (14)
Estat de conservació: dolent
Observacions: Diu: «*Relacion de las almas de dicha parroquia con esprecion de secsos, nombres, edades y profesiones*».

Extracte del padró general / Santa Eulària
Signatura: VIII.1 / 1-26
Mides: 22 × 32 cm
Fulls: (14)
Estat de conservació: regular

Extracte del padró general / Sant Francesc de Paula
Signatura: VIII.1 / 17-26
Mides: 22 × 32 cm
Fulls: (6)
Estat de conservació: regular

Extracte del padró general / Santa Gertrudis
Signatura: VIII.1 / 8-26
Mides : 22 × 32 cm
Fulls: (9)
Estat de conservació: regular

Extracte del padró general / Jesús
Signatura: VIII.1 / 2-26
Mides : 22 × 32 cm
Fulls: (13)
Estat de conservació: regular

Extracte del padró general / Sant Joan
Signatura: VIII.1 / 4-26
Mides: 22 × 32 cm
Fulls: (25)
Estat de conservació: bo

Extracte del padró general / Sant Jordi
Signatura: VIII.1 / 12-26
Mides: 22 × 32 cm
Fulls: (12)
Estat de conservació: bo

Extracte del padró general / Sant Josep
Signatura: VIII.1 / 9-26
Mides: 22 × 32 cm
Fulls: (12)
Estat de conservació: regular

Extracte del padró general / Sant Llorenç
Signatura: VIII.1 / 15-26
Mides: 22 × 32 cm
Fulls: (10)
Estat de conservació: dolent

Extracte del padró general / Sant Mateu
Signatura: VIII.1 / 16-26
Mides : 22 × 32 cm
Fulls: (13)
Estat de conservació: Regular

Extracte del padró general / Sant Miquel
Signatura: VIII.1 / 11-26
Mides: 22 × 32 cm
Fulls: (14)
Estat de conservació: regular

Extracte del padró general / Sant Rafel
Signatura: VIII.1 / 20-26
Mides: 22 × 32 cm
Fulls: (12)
Estat de conservació: regular

1828

Els padrons d'aquest any inclouen al mateix document les rectificacions realitzades dos anys després, el 1830.

PADRÓ GENERAL / SANT AGUSTÍ
Signatura: VIII.1 SAg
Mides: 32 × 22 cm
Fulls: (142)
Estat de conservació: regular

PADRÓ GENERAL / SANT ANTONI
Signatura: VIII.1 SA
Mides: 32 × 22 cm
Fulls: (196)
Estat de conservació: regular

PADRÓ GENERAL / SANTA EULÀRIA
Signatura: VIII.1 SE
Mides: 32 × 22 cm
Fulls: (272)
Estat de conservació: regular

PADRÓ GENERAL / SANT FRANCESC DE PAULA

Signatura: VIII.1 SFrP

Mides: 32 × 22 cm

Fulls: (58)

Estat de conservació: regular

PADRÓ GENERAL / SANTA GERTRUDIS

Signatura: VIII.1 SGer

Mides: 32 × 22 cm

Fulls: (171)

Estat de conservació: regular

PADRÓ GENERAL / SANT JOAN

Signatura: VIII.1 SJo

Mides: 32 × 22 cm

Fulls: (345)

Estat de conservació: regular

PADRÓ GENERAL / SANT JORDI

Signatura: VIII.1 SJr

Mides: 32 × 22 cm

Fulls: (197)

Estat de conservació: regular

PADRÓ GENERAL / SANT MATEU

Signatura: VIII.1 SMT

Mides: 32 × 22 cm

Fulls: (185)

Estat de conservació: regular

PADRÓ GENERAL / SANT RAFEL

Signatura: VIII.1 SRf

Mides: 32 × 22 cm

Fulls: (conservats 159)

Estat de conservació: regular

Observacions: incomplet

A la rectificació del 1830 s'hi han afegit dues famílies més.

1830

El padró general de la parròquia de la Mare de Deu de Jesús no es confeccionà com els altres, l'any 1828, sinó dos anys després, en realitzar les rectificacions de 1830.

PADRÓ GENERAL / JESÚS

Signatura: VIII.1 Js

Mides: 32 × 22 cm

Fulls: (221)

Estat de conservació: regular

1834

Extracte del padró general / Santa Agnès
Signatura: VIII.1 SAgn
Mides: 22 × 32 cm
Fulls: (10)
Estat de conservació: regular

Extracte del padró general / Sant Agustí
Signatura: VIII.1 SAg
Mides: 22 × 32 cm
Fulls: (10)
Estat de conservació: regular

Extracte del padró general / Sant Antoni
Signatura: VIII.1 SA
Mides: 22 × 32 cm
Fulls: (13)
Estat de conservació: dolent

Extracte del padró general / Sant Carles
Signatura: VIII.1 SCa
Mides: 22 × 32 cm
Fulls: (14)
Estat de conservació: regular

Extracte del padró general / Jesús
Signatura: VIII.1 Js
Mides: 22 × 32 cm
Fulls: (23)
Estat de conservació: regular

Extracte del padró general / Sant Joan
Signatura: VIII.1 SJo
Mides: 22 × 32 cm
Fulls: (27)
Estat de conservació: regular

Extracte del padró general / Sant Jordi
Signatura: VIII.1 SJr
Mides: 22 × 32 cm
Fulls:
Estat de conservació: regular

Extracte del padró general / Sant Llorenç
Signatura: VIII.1 SLlr
Mides: 22 × 32 cm
Fulls:
Estat de conservació: regular

Extracte del padró general / Sant Rafel

Signatura: VIII.1 SRf

Mides: 22 × 32 cm

Fulls: (13)

Estat de conservació: bo

1835

Extracte del padró general / Santa Agnès

Signatura: VIII.1 SAg

Mides: 22 × 32 cm

Fulls: (6)

Estat de conservació: dolent

PADRÓ GENERAL / SANTA AGNÈS

Signatura: VIII.1 SAg

Mides: 32 × 22 cm

Fulls: (97)

Estat de conservació: regular

Extracte del padró general / Sant Antoni

Signatura: VIII.1 SA

Mides: 22 × 32 cm

Fulls: (10)

Estat de conservació: regular

PADRÓ GENERAL / SANT ANTONI

Signatura: VIII.1 SA

Mides: 32 × 22 cm

Fulls: (130)

Estat de conservació: regular

Observacions: incomplet

Extracte del padró general / Sant Francesc de Paula

Signatura: VIII.1 SFrP

Mides: 22 × 32 cm

Fulls: (5)

Estat de conservació: dolent

Extracte del padró general / Santa Gertrudis

Signatura: VIII.1 SGer

Mides: 22 × 32 cm

Fulls: (9)

Estat de conservació: regular (tapa molt tacada)

PADRÓ GENERAL / SANTA GERTRUDIS

Signatura: VIII.1 SGer

Mides: 32 × 22 cm
Fulls: (79)
Estat de conservació: regular
Observacions: incomplet

Extracte del padró general / Jesús
Signatura: VIII.1 Js
Fulls: (14)
Estat de conservació: regular

Extracte del padró general / Sant Joan
Signatura: VIII.1 SJo
Mides: 22 × 32 cm
Fulls: (35)
Estat de conservació: regular

Document: Extracte del padró general / Sant Jordi
Signatura: VIII.1 SJr
Mides: 22 × 32 cm
Fulls: (7)
Estat de conservació: regular
Observacions: No conté una informació global i completa. Comptades 287 persones. Diu: «*Lista de los obligados a tomar carta de seguridad y que resulta del Padrón General formado en dicho pueblo*»

PADRÓ GENERAL / SANT MATEU
Signatura: VIII.1 SMT
Mides: 32 × 22 cm
Fulls: (173)
Estat de conservació: regular

Extracte del padró general / Sant Rafel
Signatura: VIII.1 SRf.
Mides: 22 × 32 cm
Fulls: (20)
Estat de conservació: bo
Observacions: cartes de pagament 237

PADRÓ GENERAL / SANT RAFEL
Signatura: VIII.1 SRf.
Mides: 32 × 22 cm
Fulls: (210)
Estat de conservació: regular

Gràcies a les dades facilitades per aquests escassos padrons que conservam, hem pogut fer el recompte de la població per parròquies durant els deu anys que van de 1825 a 1835, per famílies i per persones. En alguns casos no ha estat possible, ja que la documentació, tal com hem indicat, és incompleta.

Entre parèntesis figura el recompte realitzat per nosaltres si no coincideix amb el que inclou el padró, o bé si aquest no en porta:

PARROQUIA	ANY	VESINS O FAMÍLIES	HABITANTS
SANTA AGNES	1825		
	1826		(553)
	1828		
	1834		(589)
	1835	97	481
SANT AGUSTÍ	1825		
	1826		(529)
	1828	(142) 139	650
	1834	121	(658) 659
	1835		
SANT ANTONI	1825		
	1826		(776)
	1828	(196) 187	692
	1834	189	(815) 814
	1835	202	823
SANT CARLES	1825	PADRÓ INCOMPLET	
	1826		
	1828		
	1834	(200) 198	920
	1835		
SANTA EULALIA	1825		
	1826		(995)
	1828	(272) 269	999
	1834		
	1835		
SANT FRANCESC DE PAULA	1825		
	1826		(258) 158
	1828	(58) 59	242
	1834		
	1835	(63)	(252)
SANTA GERTUDIS	1825		
	1826		(677)
	1828	(171) 170	669
	1834		
	1835	(174) 175	(689) 690
JESÚS	1825		
	1826		(814)
	1828	221	870
	1834	170	884
	1835	(178)	
SANT JOAN	1825		
	1826		(1652)
	1828	(345) 337	1613
	1834	284	1656
	1835	(297) 299	
SANT JORDI	1825		
	1826		(703)
	1828	(197) 191	784
	1834	162	748

	1835	TAN SOLS RELACIO DE CARTES DE PAGAMENT: 287	
SANT JOSEP	1825		
	1826		(849)
	1828		
	1834		
	1835		
SANT LLORENÇ	1825		
	1826		(604)
	1828		
	1834	(147)	(657) 659
	1835		
SANT MATEU	1825		
	1826		(706)
	1828	(185) 183	798
	1834		
	1835	173	808
SANT MIQUEL	1825		
	1826		(895)
	1828		
	1834		
	1835		
SANT RAFEL	1825	(129)	
	1826		(848)
	1830	190	833
	1828	192	
	1834	(193) 168	(818) 820
	1835	(210)	(826)

Al llarg de tot el segle XIX la parròquia amb més població fou, amb diferència, la de Sant Joan (sempre amb més de 1.600 ànimes) Recordem que ja a principis del segle XVIII es construïren les dues vicaries de Sant Joan i Sant Josep perquè eren els dos indrets de la ruralia eivissenca amb més habitants. A l'extrem contrari, la parròquia que comptava amb menys població era la de Sant Francesc de Paula, a ses Salines (al voltant dels 250).

Per altra banda, tenint com a referència els padrons més complets, els de 1826, podem afirmar que les 15 parròquies del camp eivissenc comptaven al primer terç del segle passat amb una població que no arribava als 12.000 habitants (uns 11.800 aproximadament).

Quant als padrons d'Eivissa ciutat conservats —classificats per barris i carrers—, són molt més nombrosos i comprenen, des de 1825, gairebé tot el segle XIX fins a l'actualitat. Però tant aquests com els de les tres parròquies de l'illa de Formentera mereixen, pel seu volum i importància, capítol a part.

**Patrons i
tripulacions
eivissencs en el
correu oficial
durant el segle
XVIII**

Pere
Vilàs Gil
*Institut d'Estudis
Eivissencs*

Territoris (1999), 2:
169-179

Patrons i tripulacions eivissencs en el correu oficial durant el segle XVIII

Pere Vilàs Gil

Institut d'Estudis Eivissencs

Resum

L'article de Pere Vilàs Gil analitza amb deteniment la col·laboració dels patrons, tripulacions i vaixells eivissencs en el servei del correu oficial marítim entre diversos ports de la Península i les illes Balears i Pitiüses durant el segle XVIII. És un treball que vol ser rigorós i, per això, ha d'abastar les vessants geogràfica i històrica i ha d'estar concebut basant-se en documents oficials de diferents arxius.

Abstract

Pere Vilàs Gil's paper analyse soundly the collaboration of Ibiza's skippers, crew and vessels to the maritime Post Office among the Balears and Pitiüses' ports and the peninsula's during the XVIII century. This is a work that wishes to be strict, hence it should cope the geographical and historical approaches and must have been conceived based on official documents from several archives.

Recepció del manuscrit, 8 de setembre de 1997

Introducció

Fa uns anys tinguérem l'ocasió de publicar un treball sobre la incidència de vaixells i tripulacions eivissencs en el servei del correu oficial entre la base naval de Cartagena i la ciutat fortalesa d'Orà al segle XVIII.¹ També a la biografia del tinent de navili Jaume Planells Ferrer² apareixen algunes dades interessants sobre aquesta activitat amb informació de la dedicació d'alguns patrons eivissencs. En aquelles ocasions incidíem en l'estudi d'aquesta ruta, del servei prestat, del temps de dedicació, etc., dades que complementarem avui amb noves aportacions, però també parlarem d'un altre servei similar en el qual el patró també eivissenc Bartomeu Rosselló restà molts d'anys: el correu entre les ciutats de Barcelona i Gènova a mitjan segle XVIII. I, per acabar, deixarem constància del servei de correu entre Almeria i Melilla primer i entre Alacant i Maó més tard, rutes servides pel patró Rafel Prats.

¹ *Eivissa*, núm. 22, pàg. 27-29, Institut d'Estudis Eivissencs, Eivissa, 1992.

² Vilàs Gil, Pere. *Jaume Planells Ferrer, «Sít». Història d'un corsari*. Editorial Mediterrània, Eivissa, 1996.

Presència eivissenca en la conquesta d'Orà

Pel que fa a la ciutat d'Orà, és forçós anar fins al juny de 1732, mes en el qual una respectable flota de més de sis-centes naus de totes les classes es va reunir a Alacant per tal d'atacar aquesta ciutat costanera, aleshores en mans del rei d'Alger. La seua missió era transportar un exèrcit de quasi vint-i-vuit mil homes sota el comandament del comte de Montemar, capità general i comandant en cap de l'operació de desembarcament i conquesta de la ciutat. La flota es va confiar al tinent general de l'Armada Francisco Cornejo. La data escollida per a la partida d'Alacant va ser el dia 29 de juny.

Entre aquesta gran flota hi havia tres xabecs eivissencs i quatre de mallorquins, a més de la galiota *San Fernando*, comandada per Jaume Planells pare.

Jaume Planells i Antoni Cabanilles. Els primers eivissencs en el correu d'Orà

De les incidències de la travessia, el desembarcament i la conquesta, ja n'hem parlat en els treballs esmentats; del que avui voldríem deixar constància és que, una vegada conquistada la plaça, el necessari servei de comunicacions entre Orà i la Península va ser confiat a la galiota de Planells durant un temps que podem fixar entre juliol de 1732 i gener de 1734. La seua missió consistia a dur el correu oficial, però també li varen encomanar el transport de soldats, presos, queviures i qualsevol altra comunicació entre les dues ciutats, incloses les missions de protecció de combois.

Juntament amb Planells, també va ser destinat a fer aquest servei el seu company Antoni Cabanilles, comandant d'un dels xabecs eivissencs que varen prendre part en l'operació de la presa d'Orà. Gairebé des del primer dia després de la conquesta fins quasi al final del domini borbònic sobre la plaça d'Orà la família Cabanilles va estar lligada al servei del correu. Efectivament, va ser precisament Antoni Cabanilles qui el dia següent a la rendició de la plaça va sortir amb el seu xabec *Ave Maria* amb l'encàrrec de dur el marquès de la Mina a Cartagena amb la gran notícia.

El servei va ser cobert, doncs, per Jaume Planells els primers anys, juntament amb Antoni Cabanilles, així com pel vaixell d'Antoni Pasqual, el qual és possible que també prengué part en la conquesta.

Precisament conservam una còpia del contracte —l'únic que coneixem— firmat per aquest últim amb el xabec *San Antonio de Padua* i Antoni Cabanilles amb el *La Sagrada Família*, datat el 9 d'abril de 1751, en el qual s'estableixen les normes per cobrir el servei.

D'aquest contracte ja en donàrem compte a l'article esmentat de la revista *Eivissa*; ara bastarà dir que preveu la tripulació mínima que els vaixells han de dur (vuitanta homes), la dotació d'estrís per navegar dels vaixells, el sou mensual, les condicions de les preses, etc.

Accions en cors

A més del que disposa l'articulat del contracte, els patrons també tenien l'oportunitat d'actuar de corsaris. Amb aquest objecte hom els va proveir de la corresponent patent de cors, tal com aconsellava el fet de tenir dos o tres vaixells ben tripulats, ben armats i disposats a

sortir en qualsevol moment. En el cas d'obtenir preses en l'exercici de corsaris, segons l'esmentat contracte hom només els havia de descomptar l'1/5 per a S. M. i l'1/8 per a l'infant almirall general, a més de tenir l'obligació d'entregar l'arraix (patró) de la nau enemiga si aquesta era barbaresca, el qual anava directament a vogar a una de les galeres reials.

Pel fet que les darreres notícies que tenim d'aquest patró —Antoni Pasqual— com a correu d'Orà són de l'any 1764, és fàcilment comprensible que durant la tasca de tants d'anys es veiés involucrat en tota classe d'incidents en la seua navegació, tant pel que fa a la lluita constant contra el temps i els vents contraris, cosa ben freqüent, com pel que fa als nombrosos combats en els quals es va veure involucrat, no sempre amb resultat favorable per a ell. Algerians, anglesos i holandesos ben segur que coneixien la ruta que els vaixells de Planells, Cabanilles i Pasqual seguïen en la tasca del correu.

Guerra i comerç

A Antoni Cabanilles el va succeir el seu germà Joan, el qual, en un escrit del 5 de febrer de 1765, a propòsit de la petició que va fer per ser nomenat alferes de fragata, diu que fa dotze anys que és al servei.

El 3 de novembre de 1764 l'intendent de Cartagena, Juan Domingo de Medina, escriu al *baillio* fra Julián de Arriaga i li demana que, ja que el correu el fan els xabecs d'Antoni Cabanilles i d'Antoni Pasqual, segons el contracte signat el 9 d'abril de 1751, pel temps que imposi la voluntat reial, i que l'anomenat Antoni Cabanilles ja ha mort i l'ha heretat el seu germà Joan, interessa fer un altre contracte amb aquest, ja que en aquell moment manava el xabec.

Però la nit del 13 de novembre de 1765, quan Joan Cabanilles tornava d'Orà i es trobava als voltants de Cartagena, va intentar alliberar un vaixell valencià que havia estat agafat per un altre d'algerià. En el combat que hi va haver va morir Joan Cabanilles.

Podem fer-nos una idea de la multitud de tasques que s'exigia als correus i de les dificultats de tot tipus amb les quals es trobaven amb l'exemple següent: el dia 8 d'agost de 1762 Joan Cabanilles és preguntat per quina raó no ha aprofitat la sortida d'una esquadra per anar en conserva a Orà des de Cartagena. Cabanilles respon que a l'hora que l'esquadra havia sortit els vents eren contraris i, a més, a darrera hora havia estat requerit per l'intendent de Marina per carregar cinc-cents o sis-cents quintars de neu per als malalts de l'hospital d'Orà, a la qual cosa havia accedit.

Bartomeu Cabanilles. La segona generació

A Joan Cabanilles el va succeir el seu fill Bartomeu a partir de la nit mateixa de la seua mort en combat i, a més, li fou concedida la graduació d'alferes de fragata pel seu bon comportament en la persecució del xabec causant de la mort del seu pare. En la petició d'aquesta graduació recorda que, a més de fill de Joan Cabanilles, també és nebot d'Antoni, tinent de fragata graduat, el qual havia mort el passat any de 1764. Amb els dos germans finats havia navegat molts d'anys i, darrerament, fins i tot havia actuat de comandant del xabec anomenat *Ivisenco* per malaltia del seu pare.

Res no fa pensar que Bartomeu Cabanilles deixàs el servei de correu fins al 1777, any en el qual és nomenat capità del port d'Eivissa, amb un sou de 20 escuts al mes. Va prendre possessió d'aquest càrrec el 13 de maig de 1777.

De les seues vicissituds com a correu d'Orà, en tenim algunes dades, poques. La principal notícia és el combat que va tenir amb un pinc algerià el 21 d'octubre de 1773 durant una de les travessies. Bartomeu Cabanilles va sortir nafrat d'aquest combat fins al punt que li van haver de donar uns quants mesos de permís per anar a Eivissa a curar-se les ferides. El novembre de 1775 el comte de Riela informa que el rei havia resolt accedir a la petició dels patrons del correu Bartomeu Cabanilles i Antonio Lucena i augmentar 80 pesos més l'assignació de 300 que cobraven segons l'article 6 del contracte, per cobrir el sobrecost que suposa haver de transportar la tropa a Orà (normalment, quan s'havia de fer un transport important, s'organitzava un comboi a propòsit i els xabecs correu actuaven d'escortes; sembla que en aquesta ocasió havien decidit que els mateixos xabecs actuassin de transport).

Anteriorment, el 1773, ja els havia estat reconegut el dret de cobrar 500 pesos, però la mort del comandant general d'Orà, Carlos Reggio, va deixar l'assumepte sense efecte.

Bartomeu Cabanilles va morir el 10 d'abril de 1788, ja retirat, amb el grau d'alferes de navili. Durant i després del seu mandat com a capità del port d'Eivissa va intervenir en nombrosos combats contra enemics de la Corona, algerians o anglesos, en missions de cors, però això és un altre aspecte que no té res a veure amb el de correu d'Orà.

En poques paraules, si fem un repàs del paper que varen tenir els mariners eivissencs en tan important servei, veurem que és prou significatiu, i això des del primer moment de la conquesta d'aquesta fortalesa o fins i tot des dels preparatius, tal com queda reflectit en la biografia ja esmentada que hem publicat últimament sobre Jaume Planells, el primer correu d'Orà. El darrer patró eivissenc dels que tenim notícies que s'encarrega d'aquesta missió va ser, doncs, Bartomeu Cabanilles, el qual va ser substituït pel pilot retirat Juan de Estade el mes de març de 1777. Atès que l'última dominació espanyola sobre aquesta ciutat va durar de 1732, data de la conquesta, al 12 de setembre de 1791, data en la qual la Corona cedeix la sobirania a la regència d'Alger en un tractat de pau, veiem que la major part d'aquests cinquanta-nou anys que va durar la permanència espanyola el correu va estar cobert per patrons i tripulacions eivissencs, excepte els últims catorze anys, dels quals no hem trobat documentació que ho faci palès.

Antoni Pasqual

Un altre patró íntimament relacionat amb el correu d'Orà fou Antoni Pasqual. Tot i que no era eivissenc de naixement, va residir a Eivissa i va estar tota la seua vida envoltat de tripulacions en la seua major part eivissenques, així com també navegà en vaixells construïts a l'illa. Probablement era natural d'Alacant, perquè el mes d'agost de 1765 va demanar permís per anar a aqueixa ciutat a solucionar uns problemes familiars derivats de la mort del seu pare. No sabem si el de Pasqual era un dels altres xabecs que varen prendre part en la conquesta juntament amb la galiota que manava Jaume Planells i el xabec d'Antoni Cabanilles; no tenim dades que ho assegurin, però bé podria ser perquè ja des de l'any 1730 tenia el grau d'alferes de fragata. El 1763, en un memorial que va fer per demanar el grau de tinent de fragata, diu que té setanta-quatre anys i que serveix en el correu d'Orà des de l'any 1735 amb el seu xabec *San Antonio de Padua*. Aquest memorial d'alguna manera es contradia amb un altre que va fer quatre anys més tard, el 1767, un abans de la seua mort, per demanar que li sigui concedit el sou de tinent de fragata (en l'anterior petició li havien concedit el grau però no el sou). Al·lega que ha de mantenir tres fills de deu, dotze i catorze anys, a més de la seua esposa, i no li basta amb el sou que té.

En aquest darrer memorial rectifica l'anterior i diu que està en el servei des de 1733, solament un any després de la conquesta i compartint el servei, recordem-ho, amb Jaume Planells i Antoni Cabanilles. La seua petició va ser atesa amb la promesa que quan els seus fills tinguessin l'edat necessària serien admesos a la Marina.

Alguns fets d'aquest oficial durant els molts d'anys que va servir en el correu palesen la seua preparació i valentia: el 1734 va haver de tornar a Orà navegant prop de la costa barbaresca a causa del vent contrari; els de terra l'atacaren amb descàrregues de fusell i ell va haver d'utilitzar l'artilleria i provocà alguns morts amb els canons. El 4 de setembre de 1735 agafà una galiota barbaresca amb 19 tripulants, a més de l'arraix, i va ser autoritzat a vendre'ls sense el preceptiu descompte de l'1/5 per al rei. El 9 d'agost de 1737, Pasqual i Cabanilles agafaren un vaixell del qual no coneixien la bandera i el dugueren a Orà; anava carregat amb material de guerra. El 28 del març de 1740, quan sortia de Ceuta, va agafar un vaixell holandès que navegava de Falmouth a Nàpols; duia 633 bótes d'arengades i 60 quintars de bacallà; el vaixell holandès va fer una maniobra per posar la proa en direcció a Gibraltar, amb intenció de fugir, però Pasqual li va tallar el camí i el va dur presoner a Ceuta. El dia 3 de juliol d'aquell mateix any va agafar un vaixell anglès prop de Ceuta carregat amb 120 tones de carbó de pedra, 20 caixons de candeles de sèu, 138 bótes de cervesa, 5 bótes de salmó, 400 lliures de formatge, uns quants parells de sabates de dona, 3 pilons de sucre, 2 bótes de sidra i 10 pintures angleses. El dia 7 d'octubre tornà a entrar a Ceuta amb una càrrega de 909 quintars de bacallà agafats a un vaixell anglès.

El cost d'un vaixell

No tot anava sempre tan bé, ja que el 1748 va fer construir a Eivissa un xabec nou que li va costar 13.500 pesos. Al cap de poc de navegar va caure en mans dels anglesos, encara que no tenim més informació sobre aquest fet; el cas és que va perdre la inversió i es va veure obligat a seguir navegant amb el *San Antonio de Padua*.

El 1752 Pasqual va proposar vendre el xabec a la Reial Armada i l'hi varen valorar en 104.439 reials de billó i 5 morabatins.

Aquest assumpte de la valoració del xabec és un dels aspectes més interessants de la documentació consultada, ja que ens permet tenir una idea del valor d'una d'aquestes naus, dada que poques vegades hem trobat. El 14 de juliol de 1753 Pasqual, juntament amb el seu company Antoni Cabanilles, feia el servei amb un xabec anomenat *Gavilán*, de 300 tones, però aquest vaixell resultava massa gros per als escassos quaranta homes de tripulació de què disposaven i feren la proposta de canviar-lo per un altre de més petit i, per tant, més adequat al nombre de tripulants; proposaren un dels dos xabecs propietat de l'Armada: *Cathalán* o *Ivisenco* i que els fos abonada la diferència en diners. Taxaren el valor dels dos xabecs en uns 9.000 pesos cada un. Respecte a aquest assumpte, l'intendent de Cartagena informà a Madrid que o bé els augmentaven la tripulació a noranta homes o bé els concedien allò que sol·licitaven, ja que de la manera que navegaven era molt fàcil caure en mans de l'enemic. La proposta va ser acceptada: a Pasqual li varen adjudicar el *Cathalán* a canvi del *Gavilán* i, a més, 18.575 reials de billó i 22 morabatins. La taxació, raonada gairebé peça per peça, la varen fer el capità i els mestres majors de la Maestranza de Cartagena.

El 17 de setembre de 1757 Pasqual era al port d'Orà; des d'allí varen veure tres xabecs eivissencs navegant a tota vela perseguits de dues galiotes algerianes. Pasqual va

tenir temps d'embarcar una companyia de granaders i sortir en ajuda dels xabecs i va aconseguir que els atacants es posassin en fuga.

El mes de juny de 1768 demanà el grau de tinent de navili (amb el sou de tinent de fragata) pels trenta-tres anys de servei en el correu d'Orà i haver perdut sis vaixells: tres que li varen agafar els algerians i tres els anglesos. Amb la darrera pèrdua en mans dels anglesos diu que havia agafat una fragata anglesa de vint-i-quatre canons i cinquanta homes de tripulació a les onze del matí. Va navegar tot aquell dia i tota la nit amb el vaixell anglès presoner i quan es va fer de dia es va trobar envoltat enmig de dues esquadres angleses amb un total de quaranta-set vaixells de guerra. Naturalment va haver de deixar-ho tot, abandonar el vaixell i fugir d'allà amb les llanxes de salvament. La carta va signada per la seua esposa, Ana Maria de Perca, perquè ell era incapaç de fer-ho a causa d'estar completament cec.

Els Pasqual fills

L'1 d'agost de 1768 Antoni Sever Pasqual, fill d'Antoni Pasqual, demana que li sigui permès agafar el comandament del xabec correu en idèntiques condicions que fins aleshores ho havia fet el seu pare, ja que aquest està molt malalt i segurament no estarà gaire temps a morir per mor de la pena que té, diu ell, perquè li han embargat el vaixell a causa de l'informe malintencionat del seu company de servei Antonio Lucena. Proposa que li sigui concedit el servei de la mateixa manera que s'havia fet amb el fill de Joan Cabanilles. L'intendent de Cartagena, Carlos Reggio, informà el dia 23 d'agost d'aquell any que Antoni Pasqual havia mort a Cartagena el passat dia 20.

Finalment, l'última notícia que tenim dels Pasqual és del 19 d'octubre de 1771, data en la qual Antoni Sever Pasqual i Josep Nemesio Pasqual, dos dels fills d'Antoni, demanaren una col·locació a la Marina, que complí la promesa feta a son pare l'any 1767.

Pere Juan Serra

És forçós esmentar aquí també el patró Pere Juan Serra (sovint anomenat *Sierra* en els documents oficials), el qual navegà molts d'anys de segon amb Antoni Cabanilles i protagonitzà algunes accions en absència del seu capità. Aquest patró el dia 31 d'agost de 1742 va demanar el grau d'alferes de fragata. En l'acostumat memorial que va fer per justificar la seua petició diu que va anar de segon amb Antoni Cabanilles des de l'ocupació d'Orà fins al gener de 1737, any en el qual va passar de segon patró a la galiota de Jaume Planells per un sou de 18 escuts al mes. En aquesta galiota va servir un any, onze mesos i vint-i-tres dies, fins que el vaixell va ser desarmat. Cabanilles el va tornar a agafar com a patró del xabec en la seua absència, i hi va navegar dinou mesos mentre feien el transport del regiment de Còrdova a Orà. A més d'això, va agafar dos vaixells algerians, un a la vista d'Orà i un altre la nit del 21 de novembre de 1741, quan el xabec correu de Cabanilles, manat pel segon Pere Juan Serra en absència del patró, navegava prop del cap de Cope en direcció a Cartagena. Allà va tenir un combat amb un vaixell nord-africà. Com a resultat d'aquest combat varen caure presoners l'arraix i trenta-tres tripulants sans i estalvis, i n'hi va haver un de mal ferit, a més de set morts, i varen alliberar cinc pescadors valencians que havien caigut presoners dels algerians la nit anterior entre Altea i la Vila Joiosa. Per part dels espanyols va morir el sergent que comandava l'escamot de soldats d'infanteria que

duien a bord, i el mateix patró Pere Juan va resultar ferit d'un tret de bala que li va travessar el pit i li va trencar el braç dret per dues parts. El vaixell agafat anava armat amb sis canons, onze pedrers i gran quantitat de fusells, armes blanques i algunes ampolles de foc. La declaració d'allò que havia succeït va ser agafada per l'escrivà de Marina i l'interpret a la punta del moll de Cartagena, a una distància prudencial i col·locats aquests a sobrevent de l'arraix i de Pere Juan, ja que complien quarantena. Pere Juan fonamentà la petició d'ascens en el fet que quan feia un transport de tropes, tot i que ell n'era el responsable, ni els soldats ni els sergents ni de molt els oficials no li tenien gens de respecte ni obediència perquè no tenia la graduació d'oficial. D'aquest patró no en sabem res més fins al 2 d'agost de 1771, data en la qual és nomenat capità del port d'Eivissa, amb un sou de 30 escuts mensuals; fins aquell moment ho era del de Salou. Pere Juan Serra va morir el 12 de setembre de 1775.

El correu de Gènova

Del servei de correu d'Orà servit per eivissencs, poques coses podem afegir, per ara, a tot el que ja s'ha dit, però sabem de l'existència d'un altre correu també servit per un patró i un vaixell eivissencs: el de Barcelona a Itàlia, concretament a la zona de Gènova i Liorna (actual Livorno). Aquest servei va ser cobert molts d'anys pel patró Bartomeu Rosselló. Tot i que les notícies que tenim d'ell i del servei que feia són més aviat minses, sabem que navegava amb un pinc de la seua propietat anomenat *Nuestra Señora del Rosario* i que era un dels sis vaixells que cobrien aquest servei.

En un document sense data aquest patró diu que està contractat des de l'any 1721, sempre amb encàrrecs importants. El 1725 el marquès de La Paz li va prometre que l'atendrien bé. El 1730 alliberà un pinc espanyol agafat pels corsaris algerians i demanà 8 reials de billó per a tota la vida per poder atendre la seua nombrosa família de set fills.

Tothom qui coneix el golf de Lleó sap les dificultats de la navegació en aquells indrets, sobretot en determinades èpoques de l'any. Aquells correus havien de navegar sovint tocant pràcticament les roques de la costa francesa, allà on la tramuntana no té espai per encrespar la mar, cosa que els francesos no sempre toleraven.

Bartomeu Rosselló es va veure obligat a entrar al port de Vilafranca de Savoia, on el varen obligar a exhibir la patent de sanitat de Barcelona i, a més, les autoritats franceses li volien registrar la càrrega, cosa que, lògicament, Rosselló no va consentir. En aquella ocasió navegava amb un pinc anomenat *San Antonio de Padua*.

L'11 de desembre de 1740 el cònsol espanyol a Liorna informà al ministre principal de Marina, Cenón de Somodevilla, que el cònsol austríac volia impedir l'entrada a aquella ciutat al xabec de Bartomeu Rosselló a causa d'haver agafat aquest un vaixell holandès.

Rafel Prats. El correu de Melilla i de Maó

Pel que fa al patró Rafel Prats, tenim notícies que ja el 1774 tenia la concessió del servei de correu entre les ciutats d'Almeria i Melilla. Precisament aquest any, tot i que no hem pogut saber-ne el dia o el mes, li varen encomanar la missió d'escortar un comboi de disset vaixells. Quan eren devers a la meitat del trajecte es va declarar un temporal d'aquells ben freqüents a l'Estret i ell, amb el seu xabec *San Antonio de Padua*, va ser l'únic que va saber entrar al port de Melilla. Un any després, el 1775, dues galiotes

barbaresques varen agafar una falua de Melilla. Rafel Prats, després d'embarcar trenta granaders i reforçar la seua tripulació amb dotze mariners catalans d'un vaixell mercant amarrat al port, va sortir a la seva recerca. No va trobar les galiotes, però sí que va poder recuperar la falua després d'un combat a l'anomenada cala de Tramuntana quan l'estaven desballestant.

No tornam a saber res d'aquest patró fins a l'1 d'abril de 1781, data en la qual va demanar patent de cors, cosa que ens fa suposar que ja havia abandonat el servei. La seua petició va ser atesa i el dia 16 d'octubre d'aquell any li és facilitat a Cartagena l'armament següent: 6 canons de ferro del 4, 6 curenyes per als canons del 4, 6 canons de ferro del 3, 6 curenyes per als canons del 3, 12 pedrers del 2, 12 falques de ferro per als pedrers, 4 esmerils de ferro, 30 fusells, 60 pistoles, 30 piques, 30 espases, 300 bales del 4, 50 palanquetes del 4, 300 bales del 2 regruixudes perquè no en disposaven del 3, 50 palanquetes del 3, 300 bales del 2 per als pedrers, 864 bales d'1/4 en 72 saquets de metralla del 4, 864 ídem en 72 saquets del 3, 200 lliures de bales de mosquet en 2 caixons, 200 ídem per a fusells en 2 caixonets, 100 ídem per a pistola en un caixonet, 800 lliures de pólvora en 8 barrils, 96 ampolles de foc, 200 lliures de metxa, 12 planxes de plom per a canons del 3 i del 4, 6 xifles plens i 1 raima de paper per a cartutxos, a més d'una extensa relació d'estrís per a la navegació.

Després d'armar el xabec, Rafel Prats va rebre l'ordre de cobrir el servei del correu entre Alacant i Maó, aquesta última ciutat recuperada recentment per Carles III per a la Corona espanyola. La primera missió extra que li encomanaren va ser la de transportar a Maó una unitat militar de cent homes que venien des de Màlaga per terra. Al mes de desembre li varen lliurar 1.400 pesos a compte del mes a fi que pogués alimentar la tripulació.

El setembre de 1782 va rebre l'encàrrec d'escortar dos vaixells de càrrega que havien de dur queviures a Maó, però un temporal va dispersar el comboi i Rafel Prats va anar a parar a Palamós.

El mes següent, l'octubre de 1782, Rafel Prats és acomiadat del servei, però gràcies a aquest document podem saber que el *San Antonio de Padua*, a més de l'armament que s'ha esmentat, duia una tripulació de vuitanta homes i que havia estat contractat per 700 pesos al mes.

L'última notícia que tenim d'aquest patró en el servei de correu és del 25 d'octubre de 1783, data en la qual l'Administració de Marina li denega l'oferiment d'entrar de nou al seu servei amb un xabec de la seua propietat recentment construït a Eivissa, de la mateixa manera que en aquell temps s'havia fet amb Bartomeu Cabanilles. Aquest nou xabec era capaç per a setze canons (dotze del 6 i quatre del 4) i cent homes de tripulació.

Bibliografia

- Vilàs Gil, Pere. «El Correu d'Orà». *Eivissa*, núm. 22, pàg. 27-29, IEE, Eivissa, 1992.
Vilàs Gil, Pere. *Jaume Planells Ferrer, «Sit». Història d'un corsari*. Mediterrània, Eivissa, 1996.

Documentació consultada

Arxiu General de Simancas

Oficials de Marina: lligalls núm. 3, 9, 10, 11, 21, 22, 23, 24, 25, 26, 29, 30, 70.

Arsenals: lligall núm. 322.

Cors, Preses i Presoners: lligalls núm. 524, 527, 528, 531, 533, 534, 546, 547, 549, 550.

Navegació de Particulars: lligalls núm. 493, 494, 495, 496, 497, 503, 504, 505, 509, 510, 514, 515, 516, 517, 518, 519.

Expedicions a Europa: lligalls núm. 432, 436, 438, 468, 473.

Províncies: lligall núm. 183.

Arxiu de la Base Naval de Cartagena

PIA/P15, ll.4 q.16, ll.4 q.19, ll.2 q.12.

DOCUMENTACIÓ

Las feixes de Ibiza

George M.
Foster

Territoris (1999), 2:
183-193

Las feixes de Ibiza¹

George M. Foster²

(Traducción por A. López Gómez)

Durante casi ocho siglos, grandes espacios de la Península Ibérica estuvieron dominados por los musulmanes, y aun perduran numerosos recuerdos de su cultura material y espiritual en este lugar de encuentro de Oriente y de Occidente. Un rico vocabulario de arabismos fue añadido a los idiomas español y portugués; por ejemplo, las palabras españolas relacionadas con el riego son casi todas de origen árabe: *azud*,³ *acequia* (canal de riego), *aljibe* (cisterna), *alberca* (estanque), *alfarda* (impuesto de riego), etc. Los moros⁴ fueron famosos en el cultivo intensivo de pequeñas parcelas, y de aquí la expresión popular «trabajar penosamente como un moro».⁵ Ciertas zonas de la Península consideradas como tierras áridas por los escritores cristianos son estimadas como de suelos fértiles por los autores árabes. Los moros idearon técnicas especiales para el cultivo intensivo en zonas de escasas lluvias y fueron no menos ingeniosos para sanear tierras con excesiva humedad.

En el legado cultural dejado a España por los moros nada hay más ingenioso y aparentemente menos conocido que el sistema de agricultura practicado en las tierras saneadas (*feixes*) que bordean la bahía de Ibiza. Esta ciudad, con una población de 10.000 habitantes, es la capital y el puerto principal de la isla del mismo nombre, la tercera en

¹ Artículo publicado en *Estudios Geográficos*, n.º 48, Agosto 1952, pág. 559 y siguientes por cortesía de la American Geographical Society, de Nueva York; el artículo original, bajo el título «The feixes of Ibiza», ha sido publicado en su revista *The Geographical Review*, 1952, XLII; abril núm. 2; pág. 227 37. *Som davant d'una reedició de la traducció que es publicà al Boletín de la Càmera de Comerç Industria y Navegación (Palma), núm. 639 (1963), 88-93 (Nota de Territoris).*

² El Dr. FOSTER es director del Instituto de Antropología Social de la Smithsonian Institution, de Washington. Su artículo es el resultado de una excursión a Ibiza en el verano de 1950, mientras se hallaba en España realizando un estudio etnográfico general.

³ El autor traduce *azud* por rueda para elevar el agua (water wheel), pero también se emplea para indicar una presa para dirigir el agua El Diccionario de la Academia acepta ambos significados, y el de *azuda*, sólo en el primer caso. (N. del T.)

⁴ El autor utiliza generalmente esta palabra (Moors), que hemos respetado, aunque sería más adecuada la de musulmanes (N. del T.).

⁵ La frase vulgar referida a trabajos duros más corriente en España no es ciertamente ésa, sino trabajar como un negro. (N. del T.).

extensión de las Baleares. Ibiza, la adyacente y más pequeña Formentera y varios islotes más son llamados en conjunto las Pitiusas. El punto más próximo de Ibiza se encuentra a 100 kilómetros escasamente al SE de Valencia. La isla fue reconquistada a los moros en 1235 por los catalanes, y sus habitantes se parecen a los de Cataluña y Valencia tanto cultural como lingüísticamente; pero el transcurso de siete siglos ha ocasionado también peculiares variantes locales que permiten distinguir la isla como una unidad cultural. La influencia mora es notablemente clara en la ciudad misma, con sus casas encaladas y de tejados planos, las cuales se fijan en las laderas de un cerro rodeado por alta muralla y coronado por la vieja catedral.

En el municipio de San José se obtienen grandes cantidades de sal por la evaporación del agua marina; con esta excepción, la agricultura es la ocupación principal de los isleños. Olivos, almendros, algarrobos, vides, cereales y hortalizas son los principales cultivos, fundamentalmente en secano. Pero a lo largo de la costa NW de la bahía de Ibiza y a corta distancia al E, detrás de la playa de Talamanca, la naturaleza ha señalado el escenario para un tipo singular y muy eficiente de horticultura de regadío.

Las «*feixes*»

La bahía, de forma aproximadamente circular y un kilómetro de diámetro, ha sido protegida en la orilla occidental con un malecón, y los dragados periódicos permiten el acceso a los barcos correos de 2.000 toneladas que arriban dos veces en semana y a los pequeños de cabotaje que amarran en el muelle de piedra, tendido al pie de la vieja ciudad amurallada. Pero más de la mitad de la bahía tiene menos de un metro de profundidad, y el agua se funde gradualmente con la pantanosa ribera, dominio mixto que no es tierra ni mar. En efecto, la pendiente cerca de la orilla es tan suave que sin la ayuda del hombre no habría una línea de costa definida; los materiales sedimentarios arrastrados durante muchos años desde las colinas del norte han desplazado poco a poco al agua. En algunos sitios una mata de vegetación ha crecido sobre este barro líquido, pero la superficie, aunque consolidada, vibra todavía al paso y manifiesta claramente la proximidad del agua.

Este suelo potencialmente rico, ha sido saneado por una serie de zanjas de desagüe construidas de forma que elevan ligeramente el nivel de la tierra, eliminan la excesiva humedad del suelo y humedecen el subsuelo; se ha hecho así posible una agricultura intensiva de tipo hortícola en esta zona, de otra forma inútil. Los canales o acequias han sido excavados perpendicularmente a la costa a una profundidad ligeramente inferior al nivel del mar y espaciados de 20 a 50 pasos (un paso equivale, aproximadamente, a 0,8 metros). El espacio entre los canales se llama *feira* (plural *feixes*)⁶. En la parte posterior de cada *feira*, excepto en las más alejadas hacia el interior, una tercera acequia une a las otras dos. Desde el aire la tierra se vería como un tablero de ajedrez de parcelas rectangulares de superficie desigual⁷ y separadas por canales llenos de agua. Las acequias miden de uno a tres metros de anchura y hasta un metro de profundidad; la tierra removida en la excavación se ha echado sobre los campos, el nivel de los cuales está a medio metro, por término medio, sobre el del agua en las acequias. No hay muros de contención, pero a lo largo de los canales se ponen cepas bajas de vid y sus raíces ayudan a consolidar la tierra.

⁶ Los informantes no dan etimología o traducción. La palabra es, posiblemente, de origen árabe.

⁷ Las superficies se miden con el antiguo *tornai*, cuadro de 30 pasos o 576 metros cuadrados.

Cada acequia longitudinal vierte directamente a la bahía o a un canal transversal que sigue por el interior de la carretera que bordea el agua. En este punto la acequia se estrecha para alojar una compuerta de madera (*compuerta*). En tiempo seco están cerradas para mantener el nivel del agua en los canales un poco más alto que el del mar y el acuífero en las tierras a la altura deseada. En época lluviosa, cuando la infiltración y la escorrentía amenazan inundar las *feixes*, se abren las compuertas y el exceso de agua se vierte en la bahía. Hay un período crítico cuando las mareas altas acompañadas por viento sur introducen agua del mar en las acequias; cerrando las compuertas se reduce el peligro, pero generalmente las *feixes* más próximas al mar sufren algún daño por la infiltración de sal, para lo cual el único remedio es el lavado lento y natural por la lluvia y el agua subterránea.

El riego se realiza por endósmosis. El agua de las acequias se infiltra en el subsuelo de las *feixes* hasta una distancia de varios metros; para que llegue a todas partes se disponen pasos especiales subterráneos (*fibles*, en singular *fibla*). Al prepararse el campo se divide en secciones cuadrangulares y se excavan zanjas de un metro de anchura y a una profundidad bastante inferior al nivel normal del agua. Sobre el suelo se extiende una capa de ramas de pino y sobre ella otra de *pedra morta*,⁸ en bloques del tamaño aproximado de un ladrillo grueso; por su forma irregular dejan anchos intersticios por los que fluye el agua fácilmente. Las piedras se cubren con una planta acuática (sin identificar) cogida de la bahía, donde crece en largas bandas; finalmente, se rellena con una capa de tierra de 20 centímetros de altura, aproximadamente, para nivelar con los campos adyacentes. Las ramas de pinos y el ligero peso específico de las piedras impiden que éstas se hundan demasiado; las plantas acuáticas, por supuesto, evitan que la tierra de encima se deslice entre las piedras.

Una *feixa* típica observada medía 42 por 102 pasos (unos 33 por 80 m.) con el eje mayor hacia el mar. Estaba recorrida por una *fibla* en toda su longitud y tenían otras ocho *fibles* transversales, una cada 42 pasos (fig. 1); el propietario creía que esta división era aproximadamente la mejor. Otra *feixa*, una de las mayores, medía 200 pasos de largo por 30 de ancho y estaba provista de 16 *fibles* transversales, pero carecía de canal longitudinal; el dueño pensaba que una *fibla* longitudinal u otras transversales adicionales mejorarían el riego, pues en tiempo seco algunas partes de la *feixa* no recibían bastante humedad.

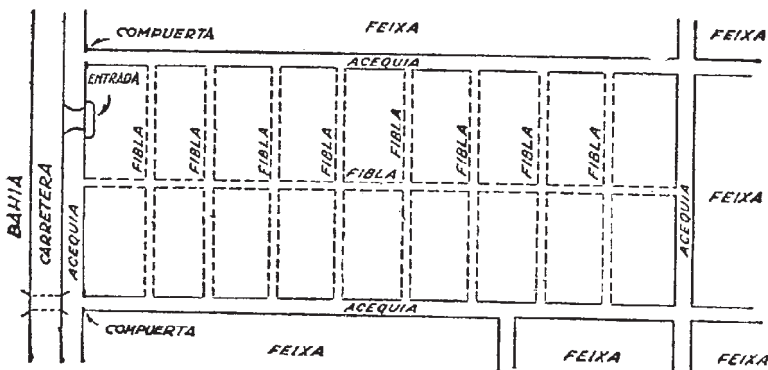

Fig. 1. Esquema de una *feixa* típica.

⁸ En Ibiza la piedra se divide en *morta* y *viva*. La primera es toda roca ligera y porosa; la segunda, si es densa y pesada.

Pocas *feixes* tienen el número ideal de *fibles*. Estas son relativamente costosas de reconstruir, y se obstruyen después de cierto número de años (de treinta a cien). Además se pierde para el cultivo una faja de tierra de tres metros de anchura por lo menos (el canal y la tierra sobre la que se arroja la tierra excavada), serio obstáculo en una propiedad tan valiosa. La construcción es casi siempre imposible en invierno porque el agua es tan fría que hace el trabajo peligroso y durante la época de desarrollo de las plantas los propietarios son reacios a robar tiempo a los cultivos. Resulta de ello que sólo hay una temporada breve que se pueda aprovechar, en primavera, cuando el agua ya no es tan fría y antes de que empiece la máxima actividad agrícola. Este período no es nunca suficiente para satisfacer las necesidades de los campos.

El visitante de Ibiza no ha de ir lejos para ver *feixes*; paseando hacia el N, a lo largo del malecón, pasado el Club Náutico, se encuentra una carretera de tierra con una estrecha faja de tierras pantanosas a la derecha, junto al agua. A la izquierda del camino sigue un canal paralelo y detrás se hallan fértiles huertas salpicadas de varios frutales. El canal está cruzado a cortos intervalos por pequeños puentes, la mayoría de ellos cerrados por un curioso pórtico de adobe encalado y rústica puerta de madera. Estas entradas son el signo distintivo de las *feixes* (*portals*) la indicación segura de que han comenzado las huertas. Detrás de los pórticos se ven algunas casas, pero la mayoría de los propietarios y

Fig. 2. *Portals* de *feixes*.

trabajadores viven en la ciudad y cada día recorren la corta distancia que les separa de sus parcelas; los mosquitos son abundantes y, además una casa resta terreno que puede ser productivo. La primera serie de portadas corresponde al *Prat de Vila* (en castellano, Pradera de la Villa). Después se encuentra una pradera salpicada de árboles en la que pastan las vacas y luego surge una segunda serie de portadas más espaciadas que las primeras. Aquí parecen ser mayores las *feixes*, cortadas por pocas acequias y regadas quizá con menos intensidad; las casas son más frecuentes. Este grupo de huertas se llama *Prat de ses Monges* (Pradera de las Monjas) porque la tierra pertenecía a las religiosas agustinas.⁹ (Fig. 3 y 4).

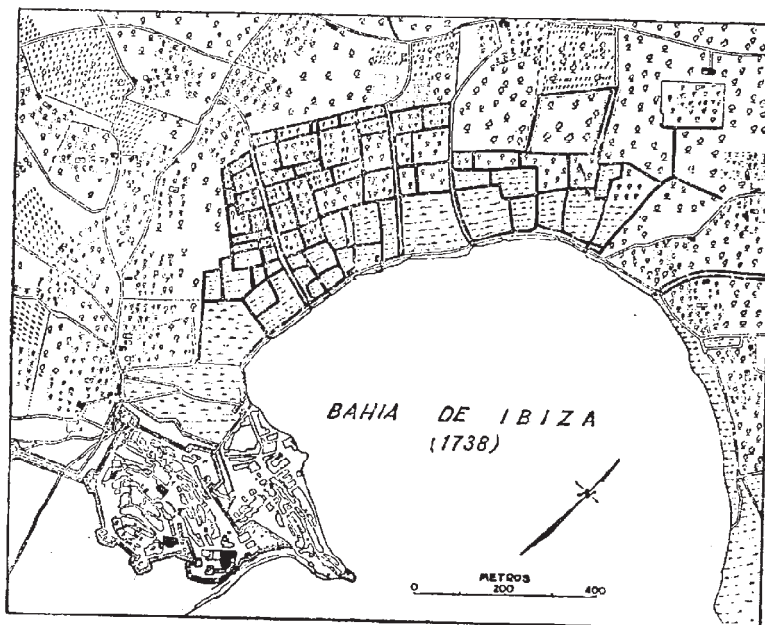

Fig. 3. Plano de Ibiza y las *feixes* del Prat de la Vila en 1738. La extensión de las acequias semeja casi la misma que en la actualidad, pero las *feixes* situadas junto al mar parecen aun en periodo de saneamiento.

En la mayoría de las *feixes* se encuentra un sencillo cobertizo para los aperos, sombreado por una o dos higueras. Parte del espacio puede usarse para tener cerdos o cabras en un pequeño corral; a un lado de la cerca aparece generalmente un montón de estiércol animal cuidadosamente apilado. Puede haber frutales, particularmente en los bordes de las acequias, pero raramente en tal número que sombreen el campo demasiado; los más comunes son las higueras, perales, membrillos, granados y albaricoqueros; a menudo los senderos de la huerta están cubiertos por emparrados.

⁹ Estos nombres fueron facilitados por don Pedro Ferragut y otros. Navarro, del cual es la única descripción de la feixes conocida por el autor, llama a las más próximas a la ciudad «de las Monjas» y a las más lejanas, «de Talamanca» (VÍCTOR NAVARRO: *Costumbres en las Pithiusas*. Real Academia de Ciencias Morales y Políticas, Madrid, 1901; pág. 81).

El sistema agrícola

Un aspecto característico del cultivo en las *feixes* es el uso del semillero para alargar la estación de crecimiento a sus límites absolutos.¹⁰ La forma más completa es la utilizada en el boniato (*convulvulus batatas*),¹¹ que es el principal cultivo. Se excava un espacio rectangular de varios metros cuadrados hasta una profundidad de dos «palmos» (unos 40 cm). En el fondo se colocan tronchos de berza o pajas de las fundas de botellas de vino y se cubren con una capa delgada de *hierba de acequia*, una planta de agua dulce que crece en ellas; se tapa con un lecho de estiércol y sobre él se ponen los tubérculos de boniato recubiertos por estiércol pulverizado y encima un poco de tierra. El calor del estiércol hace que los tubérculos germinen rápidamente y a los diez o quince días se riega el semillero para refrescar los brotes que, si no, «se quemarían». Los semilleros se preparan generalmente en diciembre y los retoños estarán listos para el trasplante a fines de marzo, según costumbre inmediatamente después de San José (el día 19). De hecho, sin embargo, el semillero se mantiene para producir vides con vástagos durante varios meses, trasplantando los últimos en julio; cada uno de ellos se arranca de la planta madre y se encierra en el campo a unos 10 cm. de sus vecinos.

La remolacha, las coles y las cebollas requieren mucho menos trabajo; se mezcla tierra y estiércol formando un lecho delgado, se esparce la simiente y se consolida con el riego. Los tomates y una pequeña cantidad de pimientos se siembran en cajas en el lado soleado del cobertizo; otras plantas son sembradas directamente sin utilizar semillero. En

¹⁰ El autor no ha podido obtener datos climáticos de la isla de Ibiza. A continuación inserta las de Palma de Mallorca, cuyo clima es probablemente análogo al de Ibiza, según el autor, quién indica las medidas mensuales de unos treinta y cinco años facilitadas por el Servicio Meteorológico de Estados Unidos en grados Fahrenheit y pulgadas de lluvia. Hemos creído más conveniente sustituirlas por las del período internacional 1901-30, según nuestro Servicio Meteorológico Nacional, en grados centígrados y milímetros. Vid CAÑEDO ARGÜELLES; E. *Meteorología* Madrid, 1949, pág. 434-5 y 440-1, 440-5 y 460-1.

	Temperatura máxima media	Temperatura mínima media	Lluvia
Enero	14,1	6,0	36
Febrero	14,7	6,3	38
Marzo	16,6	7,9	9
Abril	18,7	9,8	37
Mayo	22,5	13,0	43
Junio	26,3	16,6	21
Julio	29,5	19,5	8
Agosto	30,0	20,2	14
Septiembre	17,9	17,9	67
Octubre	22,9	14,3	67
Noviembre	18,0	10,4	58
Diciembre	15,3	17,6	53
Año	21,3	12,5	481

La temperatura máxima absoluta en dicho período ha sido 39'0°, en agosto, y la mínima, 3'0° en diciembre. Datos climáticos de Formentera, a base de una serie corta pueden verse en el trabajo de J. VILÀ VALENTÍ «Formentera. Estudio de geografía humana». Estudios Geográficos; 1952, agosto, n.º 40; pp. 391-3 (N. del T.).

¹¹ Generalmente se le llama *moniato* en Ibiza. (Ambas acepciones, así como la de *buniato*, son aceptadas por el *Diccionario* de la Academia de la lengua. (N. del T.).

tiempo frío todos los tipos de semillero se cubren con trapos o toscas esterillas. Los principales cultivos, con la época de plantación y trasplante, son los siguientes:

CULTIVO	SIEMBRA EN SEMILLERO	TRASPLANTE O SIEMBRA EN «FEIXA»
Boniato	Diciembre	Marzo-julio
Remolacha	Diciembre	Marzo-abril
Col	Enero	Marzo-junio
Cebolla	Noviembre-diciembre	Febrero
Tomate	Noviembre	Febrero-marzo
Pimiento picante	Noviembre	Abril
Alfalfa	—	Diciembre-enero
Patata	—	Febrero-marzo
Patata tardía	—	Agosto
Maíz	—	Marzo-junio
Ajo	—	Octubre-enero
Habas	—	Septiembre-noviembre
Melones	—	Primavera
Sandías	—	Primavera
Guisantes	—	Septiembre-noviembre
Lechuga	—	Todo en año excepto en invierno

Casi todas plantas se cultivan en una sola *feixa*, muchas de ellas intercaladas como en las milpas centroamericanas. Por ejemplo, las filas de coles pueden llevar entre ellas tres hileras de boniatos; el maíz se puede cultivar junto con lechugas, cebollas u otras hortalizas.

Se pueden practicar varias rotaciones; de hecho las variaciones posibles son casi infinitas. El boniato usado principalmente como alimento para los cerdos, lo más frecuente es que se repita. La alfalfa para forraje se corta varias veces por espacio de dos o tres años con una sola siembra. Una sucesión típica puede ser: alfalfa durante dos años, seguida de patatas en marzo para cogerse en la segunda mitad de junio; después boniato tardío crecido en tres meses; entonces pueden plantarse habas o guisantes, En sazón en la primavera siguiente, para ser seguidos por boniatos otra vez, listos para la cosecha en julio o agosto. De esta forma una parte, al menos, de la *feixa* está en cultivo continuo, aunque en invierno el crecimiento es lento y generalmente limitado a las habas y guisantes. Las habas se plantan en otoño para que en marzo puedan comerse tiernas con la vaina inclusivo. La patata tardía no tiene usualmente mucho éxito y representa un pobre intento de utilizar un poco de tierra que de otra forma permanecería ociosa. El Maíz requiere unos cinco meses para la maduración; el plumero o flor masculina se quita tan pronto como se han formado las mazorcas, y entonces las hojas superiores e inferiores, sucesivamente, se utilizan para forraje y las mazorcas se mantienen desnudas sobre el tallo hasta que maduran. A cansa de la ligera salinidad del suelo no crecen bien las judías ni los cerezos, naranjos o nísperos. Como las parcelas son pequeñas no se usan arados, y los aperos de labranza son de tipo mas sencillos; la aixada ampla una azada de mango corto y hoja ancha utilizada en la preparación de la tierra para plantar; el ganxo, una herramienta de dos dientes análoga al escardillo, con mango de un metro se emplea para arrancar los boniatos; el aixadó del tipo del almocafre y la hoz dentada para cortar alfalfa.

dan a los conquistadores.¹² La extensión de dichas tierras en aquel tiempo es desconocida, pero la amabilidad de los funcionarios municipales facilitó al autor la copia de un mapa de 1738, que se reproduce en forma simplificada, para mostrar las *feixes del Prat de Vila*. La línea de la costa parece haber sido estabilizada en su posición actual, y un camino, que coincide aparentemente con el moderno, bordea la bahía. La extensión máxima de las *feixes* hacia el interior también asemeja ser la misma que hoy en líneas generales. Aunque no están explicados los signos utilizados, parece verse que las *feixes* junto al mar eran aun pantanosas y en procesos de saneamiento: el mismo signo, líneas cortas onduladas, figura en la costa oriental de la bahía, donde en 1950 existían aun marismas. (Fig. 3).

Los catastros modernos no distinguen las *feixes* de las tierras de secano, y los límites señalados en la figura 4 son aproximados y para el año 1950; fueron suministrados al autor por don Pablo Ferragut Arabí e indican una extensión de 60 hectáreas, aproximadamente. Algo más de la mitad de las tierras se encuentran en el municipio de Santa Eulalia, cuya principal población, del mismo nombre, está a 15 km. al NE. Se supone que la mayoría de las tierras que pueden ser preparadas como *feixes* ya han sido puestas en cultivo y hay pocas esperanzas de cambios importantes en el futuro.

Las *feixes* de Ibiza parecen ser únicas. Las tierras saneadas de la Huerta de Valenciana se asemejan a primera vista; sin embargo, el método de prepararlas consiste en llevar la tierra en barcas para elevar las zonas pantanosas sobre el nivel de la Albufera, proceso que tiene poco de común con el de Ibiza. Aunque lo parezca, tampoco hay mucha analogía entre las *feixes* y las chinampas o huertas flotantes del Valle de Méjico. Las *feixes* de Ibiza permanecen como un testimonio del ingenio de la agricultura morisca que hizo florecer al pantano lo mismo que al desierto.

¹² MACABICH LLOBET, Isidoro: *Historia de Ibiza III*; Crónicas, siglos XIII y XIV, apéndice I. «Dotación de la iglesia de Ibiza por los tres magnates conquistadores a sus respectivos delegados a 15 de septiembre de 1235» (Palma de Mallorca 1976), pp 13-14.

**Bibliografia
sobre i de les illes
Pitiüses (Eivissa i
Formentera)**

Bartomeu
Barceló i Pons
Geògraf, UIB, IEC

Antoni Miquel
Lucas i Vidal
*Estudiant de Geografia,
UIB*

Rosa Vallès i Costa
Geògrafa, ISMd'E

Bibliografia sobre i de les illes Pitiüses (Eivissa i Formentera)

**Bartomeu Barceló i Pons
Antoni Miquel Lucas i Vidal
Rosa Vallès i Costa**

Presentació

Aquesta bibliografia que avui publicam requereix fer unes consideracions prèvies per justificar-la. En projectar la publicació d'un número monogràfic de TERRITORIS sobre les illes Pitiüses, vaig decidir fer la meua aportació —ara la nostra aportació— en forma d'una bibliografia d'interès geogràfic sobre aquestes illes, a partir del material arreglat des de la bibliografia confeccionada per al curs monogràfic de doctorat sobre la Geografia humana de les Pitiüses, que vaig impartir al curs 1973-74, i la que posteriorment s'ha anat afegint a la bibliografia de les Balears en què estic treballant i en la qual actualment duc reunides més de tretze mil autories. En un principi disposava de mig miler de referències que, evidentment, calia completar i treballar. Per això vaig convidar Rosa Vallès, que ocupa un lloc destacat en la coneixença de les Pitiüses, a participar en aquest projecte. Rosa m'envià una bibliografia molt completa, que ultrapassava l'interès geogràfic, sobre l'illa de Formentera. Aquest treball va ser un repte per portar a bon terme un aplec similar, però referit a la globalitat de les Pitiüses, i així ho vaig tirar endavant.

Com en tot projecte massa ambicions —això sempre és bo—, al final hi ha mancances notables. Però així i tot, avui el que es publica és més com una provocació per completar-ho i divulgar-ho que per tancar una informació que, per altra part, s'enriqueix constantment amb noves aportacions. L'ideal seria editar un cd-rom amb tota aquesta bibliografia, una vegada completada i corregida, en el qual utilitzant el programa End Note i un sistema de paraules clau, cada interessat pogués esbrinar el que li pugui convenir tant pel que fa a la temàtica i la localització espacial com per la forma que li vagi millor. De moment, l'obra que segueix és una part del que hem treballat i consta de tres versions: una, en què es relacionen les referències per ordre alfabètic dels autors, l'altra, en què aquestes van ordenades per ordre cronològic d'edició i, finalment, la que ara es publica, que n'és la classificació temàtica mitjançant unes paraules clau que fan referència a llocs i temes i que no hem reproduït aquí per haver-ho considerat innecessari.

No és la primera vegada que es fa una bibliografia de les illes Pitiüses. Hem utilitzat la informació bibliogràfica existent en publicacions realment notables com els treballs de l'enyorat amic Antoni Costa, el de Joan Tur de Montis sobre cartografia, el de José V. Serradilla sobre premsa periòdica, les esplèndides bibliografies que ha publicat el Museu

Arqueològic d'Eivissa i Formentera, realitzades per Jordi H. Fernández Gómez i Benjamí Costa Ribas, el de Maria Dolors Guerau de Arellano, el treball de Joan Vilà Valentí i Rosa Vallès sobre la geografia insular, que té com a precedent un treball inèdit de J. Vilà, o el més recent de Maurici Cuesta. Tots aquests treballs i altres del mateix tipus, els hem relacionats a l'apartat 0. Bibliografies. També hem realitzat el buidatge de diverses publicacions periòdiques antigues i recents entre les quals cal destacar, per la riquesa dels continguts, la revista *Eivissa* de l'Institut d'Estudis Eivissencs (en les seves tres èpoques) o el setmanari *Proa*. Hem trescat per diferents biblioteques, tant d'Eivissa com de Palma, i a la pàgina web de l'ISBN, a més d'altres llocs on hem arrellegat referències prou interessants. L'ajuda, les orientacions i els bons consells de Rosa Vallès i Costa, com a bona coneixedora de les illes d'Eivissa i Formentera, la fan coautora d'aquest treball; i l'acurada col·laboració d'Antoni Miquel Lucas i Vidal, estudiant de geografia a la UIB, també l'han fet acreedor de compartir aquesta autoria. A ambdós col·laboradors, el meu agraïment.

També vull manifestar el meu reconeixement a les persones que ens han ajudat d'una manera o altra a la realització d'aquest treball: a l'arqueòleg Benjamí Costa Ribas, al filòleg Marià Torres i Torres, a l'historiador Eduardo José Posadas, a Joan Cerdà, director de *Proa*, a les bibliotecàries de l'Ajuntament de Vila, Fany Tur i Riera i Anna Agnès Colomar i Marí, a Antoni Arabí, del Consell Insular d'Eivissa i Formentera, a Maria Torres Marí, de l'Institut d'Estudis Eivissencs, per citar les més importants quant a la seva aportació.

El que avui es pretén és posar a l'abast, no sols dels investigadors, sinó també de qualsevol persona interessada (polítics, estudiants, professors, periodistes, empresaris, persones amb inquietuds culturals, etc.), una informació que els pot ser molt útil en l'exercici de les seves funcions professionals o simplement en el seu aprenentatge o esbarjo cultural. La informació és àmplia: autors, temes, editorials, revistes, etc. Avui presentam aquesta bibliografia en forma d'una classificació temàtica, que hem organitzat d'acord amb el material recollit i l'interès dels temes, tot i essent conscients que hi ha moltes referències que es podrien situar en dos o més llocs diferents; d'aquí l'interès de poder treballar amb un cd-rom, que en permetria el millor aprofitament. Aquesta classificació és la següent.

0. BIBLIOGRAFIES

0.1. BIBLIOGRAFIES GENERALS

0.2. BIBLIOGRAFIES TEMÀTIQUES

0.3. BIBLIOTEQUES

0.4. LA PREMSA PERIÒDICA

0.4.1. ESTUDIS SOBRE PREMSA

0.4.2. RELACIÓ DE PUBLICACIONS PERIÒDIQUES

0.5. ARXIVS I DOCUMENTS

1. OBRES INFORMATIVES

1.1. ANUARIS

1.2. GUIES

1.3. LITERATURA DE VIATGES

1.4. ITINERARIS

2. LA REPRESENTACIÓ DEL TERRITORI

2.1. GEODÈSIA

- 2.2. CARTOGRAFIA
- 2.3. TOPONÍMIA

- 3. OBRES GENERALS
 - 3.1. OBRES DE CONTINGUT HISTÒRIC I/O GEOGRÀFIC ANTERIORS A 1900
 - 3.2. MONOGRAFIES
 - 3.3. OBRES GENERALS

- 4. GEOMORFOLOGIA I GEOLOGIA
 - 4.1. ESTUDIS GLOBALS
 - 4.2. ESTUDIS PARCIALS
 - 4.3. EL CARST
 - 4.4. L'ESPELEOLOGIA
 - 4.5. EL QUATERNARI
 - 4.6. GEOMORFOLOGIA LITORAL
 - 4.6.1. PLATGES
 - 4.6.2. ESTANYS

- 5. CLIMATOLOGIA

- 6. HIDROLOGIA

- 7. LA VEGETACIÓ

- 8. LA FAUNA
 - 8.1. INVERTEBRATS
 - 8.1.1. VERMS
 - 8.1.2. ARTRÒPODES
 - 8.1.3. GASTERÒPODES
 - 8.2. VERTEBRATS
 - 8.2.1. AMFIBIS
 - 8.2.2. RÈPTILS
 - 8.2.3. AUS
 - 8.2.4. MAMÍFERS
 - 8.3. LA FAUNA MARINA

- 9. HISTÒRIA
 - 9.1. HISTÒRIA GENERAL
 - 9.2. PREHISTÒRIA I HISTÒRIA ANTIGA. ARQUEOLOGIA
 - 9.2.1. OBRES GENERALS
 - 9.2.2. ELS MATERIALS
 - 9.2.2.1. EL MUSEU ARQUEOLÒGIC
 - 9.2.2.2. MATERIAL ARQUEOLÒGIC EN COL·LECCIONS PRIVADES O EN ALTRES MUSEUS
 - 9.2.2.3. EXCAVACIONS
 - 9.2.2.4. ARQUEOLOGIA SUBMARINA
 - 9.2.3. ELS ESTUDIS

- 9.2.3.1. LA PREHISTÒRIA
 - 9.2.3.2. LA DOMINACIÓ PÚNICA
 - 9.2.3.2.1. PRINCIPALS JACIMENTS PÚNICS
 - EL PUIG DES MOLINS
 - ILLA PLANA
 - SES FONTANELLES
 - COVA DES CUIERAM
 - CAPELLA DE SANTA AGNÈS
 - CALA D'HORT
 - SA CALETA
 - ALTRES JACIMENTS
 - 9.2.3.3. LA DOMINACIÓ ROMANA
 - 9.3. ELS MUSULMANS
 - 9.4. HISTÒRIA MEDIEVAL
 - 9.5. HISTÒRIA MODERNA
 - 9.5.1. CORSARISME
 - 9.6. HISTÒRIA CONTEMPORÀNIA
 - 9.6.1. GUERRA CIVIL
 - 9.7. POLÍTICA
 - 9.8. MILÍCIES I EXÈRCIT
 - 9.9. HISTÒRIA NAVAL
 - 9.9.1. NAUFRAGIS
 - 9.10. BIOGRAFIES
 - 9.11. ENTITATS
 - 9.12. CRÒNIQUES
10. LA POBLACIÓ
- 10.1. DEMOGRAFIA
 - 10.1.1. LA MORTALITAT
 - 10.1.2. LES MALALTIES
 - 10.1.3. L'EMIGRACIÓ
 - 10.1.4. LA IMMIGRACIÓ
 - 10.2. ÈTNIES
 - 10.2.1. JUEUS
 - 10.2.2. GITANOS
 - 10.3. EL CARÀCTER
 - 10.4. ANTROPONÍMIA
11. LES ACTIVITATS ECONÒMIQUES
- 11.1. L'ECONOMIA
 - 11.2. LES ACTIVITATS EXTRACTIVES
 - 11.3. LES SALINES
 - 11.4. LA PESCA
 - 11.5. LES ACTIVITATS AGRÀRIES
 - 11.5.1. L'AGRICULTURA
 - 11.5.2. LES FEIXES
 - 11.5.3. LA RAMADERIA
 - 11.5.4. L'APROFITAMENT FORESTAL I ELS INCENDIS

- 11.5.5. LA CAÇA
 - 11.6. LA INDÚSTRIA
 - 11.7. EL COMERÇ
 - 11.7.1. EL CONTRABAN
 - 11.8. EL TURISME
 - 11.8.1. TURISME I SEXE
 - 11.9. TRANSPORTS
 - 11.9.1. TRANSPORTS TERRESTRES
 - 11.9.2. TRANSPORTS MARÍTIMS
 - 11.9.2.1. EL PORT D'EIVISSA
 - 11.9.2.2. ELS ALTRES PORTS
 - 11.9.3. TRANSPORTS AERIS
 - 11.10. COMUNICACIONS
12. TERRITORI I URBANISME
- 12.1. LA ILLEÏTAT
 - 12.2. EL TERRITORI
 - 12.3. URBANISME
 - 12.3.1. L'URBANISME INSULAR
 - 12.3.2. VILA
 - 12.3.3. SANT ANTONI DE PORTMANY
 - 12.3.4. SANTA EULÀRIA DES RIU
 - 12.3.5. SANT JOAN DE LABRITJA
 - 12.3.6. SANT JOSEP DE SA TALAIA
 - 12.3.7. ILLA DE FORMENTERA
 - 12.4. LES COSTES
 - 12.4.1. FARS
 - 12.4.2. TORRES I TALAIES. DEFENSES
 - 12.5. ARQUITECTURA
 - 12.6. ECOLOGIA I ECOLOGISME
13. ELS SERVEIS
- 13.1. ENSENYAMENT
 - 13.1.1. LES ESCOLES
 - 13.1.2. L'ESCOLA D'ARTS I OFICIS
 - 13.1.3. ELS ESTUDIS SUPERIORS
 - 13.1.4. LA UIM
 - 13.2. ELS ESPORTS
 - 13.3. L'ASSISTÈNCIA SANITÀRIA
 - 13.3.1. LA DROGA
 - 13.4. L'AIGUA
 - 13.5. LES DEIXALLES
14. CIÈNCIES SOCIALS
- 14.1. SOCIOLOGIA
 - 14.2. DRET FORAL
 - 14.3. LA MARGINACIÓ

15. ANTROPOLOGIA CULTURAL

- 15.1. OBRES GENERALS
- 15.2. MIDES
- 15.3. NUVIANCES I CASAMENTS
- 15.4. LA MORT
- 15.5. MEDICINA POPULAR
- 15.6. NARRACIONS
- 15.7. ADAGIS I REFRANYS
- 15.8. GLOSES
- 15.9. ENDEVINETES
- 15.10. CANÇONS
- 15.11. MÚSICA
- 15.12. BALLS
- 15.13. FESTES
- 15.14. JOCS
- 15.15. VESTITS I JOIES
- 15.16. CUINA
- 15.17. MATANCES
- 15.18. CREENCES
- 15.19. CAMPANES
- 15.20. CICLE ANUAL
- 15.21. ALTRES

16. LA LLENGUA CATALANA

17. LITERATURA

- 17.1. POESIA
- 17.2. TEATRE
- 17.3. NOVEL·LA I NARRATIVA
- 17.4. INFANTIL
- 17.5. DIDÀCTICA
- 17.6. ASSAIG I CRÍTICA LITERÀRIA

18. L'ART I LA MÚSICA

19. LES PITIÜSES A INTERNET

Com ja assenyalàrem a la presentació de la «Bibliografia sobre meteorologia i clima de les illes Balears», publicada al núm. 1 de TERRITORIS (UIB, 1998, pàg. 331-401), citam els autors pel seu nom complet, sempre que ha estat possible. En el cas d'obres amb diferents autors, aquests s'han ordenat per ordre alfabètic, per evitar interpretacions errònies sobre la importància de l'autoria. Coneixem casos en què, malauradament, aquest ordre és més de poder acadèmic que no de responsabilitat científica.

També un altre objectiu d'aquesta bibliografia és proporcionar elements per fer una anàlisi crítica de les bibliografies d'articles d'alguns autors que agrenen cap als seus interessos personals, faltant a l'objectivitat acadèmica.

Finalment volem advertir que aquesta bibliografia conté els treballs que es refereixen específicament a les illes Pitiüses o a part d'aquestes, i també inclou les citacions d'obres generals d'àmbit més ampli (Balears, Espanya, Mediterrània...), que contenen referències a les nostres illes.

Palma, novembre de 1998
Bartomeu Barceló i Pons

BIBLIOGRAFIA TEMÀTICA SOBRE LES ILLES PITIÜSES

0. BIBLIOGRAFIES

0.1. BIBLIOGRAFIES GENERALS

- ARANAZ BARRERA, TOMÀS (1887): *Noticias bibliográficas para la historia de Ibiza*. Palma.
- CASTELLÓ GUASCH, JOAN (1973): «Bibliografía» (sobre les Pitiüses). *El Pitiüso. Almanaque para Ibiza y Formentera*. 1973, Palma, Alfa, 11. Va sense signar. Tret de: Juan Llabrés Bernal: «Bibliografía Mallorca». *BSAL*, 1961-1962, XXXII. núm. 792-795.
- CLAPÉS JUAN, JOSÉ (1885): *Noticias bibliográficas y biográficas para la historia de Ibiza*. Palma, Tip. B. Rotger. Signat SELPAC.
- (1887): *Noticias bibliográficas y biográficas para la historia de Ibiza*. Palma, Tip. de Bartolomé Rotger, 51.
- (1902): *Biblioteca ebusitana: Notas biográficas de ibicencos ilustres notables y bibliográficas de las obras que tratan de Ibiza*. Palma, Tipografía de las Hijas de Juan Colomar, VIII+ 122. La segona part d'aquesta obra no s'arribà a editar.
- COSTA RAMON, ANTONI: «Fichas de bibliografía ibicenca». *Diario de Ibiza*. Se'n publicaren sols deu capítols fins a arribar a la lletra D.
- (1986): *Fitxes de bibliografia pitiüsa*. Eivissa, Consell Insular d'Eivissa i Formentera. Conselleria de Cultura, Educació i Patrimoni, 184. Duu una presentació d'Enric Fajarnés Ribas, conseller de Cultura, i un pròleg de Marià Villangómez Llobet.
- GUERAU DE ARELLANO TUR, M. DOLORS (1951): «Biobibliografía de autores ibicencos». *Bibliotecomanía*. Boletín de la Escuela de Bibliotecarias de Barcelona. Barcelona. VIII, 31 i 32. 180-240.
- LLABRÉS BERNAL, JUAN (1952-53): «Algunas notas bibliográficas sobre Ibiza y Formentera». *Studia*. 1952: XXIV - 1953: XXV. XXIV: 241-242 - XXV: 8-13; 37-41; 76-81.
- (1953): *Algunas noticias bibliográficas sobre Ibiza y Formentera*. Palma, Imp. Guasp, 44.
- RIBAS, JOAN ALBERT (1999): «Notícia del primer llibre imprès a Eivissa: Dos hojas de historia, o sean rasgos de la conquista última de Ibiza». *El Pitiü* 1999, Eivissa, Institut d'Estudis Eivissencs, 143-145.
- RIBAS MARÍ, ENRIC (1987): «Algunes curiositats de bibliografia pitiüsa». *Eivissa*. Institut d'Estudis Eivissencs. Vila d'Eivissa. III època, 17-18. 36 (184) - 37 (185).
- TOMÀS, M. (1975): «Bibliografía de Mallorca, Menorca i Eivissa» (1974). *Randa*. Barcelona. Curial. 1. 223-227.
- (1976): «Bibliografía de Mallorca, Menorca i Eivissa» (1974-1975). *Randa*. Barcelona. Curial. 2. 217-223.
- (1979): «Bibliografía de Mallorca, Menorca i Eivissa» (1977). *Randa*. Barcelona. Curial. 8. 215-222.

0.2. BIBLIOGRAFIES TEMÀTIQUES

- ALCOVER TOMÀS, JOSEP ANTONI (1986): *Bibliografía naturalística de les Balears i Pitiüses: Llistat de treballs publicats de 1974 a 1983*. Palma, Institut d'Estudis Baleàrics, 120.
- CASTELLÓ GUASCH, JOAN (1961): «Bibliografía» (sobre llengua). *El Pitiüso. Almanaque para Ibiza y Formentera*. 1961, Palma, Alfa, 8.
- COSTA RIBAS, BENJAMÍ; FERNÁNDEZ GÓMEZ, JORDI H. (1993): *Bibliografía arqueológica de las Islas Pitiüses (III)*. Trabajos del Museo Arqueológico de Ibiza. Eivissa, Treballs del Museu Arqueològic d'Eivissa i Formentera, núm. 30, 114.
- CUESTA LABERNIA, MAURICI (1999): «Bibliografía sobre Història i Cultura Contemporànies d'Eivissa i Formentera». *Eivissa*. Institut d'Estudis Eivissencs. Vila d'Eivissa. III època, 33-34. 39 (411) - 45 (417).
- FERNÁNDEZ GÓMEZ, JORDI H. (1980): *Bibliografía arqueológica de las Islas Pitiüses (I)*. Trabajos del Museo Arqueológico de Ibiza. Eivissa, 3, 72.
- (1986): *Bibliografía arqueológica de las Islas Pitiüses (II)*. Trabajos del Museo Arqueológico de Ibiza. Eivissa, 15, 42.
- (1993): VID. COSTA RIBAS, BENJAMÍ - FERNÁNDEZ GÓMEZ, JORDI H. (1993).
- FIGUERAS, JOSEP M. (1997): *Guia bibliogràfica d'història de les Illes Balears i de les Pitiüses*. Palma, Conselleria d'Educació, Cultura i Esports. Govern Balear, Fitxes. Duu un índex fet per Jaume M. Bover.
- FIOL GUISCAFRÉ, JOAN MIQUEL (1990): *De Balearibus. Bibliografía de viatges per les Balears i Pitiüses fins al 1900*. Palma, Miquel Font, editor, 160.
- LLUY, XICO (1996): «Un buit (Pitiüses)». *Proa. Molk, suplement cultural*. Eivissa. 5 (juliol de 1996). 2/3.
- HIDALGO, M. (1995): «Folletos A.C.» (Antes de Cristo). *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any I, 15 (1/7-V-1995), 10.

- PESCE VICH, MIQUEL (1986): *Diccionari biogràfic de les Pitiüses*. Eivissa, Consell Insular d'Eivissa i Formentera. Imp. Ibosim.
- ROMERO, JOSÉ MIGUEL (1998): «Libros al alcance de un módem». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any IV, 171 (20/26-IV-1998), 30.
- S.A. (1997): «Las editoriales de Eivissa inscribieron 17 títulos en 1996». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any III, 112 (3/9-III-1997), 18-19.
- TORRES TORRES, MARIÀ (1992): «Síntesi de bibliografia filològica eivissenca». *Eivissa*. Institut d'Estudis Eivissencs. Vila d'Eivissa. III època, 22. 34 (386) - 37 (389).
- VALLÈS COSTA, ROSA; VILÀ VALENTÍ, JOAN (1979): «Bibliografía para el estudio geográfico de unas islas Mediterráneas». *Revista de Geografía*. Departament de Geografia de la Universitat de Barcelona. Barcelona. XII-XIII, 110-130.
- VILÀ VALENTÍ, JOAN (1969): *Bibliografía geográfica de Ibiza y Formentera*. Eivissa. Inèdit. Aquesta bibliografia es va donar als participants de l'excursió organitzada per la Societat Geografica Italiana. VID. M. A. BELASIO: «L'escursione della Società Geografica Italiana nelle isole Baleari (24 aprile - 1 maggio 1969)». In *Bolletino della Società Geografica Italiana*, serie IX, vol. X (Roma, 1969), pàg. 421-451.
- (1979): VID.: VALLÈS COSTA, ROSA - VILÀ VALENTI, JOAN (1979).

0.3. BIBLIOTEQUES

- COBO, VICENTA (1998): «Fany Tur: Eivissa necesita una biblioteca en cada pueblo». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any IV, 171 (20/26-IV-1998), 20-21.
- MARTÍN, PEDRO (1997): «Tres décadas de la Biblioteca internacional. Robert Baldon, una vida dedicada a los libros». *Página XXI Formentera*. Eivissa. 10 (abril), XII.
- MIRANDA, JOSÉ (1995): «Babel en Formentera» (Biblioteca Robert Baldon). *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any I, 25 (3/9-VII-1995), 20.

0.4. LA PREMSA PERIÒDICA

0.4.1. ESTUDIS SOBRE LA PREMSA

- CLAPÉS JUAN, JOSÉ (1902): «La Prensa de Ibiza en 31 de Marzo de 1902». *Los Archivos de Ibiza*. Eivissa. Imp. de José Tur. Any I, 1. 7.
- ESCANDELL TUR, NEUS (1986): «La prensa de dretes a Eivissa durant la segona República». *Anuario de Ibiza y Formentera*. IV, Eivissa, Mariano Productions. Imp. Ibosim SA, 57-63.
- LLUY, XICO (1995): «La Segunda República también tuvo su "Proa"». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any I, 1 (23/29-I-1995), 21.
- ROMERO, JOSÉ MIGUEL (1997): «150 años de periodismo en las Pitiüsas. II. "El Ebusitano" y "Las Pityusas": a rey muerto, regente impuesta (1885-1886)». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any III, 136 (18724-VIII-1997). Suplement, 8 pàg.
- (1997): «150 años de periodismo en las Pitiüsas. III. "El Ebusitano" y "El Ibicenco": a solas con el "parlamento largo" (1886-1890)». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any III, 137 (25/31-VIII-1997). Suplement, 8 pàg.
- (1997): «150 años de periodismo en las Pitiüsas. IV. "El Coco", "Ibiza", "El Ibicenco": Chaqueteros y romeristas (1890-1892)». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any III, 138 (1/7-IX-1997). Suplement, 8 pàg.
- (1997): «150 años de periodismo en las Pitiüsas. V. "Ibiza", "La Gaviota", "El Coco de Ibiza": amor, odio y fusión. (1892-1893)». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any III, 138 (1/7-IX-1997). Suplement, 8 pàg.
- (1997): «150 años de periodismo en las Pitiüsas. VI. "Diario de Ibiza" i "La Bandera de Ibiza": contra los cuneros (1893-1895)». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any III, 140 (15/21-IX-1997). Suplement, 8 pàg.
- (1997): «150 años de periodismo en las Pitiüsas. VIII. "El Correo de Ibiza", "Diario de Ibiza" y "La Unión Republicana": Soporíferos contra críticos (1899-1900)». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any III, 138 (1/7-IX-1997). Suplement, 8 pàg.
- (1997): «150 años de periodismo en las Pitiüsas. IX. "La Unión Republicana", "La Isla", "El Porvenir", "El Correo de Ibiza", "Diario de Ibiza": dos familias y unos pocos republicanos (1901-1904)». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any III, 143 (6/12-X-1997), 8 pàg.

- (1997): «150 años de periodismo en las Pitiüsas. X. “El Resumen”, “El Heraldo de Ibiza”, “El Agricultor”, “El Defensor”, “Diario de Ibiza”: Los mismos pero con diferentes collares. (1905-1912)». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any III, 144 (13/19-X-1997). Suplement, 8 pàg.
- (1997): «150 años de periodismo en las Pitiüsas. XI. “El Pueblo”, “El Pueblo de Ibiza”, “El Resumen”, “Diario de Ibiza”: las primeras voces contra el militarismo (1913-1921)». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any III, 138 (1/7-IX-1997). Suplement, 8 pàg.
- (1997): «150 años de periodismo en las Pitiüsas. XII. “El Resumen”, “La Voz de Ibiza”, “Diario de Ibiza”: ¡A sus órdenes, dictador!». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any III, 138 (1/7-IX-1997). Suplement, 8 pàg. Pitiüses Eivissa Bibliografia Premsa.
- (1997): «150 años de periodismo en las Pitiüsas. XIII. “Proa”, “Excelsior”, “La Voz de Ibiza”, “Diario de Ibiza”: jugando a republicanos (1930-1931)». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any III, 147 (3/9-XI-1997). Suplement, 8 pàg.
- (1997): «150 años de periodismo en las Pitiüsas. XIV. “La Defensa”, “Proa”, “Excelsior”, “La Voz de Ibiza”, “Diario de Ibiza”: el fascismo toma posiciones. (1932-1934)». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any III, 138 (1/7-IX-1997). Suplement, 8 pàg.
- (1997): «150 años de periodismo en las Pitiüsas. XV. “La Defensa”, “Excelsior”, “La Voz de Ibiza”. “Diario de Ibiza”, “Solidaridad Obrera”, “Viva España”: El fascismo vence». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any III, 149 (17/23-XI-1997). Suplement, 8 pàg.
- (1997): «150 años de periodismo en las Pitiüsas. XVI. “La Defensa”, “Excelsior”, “La Voz de Ibiza”, “Solidaridad Obrera”, “¡Viva España!”: el fascismo vence (1935-1936)». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any III, 149 (17/23-XI-1997). Suplement, 8 pàg.
- (1997): «150 años de periodismo en las Pitiüsas. XVII. “Diario de Ibiza”, “Ibiza”, “Eivissa”: cuatro décadas sin libertad de expresión (1940-1971)». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any III, 138 (1/7-IX-1997). Suplement, 8 pàg.
- (1997): «150 años de periodismo en las Pitiüsas. XVIII. “Diario de Ibiza”, “Eivissa”: El problema del catalán (1972-1975)». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any III, 151 (1/7-XII-1997). Suplement, 8 pàg.
- ROSSELLÓ TUR, BARTOLOMÉ (1935): *Historia de la imprenta y del periódico en Ibiza*. Barcelona, La Defensa.
- (1935): *Historia de la prensa y el Periodismo en Ibiza*. Barcelona, La Defensa, 198.
- S.A. (1995): Dos años sin “La Prensa” (Eivissa). “*Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*”. Eivissa. Any I, 32 (21/27-VIII-1995). 17.
- (1998): «Eivissa ya tiene un diario en catalán...y digital». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any IV, 161 (9/15-II-1998). 15.
- (1998): «*Proa* digital: una nueva era». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any IV, 159 (26-I/1-II-1998). 30.
- SERRADILLA MUÑOZ, JOSÉ VICENTE (1987): *Breu notícia sobre el periodisme a Eivissa. Catàleg de l' Hemeroteca Municipal*. Eivissa, Ajuntament d'Eivissa, 24.
- (1988): *Periodismo en Ibiza (1846-1986)*. Eivissa, Conselleria de Cultura, Educació i Patrimoni. Consell Insular d'Eivissa i Formentera, 243.
- VALERO, VICENTE (1997): «La primera época de la revista “Ibiza” (1944-1950)». *Quadern del T.E.H.P.* Sant Josep de Sa Talaia. Eivissa, Imp. Ibosim. IX, 63-67.

0.4.2. RELACIÓ DE PUBLICACIONS PERIÒDIQUES

ACCIÓN. PERIODICO MENSUAL, SOCIAL Y AGRARIA

1920 (8-XII) - 1921(30-VII)

Lloc d'edició: Eivissa.

Editor-impremta: Impremta de Juan Verdera.

Direcció: Cèsar Puget Verdera.

Freqüència: Mensual.

Paginació: 4 pp.

Numeració: 7 nn.

Referències: VID. José V. Serradilla (1986): *Periodismo en Ibiza*. V. p. 140.

ANTEA. FANZINE CULTURAL

1996

Lloc d'edició: Eivissa.

AVE MARIA. SUPLEMENTO A "NUESTRA HOJA"

1929 (8-IX) - 1930 (24-V)

Lloc d'edició: Eivissa.

Editor-impremta: Impremta de Juan Verdera Mayans

Tendència: Religió.

Propietari-editor: Isidoro Macabich Llobet

Direcció: Isidoro Macabich Llobet

Paginació: 2 pp.

Referències: VID. José V. Serradilla (1986): *Periodismo en Ibiza*. V. p. 134.

BALADRE

1991

Lloc d'edició: Eivissa.

Editor-impremta: Grup d'Estudis de la Naturalesa (GEN).

BOLETÍN DE LA CAMARA DE COMERCIO, INDUSTRIA Y NAVEGACIÓN DE IBIZA 1912 (V) - 1913 (VI)

Lloc d'edició: Eivissa.

Editor-impremta: Impremta de Francisco Escanellas Suñer.

Tendència: Temes econòmics

Direcció: Francisco Medina Puig.

Freqüència: Mensual.

Paginació: 4 pp.

Referències: VID. José V. Serradilla (1986): *Periodismo en Ibiza*. V. p. 109.

BOLETÍN ECLESIAÍSTICO DEL OBISPADO DE IBIZA

1878 (1-VIII) - 1882 (I)

Lloc d'edició: Palma.

Editor-impremta: Impremta Villalonga.

Tendència: Religió.

Direcció: Manuel Ortega.

Freqüència: Quinzenal.

Paginació: 4 pp.

Referències: VID. José V. Serradilla (1986): *Periodismo en Ibiza*. V. p. 52.

BOLETÍN INFORMATIVO C.F. HOSPITALET ISLA BLANCA

1984 (22-IX)

Lloc d'edició: Eivissa.

Editor-impremta: Gràfiques Pitiüses.

Tendència: Esports.

Propietari-editor:

Direcció: Tucho Tur.

Paginació: 4 pp.

Referències: VID. José V. Serradilla (1986): *Periodismo en Ibiza*. V. p. 209.

BOLETÍN OFICIAL DEL OBISPADO DE IBIZA (Segona època)

1899 (7-II) - En publicació.

Lloc d'edició: Eivissa.

Editor-impremta: Impremta de José Tur Ros, Nueva de Francisco Escanellas, Mariano Tur y Tur, Editorial Ibicenca SA, La Voz, Nueva de Mariano Tur y Tur, Herederos de Juan Verdera Mayans, Impremta Manonelles, Impremta Catalana Lux (Palma), Impremta Arts (Palma), Impremta Nacher SL (València).

Tendència: Religió.

Propietari-editor:

Direcció: Isidoro Bartolomé Ribas, Mariano Riquer Aquenza, Isidoro Macabich Llobet

Freqüència: M. bimensual.

Paginació: 4, fins 196.

Referències: VID. José V. Serradilla (1986): *Periodismo en Ibiza*. V. p. 75-76.

BUTLLETÍ INFORMATIU DE L'INSTITUT D'ESTUDIS EIVISSENCS

1977-1978

Lloc d'edició: Eivissa.

Editor-impremta: Institut d'Estudis Eivissencs.

Tendència: Cultura.

Propietari-editor: Institut d'Estudis Eivissencs.

Freqüència: Irregular.

Numeració: 1977: 1 (I); 2 (III); 3 (VI).

1978: 4 (II).

BUTLLETÍ INFORMATIU DEL CONSELL INSULAR D'EIVISSA I FORMENTERA

1996

Lloc d'edició: Eivissa.

Editor-impremta: Consell Insular d'Eivissa i Formentera.

Tendència: Política.

Propietari-editor: Consell Insular d'Eivissa i Formentera.

COLOMBÓFILOS A PESAR DE TODO

1976-1984

Lloc d'edició: Eivissa.

Editor-impremta: Impremta de la Viuda e Hijos de Juan Verdera Mayans.

Tendència: Esports.

Propietari-editor: Vicente Rosselló Prats.

Direcció: Vicente Roselló Prats (fins al n. 15); Bartolomé Caldentey y Tur (fins al n. 43); Bartomeu Planells Planells (fins al n. 52, XI/XII-1984).

Freqüència: Bimensual.

Paginació: 16 pp. (el n. 1 en té 24)

Numeració: 52 nn.

Referències: VID. José V. Serradilla (1986): *Periodismo en Ibiza*. V. p. 166-167.

CONSELLERIA DE AGRICULTURA DEL CONSELL INSULAR DE IBIZA Y FORMENTERA. (BOLETÍN INFORMATIVO)

1985

Lloc d'edició: Eivissa.

Editor-impremta: Gráficas Pitiusas.

Tendència: Política agrària.

Propietari-editor: Conselleria d'Agricultura del C.I. d'E i F.

Direcció: José Planells.

Freqüència: Bimensual.

Paginació: 12/16 pp.

Observacions: Se n'editen 500 exemplars.

Referències: VID. José V. Serradilla (1986): *Periodismo en Ibiza*. V. pp. 204-205.

CUBELLS. SUPLEMENTO DE LA HOJA MENSUAL DE LA IGLESIA DE SANTO DOMINGO

1930 (7-VI al 2-VIII)

Lloc d'edició: Eivissa.

Editor-impremta: Impremta Nueva de Mariano Tur y Tur.

Tendència: Religió.

Direcció: Rafael J. Escandell (canonge).

Paginació: 4 pp.

Numeració: 5 nn.

Referències: Vid: José V. Serradilla (1986): *Periodismo en Ibiza*. V. p. 139.

DIARIO DE IBIZA (1a. època)

1893 (1-I) - 1899

Lloc d'edició: Eivissa.

Editor-impremta: Impremta de Francisco Escanellas Suñer.

Tendència: Informació general.

Propietari-editor: Francisco Escanellas Suñer.

Direcció: Francisco Escanellas Suñer.

Freqüència: Diari.

Paginació: 2 pp.

Numeració: 1 a 2.098.

Observacions: Substitueix *Ibiza*, *El Coco de Ibiza* i *La Gaviota*, per acord dels seus propietaris.

Referències: Vid: José V. Serradilla (1986): *Periodismo en Ibiza*. V. p. 71-72. J. M. Romero: «150 años de periodismo en las Pitiüses». VI-VII. *Proa*, nn, 140 a 141, 1998.

DIARIO DE IBIZA (2a. època)

1900 (24-II - 5-V)

Lloc d'edició: Eivissa.

Editor-impremta: Impremta Nueva de Francisco Escanellas Suñer.

Tendència: Informació general.

Propietari-editor: Francisco Escanellas Suñer.

Direcció: Felipe Curtoys y Valls.

Freqüència: Diari.

Paginació: 4 pp.

Numeració: Seguí la numeració de la primera època: 2.099 a 3.043.

Referències: VID. José V. Serradilla (1986): *Periodismo en Ibiza*. V. p. 82-83. J. M. Romero: «150 años de periodismo en las Pitiüses». VIII. *Proa*, n, 142, 1998.

DIARIO DE IBIZA (3a. època)

1903 (1-X) - 1914 (13-II)

Lloc d'edició: Eivissa.

Editor-impremta: Impremta de Francisco Escanellas Suñer.

Tendència: Informació general.

Propietari-editor: Francisco Escanellas Suñer.

Direcció: Felipe Curtoys Valls, Bernardo Tur Ramón, Francisco Escanellas Suñer.

Freqüència: Diari.

Paginació: 4 pp.

Numeració: Nova numeració.

Referències: VID. José V. Serradilla (1986): *Periodismo en Ibiza*. V. p. 91-93. J.M.

Romero: «150 años de periodismo en las Pitiüses». IX, X. *Proa*, n, 143,144 1998.

DIARIO DE IBIZA. PERIÓDICO INDEPENDIENTE (O DEFENSOR DE LOS INTERESES DE IBIZA Y FORMENTERA (4a. època)

1914 (9-III) - 1924

Lloc d'edició: Eivissa.

Editor-impremta: Impremta de los Herederos de Francisco Escanellas (Prensa Ebusitana, Prensa Ibicenca, Juan Verdera, etc.)

Tendència: Informació general

Direcció: Juan Mayans Guasch (fins 9-IV-1915), Enrique A. Fajarnés (fins 16-VII-1915), Ernesto Fajarnés (fins 8-II-1917), José Castelló Ribas (26-XII-1917), Ernesto Fajarnés (fins 2-IV-1918), Bartolomé Ramón Capmany (29-IV-1918), Ernesto Fajarnés (fins 30-XI-1918), Francisco Verdera (fins a finals de 1919), José Castelló Ribas (1920 i 1921), Eugenio Boned Riera (1922, 1923 i 1924)

Freqüència: Diari.

Paginació: 4 pp.

Observacions: Torna a aparèixer després d'un mes de la mort del seu fundador i propietari Francisco Escanellas Suñer.

Referències: VID. José V. Serradilla (1986): *Periodismo en Ibiza*. V. p. 114-116. J. M. Romero: «150 años de periodismo en las Pitiüses». XI, XII. *Proa*, n, 145, 146, 1998.

DIARIO DE IBIZA (5a. època)

1924 (26-VIII) - 1936 (9-VIII)

Lloc d'edició: Eivissa.

Editor-impremta: Impremta de los Herederos de Francisco Escanellas (Ara propietat de Juan Verdera Mayans).

Tendència: Informació general.

Propietari-editor: Juan Verdera Mayans.

Direcció: Juan Verdera Mayans (fins 14-XII-1935); Antonio Torres Álvarez (9-VIII-1936).

Freqüència: Diari.

Paginació: 4 pp.

Referències: VID. José V. Serradilla (1986): *Periodismo en Ibiza*. V. p. 128-129. J. M. Romero: «150 años de periodismo en las Pitiüses». XIII. XIV. *Proa*, n 147, 148.

DIARIO DE IBIZA (6a. època)

1936 (IX) - 1937 (III) - 1963

Lloc d'edició: Eivissa.

Tendència: Informació general.

Direcció: Carlos Román, Alejandro Llobet, Felipe Pineda (1937-1947), José Zornoza Bernabeu (1947-1963)

Freqüència: Diari.

Paginació: 4 pp. (fins 1954) - 8 pp. (fins 1963)

Referències: VID. José V. Serradilla (1986): *Periodismo en Ibiza*. V. p. 45. J. M. Romero: «150 años de periodismo en las Pitiüses». XV, XVI, XVII. *Proa*, n. 149, 150, 151.

DIARIO DE IBIZA. DECANO DE LA PRENSA DE BALEARES. FUNDADO EL 1 DE ENERO DE 1893 POR FRANCISCO ESCANELLAS (7a. època)

1963 (V)

Lloc d'edició: Eivissa.

Editor-impremta: Herederos de Juan Verdera Mayans.

Tendència: Informació general.

Direcció: Francisco Verdera Ribas.

Paginació: 8, 10, 12 (fins 1979); 24, 32, 42 p.

Referències: VID. José V. Serradilla (1986): *Periodismo en Ibiza*. V. p. 45. J. M. Romero: «150 años de periodismo en las Pitiüses». XVIII. *Proa*, n. 152, 1998.

EBUSUS

1921 (II) - 1924 (I)

Lloc d'edició: Eivissa.

Editor-impremta: Impremta de los Herederos de Francisco Escanellas (nn. 1-5); Francisco Soler (Palma, nn. 6-16).

Tendència: Cultura.

Direcció: Isidoro Macabich Llobet.

Freqüència: Mensual.

Paginació: 4/ 12/ 16.

Observacions: Editat per la Agrupación de Estudios Ibicencos.

Referències: VID. José V. Serradilla (1986): *Periodismo en Ibiza*. V. p. 124. J. M. Romero: «150 años de periodismo en las Pitiüses». *Proa*, 1998.

EIVISSA (3a època)

1972 (en publicació).

Lloc d'edició: Eivissa.

Editor-impremta: Institut d'Estudis Eivissencs.

Tendència: Cultura.

Propietari-editor: Institut d'Estudis Eivissencs.

Direcció: Cristòfol Guerau de Arellano Tur i Joan Marí Tur (fins al n. 6, 1974), Josep Piña Ramón (nn. 7 i 8, 1975 i 1976), Enric Ribas Marí (nn. 9 i 10, 1979 i 1980), Josep Marí Marí (nn.11 i 12, 1981; 13, 1982; 14, 1983; 15-16, 1985; 17-18, 1987; 19-20, 1991) - Felip Cirer Costa (21i 22 1992; 23 i 24, 1993; 25, 1994; 26 i 27, 1995; 28 i 29-30, 1996; 31, 1997; 32, 1998).

Freqüència: Variable

Paginació: Entre 42 i 64 pp.

Numeració:

Vol. I (1972-1981). pp. 1-526

1 (1972); 2 i 3 (1973); 4, 5 i 6 (1974); 7 (1975); 8 (1976); 9 (1979); 10 (1980); 11 i 12 (1981)

Vol. II (1982-1993), pp. 1-508.

13 (1982); 14 (1983); 15 i 16 (1985); 17 i 18 (1987); 19 i 20 (1991); 21 i 22 (1993); 23 i 24 (1993)

Vol. III (1994-1998), pp. 1- 372.

25 (1994); 26 i 27 (1995); 28 i 29-30 (1996); 31 (1997); 32 (1998)

Observacions: S'ha imprès a Gráficas Viñales de Barcelona (fins al n. 7, 1975); Impremta Politècnica, Palma; Gráficas Pitiüsas, Eivissa; Impremta Ibosim, Eivissa (des del n. 12, 1981).

Referències: VID. José V. Serradilla (1986): *Periodismo en Ibiza*. V. p. 162-163. J. M. Romero: «150 años de periodismo en las Pitiüses». XVII, XVIII. *Proa*, n. 151, 152. 1998.

EL AGRICULTOR

1905 (18-II) - 1907 (22-III)

Lloc d'edició: Eivissa.

Editor-impremta: Impremta de Francisco Escanellas Suñer.

Tendència: Informació agrària.

Direcció: Antonio Tur Buffi.

Freqüència: Setmanal.

Paginació: 4 pp.

Numeració: 169 nn.

Observacions: Òrgan de la Sociedad de Agricultores.

Referències: VID. José V. Serradilla (1986): *Periodismo en Ibiza*. V. p. 96-97. J. M. Romero: «150 años de periodismo en las Pitiüses». X. *Proa*, n. 144, 1998.

EL CAMPESINO. BOLETÍN DE LA CÁMARA AGRÍCOLA OFICIAL DE IBIZA

1928 (VII) - 1929 (VIII)

Lloc d'edició: Eivissa.

Editor-impremta: Tipografía de "La Voz".

Tendència: Informació agrària

Direcció: Bartolomé Ramón Capmany.

Freqüència: Mensual.

Paginació: 12 pp.

Numeració: 14 nn.

Referències: VID. José V. Serradilla (1986): *Periodismo en Ibiza*. V. p. 133.

EL CAMPESINO (2a. època)

1930 (VI) - 1934 (VI)

Lloc d'edició: Palma.

Editor-impremta: Impremta de Francisco Soler.

Tendència: Economia agrària.

Propietari-editor: Cámara Oficial Agrícola de Ibiza - Asociación de Ganaderos.

Direcció: Bartolomé Ramón Capmany.

Freqüència: Mensual.

Paginació: 12 + 4 pp.

Numeració: 49 nn.

Referències: VID. José V. Serradilla (1986): *Periodismo en Ibiza*. V. p. 136.

EL CANARIO. SEMANARIO FESTIVO E INDEPENDIENTE

1922 (17-XII) - 1923 (1-VII)

Lloc d'edició: Eivissa.

Editor-impremta: Impremta d'Herederos de Francisco Escanellas (Prensa Ebusitana).

Tendència: Informació general.

Propietari-editor:

Direcció: Juan Marí Mayans

Freqüència: Setmanal.

Paginació: 4 pp.

Numeració: 31 nn.

Observacions: Continuació de *Renovación*.

Referències: VID. José V. Serradilla (1986): *Periodismo en Ibiza*. V. p. 127. J. M. Romero: «150 años de periodismo en las Pitiüses». *Proa*, 1998.

EL COCO, SEMANARIO SEMI-SATÍRICO, SEMI-FORMAL Y ALGO LITERARIO

1890 (6-VII) - 1893 (26-III)

Lloc d'edició: Eivissa.

Editor-imprensa: Impremta de Francisco Escanellas Suñer.

Tendència: Satíric.

Propietari-editor: Bartolomé Roselló y Tur

Direcció: Bartolomé Roselló y Tur, Isidoro Macabich Ferrer (7-IX/28-X, 1890), Arturo Pérez Cabrero Tur (28-X - 8-II, 1892).

Freqüència: Setmanal.

Paginació: 4 pp.

Numeració: 138 nn.

Observacions: Altres subtítols: *Semanario Satírico independiente* (des de 25-I-1891); *Semanario Satírico Dependiente del Público* (des de 12-IV-1891).

Referències: VID. José V. Serradilla (1986): *Periodismo en Ibiza*. V. p. 66-67. J. M. Romero: «150 años de periodismo en las Pitiüses». IV. *Proa*, n. 138, 1998.

EL COCO DE IBIZA. SEMANARIO SATÍRICO

1893 (1-V)

Lloc d'edició: Eivissa.

Editor-imprensa: Impremta de Francisco Escanellas Suñer.

Tendència: Satíric.

Propietari-editor:

Direcció: Ramón Curtoys Gotarredona.

Freqüència: Setmanal.

Paginació: 4 pp.

Numeració: 13 nn.

Observacions: Volia ser una continuació de *El Coco*.

Referències: VID. José V. Serradilla (1986): *Periodismo en Ibiza*. V. p. 70. J. M. Romero: «150 años de periodismo en las Pitiüses». V. *Proa*, n. 139, 1998.

EL CORREO DE IBIZA. DIARIO ADMINISTRATIVO, LITERARIO, DE INTERÉS LOCAL, AVISOS Y NOTICIAS

1899 (8-XII) - 1903 (10-IX)

Lloc d'edició: Eivissa.

Editor-imprensa: Impremta de José Tur Ros.

Tendència: Informació general.

Propietari-editor: Bartolome Roselló y Tur.

Direcció: Bartolome Roselló y Tur.

Freqüència: Diari.

Paginació: 2 pp.

Numeració: 1.310 nn.

Referències: VID. José V. Serradilla (1986): *Periodismo en Ibiza*. V. p. 77-79. J. M. Romero: «150 años de periodismo en las Pitiüses». VIII i IX. *Proa*, n. 142 i 143, 1998.

EL DEFENSOR

1911 (18-IX - 27-X)

Lloc d'edició: Eivissa.

Editor-imprensa: Impremta de Mariano Tur Tur.

Tendència: Informació general.

Propietari-editor: Mariano Tur Tur.

Direcció: Mariano Tur Tur.

Freqüència: Diari.

Paginació: 4 pp.

Numeració: 32 nn.

Referències: VID. José V. Serradilla (1986): *Periodismo en Ibiza*. V. p. 102-103. J. M. Romero: «150 años de periodismo en las Pitiüses». X. *Proa*, n. 144, 1998.

EL DÍA DE BALEARES. EDICIÓN PARA LAS PITIÜSAS

1981-1984

Lloc d'edició: Palma.

Editor-imprensa: Rey Sol SA

Tendència: Informació general.
Propietari-editor: Rey Sol SA
Direcció: Antoni Alemany Dezcallar, Javier Zuloaga López, Melchor Moro.
Freqüència: Diari.
Paginació: 36/40 pp. (4 pp. dedicades a les Pitiüses).
Numeració:
Referències: VID. José V. Serradilla (1986): *Periodismo en Ibiza*. V. p. 185

EL EBUSITANO
1846-1848
Lloc d'edició: Eivissa.
Editor-impremta: Impremta de Antonio Manuel García.
Tendència: Informació general.
Propietari-editor:
Direcció: Antonio Manuel García.
Freqüència: Quinzenal.
Paginació: 4 pp.
Referències: VID. José V. Serradilla (1986): *Periodismo en Ibiza*. V. p. 45.

EL EBUSITANO (2a. època)
1885 (29-VII - 26-IX)
Lloc d'edició: Eivissa.
Editor-impremta: Impremta de Francisco Escanellas Suñer.
Tendència: Partit Conservador, i després del Partit Reformista.
Direcció: Mariano Palerm Tur.
Freqüència: Setmanal.
Paginació: 4 pp.
Observacions: El seu precedent es *La Isla*.
Referències: VID. José V. Serradilla (1986): *Periodismo en Ibiza*. V. p. 56-57. J. M. Romero: «150 años de periodismo en las Pitiüses». II i III. *Proa*, n. 136 i 137, 1998.

EL GORRO FRIGIO. Edición Especial para Ibiza. Órgano del Partido de la Unión Republicana. Progreso Justicia (fins el n. 42). Periódico Republicano. Edición especial para Ibiza
1905 (14-II) - 1906 (10-V)
Lloc d'edició: Palma.
Editor-impremta: Tipografía Sitjar y Cía (fins al n. 37); Tipografía de Crespí y Sitjar.
Tendència: Partit Republicà.
Direcció: Francisco Medina Puig
Freqüència: Setmanal.
Paginació: 4 pp.
Referències: VID. José V. Serradilla (1986): *Periodismo en Ibiza*. V. p. 94-95.

EL HERALDO DE IBIZA. SEMANARIO INDEPENDIENTE
1912 (4-VIII) - 1913 (28-XII)
Lloc d'edició: Eivissa.
Editor-impremta: Impremta de Mariano Tur Tur.
Tendència: Informació general.
Propietari-editor:
Direcció: Enrique A. Fajarnés Ramón.
Freqüència: Setmanari.
Paginació: 4 pp.
Numeració: 74 nn.
Referències: VID. José V. Serradilla (1986): *Periodismo en Ibiza*. V. p. 110-111. J. M. Romero: «150 años de periodismo en las Pitiüses». X. *Proa*, n. 144, 1998.

EL IBICENCO. PERIÓDICO DE INTERESES LOCALES
1874 (16-VII) - 1885 (6-I)
Lloc d'edició: Eivissa.

Editor-impremta: Impremta de José Verdera y Ramón.

Tendència: Informació general.

Propietari-editor: Pedro Escanellas Suñer.

Direcció: José Verdera y Ramón (1874), Juan Tur y Marqués, Felipe Curtoys Valls (1878), José Verdera y Ramón (1878-1885).

Freqüència: Setmanal.

Paginació: 2/4 pp.

Referències: VID. José V. Serradilla (1986): *Periodismo en Ibiza*. V. p. 50-51

EL IBICENCO. PERIÓDICO SEMANAL DEFENSOR DE LOS INTERESES DE LA ISLA (2a. època)
1890 (14-I/27-VII)

Lloc d'edició: Eivissa.

Editor-impremta: Impremta de José Verdera Ramón.

Tendència: Partit de Pedro Tur y Palau.

Direcció: Felipe Curtoys Valls.

Freqüència: Setmanal.

Paginació: 4 pp.

Referències: VID. José V. Serradilla (1986): *Periodismo en Ibiza*. V. p. 60-61. J. M. Romero: «150 años de periodismo en las Pitiüses». III i IV. *Proa*, n. 137 i 138, 1998.

EL IBICENCO. PERIÓDICO SEMANAL DEFENSOR DE LOS INTERESES DE LA ISLA (3a època)
1890 (19-VIII)-1892

Lloc d'edició: Eivissa.

Editor-impremta: Impremta de José Verdera Ramón.

Tendència: Liberals i moderats, contraris als Tur i als que se separaren del partit Liberal de Sa Marina.

Direcció: José Verdera Ramón, José Pujol Valls, Enrique Miró, Antonio Palerm Marí.

Freqüència: Setmanal.

Paginació: 4 pp.

Referències: VID. José V. Serradilla (1986): *Periodismo en Ibiza*. V. p. 64-65.

EL LIBERAL

1915 (25-IX) - 1916 (11-VI)

Lloc d'edició: Eivissa.

Editor-impremta: Impremta de los Herederos de Francisco Escanellas.

Tendència: Òrgan del Partit Liberal.

Direcció: Juan Matutes Tur.

Freqüència: Setmanal.

Paginació: 4 pp.

Numeració: 36 nn.

Referències: VID. José V. Serradilla (1986): *Periodismo en Ibiza*. V. p. 118. J. M. Romero: «150 años de periodismo en las Pitiüses». *Proa*, n. 1998.

EL LIBERAL (2a. època)

1918 (31-I al 17-II)

Lloc d'edició: Eivissa.

Editor-impremta: Impremta de los Herederos de Francisco Escanellas.

Tendència: La mateixa que l'anterior.

Direcció: Recaredo Jasso Rosell.

Freqüència: Bisetmanal.

Paginació: 4 pp.

Numeració: 6 nn.

Referències: VID. José V. Serradilla (1986): *Periodismo en Ibiza*. V. p. 121. J. M. Romero: «150 años de periodismo en las Pitiüses». IX. *Proa*, n. 143, 1998.

EL MIRADOR D'EIVISSA I FORMENTERA

1996 (X) - 1997 (XI)

Lloc d'edició: Eivissa.

Direcció: José M. Pérez Muñoz.

Freqüència: Quinzenal.

Numeració:

1996

1 (15/30-X); 2 (1/15-XI); 3 (16/30-XI); 4 (1/15-XII); 5 (16/31-XII).

1997

6 (1/15-I); 7 (16/31-I); 8 (1/15-II); 9 (16/28-II); 10 (1/15-III); 11 (16/31-III); 12 (1/15-IV); 13 (16/30-IV); 14 (1/15-V); 15 (16/31-V); 16 (1-15-VI); 17 (16/30-VI); 18 (1/15-VII); 19 (16/31-VII); 20 (1/15-VIII); 21 (16/31-VIII); 22 (1/15-IX); 23 (16/30-IX); 24 (1/15-X); 25 (16/31-X); 26 (1/15-XI).

EL PORVENIR. PERIÓDICO DE INTERÉS LOCAL E INFORMACIÓN

1902 (3-II) / 1903 (1-V)

Lloc d'edició: Eivissa.

Editor-impremta: Impremta de Francisco Escanellas Suñer.

Tendència: Òrgan dels liberals (Juan Román Calbet).

Propietari-editor:

Direcció: Mariano Palerm Tur

Freqüència: Setmanal.

Paginació: 1 full.

Referències: VID. José V. Serradilla (1986): *Periodismo en Ibiza*. V. p. 87-88. J. M. Romero: «150 años de periodismo en las Pitiüses». IX. *Proa*, n. 143, 1998.

EL PUEBLO

1913 (11-X) - 1916 (19-VIII)

Lloc d'edició: Eivissa.

Editor-impremta: Impremta de Mariano Tur Tur (fins 7-II-1914), Francisco Escanellas (fins 21-III-1914, Herederos de Francisco Escanellas (fins 28-XII-1914), Mariano Tur Tur (des de 2-I-1915).

Tendència: Interessos republicans.

Direcció: José Castelló Ribas (fins 22-XI-1913), Salvador J. Castelló (fins 12-XII-1914), Mariano Tur Roig (Des de 20-II-1915).

Paginació: 4 pp.

Numeració: 139 nn.

Referències: VID. José V. Serradilla (1986): *Periodismo en Ibiza*. V. p. 112-113. J. M. Romero: «150 años de periodismo en las Pitiüses». XI. *Proa*, n. 145, 1998.

EL PUEBLO DE IBIZA. SEMANARIO POLÍTICO, LITERARIO Y AGRÍCOLA

1915 (27-XI al 11-XII)

Lloc d'edició: Eivissa.

Editor-impremta: Impremta de Mariano Tur Tur.

Tendència: Republicana.

Direcció: Miguel Tur Roig.

Freqüència: Setmanal.

Paginació: 4 pp.

Numeració: 3 nn.

Referències: VID. José V. Serradilla (1986): *Periodismo en Ibiza*. V. p. 119-120. J. M. Romero: «150 años de periodismo en las Pitiüses». XI. *Proa*, n. 145, 1998.

EL RESUMEN. PERIÓDICO DEFENSOR DE LOS INTERESES MORALES Y MATERIALES DE IBIZA Y FORMENTERA. A Partir de 1911: SEMANARIO INDEPENDIENTE.

1908 (6-XI) / 1911 (31-X)

Lloc d'edició: Eivissa.

Editor-impremta: Impremta de Roselló y Cía (fins el 28-IV-1908), Impremta de Mariano Tur Tur.

Propietari-editor: Bartolomé Rosselló Tur (fins 1-V-1911), Mariano Tur Tur.

Direcció: Bartolomé Rosello Tur (fins 25-IV-1911), Antonio Albert Nieto, Isidoro Macabich Llobet (6/21-II-1911), Mariano Tur Tur (Els darrers dos mesos).

Paginació: 4 pp.

Numeració: 157 nn.

Referències: VID. José V. Serradilla (1986): *Periodismo en Ibiza*. V. p. 98-99. J. M. Romero: «150 años de periodismo en las Pitiüses». X. *Proa*, n. 144, 1998.

EL RESUMEN. DIARIO INDEPENDIENTE (2a. època)

1911 (3-XI) / 1922 (27-II)

Lloc d'edició: Eivissa.

Editor-impremta: Impremta de Mariano Tur Tur.

Tendència: Informació general.

Propietari-editor: Mariano Tur Tur.

Direcció: Mariano Tur Tur.

Freqüència: Diari.

Paginació: 4 pp.

Numeració: Del n. 158 al 3.387.

Observacions: Continuació de *El Resumen* (1a. època)

Referències: VID. José V. Serradilla (1986): *Periodismo en Ibiza*. V. p. 104-108. J. M. Romero: «150 años de periodismo en las Pitiusas». XI, XII. *Proa*, n. 145,146, 1998.

EL TIEMPO

1859-1860

Lloc d'edició: Eivissa.

Editor-impremta: Impremta Científica y Religiosa La Caridad

Propietari-editor:

Direcció: Felipe Curtoys Valls

Freqüència: Setmanal.

Paginació: 4 pp.

Observacions: Succeeix a *La Caridad*.

Referències: VID. José V. Serradilla (1986): *Periodismo en Ibiza*. V. p. 48.

EMPRESA. BOLETÍN INFORMATIVO DE LA PIMEEF (PETITA I MITJANA EMPRESA D'EIVISSA I FORMENTERA)

1982 (IV) - 1984 (III).

Lloc d'edició: Eivissa.

Editor-impremta: Gráficas Pitiusas.

Tendència: Economia i empresa.

Propietari-editor: Petita i Mitjana Empresa d'Eivissa i Formentera

Direcció: Juan Serra i Concha García Campoy.

Freqüència: Mensual.

Paginació: 12/16 pp.

Observacions: Referències: VID. José V. Serradilla (1986): *Periodismo en Ibiza*. V. p. 191-192.

ES VEDRÀ I ES VEDRANELL. LA REVISTA PER A EIVISSA I FORMENTERA

1983

Lloc d'edició: Sant Josep de sa Talaia.

Editor-impremta: Unió Socialista Pitiusa. PSOE.

Tendència: Socialista

Propietari-editor: Antonio Cardona Bonet.

Direcció: Antonio Cardona Bonet.

Freqüència: Mensual.

Paginació: 6 / 8 / 16 / 20 / 24 pp.

Observacions: El n. I es el Bolletí Informatiu de l'Ajuntament de Sant Josep (socialistes i liberals). Després com a òrgan dels socialistes i més tard (des del n. 8) USP. PSOE.

Referències: VID. José V. Serradilla (1986): *Periodismo en Ibiza*. V. p. 195-196.

EXCELSIOR

1931 (29-III) - 1934 (finals)

Lloc d'edició: Eivissa.

Editor-impremta: Impremta Nueva de Mariano Tur Tur.

Tendència: Religiosa.

Propietari-editor: Congregación Mariana de Jóvenes.

Direcció: Miguel Riera Boned - Narciso Tiban.

Freqüència: Mensual (fins 1-I-1932). Bisetmanal després.

Paginació: 8/4 pp.

Referències: VID. José V. Serradilla (1986): *Periodismo en Ibiza*. V. p. 141-142. J. M. Romero: «150 años de periodismo en las Pitiüses». XIII, XIV, XV. *Proa*, n. 147, 148, 149. 1998.

HOJA DOMINICAL (SAN ANTONIO ABAD)

1930 (5-X) - 1933 (4-III)

Lloc d'edició: Eivissa.

Editor-impremta: Impremta de Mariano Tur Tur.

Tendència: Religiosa.

Direcció: Bartolomé Ribas Ferrer.

Freqüència: Setmanal.

Paginació: 4 pp.

Numeració: 115 nn.

Referències: VID. José V. Serradilla (1986): *Periodismo en Ibiza*. V. p. 145.

HOJA SEMANAL. SUPLEMENTO DEL BOLETÍN OFICIAL ECLESIAÍSTICO DE LA DIÓCESIS DE IBIZA

1946 (1-I) - 1960 (25-VI)

Lloc d'edició: Eivissa.

Editor-impremta: Impremta Manonelles.

Tendència: Religiosa.

Propietari-editor: Òrgan de l'Acció Catòlica de la Diócesis de Ibiza.

Direcció: José Riera.

Freqüència: Setmanal.

Paginació: 4 i 6 pp.

Referències: VID. José V. Serradilla (1986): *Periodismo en Ibiza*. V. p. 154.

DIARIO DE MALLORCA. EDICIÓN IBIZA

1978-1981

Lloc d'edició: Palma.

Editor-impremta: Impremta del *Diario de Mallorca*.

Tendència: Informació general.

Direcció: Antonio Ruiz Romero, Juan Antonio Fuster, Íñigo Morales de Rada.

Freqüència: Diari.

Paginació: 32/36 pp. 2 fulls dedicats a les Pitiüses enmig del diari.

Numeració:

Referències: VID. José V. Serradilla (1986): *Periodismo en Ibiza*. V. p. 170.

IBIZA CLUB DE CAMPO

1981

Lloc d'edició: Eivissa.

Editor-impremta:

Tendència: Informatiu de la societat Ibiza Club de Campo.

Propietari-editor: Ibiza Club de Campo.

Direcció: Eladio Mero, Sally Wilson.

Freqüència: Anual.

Paginació: 32 pp.

Referències: VID. José V. Serradilla (1986): *Periodismo en Ibiza*. V. p.188.

IBIZA DEL NORTE. PUBLICACION MENSUAL DE INFORMACIÓN

1991

Lloc d'edició: Eivissa.

Editor-impremta: Can Impres.

Direcció: José Pérez Muñoz.

Freqüència: Mensual.

IBIZA FORECAST (MAGAZINE DE LAS ISLAS PARA RESIDENTES Y TURISTAS)

1983 (VII) - 1985 (XI)

Lloc d'edició: Eivissa.

Editor-impremta: Ibiza Forecast. Impremta de Rey Sol SA (Palma).

Tendència: Informació turística.

Propietari-editor: Sally Wilson.

Direcció: Bartolomé Noguera Castañeda.

Freqüència: Trimestral i després mensual.

Paginació: 36 pp.

Numeració: 15 nn.

Referències: VID. José V. Serradilla (1986): *Periodismo en Ibiza*. V. p. 198.

IBIZA GOL

1978 (IX) - 1979 (V)

Lloc d'edició: Eivissa.

IBIZA HEUTE. DAS DEUTSCHSPRACHIGE MONATS JOURNAL VON IBIZA UND FORMENTERA

1991

Lloc d'edició: Santa Eulària.

Tendència: Informació turística.

IBIZA IN EXPRES. ÁLBUM DE IMÁGENES MULTILINGÜE

1987-1989

Direcció: Mariano Planells Cardona.

IBIZA INSIGHT

1968 (21-V)

Lloc d'edició: Eivissa.

Editor-impremta: Impremta d'Herederos de Juan Verdera Mayans (fins 21-X-1968); Després a Talleres Última Hora, de Palma.

Tendència: Informació per als turistes de parla anglesa.

Propietari-editor:

Direcció: Francisco Verdera Ribas (fins 21-X-1968), Bartolomé Noguera Castañeda.

Freqüència: Setmanal.

Paginació: 12/15 - 24/36 p.

Numeració: 250 ex. - 6.000 ex.

Observacions: Entre 1973 i 1975 va tenir un suplement en alemany: *Ibiza insight Zeitung*.

Referències: VID. José V. Serradilla (1986): *Periodismo en Ibiza*. V. p. 164.

IBIZA INSIGHT ZEITUNG

1972-1975

Lloc d'edició: Palma.

Editor-impremta: Impremta d'Última Hora SA.

Tendència: Informació per als turistes de parla alemanya.

Direcció: Bartolomé Noguera Castañeda.

Freqüència: Setmanal.

Paginació: 4 pp.

Observacions: fins a 1973 inclòs com a suplement a l'*Ibiza insight*. Després com a setmanari independent.

Referències: VID. José V. Serradilla (1986): *Periodismo en Ibiza*. V. p.165.

IBIZA JOVEN

1968

Lloc d'edició: Eivissa.

IBIZA LIGHTS MAGAZINE

1985

Lloc d'edició: Eivissa.

Editor-impremta: Ibiza Lights Magazine. Mijan. Artes Gráficas (Ávila).

Tendència: Informació turística.

Direcció: Ramón Martínez.

Freqüència: Semestral.

Paginació: 40 pp.

Observacions: Bilingüe castella-anglès.

Referències: VID. José V. Serradilla (1986): *Periodismo en Ibiza*. V. p. 208.

IBIZA MAGAZIN

1981

Lloc d'edició: Eivissa.

Editor-impremta: Ibiza Magazin SA (Imprès a Seix y Barral, Barcelona).

Tendència: Informació turística.

Direcció: Marc Stüka Vendran.

Paginació: 58 pp.

Observacions: En castellà i alemany.

Referències: VID. José V. Serradilla (1986): *Periodismo en Ibiza*. V. p. 187.

IBIZA NEWS. THE PAPER IN ENGLISH

1985 (VII) - 1988 (XII)

Lloc d'edició: Eivissa.

Tendència: Informació turística.

Direcció: Juan i Francisco Verdera.

Numeració: 47 nn.

IBIZA NEWS. THE PAPER IN ENGLISH (2a. època)

1984-1985

Lloc d'edició: Eivissa.

Editor-impremta: Impremta del *Diario de Ibiza*.

Tendència: Informació turística.

Propietari-editor: Juan i Francisco Verdera

Direcció: Francisco Verdera.

Freqüència: Mensual.

Paginació: 36 pp.

1984: (De VI a IX: quinzenal): 8 nn; (X, XI i XII: mensual): 3 nn.

1985: (VII, VIII i IX: mensual): 3 nn.

Referències: VID. José V. Serradilla (1986): *Periodismo en Ibiza*. V. p. 199-200

IBIZA NEWS. WEEKLY EDITION ENGLISH OF *DIARIO DE IBIZA*

1979 (18-IV) - 1981 (8-X)

Lloc d'edició: Eivissa.

Editor-impremta: Impremta de Viuda e Hijos de Juan Verdera Mayans

Tendència: Informació turística.

Direcció: Juan Verdera.

Freqüència: Setmanal. A l'hivern de 1980 mensual i al de 1980-1981 no es publicà.

Paginació: 32 pp.

Numeració: 64 nn.

Referències: VID. José V. Serradilla (1986): *Periodismo en Ibiza*. V. p. 177-178.

IBIZA NOW. THE ISLANDS NEWS IN ENGLISH

1984

Lloc d'edició: SANTA EULÀRIA.

Tendència: Informació turística.

IBIZA SHOW MAGAZINE

1989

Lloc d'edició: Eivissa.

Tendència: Informació turística.

Direcció: Francisco Verdera.

IBIZA SQUASH CLUB

1991

Lloc d'edició: Santa Eulària.

Editor-impremta: Gráficas Guasch
Tendència: Esports.

IBIZA WOCHEH ZEITUNG. (2a. època)

1984-1985

Lloc d'edició: Eivissa.

Editor-impremta: Impremta del *Diario de Ibiza*.

Tendència: Informació turística.

Propietari-editor: Juan i Francisco Verdera.

Direcció: Francisco Verdera.

Paginació: 26 pp.

Numeració:

1984: VI: 1 i 2; VII: 3, 4, 5, 6; VIII: 7, 8, 9, 10, 11; IX: 12, 13, 14, 15; X: 16, 17, 18, 19; XI: 20, 21.

1985: VII: 22; VIII: 23; IX: 24

Referències: VID. José V. Serradilla (1986): *Periodismo en Ibiza*. V. p. 201-202.

IBIZA ZEITUNG

1981 (30-VI - 7-X)

Lloc d'edició: Eivissa.

Editor-impremta: Impremta de la Viuda e Hijos de Juan Verdera Mayans.

Tendència: Informació turística.

Direcció: Juan Verdera.

Freqüència: Setmanal.

Paginació: 32 pp.

Observacions: Propietat del *Diario de Ibiza*, juntament amb l'*Ibiza News*.

Referències: VID. José V. Serradilla (1986): *Periodismo en Ibiza*. V. p. 186.

IBIZA ZEITUNG. DIE WOCHE. EL SEMANARIO ALEMÁN DE IBIZA

1978

Lloc d'edició: Eivissa.

Tendència: Informació turística.

Numeració: 3 nn.

IBIZA. BOLETÍN DEL INSTITUTO DE ESTUDIOS IBICENCOS. (2a. època)

1953-1969

Lloc d'edició: Eivissa.

Editor-impremta: Instituto de Estudios Ibicencos.

Tendència: Cultura.

Paginació: 48/76 pp.

1: 1-48; 2: 1-38; 3: 1-50; 4: 1-46; 5: 1-76; 6: 1-64

Numeració:

1 (1953); 2 (1955); 3 (1956); 4 (1957); 5 (1958); 6 (1960).

Observacions: Capçalera cedida per la Sociedad Ebusus, que editava aquesta revista en la seva primera època a l'Institut, adscrit al Patronat José María Quadrado, del CSIC.

Referències: VID. José V. Serradilla (1986): *Periodismo en Ibiza*. V. p. 155-156. J. M. Romero: «150 años de periodismo en las Pitiüses». XVII. *Proa*, n. 151, 1998.

IBIZA. PERIÓDICO SEMANAL DEFENSOR DE LOS INTERESES DE LA ISLA

1890 (5-VIII) - 1893 (27-IV)

Lloc d'edició: Eivissa.

Editor-impremta: Impremta de Francisco Escanellas Suñer.

Tendència: Partit de Pedro Tur y Palau.

Propietari-editor: Pedro Tur y Palau; a partir de 8-IX-91, Felipe Curtoys Valls.

Direcció: Felipe Curtoys Valls, Bernardo Ramón y Tur; Juan Palerm Ribas.

Freqüència: Setmanari.

Paginació: 4 pp.

Numeració: 136 nn.

Observacions: Continuació de *El Ibicenco*.

Referències: VID. José V. Serradilla (1986): *Periodismo en Ibiza*. V. p. 62-63. J. M. Romero: «150 años de periodismo en las Pitiüses». IV i V. *Proa*, n. 138 i 139, 1998.

IBIZA. REVISTA MENSUAL EDITADA POR LA SOCIEDAD CULTURAL Y ARTÍSTICA EBUSUS. (1a. època)

1944-1950

Lloc d'edició: Eivissa.

Editor-impremta: Impremta del *Diario de Ibiza*.

Tendència: Cultura.

Propietari-editor: Sociedad Cultural y Artística Ebusus.

Direcció: Manuel Sorá.

Freqüència: Irregular.

Numeració:

Any I (1944): 1 al 9; pp. 1-148.

Any II (1945): 10 al 16; pp. 149-264.

Any III (1946): 17 al 22; pp. 265-364.

Any IV (1947): 23 al 25; pp. 365-432

Any V (1948). 26 al 28; pp. 433-480

Any VI (1950): 29; pp. 481-450 (Acaba el 29-III)

Referències: VID. José V. Serradilla (1986): *Periodismo en Ibiza*. V. p. 150-151. J. M. Romero: «150 años de periodismo en las Pitiüses». XVII. *Proa*, n. 151, 1998.

INSEL. LA REVISTA DE IBIZA

1991

Lloc d'edició: Eivissa.

ISLA

Lloc d'edició: Eivissa.

Editor-impremta: *Diario de Ibiza*

Observacions: Suplement domical del *Diario de Ibiza*.

LA BANDERA DE IBIZA. PERIÓDICO SEMANAL IBICENQUISTA

1895 (7-V/24-X)

Lloc d'edició: Eivissa.

Editor-impremta: Impremta de Francisco Escanellas Suñer.

Tendència: Informació global.

Propietari-editor: Bartolomé de Rosselló y Tur.

Direcció: Bartolomé de Rosselló y Tur.

Freqüència: Setmanal.

Paginació: 4 pp.

Numeració: 26 nn.

Referències: VID. José V. Serradilla (1986): *Periodismo en Ibiza*. V. p. 73-74. J. M. Romero: «150 años de periodismo en las Pitiüses». VI. *Proa*, n. 140, 1998.

LA CARIDAD. SEMANARIO DE ILUSTRACIÓN Y RECREO ACOMPAÑADO DE UNA BIBLIOTECA DE CONOCIMIENTOS HUMANOS, DEDICADO A LA JUVENTUD ESPAÑOLA BAJO LOS AUSPICIOS DE UNA COMISIÓN PROTECTORA ENCARGADA DE DISTRIBUIR, EN ACTOS PIADOSOS, LAS SECCIONES DE QUE CONSTA EL SEMANARIO

1859

Lloc d'edició: Eivissa.

Editor-impremta: Impremta Científica y Religiosa La Juventud, de Fausto Aranz Barrera.

Tendència: Difusió de cultura.

Propietari-editor: Tomás Aranz Barrera.

Direcció: Tomás Aranz Barrera.

Freqüència: Setmanal.

Paginació: 4/ 6/ 8

Referències: VID. José V. Serradilla (1986): *Periodismo en Ibiza*. V. p. 46-47

LA CARTA DE LOS RESIDENTES DE LAS ISLAS PITIUSAS

Lloc d'edició: Eivissa.

Tendència: Informació turística.

LA DEFENSA. PERIÓDICO INDEPENDIENTE

1932 (1-IX) - 1935

Lloc d'edició: Eivissa.

Editor-impresora: Impresora Nueva de Mariano Tur y Tur

Tendència: Informació general.

Propietari-editor: Mariano Tur y Tur (fins IV-1935). Viuda y Herederos de Mariano Marí Tur

Direcció: Mariano Tur y Tur (fins IV-1935), Antonio Planells Torres

Freqüència: Setmanal.

Paginació: 4 pp.

Referències: VID. José V. Serradilla (1986): *Periodismo en Ibiza*. V. p. 143-144. J. M. Romero: «150 años de periodismo en las Pitiüses». XIV, XV. *Proa*, n.148, 149. 1998.

LA GAVIOTA. SEMANARIO FESTIVO ILUSTRADO

1893 (9-IV - 30-VII)

Lloc d'edició: Eivissa.

Editor-impresora: Impresora de Francisco Escanellas Suñer.

Tendència: Informació general.

Propietari-editor: Bartolomé de Rosselló y Tur.

Direcció: Alejandro Llobet y Tur.

Freqüència: Setmanal.

Paginació: 8 (n. 1-4), 4 (els següents).

Numeració: 17 nn.

Observacions:

Referències: VID. José V. Serradilla (1986): *Periodismo en Ibiza*. V. p. 68-69. J. M. Romero: «150 años de periodismo en las Pitiüses». V. *Proa*, n. 139, 1998.

LA GUÍA PROA DE IBIZA Y FORMENTERA

1995-1996

Lloc d'edició: Eivissa.

Editor-impresora: Proa.

Tendència: Informació.

Freqüència: Setmanal.

Paginació: 8 pp.

Numeració:

1: 12/18-VI-1995; 2: 19/25-VI-1995; 3: 26-VI/2-VII-1995; 4: 3/9-VII-1995; 5: 10/16-VII-1995; 6: 17/23-VII-1995; 7: 24/30-VII-1995; 8: 31-VII/6-VIII-1995; 9: 7/13-VIII-1995; 10: 14/20-VIII-1995; 11: 21/27-VIII-1995; 12: 28-VIII/ 3-IX-1995; 13: 4/10-IX-1995; 14: 11/17-IX-1995; 15: 18/24-IX-1995; 16: 25-IX/1-X-1995; 17: 2/8-X-1995; 18: 9/15-X-1995; 19: 16/22-X-1995; 20: 23/29-X-1995; 21: 30/12-1995; 22: 13/19-XI-1995; 23: 20-26-XI-1995; 24: 27-XI/3-XII-1995; 25: 4/10-XII-1005; 26: 11/17-XII-1995; 27: 18/24-XII-1995; 28: 25/31-XII-1995; 29: 1/7-I-1996; 30: 8/14-I-1996; 31: 15/21-I-1996; 32: 22/28-I-1996; 33: 29-I/4-II-1996; 34: 5/11-II-1996

LA HOJA MENSUAL DE LA IGLESIA DE SANTO DOMINGO

1925 (XI) - 1926 (III)

Lloc d'edició: Eivissa.

Editor-impresora: Impresora Nueva de Mariano Tur.

Tendència: Religió.

Direcció: Rafael J. Escandell (canonge)

Freqüència: Mensual.

Paginació: 1 full.

Numeració: 5 nn.

Referències: VID. José V. Serradilla (1986): *Periodismo en Ibiza*. V. p. 131. J. M. Romero: «150 años de periodismo en las Pitiüses». *Proa*, n. , 1998.

LA ISLA. HOJA SEMANAL DE INFORMACIÓN

1883 (9-XI) - 1885 (30-VI)

Lloc d'edició: Eivissa.

Editor-impremta: Impremta de Francisco Escanellas Suñer (fins al n. 40, 9-XI-1883 - 27-VIII-1884).

Tendència: Partit Conservador.

Propietari-editor: Francisco Escanellas Suñer.

Direcció: Francisco Escanellas Suñer 9-XI-1883 - 27-VIII-1884), Mario Palerm y Tur. (27-VIII-1884 - 30-VI-1885).

Freqüència: Setmanal.

Paginació: 4 pp.

Numeració:

Referències: VID. José V. Serradilla (1986): *Periodismo en Ibiza*. V. p. 53-54

LA ISLA (2a. època)

1901 (23-IV) - 1902 (1-II)

Lloc d'edició: Eivissa.

Editor-impremta: Impremta de Francisco Escanellas Suñer.

Tendència: Partit Liberal (Juan Ramón Calbet).

Propietari-editor: Francisco Escanellas Suñer.

Direcció: Francisco Escanellas Suñer.

Freqüència: Setmanal amb un suplement diari. A partir del n. 7, només el suplement diari.

Paginació: 1

Numeració: 7 nn. + 118 suplementos.

Referències: VID. José V. Serradilla (1986): *Periodismo en Ibiza*. V. p. 84-85. J. M. Romero: «150 años de periodismo en las Pitiüses». IX. *Proa*, n. 143, 1998.

LA PARAULA. REVISTA D'INFORMACIÓ GENERAL

1983-1984

Lloc d'edició: Eivissa.

Editor-impremta: Impremta Margen.

Tendència: Informació general.

Propietari-editor: Jean Joseph Serra Torres.

Direcció: Jean Joseph Serra Torres, Bernat Joan i Marí.

Freqüència: Mensual.

Paginació: 36 pp.

Numeració: 1983: 3 nn.; 1984: 2 nn.

Observacions: Escrita en català. Tirada de 400 ex.

Referències: VID. José V. Serradilla (1986): *Periodismo en Ibiza*. V. p. 197.

LA PELADILLA. SEMANARIO SATÍRICO

1847

Lloc d'edició: Eivissa.

Editor-impremta: Impremta de José Verdera y Ramón.

Tendència: Crítica.

Direcció: José Verdera y Ramón.

Freqüència: Setmanari.

Paginació: 4 pp.

Numeració: 4 nn.

Referències: VID. José V. Serradilla (1986): *Periodismo en Ibiza*. V. p. 49.

LA PRENSA

1988 (20-XII) - 1993 (20-XII)

Lloc d'edició: Eivissa.

LA SEMANA

1927 (8-IX)

Lloc d'edició: Eivissa.

Editor-impremta: Impremta de Juan Verdera.

Tendència: Informació general.

Direcció: Juan Ribas Marí.

Paginació: 8 pp.

Numeració: 1 nn.

Referències: VID. José V. Serradilla (1986): *Periodismo en Ibiza*. V. p. 132. J. M. Romero: «150 años de periodismo en las Pitiüses». *Proa*, 1998.

LA TARDE. DIARIO POLÍTICO Y DE INFORMACIÓN

1922 (10 i 11-I)

Lloc d'edició: Eivissa.

Editor-imprensa: Imprenta de los Herederos de Francisco Escanellas.

Tendència: Política.

Freqüència: Diari.

Paginació: 4 pp.

Numeració: 2 nn.

Referències: VID. José V. Serradilla (1986): *Periodismo en Ibiza*. V. p. 123. J. M. Romero: «150 años de periodismo en las Pitiüses». *Proa*, n. , 1998.

LA UNIÓN. SEMANARIO POLÍTICO, ECONÓMICO, ADMINISTRATIVO Y DE INTERÉS LOCAL. LEMIN ADMINISTRACIÓN Y MORALIDAD

1900 (21-VI - 25-XI)

Lloc d'edició: Eivissa.

Editor-imprensa: Imprenta de Francisco Soler (Palma).

Tendència: Política republicana.

Direcció: Emilio C. Buil.

Paginació: 4 pp.

Numeració: 23 nn.

Referències: VID. José V. Serradilla (1986): *Periodismo en Ibiza*. V. p. 80-81. J. M. Romero: «150 años de periodismo en las Pitiüses». IX. *Proa*, n. 143, 1998.

LA UNIÓN REPUBLICANA. SEMANARIO POLÍTICO, ECONÓMICO, ADMINISTRATIVO Y DE INTERÉS LOCAL

1900 (2-XII) - 1904 (20-II)

Lloc d'edició: Palma.

Editor-imprensa: Imprenta de Francisco Soler (Edición especial para Ibiza).

Tendència: Òrgan del Partit Republicà.

Direcció: Francisco Medina Puig.

Freqüència: Setmanal.

Paginació: 4 pp.

Observacions: Continuació de *La Unión*.

Referències: VID. José V. Serradilla (1986): *Periodismo en Ibiza*. V. p. 89-90. J. M. Romero: «150 años de periodismo en las Pitiüses». VIII i IX. *Proa*, n. 142 i 143, 1998.

LA VERDAD. SEMANARIO SATÍRICO INDEPENDIENTE

1911 (29-XII-1911)

Lloc d'edició: Eivissa.

Editor-imprensa: Imprenta de los Herederos de Francisco Escanellas.

Tendència: Informació general.

Propietari-editor:

Direcció: Félix Baró.

Freqüència: Setmanari.

Paginació: 4 pp.

Numeració: 3 nn.

Referències: VID. José V. Serradilla (1986): *Periodismo en Ibiza*. V. p. 117. J. M. Romero: «150 años de periodismo en las Pitiüses». *Proa*, n. , 1998.

LA VEU D'EIVISSA I FORMENTERA

1992 (IV) -1994 (IV)

Lloc d'edició: Sant Jordi de Ses Salines.

Editor-impremta: Can Sifre - Editorial Mediterrània. Can Imprès (Eivissa).

Tendència: Cultura.

Direcció: Antoni Cardona Bonet (nn.1-4 i 11-13), Marià Mayans (nn. 5-10), Josep Antoni Prats (n. 15).

Freqüència: Mensual.

Paginació: 16 (10-11); 20 (7-9,12-15); 24 (1-2, 4-6); 32 (3)

Numeració:

1992:

1 (IV); 2 (V); 3 (VII); 4 (VIII); 5 (IX); 6 (X); 7 (XI); 8 (XII).

1993:

9 (II); 10 (III); 11 (IV-V); 12 (VI); 13 (VII-VIII); 14

1994:

15 (IV)

LA VOZ DE IBIZA

1922 (2-III) - 1936 (9-VIII)

Lloc d'edició: Eivissa.

Editor-impremta: Impremta d' Abel Matutes Torres (La Voz)

Tendència: Republicà.

Propietari-editor: Enrique A. Fajarnés Ramón.

Direcció: Enrique A. Fajarnés Ramón.

Freqüència: Diari.

Paginació: 4 pp.

Observacions: Vinculat a la tertúlia anomenada *La cripta de la voz*.

Referències: VID. José V. Serradilla (1986): *Periodismo en Ibiza*. V. p. 125-126. J. M. Romero: «150 años de periodismo en las Pitiüses». XII, XIII, XIV, XV. *Proa*, n. 146, 147, 148, 149, 1998.

LA VOZ DE IBIZA

1988-1990

Lloc d'edició: Eivissa

Editor-impremta: *Diario de Ibiza*

Tendència: Informació

Freqüència: Setmanari. Suplement del *Diario de Ibiza*

Numeració

1988:

1 (6/12-VIII); 2 (13/19-VIII); 3 (21-27-VIII); 4 (28-VIII/3-IX); 5 (4/10-IX); 6 (11/17-IX); 7 (18/24-IX); 8 (25-IX/1-X); 9 (2/8-X); 10 (9/11-X); 11 (12/18-XI); 12 (19/25-XI); 13 (26-XI/2-XII); 14 (3/9-XII); 15 (10/16-XII); 16 (17/23-XII); 17 (24/30-XII).

1989:

18 (31-XII/7-I); 19 (8/14-I); 20 (15/21-I); 21 (22/28-I); 22 (29-I/4-II); 23 (5/11-II); 24 (12/18-II); 25 (19/25-II); 26 (26-II); 27 (5-III); 28 (12-III); 29 (19-III); 30 (26-III); 31 (2-IV); 32 (9-IV); 33 (16-IV); 34 (23-IV); 35 (30-IV); 36 (14-V); 37 (21-V); 38 (28-V); 39 (4-VI); 40 (11-VI); 41 (18-VI); 42 (25-VI); 43 (2-VII); 44 (9-VII); 45 (16-VII); 46 (23-VII); 47 (30-VII); 48 (13-VIII); 49 (20-VIII); 50 (27-VIII); 51 (3-IX); 52 (10-IX); 53 (17-IX); 54 (24-IX); 55 (1-X); 56 (8-X); 57 (15-X); 58 (22-X); 59 (29-X); 60 (5-XI); 61 (12-XI); 62 (19-XI); 63 (26-XI); 64 (3-XII); 65 (10-XII); 66 (17-XII); 67 (31-XII).

1990

68 (7-I); 69 (14-I); 70 (21-I); 71 (28-I); 72 (4-II); 73 (11-II); 74 (18-II); 75 (25-II); 76 (3-III); 77 (11-III); 78 (18-III); 79 (25-III); 80 (1-IV); 81 (8-IV); 82 (15-IV); 83 (22-IV); 84 (29-IV); 85 (6-V); 86 (13-V); 87 (20-V); 88 (27-V); 89 (3-VI); 90 (10-VI).

Observacions: els núm. 36, 48 i 67 foren quinzenals

LAS PITYUSAS

1885 (11-X) - 1886 (21-VIII)

Lloc d'edició: Eivissa.

Editor-impremta: Impremta de Francisco Escanellas Suñer.

Tendència: Republicà.

Propietari-editor:

Direcció: Juan Arabí Respeto.

Freqüència: Setmanal.

Paginació: 4 pp.

Referències: VID. José V. Serradilla (1986): *Periodismo en Ibiza*. V. p. 58-59. J. M. Romero: «150 años de periodismo en las Pitiüses». II. *Proa*, n. 136, 1998.

LOS ARCHIVOS DE IBIZA

1902-1915

Lloc d'edició: Eivissa, Almeria, Maó, Ciutadella.

Editor-impremta: José Clapés Juan.

Tendència: Cultura. Història.

Propietari-editor: José Clapés Juan.

Direcció: José Clapés Juan.

Paginació:

Numeració:

Any I. 1902-1903.

1902: I (Abril) a IX (Deseembre). I. de José Tur. Eivissa.

1903: X (Gener) a XII (Març). I. de la Provincia. Almeria.

Any II: 1903

1903: XIII (Abril) a XXI (Deseembre). I. de Bernardo Fábregas. Maó.

Any III: 1904

1904: I. I. de Salvador Fábregues. Ciutadella (a la portada posa equivocadament 1903).

Any IV: 1914-1915

1914: I-II. M. Sintes Rotger. Maó.

1915: III a XIII. I. de M. Parpal. Maó.

Referències: VID. José V. Serradilla (1986): *Periodismo en Ibiza*. V. p. 86.

IBIZA NOW

1985

Lloc d'edició: Eivissa.

Editor-impremta: Ibiza Forecast. Impremta de Rey Sol SA (Palma).

Tendència: Turisme.

Propietari-editor: Rey Sol SA.

Direcció: Bartolomé Noguera Castañeda.

Freqüència: Quinzenal.

Paginació: 16 pp.

Suplement de *Ibiza Forecast*. En anglès.

Referències: VID. José V. Serradilla (1986): *Periodismo en Ibiza*. V. p. 203

NUESTRA HOJA. BOLETÍN MENSUAL. ÓRGANO DEL CENTRO DE ACCIÓN SOCIAL DE LA ASOCIACIÓN DE LA BUENA PRENSA

1909 (1-IV) - 1930 (12-XI)

Lloc d'edició: Eivissa.

Editor-impremta: (Des d'1-II-1911) Impremta Rosselló y Cía. (Des de l'1-III-1911 - 15-IV-1914) Impremta de Francisco Escanellas. (Des del 15-V-1914 - 15-III-1915) Impremta Herederos de Francisco Escanellas. (Des de 1-IV-1915 - 31-VII-1920) Prensa Ibicenca. (Des de 12-IX-1920 - 1-1928) Impremta de Francisco Soler (Palma). (Fins 12-XI-1939) Impremta de Juan Verdadera.

Tendència: Social conservadora.

Propietari-editor: Isidoro Macabich Llobet.

Direcció: Isidoro Macabich Llobet.

Freqüència: Mensual.

Paginació: 4 pp.

Numeració: 139 nn.

Referències: VID. José V. Serradilla (1986): *Periodismo en Ibiza*. V. p. 100-101. J. M. Romero: «150 años de periodismo en las Pitiüses». IX. *Proa*, n. 143, 1998.

PÁGINA XXI. FORMENTERA

1996 (VII)

Lloc d'edició: Eivissa.

Tendència: Informació.

Direcció: Cosme Vidal Llàser

Numeració:

1996

1 (VII); 2 (VIII); 3 (IX); 4 (X); 5 (XI); 6 (XII)

1997

7 (I); 8 (II); 9 (III); 10 (IV);

Observacions: Apareix amb *Página XXI. Pitiusas*.

PÁGINA XXI. PITIÜSES. PERIÓDICO INDEPENDIENTE DE LAS PITIUSAS

1996 (IV)

Lloc d'edició: Eivissa.

Tendència: Informació.

Direcció: Cosme Vidal Llàser.

Freqüència: Mensual.

Numeració:

1996:

1 (IV); 2 (V); 3 (VI); 4 (VII); 5 (VIII); 6 (IX); 7 (X); 8 (XI); 9 (XII).

1997

10 (...); 11 (...); 12 (II); 13 (III); 14 (IV);

1998

22 (III)

PITIUSAS SEMANAL. BOLETÍN INFORMATIVO DE IBIZA Y FORMENTERA

1977 (III-IX)

Lloc d'edició: Eivissa.

Editor-impresora: Imprenta Isla.

Tendència: Informació turística.

Propietari-editor: Ramón Guasch Civit.

Direcció: Ramón Guasch Civit.

Freqüència: Setmanal.

Paginació: 4 pp.

Numeració: 25 nn.

Referències: VID. José V. Serradilla (1986): *Periodismo en Ibiza*. V. p. 168.

POBLE DE FORMENTERA

1979

Lloc d'edició: Formentera.

Editor-impresora: Obra Cultural Balear de Formentera

Tendència: Cultura.

Propietari-editor: Obra Cultural de Formentera.

PÓSITO MARÍTIMO TERRESTRE DE IBIZA Y FORMENTERA

1925 (1-VIII) - 1927 (1-IV)

Lloc d'edició: Eivissa.

Editor-impresora:

Tendència: Defensa dels pòsits i dels marers.

Propietari-editor: Antoni Albert Nieto.

Direcció: Antoni Albert Nieto.

Freqüència: Mensual.

Paginació: 4 pp.

Numeració: 14 nn.

Referències: VID. José V. Serradilla (1986): *Periodismo en Ibiza*. V. p. 130.

PÓSITO DE PESCADORES DE IBIZA Y FORMENTERA. (2a. època)

1929 (XI i XII)

Lloc d'edició: Eivissa.

Editor-impresora: Imprenta Nueva de Mariano Tur Tur.

Tendència: Defensa dels pòsits i dels marers.

Direcció: Antoni Albert Nieto.

Freqüència: Mensual.

Paginació: 4 pp.

Observacions: És continuació de l'anterior.

Referències: VID. José V. Serradilla (1986): *Periodismo en Ibiza*. V. p. 135.

PROA

1930 (I-VI) - 1933 (7-V)

Lloc d'edició: Eivissa.

Editor-impremta: Impremta de Juan Verdera Mayans.

Tendència: Republicà.

Freqüència: Setmanal.

Paginació: 8 pp.

Numeració: 61 nn.

Referències: VID. José V. Serradilla (1986): *Periodismo en Ibiza*. V. p. 137-138. J. M. Romero: «150 años de periodismo en las Pitiüses». XII, XIV. *Proa*, n. 147, 148, 1998.

PROA. PERIÒDIC D'EIVISSA I FORMENTERA

1995 (23/29-I) - En publicació

Lloc d'edició: Eivissa.

Editor-impremta: Servicios Editoriales e Informativos SL.

Tendència: Progressista crítica.

Propietari-editor: Nueva Comunicación Mediterránea SL.

Direcció: Joan Cerdà.

Freqüència: Setmanal.

Numeració:

1995

1 (23/29-I); 2 (30-I/5-II); 3 (6/12-II); 4 (13/19-II); 5 (20/26-II); 6 (27-II/5-III); 7 (6/12-III); 8 (13/19-III); 9 (20/26-III); 10 (27-III/2-IV); 11 (3/9-IV); 12 (10/16-IV); 13 (17/23-IV); 14 (24/30-IV); 15 (1/7-V); 16 (8/14-V); 17 (15/21-V); 18 (22/28-V); 19 (22/28-V); 20 (29-V/4-VI); 21 (5/11-VI); 22 (12/18-VI); 23 (19/15-VI); 24 (26-VI/2-VII); 25 (379-VII); 26 (10/16-VII); 27 (17/23-VII); 28 (24/30-VII); 29 (31-VII/6-VIII); 30 (7/13-VIII); 31 (14/20-VIII); 32 (21/27-VIII); 33 (28-VIII/3-IX); 34 (4/10-IX); 35 (11/17-IX); 36 (18/24-IX); 37 (35-IX/1-X); 38 (2/8-X); 39 (9/15-X); 40 (16/22-X); 41 (23/29-X); 42 (30-X/5-XI); 43 (6/12-XI); 44 (13/19-XI); 45 (20-26-XI); 46 (27-XI/3-XII); 47 (4/10-XII); 48 (11/17-XII); 49 (18/24-XII); 50 (25/31-XII).

1996

51 (1/7-I); 52 (8/14-I); 53 (15-21-I); 54 (22/28-I); 55 (29-I/4-II); 56 (5/11-II); 57 (12/18-II); 58 (19/25-II); 59 (26/II/3-III); 60 (4/10-III); 61 (11/17-III); 62 (18/24-III); 63 (25/31-III); 64 (1/7-IV); 65 (8/14-IV); 66 (15-21-IV); 67 (22/28-IV); 68 (29-IV/5-V); 69 (6/12-V); 70 (13/19-V); 71 (20/26-V); 72 (27-V/2-VI); 73 (3/9-VI); 74 (10/16-VI); 75 (17/23-VI); 76 (24/30-VI); 77 (1/7-VII); 78 (8/14-VII); 79 (15/21-VII); 80 (22/28-VII); 81 (29-VII/4-VIII); 82 (5/11-VII); 83 (12/18-VIII); 84 (18/25-VIII); 85 (26-VIII/1-IX); 86 (2/8-IX); 87 (9/15-IX); 88 (16/22-IX); 89 (23/29-VIII); 90 (30-IX/6-X); 91 (7/13-X); 91 (7/13-X); 92 (14/20-X); 93 (21/27-X); 94 (28-X/3-XI); 95 (4716-XI); 96 (11/17-XI); 97 (18/24-XI); 98 (25-XI/1-XII); 99 (2/8-XII); 100 (9/15-XII); 101 (16/22-XII); 102 (23/29-XII).

1997

103 (30-XII/5-I); 104 (6/12-I); 105 (13/19-I); 106 (20/26-I); 107 (27-I/2-II); 108 (3/9-II); 109 (10/16-II); 110 (17/23-II); 111 (24-II/2-III); 112 (3/9-II); 113 (10/16-III); 114 (17/23-III); 115 (24/30-III); 116 (31-III/6-IV); 117 (7713-IV); 118 (14/20-IV); 119 (21/27-IV); 120 (28-IV/4-V); 121 (57/11-V); 122 (12/18-V); 123 (19-24); 124 (26-V/1-VI); 125 (2/8-VI); 126 (9/15-VI); 127 (16/22-VI); 128 (23/29-VI); 129 (30-VI/6-VII); 130 (7/13-VII); 131 (14/20-VII); 132 (21/27-VII); 133 (28-VII/3-VIII); 134 (4/10-VIII); 135 (11/17-VIII); 136 (22/28-VIII); 137 (25/31-VIII); 138 (1/7-IX); 139 (8/14-IX); 140 (15/21-IX); 141 (22/28-IX); 142 (29-IX/5-X); 143 (6/12-X); 144 (13/19-X); 145 (20/26-X); 146 (27-X/2-XI); 147 (3/9-XI); 148 (10/16-XI); 149 (17/23-XI); 150 (24/30-XI); 151 (1/7-XII); 152 (8/14-XII); 153 (15/21-XII); 154 (2/28-XII).

1998

155 (29-XII/4-I); 156 (5/11-I); 157 (12/18-I); 158 (19/25 -I); 159 (26-I/1-II); 160 (2/8-II); 161 (9-15-II); 162 (16/22-II); 163 (23-II/1-III); 164 (2/8-III); 165 (9/15-III); 167 (23/29-III); 168 (30-III/5-IV); 169 (6/12-

IV); 170 (13/19-IV); 171 (20/26-IV); 172 (27-IV/3-V); 173 (4/10-V); 174 (11/17-V); 175 (18/24-V); 176 (25/31-V); 177 (1/7-VI); 178 (8/14-VI); 179 (15/21-VI); 180 (22/28-VI); 181 (29-VI/5-VII); 182 (6/12-VII); (segueix).

Observacions: Té nombrosos suplementes com la *Guía Proa*, el *Suplement cultural*, l'*Anuario*, etc.

QUADERN LITERARI CULTURAL

1979-1983

Lloc d'edició: Eivissa.

Editor-impresora: Gráficas Pitiusas, Imprenta Margen.

Tendència: Cultura.

Propietari-editor:

Direcció: Jean Joseph Serra Torres.

Freqüència: Variable.

Paginació: 28 pp.

Numeració: 22 nn.

1979: 1

1980: 2, 3, 4-5

1980: 1, 2, 3, 4-5

1981: 1, 2, 3, 4-5, 6, 7, 8 i 9

1982: 10, 11-12, 13-14, 15-16

1983: 1

Observacions: Tirada de 350 ex.

Referències: VID. José V. Serradilla (1986): *Periodismo en Ibiza*. V. p. 175 -176

RENOVACIÓN. EL LEMA DE ESTE PERIÓDICO ES MORALIDAD

1920 (6-I - 10-VII)

Lloc d'edició: Eivissa.

Editor-impresora: Imprenta de Francisco Soler (Palma. Del n. 1 al 8); Mariano Tur Tur (des del n. 9 al 28)

Tendència: Informació. Neutral.

Direcció: Juan Marí Más.

Freqüència: Setmanal.

Paginació: 1 full.

Numeració: 28 nn.

Referències: VID. José V. Serradilla (1986): *Periodismo en Ibiza*. V. p. 122. J. M. Romero: «150 años de periodismo en las Pitiüses». *Proa*, n. , 1998.

REVISTA MERCANTIL

1885

Lloc d'edició: Eivissa.

Editor-impresora: Imprenta de Francisco Escanellas Suñer.

Tendència: Economia.

Freqüència: Quinzenal.

Paginació: 4 pp.

Observacions: Referències: VID. José V. Serradilla (1986): *Periodismo en Ibiza*. V. p. 55.

SANT ANTONI DE PORTMANY. SEMANARIO DEPORTIVO

1980 (14-VIII) - 1981 (28-V)

Lloc d'edició: Sant Antoni de Portmany.

Editor-impresora: Imprenta Insular.

Tendència: Esports.

Propietari-editor: Juan Ribas Ribas.

Direcció: Javier Fernández Ribas.

Freqüència: Setmanal.

Paginació: 20/16 pp.

Numeració: 39 nn.

Referències: VID. José V. Serradilla (1986): *Periodismo en Ibiza*. V. p. 183-184

S'INFORMATIU PIMEEF

1991

Lloc d'edició: Eivissa.

TODOS UNIDOS. (Boletín informativo de la Asamblea Insular de la Cruz Roja de Ibiza)

1982

Lloc d'edició: Eivissa.

Editor-impremta: Cruz Roja de la Juventud (Ibiza). Impremta de Hijos de Juan Verdera Mayans, Impremta Ibosim SA.

Tendència: Assistència sanitària.

Propietari-editor: Cruz Roja de la Juventud (Eivissa).

Direcció: Julia Cano Cobos.

Freqüència: Mensual.

Paginació: 16/24 pp.

Numeració: 2 nn.

Referències: VID. José V. Serradilla (1986): *Periodismo en Ibiza*. V. pp. 189-190.

UC. SETMANARI D'INFORMACIÓ GENERAL

1977 (VIII) a 1978 (III)

Lloc d'edició: Eivissa.

Editor-impremta: Publicacions Pitiüses SA.

Tendència: Cultural.

Direcció: Rafel García Pascuet, Juan Ramón de la Cruz Valero.

Freqüència: Setmanal.

Paginació: 48 pp.

Numeració:

1977

1: 1-VIII; 2: 3-IX; 3: 10-IX; 4: 17-IX; 5: 24-IX; 6: 1-X; 7: 8-X; 8: 15-X; 9: 22-X; 10: 29-X; 11: 5-XI; 12: 12-XI;
13: 19-XI; 14: 26-XI; 15: 3-XII; 16 (Va ser segrestat per la censura); 17-18: 24-XII; 19: 31-XII.

1978

20: 7-I; 21: 4-I; 22: 21-I; 23: 28-I; 24: 4-II; 25: 11-II; 26: 18-II; 27: 25-II; 28 (4-III); 29: 11-III.

Referències: VID. José V. Serradilla (1986): *Periodismo en Ibiza*. V. p. 169.

ÚLTIMA HORA. EDICIÓN DE LAS PITIUSAS

1980 (VIII)

Lloc d'edició: Eivissa.

Editor-impremta: Última Hora

Tendència: Informació general.

Propietari-editor: Pere Serra.

Direcció: Pedro Comas Barceló.

Freqüència: Diari.

Paginació: 64 (6 dedicades a les Pitiüses)

Observacions: N'hi ha una Delegació a Eivissa.

Referències: VID. José V. Serradilla (1986): *Periodismo en Ibiza*. V. p. 179-180

VIVA ESPAÑA

1936-1939

Lloc d'edició: Eivissa.

Editor-impremta: Impremta del *Diario de Ibiza*

Tendència: Clarament feixista i nacional sindicalista.

Direcció: Bartolomé de Rosselló.

Freqüència: Diari.

Paginació: 2/4 pp.

Observacions: Surt després de l'ocupació nacional d'Eivissa.

Referències: VID. José V. Serradilla (1986): *Periodismo en Ibiza*. V. p. 146-147. J. M. Romero: «150 años de periodismo en las Pitiüses». XV. *Proa*, n. 149, 1998.

¡OH! IBIZA

1985 (VI)

Lloc d'edició: Eivissa.

Editor-impremta: Publicaciones ;Oh! Ibiza y Gestiones Publicitarias. Gráficas Pitüsas.

Tendència: Magazine

Propietari-editor: Íñigo Morales de Rada Quiroga.

Direcció: Íñigo Morales de Rada Quiroga.

Paginació: 76/86 pp.

Numeració:

1985: 1 (VI); 2 (IX)

1986: 3 (I)

Referències: VID. José V. Serradilla (1986): *Periodismo en Ibiza*. V. p. 206-207.

0.5. ARXIUS I DOCUMENTS

- CALAFAT MARÍ, C.; PRATS GARCIA, E. (1983): «Aproximación a los archivos de Eivissa: L'Arxiu Històric d'Eivissa». *Aportaciones para una Guía de los Archivos de Baleares*. (Comunicaciones presentadas a la VII Conferencia internacional de Estudios Mediterráneos. Soller, 1983), Palma, Institut d'Estudis Baleàrics, 125-132.
- CASTELLÓ GUASCH, JOAN (1976): «Documentos conservados en los registros vaticanos relativos al primer pontificado de Mallorca (referentes a Ibiza)». *El Pitüso. Almanaque para Ibiza y Formentera*. 1976, Palma, Alfa, 25. Va sense signar. Tret de Lorenzo Pérez: «Documentos conservados en los registros vaticanos relativos al primer pontificado de Mallorca», Palma, *BSAL*, 1961-62, nn. 792-795.
- CLAPÉS JUAN, JOSÉ (1902): «Archivo viejo de los Tur». *Los Archivos de Ibiza*. Eivissa. I. de José Tur. Any I, 2. 15.
- (1902): «Archivos de Rosselló y de Balanzat». *Los Archivos de Ibiza*. Eivissa. I. de José Tur. Any I, 7. 55-56.
- (1903): «Archivo de la Catedral de Ibiza. Desposorios, bautizos y mortuorios». *Los Archivos de Ibiza*. Maó, I. de Bernardo Fábregues. Any II, XV. 119-120.
- (1904): «Archivo de la Catedral de Ibiza». *Los Archivos de Ibiza*. Ciutadella, I. de Salvador Fábregues. Any III, I. 121-124.
- (1915): «De archivos». *Los Archivos de Ibiza*. Ciutadella, I. de Salvador Fábregues. Any IV, 3. 19-23.
- GREEF, MARTINA (1998): «Toni Ribas ("Figuereles") cuarenta años de recuerdos en postales». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any IV, 158 (19/25-I-1998). 14-15.
- ELÍAS DE MOLINS, ANTONIO (1900): «Índice y copia de algunos documentos del registro n. 250, existentes en el Archivo de la Corona de Aragón». *BSAL*. Societat Arqueològica Lul·liana. Palma. VIII, 245-246-247-248-249. 245: 336-338 (V. fols 19, 21, 44 i 48); 246: 363-364 (V. fols 64 i 849); 247: 382-384 (V. fols 130. 147v i 158); 248: 415-416 (V. fols 175 i 191); 249: 440-441 (V. fols 259 v i 449).
- (1900): «Índice y copia de algunos documentos del registro número 248 existente en el Archivo de la Corona de Aragón (1621)». *BSAL*. Societat Arqueològica Lul·liana. Palma. VIII, 240. 255. VID.: foli 27v.
- FAJARNÉS TUR, ENRIQUE (1903): «Colección de documentos inéditos para la historia de Ibiza (Siglo XVII)». *Los Archivos de Ibiza*. Ciutadella, I. de Salvador Fábregues. Any III, I. 164-167. Conté: I. La fiesta del Patrocinio de la Virgen (1656).
- II. Sobre la creación de notarios (1659).
- III. Barcos ingleses y holandeses en Formentera (1659).
- IV. El fruto de la Pabordía y el Paborde A. Lupián Zapata (1667).
- V. Incompatibilidades de los familiares del Santo Oficio (1667).
- VI. Situación de la isla al empezar la guerra franco-española (1667)
- VII. Las mercaderías de contrabando (1667).
- (1904): «Colección de documentos inéditos para la historia de Ibiza (Siglo XVII).II». *Los Archivos de Ibiza*. Ciutadella, I. de Salvador Fábregues. Any III, 1. 50-53. Conté:
- VIII. Prohibiendo que se empeñen pólizas por plata (1658)
- IX. Rozamiento entre la Inquisición y los Jurados (1658)
- X. Sobre las audiencias verbales en casa del Asesor (1659)
- XI. Asistencias de las Islas. Extracción de sal para terminar el Hospital (1666)
- XII. Contra la aplicación de las sentencias de los prohombres (1667)
- XIII. Fijado en 30 reales el precio mínimo de la sal (1668)
- XIV. Apresamiento de una saetía francesa y su distribución (1668)
- XV. La cosecha de la sal y los trabajadores. Los frutos del Rey y del Paborde. Deuda de un gobernador (1669).
- GARCÉS FERRÀ, BARTOLOMÉ (1946): «Un violento episodio entre el Gobernador de Ibiza y un corsario de la isla, en 1493». *Ibiza*. Sociedad Cultural y Artística Ebusus. Eivissa. 10. 155-156.

- GARCÍA PASCUET, RAFAEL; JULBE MORENO, FÉLIX (1980): Crónicas y documentos. Selección y notas de — *Introducción al análisis histórico de la ciudad de Ibiza (De la ciudad púnica a 1912). Publicación de la Delegación en Ibiza y Formentera del Colegio de Arquitectos de Baleares*. Barcelona. 1-2. 81-114. Texts sobre les Pitiüses de: Titus Livi, Diodor Sícul, Anònim italià (1114), Al Edrisí, Liber Maiolichinus, Reconquesta catalana (1235), Fra Pere Marsili, González de Clavijo, Universidad de Ibiza (XV), Relación del Vicario General a Felipe II, Los Jurados a la Reina Gobernadora (1558), Competencias de la Universidad (XVII), Memorial de la Universidad al Rey (1626), Reales Ordinaciones (1686), Exposición de los campesinos al Rey Carlos II, Proclamación de Fernando VI, Coronación de Carlos III, Recepción del primer obispo de Ibiza, Recomendaciones de Carlos III al Gobernador, Miguel Cayetano Soler, El corso y sus mitos, Constitución de Cádiz, Juan López Pinto, Los campesinos y la ciudad, Informe del Jefe Político (1845), Censo de población de 1862, Archiduque Luis Salvador, Gaston Vuillier, Blasco Ibáñez.
- JULBE MORENO, FÉLIX (1980): VID. García Pascuet, Rafael; Julbe Moreno, Félix (1980).
- LLABRÉS BERNAL, JUAN (1929): «Papeles relativos a las islas de Ibiza y Cabrera que se conservan en la Biblioteca de la Real Academia de la Historia». *BSAL. Societat Arqueològica Lul·liana*. Palma. XXII, 584-585. 326-327. Conté papers de Manuel Abad y Lasierra, primer bisbe d'Eivissa; resum de diferents documents; escrits de Carlos González de Posada i Tomas Villajuna.
- (1935): «Archivo de la Corona de Aragón: Sección II, Consejo Supremo de Aragón: Papeles referentes a Ibiza y Formentera». *Índice de algunos papeles referentes a Baleares...*, Palma, Societat Arqueològica Lul·liana, BSAL. XXVI - 652. 154. Conté: Altercados. Asesoría. Cartas. Cónsules de naciones extranjeras. Consultas y Decretos en negocios entre partes. Establecimientos de tierra en Formentera. Fortificaciones en Ibiza. Gobierno de Ibiza. Inquisición. Insaculaciones. Memoriales. Moneda. Naufragios. Noblezas y caballeros. Oficios públicos y mercedes consignadas sobre él. Perdones y castigos. Presas. Sal. Visita a los oficiales reales en 1660.
- (1945): «Mapas, planos y otros manuscritos referentes a Ibiza y Formentera, existentes en Madrid, Barcelona y Cádiz». *Ibiza*. Sociedad Cultural y Artística Ebusus. Eivissa. I època, Año II. 15. 232 - 233.
- MARÍ CARDONA, JOAN (1997): *Pergamins i Índex Vell de Tarragona*. Eivissa, Consell Insular d'Eivissa i Formentera, 198.
- S.A. (1944): «La exposición de manuscritos históricos» (Fiesta del Libro, Museu Ètnic de La Caixa de Pensions). *Ibiza*. Sociedad Cultural y Artística Ebusus. Eivissa. Any I, 4. 62. Documents de diferents procedències.
- (1985): «Antología de textos (sobre las Pitiusas)». *Arquitectura y espacio rural en Ibiza. Publicación de la Delegación en Ibiza y Formentera del Colegio de Arquitectos de Baleares*. Vila d'Eivissa. 4-5. 124-172. Texts sobre les Pitiüses de: Juan Sunyer, Fra P. A. Balançat, M. C. Soler, M. Gibert, P. Madoz, Archiduque Luis Salvador, J. M. Quadrado, V. Navarro, M. Stuart Boyd, A. Baeschl, J. L. Sert, E. Broner, R. Hausmann, G. Alomar, J. Rodríguez Mijares, G. Samper, J. Castelló, A. Cirici Pellicer, I. Macabich, E. Donato, C. Flores, J. Pla, J. Bagué i C. Ferrater, L. Feduchi, J. C. Jerico i J. Briz, E. Fajarnés Cardona, C. von Perfall, M. Villangómez.
- (1997): «El Arxiu Històric se enriquece con una valiosa colección de fotografías de Buil Mayral». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any III, 151 (1/7-XII-1997). 26.
- TUR RIERA, FANY (1989): *Catàleg de l'exposició de documents antics celebrada amb motiu de la inauguració de l'Arxiu Històric de l'Ajuntament d'Eivissa, el 22 de Juny de 1989*. Eivissa, Ajuntament d'Eivissa.
- ZARAGOZA PASCUAL, E. (1984): «Documentos inéditos del Obispo Abad y Lasierra sobre Ibiza y Formentera». *Estudis Baleàrics*. Institut d'Estudis Baleàrics. Palma. IV, 15. 87-103.

1. OBRES INFORMATIVES

1.1. ANUARIS

- CÁMARA OFICIAL DE COMERCIO, INDUSTRIA Y NAVEGACIÓN DE IBIZA (1905): Memoria de la — (Baleares) del año 1904. Palma, Hijos de J. Colomar, 15.
- CASTELLÓ GUASCH, JOAN (1945-1979): *El Pitiüso. Almanaque para Ibiza y Formentera*. Palma, Imp. de F. Ferrer (1945-1954); Alfa (1955-1979), Anual. Aquest almanac era obra personal de l'autor. Deixà de publicar-se el 1980, any en què morí Joan Castelló. Des de 1989 el torna a editar l'Institut d'Estudis Eivissencs amb el títol d'*El Pitiüso. Almanac per a Eivissa i Formentera* i amb això ret homenatge a Joan Castelló Guasch. VID. Marí, A. i Ribas, J. A. (directors). Es referencien individualment.
- (1945): *El Pitiüso. Almanaque para Ibiza y Formentera. 1945. Apuntes recopilados por —*. Palma, Imp. F. Ferrer, 26.
- (1946): *El Pitiüso. Almanaque para Ibiza y Formentera. 1946. Apuntes recopilados por —*. Palma, Imp. F. Ferrer, 32.

- (1947): *El Pitiüso. Almanaque para Ibiza y Formentera. 1947*. Palma, Imp. F. Ferrer, 32.
- (1948): *El Pitiüso. Almanaque para Ibiza y Formentera. 1948*. Palma, Imp. F. Ferrer, 34.
- (1949): *El Pitiüso. Almanaque para Ibiza y Formentera. 1949*. Palma, Imp. F. Ferrer, 32.
- (1950): *El Pitiüso. Almanaque para Ibiza y Formentera. 1950*. Palma, Imp. F. Ferrer, 32.
- (1951): *El Pitiüso. Almanaque para Ibiza y Formentera. 1951*. Palma, Imp. F. Ferrer, 34.
- (1952): *El Pitiüso. Almanaque para Ibiza y Formentera. 1952*. Palma, Imp. F. Ferrer, 32.
- (1953): *El Pitiüso. Almanaque para Ibiza y Formentera. 1953*. Palma, Imp. F. Ferrer, 34.
- (1954): *El Pitiüso. Almanaque para Ibiza y Formentera. 1954*. Palma, Imp. F. Ferrer, 34.
- (1955): *El Pitiüso. Almanaque para Ibiza y Formentera. 1955*. Palma, Alfa, 32.
- (1956): *El Pitiüso. Almanaque para Ibiza y Formentera. 1956*. Palma, Alfa, 32.
- (1957): *El Pitiüso. Almanaque para Ibiza y Formentera. 1957*. Palma, Alfa, 34.
- (1958): *El Pitiüso. Almanaque para Ibiza y Formentera. 1958*. Palma, Alfa, 34.
- (1959): *El Pitiüso. Almanaque para Ibiza y Formentera. 1959*. Palma, Alfa, 32.
- (1960): *El Pitiüso. Almanaque para Ibiza y Formentera. 1960*. Palma, Alfa, 32.
- (1961): *El Pitiüso. Almanaque para Ibiza y Formentera. 1961*. Palma, Alfa, 32.
- (1962): *El Pitiüso. Almanaque para Ibiza y Formentera. 1962*. Palma, Alfa, 32.
- (1963): *El Pitiüso. Almanaque para Ibiza y Formentera. 1963*. Palma, Alfa, 34.
- (1964): *El Pitiüso. Almanaque para Ibiza y Formentera. 1964*. Palma, Alfa, 34.
- (1965): *El Pitiüso. Almanaque para Ibiza y Formentera. 1965*. Palma, Alfa, 34.
- (1966): *El Pitiüso. Almanaque para Ibiza y Formentera. 1966*. Palma, Alfa, 34.
- (1967): *El Pitiüso. Almanaque para Ibiza y Formentera. 1967*. Palma, Alfa, 34.
- (1968): *El Pitiüso. Almanaque para Ibiza y Formentera. 1968*. Palma, Alfa, 34.
- (1969): *El Pitiüso. Almanaque para Ibiza y Formentera. 1969*. Palma, Alfa, 34.
- (1970): *El Pitiüso. Almanaque para Ibiza y Formentera. 1970*. Palma, Alfa, 34.
- (1971): *El Pitiüso. Almanaque para Ibiza y Formentera. 1971*. Palma, Alfa, 34.
- (1972): *El Pitiüso. Almanaque para Ibiza y Formentera. 1972*. Palma, Alfa, 34.
- (1973): *El Pitiüso. Almanaque para Ibiza y Formentera. 1973*. Palma, Alfa, 34.
- (1974): *El Pitiüso. Almanaque para Ibiza y Formentera. 1974*. Palma, Alfa, 34.
- (1975): *El Pitiüso. Almanaque para Ibiza y Formentera. 1975*. Palma, Alfa, 34.
- (1976): *El Pitiüso. Almanaque para Ibiza y Formentera. 1976*. Palma, Alfa, 34.
- (1977): *El Pitiüso. Almanaque para Ibiza y Formentera. 1977*. Palma, Alfa, 34.
- (1978): *El Pitiüso. Almanaque para Ibiza y Formentera. 1978*. Palma, Alfa, 34.
- (1979): *El Pitiüso. Almanaque para Ibiza y Formentera. 1979*. Palma, Alfa, 34.
- MARÍ, ANTONI; RIBAS, JOAN ALBERT (directors) (1990): *El Pitiü 1990. Almanac per a Eivissa i Formentera. Homenatge a Joan Castelló Guasch*. Eivissa, Institut d'Estudis Eivissencs, 80.
- (1991): *El Pitiü 1991. Almanac per a Eivissa i Formentera. Homenatge a Joan Castelló Guasch*. Eivissa, Institut d'Estudis Eivissencs, 96.
- (1992): *El Pitiü 1992. Almanac per a Eivissa i Formentera. Homenatge a Joan Castelló Guasch*. Eivissa, Institut d'Estudis Eivissencs, 100.
- (1993): *El Pitiü 1993. Almanac per a Eivissa i Formentera. Homenatge a Joan Castelló Guasch*. Eivissa, Institut d'Estudis Eivissencs, 100.
- (1994): *El Pitiü 1994. Almanac per a Eivissa i Formentera. Homenatge a Joan Castelló Guasch*. Eivissa, Institut d'Estudis Eivissencs, 144.
- (1995): *El Pitiü 1995. Almanac per a Eivissa i Formentera. Homenatge a Joan Castelló Guasch*. Eivissa, Institut d'Estudis Eivissencs, 128.
- (1996): *El Pitiü 1996. Almanac per a Eivissa i Formentera*. Eivissa, Institut d'Estudis Eivissencs, 148.
- (1997): *El Pitiü 1997. Almanac per a Eivissa i Formentera*. Eivissa, Institut d'Estudis Eivissencs, 144.
- (1998): *El Pitiü 1998. Almanac per a Eivissa i Formentera*. Eivissa, Institut d'Estudis Eivissencs, 156.
- (1999): *El Pitiü 1999. Almanac per a Eivissa i Formentera*. Eivissa, Institut d'Estudis Eivissencs, 162.
- PLANELLS CARDONA, MARIANO (1982): *Anuario de Ibiza y Formentera I. 1982*. Eivissa, Mariano Productions.
- (1983): *Anuario de Ibiza y Formentera II. 1983*. Eivissa, Mariano Productions, 152.
- (1985): *Anuario de Ibiza y Formentera III. 1985*. Eivissa, Mariano Productions, 174.
- (1986): *Anuario de Ibiza y Formentera IV. 1986*. Eivissa, Mariano Productions, 198.
- (1987): *Anuario de Ibiza y Formentera V. 1987*. Eivissa, Mariano Productions, 196.
- (1988): *Anuario de Ibiza y Formentera VI. 1988*. Eivissa, Mariano Productions, 200.
- (1989): *Anuario de Ibiza y Formentera VII. 1989*. Eivissa, Mariano Productions, 270.
- (1989): *Suplemento Anuario. Festes de la Terra 89*. Eivissa, Mariano Productions. Imp. Ibosim SA, 36.

- (1990): *Anuario de Ibiza y Formentera VIII*. 1990. Eivissa, Mariano Productions, 271.
- (1990): *Suplemento Anuario. Fiestas de la Terra 90*. Eivissa, Mariano Productions. Imp. Ibosim SA, 72.
- (1991): *Anuario de Ibiza y Formentera IX*. 1991. Eivissa, Mariano Productions, 250.
- (1992): *Anuario de Ibiza y Formentera X*. 1992. Eivissa, Mariano Productions, 154.
- (1993): *Anuario de Ibiza y Formentera XI*. 1993. Eivissa, Mariano Productions, 154.
- RIBAS, JOAN ALBERT (1989): VID. MARÍ, ANTONI; RIBAS, JOAN ALBERT (1889).
- (1990): VID. MARÍ, ANTONI; RIBAS, JOAN ALBERT (1990).
- (1991): VID. MARÍ, ANTONI; RIBAS, JOAN ALBERT (1991).
- (1992): VID. MARÍ, ANTONI; RIBAS, JOAN ALBERT (1992).
- (1993): VID. MARÍ, ANTONI; RIBAS, JOAN ALBERT (1993).
- (1994): VID. MARÍ, ANTONI; RIBAS, JOAN ALBERT (1994).
- (1995): VID. MARÍ, ANTONI; RIBAS, JOAN ALBERT (1995).
- (1996): VID. MARÍ, ANTONI; RIBAS, JOAN ALBERT (1996).
- (1997): VID. MARÍ, ANTONI; RIBAS, JOAN ALBERT (1997).
- (1998): VID. MARÍ, ANTONI; RIBAS, JOAN ALBERT (1998).
- (1999): VID. MARÍ, ANTONI; RIBAS, JOAN ALBERT (1999).
- S. A. (1990): *Anuario - 90 informativo*. Eivissa, Formentera SA, 418.
- SOCIEDAD DE SOCORROS MUTUOS (1902): *Memoria de la — de Ibiza y cuenta general correspondiente al ejercicio de 1901*. Palma, Tip. de Felipe Guasp, 20.

1.2. GUIES

- CABO RUIZ, PASCUAL DE (1984): *Guía de información turística de Baleares. Ibiza - Formentera*. Palma, Autoedició, 170.
- (1985): *Guía Ibiza - Formentera 1985*. Palma, Autoedició, 170.
- CALDENTEY, JAIME (1992): *Ibiza y Formentera*. León, Everest de Ediciones y Distribución SL, 48. Edicions en alemany i anglès, 1992 i 1993.
- CAMPAÑA BANDRANAS, ANTONIO (1976): *Ibiza - Formentera*. Barcelona, Ed. A. Campaña, 64. Edicions el mateix any en anglès, alemany, francès i holandès.
- CAMPAÑA CAPELLA, ANTONIO (1984): *Ibiza (1984)*. Ed. A. Campaña.
- CASASNOVAS MARQUÉS, ANTONIO; CASASNOVAS MARQUÉS, LUIS (1978): *Ibiza en color*. León, Everest de Ediciones y Distribución SL
- CASASNOVAS MARQUÉS, LUIS (1973): *Ibiza en color*. León, Everest de Ediciones y Distribución SL
- (1978): VID. CASASNOVAS MARQUÉS, ANTONIO; CASASNOVAS MARQUÉS, LUIS (1978).
- CASTELLÓ GUASCH, JOAN (1948): *Ibiza y Formentera. Índice para el viajero*. Palma, Imp. Est. Victoria, 117.
- (1952): *Ibiza et Formentera. Index pour le voyageur*. Redigé par — Traduit par Vicente Bonet. Palma, Tip. Suc. de F. Ferrer, 108.
- (1958): *Formentera. Índice para el viajero*. Palma, Alfa. N'hi ha nombroses reedicions i va ser traduïda a l'anglès, l'alemany i el francès.
- (1958): *Formentera. Zeichnungen von José Bonet (Savi). Umschlagbild: Photographie von Pedro Catalá Roca. Uebersetzung von Herber Windschild*. Palma, Alfa, 46 + 2 làms.
- (1958): *Ibiza und Formentera. Zeichnungen von José Bonet (Savi). Fotografien von Domingo Viñets. Uebersetzung von Herber Windschild*. Palma, Alfa, 114.
- (1959): *Villa de San Antonio Abad (Ibiza). Índice para el viajero*. Palma, Alfa, 34 + 2 làms.
- (1962): *Ibiza et Formentera. Index pour le voyageur*. Palma, Alfa, 112.
- (1975): *Ibiza et Formentera*. Palma, Alfa, 104. Pitüses Guies
- (S. a.): *Ibiza. Índice callejero*. Palma, Suc. de F. Ferrer, 20 + 1 plano + 1 mapa.
- CATALÀ ROCA, FRANCESC; PUIG, VALENTÍ (1986): *Ver Mallorca, Menorca e Ibiza*. Barcelona, Ed. Destino, 208. Del mateix any n'hi ha una versió anglesa traduïda per Verònica Teixidor de Ventós.
- CERDÀ SUBIRACHS, JOAN; LLUY, XICO (editors) (1996): *Anuari d'Eivissa i Formentera 97: Proa*. Eivissa, Nueva Comunicación Mediterránea, 96.
- COSTA FERRER, JOSÉ (1935): *Las Islas Pithiusas, Ibiza y Formentera. Guía gráfica*. Barcelona, Librería Francesa, 154 (no duu numeració).
- : *Las Islas Pithiusas. Ibiza. Guía Gráfica*. Palma-Inca, Imp. Vich, 59+3 fulls.
- COSTA JUAN, S.; FERRER MAYANS, V.: *Les Platges*. Eivissa, Ajuntament de Formentera.
- COSTA RIBAS, JOSEP (1994): *Ibiza ciudad*. Eivissa, Grup Publicitat, 20. Signat Pep Costa.
- (1994): *Ibiza, paseos, excursiones, rutas*. Eivissa, Grup Publicitat, 6. Signat Pep Costa. Edicions en francès, anglès, alemany i italià.
- (1995): *Ibiza, la isla*. Eivissa, Grup Publicitat, 22. Signat Pep Costa. Altra edició el 1997, 22 pp.

- (1997): *Navegando por tierras de Ibiza*. Eivissa, Grup Publicitat, 8. Signat Pep Costa. Versions a l'alemany, l'anglès i el francès.
- DÍAZ SALVADOR, ANTONIO (1994): *Vídeo Ibiza, Formentera: descúbrelas*. Alacant, A. Díaz,
- ENSEÑAT, JUAN B.; LLOBET FERRER, A.; ROSSELLÓ, BARTOLOMÉ DE (1929): *Ibiza y Formentera*. Barcelona, Biblioteca de Turismo de la Sociedad de Atracción de Forasteros, Librería Puig, XIX, 64.
- ESPADA, ARCADIO (1988): *Ibiza*. Madrid, Novatex Ediciones SA, 160. N'hi ha una versió anglesa feta per Ruth Mackay.
- ESPADA, JORDI (1988): *Matka aurinkoon. Ibiza*. Madrid, Novatex Ediciones SA, 160. Versió del castellà a l'euskera de Joma Lehtioja.
- FERRER MAYANS, V.: VID. COSTA JUAN, S.; FERRER MAYANS, V.
- FOURGOUS, J. (1932): *Iles Balears, Majorque, Minorque, Ibiza*. Paris, Hachette, Les Guides Bleues Il·lustrées, 95 + 2 mapes.
- GONZÁLEZ OROZCO, IGNACIO (1996): *Guía de Ibiza*. Gijón, Ediciones Júcar, 192.
- JUAN JUAN, JOSÉ (1990 ?): *Formentera de oro*. Barcelona, Arte y color, Presentació de Carmelo Convalia.
- LEVICK, M. (1982): *Formentera, polígrafa*. Barcelona.
- (1993): *Formentera, polígrafa*. Barcelona, IBATUR, Consell Insular d'Eivissa i Formentera, S.p. + 119 fotos.
- LEVICK, M.; MONTSERRAT, J.; PLA, R.; SERRAT, J. (1997): *Formentera. The island in images*. Sant Lluís, Menorca.
- LLOBET FERRER, A. (1929): VID. ENSEÑAT, JUAN B.; LLOBET FERRER, A.; ROSSELLÓ, BARTOLOMÉ DE (1929).
- LLOPIS OPISSO, ARTURO (1960): *Iviza*. Barcelona, Imp. Vélez. Col·lecció «Andar y ver», Guies d'Espanya, 32 + 6 + 3 fulls.
- (1972): *Ibiza*. Barcelona, Noguer y Caralt Editores SA, 34. De 1973 són les edicions en anglès (versió de Doireann MacDermott) i en alemany (versió de Juliana Wuttig).
- LLUY, XICO (1996): VID. CERDÀ SUBIRACHS, JOAN; LLUY, XICO (1996).
- LÓPEZ DUFOUR, MARIANO (1973): *Guía de Ibiza*. Autoedició, 45.
- MARÍ TUR, JOAN (1992): «Eivissa i Formentera: Caminant sobre la seua història». *El Pitiús 1992*, Eivissa, Institut d'Estudis Eivissencs, 24-25.
- (1994): *Ibiza y Formentera*. Barcelona, Arión Editorial SL, 200.
- MARTÍNEZ JIMÉNEZ, RAMÓN [et alii] (1994): *Ibiza lights magazine*. Eivissa, Autoedició, 52. Versió del castellà de Bilfried Bell.
- MAYANS MARÍ, MARIÀ (1992): *Formentera*. Eivissa, Ed. Mediterrània, 64. N'hi ha versions al català, castellà, francès, anglès, italià i alemany.
- (1993): *Eivissa i Formentera*. Eivissa, Ed. Mediterrània, 64. N'hi ha versions al castellà, francès, anglès, italià i alemany.
- (1995): *Dalt Vila i La Marina*. Eivissa, Ed. Mediterrània., 96. N'hi ha versions al castellà, francès, anglès, italià i alemany.
- MEDRANO BELDA, D. (1946): *Ibiza, paraiso del Mediterráneo. Guía práctica del turista patrocinada por el Excmo. Ayuntamiento de Ibiza*. Palma, Jordà - TMP, 96.
- MONTSERRAT, J. (1997): VID. LEVICK, M.; MONTSERRAT, J.; PLA, R.; SERRAT, J. (1997).
- MONTSERRAT RIBALTA, JOAN [et alii] (1997): *Formentera. La isla en imágenes*. Sant Lluís (Menorca), Triangle Postals SL, 64. Edicions en alemany, anglès i francès.
- PARISOT, M. (1964): *Iles Baléares. Majorque. Minorque. Ibiza*. Paris, Hachette. Les Guides Bleus; Clés du Monde, 120.
- PASQUIN BERNABEU, J. M. (1985): *Guía de oro de Ibiza y Formentera*. Barcelona, Golden Guide de Catalunya SA, 160.
- PEÑA, PERE D'ALCÀNTARA (1891): «Islas de Ibiza y Formentera». *Guía manual de las Islas Baleares con indicador comercial*, Palma, J. Tous, 445-456.
- PÉREZ CABRERO, ARTURO (1909): *Ibiza, Arte, Arqueología, Agricultura, Comercio, Costumbres, Historia, Industria, Topografía. Guía del turista*. Barcelona, Imprenta de Joaquín Costa, 156.
- PLA, JOSEP (1970): «Formentera». *Mallorca, Menorca e Ibiza. Fotos de F. Català Roca*. Barcelona, Destino, 583-596. És la tercera edició, les dues primeres es publicaren el 1950 i el 1962.
- (1970): «Ibiza». *Mallorca, Menorca e Ibiza. Fotos de F. Català Roca*. Barcelona, Destino, 473-582. És la tercera edició, les dues primeres es publicaren el 1950 i el 1962.
- PLA, R. (1997): VID. LEVICK, M.; MONTSERRAT, J.; PLA, R.; SERRAT, J. (1997).
- PLANELLS CARDONA, MARIANO (1994): *Guía Mágica de Ibiza y Formentera*. Eivissa, Ed. Mediterrània, 96. N'hi ha versions a l'anglès i alemany.
- (1997): *Lagartijas azules en París*. Eivissa, A. Torres Font, 224.

- PLANELLS FERRER, ANTONIO (1984): *Ibiza y Formentera. Ayer y hoy*. Barcelona, Fimagraf SA, 547. A la primera part reproduceix dues obres d'A. Pérez Cabrero: *Ibiza: Arte, Arqueología, Agricultura, Comercio, Costumbres, Historia, Industria Topografía. Guía del Turista* (1909), i *Ibiza Arqueológica* (1911).
- PORCEL, BALTASAR (1966): *Ibiza*. Barcelona, Planeta, 114. Edicions el mateix any en castellà, francès, anglès i alemany.
- PUIG, VALENTÍ (1986): VID. CATALÀ ROCA, FRANCESC; PUIG, VALENTÍ (1989).
- RAMON TORRES, JOAN (1994): *Ses Païsses de Cala d'Hort*. Eivissa, Consell Insular d'Eivissa i Formentera, 60. És la segona edició.
- RAYÓ FERRER, MIGUEL (1996): *Ibiza y Formentera*. Madrid, Anaya Touring Club, 128. El 1997 se'n fan una segona i tercera edició de 134 pp. El 1998, una quarta edició.
- RIBAS MARÍ, ANTONIO (1976): *Ibiza*. Barcelona, Savir, 80. Signat Toni Ribas. És una segona edició. El mateix any es publica en alemany i francès, en versions fetes per Ibérica de traducciones.
- (1989): *Ibiza*. Barcelona, Ed. Afar SA, 64. Signat Toni Ribas.
- RIERA, ANTONIO (1978): *Las chicas de Ibiza*. Barcelona, Ed. Dronte, 80.
- RIPOLL ARBÓS, LUIS (1978): *Nuestras islas. Mallorca, Ibiza, Formentera, Cabrera*. Palma, HMB.SA, 288.
- RONDA CAÑAVÉRAS, MARÍA TERESA (1987): *Guía Ibiza-Formentera*. Palma, Autoedición, 150.
- (1988): *Informaciones turísticas de Baleares. Ibiza. Formentera*. Palma, Autoedición, 169.
- (1989): *Guía de información turística de Baleares: Ibiza y Formentera*. Palma, Autoedición, 150.
- ROSSELLÓ, BARTOLOMÉ DE (1929): VID. ENSEÑAT, JUAN B.; LLOBET FERRER, A.; ROSSELLÓ, BARTOLOMÉ DE (1929).
- S. A. (1974): *Ganz Ibiza*. Barcelona, Ed. Escudo de Oro, 128. N'hi ha una segona edició de 1974 i edicions de 1979 i 1995, aquestes amb 96 pp. Pitiüses Eivissa Guies.
- (1974): *Todo Ibiza*. Barcelona, Ed. Escudo de Oro, 128. Dues edicions i també dues edicions en versions a l'anglès i el francès.
- (1975): *Guía turística Ibiza*. Berlitz. Barcelona, Ed. Stock, 128. Del mateix any n'hi ha edicions en alemany, danès, finès, francès, holandès, anglès, italià, noruec i suec.
- (1979): *Ibiza. Guía Play Boy*. Barcelona, Edicions Forum, 116.
- (1979): *Todo Ibiza*. Barcelona, Ed. Escudo de Oro, 96. N'hi ha versions a l'anglès, el francès i l'italià. De l'edició en castellà hi ha una altra edició de 1992 (7a. edició), de les versions en anglès i francès de 1995 (primeres edicions) i de la de l'italià de 1992.
- (1985): *Ibiza. Formentera. La gran guía del verano*. Eivissa, Autoedició, 224.
- (1991): *Ibiza y Formentera*. Madrid, Anaya Touring Club, 160. N'hi ha una altra edició de 1995. El 1991 es fan dues edicions en francès (traducció de Joël Mayer), i dues en italià (traducció de Giovanni Anastasi).
- (1993): *Ibiza*. Barcelona, Ed. Escudo de Oro, 36. És la 4a. edició en castellà. La 6a. edició és de 1994. Versions en italià (1990, 3a. edició), alemany (5a. edició, 1994) i anglès (6a. edició, 1994).
- (1995): *Ibiza*. Madrid, Guías Azules de España SA, 240.
- (1995): *Formentera-Mercalli*. Ed. Nauta Crédito, 264.
- (1996): *Ibiza*. Barcelona, Ed. Escudo de Oro, 64. És la 1a. edició, així com les versions a l'italià i anglès (1997), i al francès i alemany (1996).
- (1998): *Ibiza*. Barcelona, Ed. Escudo de Oro, 48. N'hi ha edicions el mateix any en francès, alemany i anglès.
- SAN FÉLIX, MANU (1997): *Guía submarina de Ibiza y Formentera*. Eivissa, Ed. Mediterrània, 140. Edicions en castellà i alemany. Una segona edició el 1998, 136 pp.
- SCHLICHTKRULL, THOMAS (1932): *English Guide to Iviza*. Eivissa, Imp. J. Verdura, 32.
- SERRA, V. (1982 ?): *Formentera en su mano*. Fotografies de Pere Ortega, Mario Olmedillas, Mercedes del Moral, Ángeles López, i José L. González. Barcelona, Logo Press - Patronato Municipal de Turismo de Formentera, Signat Vicent Blay.
- SERRAT, J. (1997): VID. LEVICK, M; MONTSERRAT, J.; PLA, R.; SERRAT, J. (1997).
- SKINNER, NORMAN, C. (1986): *Ibiza Spotlight*. Barcelona, Spotlight Publicaciones, 48. N'hi ha una versió en anglès i una altra en alemany.
- TARANILLA DE LA VARGA, CARLOS JAVIER (1981): *Ibiza*. León, Everest de Ediciones y Distribución SL, 96. A més, n'hi ha una versió al francès feta per Armando García Ramos, una a l'alemany feta per Heladio Martínez Bernaldo de Quirós i una a l'anglès feta per N. Diorki.
- (1996): *Ibiza y Formentera*. León, Everest de Ediciones y Distribución SL, 64. A més, n'hi ha versions a l'anglès i alemany.
- (1996): *Ibiza y Formentera*. León, Everest de Ediciones y Distribución SL, 48. A més, n'hi ha versions a l'anglès i alemany fetes per Eurotext. Nova edició el 1998 amb versions a l'alemany i anglès.
- VALLES, EDMUNDO (1947): *Ibiza*. Barcelona, Velloso Editor. Colección de la Montaña y el Mar, 126 + 1 Mapa.

- VERDAGUER TRAVESI, MARIO (1985): *Ibiza*. León, Everest de Ediciones y Distribución SL, 160. Versió de l'anglès de T. Diorki.
- VERDERA RIBAS, FRANCISCO (1972): *Ibiza*. Leon, Ed. Everest.
- (1980): *Guía de Ibiza*. León, Everest de Ediciones y Distribución SL, 160. També n'hi ha edicions en francès (1980) i alemany (1986), fetes per Diorki.
- (1989): *Ibiza rústica*. León, Everest de Ediciones y Distribución SL, 160.
- VICO, CARLOS (1978): *Viaje a la Ibiza insólita*. Barcelona, Blume, 160. N'hi ha versions a l'anglès, l'alemany i el francès.
- VILLANGÓMEZ LLOBET, MARIÀ (1955): *Ibiza y Formentera*. Palma, Costa. Col. Panorama Balear, 16 + 9 làms.
- VOLLENWEIDER, ERNEST FRANÇOIS (1982): *Insel inter dem wind*. Sant Ferran (Formentera), Autoedició, 64.
- WIJK, SIJPKO (1982): *Formentera*. Barcelona, Ed. Polígrafa, 100. Fotos de Melba Levick.
- (1983): *Ibiza*. Barcelona, Ed. Polígrafa, 100. Amb fotografies de Melba Levick.
- WOLLENWEIDER, E. F. (1979): *Ein Sturm ging über Formentera: eine Insel erzählt*. Barcelona, Grafos.

1.3. LITERATURA DE VIATGES

- AGUILÓ ADROVER, COSME (1993): «L'increïble tirany de ses Balandres». *El Mirall*. OCB. Palma. 60. 70-71.
- ANDRADA, FRANCISCO (1935): «Islas Pityusas». *Oasis*. Madrid. II, 3. 29-38.
- ARCO, DEL (1947): «Vd. dirá... Hablando con un ibicenco (Juan Serra)». *Diario de Barcelona*. Barcelona, 27-X-1947.
- ARIAS, JAIME (1947): «Ayer visitó Ibiza un representante de la prensa barcelonesa. Interesante y fugaz visión de la "Isla Blanca"». *El Noticiero Universal*. Barcelona. 27-X-1947.
- ARIJA, JULIO (1913): «Por la España desconocida. Notas de una excursión a la Ínsula Augusta». *Hojas Selectas*. Barcelona. XII, 778.
- AZCOITI SÁNCHEZ-MUÑOZ, RAFAEL (1988): *Formentera. Paisaje y leyenda*. Valencia, 32. Signa Rafael de Chlussowiez.
- BARRIL, JOAN (1993): «El fin del fin». *La Vanguardia*. Barcelona, 31 d'Agost.
- (1993): «Givenchy y el algarrobo». *La Vanguardia*. Barcelona, 30 d'Agost.
- BAYER, JOHANN WOLFGANG (1776): «Herr P. Wolfgang Bayers, ehemaligen americanischen Glaubenspredigers der Gesellschaft Jesu, Reise nach Peru. Von ihm selbst beschrieben. Herausgeben von C(ristoph) G(ottlieb) von Murr». *Journal zur Kunstgeschichte und zur allgemeinen Litteratur*. Nürnberg. 214.
- BELGRAVE, ELIZABETH MARY (1842): *Narrative of a yacht voyage in the Mediterranean during the years 1840-1841*. London, John Murray, 2, amb 26 gravats. (3 de Mallorca), V. Eivissa, Formentera: v. 2, pàg. 341-346.
- BLAKSTAD, ROLPH (1998): «Iniciació als llocs amagats». *Quadern del T.E.H.P.* Sant Josep de Sa Talaia. Imp. Ibosim. (Eivissa). X, 123-128.
- (1998): «Initiation into the hidden places». *Quadern del T.E.H.P.* Sant Josep de Sa Talaia. Imp. Ibosim. (Eivissa). X, 60-77.
- BOURGOING, J.(EAN) F.(RANÇOIS) (1789): *Nouveau voyage en Espagne ou tableau de l'état actuel de cette monarchie (...) Avec une carte enluminée, des Plans & des Figures en taille douce*. Paris, Reymault, 3, V. vol 2: Eivissa: pàg. 171. Hi ha dues versions a l'alemany: Jena, 1790 (2 vols) i 1800 (1 vol.); i una a l'anglès, London, 1897, 5 vols.
- BOYD, MARY STUART (1911): *The Fortunate Islands. Life and Travel in Majorca, Minorca and Iviza*. London, Methuen & Co., XI + 339 + 8 làms. + 52 gravats. Els gravats són d'A. S. Boyd. Hi ha una altra edició feta el 1911, a New York, per Stokes.
- (1944): «En San Antonio». *Ibiza*. Sociedad Cultural y Artística Ebusus. Eivissa. Any I, 4. 58-59. Fragment del llibre de Mary Stuart Boyd *The Fortunate Islands*, Londres, 1911. Traducció d'Alexandre Llobet.
- BRUNNER, HERMANN (1937): «Ibiza, die weisse Insel». *Thüringer Allgemeine Zeitung*. Erfurt, 17-VI-1937.
- (1943): «Ibiza». *Lloyd Zeitung*. XXVI, 8. 11-23.
- CAILLARD, L. (1936): «In der Hauptstadt der Pityusen». *Die Dame*. LXIII, 4. 12-15.
- CAÑADA JUNQUERA (1947): «Una visita a Ibiza, la mayor de las Pithyusas». *Diario de Barcelona*. Barcelona. 30-X-1947.
- CAPÓ VALL DE PADRINAS, JUAN (1927): *Por la nueva Ibiza. A nuestros buenos hermanos nacidos en la bella Isla de las palmeras y de los pinos*. Palma, Museo Pedagógico Provincial de Baleares. Imp. Guasp, 8.
- CARDONA, JOSÉ MANUEL (1973): «Ibiza en la "Memoria de la melancolía" de María Teresa León». *Eivissa*. Institut d'Estudis Eivissencs. Vila d'Eivissa. III època, 3. 29 (109) - 30 (110).

- CARDONA BONET, ANTONI (1999): «Sa caferada (o es primer brou de cafè que es va voler fer a Formentera)». *El Pitiús* 1999, Eivissa, Institut d'Estudis Eivissencs, 152-153.
- CASTELLÓ GUASCH, JOAN (1962): «Santiago Russinyol en Ibiza». *El Pitiús. Almanaque para Ibiza y Formentera*. 1962, Palma, Alfa, 27-28.
- (1963): «Presencia de Ibiza». *BCOCINP*. Palma. LXV, 639. 102-106.
- (1968): «Formentera». *El Pitiús* 1968, Palma, Alfa, 23.
- (1975): «Visión de Formentera». *Economía Balear*. ASIMA. Palma. 64. 20.
- CATALÀ ROCA, PEDRO (1950): «Ha sido escalado es Vedrà». *El Noticiero Universal*. Barcelona, 3-VIII-1950.
- (1950): «Ha sido escalado es Vedrà. Por primera vez el imponente islote ibicenco deja de ser inexplorado». *Semana*. Madrid. XI, 546.
- CHLUSSOWIETZ, R. (1988): «Formentera, paisaje y leyenda». *Té con limón*. València.
- CHRISTMAS, HENRY (1851): *The shores and islands of the Mediterranean*. London, Richard Bentley, 3, V. Menorca i Eivissa: Vol. 2, pàg. 1-57.
- COLINAS, ANTONIO (1995): *Rafael Alberti en Ibiza: seis semanas del verano de 1936*. Barcelona, Tusquets Editores, 304.
- (1996): «Apostillas a Rafael Alberti en Ibiza». *Quadern del T.E.H.P.* Sant Josep de Sa Talaia. Imp. Ibosim. Eivissa. VIII, 85-93.
- COLINAS, ANTONIO; POMAR, TONI (1991): *Ibiza, la nave de piedra*. Barcelona, Lunwerg Editores SA, 232.
- COLOMAR, MIQUEL ÀNGEL (1918): «Desde Ibiza». *Baleares. Revista desenal il·lustrada*. Sóller. Imp. La Sinceridad. Any II, 72 (30-XII-1918).
- (1919): «De Ibiza». *Baleares. Revista desenal il·lustrada*. Sóller. Imp. La Sinceridad. Any III, 78 (30-II-1919).
- (1930): «Horas de Ibiza. Impresiones de la isla azul y blanca». *Mundo Gráfico*. Madrid. 8-VII-1931. Signat ZEDA.
- COLOMINES PUIG, JOAN (1992): *Formentera*. Palma, Govern Balear. Conselleria de Cultura, Educació i Esports, 92.
- DELPONT, J. (1910): «A l'illa d'Eivissa». *Revue Catalane*. Perpinyà. IV, 49.
- DEMERSON, JORGE (1993): «Cinc estampes eivissenques». *Eivissa*. Institut d'Estudis Eivissencs. Vila d'Eivissa. III època, 24. 33 (493) - 34 (494). Referències a les Pitiüses del llibre *El collar de la península*. Versió al català de Rosa Vallès.
- DÍAZ-PLAJA, AURORA (1940): «Carta de Ibiza. El paraíso ignorado». *Solidaridad Nacional*. Barcelona, 18-IX-1940.
- DÍAZ-PLAJA, GUILLERMO (1950): «Blancor pascual en Ibiza». *La Vanguardia*. Barcelona, 13-IV-1950.
- ENSEÑAT MORELL, JUAN B. (1900): «Amores ibicencos». *La Ilustración Artística*. Barcelona. XIX, 971. 509-511 i 514.
- ESCOHOTADO, ANTONIO (1986): «Ibiza de ida y vuelta». *Anuario de Ibiza y Formentera*. IV, Eivissa, Mariano Productions. Imp. Ibosim SA, 135-145. Publicat a *El País*. *Semanal*.
- ESTRADA SALADICH, F. (1961): *Ibiza. La isla tricolor*. Barcelona, 158.
- FAJARNÉS CARDONA, ENRIQUE (1958): *Viaje a Ibiza*. Eivissa, CSIC. Instituto de Estudios Ibicencos, 295.
- (1978): *La Ibiza de nuestro tiempo*. Barcelona, Gráficas Diamante, 282.
- (1987): *Lo que Ibiza me inspiró* (2a. edició). Eivissa, Consell Insular d'Eivissa i Formentera. Conselleria de Cultura, Educació i Patrimoni, 346. N'hi ha una tercera edició a Eivissa amb el mateix editor, 1995, 406 pp.
- FAJARNÉS RAMON, ENRIQUE A. (1912): *De Ibiza a Argel (Impresiones de un viaje)*. Palma, Imp. de J. Colomar, 79.
- FAJARNÉS TUR, ENRIQUE (1912): *De Ibiza a Argel, impresiones de un viaje*. Palma.
- FERNÁNDEZ CUENCA, CARLOS (1929): «En el mar y frente al mar. La prosa de la isla de Oro y los versos de un alférez de Navío». *La Época*. Madrid, 3-X-1929.
- (1929): «Sensaciones de Ibiza». *La Época*. Madrid, 9-X-1929.
- FERRER FERRER, A. (1995): *La meua illa*. Eivissa.
- FERRER MARÍ, JOSEP ANTONI (1998): «Rememorant l'Eivissa antiga a través d'un article periodístic». *El Pitiús. Almanac per a Eivissa i Formentera*. 1996, Eivissa, Institut d'Estudis Eivissencs, 108-113.
- FERRER VERDERA, JOSÉ (1891): «Desde Ibiza». *El Globo*. Madrid, 31-XII-1891. Pitiüses Eivissa Viatges.
- (1891): «Ibiza». *El Globo*. Madrid, 19-X-1891. Pitiüses Eivissa Viatges.
- FLITCH, J. E. CRAWFORD (1911): *Mediterranean moods. Footnotes of travel in the islands of Mallorca, Menorca, Ibiza and Sardinia*. London, G. Richards, 323.
- FLORES, ANTONIO (1861): «Crónica del viaje de sus majestades y altezas reales a las Islas Baleares, Cataluña y Aragón, en 1860, escrita de órden de su majestad la reina (Isabel II), por D. _____». Madrid, Imprenta y estereotipia de M. Rivadeneyra, 411 + 16 lits. VID. Eivissa: pàg. 37-38.
- FLORES ESPINOSA, JOSÉ (1976): *Embrujo de Ibiza, la isla blanca*. Barcelona, Libros Clie, 152.

- FUSTER MAYANS, GABRIEL (1945): «Almario de recuerdos». *Ibiza*. Sociedad Cultural y Artística Ebusus. Eivissa. 14. 217-218.
- G.R. (1942): «Ibiza». *Atlantis*. Berlín. XIV, 4. 118-121+ 8 fotografies (de Walter Laubli).
- GARCÍA SANCHIZ, FEDERICO (1944): «Ibiza, caracola de mar». *ABC*. Madrid, 20-VII-1940.
- GEISENDORF-DES-GOUTTES, THEOPHILE (1937): *Les archipiels enchanteurs et farouches. Baleares et Canarias. Cabrera l'île Tragique, Majorque, Minorque, Ibiza. Les oubliées de l'Atlantique*. Paris, Ed. Jesers, II, 622. Pròleg del Colonel Grasset.
- GERMOND DE LAVIGNE, LEOPOLD ALFRED GABRIEL (1859): *Itinéraire descriptif, historique et artistique de l'Espagne et du Portugal...* Paris, Hachette et Cie., s.a., 819 + il·lustracions i mapes. La part de les Balears és de Michel James, VID.: Eivissa, pàg. 726-727; Formentera, pàg. 727. Hi ha una segona edició ampliada feta a París, per Hachette et Cie., a la Collection des Guides Joanne, XXVIII + 851 pàg. Una altra edició amb el títol Espagne et Portugal par... Avec plans et une carte générale es fa a París, 1881, Collection de Guides Joanne, Guides Diamant, XXIII + 404 pàg. D'aquesta s'en feren edicions el 1883, 1888, 1889, 1890, 1892 i 1893.
- GESMAR, RENÉE (1935): «Ibiza». *L'Illustration*. París. XCIII, 4815. 260-261.
- GEVERS, VALÉRIE (1996): *Viaje a la isla de Bes o la fabulosa historia de Petra en Ibiza*. Sant Josep de Sa Talaia (Eivissa), TEHP, 52. Versió del francès de Marina Russell.
- (1996): *Voyage to the islans of Bes or the fabulous story of Petra in Ibiza*. Sant Josep de Sa Talaia (Eivissa), TEHP, 52. Versió del francès de Charles W. Heckstall.
- GIFFHORN, HANS (1992): *Eivissa*, 80. Versió de l'alemany de Nieves Trabanco Martínez.
- GONZÁLEZ DE CLAVIJO, RUY (1905): «Formentera e Ibiza en 1403. Fragmento de una descripción del viaje desde Castilla a Tartaria del embajador Ruiz González de Clavijo según la edición de Madrid de 1872». *Boletín de la Real Academia de la Historia*. Madrid. 51. 319.
- GONZÁLEZ DE POSADA, CARLOS (1789-1791): *Descripción de la isla de Ibiza*. Manuscrit citat per Hübner, núm. 204.
- (S. XVIII): «Relación de mi cautiverio por los piratas... navegando de Tarragona a Ibiza». *Homenaje a Menéndez y Pelayo*, 2. 624.
- GORZ, HEINZ (1970): *Vacaciones en Mallorca - Ibiza*. Madrid, Editorial Mediterráneo - AGEDIME, 126. Versió de l'alemany de Lluïsa Fernanda Villanueva.
- GRASSET DE SAINT SAVEUR, ANDRÉ (1807): *Voyage dans les Baléares et Pithiuses; fait dans les années 1802, 1802, 1803, 1804, et 1805*. Paris - La Haye, Leopold Collin - Immerzel et cie., XVI + 390 + 3 il·lustr. plegades. N'hi ha una versió anglesa: *Travels through the Balearic Islands, between 1801 and 1805*. London, R. Phillips, 1808, VI + 156 + 1 làmina. A més, aquesta edició s'inclou a *A collection of modern and contemporary voyages and travels*. London, R. Phillips, 1805-1809; n'és el vol. 8. També n'hi ha una versió alemanya: *Reise durch de Balearischen und Pithiusischen Inseln* Viena, 1808. També n'hi ha una versió a l'italià: *Viaggio nelle isole Baleari e Pitiuse fatto negli anni 1801, 1802, 1803, 1804, e 1805*. Milano, Fretallei Souzogu, 1823-1825. La traducció al castellà la va fer F. Gual de Torrella, Palma: *Viaje a las Islas Baleares y Pithiusas durante los años 1801 a 1805*. Palma, RODA, 1952. Sols conté la primera part de l'original.
- GREEF, MARTINA (1997): «Es Botafoc... mientras se pueda». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any III, 149 (17/23-XI-1997). 27.
- (1997): «Es Broll, el último paraíso». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any III, 147 (3/9-XI-1997). 27.
- (1997): «La Playa de Es Codolar, un paseo por la pacífica inmensidad». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any III, 148 (10/16-XI-1997). 17.
- GRIS, FELICIDAD (1997): «Y al sur, Formentera». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any III, 136 (18724-VIII-1997). 14-15.
- HELLWALD, F. (1894): «Auf den Balearen und Pityusen. Mit Bildern von G. Vuillier». *Von Fels zum Meer*, Stuttgart, I. 490-498.
- HERRANZ, JULIO (1995): «Ebusus, el tiempo detenido». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any I, 27 (17/23-VII-1995). 24.
- HOLZING, KARL VON (1825): *Meine Gefangennehmung in Spanien, vier Jahre Gefangenschaft in Alicante und endliche Rückkehr in das vaterland*. Manheim. L'autor, empresonat a Bailén, va ser traslladat a Menorca i després a Eivissa. Hi ha referències a les Balears.
- IMBERT, PIERRE LÉONCE (1875): *L'Espagne. Splendeurs et misères. Voyage artistique et pittoresque. Illustrations d'Alexandre Prevost*. Paris, Plon et Cie., 384 + 16 làms. «Majorque» a les pp. 129-143. N'hi ha una segona edició feta el 1876.
- JUNQUEIRA, CAÑADA (1947): «Una visita a Ibiza, la mayor de las Pithyusas». *Diario de Barcelona*. Barcelona, 30-X-1947.

- KLIPSTEIN, TONY KEELER (1973): *Ibiza... a dream?* Autoedició, 80.
- LABORDE, ALEXANDRE LOUIS JOSEPH DE (1809): *Itinéraire descriptif de l'Espagne* (2a. edició). Paris, N. Nicolle, 5. Referències a les Balears al vol. 3: «Iles Baléares et Pityuses, ou royaume de Majorque», pp. 429-502. Tercera edició: Paris, Firmin Didot frères, 1830, 6 vols. Versió anglesa: London, Longmans, Hurst, Rees & Orme, 1809, 5 vols. Al vol. 3: «The Balearic and Pityuse islands, or, the kingdom of Majorca», pp. 409-482. Versió al castellà: *Itinerario descriptivo de las provincias de España y de sus islas y posesiones del mediterráneo, con una sucinta idea de su situación geográfica, población, historia civil y natural, comercio, industria, hombres célebres, caracter y costumbres y otras noticias que amenizan su lectura*. Valencia, Ildefonso Mompíe, 1816, 2 vols. Referències a «Islas Baleares y Pithiusas», a les pp. 461-481. Una altra edició de l'anterior a València, Ferrer de Orga, 1926, 2 vols.
- LLOPIS, ARTURO (1948): «Ibiza, la Isla Blanca». *Barcelona-Atracción*. Barcelona. 321.
- (1949): «Ibiza en Barcelona». *Destino*. Barcelona. 642.
- LUDOVICUS (1924): «De la Isla Blanca. Santa Eulalia (Ibiza)». *Majórica. Vida y Arte*. Palma. 12. S.p. (2 pàgs.).
- MACABICH LLOBET, ISIDORO (1933): «Ibiza». In *Tierras de Mallorca*. Barcelona. II, 2.
- MARÍ CARDONA, JOAN (1983): «Els camins de l'Arxiduc, avui. Eivissa - Puig des Molins - Ses Salines - Es Cubells - Eivissa». *Estudis Baleàrics*. Institut d'Estudis Baleàrics. Palma. III, 10. 27-70.
- (1993): *El llarg camí del pa a Formentera*. Palma, Institut d'Estudis Baleàrics, 118.
- MARÍ, J. (1971): «Formentera avui i sempre». *Lluc*. MMSSCC. Palma. 607. 13-16.
- MARÍ, JOSEP (1982): «Una tarda a Corona». *Eivissa*. Institut d'Estudis Eivissencs. Vila d'Eivissa. III època, 13. 34-35.
- (1983): «Tagomago». *Eivissa*. Institut d'Estudis Eivissencs. Vila d'Eivissa. III època, 14. 36(80)-37(81).
- (1985): «Formentera». *Eivissa*. Institut d'Estudis Eivissencs. Vila d'Eivissa. III època, 15-16. 30 (114) - 32 (116).
- MARÍ MAYANS, ISIDOR (1993): «Per Eivissa». *El Pitiús 1993*, Eivissa, Institut d'Estudis Eivissencs, 70-71.
- VID. OLIVER TOLRÀ, M. S. (1891).
- MARÍ TUR, JOAN (1993): «Formentera». *El Pitiús 1993*, Eivissa, Institut d'Estudis Eivissencs, 81-82.
- (1994): «Cala d'Hort». *El Pitiús 1994*, Eivissa, Institut d'Estudis Eivissencs, 97-98.
- MARTÍN, CRISTINA (1998): «Calma y bullicio (Eivissa)». *La Vanguardia. Magazine*, 22-XI-1998, 108-109. Barcelona.
- MIERITZ, MARLO (1934): «Leben auf einem Eiland. Ein Reisebericht aus Ibiza». *Illustrierte Zeitung*. Leipzig. 4659. 794-795.
- (1937): «Erlebnisse beim Eidechsenfang auf den Pityusen». *Kosmos*. 7. 224-227.
- MIRANDA, JOSÉ (1995): «Faro de la Mola: un mundo aparte». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any I, 23 (19/25-VI-1995). 19.
- MOLL MARQUÈS, AINA (1994): «El meu primer contacte amb les Pitiüses». *El Pitiús 1994*, Eivissa, Institut d'Estudis Eivissencs, 10-12.
- MORENO, MIGUEL (1909): «Ibiza». *Revista de Menorca*. Maó. V època, 4. 123-124.
- MULET GOMILA, ANTONI (1957): «Menorca e Ibiza». In *Acotaciones de viaje*, Palma, Mossén Alcover, 91-92.
- MUNAR, GASPÀR (1964): «Unos días en Ibiza». *Lluc*. MMSSCC. Palma. 523. 268-276.
- NADAL, L. B. (1907): «Iviça». *Estudis Universitaris Catalans*. Barcelona. 157 i segs.
- O. M. (1947): «Ibiza. La pequeña isla del Mediterráneo». *Barcelona Atracción*. Barcelona. 314.
- OLIVER TOLRÀ, MIQUEL DELS S. (1891): «Por Ibiza. Viaje rápido. (I, II i III)». In *Cosecha periodística. (Artículos varios)*, Palma, Amengual y Muntaner, 157-181. Sèrie de tres articles publicats a *La Almudaina*.
- OSORIO, FERNANDO (1942): «Ibiza, su silencio y sus molinos». *Hospes*. Madrid. I, 5. 10-14.
- PALAU FABRE, JOSEP (1997): «El meu primer viatge a Eivissa». *Eivissa (III època)*. Institut d'Estudis Eivissencs. 31. 6 (270) - 11(275).
- PETRUS QUINTANA, JAIME (1955): «La Isla Blanca». *Tramontana. Boletín de la casa de Menorca en Palma*. Atlante. Palma. 13 (III-1955).
- PIN SOLER, J. (1899): «Ibissa». *La Veu de Catalunya*. Barcelona, 26 i 28-VI-1899.
- PLA, JOSEP (1948): «En Ibiza». *Diario de Barcelona*. Barcelona, 24-III-1948.
- (1948): «Formentera». *Diario de Barcelona*. Barcelona, 8-IV-1948.
- (1970): «Estat de la felicitat a Formentera». In *Les Illes. Obra Completa de Josep Pla*, Barcelona, Edicions Destino, 193-213.
- (1970): «L'Illa d'Eivissa». In *Les Illes. Obra Completa de Josep Pla*, Barcelona, Edicions Destino, 153-191.
- PLANELLS BONET, JOSEP (1992): «Evocacions (Es Jonadal. Sant Francesc de Paula)». *Eivissa*. Institut d'Estudis Eivissencs. Vila d'Eivissa. III època, 21. 58 (346).
- PLANELLS CARDONA, MARIANO (1988): «Formentera es un pastel». *Anuario de Ibiza y Formentera VI. 1988*, Eivissa, 71-77.

- (1991): «Los naufragadores de Blasco Ibáñez». *Anuario de Ibiza y Formentera. IX*, Eivissa, Mariano Productions. Imp. Ibosim SA, 217.
- (1991): «Picarol y Santiago Russinyol». *Anuario de Ibiza y Formentera. IX*, Eivissa, Mariano Productions. Imp. Ibosim SA, 229-238.
- PLAYFAIR, ROBERT LAMBERT (1881): *Handbook to the Mediterranean...* London, John Murray, XLVI + 512 + 2 mapes i il·lustracions. V. Eivissa, pàg. 469. Hi ha una segona edició revisada de 1883, i una tercera, també revisada, de 1890.
- POMAR, TONI (1991): VID. COLINAS, ANTONIO; POMAR, TONI (1991).
- PUIG, CAMILO (1933): «Eivissa. Diari d'una excursió». *Mai Envera. Butlletí del Club Excursionista de Gràcia*. Barcelona. IX, 74-79; 117-124; 135-138.
- R. (1913): «De la excursió a Ibissa organitzada per l'Ateneu Enciclopèdic Popular y la Colonia ibissenca de Barcelona». *Il·lustración Catalana*. Barcelona. XI, 530-532.
- RIBAS GUASCH, BARTOMEU (1980): «Illa i somni en la poesia de Marià Villangómez (Materials per a un estudi de geografia poètica)». *Eivissa*. Institut d'Estudis Eivissencs. Vila d'Eivissa. III època, 10. 9 (391) - 10 (392).
- RICHTER, T.(HEODOR) F.(R) M.(AX) (1831): *Reisen zu Wasser und zu Lande in den Jahren 1805-1817. Für die reifere Jugend zur Belehrung und zur Unterhaltung für Jedermann. Dritte verbesserte und wohlfeilere Taschenausgabe*. Dresde und Leipzig, Arnoldischen Buchhandlung, 10, Eivissa. VID. pàg. 29-36 del vol. 9: Reise von Messina nach Alicante, Iviza, Bona, Tarragona, Malta und Odessa und Rückkehr nach Sicilien.
- RIERA BALANZAT, NEUS (1994): «Un passeig per la costa de La Mola». *El Pitiús 1994*, Eivissa, Institut d'Estudis Eivissencs, 131-133.
- RIERA, JOSEP (1995): «El centinela eterno (Es Vedrà)». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any I, 7 (6/12-III-1995). 30.
- (1995): «A la medida del hombre». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any I, 10 (27-III/2-IV-1995). 30.
- (1997): «Jules Verne, o quan l'illa de Formentera navegà per l'espai». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any III, 109 (10/16-II-1997). 24.
- (1997): «Sota l'advocació de la gloriosa verge Santa Gertrudis». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any III, 152 (8/14-XII-1997). 32.
- RIUS MATA, P. (1914): «Una excursió a les Illes Pitiüses». *Butlletí del Centre Excursionista de Catalunya. Monografia n. 235-236*. Barcelona. XXIV, 189-212 ; 221-238.
- ROBELLO VASCÓN, FRANCISCO (1847): «Ibiza». *Semanario Pintoresco Español*. 185-189. Signat com «El tío Fidel».
- ROCA MATA (1891): «Ibiza». *Ibiza*. Sociedad Cultural y Artística Ebusus. Eivissa. 24-VI-1891.
- ROIG, F. (1995): «Formentera, isla de piratas y soñadores». *Rutas del mundo*. 65. 32-41.
- ROIG, JUAN (1945): «Ibiza. La Isla blanca y roja». *Barcelona Atracción*. Barcelona. 308 (novembre).
- ROS, FÉLIX (1943): «Ciudades entrevistas. Ibiza». *Vértice*. Madrid. VI, 63. 42-44 i 66.
- ROSELLÓ MONTELONGO, ANTONIO; ROSELLÓ MONTELONGO, JOSÉ LUIS (1996): *A pedal por los caminos de Ibiza*. Eivissa, Ed. Mediterrània, 160.
- (1998): *Formentera en bicicleta*. Eivissa, Ed. Mediterrània, 60. N'hi ha una versió a l'alemany del mateix any feta per Petra Hüinch.
- ROSELLÓ MONTELONGO, JOSÉ LUIS (1996): VID. Rosello Montelongo, Antonio; Roselló Montelongo, José Luis (1996).
- (1998): VID. Rosello Montelongo, Antonio; Roselló Montelongo, José Luis (1996).
- ROTTHIER, PHILIPPE (1997): «Viaje virtual a Ibiza en los años de la postguerra, a través de guías e índices para el viajero». *Quadern del T.E.H.P.* Sant Josep de Sa Talaia. Imp. Ibosim. (Eivissa). IX, 40-50.
- RUBIO, ENRIQUE (1952): «Al volver del veraneo. Se suspende un barco sin previo aviso. "No se admiten reclamaciones". Los ibicencos seres maravillosos. De Ibiza a la costa catalana». *Solidaridad Nacional*. Barcelona, 20-IX-1952.
- RUSSINYOL, SANTIAGO (1913): «Glosari. L'Illa Blanca». *L'Esquella de la Torratxa*. 11-III-1913. Es reproduí al *Diario de Ibiza* el 1923.
- S. A. (1825): «Spain and Portugal, containing a description of the character, manners, customs, dress, diversions of the inhabitants of those countries». *The World in Miniature*, London, R. Ackermann, Mallorca: V. Eivissa: V. vol. 2, pàg. 46-52.
- (1884): «Las islas Pityusas». *Boletín de la Institución Libre de Enseñanza*. VIII.
- (1873-1877-1880-1882): *The mediterranean pilot...* Compiled from Various Sources. London, George E. Eyre & William Spottiswoode, 4, VID.: Eivissa: pàg. 149-161; Formentera: pàg. 161-163.

- (1893): «Ein besuch auf der Pityuseninsel Ibiza». *Globus*. LXIII, 55.
- (1894-1895): *Skizzen aus dem Süden*. Wien, Friederich Jasper, Edició de 160 exemplars numerats. Enquadernació en tafielt, V. Eivissa: pàg. 58-59.
- (1912): «La isla de Ibiza». *Barcelona Atraction*. Barcelona. II, 16. 15.
- (1933): «Excursió a Eivissa». *BSAL*. Societat Arqueològica Lul·liana. Palma. XXIV, 632-633. 403.
- (1996): «La insòlita Formentera». *Página XXI Formentera*. Eivissa. 4 (X-1996). IV.
- SABATÉ, MODESTO (1932): «Memòries d'un vell lloper de mar. Parlant amb un català d'Eivissa». *La Veu de Catalunya*. Barcelona, 16, 21 i 22-I-1932.
- (1932 ?): «De l'Havana a Eivissa en 129 dies». *La Veu de Catalunya* (?). Barcelona.
- SABATER, GASPÀR (1942): «Ibiza Isla sagrada de los fenicios». *Si*. Suplement d'Arriba. 23-VIII-1942.
- SAENZ HAYES, JOSÉ (1929): «Ibiza, isla de la sangre». *La Prensa*. Buenos Aires.
- SALA, IGNACIO (1950): «Excursiones por Ibiza». *Ibérica*. Barcelona. XI, 389-391.
- SAMPER MORA, ALFONS (1984): *Isla Blanca: Historia mágica de los últimos Robinsones ibicencos*. Barcelona, Argos Vergara, 239.
- SANMARTÍN PEREA, JULIO (1942): «Ibiza blanca». *España*. Tànger. 19-V-1942.
- SCHLEGEL, HANS (1931): «Die vergessene Insel» (Eivissa: l'illa oblidada). *Deutsche Zeitung für Spanien*. XVI, 350-351-352. 35=: 3-6; 351: 6-8; 352: 4-6.
- SENTÍS, CARLOS (1933): «Les Balears desencalmades. "Ibiza a sus corsarios"». *Mirador*. Barcelona. V, 246. 2.
- (1933): «Les Balears desencalmades. Els "descubridors" d'Eivissa (no són els catalans)». *Mirador*. Barcelona. V, 248. 2.
- (1942): «El gran ataque a Ibiza de los corsarios de hoy». In *La Europa que he visto morir*, Madrid, Editora Nacional.
- SEYFART, JOHAN FRIEDERICH (1756): *Kurze doch grundliche Beschreibung der Balearischen und Pythysischen Inseln, Majorca, Minorca, Iviça und Formentera...* Frankfurt und Leipzig, Adam Jonatan Felsseckers Erben, Informació procedent d'Alvarez del Colmenar. V. Eivissa: pàg. 53-54; Formentera: pàg. 54-55.
- SIGUAN, MIGUEL: «Inventario personal». *Teoria(a) de Ibiza*.
- SOLA, E. (1975): *La isla*. Madrid.
- SPENS-BOODEN, YELLA (1897): *Von Palma über Ibiza nach Alicante*. Neustadt a Mettau., Th. Böhm, 20 + 2 Fot.
- SUÁREZ, SERGIO (1884): «Las Islas Pithiusas». *Boletín de la Institución Libre de Enseñanza*. VIII, 43-45.
- TARÍN IGLESIAS, JOSÉ (1947): «Ibiza "tros de terra catalana"». *El Correo Catalán*. Barcelona, 1-XI-1947.
- TEIXIDOR, JOAN (1986): «Torno a Eivissa». *Anuario de Ibiza y Formentera*. IV, Eivissa, Mariano Productions. Imp. Ibosim SA, 85-87. Publicat a *El País*, 1985.
- TORRES TORRES, MARIÀ (1996): «Rellegint Homer i Castelló: Del Polifem al gegant des Vedrà». *Eivissa* (III època). Institut d'Estudis Eivissencs. 28. 25 (173) - 27 (175).
- VALLÈS COSTA, ROSA (1992): «L'Arxiduc Lluís Salvador i les antigues Pitiüses». *La Veu d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. 5 (IX-1992). 21-22.
- (1995): «Formentera. L'altra illa. Una percepció villangomeziana de la Pitiüsa menor». *Eivissa*. Institut d'Estudis Eivissencs. Vila d'Eivissa. 27. 32 (128) - 34 (130).
- VARGAS PONCE, JOSÉ (1787): *Descripciones de las islas Pithiusas y Baleares*. Madrid, Imprenta Viuda de Ibarra, XXIV + 158. V. Mallorca: pp. 21-131; Menorca: 114-158; Eivissa: 1-18. Hi ha edició facsímil feta a Palma, 1983, José J. de Olañeta. Col. Pequeña Biblioteca Calamus Scriptoris. Pròleg d'Isabel Moll Blanes. Balears General Viatges.
- VÁZQUEZ PRADA, FERNANDO (1947): «Fin de semana en Ibiza». *Fotos*. Madrid, 8-XI-1947.
- VERDERA, JUAN (1926): «Aspectos de la isla ibicenca. De ayer a Hoy. Hacia el porvenir». *Mediterráneo*. Barcelona. I, 7. 65-66.
- VICO, CARLOS (1978): *Viaje a la Ibiza insólita*. Barcelona, Ed. Blume SA, 160. N'hi ha edicions en anglès, alemany i francès.
- VIDAL ISERN, ANTONIO (1952): «Ibiza. La isla blanca». *La Vanguardia*. Barcelona, 29-VII-1952.
- VIDAL ISERN, JOSÉ (1947): «Ibiza». *La Vanguardia*. Barcelona, 3-IX-1947.
- VIDAL, L. (1996): «La insòlita Formentera». *Página XXI*. Eivissa. 0 (Març); 4 (Juliol). 0: 12, 13; 4.
- VILLANGÓMEZ LLOBET, MARIÀ (1955): *Ibiza y Formentera. Impresiones de un paisaje*. Palma, Mossèn Alcover, 16.
- (1956): *L'any en estampes. (Visió d'Eivissa)*. Barcelona, Ed. Barcino, 83.
- (1957): *Llibre d'Eivissa. Paisatge. Història. Antologia*. Barcelona, Biblioteca Selecta de Ciutats i Paisatges, 230.
- (1961): «La Isla de Ibiza». *BCOCINP*. Palma. LXIII, 630. 2-9.
- (1968): «L'Illa de Formentera». *Lluc*. MMSSCC. Palma. 570. 4-8.
- (1970): «Sobre una illa petita i singular». *Lluc*. MMSSCC. Palma. 588. 13-14.

- (1970): «Una vila eivissenca: Santa Eulària». *Lluc*. MMSSCC. Palma. 597-599. 597: 16-17; 599: 27-28.
- (1972): «El migiorn d'Eivissa». *Lluc*. MMSSCC. Palma. 620. 21-22.
- (1972): «L'Eivissa de Vargas Ponce». *Eivissa*. Eivissa. 3a. època, 1. 11-14.
- (1974): «Dos rossellonesos a les Pitiüses» (són Aragó i Vuillier). *Eivissa*. Institut d'Estudis Eivissencs. Vila d'Eivissa. III època, 5. 7 (179) - 12 (184).
- (1974): *Eivissa. La terra. La història. La gent*. Barcelona, Ed. Selecta, 286. És una edició revisada del *Llibre d'Eivissa*.
- (1981): *Alguns escrits sobre les Pitiüses*. Eivissa, Institut d'Estudis Eivissencs, 177.
- (1981): «Notes de viatge i lectura». *Eivissa*. Institut d'Estudis Eivissencs. Vila d'Eivissa. III època, 11. 10 (436) - 12 (438).
- (1988): *D'adés i d'ahir*. Eivissa, Institut d'Estudis Eivissencs, 162.
- (1993): «La Catedral». Primera part del capítol així titulat del llibre en preparació: *Els llocs viscuts*. *Eivissa*. Institut d'Estudis Eivissencs. Vila d'Eivissa. III època, 23. 4(412)-6(414).
- VUILLIER, GASTON (1890): «Voyage aux Iles Baléares. Les Pityuses: Ibiza et Formentera (1888)». *Le tour du monde, nouveau journal des voyages*. Paris, Hachette et Cie. 59, LIX. 257-288. VID. pp. 257-288. N'hi ha una versió a l'alemany: «Ein Besuch auf der Pithyuseninsel Ibiza». *Globus. Illustrierte zeitschrift für länder und völkerkunde*. Braunschweig, 1893. VID. pp. 55-59 i 72-76 del vol. 68.
- (1893): «Ein besuch auf der Pityusen-inseln Ibiza». *Globus*. Braunschweig. LXVIII, 55-59 i 72-76. Pitiüses Eivissa Viatges.
- (1893-1894): «Viaje a las Baleares». Traducció al castellà de C.V. de V. *La Velada*. Barcelona. 2 i 3. N'hi ha una versió de l'original francès a l'alemany de F. von Hellwald: «Auf den Balearen und Pityuses mit Bildern». *Vom Fels zum Meer*, Stuttgart, 1894. VID. les Balears a les pp. 490-498 del vol. I. Versió del francès al català de Nina Moll: *Les Illes oblidades. Viatge a les illes Balears. Pròleg inotes de F. de B. Moll*. Palma, Moll, 1973, 7-257 pp.
- WALDEMAR, MARIA GEORG (1861): *In das Land voll Sonnenschein. Bilder aus Spanien, von Karl Freiherrn von Thiennen-Alderflycht*. Berlin, Alexander Duncker, VIII + 322 pàg. V. Eivissa: pàg. 227-228.
- WILLKOMM-SCHNEIDER, HEINRICH MORITZ (1876): *Spanien und die Balearen. Reiserlebnisse und Natur Schilderungen nebst wissenschaftlichen zusätzen und Erläuterungen*. Mit einem Plane des Tropfsteinhöhlen von Artà. Berlin, Theobald Grieben, 350. V. Eivissa, pàg. 175-187. Hi ha una edició feta a Berlín, el 1879, per Theodor Hoffmann, X + 350 pàg.
- (1886): «Die Balearen und Pithyusen». In *Die pyrenäische halbinsel. Das wissen der gegenwart. Deutsche universal bibliothek für gebildete*, Leipzig, G. Freytag, 3. 223-256 + mapa i il·lustracions al text.
- ZACOITI SÁNCHEZ; MUÑOZ, RAFAEL (1988): *Formentera. Paisaje y leyenda*. Valencia, 32.
- ZIEGER, SIEGFRED (1936): *Ibiza. Roman deutsch Siedler*. Essen, Neher, 218.
- (1936): *Siedlen auf Ibiza*. Berlín, Büchergilde Gutenberg, 318.

1.4. ITINERARIS

- CIRER, MARIA ANTÒNIA (1982): *Sa Font des Tur. Un passeig naturalista*. Eivissa, Consell Insular d'Eivissa i Formentera, 32.
- MARÍ CARDONA, JOAN (1997): «El camí vell d'Albarca d'Eivissa (I i II)». *El Mirall*. Obra Cultural Balear. Palma. I: 84 (Maig-Juny de 1997); II: 85 (Juliol-Agost de 1997). I: 36-38; II: 30-31.
- MARÍ TUR, JOAN (1990): «Caminant pel camp eivissenc. Es Verger, la Flota i es torrent de ses Fonts». *El Pitiús 1990*, Eivissa, Institut d'Estudis Eivissencs, 29-30.
- PRATS GARCIA, ERNEST; RAMON, FRANCESC; VALLÈS COSTA, ROSA; VILÀ VALENTÍ, JOAN (1983): «Isla de Eivissa (Ibiza). Excursió E-7». *Barcelona, VIII Coloquio de Geografos Españoles. Barcelona, Septiembre-Octubre de 1983*, 24. No consta com a autora Rosa Vallès Costa, i al seu lloc apareix Montserrat Jardí.
- RAMON, FRANCESC (1983): VID. PRATS, ERNEST; RAMON, FRANCESC; VALLÈS COSTA, ROSA; VILÀ VALENTÍ, JOAN (1983).
- S. A. (1944): «Excursión a Cala Bassa». *Ibiza*. Sociedad Cultural y Artística Ebusus. Eivissa. Any I, 5. 77.
- (1995): «Entre dos aguas. Desde Es Pujols a Ses Illetes». *La Guía Proa para Eivissa y Formentera*. Eivissa. 14 (11/17-IX-1995). 8.
- (1995): «De Cala Comte a Cala Bassa. Islotes, dunas y lagartijas». *La Guía Proa para Eivissa y Formentera*. Eivissa. 12 (28-VIII/3-IX-1995). 8. Pitiüses Eivissa Costes Itineraris.
- VALLÈS COSTA, ROSA (1980): *La Caixa a les Escoles. Excursió per Eivissa i Formentera*. (Per a alumnes de segona etapa d'EGB). Eivissa, La Caixa. Hi col·laboraren Francesc Ramon i Ernest Prats.

- (1983): VID. PRATS, ERNEST; RAMON, FRANCESC; VALLÈS COSTA, ROSA; VILÀ VALENTÍ, JOAN (1983).
- VALLÈS COSTA, ROSA; VILÀ VALENTÍ, JOAN (directors) (1979): «Excursión a la Isla de Ibiza». (VI Coloquio de Geografía, Palma, Octubre de 1979). Palma, AGE. DG de l'UP., 8 folis. cicl. Hi col·laboraren E. Prats i F. Ramon. Es reproduí sense gràfics a *Diario de Ibiza* del 6-X-1979, pp. 10-11, amb el títol «Distintos aspectos geográficos de Ibiza y Formentera».
- VILÀ VALENTÍ, JOAN (1983): VID. PRATS, ERNEST; RAMON, FRANCESC; VALLÈS COSTA, ROSA; VILÀ VALENTÍ, JOAN (1983).

2. LA REPRESENTACIÓ DEL TERRITORI

2.1. GEODÈSIA

- AMANTE, M. «Sur le calcul des arcs géodésiques et en particulier sur l'erreur signalé dans la détermination de l'arc compris entre Montjouy et Formentera». *Comptes Rendus de l'Académie des Sciences de Paris*, París, XXI. 1440.
- ARAGÓ, DOMINIQUE FRANÇOIS: «Remarques sur un passage du traité de Physique Céleste de M. de Pontecécoulant, relative à une prétendue erreur dans la mesure de l'arc terrestre compris entre Montjouy et Formentera». *Comptes Rendus de l'Académie des Sciences de Paris*, París, X. 536.
- (1857): *Oeuvres complètes*. París, XI, p. 83 i segs. Observacions termomètriques i baromètriques fetes per l'autor a Formentera pel febrer de 1807 durant les operacions de triangulació del meridià.
- ARAGÓ, DOMINIQUE FRANÇOIS; BIOT, J. B. (1836): «Note de MM. — sur une Mémoire de M. Puissant, relative à une nouvelle détermination de la longueur de l'arc compris entre les parallèles de Montjouy et Formentera». *Comptes Rendues des Séances de l'Académie des Sciences de Paris*, París, II. 450.
- BIOT, J. B. (1836): VID. ARAGÓ, DOMINIQUE FRANÇOIS; BIOT, J. B. (1836).
- BORRÁS SEGARRA, JUAN (1887): «Determinación de latitudes y azimutes. Parte VI. Estación de La Mola de Formentera». *Memorias del Instituto Geográfico y Estadístico*, Madrid, VI. 91-217. Fetes a partir de les medicions realitzades en 1884 sota la direcció del comandant de l'exèrcit, capità d'enginyers senyor Joan Borràs i Segarra.
- LARGENTEAU: «Réponse à une note de M. Puissant, concernant une méthode employée dans le calcul de l'arc du méridien compris entre les parallèles de Donkerke et de Formentera». *Comptes Rendus des Séances de l'Académie des Sciences*, París, XIII. 20.
- «Rapport fet au Bureau des Longitudes sur les causes de l'erreur signalée par M. Puissant dans le calcul de l'arc de méridien compris entre les parallèles de Dunkerque et de Formentera». *Comptes Rendus des Séances de l'Académie des Sciences de Paris*, París, XII. 1176.
- POSADAS LÓPEZ, EDUARDO JOSÉ (1989): «El meridiano de Dunkerque y Formentera». *La Voz de Ibiza*. Suplement del *Diario de Ibiza*. Eivissa. 53 (17-IX-1989). XI.
- PUISSANT (1836): «Nouvelle détermination de la longueur de l'arc de méridien compris entre les parallèles de Montjouy et Formentera». *Comptes Rendues des Séances de l'Académie des Sciences de Paris*, París, II. 522.
- (1836): «Remarques sur la note de M. Arago et Biot sur la Mémoire "Mesure d'un arc de méridien entre Montjouy et Formentera"». *Comptes Rendues des Séances de l'Académie des Sciences de Paris*, París, II. 453-485.
- S. A. (1887): «Determinación de latitudes y azimutes. Parte VI. Estación de La Mola de Formentera». *Memorias del Instituto Geográfico y Estadístico*, Madrid, VI. 91-217. Aquestes medicions varen ser dirigides pel comandant Joan Borràs i Segarra l'any 1884.

2.2. CARTOGRAFIA

- ADMIRALTY (U. K.) (1902): «Mediterranean. Plans in the Ibiza and Formentera. From Spanish Gouvernement chart 1898-1899». London, VID. TUR DE MONTIS, JUAN (1984), p. 193.
- AGFOR (S.f.): *Mapa de Formentera*. E 1:25.000. Sant Ferran. Formentera, Ediciones Artes Gráficas.
- AGUILÓ ADROVER, COSME (1989): *Mapa toponímic dels illots de les Pitiüses*. Inca, Govern Balear.
- (1995): «Un mapa inèdit de s'Espalmador (Formentera)». *Eivissa*. Institut d'Estudis Eivissencs. Vila d'Eivissa. 27. 35 (131) - 36 (132).

- AJUNTAMENT DE SANT ANTONI (1980): *Terme municipal de Sant Antoni (Cartografia)*. Sant Antoni, Oficina Municipal d'Obres. Inèdit.
- ALLEZARD, JEAN JOSEPH (1795): «Partie de l'Isle d'Yvice, et des Isles Fromentières». In *Recueil de plans des principaux Ports de la Mer Méditerranée...*, VID. TUR DE MONTIS, JUAN (1984), p. 92.
- ALONSO RUBIÁN, JUAN (1579): «Plantas de ybica y formentera». *Manuscrit*, VID. TUR DE MONTIS, JUAN (1984), pp. 41-47.
- AYRONARD, JACQUES (1740): «Plan de la Baye de St. Antoine, en Lisle D'Iuice». *Recueil de plusieurs Plans des Ports et Rades et quelques cartes particulières de la Mer Méditerranée, avec les figures des terres remarquables pour les reconnaissances des atterrages...*, París, 58. VID. TUR DE MONTIS, JUAN (1984), pp. 93-99.
- BALLESTER ZAFRA, JUAN (1711 ?): «Mapa de la isla de formentera en el Mediterraneo». In *Manuscrit*, VID. TUR DE MONTIS, JUAN (1984), p. 85.
- BARRIENTOS, MANUEL MARÍA (1835): *Plano del puerto de Ibiza lebandado por el teniente de navío de la Real Armada D.— Junio de 1835*. Madrid, Biblioteca del Museo Naval. Cartas y Planos, 2.096, 63 x 44 cm. «Lavado en colores; sondas; escala; leyendas; orientado». VID. LLABRÉS BERNAL, JUAN (1935).
- BAUZÁ, FELIPE (?): «Islas Baleares y Pityusas».
- BELLIN, JACQUES-NICOLAS (1690, circa): *Carte des isles de Majorque, Minorque et Yvice. Plan du port et de la ville de Mahon et de ses forts*. Nuremberg, S. Doves.
- (1741): *Carte des Isles de Maiorque, Minorque et d'Yvice*. Augsburg, Matthieu Seutter, graveur..., VID. TUR DE MONTIS, JUAN (1984), p. 106.
- (1756): *Carte, welche die Inseln Maiorca, Minorca, Yviça und Formentera*. Nuremberg, Gravat en colors per P. Kuffner 32 x 39 N'hi ha una edició en francès: Nuremberg, Hornau, 1756, un full plegat.
- (1764): «Carte de l'Isle d'Yvice et des Fromentières». In *Le Petit Atlas maritime recueil de cartes et Plans des Quatre parties du Monde, par ordre de M. le Duc de Choiseul...* VID. TUR DE MONTIS, JUAN (1984), pp. 101-107.
- (1784): *Carte des Isles de Majorque, Minorque et Yvice*. Venècia, P. Santini. Chez M. Remondini, VID. TUR DE MONTIS, JUAN (1984), p. 106.
- (1784): «Carte des Isles de Majorque, Minorque et Yvize». In *Atlas Universel Dresé sur les meilleures cartes Modernes...*, Venècia, VID. TUR DE MONTIS, JUAN (1984), p. 106.
- BLAEU, JUAN (1663): «Insulae Balearides et Pytiusae». In *Nuevo Atlas o Teatro del Mundo*, Amsterdam, VID. TUR DE MONTIS, JUAN (1984), pp. 55-63.
- (1672): «Formentera». In *Atlas Mayor o Geografia Blaviana que contiene las cartas y descripciones de España*, Amsterdam, VID. TUR DE MONTIS, JUAN (1984), p. 62.
- (1672): «Isla de Yvicas». In *Atlas Mayor o Geografia Blaviana que contiene las cartas y descripciones de España*, Amsterdam, VID. TUR DE MONTIS, JUAN (1984), pp. 60-62.
- CALVIÑO ANDREU, CELSO (1987): *Mapes 3 curs (Eivissa)*. Palma, Ed. Cort, 16. Pitiüses
- CALVY, GIO BATTÀ (1555): «Ritratto di tuta l'isola d'Eviza et delle Formentier». *Manuscrit*, VID. TUR DE MONTIS, JUAN (1984), pp. 21-30.
- (1555-1556): «Mapa de las islas de Ibiza y Formentera». *Manuscrit*, VID. TUR DE MONTIS, JUAN (1984), pp. 31-40.
- CANOBES, JERONIMO (1711): «Mappa de la isla de formentera y parte dela de Yviza». *Manuscrit*, VID. TUR DE MONTIS, JUAN (1984), pp. 79-86.
- CARTOTEC (1988): *Mapa cartográfico Eivissa (Ibiza) y Formentera*. Barcelona, El Hogar y la Moda SA (HYMSA), 11 x 25 plegat.
- COELLO DE PORTUGAL Y QUESADA, FRANCISCO (1851): «Ibiza». *Atlas de España y sus posesiones de Ultramar por D. —, auxiliado por D. Pascual Madoz, autor de las notas Estadísticas e Históricas*, Madrid, Depósito Hidrográfico, Ibiza y Formentera E 1:200.000; Ibiza y puerto E 1:10.000. VID. TUR DE MONTIS, JUAN (1984), pp.165-174.
- COMISIÓN HIDROGRÁFICA DE LA PENÍNSULA (1899): «Carta de los Freus entre Ibiza y Formentera levantada en el año 1896 por la —» Madrid, VID. TUR DE MONTIS, JUAN (1984), p. 91. Sisena reimpressió el 1978.
- CORONELLI, VICENTE (1691): «I. Ivica». In *Venecia*, VID. TUR DE MONTIS, JUAN (1984), pp. 65-70.
- COULIER DE FRANQUEUR (segle XVII, principis-meitat): «Planta de la Isla de Ivissa y formentera». In *Manuscrit*, VID. TUR DE MONTIS, JUAN (1984), pp. 49-54.
- DEPÓSITO HIDROGRÁFICO (1897): «Puerto de Ibiza (1895)». VID. TUR DE MONTIS, JUAN (1984), p. 192.
- (1899): «Puerto de San Antonio (1895)». VID. TUR DE MONTIS, JUAN (1984), p. 192.
- FRANCIA, ALMIRANTAZGO DE (1870 ?): *Plan des passages entre Ivice et Formentera*. París, VID. TUR DE MONTIS, JUAN (1984), p. 192.

- GARCIA ACON, FELIP; NIN CATALÀ, JOSEP (1990): *Ibiza*. Barcelona, Distrimapas-Telstar SL, 21.
- GARCÍA MARTINEZ, JOSÉ (1765): «Plano de la Ysla y Real Fuerza de Yviza dividida en cinco Quartones, levantado por D. —» Manuscrit. VID. TUR DE MONTIS, JUAN (1984), pp.113-117.
- GARCÍA OLAGORTA, G. (director) (1997): *Aeroguía del litoral de Ibiza y Formentera. Cartografía Gradualmap; foto aérea, Sky Helicopters*. Barcelona, Planeta, 128.
- GRACIER, YVES (1804): «Partie de l'Isle d'Yvice, et des Isles Fromentières». In *Recueil 163 de principaux Plans des Ports et Rades de la Méditerranée dont ont été dernièrement publiés*, Gènova, VID. TUR DE MONTIS, JUAN (1984), p. 92.
- IBÁÑEZ IBERO, CARLOS (1900): «Ibiza y Formentera». Madrid, Depósito de la Guerra, VID. TUR DE MONTIS, JUAN (1984), pp.177-184.
- INSTITUTO GEOGRÁFICO NACIONAL: *Mapa topográfico Nacional*. Madrid, Hojas 824-849 (San Francisco Javier - Cabo de Berbería).
- INSTITUTO GEOGRÁFICO Y CATASTRAL (1963): *Mapa Topográfico Nacional. E 1:50.000. Hoja 772: San Miguel (Isla de Ibiza)*. Madrid.
- (1963): *Mapa Topográfico Nacional. E 1:50.000. Hoja 799: Santa Eulalia del Río (Isla de Ibiza)*. Madrid.
- (1963): *Mapa Topográfico Nacional. E 1:50.000. Hoja 824-849: San Francisco Javier y Cabo de Berbería (Isla de Formentera)*. Madrid.
- (1964): *Mapa Topográfico Nacional. E 1:50.000. Hoja 773: San Juan Bautista (Isla de Ibiza)*. Madrid, Pitiüses Eivissa Cartografia
- (1964): *Mapa Topográfico Nacional. E 1:50.000. Hoja 798: Ibiza. (Isla de Ibiza)*. Madrid.
- (1964): *Mapa Topográfico Nacional. E 1:50.000. Hoja 825-850: Nuestra Señora del Pilar y Faro de Formentera (Isla de Formentera)*. Madrid.
- INSTITUTO GEOLÓGICO Y MINERO DE ESPAÑA (1969): *Mapa Geológico de España. E 1:50.000. Hoja 773: San Juan Bautista. (Isla de Ibiza)*. Madrid, Pitiüses Eivissa Geomorfología Geología Cartografía.
- (1969): *Mapa Geológico de España. E 1:50.000. Hoja 824-849. San Francisco Javier y Cabo de Berbería (Isla de Formentera)*. Madrid.
- (1969): *Mapa Geológico de España. E 1:50.000. Hoja 825-850. Nuestra Señora del Pilar. Faro de Formentera. (Isla de Formentera)*. Madrid.
- (1970): *Mapa Geológico de España. E 1:50.000. Hoja 772: San Miguel. (Isla de Ibiza)*. Madrid.
- (1970): *Mapa Geológico de España. E 1:50.000. Hoja 798: Ibiza. (Isla de Ibiza)*. Madrid.
- (1970): *Mapa Geológico de España. E 1:50.000. Hoja 799: Santa Eulalia del Río. (Isla de Ibiza)*. Madrid.
- (1972): *Mapa Geológico de España E 1:200.000. Síntesis de cartografía existente. Hoja n. 65: Ibiza. Formentera*. Madrid.
- (1972): *Mapa Geológico de España. E 1:200.000. Síntesis de la cartografía existente. Hoja 65: Ibiza. Formentera (Islas Pitiusas)*.
- KEULEN, JOHANNIS VAN (s.a.): *Iviça, Majorca et Minorca*. Amsterdam.
- LLABRÉS BERNAL, JUAN (1945): «Mapas, planos y otros manuscritos referentes a Ibiza y Formentera, existentes en Madrid, Barcelona y Cádiz». *Ibiza*. Sociedad Cultural y Artística Ebusus. Eivissa. I època. Any II, 15. 232-233.
- (1950): «Las cartas hidrográficas de Ibiza y Formentera. (I i II)». *Ibiza*. Sociedad Cultural y Artística Ebusus. Eivissa. I època. Any VI, 29. 490-492.
- LÓPEZ DE VARGAS MANCHUCA, TOMÁS (1778): «Mapa de la Isla de Iviza dividido en cinco partes llamadas quartones». Madrid, VID. TUR DE MONTIS, JUAN (1984), pp.137-143.
- (1782): «Mapa de la Isla de Formentera, la del Espartell y la de Espalmador». In *Atlas Geográfico de España y Portugal con todos los trabajos efectuados en el año 1793*, Madrid, VID. TUR DE MONTIS, JUAN (1984), pp.145-151.
- (1804): *Mapa geográfico y General de las Islas Baleares y Pityusas*. In *Atlas Geográfico de España y Portugal con todos los trabajos efectuados en el año 1793*, Madrid, 82-83. VID. TUR DE MONTIS, JUAN (1984), p. 150.
- LOTTER, TOBIE CONRAD (1760): *Carte des isles de Maiorque, Minorque et d'Yvice*. Augsbourg.
- MARÍ, MARIÀ (1771): *Mapa de Iuisa y Formentera*. VID. TUR DE MONTIS, JUAN (1984), pp. 134-135. Reproduït per Joan Marí Cardona.
- MICHELOT; BREMOND (1730): «Partie de l'Isle d'Yvice, et des Isles Fromentières». In *Recueil de Plusieurs Plans des Ports et Rades de la Mer Méditerranée...*, Marsella, Laurens Bremond, 6. VID. TUR DE MONTIS, JUAN (1984), p. 87.
- MINISTERIO DE AGRICULTURA, PESCA Y ALIMENTACIÓN (1988): *Evaluación de los recursos agrarios. Mapa de cultivos y aprovechamientos. E 1:50.000. Hoja n. 772: San Miguel. Isla de Ibiza. Baleares*. Madrid. Conté una memòria i un mapa.

- (1988): *Evaluación de los recursos agrarios. Mapa de cultivos y aprovechamientos. E 1:50.000. Hoja n. 773: San Juan Bautista. Isla de Ibiza. Baleares.* Madrid. Conté una memòria i un mapa.
- (1988): *Evaluación de los recursos agrarios. Mapa de cultivos y aprovechamientos. E 1:50.000. Hoja n. 798: Ibiza. Isla de Ibiza. Baleares.* Madrid. Conté una memòria i un mapa.
- (1988): *Evaluación de los recursos agrarios. Mapa de cultivos y aprovechamientos. E 1:50.000. Hoja n. 799: Santa Eulalia del Río. Isla de Ibiza. Baleares.* Madrid. Conté una memòria i un mapa. Pitiüses Eivissa Agrària Cartografia.
- (1988): *Evaluación de los recursos agrarios. Mapa de cultivos y aprovechamientos. E 1:50.000. Hoja n. 824-849: San Francisco Javier. Cabo de Berbería. Islas de Ibiza y Formentera. Isla de Ibiza. Baleares.* Madrid. Conté una memòria i un mapa.
- (1988): *Evaluación de los recursos agrarios. Mapa de cultivos y aprovechamientos. E 1:50.000. Hoja n. 825-850. Isla de Formentera. Baleares.* Madrid. Conté una memòria i un mapa. Pitiüses Formentera Agrària Cartografia.
- (1988): *Evaluación de Recursos Agrarios. Mapa de Clases Agrológicas 1:50.000. Hoja 772: San Miguel. (Isla de Ibiza).* Madrid, edició restringida, s.p. Realitzat ODISA.
- (1988): *Evaluación de Recursos Agrarios. Mapa de Clases Agrológicas 1:50.000. Hoja 773: San Juan Bautista. (Isla de Ibiza).* Madrid, edició restringida, s.p. Realitzat ODISA.
- (1988): *Evaluación de Recursos Agrarios. Mapa de Clases Agrológicas 1:50.000. Hoja 798: Ibiza. Eivissa. (Isla de Ibiza).* Madrid, edició restringida, s.p. Realitzat ODISA.
- (1988): *Evaluación de Recursos Agrarios. Mapa de Clases Agrológicas 1:50.000. Hoja 799: Santa Eulalia del Río. (Isla de Ibiza).* Madrid, edició restringida, s.p. Realitzat ODISA.
- (1988): *Evaluación de Recursos Agrarios. Mapa de Clases Agrológicas 1:50.000. Hoja 824-849: San Francisco Javier y Cabo de Berbería. (Isla de Formentera).* Madrid, edició restringida, s.p. Realitzat ODISA.
- (1988): *Evaluación de Recursos Agrarios. Mapa de Clases Agrológicas 1:50.000. Hoja 825-850: Nuestra Señora del Pilar y Faro de Formentera. (Isla de Formentera).* Madrid, edició restringida, s.p. Realitzat ODISA.
- NIN CATALÀ, JOSEP (1990): VID. GARCÍA ACÓN, FELIP; NIN CATALÀ, JOSEP (1990).
- ORDINAS GARAU, ANTONI; PICORNELL BAUÇÀ, CLIMENT (1994): «El mapa més recent de les Pitiüses. Característiques tècniques i toponímiques». *Eivissa.* Institut d'Estudis Eivissencs. Vila d'Eivissa. III època, 25. 33.
- ORDOVAS, PABLO DE (1792): *Mapa topográfico de los Dominios Directos de S.M. en la isla de Iviza segun el apeo hecho en los años 1791 y 1792.* Madrid, Biblioteca del Museo Naval. Cartas y Planos, 2.108, 55 1/2 x 47 cm. «Lavado en colores; buen trabajo; escalas; leyenda explicativa de los quartones». VID. LLABRÉS BERNAL, JUAN (1935).
- (1797): *Mapa de los despoblados y terrenos incultos de la Plana de Arabí en el quartón de Santa Eulalia del dominio directo del Rey N.S.* Madrid, Biblioteca del Museo Naval. Cartas y Planos, 2117, 56 x 45 1/2 cm. «Lavado en verde (Iviza)». VID. LLABRÉS BERNAL, JUAN (1935).
- (1797): *Mapa topográfico de una parte de la isla de Formentera.* Madrid, Biblioteca del Museo Naval. Cartas y Planos, 2.102, 55 x 47 cm. «Alude a las tierras cedidas por el Rey a Marcos Ferrer y a Antonio Blanco; lavado en colores; escalas de "mil canas de Iviza"». VID. LLABRÉS BERNAL, JUAN (1935).
- (1797): *Plano del estanque Pudent o Pestilente de la isla de Formentera.* Madrid, Biblioteca del Museo Naval. Cartas y Planos, 2.104, 55 x 47 cm. «Lavado en colores». VID. LLABRÉS BERNAL, JUAN (1935).
- PETRA, MIGUEL DE (1771): *Mapas de las Islas de Menorca, Ibiza y Formentera, delineados por el padre capuchino* — Palma, Inèdit, Menorca Pitiüses.
- PICORNELL BAUÇÀ, CLIMENT (1994): VID. ORDINAS ROSSELLÓ, ANTONI; PICORNELL BAUÇÀ, CLIMENT (1992).
- PIE BOVER, JOSÉ (1863 abans): *Plano geométrico y topográfico de la propiedad denominada El Espalmador, propia de D. Carlos Tur y Escandell.* Eivissa, Manuscrit.
- POSADAS LÓPEZ, EDUARDO JOSÉ (1986): «Un plano de Frantín que no es de Frantín. (Vila d'Eivissa)». *Diario de Ibiza.* Eivissa. 19-III-1986. 17.
- (1988): «D. Tomás López, cartógrafo». *Diario de Ibiza.* Eivissa. 26-V-1988. 16.
- (1994): «De cartografía y otras gaitas (Pitiüses)». *Diario de Ibiza.* Eivissa. 7-IV-1994. 12.
- (1995): «Bresa, autor de un plano de 1578 (Vila d'Eivissa)». *Diario de Ibiza.* Eivissa. 24-I-1995. 12.
- (1997): «Una carta náutica del siglo XV (Pitiüses)». *El Mirador d'Eivissa i Formentera.* Eivissa. 21 (16/31-VIII-1997). 26.
- (1997): «Un sobrestante llamado Honorat Bresa Alexandrino». *El Mirador d'Eivissa i Formentera.* Eivissa. 21 (16/31-VIII-1997). 25.
- POU, EMILIO (1880): *Proyecto de mejora del Puerto de Ibiza.* Manuscrit.
- (1887): *El puerto de Ibiza.* E 1:12.000.

- RIERA, JOSEP (1997): «Les Pitiüses descrites per primera vegada en un atlas geogràfic (1570. Ortelius: Theatrum Orbis Terrarum)». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any III, 154 (22/28-XII-1997). 32.
- (1998): «L'enginyer i cartògraf Ibáñez de Ibero i la xarxa geodèsica de les Illes Pitiüses». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any IV, 160 (2/8-II-1998). 32.
- ROIG DEL ÀGUILA, JOSEP (1699): *Ebissvs*. Manuscrit, VID. TUR DE MONTIS, JUAN (1984), pp. 71-78.
- ROUX, JOSEPH (1764): *Ivice, Mayorque, Minorque*. Marsella.
- (segle XVIII mitjans): «Port d'Eivissa, es Freus i Formentera». In *Recueil des principaus Plans des Ports et Rades de la mer Mediterranée, extraits de ma carte en douze feuilles*, Livourne, Chez Pre Meucci, Full 7.
- S. A. (1639 ?): *Insulae Balearides et Pytiusae*.
- (1740): *Plan de Iuissa*. Manuscrit, VID. TUR DE MONTIS, JUAN (1984), p. 99.
- (1765-1770): *Plano de la Ysla y Real Fuerza de Yviza dividida en cinco Cuartones*. Manuscrit, VID. TUR DE MONTIS, JUAN (1984), pp.119-127.
- (1775): *I. Pitiuse*. In *Li regnio di Valenza e Murcia con l'isole Baleari e Pitiuse, di nuova proiezione*, Venècia, Antonio Zatta, VID. TUR DE MONTIS, JUAN (1984), pp. 129-135. N'hi ha edició facsimil feta per Lluís Ripoll, Palma, 1971.
- (1778): *Isole di Majorca, d'Iviça e di Formentera*. Venècia, Antonio Zatta, VID. TUR DE MONTIS, JUAN (1984), p. 134.
- (Segle XVIII): *Mapa de Ibiza y Formentera*. Gravats per Tramullas, Pitiüses Cartografia. Hi figuren els límits dels quartons. Reproduït per JOSÉ COSTA In *Guía de Ibiza*.
- (Segle XVIII finals): *Croquis de los freus de Ibiza*. Madrid, Biblioteca del Museo Naval. Cartas y Planos, 2.093, 45 1/2 x 37 1/2 cm. Elemental. VID. LLABRÉS BERNAL, JUAN (1935).
- (Segle XVIII finals): *Plano de la isla de Formentera*. Madrid, Biblioteca del Museo Naval. Cartas y Planos, 2.103, 34 x 24. «Lavado en colores; escalas; rosas; sondas». VID. LLABRÉS BERNAL, JUAN (1935).
- (S.d. segle XVIII): *Plano dela Ysla formentera proxima ala de Yviza enla Lat. N de 38o 44' y Long de 17o 50'. Merid. deTenerife*. Manuscrit, VID. TUR DE MONTIS, JUAN (1984), p. 92.
- (Segle XIX principis): *Plano del puerto de Iviza*. Madrid, Biblioteca del Museo Naval. Cartas y Planos, 2.100, 53 x 45 1/2 cm. Leyendas; sondas; rosa. VID. LLABRÉS BERNAL, JUAN (1935).
- (1860): *Plano del puerto de Iviza*. Madrid, Biblioteca del Museo Naval. Cartas y Planos, 2.099, 64 x 49. «Contorno de la costa en azul; sondas; orientado». VID. LLABRÉS BERNAL, JUAN (1935).
- (1860): *Plano general del cable de Mallorca a Ibiza con detalles del amarre en Mallorca e Ibiza*. 120 x 76.
- (1897): *Plano del puerto de Ibiza levantado en 1895*. E 1:10.000, 64 x 46,
- (1899): *Carta de los freus entre Ibiza y Formentera levantada en 1896*. S.I., S.e., E 1:20.400, 96 x 61. Addicions i correccions: 1905, 1906, 1917, 1925, 1926, 1939 i 1941.
- (1899): *Plano del puerto de San Antonio levantado en 1897*. 47 x 31.
- (1900): *Carta de las islas de Ibiza y Formentera levantadas en los años 1895 a 1897*. S.I., S.e., E 1:97.500, 96 x 65. Duu cinc vistes des de la mar. Altres edicions el 1903, 1909, 1916, 1917, 1927 i 1935.
- (1934): *Mapa de las islas Pitiusas y Plano de Ibiza*. Eivissa, Imp. Verdera. Hi ha edicions posteriors que actualitzen el plànol de la ciutat.
- (1975): *Mapa de rocas industriales. Ibiza*. Madrid, Instituto Geológico y Minero de España, 36.
- (1988): *Mapa cartográfico. Eivissa (Ibiza) y Formentera*. Barcelona, El Hogar y la Moda — (HYMSA), 11 x 25 cm, plegat.
- (1990): *Mapa turístico de Eivissa*. Plaza y Janés, 32. És la 5a. edició. N'hi ha en alemany (1987, 3a. edició) i anglès (1990, 4a. edició).
- (1991): *Mapa de Menorca e Ibiza*. Madrid, Anaya Touring Club, 22 x 13 cm, plegat.
- (1991): *Plano Ibiza y Formentera*. Barcelona, Escudo de Oro, 70 x 50 cm, plegat.
- (1994): *Callejero y planos d'Eivissa*. Palma, Ed. Cort, 176.
- (1996): *Landkarte Ibiza y Formentera*. León, Everest de Ediciones y Distribución SL, 100 x 50 cm.
- (1996): *Plano de Ibiza y Formentera*. Barcelona, Ed. Escudo de Oro, 70 x 50. Plegat. N'hi ha una edició igual de 1998.
- (1996): *Mapa de carreteras de Ibiza y Formentera*. León, Everest de Ediciones y Distribución SL, 100 x 50 cm, plegat.
- (1996): *Mapa turístico de Ibiza y Formentera*. León, Everest de Ediciones y Distribución SL, 70 x 50 cm, plegat. N'hi ha una edició de 1998.
- (1996): *Tourist map Ibiza y Formentera*. León, Everest de Ediciones y Distribución SL, 100 x 50 cm.
- (1997): *Mapa Eivissa (Ibiza) y Formentera E-53*. Bilbao, Firestone Hispania SA, 92 x 122. Plegat. És l'edició 22a.
- (1997): *Tourist map Ibiza y Formentera*. León, Everest de Ediciones y Distribución, 100 x 50 cm.

- SERVICE HYDROGRAPHIQUE DE LA MARINE (1903): *Mer Méditerranée. Îles Baléares. Ivice et Formentera, d'après la Carte levée de 1895 à 1897 par la Mission Hydrographique Espagnole*. París, VID. TUR DE MONTIS, JUAN (1984), pp. 192-193.
- SERVICIO GEOGRÁFICO DEL EJÉRCITO (1959): *Cartografía Militar de España. Plano Director. E 1:25.000. Hoja 772-II: San Miguel. (Isla de Ibiza)*. Madrid.
- (1959): *Cartografía Militar de España. Plano Director. E 1:25.000. Hoja 772-III: Cabo Nonó. (Isla de Ibiza)*. Madrid.
- (1959): *Cartografía Militar de España. Plano Director. E 1:25.000. Hoja 798-I: Nuestra Señora de Jesús. (Isla de Ibiza)*. Madrid.
- (1959): *Cartografía Militar de España. Plano Director. E 1:25.000. Hoja 798-III: Es Cubells. (Isla de Ibiza)*. Madrid.
- (1959): *Cartografía Militar de España. Plano Director. E 1:25.000. Hoja 798-IV: Ibiza. (Isla de Ibiza)*. Madrid.
- (1959): *Cartografía Militar de España. Plano Director. E 1:25.000. Hoja 798-IV: San Antonio. (Isla de Ibiza)*. Madrid, Pitiüses Eivissa Cartografía.
- (1959): *Cartografía Militar de España. Plano Director. E 1:25.000. Hoja 799-IV: Santa Eulalia del Río. (Isla de Ibiza)*. Madrid.
- (1959): *Cartografía Militar de España. Plano Director. E 1:25.000. Hoja 824-I i 847-I: San Francisco Javier. (Isla de Formentera)*. Madrid.
- (1959): *Cartografía Militar de España. Plano Director. E 1:25.000. Hoja 824-I; 825-IV: Isla Espalmador. (Isla de Ibiza)*. Madrid.
- (1959): *Cartografía Militar de España. Plano Director. E 1:25.000. Hoja 772-I: Punta de sa Creu. (Isla de Ibiza)*. Madrid.
- (1959): *Cartografía Militar de España. Plano Director. E 1:25.000. Hoja 773-III: San Juan Baustista. (Isla de Ibiza)*. Madrid.
- (1959): *Cartografía Militar de España. Plano Director. E 1:25.000. Hoja 773-IV: Cala Portinatx. (Isla de Ibiza)*. Madrid.
- (1959): *Cartografía Militar de España. Plano Director. Hoja 825-III; 850-IV: Nuestra Señora del Pilar. (Isla de Formentera)*. Madrid.
- (1970): *Mapa Militar de España. E 1:200.000. Ibiza*. Madrid.
- SEUTTER, MATTHIEU (1741): *Carte des îles de Maiorque, Minorque et d'Yvice*. Augsbourg.
- SOLER, MIGUEL CAYETANO (1797): *Mapas Inventarios de los nuevos establecimientos y mejoras por el Real Comisionado D. — y un cuaderno de 24 planos*. Manuscrit.
- SUNYER GOMIS, JOSÉ (1900): *Carta de las Islas de Ibiza y Formentera levantada en los años 1895 y 1897 por la Comisión Hidrográfica de la Península*. Madrid, Depósito hidrográfico, VID. TUR DE MONTIS, JUAN (1984), pp.185-195. N'hi ha varies edicions: La de 1962 correspon a la 12a. edició.
- TOFIÑO SAN MIGUEL, VICENTE (1783): *Carta esférica que comprende las Islas de Ibiza y Formentera*. Madrid, Biblioteca del Museo Naval. Cartas y Planos, 2088, 61 x 45 cm. VID. LLABRÉS BERNAL, JUAN (1935).
- (1783): *Islas de Iviza y Formentera*. 61 x 45.
- (1783): *Plano del puerto de la Isla de Iviza*.
- (1786): *Carta Esférica de las Islas de Ibiza y Formentera*. In *Atlas del Mediterráneo*, Madrid, Depósito Hidrográfico, VID. TUR DE MONTIS, JUAN (1984), pp.153-164.
- TORRES, V. (1964): *Mapa-guía de Ibiza y Formentera*. Barcelona, EMSA.
- TUR DE MONTIS Y DE AYGUAVIVES, J. (1984): *Cartografía histórica de Ibiza y Formentera (Islas Pitiusas)*. Barcelona, Departamento de Geografía de la UB - CSIC, 240.

2.3. TOPONÍMIA

- AGUILÓ ADROVER, COSME (1986): «Primera aproximació a la toponímia d'es Vedrà i Es Vedranell». *Estudis Baleàrics*. Institut d'Estudis Baleàrics. Palma. V, 20. 53-62.
- (1989): «Mostra toponímica del litoral de les Pitiüses (I i II)». *El Mirall*. OCB. Palma. 25 i 26. 25: 20-25; 26: 26-30.
- (1990): «Dos glosats sobre l'illa des Vedrà». *El Mirall*. OCB. Palma. 34. 71-74.
- (1990): «Una nova via d'escalada cap a l'etimologia d'Es Vedrà». *Societat d'Onomàstica. Butlletí Interior*. Sant Hipòlit de Voltregà. XLII, 76-86.
- (1993): «Breus comentaris sobre el nom de s'illa de Casteví». *Eivissa*. Institut d'Estudis Eivissencs. Vila d'Eivissa. III època, 23. 14 (422) - 15 (423).

- (1993): «Un servei de la toponímia a l'arqueologia medieval: S'Illa de sa Torreta». *Eivissa*. Institut d'Estudis Eivissencs. Vila d'Eivissa. III època, 24. 20 (476) - 21(477).
- ALCOVER SUREDA, ANTONI M. (1921-1922): «Els eyvissencs». *Bolletí del Diccionari de la Llengua Catalana*. Palma. XII. 49-65.
- ALUMNES DE L'INSTITUT D'ENSENYAMENT SECUNDARI ISIDOR MACABICH (1995): *Rètols*. Eivissa, Institut d'Estudis Eivissencs, Col·lecció Nit de Sant Joan, n. 15, 136. Treball dirigit per Felip Cirer Costa.
- BARCELÓ FULLANA, IGNACIO (1973 ?): *Índice toponímico de la «Historia de Ibiza» de Isidoro Macabich. Tomo III*. S.p. És un treball de curs realitzat sota la direcció de Bartomeu Barceló i Pons. Facultat de Filosofia i Lletres. Palma.
- CASTELLÓ GUASCH, JOAN (1963): La toponímia de Ibiza y Formentera. *BCOCINP*. Palma. LXV, 639. 71-85.
- (1971): «Unos nombres para unas calles». *El Pitiüso. Almanaque para Ibiza y Formentera. 1971*, Palma, Alfa, 5. Va sense signar.
- COROMINES, JOAN (1970): «Tres noms balears. Formentera, Formentor i Balanzat». *Entre dos llenguatges*, Barcelona, Ed. Curial, II. 229-235.
- GRUP DE DEFENSA I PROMOCIÓ DE LA LLENGUA (1978): *Toponímia bàsica de les Pitiüses*. Institut d'Estudis Eivissencs. Eivissa. Exempler dactilografiat, s.p. Signat per Joan Marí Cardona, Josep Marí Marí, Isidor Marí Mayans, Enric Ribes Marí i Marià Villangómez Llobet.
- LIMONGI PALMER, ANTONIO (1973 ?): *Índice toponímico de «Historia de Ibiza», tomo II, de Isidoro Macabich*. Palma, inèdit, 24 folis. És un treball de curs realitzat sota la direcció de Bartomeu Barceló i Pons. Facultat de Filosofia i Lletres. Palma.
- LLUY, XICO (1997): «Sant Josep de Sa Talaia es l'únic municipi pitiü que encara no ha normalitzat oficialment els seus topònims». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any III, 110 (17/23-II-1997). 9.
- MACABICH LLOBET, ISIDORO (1944): «En homenaje». *Ibiza*. Sociedad Cultural y Artística Ebusus. Eivissa. I, 5. 65. Sobre el terme mallorquí *son* i l'eivissenc *so*.
- MARÍ CARDONA, JOAN (1980): «Els topònims de les Pitiüses a la poesia de Marià Villangómez». *Eivissa*. Institut d'Estudis Eivissencs. Vila d'Eivissa. III època, 10. 19 (401) - 20 (402).
- (1991): «Supervivència de noms dels segles XIII-XIV: Portmany». *Eivissa*. Institut d'Estudis Eivissencs. Vila d'Eivissa. III època, 19-20. 33 (241) - 37 (245).
- (1993): «Els Vedrans». *El Pitiü 1993*, Eivissa, Institut d'Estudis Eivissencs, 4-7. Pitiüses Eivissa Toponímia.
- (1994): «Versos que enlairen l'esperit». *Eivissa*. Institut d'Estudis Eivissencs. Vila d'Eivissa. III època, 25. 20-21.
- (1998): «Passa a passa per les vies públiques de Formentera». *El Pitiü. Almanac per a Eivissa i Formentera. 1996*, Eivissa, Institut d'Estudis Eivissencs, 5-9.
- MARÍ CARDONA, JOAN; MARÍ MARÍ, ANTONI; MARÍ MARÍ, JOAN; SERRA PLANELLS, MARIÀ; TUR TORRES, JOSEP; VILLANGÓMEZ LLOBET, MARIÀ (1989): *Toponímia bàsica de Sant Joan de Labritja*. Eivissa, Institut d'Estudis Eivissencs.
- MARÍ CARDONA, JOAN; MARÍ MARÍ, J.; MARÍ MAYANS, I.; RIBAS MARÍ, E.; VILLANGÓMEZ LLOBET, MARIÀ (1979): «Informe sobre la toponímia bàsica de Formentera». *Poble de Formentera*. Sant Francesc Xavier (Formentera). 2. 16, 17, 18, 19.
- MARÍ MARÍ, ANTONI (1989): VID. MARÍ CARDONA, JOAN; MARÍ MARÍ, ANTONI; MARÍ MARÍ, JOAN; SERRA PLANELLS, MARIÀ; TUR TORRES, JOSEP; VILLANGÓMEZ LLOBET, MARIÀ (1989).
- MARÍ MARÍ, JOAN (1979): VID. MARÍ CARDONA, JOAN; MARÍ MARÍ, JOAN; MARÍ MAYANS, I.; RIBAS MARÍ, E.; VILLANGÓMEZ LLOBET, MARIÀ (1979).
- (1989): VID. MARÍ CARDONA, JOAN; MARÍ MARÍ, ANTONI; MARÍ MARÍ, JOAN; SERRA PLANELLS, MARIÀ; TUR TORRES, JOSEP; VILLANGÓMEZ LLOBET, MARIÀ (1989).
- MARÍ MAYANS, ISIDOR (1978): «La toponímia bàsica de les Pitiüses, cap a la normalització dels noms de lloc». *Lluc*. OCB. Palma. 685. 15-16.
- (1979): VID. MARÍ CARDONA, JOAN; MARÍ MARÍ, J.; MARÍ MAYANS, I.; RIBAS MARÍ, E.; VILLANGÓMEZ LLOBET, MARIÀ (1979).
- MARÍ RIBAS «REIALA», JOSEP (1998): «Platges de Comte o de Compte?» *Eivissa*. Institut d'Estudis Eivissencs. Vila d'Eivissa. III època, 32. 26 (342) - 31 (347).
- ORDINAS GARAU, ANTONI (1993): «Malnomenació a l'antropotoponímia pitiüsa. Una aproximació al cas de Formentera». In *XVIIIè Col·loqui General de la Societat d'Onomàstica*, Girona, Institut de Llengua i Cultura Catalanes de la Universitat de Girona i la Societat Catalana d'Onomàstica. Inèdit, Comunicació al XVIIIè Col·loqui General de la Societat d'Onomàstica. Organitzat per l'Institut de Llengua i Cultura Catalanes de la Universitat de Girona i la Societat Catalana d'Onomàstica. Girona.
- PLANELLS RIPOLL, JOAN (1995): «Toponímia del Pla de Vila». *El Pitiü 1995*, Eivissa, Institut d'Estudis Eivissencs, 100-102.

- POSADAS LÓPEZ, EDUARDO JOSÉ (1994): «De toponimia urbana (Vila d'Eivissa)». In *Diario de Ibiza*. Eivissa. 7-V-1994. 12.
- POVEDA, A. (1984): «Sobre los distritos, las explotaciones y la toponimia clásica de Yabisa (Eivissa)». *Rev. Sharq-Al-Andalus*. Alacant. 1. 109-115.
- RIBAS, JOAN ALBERT (1994): «Els noms de les nostres parròquies». *El Pitiús 1994*, Eivissa, Institut d'Estudis Eivissencs, 90-93.
- RIBAS MARÍ, ENRIC (1979): VID. MARÍ CARDONA, J.; MARÍ MARÍ, J.; MARÍ MAYANS, I.; RIBAS MARÍ, E.; VILLANGÓMEZ LLOBET, MARIÀ (1979).
- (1991): «Dos curiosos barbarismes». *El Pitiús 1991*, Eivissa, Institut d'Estudis Eivissencs.
- (1992): «Eivissa i les Pitiüses». *El Pitiús 1992*, Eivissa, Institut d'Estudis Eivissencs, 59-60.
- (1992): «L'Illa d'Encalders: El curiós origen d'un topònim eivissenc». *Eivissa*. Institut d'Estudis Eivissencs. Vila d'Eivissa. III època, 22. 44 (396) - 47 (399).
- (1992): *Noms de lloc (Eivissa)*. Eivissa, Edicions Can Sifre.
- (1993): «Alguns noms de les cavitats a la roca en la toponímia eivissenca». *Eivissa*. Institut d'Estudis Eivissencs. Vila d'Eivissa. III època, 23. 32 (440) - 35 (443).
- (1993): *La toponímia de la costa de Sant Joan de Lebrija*. Eivissa, Ed. Can Sifre.
- (1993): «Sobre l'etimologia del Vedrà». *Eivissa*. Institut d'Estudis Eivissencs. Vila d'Eivissa. III època, 24. 35 (495) - 37 (497).
- (1993): *Toponímia de Sant Joan de Labritja*. Eivissa, Edicions Can Sifre.
- (1995): *La toponímia de la Costa de Sant Antoni de Portmany*. Palma, Institut d'estudis Baleàrics, 240.
- (1996): «El Ram». *El Pitiús 1996*, Eivissa, Institut d'Estudis Eivissencs, 129-131.
- RIERA, JOSEP (1997): «Tofiño. El primer cartògraf que designa Vila amb el nom de ciutat». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any III, 106 (20/26-I-1997). 24.
- ROMAN CALVET, JUAN (1906): *Los nombres e importancia arqueológica de las Islas Pythiusas*. Barcelona, Tipografia L'Avenç, 342 + LXXVI làms. + 1 mapa.
- S. A. (1995): «67 nuevas calles (de Vila d'Eivissa)». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any I, 43 (6/12-XI-1995). 1; 3.
- (1996): «Vicente Guasch reivindica el nombre franquista de Sant Joan». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any II, 97 (18/24-XI-1996). 7.
- SERRA PLANELLS, MARIÀ (1989): VID. MARÍ CARDONA, JOAN; MARÍ MARÍ, ANTONI; MARÍ MARÍ, JOAN; SERRA PLANELLS, MARIÀ; TUR TORRES, JOSEP; VILLANGÓMEZ LLOBET, MARIÀ (1989).
- TORRES TORRES, MARIÀ (1987): «Aportació a la toponímia de les Pitiüses: Es Broll de Buscastell i es Pla de Portmany». *Eivissa*. Institut d'Estudis Eivissencs. Vila d'Eivissa. III època, 17-18. 22 (170) -27 (175).
- (1991): «Aportació a la toponímia de les Pitiüses: Sant Antoni de Portmany». *Eivissa*. Institut d'Estudis Eivissencs. Vila d'Eivissa. III època, 19-20. 43 (251) - 47 (255).
- (1995): «Toponímia i escola: Una proposta didàctica». *Eivissa*. Institut d'Estudis Eivissencs. Vila d'Eivissa. III època, 26. 20 (69) - 25 (71).
- TUR TORRES, JOSEP (1989): VID. MARÍ CARDONA, JOAN; MARÍ MARÍ, ANTONI; MARÍ MARÍ, JOAN; SERRA PLANELLS, MARIÀ; TUR TORRES, JOSEP; VILLANGÓMEZ LLOBET, MARIÀ (1989).
- VERDERA, NITO (1992): «Cristòfol Colom i les Pitiüses: La toponímia». *Eivissa*. Institut d'Estudis Eivissencs. Vila d'Eivissa. III època, 21. 47 (335).
- VILLANGÓMEZ LLOBET, MARIÀ (1969): «Sobre el nom de la ciutat més antiga de les Illes». *Lluc*. MMSSCC. Palma. 578. 10-11.
- (1970): «Tornant a la toponímia eivissenca». *Lluc*. MMSSCC. Palma. 590. 17-18.
- (1977): «Formentera». *UC*. Eivissa. 5 (24 de Setembre de 1977). 33. Signat Marc Arabí.
- (1977): «Les platges d'Eivissa». *UC*. Eivissa. 2 (3-IX). 34.
- (1977): «Mapes i topònims: Ses Salines». *UC*. Eivissa. 11 (5-XI). 32.
- (1979): VID. MARÍ CARDONA, JOAN; MARÍ MARÍ, J.; MARÍ MAYANS, I.; RIBAS MARÍ, E.; VILLANGÓMEZ LLOBET, MARIÀ (1979).
- (1989): VID. MARÍ CARDONA, JOAN; MARÍ MARÍ, ANTONI; MARÍ MARÍ, JOAN; SERRA PLANELLS, MARIÀ; TUR TORRES, JOSEP; VILLANGÓMEZ LLOBET, MARIÀ (1989).
- (1990): «Sobre els topònims eivissencs, encara». *El Pitiús*. 1990, Eivissa, Institut d'Estudis Eivissencs, 7-9.

3. OBRES GENERALS

3.1. OBRES GENERALS DE CONTINGUT HISTÒRIC I/O GEOGRÀFIC ANTERIORS A 1900

SEGLE XVII

LÓPEZ, JUAN (1696): *Descripción sobre las Islas Baleares y Pitiusas*. Manuscrit en 4a. amb data de 25-VIII-1696. Biblioteca de la Real Academia de la Historia, P. 178.

SEGLE XVIII

ÁLVAREZ DE COLMENAR, JUAN (1707): *Les délices de l'Espagne & du Portugal...* Leide, Chez Pierre Van der Aa, 5, 1-216; 217-392; 393-688; 689-817; 818-958. VID. vol.3: Eivissa: pàg. 581-582; Formentera: pàg. 582-584. Nouvelle edition revue, corrigée & beaucoup augmentée. Leide, 1715, Chez Pierre Van der Aa, 6 vols. Per a les Balears és la mateixa paginació. Hi ha una edició ampliada, VID. Álvarez del Colmenar, Juan (1746).

— (1746): «Islas Baleares». *Annales d'Espagne et de Portugal, contenant tout ce qui s'est passé de plus important dans ces deux Royaumes & dans les autres Parties de l'Europe, de meme que dans les Indes Orientales & Occidentales, depuis l'établissement de ces deux Monarchies jusqu'à présent*. Avec la description de tout ce qu'il y a de plus remarquable en Espagne & Portugal. Leur Etat Présent, leurs Interets, la forme de Gouvernement, l'étendue de leur Commerce, &c. Par _____. Le tout enrichi de Cartes Géographiques & de très belles figures en Taille-douce, Amsterdam, Chez François l'Honoré & Fils, V (Granada, Islas Baleares, Cataluña y Aragon). 174 - 314. Publicat en gran part el 1707 sota el títol *Les Delices de l'Espagne et du Portugal*. Hi ha una segona edició de 1715, amb làmines. Els mapes són de l'edició de 1746.

DEZCALLAR DEZCALLAR, PRÓSPERO MARTÍN (1798): *Memorias históricas y geográficas de Ibiza y Formentera llamadas antiguamente las Islas Pythiusas. Obra de D. Próspero Martín de Callar y Descallar, español*. Ferrara, Imprenta de los herederos de Josef Rinaldi, 56. El nom és el pseudònim del Rector del Col·legi dels Jesuïtes de Palma. N'hi ha una reimpressió feta a Eivissa, Imp. de Mariano Tur, 1915, 56 pp.

MALLORCA, P. CAYETANO DE (1751): *Reales Ordenaciones de la Isla y Real Fuerça de Iviça, que saca a luz su Muy Ilustre Ayuntamiento y dedica al Rey Nuestro Señor Don Fernando Sexto. Con un propileo que es «Resumpta Histórica, Corográfica y Cronológica» de las mismas islas*. Palma, Imprenta de Miguel Cerdá y Antich, Impresor delante la cárcel del Rey, 8 + CVI + 187.

— (1751): *Resumpta Histórica, Corográfica y Cronológica de las mismas islas* (Eivissa i Formentera). Palma, M. Cerdá y Antich, precedeix les *Reales Ordenaciones [...] de 1685*. VID. MALLORCA, P. CAYETANO DE (1751).

S. A. (1756): *Descrizione geografica delle isole Baleari e Pitiusae, e specialmente dell'isola di Minorca e Porto Maone*. Venezia, s.n., XXIX pp. + 1 mapa. V. MallorIn pp. XI-XVII; MenorIn XVIII-XXV; EivissIn XXVI-XXVIII; FormenterIn XXVIII-XXIX.

— (1993): Breve descripción de lo que es y contiene la isla de Ibiza. 1746. Palma, Miquel Font Editor. Opuscula efimera, n. 9, 38. Pròleg de Joan Vilà Valentí.

SEGLE XIX

ABAD LASIERRA, MANUEL (1807): «Breve noticia del estado natural, civil, militar y político que hoy tienen las Islas de Ibiza y Formentera, con sus adyacentes, escrita por —, primer obispo que fue de Ibiza (Firmado por el autor a 6 de Setiembre de 1786)». *Boletín de la Real Academia de la Historia*. Madrid. LI, IV. 417-446.

ARANAZ BARRERA, TOMÁS (1858): *Historia de Ibiza*.

— (1859): *Historia de la isla de Iviça*. Eivissa, Impr. La juventud.

CORTÉS LÓPEZ, MIGUEL (1835): *Diccionario geográfico-histórico de la España antigua Tarraconense, Bética y Lusitana con la correspondencia de sus regiones, ciudades, montes, ríos, caminos, puertos e islas a las conocidas en nuestros tiempos*. Madrid, Imprenta Real, 3, V. Ebusus: vol. I; pp. 424-428; Eresum: vol. I, p. 444; Insula OphiusIn vol. III, pp. 87-254; Pityusae Insulae: vol. III, 284-285.

ESCANELLAS, PERE (1874): *Breve reseña geográfica e histórica de la isla de Ibiza, para uso de los niños*. Ibiza, Imp. de José Verdadera, 63. Està en prosa i vers. Pitiüses.

ESCODER, JOSÉ M. (1892): «Las Pythiusas». *Ibiza*. Eivissa. Del n. 85 (16-III-1892) al n. 85 (10-V-1892). 32. És un follet de *Ibiza*.

- FULGOSIO CARASA, FERNANDO (1870): «Crónica de las Islas Baleares». In *Crónica General de España*, Madrid, J. E. Morente, IV + 96 + 13 il·lustr. + 5 làms + 1 mapa plegat. EivissIn pp. 35-40.
- GIBERT, MAXIMILIANO (Jefe Político de Baleares) (1944): «Ibiza y Formentera en 1845. Informe del Jefe Político de la Provincia (de Baleares)». *Ibiza*. Sociedad Cultural y Artística Ebusus. Eivissa. Any I, 3 al 6. 3: 42-43; 4:60-61 ; 5:70-71; 6:93-97.
- HABSBURG LORENA, LUDWIG SALVATOR (1869-1891): *Die Balearen in Wort und Bild Geschildert*. VID. vol.I: «Die alten Pityusen» (1869), ('Les antigues Pitiüses'). Leipzig, F. A. Brockhaus, 1, 309.
- (1869-1891): *Die Balearen in Wort und Bild Geschildert*. Leipzig, F. A. Brockhaus, 7, Vol. I: Die alten Pityusen (1869, 309 pàg.). Hi ha diferents traduccions totals o parcials que se citen apart.
- (1886-1890): *Las Baleares. Vol. II: «Las antiguas Pityusas»*. *Obra escrita y publicada en alemán con el título “Die Balearen in wort und Bild Geschildert”*. Versión castellana de D. Santiago Palacios, Vicecónsul de España en Berlín, corregida y considerablemente aumentada con anuencia y conforme a las indicaciones del autor, por D. Francisco Manuel de los Herreros y Schwager, Director del Instituto Balear. Palma, I. de la Biblioteca Popular - I. del Comercio, 2, corresponen al vol. I de l'original.
- (1897): *Die Balearen Geschildert in Wort und Bild*. Würzburg und Leipzig, Leo Woerl, 2. És una edició resumida de *Die Balearen...* VID. V. I: Eivissa, pàg. 5-90; Formentera pàg. 93-100 del vol. I.
- (1982): *Las Baleares por la palabra y el grabado. Primera parte: Las antiguas Pityusas*. Palma, Sa Nostra, Traducció del *Die Balearen...* feta per Carlos y Bárbara Sanchez Rodrigo. Edició coordinada per Isabel Moll.
- LACROIX, FRÉDÉRIC (1844-1847): «Îles Baléares et Pityuses». IN LAVALLÉE, J.; GUÉROULT, A.: *Espagne depuis l'expulsion des maures jusqu'à l'année 1847. l'Univers Pittoresque. Histoire et description de tous les peuples*, París, Firmin Didot, V. Balears: un bloc de 17 pp., al vol. 2 amb 3 gravats. N'hi ha una edició de 1863: *Iles Baléares et Pityuses*, feta a París, Firmin Didot frères, fils et cie. 47 pp. + 10 gravats. N'hi ha una traducció al castellà feta a Barcelona. Panorama Universal. Europa. Islas Baleares. Imprenta del Fomento SA, 1846, 16 pp. + 4 gravats.
- LÓPEZ VILLANUEVA, PEDRO (1844): *Descripción de la isla de Ibiza con una pequeña noticia de Mallorca. En diversa clase de metros. Dedicada a S.M. Doña Isabel II por — contador de Rentas y encargado de la Subdelegación de dicha isla*. Madrid, 50.
- VERDEJO PAEZ, FRANCISCO (1827): *Descripción general de España e islas dependientes de ella*. Madrid, Imprenta de Repollés, 2. VID. Eivissa: pàg. 212-214; Formentera: pàg. 214-216.
- VILAFRANCA, FRAY LUIS DE (1808): «Estado general de la población de Ibiza y Formentera, su riqueza territorial, industrial y comercial en 1803». In *Misceláneas*, Palma. Inèdit. Biblioteca Municipal de Palma, XI. 259.
- VILLANUEVA, L. (1844): *Descripción de la isla de Ibiza*. Madrid.

3.2. MONOGRAFIES

- BISSON, JEAN (1977): *La terre et l'homme aux îles Baléares*. Aix-En-Provence, Edisud, 416 + 119 figs. + 7 làms. VID. Pitiüses: pàg. 24-31; 134-141; 148-151; Eivissa: 19-21; 65-68; 51-75; 170-171, 188-192; 196-199; 251-260; 320-326, 335-337; 354-355; 367-370; 376-372; 384-385. Formentera. 22-24, 68-69.
- CIRER COSTA, FELIP (1991): *Buscastell*. Eivissa, Consell Insular d'Eivissa i Formentera, 101.
- MARÍ CARDONA, JOAN (1984): *Illes Pitiüses. Vol. IV: Balansat*. Eivissa, Institut d'Estudis Eivissencs.
- (1995): «Formentera, 300 anys». *Eivissa*. Institut d'Estudis Eivissencs. Vila d'Eivissa. III època, 27. 18 (114) - 24 (120).
- MARÍ MARÍ, B. (1961): «Ibiza e islotes adyacentes. Observaciones de un farmacéutico». *Revista B) de la Real Academia de Farmacia*. Barcelona. 8. Hi ha una separata de 41 pàg.
- RIBAS MARÍ, ENRIC (1993): «L'illot de l'Ora». *El Pitiús. 1993*, Eivissa, Institut d'Estudis Eivissencs, 32-34.
- SELLARÉS SERRA, JOAN (1997): «Talamanca». *El Pitiús. 1997*, Eivissa, Institut d'Estudis Eivissencs, 118-120.
- TORRES, JAUME (1983): «Santa Gertrudis de Fruitera, buscant el temps perdut». *Eivissa*. Institut d'Estudis Eivissencs. Vila d'Eivissa. III època, 14. 26 (70) - 27 (71).
- VALLÈS COSTA, ROSA (1984): «The Pityusic Islands; A geographical approach». In: ALCOVER TOMÀS, JOSEP ANTONI; GUERAU DE ARELLANO TUR, CRISTÓFOL; KUHBIER, HEINRICH: *Biogeography and ecology of the Pityusic Islands*, The Hage, Junk Publishers, 7-24.
- (1992): «Formentera a “Les antigues Pitiüses”». *Eivissa*. Institut d'Estudis Eivissencs. Vila d'Eivissa. III època, 22. 21 (373) - 26 (378).
- VILÀ VALENTÍ, JOAN (1950): «Formentera. Estudio de geografía Humana». *Estudios Geográficos*. CSIC, Madrid. XI, 40. 389 - 442 + VII làms. + 9 gravats.
- (1985): «Personalidad geográfica y humana de Formentera». *Anuario de Ibiza y Formentera. III*, Eivissa, Mariano Productions. Imp. Ibosim SA, 117-127.

- (1985): «Formentera. Estudi de Geografia humana». *Eivissa*, Patronat Municipal de Cultura. Ajuntament de Formentera. Imp. Ibosim, 72. Versió al català de Bernat Joan Marí, de l'original en castellà publicat en 1950, a Estudios Geográficos. Duu una presentació de Víctor Tur Ferrer i un pròleg de l'autor. Pitiüses Formentera Humana.
- (1995): «Visions geogràfiques de Formentera». *Eivissa*. Institut d'Estudis Eivissencs. Vila d'Eivissa. 27. 25 (121) - 31 (127).

3.3. OBRES GENERALS

- CORTÉS LÓPEZ, MIGUEL (1835): *Diccionario geográfico-histórico de la España antigua Tarraconense, Bética y Lusitana con la correspondencia de sus regiones, ciudades, montes, ríos, caminos, puertos e islas a las conocidas en nuestros tiempos*. Madrid, Imprenta Real, 3, V.: Ebusus: Vol. I; pàg. 424-428; Eresum: Vol. I, pàg 444; Insula Ophiusa: Vol. III, pàg. 87-254; Pityusae Insulae: Vol. III, 284-285.
- LLUY, XICO (1997): «La Enciclopèdia, un circo al que le crecen enanos». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any III, 113 (10/16-III-1997). 19.
- MADOZ, PASCUAL (1845-1850): *Diccionario geográfico-estadístico-histórico de España y sus posesiones de ultramar*. Madrid, Vols. 1-2 (1845), 3-5 (1846); Est. Literario-tipográfico de P. Madoz y L. Sagasti. Vols. 6-9 (1847); La Ilustración. Est. Tipográfico-Literario Universal. Vols. 10 (1847), 11 (1848), 12 (1849); Imprenta del Diccionario a cargo de José Rojas. Vols. 13-15 (1849), 16 (1850); Imprenta del Diccionario geográfico-estadístico-histórico de D. Pascual Madoz., 16, V. 1: 667; V. 2: 615; V.3: 616; V.4: 684; V.5: 635; V.6: 663; V.7: 634; V. 8: 638; V. 9: 672; V.10: 1121; V. 11: 791; V. 12: 826; V. 13: 885; V. 14: 850; V. 15: 687; V. 16: 681. VID. entrades d'Eivissa (Vol. 9: pàg. 371-379); Formentera (Vol. 8: pàg. 142-144); i tots els municipis.
- MARÍ TUR, JOAN (director) (1995): *Enciclopèdia d'Eivissa i Formentera*. Eivissa, Vol. I: A - BERA, 404.
- (1996): *Enciclopèdia d'Eivissa i Formentera*. Eivissa, Vol. II: BERB - CASCALL, 400.
- TUR MARÍ, JOSEP A. (1992-1993): *Guía de la Naturaleza d'Eivissa i Formentera*. Eivissa, *Diario de Ibiza*, 540. Consta de 45 fascicles. El contingut, autors i paginació són els següents:
- 1-48. «Geología de las Pitiüses»: Joan J. Fornós Astó.
- 49-72. «El clima»: José Antonio Guijarro.
- 73-84. «Hidrología. El agua un recurso escaso»: Alfredo Barón, Guillem Moyà, Guillem Ramon.
- 85-96. «Hongos y líquenes»: Enrique Descals, Luis Fiol.
- 97-144. «La vegetación»: Llorenç Gil, Xavier Tébar, Leonard Llorens.
- 145-192. «Artrópodos no insectos. Insectos. Moluscos continentales»: Maria Neus Torres Roig.
- 193-228. «Fauna marina»: Isabel Moreno Castillo, Isabel Roca Martínez.
- 229-252. «Anfibios y reptiles. Las lagartijas»: Antonia María Cirer.
- 153-264. «Avifauna de las Pitiüses»: Bartolomé Planas.
- 265-276. «Aves marinas»: Juan Salvador Aguilar.
- 277-312. «Rapaces diurnas y nocturnas. Las aves de bosque, campos y garriga. Aves de zonas húmedas»: Bartolomé Planas.
- 313-324. «Los mamíferos»: Josep Castelló.
- 325-348. «Ecosistemas marinos»: Isabel Moreno Castillo, Isabel Roca Martínez.
- 349-360. «El agua y los ecosistemas acuáticos»: Gabriel Moyà, Guillem Ramon.
- 361-384. «Las zonas húmedas: Un ejemplo de ecosistemas frontera. Interés social de las zonas húmedas litorales»: Miguel Morey Andreu, Gabriel Moyà, Guillem Ramon.
- 384-408. «Ecosistemas continentales»: Miquel Morey Andreu, Cristòfol Guerau de Arellano, Angel Ginés, Carmen García Ple.
- 409-432. «Pesca y pescadores. Los recursos pesqueros»: Miquel Massutí
- 433-456. «Los espacios rurales y urbanos»: Pere A. Salvà Tomàs, Climent Picornell Bauçà, Joana Maria Seguí.
- 457-468. «Incendios forestales»: Mateo Castelló, Miquel Morey Andreu.
- 469-480. «La contaminación ambiental»: Pere A. Salvà Tomàs.
- 481-492. «La contaminación atmosférica. Los riesgos naturales»: Pere Salvà Tomàs, Miguel Grimalt.
- 493-528. «Las Áreas Naturales de Especial Interés de las Pitiüses. La reglamentación y la conservación de las ANEI»: Rosa Mejías.
- 529-540. «La educación y la interpretación ambiental en Eivissa i Formentera»: Cristòfol Guerau de Arellano, Guillem Ramon, Jaume Sureda, Jaume Estarellas, Bartomeu Planas, Societat Balear d'Educació Ambiental (SBEA).

4. GEOLOGIA I GEOMORFOLOGIA

4.1. ESTUDIS GLOBALS

- ABAD, A.; FERRER, J. A.; GÄSSER, ZENÓ (1998): «Sobre alguns trets geològics de Formentera». *Eivissa*. Institut d'Estudis Eivissencs. Vila d'Eivissa. III època, 32. 40 (356) - 50 (366).
- BURCKHARDT, P. (1934-1935): «Die Balearen und Pityusen». *Die Garbe*. XVIII, 4. 108-114.
- CLAPÉS JUAN, JOSÉ (1915): «Alturas de la isla de Ibiza mayores de 300 m.». *Los Archivos de Ibiza*. Ciutadella, I. de Salvador Fábregues. Any IV, 3. 17-19.
- ESCANDELL, D. (1955): «Aplicación de la teoría de Wegener a la formación geológica de las Baleares». *Eivissa*. Institut d'Estudis Eivissencs. Anual, II època. 2. 9-15.
- FALLOT, PAUL (1917): «Sur la géologie de l'Île d'Ibiza». *Comptes Rendus de l'Académie des Sciences de Paris*. París. CLXIV, 103 i segs. Reproduït a la revista *Ibérica*, VII, 160: p. 51 i 164.
- FERRER, J. A. (1998): VID. ABAD, A.; FERRER, J. A.; GÄSSER, ZENÓ (1998).
- GÄSSER, ZENÓ (1998): VID. ABAD, A.; FERRER, J. A.; GÄSSER, ZENÓ (1998).
- HANSTRAA, U.; SPIKER, EWWALD THOMAS NICOLAAS (1935): «Geologie von Ibiza (Balearen)». *Association pou l'Étude de la Géologie de la Méditerranée Occidentale*. Barcelona. III, 3 (part V). 1-89 + 9 làms. + 1 mapa geològic 1:50.000.
- HERMITE, HENRY (1879): *Études géologiques sur les îles Baléares*. Première partie: Majorque et Minorque. Paris, F. Pichon - F. Savy, 7 - 362 + 4 làms. + 60 il·lustr. Hi ha una traducció al castellà publicada al Boletín del Instituto Geológico y Mionero de España. 1884. Hi ha una edició augmentada titulada Estudios geológicos de las Islas Baleares. Mallorca y Menorca por _____. Ibiza y Formentera por D. Luis Mariano Vidal y D. Eugenio Molina. Madrid, Imprenta y fundición de Manuel Tello, 1888. Duu un mapa plegat, 3 làmines i il·lustracions. Hi ha una altra edició del mateix any.
- LIMONGI PALMER, ANTONIO (1973): *Síntesis geológica de la Isla de Ibiza*. Palma, inèdit, 21 folis + IV pp. de fotos. És un treball de curs realitzat sota la direcció de Bartomeu Barceló i Pons. Facultat de Filosofia i Lletres. Palma.
- (1973): *Un itinerario geológico-botánico de la Isla de Ibiza*. Palma, inèdit, 14 folis + 30 fotos. És un treball de curs realitzat sota la direcció de Bartomeu Barceló i Pons. Facultat de Filosofia i Lletres. Palma.
- MOLINA, EUGENIO; VIDAL CARRERAS, LUIS MARÍA (1880): «Reseña física y geológica de las Islas de Ibiza y Formentera». *Boletín de la Comisión del Mapa Geológico de España*. VII, 67-113. N'hi ha una separata. Madrid, 1880, 49 pp.
- PRATS, E. (1979): VID. VILÀ VALENTÍ, JOAN (director); PRATS, E.; RAMON, F.; VALLÈS COSTA, ROSA (1979).
- RAMON, F. (1979): VID. VILÀ VALENTÍ, JOAN (director); PRATS, E.; RAMON, F.; VALLÈS COSTA, ROSA (1979).
- RANGHEARD, YVES (1963): *Étude géologique des îles d'Ibiza et Formentera (Baléares)*. Madrid, Memorias del Instituto Geológico y Minero de España, 340. És la tesi doctoral de l'autor presentada a Besançon.
- (1970): «Données nouvelles sur la géologie des Cordillères bétiques. III: Tectonique d'Ibiza et de la Sierra de Majorque». *Annales de la Société Géologique du Nord*. Lille. XC, 260. 357-363 + 5 figs. + 1 taula.
- (1970): «Principales données stratigraphiques et tectoniques des îles d'Ibiza et Formentera (Baléares)». *Comptes Rendus de l'Académie des Sciences*. Paris. Serie D, 279. 1227-1230 + 1 fig.
- (1984): «The geological history of Eivissa and Formentera». In ALCOVER TOMÀS, JOSEP ANTONI; GUERAU DE ARELLANO TUR, CRISTÒFOL; KUHBIER, HEINRICH: *Biogeography and ecology of the Pityusic Islands*. The Hage, Junk Publishers, 25-104.
- (1985): «La història geològica d'Eivissa i Formentera». *Estudis Baleàrics*. Institut d'Estudis Baleàrics. Palma. V, 16. 13-64.
- RIERA, JOSEP (1998): «L'origen geològic d'Eivissa es situa fa 20 milions d'anys». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any IV, 161 (9/15-II-1998). 32.
- RUIZ LUJÁN, E. (1982): «Exposición sobre la geomorfología de Eivissa». In *Cuatro Conferencias del «Congrés de Cultura Pitiüsa»*. Eivissa, Delegació Insular del Ministeri de Cultura a Eivissa i Formentera, 7-16.
- SPIKER, EWWALD THOMAS NICOLAAS (1935): «Geologie von Ost-Ibiza (Balearen)». Liege, Beranger, 60 + 1 mapa + 1 làm. Extret de la *Géologie de la Méditerranée Occidentale*.
- (1935): VID. HANSTRAA, U.; SPIKER, EWWALD THOMAS NICOLAAS (1935).
- THOS CODINA, S. (1876): «Notas acerca de la constitución geológica de las Islas de Ibiza y Formentera». *Boletín de la Comisión del Mapa Geológico de España*. Madrid. III, 363 - 367.
- VALLÈS COSTA, ROSA (1979): VID. VILÀ VALENTÍ, JOAN (director); PRATS, E.; RAMON, F.; VALLÈS COSTA, ROSA (1979).

VICENS, DAMIÀ (1992): VID. CUERDA BARCELÓ, JUAN; GRACIA, FRANCISCO; VICENS, DAMIÀ (1992).

VIDAL CARRERAS, LUIS M. (1880): VID. MOLINA, EUGENIO; VIDAL CARRERAS, LUIS M. (1880).

VILÀ VALENTÍ, JOAN (coordinador); PRATS, E.; RAMON, F.; VALLÈS COSTA, ROSA (1979): *Geografia de les Illes Pitiüses. Unitat primerIn Presentació de les Illes d'Eivissa i Formentera. La Geografia Física i la Biogeografia*. Vila d'Eivissa, Institut d'Estudis Eivissencs, Edició experimental., 14.

4.2. ESTUDIS PARCIALS

AZEMA, J.; CHABRIER, G.; CHAUVE, P.; FOURCADE, E. (1979): «Nouvelles données stratigraphiques sur le Jurassique et le Crétacé du Nord-Ouest d'Ibiza (Baléares)». *Geologica Romana*. Roma. 18. 1-22.

BARÓN PERIZ, ALFREDO (1980): «El desarrollo arrecifal en las Islas de Ibiza y Formentera». *Boletín del Instituto Geológico y Minero de España*. Madrid. Premi Ciutat de Palma de Investigació, 1975.

BEAUSEIGNEUR, C.; RANGHEARD, YVES (1967): «Contribution à l'étude des roches éruptives de l'île d'Ibiza (Baléares)». *Bulletin de la Société Géologique de France*. Paris. IX, 221-224.

— (1968): «Nouvelles observations sur les roches éruptives de l'île d'Ibiza (Baléares)». *Annales Scientifiques de l'Université de Besançon*. Besançon. 3e serie, 5. 9-12.

BREBION, PH.; CHEVALIER, J. P.; COLOM CASASNOVAS, GUILLEM; LECOINTRE, G.; RANGHEARD, YVES (1968): «Sur le Tortonien de Formentera et d'Ibiza (Baléares, Espagne)». *Comptes Rendus Sommaires des Séances de la Société Géologique de France*. Paris. Sèrie 10, 5. 152-153.

CHABRIER, G. (1979): VID. AZEMA, J.; CHABRIER, G.; CHAUVE, P.; FOURCADE, E. (1979).

CHAUVE, P. (1979): VID. AZEMA, J.; CHABRIER, G.; CHAUVE, P.; FOURCADE, E. (1979).

CHEVALIER, J. P. (1968): VID. BREBION, PH.; CHEVALIER, J. P.; COLOM CASASNOVAS, GUILLEM; LECOINTRE, G.; RANGHEARD, YVES (1968).

COLOM CASASNOVAS, GUILLEM (1946): «Los sedimentos burdigalienses de las Baleares (Ibiza - Mallorca)». *Estudios Geológicos*. Madrid. 3. 21-112.

— (1968): VID. BREBION, PH.; CHEVALIER, J. P.; COLOM CASASNOVAS, GUILLEM; LECOINTRE, G.; RANGHEARD, YVES (1968).

COLOM CASASNOVAS, GUILLEM; MAGNÉ, J.; RANGHEARD, YVES (1970): «Age des formations Miocènes d'Ibiza (Baléares), impliquées dans la tectonique tangentielle». *Comptes Rendus de l'Académie des Sciences*. Paris. 270. 1430-1440.

COLOM CASASNOVAS, GUILLEM; RANGHEARD, YVES (1965): «Sobre la edad de las calizas "Urgonianas" de Ibiza (Baleares) comprendidas entre el Titónico y el Velangiense». *Notas y Comunicaciones. Instituto Geológico y Minero de España*. Madrid. 77. 165-174 + 3 figs. + 3 lám.

— (1965): «Microfaunas del Cretáceo de Ibiza (Baleares)». *Boletín del Instituto Geológico y Minero*. Madrid. 76. 279-306 + 4 figs. + 4 quadres + 6 lám.

— (1966): «Les couches à Protoglobigérines de l'Oxfordien supérieur de l'île d'Ibiza et leurs équivalents à Majorque et dans le domain subbétique». *Revue de Micropaléontologie*. IX année, 1. 29-36+ 2 figs. + 2 lám.

— (1966): «Microfaunes des calcaires du Mushelkalk d'Ibiza (Baléares)». *Annales Scientifiques de l'Université de Besançon*. 3ème. série: Géologie, fasc. 2. 33-35 + 2 figs.

— (1967): «Microfaunas de las calizas del Muschelkalk de Ibiza (Baleares)». *Notas y Comunicaciones. Instituto Geológico y Minero de España*. Madrid. 94. 7-24.

DUPLAIX, S.; RANGHEARD, YVES (1970): «Etudes des minéraux lourds des marnes triasiques, jurassiques, crétacées et miocènes d'Ibiza (Baléares)». *Annales Scientifiques de l'Université de Besançon*. Besançon. 3e serie, 9. 3-5.

DURAND-DELGA, M.; RANGHEARD, YVES; SIGAL, J. (1962): «Existence du Sénonien dans l'île d'Ibiza (Baléares, Espagne)». *Comptes Rendus de l'Académie des Sciences*. Paris. 255. 2137-2139.

FALLOT, PAUL; TERMIER, H. (1921): «Sur l'extension verticale du facies marneux à céphalopodes pyriteux dans l'île d'Ibiza». *Comptes Rendus de l'Académie des Sciences de Paris*, Paris, CLXIV - n. 2. 91-95.

FERRER, J. A.; GÀSSER, ZENÓ (1997): «Nous jaciments paleontològics del Miocè i Quaternari de Formentera (Illes Pitiüses, Mediterrània Occidental)». *Bolletí de la Societat d'Història Natural de les Balears*. Palma. 40. 91-101.

FOURCADE, E. (1979): VID. AZEMA, J.; CHABRIER, G.; CHAUVE, P.; FOURCADE, E. (1979)

GÀSSER, ZENÓ (1997): VID. FERRER, J. A.; GÀSSER, ZENÓ (1997).

LECOINTRE, G. (1968): VID. BREBION, PH.; CHEVALIER, J. P.; COLOM CASASNOVAS, GUILLEM; LECOINTRE, G.; RANGHEARD, YVES (1968).

MAGNÉ, J.; RANGHEARD, YVES (1969): «Sur des microfaunes de l'Aptien et de l'Albien de l'île d'Ibiza (Baléares)». *Annales Scientifiques de l'Université de Besançon*. Besançon. Geologie. 3e serie, 33-38 + 1 tabla + 5 figs.

- MAGNÉ, J. (1970): VID. COLOM CASASNOVAS, GUILLEM; MAGNÉ, J.; RANGHEARD, YVES (1970).
- MARCET RIBA, J. (1923): «Les lleis de Mada dels feldeplats de varies roques de Camarona, Bagur, Ferragut i Eivissa, determinades pels mètodes universals de Federow». *Bulletí de la Institució Catalana d'Història Natural*. Barcelona. XXIII, 166. 187 + 9 figs. + 6 làms. Hi ha una separata: Palamós, Llorenç Castelló, 22 pàg. + 6 làms.
- RANGHEARD, YVES (1962): «Sur des gisements fossilifères de l'Oxfordien superieur du sud de l'île d'Ibiza». *Comptes Rendus Sommaires de la Société Géologique de France*. París. Séance 5-II-1962, 2, 43-44. Hi ha una traducció al castellà: «Los yacimientos fosilíferos del Oxfordiense superior del Sur de la Isla de Ibiza (Balears)». *Notas y Comentarios*. Instituto Geológico y Minero de España. Madrid, 1962, pàg. 217-220.
- (1962): VID. DURAND-DELGA, M.; RANGHEARD, YVES; SIGAL, J. (1962).
- (1965): VID. COLOM CASASNOVAS, GUILLEM; RANGHEARD, YVES (1965).
- (1966): VID. COLOM CASASNOVAS, GUILLEM; RANGHEARD, YVES (1966).
- (1966): VID. COLOM CASASNOVAS, GUILLEM; RANGHEARD, YVES (1966).
- (1967): VID. COLOM CASASNOVAS, GUILLEM; RANGHEARD, YVES (1967).
- (1967): VID. COLOM CASASNOVAS, GUILLEM; RANGHEARD, YVES (1967).
- (1967): VID. BEAUSEIGNEUR, C.; RANGHEARD, YVES (1967).
- (1968): VID. BREBION, PH.; CHEVALIER, J. P.; COLOM CASASNOVAS, GUILLEM; LECOINTRE, G.; RANGHEARD, YVES (1968).
- (1968): VID. BEAUSEIGNEUR, C.; RANGHEARD, YVES (1968).
- (1969): VID. MAGNE, J.; RANGHEARD, YVES (1969).
- (1970): VID. DUPLAIX, S.; RANGHEARD, YVES (1970).
- (1970): VID. COLOM CASASNOVAS, GUILLEM; MAGNÉ, J.; RANGHEARD, YVES (1970).
- RANGHEARD, YVES; SIGAL, J. (1965): «Donnés nouvelles sur la stratigraphie du Crétacé Supérieur d'Ibiza (Baléares, Espagne)». *Comptes Rendus de l'Académie des Sciences*. París. 260. 6154-6157.
- (1965): «Données nouvelles sur la stratigraphie du Crétacé Inferieur dans la moitié sud d'Ibiza (Baléares)». *Comptes Rendus de l'Académie des Sciences*. París. 260. 4005-4007.
- SIGAL, J. (1962): VID. DURAND-DELGA, M.; RANGHEARD, YVES; SIGAL, J. (1962).
- (1965): VID. RANGHEARD, YVES; SIGAL, J. (1965).
- (1965): VID. RANGHEARD, YVES; SIGAL, J. (1965).
- SIMÓ, J. (1982): *El mioceno terminal de Ibiza y Formentera*. Barcelona, inèdit. És la tesi de llicenciatura presentada a la Facultat de Geologia de la Universitat de Barcelona.
- TERMIER, H. (1921): VID. FALLOT, PAUL; TERMIER, H. (1921).

4.3. EL CARST

- SOLER, M. (1965): «Notes sur la Geologie et le Karst de Formentera». *Rapports et Procès-verbaux des Réunions. Commission Internationale pour l'Exploration Scientifique de la Mer*. Mònaco.
- VILÀ VALENTÍ, JOAN (1960): «Los llanos de San Mateo y Santa Inés». *Ibiza*. Instituto de Estudios Ibicencos. Eivissa. II època. (Any VI) 6. 1-12.
- (1961): «El polje de Corona (Ibiza)». *Speleon*. Oviedo. XII, 1-2. 55-66.

4.4. L'ESPELEOLOGIA

- C.E.C., E.R.E. del (1964): «Eivissa II. Campaña espeleológica de la Isla de Ibiza». *Geo y Bio Karst*. Barcelona. 0. 18-19.
- GINÉS GRACIA, ÀNGEL; GINÉS GRACIA, JOAQUÍN (1971): «Exploraciones en Ibiza». *Cavernas*. Badalona. 16. 19-26.
- GINÉS GRACIA, JOAQUÍN (1971): VID. GINÉS GRACIA, ÀNGEL; GINÉS GRACIA, JOAQUÍN (1971).
- MARÍ CARDONA, JOAN (1974): «1682. Búsqueda de tesoros escondidos en sa Cova d'En Jaume "Orat"». *Eivissa*. Institut d'Estudis Eivissencs. Vila d'Eivissa. III època, 5. 18 (190) - 20 (192).
- OEDL, F. (1954): «Die höhlen der insel Formentera (Balearen)». *Die Höhle*. Viena. Fasc. 3-4. 64-69 + 2 plànols.
- MONTORIOL-POUS, JOAQUÍN and THOMÀS CASAJUANA, JOSÉ MARÍA (1953): «Resultados de una campaña geoespeleológica en la Isla de Ibiza (Balears)». *Speleon*. Oviedo. IV, 219-256 + 9 làms. + 1 mapa geològic, E 1.50.000.
- MONTORIOL-POUS, J.; TERMES ANGLÈS, F. (1963): «Les grottes de l'Île de Formentera (Baléares) et leurs relations avec les oscillations de la Mediterranée». *IV Colloque International de Speleologie*. Atenes, 184-194.

- PETIT, E. (1963): «Exploraciones espeleológicas en Ibiza». *Montaña*. Barcelona. 85. 362-366.
- S. A. (1981): «Noticiari. Campanya a Eivissa». *Endins. Publicació d'Espeleologia*. Federació Balear d'Espeleologia. Palma. 8. 95. Notícia de la campanya de prospecció espeleològica i paleontològica, realitzada per M. Trias, J. A. Alcover (Speleo Club Mallorca) i S. Moyà (Grup Est de Mallorca) els dies 20 a 27 de setembre de 1981 a Eivissa.
- TERMES ANGLÈS, F. (1965): VID. MONTORIOL-POUS, J.; TERMES ANGLÈS, F. (1965).
- THOMÀS CASAJUANA, JOSÉ MARÍA (1953): VID. MONTORIOL-POUS, JOAQUÍN; THOMÀS CASAJUANA, JOSÉ MARÍA (1953).
- TRIAS, MIQUEL (1982): «Noves dades sobre les cavernes pitiüses». *Endins. Publicació d'Espeleologia*. Federació Balear d'Espeleologia. Palma. 9. 15-27.
- (1983): *Espeleologia de les Pitiüses*. Eivissa, Institut d'Estudis Eivissencs.
- (1985): «La cova d'En Jaume Orat (Parròquia d'Albarca, Sant Antoni, Eivissa)». *Endins*. Grup d'Espeleologia. Palma. 10-11. 21-25.
- (1986): «Contribució al catàleg espeleològic de Formentera». *Endins. Publicació d'espeleologia*. Federació Balear d'Espeleologia. Palma. 12. 25-29.

4.5. EL QUATERNARI

- ALCOVER TOMÀS, JOSEP ANTONI; GASULL, LLUÍS (1982): «La cova de ca Na Rei In Desconcertant estació malacològica del Pleistocè de les Pitiüses». *Endins. Publicació d'espeleologia*. Federació Balear d'Espeleologia. Palma. 9. 41-44.
- ALCOVER TOMAS, JOSEP ANTONI; ALTABA, CRISTIAN R.; MCMINN, MIQUEL (1993): «La fauna fòssil de la cova d'en Jaume Orat (Parròquia d'Albarca, Sant Antoni de Portmany, Eivissa)». *Endins. Publicació d'Espeleologia*. Federació Balear d'Espeleologia. Palma. 19. 49-54.
- ALCOVER TOMÀS, JOSEP ANTONI; MCMINN, M.; SEGUÍ, B.; SONDAAR, P.Y. (1995): «Interès paleontològic dels jaciments càrstics de les Gimnèsies i les Pitiüses». *Endins. Publicació d'espeleologia*. Federació Balear d'Espeleologia. Palma. 20. 155-170.
- ALTABA, CRISTIAN R. (1993): VID. ALCOVER TOMÀS, JOSEP ANTONI; ALTABA, CRISTIAN R.; MCMINN, MIQUEL (1993).
- COLOM CASASNOVAS, GUILLEM; ESCANDELL, BARTOLOMÉ (1964): «Notas estratigráficas y paleontológicas sobre los depósitos Flandrienses del puerto de San Antonio Abad (Ibiza)». *Notas y Comunicaciones. Instituto Geológico y Minero de España*. Madrid. 75. 95-118 + 3 figs. + 3 lám.
- COLOM CASASNOVAS, GUILLEM (1965): «Les Tourbières Flandriennes de San Antonio Abad (Ibiza), leur faune, climat et évolution». *Rapports et Procès-verbaux des Réunions. Commission Internationale pour l'Exploration Scientifique de la Mer*. Mònaco, 18 (2). 490-502.
- CUERDA BARCELÓ, JUAN (1984): «A contribution to the knowledge of Pleistocene coastal profiles in the Pityusic Islands». In ALCOVER TOMÀS, JOSEP ANTONI; GUERAU DE ARELLANO TUR, CRISTÒFOL; KUHBIER, HEINRICH: *Biogeography and ecology of the Pityusic Islands*. The Hage, Junk Publishers, 105-118.
- CUERDA BARCELÓ, JOAN; GRACIA, F.; VICENS, DAMIÀ (1992): «El quaternari marí del torrent Fondo (Formentera, Illes Pitiüses)». *Bolletí de la Societat d'Història Natural de les Balears*. Palma. XXXV. 61-66.
- ESCANDELL, BARTOMEU (1964): VID. COLOM CASASNOVAS, GUILLEM; ESCANDELL, BARTOLOMÉ (1964).
- GASULL, LLUÍS (1982): VID. ALCOVER TOMÀS, JOSEP ANTONI; GASULL, LLUÍS (1982)
- GRACIA, FRANCISCO (1992): VID. CUERDA BARCELÓ, JUAN; GRACIA, FRANCISCO; VICENS, DAMIÀ (1992).
- HAGN, H.; HENNINGSSEN, D.; KELLETAT, D. (1981): «Die quartären Äolianite von Ibiza und Formentera (Balearn, Mittelmeer) und ihre Bedeutung für die Entwicklungsgeschichte der Inseln». *Eiszeitalter u. Gegenwart*. 31. 109-133.
- HENNINGSSEN, D. (1981): VID. HAGN, H.; HENNINGSSEN, D.; KELLEKAT, D. (1981).
- KELLEKAT, D. (1981): VID. HAGN, H.; HENNINGSSEN, D.; KELLEKAT, D. (1981).
- MCMINN, MIQUEL (1993): VID. ALCOVER TOMÀS, JOSEP ANTONI; ALTABA, CRISTIAN R.; MCMINN, MIQUEL (1993).
- (1995): VID. ALCOVER TOMÀS, JOSEP ANTONI; MCMINN, MIQUEL; SEGUÍ, B.; SONDAAR P. Y. (1995).
- PAUL, CHRISTOPHER R. C. (1984): «Pleistocene non marine molluscs from cova de ca Na Reia (Eivissa)». *Bolletí de la Societat d'Història Natural de les Balears*. Palma. XXVIII. 95-114.
- SEGUÍ, B. (1995): VID. ALCOVER TOMÀS, JOSEP ANTONI; MCMINN, MIQUEL; SEGUÍ, B.; SONDAAR, P. Y. (1995).

- SOLÉ SABARIS, LLUÍS (1955): *Sobre el cuaternario marino de Ibiza*. Barcelona, Asociación Española para el Estudio del Cuaternario, Circular del 2-XII-1955.
- SONDAAR, P.Y. (1995): VID. ALCOVER TOMÀS, JOSEP ANTONI; MCMINN, MIQUEL; SEGUÍ, B.; SONDAAR, P. Y. (1995).
- VICENS, DAMIÀ (1992): VID. CUERRA BARCELÓ, JUAN; GRACIA, FRANCISCO; VICENS, DAMIÀ (1992).

4.6. GEOMORFOLOGIA LITORAL

4. 6.1. PLATGES

- AZAGRA, DANIEL (1997): «Arena a fondo perdido». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any III, 126 (8/15-VI-1997). 8.
- GARAU MULET, ANTONIO (1998): «Deslinde de Formentera. Responsabilidad y prevaricación». *Última Hora*. Palma, 20-IX-1998.
- FUMANAL, M. P.; PÉREZ, A.; SANJAUME, E. (1985): «El litoral pleistoceno de Formentera». *Actas de la Reunión del Cuaternario Ibérico*. Lisboa, 419-434.
- GREEF, MARTINA (1997): «La criticada regeneración de playas acaba con el muelle de Punta de Baix (Figueretes)». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any III, 133 (28-VII/3-VIII-1997). 13.
- (1998): «Costas bajo sospecha». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any IV, 160 (2/8-II-1998). 8.
- GRIMALT, MIQUEL; SERVERA NICOLAU, JAUME (1994): «Los sistemas dunares de las islas de Formentera y de s'Espalmador». *III Reunión de Geomorfología. Geomorfología de España*. Logroño, Sociedad Española de Geomorfología, 405-418.
- J. R. (1996): «Más arena, por favor. Sector turístico, ecologistas y costas discrepan sobre la regeneración de playas». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any II, 68 (29-IV/5-V-1996). 12.
- LAHOZ DOMÈNECH, VICENTE (1998): «La regeneración de dunas de Formentera». *Diario de Ibiza*. Eivissa, 25-III-1998.
- (1998): «Regeneración dunar en Formentera. Aclaraciones a un artículo de prensa. El autor, en nombre del equipo redactor del Proyecto para la conservación y Preservación del Litoral en Formentera, puntualiza la versión dada por un geólogo de la UIB en este diario el 8 de Mayo». *El Día del Mundo*. Palma, 27-III-1998. 12.
- LLUY, XICO (1995): «Dunas moribundas (Formentera)». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any I, 30 (7/13-VIII-1995). 13.
- M. H. (1995): «El oscuro fondo de las extracciones de arena». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any I, 28 (24/30-VII-1995). 11.
- PÉREZ, A. (1985): VID. FUMANAL, M. P.; PÉREZ, A.; SANJAUME, E. (1985).
- RIERA, JOSEP (1995): «Toneladas de algas en las playas ibicencas». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any I, 14 (24/30-IV-1995). 17.
- ROMERO, JOSÉ MIGUEL (1998): «Deslindes a la carta». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any IV, 165 (9/15-III-1998). 8-9.
- (1999): «Oposición en Sant Joan (Eivissa) a la construcción de arrecifes en playas». *El Mundo. El Día de Baleares*. Palma. 19-IV-1999. 24.
- S. A. (1995): «Formentera defiende sus casetas-varadero como señal de identidad cultural». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any I, 2 (30-I/5-II-1995). 15; 24.
- (1995): «Mercado negro de arena marina en las Pitiusas». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any I, 26 (10/16-VII-1995). 4-5.
- (1997): «Arena por un tubo». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any III, 131 (14/20-VII-1997). 10-11.
- (1997): «Las dunas de Eivissa desaparecen». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any III, 111 (24-II/2-III-1997). 10.
- SANJAUME, E. (1985): VID. FUMANAL, M. P.; PÉREZ, A.; SANJAUME, E. (1985).
- SERVERA NICOLAU, JAUME (1994): VID. GRIMALT, MIQUEL; SERVERA NICOLAU, JAUME (1994).
- (1998): «La regeneració de dunes al litoral de Formentera (I i II)». *El Dia del Mundo. Fora Vila Verd*. Palma. I: 2-V-1998; II: 10-V-1998. I: F6i F7; II: FVv8 i FVv9.
- (1998): «Sobre dunes de Formentera». *El Día del Mundo*. Palma. 8-III-1998.
- (1998): «Un geólogo de la UIB califica de "chapuza" la regeneración de dunas de Formentera». *El Día del Mundo*. Palma, 8-III-1998.
- TUR, CARLOS (1988): «Ley de costas: un nuevo orden para las playas pitiusas». *La Voz de Ibiza*. Suplement del *Diario de Ibiza*. Eivissa. 13 (26-XI/2-XII-1988). 24-27.

VERDERA, NITO (1995): «Contra viento y marea. Costas seguirá regenerando las playas de Eivissa, pese a las acusaciones de los ecologistas». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any I, 28 (24/30-VII-1995). 12.

VIDAL, L. (1996): «El deslinde de la zona marítima. Una situació atòmica». *Pàgina XXI. Formentera*. Eivissa. 6 (novembre de 1996). Pitiüses Formentera Territori Ordenació Costes

4.6.2. ESTANYS

COSTA TALENS, M.; CUERDA BARCELÓ, JUAN; ROSSELLÓ VERGER, VICENÇ M. (1985): «Fomentera i els estanys. Panorama geocoològic des del Quaternari». *Cuadernos de Geografía*. València. Universitat de València. 37. 75-96.

CUERDA BARCELÓ, JUAN (1985): VID. COSTA TALENS, M.; CUERDA BARCELÓ, JOAN; ROSSELLÓ VERGER, VICENÇ M. (1985).

GARCÍA, C.; MATEU, GUILLEM; MOYÀ, G.; RAMIS, C.; RAMON, G. (1982): *Estudio ecológico del Salobrar de Campos (Mallorca), Cala Tirant - Salines Velles (Menorca), Ses Salines (Ibiza) y S'Estany Pudent (Formentera). I Fase*. Palma, Consell General Interinsular.

GOB Formentera (1987): *Estany des Peix*. Eivissa, Ajuntament de Formentera. 42. Col. Ecologia de Formentera. Llibrets divulgatius, 3.

MATEU, GUILLEM (1982): VID. GARCÍA, C.; MATEU, GUILLEM; MOYÀ, GUILLEM; RAMIS, C.; RAMON, GABRIEL (1982).

MOYA, GUILLEM (1982): VID. GARCÍA, C.; MATEU, GUILLEM; MOYÀ, GUILLEM; RAMIS, C.; RAMON, GABRIEL (1982).

RAMIS, C. (1982): VID. GARCÍA, C.; MATEU, GUILLEM; MOYÀ, GUILLEM; RAMIS, C.; RAMON, GABRIEL (1982).

RAMON, GUILLEM (1982): VID. GARCÍA, C.; MATEU, GUILLEM; MOYÀ, GUILLEM; RAMIS, C.; RAMON, GUILLEM (1982).

ROSSELLÓ VERGER, VICENÇ M. (1985): VID. COSTA TALENS, M.; CUERDA BARCELÓ, JOAN; ROSSELLÓ VERGER, VICENÇ M. (1985).

S. A. (1995): «Un estany llo de vida. Por S'Estany des Peix». *La Guía Proa para Eivissa y Formentera*. Eivissa. 13 (4/10-IX-1995). 8.

— (1995): «Estany des peix, tierra de nadie (Formentera)». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any I, 13 (17/23-IV-1995). 4-5.r

— (1998): «Falta estany (des Peix)». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any IV, 182 (6/12-VII-1998). 10.

5. CLIMATOLOGIA

CABANELLAS, NARCISO (1991): «Aunque llovió más que nunca, sigue el ritmo de salinización». *Anuario de Ibiza y Formentera. IX*. Eivissa, Mariano Productions. Imp. Ibosim SA, 141-144.

CALVERA VERÍ, JUAN (1977): «Las secuelas del diluvio». *UC. Eivissa*. 6 (I-X). 13-14.

CERRAJERÍA, VICENTE (1991): «Una introducción somera a la pluviometría de Ibiza». *Anuario de Ibiza y Formentera. IX*, Eivissa, Mariano Productions. Imp. Ibosim SA, 129-132.

CLAPÉS JUAN, JOSÉ (1902-1903): «Agua y viento». *Los Archivos de Ibiza*. Direcció: J. Clapés. EivissIn I. de José Tur. (VIII). Maó, I. de Bernardo Fábregues. (XV a XX). Any I i II, Any I-VIII; Any II- XV, XVII, XVIII, XIX, XX. VIII: 63; XV: 117-118; XVII: 142-144; XVIII: 152-153; XIX: 160-161; XX-XXI: 178-179.

FAJARNÉS TUR, ENRIQUE (1889): «Seqüa en Ibiza en 1846». *BSAL. Societat Arqueològica Lul·liana*. Palma. III, 108. 121-122.

— (1903): «Inundación en Ibiza en 12-IX-1850». *Los Archivos de Ibiza*. Maó, I. de Bernardo Fábregues. Any II, 15. 113-114.

— (1904): «Meteorología de Ibiza en 1903». *Los Archivos de Ibiza*. Ciutadella, I. de Salvador Fábregues. Any III, I. 10-14.

GUERAU DE ARELLANO, CRISTÒFOL; RAMON TORRES, SALVADOR (1979): «Ses Salines d'Eivissa i Formentera». *Eivissa*. Institut d'Estudis Eivissencs. Vila d'Eivissa. III època, 9. 3 (355)-9 (361).

GUIJARRO PASTOR, JOSEP A. (1984): «The climate of Eivissa and Formentera». In *Biogeography and Ecology of the Pityusic Islands*. (H. Kuhbier; Cristòfol Guerau de Arellano Tur, editors), The Hague, W. Junk Publishers, 119-135.

- (1993): «El clima» (de Eivissa i Formentera). *Guía de la Naturaleza de Ibiza y Formentera*, Eivissa, *Diario de Ibiza*, I, 49-72.
- JANSÀ GUARDIOLA, JOSEP M. (1945): «Climatología de Ibiza. (Periodo 1911-1940)». *Boletín Mensual del Centro Meteorológico de Baleares*. Palma. Diputación Provincial de Baleares. 34 i 35. S.p.
- MARÍ CARDONA, JOAN (1985): «Eivissa i Formentera, illes assedegades». *Eivissa*. Institut d'Estudis Eivissencs. Vila d'Eivissa. III època, 15-16. 4 (88) - 7(91).
- MATAMALA, JUAN CARLOS; TIMONER, GABRIEL (1995): «Estudi climàtic d'Eivissa». *Eivissa*. Institut d'Estudis Eivissencs. Vila d'Eivissa. III època, 26. 24 (72) - 27 (75).
- PRAESNT, H. (1912): «Neue klimatische werte für Menorca und Ibiza». *Meteorolog. Zeitschr.* Berlin. 28.
- RAMON TORRES, SALVADOR (1979): VID. GUERAU DE ARELLANO TUR, CRISTÒFOL; RAMON TORRES, SALVADOR, (1979).
- RIERA, JOSEP (1997): «Un diluvi catastròfic va abatre's sobre Eivissa fa vint anys». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any III, 141 (22/28-IX-1997). 32.
- S. A. (1890): «Inundaciones de 1888 (I i II)». *El Ibicenco*. I: 20 (27-V-1890); II: 28 (20-VII-1890).
- (1911): «Neure Klimatische Wert von Menorca und Ibiza». *Meteor. Zetschr.* Berlín.
- (1944): «Nota meteorològica. (Coves Blanques, Eivissa). Mayo; Junio; Agosto; Octubre; Noviembre; Diciembre». *Ibiza*. Sociedad Cultural y Artística Ebusus. Eivissa. Any I, 5 al 10. Maig: 79; juny: 99; agost: 115; octubre: 131; novembre: 147; desembre: 163.
- (1945): «Climatología de Ibiza. Periodo 1911-1940». *Boletín de Agricultura*. Diputación Provincial de Baleares. I, 16. 1.
- (1977): «Alirón, alirón, que caiga un chaparrón». *UC*. Eivissa. 5 (24-IX). 17-18.
- (1995): *Observatorio Meteorológico de Ibiza. «Aeropuerto de San José». Valores normales y estadísticos de estaciones principales. 1961-1990*. Madrid, Instituto Nacional de Meteorología, 52.
- (1995): *Valores normales y estadísticos de estaciones principales (1961-1990). Observatorio Meteorológico de Ibiza. Aeropuerto de San José*. Madrid, Instituto Nacional de Meteorología, K - 79, 54.
- SOUSA ALAEJO, R. (1988): *Notas para una climatología de Ibiza*. Madrid, Instituto Nacional de Meteorología, K - 39, 46.
- TIMONER, GABRIEL (1995): VID. MATAMALA, JUAN CARLOS; TIMONER, GABRIEL (1995).

6. HIDROLOGIA

- GREEF, MARTINA (1997): «Acuíferos sobreexplotados, un serio problema medioambiental». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any III, 150 (24/30-XI-1997). 13
- PLANELL CARDONA, MARIANO (1990): «Ibiza y Formentera, ante el año dos mil». *Anuario de Ibiza y Formentera. VIII*. Eivissa, Mariano Productions. Imp. Ibosim S.A., 121-134.
- S. A. (1990): *Manual de utilización de los acuíferos de Ibiza*. Madrid, Instituto Técnico Geominero, 126.
- (1998): «Los pozos de Formentera también salinizados». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any IV, 178 (8/14-VI-1998). 11.
- (1998): «Un viaje por el ciclo de la vida. Els colors del blau». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any IV, 157 (12/18-I-1998). 20-21.
- VIDAL, LORENZO (1996): «Formentera calma su sed». *Página XXI. Pitiüses*. Eivissa. 3 (VI-1996). 12-13.

7. LA VEGETACIÓ

- ALUMNES DE L'INSTITUT DE BATXILLERAT SANTA MARIA D'EIVISSA (1974): *Aportació inicial al coneixement de les plantes d'Eivissa i Formentera*. Eivissa, Institut d'Estudis Eivissencs, Col·lecció Nit de Sant Joan, n. 3, 94. Treball realitzat sota la direcció de Cristòfol Guerau de Arellano Tur.
- BOLÒS CAPDEVILA, ORIOL DE; MOLINIER, R. (1984): «Vegetation of the Pityusic Island». In ALCOVER TOMÀS, JOSEP ANTONI; GUERAU DE ARELLANO TUR, CRISTÒFOL; KUHBIER, HEINRICH: *Biogeography and ecology of the Pityusic Islands*. The Hage, Junk Publishers, 185-221.
- CAÑIGUERAL CID, JUAN (1951): «Hallazgo de Scillas en Ibiza». *Boletín de la Real Sociedad Española de Historia Natural. Sección de Baleares*. Palma. Diciembre. 3.
- (1951): «La "Withania frutescens (L.) Pag" planta nueva para Mallorca, y la "Scilla autumnalis L." para Ibiza». *Collectanea Botanica*. III, 7.
- (1954): «El Montgó». *Iberica*. Barcelona, I-IV-1954. Fa referència a la flora de les Pitiüses incloent-hi un mapa esquema dels principals cims eivissencs que es veuen des del Montgó.

- COSTA, M.; LLORENS, LLEONARD; PÉREZ, R., RIVAS-MARTÍNEZ, S.; ROSSELLÓ, J. A.; SORIANO, P. (1992): Datos sobre el paisaje vegetal de Mallorca e Ibiza (Islas Baleares, España). *Itinera Geobotanica*. 6. 5-88.
- COSTA, M.; LOIDI, J.; RIVAS-MARTÍNEZ, S. (1992): «La vegetación de las islas de Ibiza y Formentera (Islas Baleares, España)». *Itinera Geobotanica*. 6. 99-236.
- FINSCHOW, GÜNTER (1974): «“*Cytinus hypocistis pityusensis* ssp. nov.” und ergänzende Bemerkungen zu “*Cytinus ruber* (Fourr.) Komarov” von der Insel Ibiza, Pityusen, Spain.» *Veröffentlichungen aus dem Übersee-Museum*. Bremen. a.4 - 12. 109-113.
- (1974): «“*Cytinus hypocistis pityusensis* ssp. nov.” y observaciones complementarias a “*Cytinus ruber* (Fourr.) Komarov” de la isla de Ibiza, Pitiusas, España». *Eivissa*. Institut d’Estudis Eivissencs. Vila d’Eivissa. III època, 5. 26 (198) - 27 (199).
- (1978): «“*Gomphidius mediterraneus*” - eine neue Gelbfussart von Ibiza». *Veröffentlichungen aus dem Übersee-Museum*. Bremen. A. 5. 43-47.
- (1978): «Die Polyporaceen (s.l.) der Pityusen». *Veröffentlichungen aus dem Übersee-Museum*. Bremen. A. 5. 39-42.
- FINSCHOW, GÜNTER; GUERAU DE ARELLANO TUR, CRISTÒFOL; KUHBIER, HEINRICH (1972): «Contribución al estudio de la flora de las Pitiusas». *Eivissa*. Institut d’Estudis Eivissencs. Vila d’Eivissa. III època, 1. 24 (24). 25 (25).
- FINSCHOW, GÜNTER; KUHBIER, HEINRICH (1976): «Notas sobre la flora de las Pitiusas (Baleares)». *Lagascalia*. Bremen. 7 (1). 121-125.
- FONT QUER, PIUS (1918): «Exploració botànica d’Eivissa i Formentera». *Butlletí de la Institució Catalana d’Història Natural*. Barcelona. XVIII, 101-102.
- (1919): «Pteridofites de las Pitiusas». *Boletín de la Real Sociedad Española de Historia Natural*. Madrid. XIX, 507-511.
- (1920): «Compuestas de las Pityusas». *Boletín de la Real Sociedad Española de Historia Natural*. Madrid. 20. 141-159.
- (1920): «Tres espècies del gènere *Genista* de l’Illa d’Eivissa». *Butlletí de la Institució Catalana d’Història Natural*. Barcelona. XX, 44-52.
- (1920): «Una “*Asperula*” i una “*Avena*” noves de les illes Pityuses». *Butlletí de la Institució Catalana d’Història Natural*. Barcelona. XX, 188-190.
- (1921): «Tubifloras de las Pityusas». In *Asociación Española para el Progreso de las Ciencias. Congreso de Opor to*. Madrid, VI. 5-24.
- (1924): «De *Aliis ebusitanis*». *Butlletí de la Institució Catalana d’Història Natural*. Barcelona. IV, 2a. sèrie, núm. 7. 143-146.
- (1927): «La flora de las Pityusas y sus afinidades con la Península Ibérica». *Memorias de la Real Academia de Ciencias y Artes de Barcelona*. Barcelona. XX (III època), 4. 109-154. N’hi ha una tirada a part feta per S. López Robert y Cía., 48 pp.
- (1933): «Observacions botàniques. Sobre una *Diplotaxis* d’Eivissa». *Butlletí de la Institució Catalana d’Història Natural*. Barcelona. XXXIII, 4-5. 210.
- GRACIA, E. (1979): «Contribució al coneixement de la flora i distribució dels mixomicents de la Mediterrània Occidental. I: Eivissa i Formentera (Pitiüses)». In *Folia Botanica. Miscel·lània*. Barcelona. 1. 37-44.
- GUERAU DE ARELLANO TUR, CRISTÒFOL (1972); VID. FINSCHOW, GÜNTER; GUERAU DE ARELLANO TUR, CRISTÒFOL; KUHBIER, HEINRICH (1972).
- GUERAU DE ARELLANO TUR, CRISTÒFOL (director) (1974): *Aportació inicial al coneixement de les plantes d’Eivissa i Formentera*. Eivissa, Institut d’Estudis Eivissencs. Treball realitzat pels estudiants de 5è curs de Batxiller de l’INEM d’Eivissa. Premi Nit de Sant Joan de 1973. Duu 36 dibuixos, 8 làmines i 7 mapes.
- GUERAU DE ARELLANO TUR, CRISTÒFOL; TORRES, NÉSTOR (1981): «Notes breus sobre la Flora dels Països Catalans: “*Scilla numidica*” a Eivissa». *Butlletí de la Institució Catalana d’Història Natural*. Barcelona. 46 (secc. botànica, 4). 157.
- (1981): *Nova aportació al coneixement de les plantes d’Eivissa i Formentera. Il·lustracions de Josep Escandell*. Eivissa, Institut d’Estudis Eivissencs, 132.
- (1983): «“*Urginia fugax* (Moris) Steinh” i “*Allium cupanii* Rafin. subsp. *Hirtovaginatium* (Kunth) Stearn” a les Illes Pitiüses». *Collectanea Botanica*. Barcelona. 14. 625-630.
- (1994-1995-1996-1997-1998-1999): «Relació de noms populars de plantes silvestres i cultivades més comunes a les Illes Pitiüses» (I, II, III, IV, V i VI). *El Pitiús* 1994, 1995, 1996, 1997, 1998, 1999, Eivissa, Institut d’Estudis Eivissencs, 1994: 110-114; 1995: 89-93; 1996: 109-113; 1997: 103-107; 1998: 96-101; 99-102.
- GUIJARRO PASTOR, JOSÉ A.; LLORENS, LLEONARD; MARTÍNEZ TABERNER, ANTONI; ROSSELLÓ, J. A. (1979): *Estudio corológico de la Isla de Formentera (Baleares)*. Palma, Informe ciclostilat. 145 pp.

- (1980): «Cartografía vegetal de la isla de Formentera (Balears)». In *III Jornades de Fitosociologia*, València.
- HANSEN, A. (1960-1969): *Floristic observations from the Balearic Islands (Especially Ibiza)*. Dinamarca, inèdit.
- JACKSON, F. (1979): «Notas sobre la flora de Formentera». *Poble de Formentera*. Sant Francesc Xavier (Formentera). 2, 8, 9 i 10. 2: 20-21; 8, 9, 10: 9-10 i segs.
- KLEMENT, O. (1965): «Flechtenflora und Flechtenvegetation der Pityusen». *Nova Hedwigia*. 9. 435-501.
- KUHBIER, HEINRICH (1972): VID. FINSCHOW, GÜNTER; GUERAU DE ARELLANO TUR, CRISTÒFOL; KUHBIER, HEINRICH (1972).
- (1976): VID. FINSCHOW, GÜNTER; KUHBIER, HEINRICH (1976).
- (1978): «"Euphorbia margalidiana" eine neue Wolfsmilch-Art von den Pityusen (Balearn. Spain)». *Veröffentlichungen aus dem Übersee-Museum*. Bremen. 5, 5. 25-37. A l'illot de sa Margalida, enfront de Corona.
- (1978): «Beiträge zur Flora der Pityusen». *Veröffentlichungen aus dem Übersee-Museum*. Bremen. A. 5. 1-23.
- (1982): «"Euphorbia margalidiana" nova espècie per a les Pitiüses». *Eivissa*. Institut d'Estudis Eivissencs. Vila d'Eivissa. III època, 13. 36-40.
- LAMA, FERNANDO DE (1997): «Pino verdadero». *El Mirador d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. 11 (16/31-III-1997). 27.
- LLORENS, LLEONARD (1979): VID. GUIJARRO PASTOR, JOSÉ A.; LLORENS, LLEONARD; MARTÍNEZ TABERNER, ANTONI; ROSSELLÓ, J. A. (1979).
- (1980): VID. GUIJARRO PASTOR, JOSÉ A.; LLORENS, LLEONARD; MARTÍNEZ TABERNER, ANTONI; ROSSELLÓ, J. A. (1980).
- (1985): «"Limonium" en la Isla de Formentera». *Lazaroa*. 8. 69-83.
- (1986): «La vegetación de los saladares de la isla de Formentera (Balears)». *Anales del Jardín Botánico*. Madrid. 42 (2). 469-479.
- (1992): VID. COSTA, M.; LLORENS, LLEONARD; PÉREZ, R.; RIVAS-MARTÍNEZ, S.; ROSSELLÓ, J. A.; SORIANO, P. (1992).
- LLORENS, LLEONARD, PERICÀS, J.; ROSSELLÓ, J. A. (1985): «La flora i la vegetació de les Pitiüses». *Estudis Baleàrics*. Institut d'Estudis Baleàrics. Palma. V, 16. 65-95.
- LLORENS, LLEONARD; TÉBAR, FRANCESC XAVIER (1990): «Delimitación de las áreas más apropiadas para la conservación de la flora y vegetación de la Isla de Formentera». *Bolletí de la Societat d'Història Natural de les Balears*. Palma. XXXIII (1989-1990). 25-39.
- LOIDI, J. (1992): VID. COSTA, M.; LOIDI, J.; RIVAS-MARTÍNEZ, S. (1992).
- MARTÍNEZ TABERNER, ANTONI (1979): VID. GUIJARRO PASTOR, JOSÉ A.; LLORENS, LLEONARD; MARTÍNEZ TABERNER, ANTONI; ROSSELLÓ, J. A. (1979).
- (1980): VID. GUIJARRO PASTOR, JOSÉ A.; LLORENS, LLEONARD; MARTÍNEZ TABERNER, ANTONI; ROSSELLÓ, J. A. (1980).
- MOLINIER, R. (1984): VID. BOLÒS CAPDEVILA, ORIOL; MOLINIER, R. (1984).
- NAVAS, P. (1920): «Pityusas (Balears). Sobre Pteridofitas y Compuestas halladas en estas islas». *Boletín de la Sociedad Ibérica de Ciencias Naturales*. Zaragoza. XIX, 100 i 194.
- (1921): «Pityusas (Balears). Dos formas nuevas de plantas». *Boletín de la Sociedad Ibérica de Ciencias Naturales*. Zaragoza. XX, 95.
- PALAU, PEDRO (1953): «¿Se inicia el Catálogo florístico de las Pityusas?» *Ibiza*. Instituto de Estudios Ibicencos. Eivissa. II època (any I) 1. 24-27.
- PAU, CARLOS (1899): «La "Oenothera speciosa" en España. Plantas de Ibiza no mencionadas en la Flora Balear». *Actas de la Sociedad Española de Historia Natural (Anales)*. Madrid. 26. 213-216.
- (1900): «Relación de plantas ibicencas». *Anales de la Sociedad Española de Historia Natural*. Sèrie II, Madrid, IX. 62-69.
- PÉREZ, R. (1992): COSTA, M.; LLORENS, LLEONARD; PÉREZ, R.; RIVAS-MARTÍNEZ, S.; ROSSELLÓ, J. A.; SORIANO, P. (1992).
- POSADAS LÓPEZ, EDUARDO JOSÉ (1996): «Ombu (Picurnia eivissa)». *Diario de Ibiza*. Eivissa. 1/7-IV-1996.
- RIVAS-MARTÍNEZ, S. (1992): VID. COSTA, M.; LOIDI, J.; RIVAS-MARTÍNEZ, S. (1992).
- (1992): COSTA, M.; LLORENS, LLEONARD; PÉREZ, R.; RIVAS-MARTÍNEZ, S.; ROSSELLÓ, J. A.; SORIANO, P. (1992).
- ROMERO, JOSÉ MIGUEL (1997): «Fitoviaje virtual». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any III, 152 (8/14-XII-1997). 30.
- (1998): «Una flor llamada "Ibiza"». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any IV, 173 (4/10-V-1998). 30.
- ROSELLÓ, J. A. (1979): VID. GUIJARRO PASTOR, JOSÉ A.; LLORENS, LLEONARD; MARTÍNEZ TABERNER, ANTONI; ROSSELLÓ, J. A. (1979).

- (1980): VID. GUIJARRO PASTOR, JOSÉ A.; LLORENS, LLEONARD; MARTÍNEZ TABERNER, ANTONI; ROSSELLÓ, J. A. (1980).
- (1985): VID. LLORENS, LLEONARD; ROSSELLÓ, J. A. (1985).
- (1992): COSTA, M.; LLORENS, LLEONARD; PÉREZ, R., RIVAS-MARTÍNEZ, S.; ROSSELLÓ, J. A.; SORIANO, P. (1992).
- S. A. (1997): *Mapa forestal de España. Hoja 9-8 Ibiza*. Madrid, Organismo Autónomo Parques Nacionales, 180 + 1 mapa.
- SORIANO, P. (1992): COSTA, M.; LLORENS, LLEONARD; PÉREZ, R., RIVAS-MARTÍNEZ, S.; ROSSELLÓ, J. A.; SORIANO, P. (1992).
- STEARNS, W. (1983): «The genus “Allium Alliaceae” on the Pityusic islands». In ALCOVER TOMÀS, JOSEP ANTONI; GUERAU DE ARELLANO TUR, CRISTÒFOL; KUHBIER, HEINRICH: *Biogeography and ecology of the Pityusic Islands*. The Hague, Junk Editors, 171-184.
- TARAZONA, M. T. (1975): «Herborizaciones en la Isla de Formentera (Balears)». *Trabajos del departamento de Botánica*. Facultad de Ciencias. Universidad Complutense. Madrid. 7. 23-33.
- TÉBAR, FRANCESC XAVIER (1990): VID. LLORENS, LLEONARD; TÉBAR, FRANCESC XAVIER (1990).
- TORRES, NÉSTOR (1981): VID. GUERAU DE ARELLANO TUR, CRISTÒFOL; TORRES, NÉSTOR (1981).
- (1981): «Nota sobre plantes de les Pitüses». *Bolletí de la Societat d'Història Natural de les Balears*. Palma. 25. 179-184.
- (1983): VID. GUERAU DE ARELLANO TUR, CRISTÒFOL; TORRES, NÉSTOR (1983).
- (1994, 1995, 1996, 1997, 1998): GUERAU DE ARELLANO TUR, CRISTÒFOL; TORRES, NÉSTOR (1994, 1995, 1996, 1997, 1998).
- WITTENBERG, G. (1976): «*Gennaria dyphylla* Parl auf Formentera neue für die Balearen». *Linzer. Biol. Beitr.* 8. 329-331.
- (1977): «Eine botanische Frühlingfahrt nach Formentera». *Bericht Odes Offenbacher Vereins für Naturkde.* 80. 26-30.

8. LA FAUNA

- TICEHURST, C.B. and WHISTLER, H. (1930): «A spring tour in Eastern Spain and the Pityusae Islands». *Ibis*. 6. 638-677.
- WHISTLER, H. (1930): VID. TICEHURST, C.B.; WHISTLER, H. (1930)

8.1. ELS INVERTEBRATS

- JAUME, DAMIÀ (1985): «Els invertebrats de les Pitüses. *Estudis Baleàrics*. Institut d'Estudis Baleàrics. Palma. V, 16. 87-103.
- GADEA, E. (1965): «Sur le peuplement animal muscicole et lichénicole des îles Pityuses». In *Rapports et Procès-verbaux des Réunions. Commission Internationale pour l'Exploration Scientifique de la Mer*. Mónaco. 18 (2). 524-528.

8.1.1. VERMS

- BELTRAN, C. M. (1982): *Contribución al conocimiento de la hemitofauna de micromamíferos de Formentera (Islas Pitiusas). Parásitos de Múridos (Rodentia)*. És la tesi de llicenciatura presentada a la Universitat de València.
- COLL, M. C. (1977): *Estudio del ectoparasitismo del lirón careto (Elyomis quercinus ophiusae Thomas) de la Isla de Formentera*. Barcelona. És la tesi de llicenciatura de l'autora presentada a la Facultat de Farmàcia de la Universitat de Barcelona.
- ESTEBAN, J. G.; FELIU, C.; MAS-COMA, S. (1981): Análisis del espectro helmitofaunístico de los Micromamíferos de Ibiza (Islas Pitiusas). In *II Mediterranean Conference of Parasitology*, Granada, Abstracts de Taxonomía, Morfología Ultraestructura, 8.
- ESTEBAN, J. G.; MAS-COMA, S. (1983): «Nuevos datos sobre las helmitofaunas parásitas de micromamíferos en las Islas Pitiusas. II: Platelminetos. III: Estado actual de conocimientos». *Bolletí de la Societat d'Història Natural de les Balears*. Palma. 27. 181-193.
- FELIU, C. (1975): *Análisis parásito-ecológico de los micromamíferos de Formentera (Islas Pitiusas)*. És la tesi de llicenciatura presentada a la Universitat de Barcelona.

- (1981): VID. ESTEBAN, J. G.; FELIU, C.; MAS-COMA, S. (1981).
- FELIU, C.; GALLEGU, J.; MAS-COMA, S.; MONTOLIU, I. (1986): «“Brachylaema simoni n. sp. (TrematodIn Brachylaemidae)”, a parasite of the shrew “Crociodura russula (Hermann, 1780) (InsectivorIn Soricidae)” from the Pityusic Island of Ibiza (Balearics)». *Helmithologia*. 23. 65-72.
- FELIU, C.; MAS-COMA, S. (1977): «Observaciones sobre algunos Nematodos de roedores españoles con motivo de su hallazgo en Múridos silvestres de Formentera». *Revista Ibérica de Parasitología*. 37 (1/2). 143-151.
- (1984): «Heminthfauna from small mammals (Insectivores and Rodents) of the Pityusic Islands». In ALCOVER TOMÀS, JOSEP ANTONI; GUERAU DE ARELLANO TUR, CRISTÓFOL; KUHBIER, HEINRICH: *Biogeography and ecology of the Pityusic Islands*. The Hague, Junk Publishers, 469-525.
- FUENTES FERRER, DEMETRIO (1992): *Ecología de los helmintos parásitos de roedores en las Islas Pitiusas*. València, Universitat de València. És la tesi Doctoral de l'autor presentada a la Universitat de València.
- GADEA, E. (1964): «Sobre la nematofauna muscícola y liquenícola de las Islas Pitiusas». *Publicaciones del Instituto de Biología Aplicada*. Barcelona. 37. 73-93.
- GALLEGO, J. (1986): VID. FELIU, C.; GALLEGU, J.; MAS-COMA, S.; MONTOLIU, I. (1986).
- GALLEGO, J.; MAS-COMA, S. (1975): «Uebar den Trematodenbefall des Gartenschläfers, “Eliomys quercinus ophiusae Thomas, 1925” von der Pityuseninsel Formentera (Spanien)». In “*Säugetierkundliche Mitteilungen*». München. 23 (4). 251-258.
- (1977): «“Pseudophyaloptera kahmanni n. sp. (NematodIn Physalopteridae)”, parasite de l'estomac du Lérot “Eliomys quercinus ophiusae Thomas, 1925 (RodetiIn Gliridae)” à Formentera (Baléares)». *Annales de Parasitologie*. París. 52 (1). 19-24.
- (1978): «On the heminthfauna of small mammals in the island of Formentera (Balearics)». In *IV International Congress of Parasitology*. Varsovia, Short communications submitted to Section H (Environmental Parasitology and Geographical Distribution). 5. 65-66.
- MAS-COMA, S. (1975): VID. GALLEGU, J.; MAS-COMA, S. (1975).
- (1977): VID. GALLEGU, J.; MAS-COMA, S. (1977).
- (1977): VID. GALLEGU, J.; MAS-COMA, S. (1977).
- (1977): «“Gallegostrongylus ibicensis n. gen., n. sp. (NematodIn Metastrongylidae)”, parasite pulmonaire de “Mus musculus Linnaeus, 1758 (Insectivora: Muridae)” à Ibiza (Baléares)». *Annals de Parasitologie Hum. Comp.* París. 52 (6). 637-642.
- (1977): «Gogylonema pithyusensis n. sp. (NematodIn Spiruridae) parasite oesophagien du Lérot Eliomys quercinus ophiusae Thomas 1925 (RodentiIn Gliridae) a Formentera (Baléares)». *Annals de Parasitologie Hum. Comp.* 52. 13-18.
- (1978): VID. GALLEGU, J.; MAS-COMA, S. (1978).
- (1978): «Helmintos de micromamíferos de Formentera (Islas Pitiusas). Nota preliminar». *Revista Ibérica de Parasitología*. Madrid. 38 (1/2). 637-642.
- (1981): VID. ESTEBAN, J. G.; FELIU, C.; MAS-COMA, S. (1981).
- (1983): VID. ESTEBAN, J. G.; MAS-COMA, S. (1983).
- (1984): VID. FELIU, C.; MAS-COMA, S. (1984).
- (1986): VID. FELIU, C.; GALLEGU, J.; MAS-COMA, S.; MONTOLIU, I. (1986).
- MAS-COMA, S.; MONTOLIU, I. (1976): «Sobre la biología de los Trematodos del lirón careto “Elyomis quercinus ophiusae Thomas, 1925 (Rodentia: Gliridae)” en Formentera (Islas Pitiusas)». *Congreso Nacional de Parasitología*. Granada, resúmenes de las comunicaciones presentadas en la Sección G (Biología). 65.
- (1978): «Life cycle of “Brachylaemus nitellae (Durjardin in Dollfus, 1968)” in the island of Formentera (Balearics)». *IV International Congress of Parasitology*, Varsovia, Short communications submitted to Section A (Biology, Genetics and Evolution of Parasitic Organisms). 1. 6.
- (1978): «Sobre la biología de los Trematodos del lirón careto “Elyomis quercinus ophiusae Thomas, 1925 (Rodentia: Gliridae)” en Formentera (Islas Pitiusas)». *Revista Ibérica de Parasitología*. Madrid. 38 (1/2). 95-109.
- MONTOLIU, I. (1976): VID. MAS-COMA, S.; MONTOLIU, I. (1976).
- (1978): VID. MAS-COMA, S.; MONTOLIU, I. (1978).
- (1978): VID. MAS-COMA, S. - MONTOLIU, I. (1978).
- (1978): *Ciclo evolutivo de “Brachylaemus nitellae Dujarin in Doqfus (Trematoda, Brachylaemidae)” en Formentera (Islas Pitiusas)*. Barcelona. És la tesi de llicenciatura de l'autora presentada a la Facultat de Ciències Biològiques de la Universitat de Barcelona.
- (1986): VID. FELIU, C.; GALLEGU, J.; MAS-COMA, S.; MONTOLIU, I. (1986).
- PALOP, M. (1982): *Contribución al conocimiento de la hemiltofauna de micromamíferos de Formentera (Islas Pitiusas)*. *Parásitos del lirón careto Eliomys quercinus ophiusae Thomas 1925 (Rodentia: Gliridae)*. És la tesi de llicenciatura presentada a la Universitat de València.

- REBEL, H. (1912): «Heteroceren von Ibiza (Pityusen)». *Verh. Zool-Botan. Gesell.* Viena. 117.
- VALERO, M. A. (1982): *Ciclo evolutivo de Dollfusinus frontalis Biocca et Ferretti 1958 (Trematoda: Brachylaimidae) en Formentera (Islas Pitiusas)*. És la tesi de llicenciatura presentada a la Universitat de València.

8.1.2. ARTRÒPODES

- ARDOIN, P. (1979): «Une nouvelle espèce d'“Akis” de l'île de Formentera». *Entom. Blätter.* Krefeld. 74, 3. 155-157.
- CARLES-TOLRÀ, M. (1994): «“Azorastia gemmae”: a new nannodastiid species from the Isle of Eivissa (Spain, Balearic Isles) (Insecta Diptera Nannonastidae)». *Reichenbachia.* 30. 199-202.
- (1994): «Two new species of “Thoracochaeta Duda” from the isle of Eivissa (Balearic Islands) (Diptera Sphaeroceridae)». *Bolletí de la Societat d'Història Natural de les Balears.* Palma. 37. 91-96.
- CODINA, A. (1934): «Alguns coleòpters de les illes d'Eivissa i Formentera». *Anuari de la Junta de Ciències Naturals,* Barcelona, 264.
- COLLINGWOOD, C.; COMÍN, P.; HARO, A. DE (1986): *Prospección mirmecológica por Ibiza y Formentera (Balears).* *Orsis. Organismes i Sistemes.* Barcelona. 2. 115-120
- COMÍN, P. (1986): VID. COLLINGWOOD, C. - COMIN, P. - HARO, A. DE (1986).
- COMÍN, P.; ESPADALER, X. (1984): «Ants of the Pityusic Islands». In ALCOVER TOMÀS, JOSEP ANTONI; GUERAU DE ARELLANO TUR, CRISTÒFOL; KUHBIER, HEINRICH: *Biogeography and ecology of the Pityusic Islands.* The Hage, Junk Publishers, 287-301.
- COMPTE SARD, ARTURO (1966): «Resultados de una expedición zoológica a las Islas Pitiusas. 2: Coleópteros». *Boletín de la Real Sociedad Española de Historia Natural.* Madrid. 64. 239-275.
- ELLIS, WILLEM N. (1974): «Some Collembola from Ibiza with descriptions of three new species and a note on “Hypogastrura serrata (Agren, 1974)”». *Bulletin Zoologisch Museum.* Amsterdam. 3, 18. 125-141.
- ESPADALER, X. (1984): VID. COMÍN, P.; ESPADALER, X. (1984).
- ESPAÑOL COLL, FRANCISCO (1940): «Contribución al conocimiento de los coleópteros de Ibiza y Formentera». In *Asociación española para el Progreso de las Ciencias. Congreso de Zaragoza.*
- (1949): «Contribución al conocimiento de los coleópteros de Ibiza y Formentera». *Las Ciencias.* Madrid. VIII, 1.
- (1951): «Tenebriónidos de las Pitiusas (Balears occidentales)». *Eos.* 27. 7-41.
- (1951): «Tenebriónidos de las Pitiusas (Balears Occidentales)». *Eos. Revista Española de Entomología.* Madrid. XVII, 7-41.
- (1955): «Nuevos datos sobre los tenebriónidos de las Pitiusas (Balears Occidentales)». *Bolletí de la Societat d'Història Natural de les Balears.* Palma. 1. 25-29.
- (1984): «Tenebrionidae of the Pityusic Islands (Coleoptera, Heteromera)». In ALCOVER TOMÀS, JOSEP ANTONI; GUERAU DE ARELLANO TUR, CRISTÒFOL; KUHBIER, HEINRICH: *Biogeography and ecology of the Pityusic Islands.* The Hage, Junk Publishers, 265-385.
- FRIGS, C. F. (1927): «Zur lepidopterenfauna der Balearen und Pityusen». In *Entomologische Rundschau.* 1-8.
- GIL COLLADO, J. (1930): «Dípteros de Ibiza recogidos por D. José Giner». *Boletín de la Real Sociedad Española de Historia Natural.* Madrid. 32. 273.
- HARO, A. DE (1986): VID. COLLINGWOOD, C.; COMÍN, P.; HARO, A. DE (1986).
- HOHMANN, H. (1978): «Zur Bionomie der Mörtelbiene “Chalicodoma sicula (Rosi) (Hymenoptera, Megach)” auf Ibiza In Nestbau und Proviantierung». *Veröffentlichungen aus dem Übersee-Museum.* Bremen.
- LAGAR, ÀNGEL (1955): «Coleópteros de las Pitiusas. Balears Occidentales». *Bolletí de la Societat d'Història Natural de les Balears.* Palma. 1. 31-35.
- PABLOS, F. (1963): «Nota sobre “Porcellio hoffmannseggi Br. ssp. sordidus B.L. (1879) 1885 (Isopoda, Oniscoidea)” de las Islas Pitiusas (Balears)». *Publicaciones del Instituto de Biología Aplicada.* Barcelona. 34. 95-99.
- RAMBLA, M. (1977): «Nota sobre dos Laniatores de la Península Ibérica e Ibiza (Arach., Opiliones Laniatores, Phalangodidae)». *Graellsia. Revista de Entomólogos Ibéricos.* Madrid. 31. 267-275.
- REBEL, H. (1930): «Ueber eine Lepidopterenausbente von des Pityusen». *Verh. Zool-Botan. Gesell.* Viena. LXXX.
- (1934): «Lepidopteren von den Balearen und Pityusen». *Deutsche Entomologische Zeitung IRIS.* Dresden. XLVIII, 3. 122-138.
- SEGARRA DE CASTELLARNAU, IGNACIO DE (1920): «Alguns lepidòpters de l'illa d'Eivissa». *Butlletí de l'Institució Catalana d'Història Natural.* Barcelona. XX, 117-120.
- STEFANESCU, C. (1997): «Butterflies and moths (Insecta, Lepidoptera) recorded at sea off Eivissa and Barcelona (Western Mediterranean) in October 1996». *Bolletí de la Societat d'Història Natural de les Balears.* Palma. 40. 51-56.

- VALLHONRAT, F. (1981): «Citacions noves per a Formentera i Balears». *Butlletí de la Societat Catalana Lep.* Barcelona. 32. 9. Pitiüses Formentera Balears Fauna Invertebrats Insectes.
- VANDEL, A. (1956): «Un nouveau porcellion provenant de l'île d'Ibiza (Baléares), "Porcellio pityensis n.sp." *Vie et Milieu.* 6 (3). 348-353.

8.1.3. GASTERÒPODES

- AGUILAR-AMAT, JOAN BAUTISTA D'; BOFILL POCH, A. (1924): «Malacologia de les illes Pitiüses». *Traballs del Museu de Ciències Naturals.* Barcelona. X, 3. 1-70 + 2 làms.
- ALCOVER TOMÀS, JOSEP ANTONI; TORRES, NÉSTOR (1981): «Presència de "Tudorella ferruginea (Lamarck, 1822) (gastropoda, Pomatiasidae)" a l'illa d'Eivissa». *Bolletí de la Societat d'Història Natural de les Balears.* Palma. 25. 185-188.
- ALTABA, CRISTIAN R.; PAUL, CHRISTOPHER R. C. (1992): «Els mol·luscs terrestres fòssils de les Illes Pitiüses». *Bolletí de la Societat d'Història Natural de les Balears.* Palma. 35. 141-170.
- ALTONAGA, K (1988): «Nuevos datos sobre la familia Zonitidae (Gastropoda: Pulmonata: Stylommatophora) en Eivissa». *Bolletí de la Societat d'Història Natural de les Balears.* Palma. 32. 57-69.
- BOFILL, A. (1924): VID. AGUILAR AMAT, JOAN BAUTISTA D'; BOFILL, A. (1924).
- CASTELLÓ ORVAY, FRANCISCO (1970): «Sobre la presencia del género "Acanthochiton (Mol. Poliplacophora)" en las costas de la Isla de Ibiza (Balears). *Publicaciones del Instituto de Biología Aplicada.* Barcelona. 48. 73-80.
- COLOM CASASNOVAS, GUILLEM (1962): «Sur l'Appauvrissement de la faune baléaire. Le cas des Rossmässleria de l'île de Formentera». *Comptes Rendus Sommaires. Séances de la Société de Biogéographie.* Paris. 39. 49-52.
- COLOM CASASNOVAS, GUILLEM; ESCANDELL, B. (1960): «Notas sobre el empobrecimiento de la fauna balear. Las "Rossmässleria" de Formentera». *Bolletí de la Societat d'Història Natural de les Balears.* Palma. 6. 31-36
- ESCANDELL, B. (1960): VID. COLOM CASASNOVAS, GUILLEM; ESCANDELL, B. (1960).
- FORÉS, MÁXIMO; VILELLA, MANUEL (1993): «Una nueva especie de "Iberellus" Hesse, 1908 (Pulmonata: Helicidae) en la isla de Eivissa». *Bolletí de la Societat d'Història Natural de les Balears.* Palma. 36. 17-29.
- GASULL, LUIS (1964): «Las "Helicellas (Xeroplexa)" de Baleares. Gasteropoda; pulmonata». *Bolletí de la Societat d'Història Natural de les Balears.* Palma. 10. 3-88.
- (1982): VID. ALCOVER TOMÀS, JOSEP A.; GASULL, LUIS, (1982).
- (1984): «Terrestrial and fresh-water gastropods of the Pityusic (Eivissa and Formentera) excluding "Trochoidea (Xerocrassa) Monterosato, 1892"». In ALCOVER TOMÀS, JOSEP ANTONI; GUERAU DE ARELLANO TUR, CRISTÒFOL; KUHBIER, HEINRICH: *Biogeography and ecology of the Pityusic Islands.* The Hage, Junk Publishers, 231-234.
- NORRIS, A.; PAUL, CHRISTOPHER R. C.; RIEDEL, A. (1988): «The genus "Vitrea" in Ibiza». *Jour. Conchol.* 33. 43-48.
- PAUL, CHRISTOPHER R. C. (1982): «An annotated check-list of the nom-marine Mollusca of the Pityuse Islands, Spain». *J. Conchol.* 31. 79-86.
- (1982): «Pleistocene non-marine molluscs from Cala Salada, Ibiza». *Geological Journal.* 17. 161-184.
- (1988): VID. NORRIS, A.; PAUL, CHRISTOPHER R. C.; RIEDEL, A. (1988).
- (1992): VID. ALTABA, C. R.; PAUL, CHRISTOPHER R. C. (1992).
- PAUL, CHRISTOPHER R. C.; RIEDEL, ADOLF (1977): «Eine neue "Vitrea art" aus der Balearischen Insel Ibiza». *Bolletí de la Societat d'Història Natural de les Balears.* Palma. 22. 54-60.
- RIEDEL, ADOLF (1977): VID. PAUL, CHRISTOPHER R. C.; RIEDEL, ADOLF (1977).
- (1988): VID. NORRIS, ADOLF; PAUL, CHRISTOPHER R. C.; RIEDEL, A. (1988).
- SACCHI, C. F. (1954): «Contributo alla conoscenza dei popolamenti delle piccole isole mediteranee. 2. Cenni biogeografici sulla malacofauna di Iviza (Pitiuse)». *Bolletino di Zoologia. Unione Zoologica Italiana.* Torino. 21 (1). 1-40. Hi ha una separata de 26 pàgines.
- SCHRÖDER, F. (1978): «Zur Landschneckenfauna der Insel Formentera. Pityusen». In *Veröffentlichungen aus dem Übersee-Museum.* Bremen. Ser. A. 5. 49-56.
- (1978): «"Trochopidea (Xerocrassa) ebusitana (Hidalgo 1869)" und ihre Rassen auf den Pityusen, Spanien». *Veröffentlichungen aus dem Übersee-Museum.* Bremen. Ser. A. 5. 83-120.
- (1978): «Die marinen mollusken der Pityuses. I. Die Polyplacophoren (Käferschnecken) der Bucht von Sal Rossa». *Veröffentlichungen aus dem Übersee-Museum.* Bremen. 5. 59-66.
- (1978): Die marinen mollusken der Pityuses. II. Trochidae aus der Bucht von Sal Rossa. In "Veröffentlichungen aus dem Übersee-Museum". Bremen. 5. 67-72.

- (1978): «Die marinen mollusken der Pityuses. III. Die Gastropoden de Posidonia-Bestände». *Veröffentlichungen aus dem Übersee-Museum*. Bremen. 5. 73-81.
- (1984): «Trochoidea (Xerocrassa) caroli (Dohrn & Heynemann 1862) and its races on the Pityusic Islands (Balears)». In ALCOVER TOMÀS, JOSEP ANTONI; GUERAU DE ARELLANO TUR, CRISTÒFOL; KUHBIER, HEINRICH: *Biogeography and ecology of the Pityusic Islands*. The Hage, Junk Publishers, 235-238. Pitiüses Fauna Invertebrats Malacologia.
- TORRES, NÉSTOR (1981): VID. ALCOVER TOMÀS, JOSEP A.; TORRES, NÉSTOR (1981).
- VILELLA, MANUEL (1993): VID. FORÉS, MÁXIMO; VILELLA, MANUEL (1993).

8.2. VERTEBRATS

- ALCOVER TOMÀS, JOSEP ANTONI; MUNTANER, JORDI (1985): «Els vertebrats de les Illes Pitiüses». *Estudis Baleàrics*. Institut d'Estudis Baleàrics. Palma. V, 16. 105-116.
- COMPTE SARD, ARTURO (1966): «Resultados de una expedición zoológica a las Islas Pitiusas. 1: Vertebrados.» *Boletín de la Real Sociedad Española de Historia Natural*. Madrid. 64. 15-46.
- MUNTANER, JORDI (1985): VID. ALCOVER TOMÀS, JOSEP ANTONI; MUNTANER, JORDI (1985).

8.2.1. AMFIBIS

- VIDAL, A. (1965): «Les batreciens des îles Pithyuses». *Rapports et Procès-verbaux des Réunions. Commission Internationale pour l'Exploration Scientifique de la Mer*. Mònaco. 18. 561-564.
- (1966): «Estudio biológico de las Islas Pitiusas: Anfíbios». *Publicaciones del Instituto de Biología Aplicada*. Barcelona. 40. 81-112.

8.2.2. RÈPTILS

- AHL, E. (1928): «Ueber einige Eidechsen von den Pityusen und Balears». *Das Aquarium*. Berlín. I.
- BOSCÀ, EDUARDO (1882): «Exploración herpetológica de la isla de Ibiza». *Anales de la Sociedad Española de Historia Natural*. Madrid. 12. 241-250.
- BOUR, R. (1985): «Una nova tortuga terrestre del Pleistocè d'Eivissa: La tortuga de la cova de ca Na Reia». *Endins. Publicació d'espeleologia*. Federació Balear d'Espeleologia. Palma. 10-11. 57-62.
- BUCHHOLZ, K. F. (1954): «Zur Kenntnis der Rassen von "Lacerta Pityusensis Boscà (Reptilia: Lacertidae)»». *Bonn Zool. Beitr.* Bonn. 5. 68-88. Illes Hort, Torretes, Porcs, Conill, Negreta, i Purroig.
- CIRER COSTA, ANTONIA MARIA (1981): «Descripció de dues subespècies noves de "Podarcis pityusensis"». *Butlletí de la Institució Catalana d'Història Natural*. Barcelona. 45 (Sec. Zool., 3). 121-126. Als illots de sa Sal Rossa i des Canaret.
- (1981): *La lagartija ibicenca y su círculo de razas*. Eivissa, Consell Insular d'Eivissa i Formentera, 106.
- (1981): «L'herpetofauna de les Illes Pitiüses (I i II)». *Eivissa*. Institut d'Estudis Eivissencs. Vila d'Eivissa. III època, I:12; II:13. 12: 14 (492) - 16 (494); 13: 7-9.
- EISENTRAUT, M. (1930): «Beitrag zur Eidenchsenfauna der Pityusen und Columbreten». *Mitteilungen aus dem Zoologischen Museum in Berlin*. Berlín. 16. 397-410.
- FERRER, J. A.; FILELLA, E.; GARCÍA, J.; GÀSSER, ZENÓ (1996): «Sobre el hallazgo en el pleistoceno de Formentera (Islas Pitiusas, Archipiélago Balear) de una puesta fósil de tortuga terrestre. Datos preliminares. Herpetología». *IV Congreso Luso-Espanhol. Livro de resumos. Herpetologia IV*. Porto, Fundação Eng. António de Almeida, 89, P58.
- FILELLA, J. A. (1996): VID. FERRER, J. A.; FILELLA, E.; GARCÍA, J.; GÀSSER, ZENÓ (1996).
- GARCÍA, J. (1996): VID. FERRER, J. A.; FILELLA, E.; GARCÍA, J.; GÀSSER, ZENÓ (1996).
- GÀSSER, ZENÓ (1996): VID. FERRER, J. A.; FILELLA, E.; GARCÍA, J.; GÀSSER, ZENÓ (1996).
- KOLLER, OTTO (1931): «Die Säugetierfauna der Pityusen (Spanien)». *Akademie der Wissenschaften in Komm. Extr. de «Sitzungsberichte der Akademie der Wissenschaften, Mathematische Naturwissenschaft»*. 1940, 1 i 2, Viena, Hôlder-Pichler-Tempsky, 57-65 + gravats.
- MALUQUER, J. (1918): «Notas herpetológicas. III: La Testudo Graeca en Formentera?» *Boletín de la Sociedad Española de Historia Natural*. 18. 402-406.
- (1919): «Presencia de "Testudo iberica pallas" en Formentera». *Boletín de la Sociedad Española de Historia Natural*. 19. 384-385.
- MARTÍNEZ-RICA, J. P. (1965): «Exploración de las Islas Pitiusas. Gecónidos». *Miscel·lània Zoològica*. Barcelona. 2. 133-137.
- (1965): «La distribution des geckos dans les Pithyuses». *Rapports et Procès-verbaux des Réunions. Commission Internationale pour l'Exploration Scientifique de la Mer*. Mònaco. 18. 537-538.

- MERTENS, R. (1921): «Eine neuu Eidechse von den Pityusen». *Senckenbergiana. Wissenschaftliche Mitteilungen herausgegeben von der Senck-enbegischen Naturforscheden Gesellschaft*. Frankfurt. 3. 142-146.
- (1927): «Über die Rassen der Pityusen Eidechse “L. Pityusensis Bosca”». *Zool. Anz.* Leipzig. 69. 299-304.
- MIERITZ, MARLO (1937): «Erlebnisse beim Eidechsenfang auf den Pityusen». *Cosmos*. Lepzig. 7. 224 i 227.
- PALERM, JOAN CARLES (1997): «Atlas dels amfibis i rèptils de l'illa d'Eivissa (Illes Pitiüses)». *Bolletí de la Societat d'Història Natural de les Balears*. Palma. 40. 17-25.
- PEDRO MARÍ, ANTONIO (1989): «La lagartija». *La Voz de Ibiza*. Suplement del *Diario de Ibiza*. Eivissa. 30 (26-III-1989). 45.
- PÉREZ MELLADO, V.; SALVADOR, A. (1981): «Actividad y termoregulación estival de “Podarcis pityusensis (Boscà, 1883) (Sauria: Lacertidae)” en Ibiza y Formentera». *Amphibia-Reptilia*. 2. 181-186.
- (1984): «The amphibians and reptiles of the Pityusic Islands». In ALCOVER TOMÀS, JOSEP ANTONI; GUERAU DE ARELLANO TUR, CRISTÒFOL; KUHBIER, HEINRICH: *Biogeography and ecology of the Pityusic Islands*. The Hage, Junk Publishers.
- RODRÍGUEZ RUIZ, FRANCISCO JAVIER (1974): «Nuevas citas de geckos de las islas Pitiusas». *Boletín de la Real Sociedad Española de Historia Natural*. 72. 237-239.
- (1976): «Datos sobre la sistemática de los lacértidos de la Isla de Formentera e islotes adyacentes». *Bolletí de la Societat d'Història Natural de Balears*. Palma. 21. 47-75. És un resum de la tesi de llicenciatura de l'autor presentada a la Universitat Complutense i dirigida per J. P. Martínez Rica, del Centro Pirenaico de Biología Experimental (Jaca, Osca).
- SALVADOR, A. (1981): VID. PÉREZ-MELLADO, V.; SALVADOR, A. (1981).
- (1984): VID. PÉREZ-MELLADO, V.; SALVADOR, A. (1984).
- (1986): «“Podarcis pityusensis (Boscà, 1883)” Pityusen-Eidechse». In BÖHME, W. (ed.): *Handbuch der reptilen und Amphibien Europas. Echsen III (Podarcis)*. Wiesbaden, Aula-Verlag, 83-110.
- SCHREITMÜLLER, WILHELM (1929): «Pflege der Pityuseneidechsen». *W*. XLIII, 644.
- (1929): «Weitere Beiträge zur Kenntnis der Ernährungs - und Lebenswesse der Pityusen - und Baleareneidechsen». *W*. XXXI, 469.
- (1935): «Pityuseneidechsen». *Tasch*. Kal. 179 i segs.
- (1936): «Pityusen - Eichsen und andere». *Das Aquarium*. Berlín. X, 8. 146-149.
- VERBERNE, H. (1936): «Inseidechsen von den Pityusen». *Zeitschrift für Aquarien und Terrarienkunde*. XXXIII, 51. 804-805.
- 8.2.3. AUS
- AGUILÓ ADROVER, COSME; MESTRE, ANTONI (1999): «Un projecte ambiciós: l'Atlas Ornitològic de les Illes Balears». *Eivissa. Institut d'Estudis Eivissencs*. Vila d'Eivissa. III època, 33-34. 23 (395) - 25 (397).
- ALCOVER TOMÀS, JOSEP ANTONI (1989): «Les aus fòssils de la cova de ca Na Reia». *Endins. Publicació d'Espeleologia*. Federació Balear d'Espeleologia. Palma. 14-15. 95-100.
- ALCOVER TOMÀS, JOSEP A.; FLORIT, X.; MOURER-CHAUVIRÉ, C. (1989): «Els ocells pleistocènics d'Es Pouàs, Eivissa. Nota preliminar». *Bulletí de la Institució Catalana d'Història Natural*. Barcelona. 56. 35-46.
- ALCOVER TOMÀS, JOSEP ANTONI; MCMINN, MIGUEL (1992): «Presència de l'ànguila marina “Haliaeetus albicilla (Linnaeus 1758)” al jaciment espeleològic quaternari d'es Pouàs (Sant Antoni de Portmany, Eivissa)». *Endins. Publicació d'Espeleologia*. Federació Balear d'Espeleologia. 17-18. 81-87.
- ALUMNES DE L'ESCOLA DE SANT JORDI DE SES SALINES (1981): *Avifauna d'Eivissa*. Eivissa, Institut d'Estudis Eivissencs, Col·lecció Nit de Sant Joan, n. 5., 48. Treball realitzat sota la direcció de Vicent Ribas Prats.
- BERGAMANN, H.H. (1977): «Ergänzende Mitteilungen über die Vogevelt der Pityusen. Herbstbeobachtungen auf Formentera». *Bonn. Zool. Beit.* Bonn. 28. 102-107.
- BERNATH, ERNEST L. (?): *Notes sur l'avifaune des îles Baléares et Pityuses*. París.
- CASTELLÓ GUASCH, JOAN (1961): «S'olivassa». *El Pitiüso. Almanaque para Ibiza y Formentera*. 1961, Palma, Alfa.
- CONGOST, J.; MUNTANER, J. (1978): «Observaciones en Ibiza en Enero de 1976». *Ardeola. Revista Ibérica de Ornitología*. Madrid. 24. 248-251.
- COSTA JUAN, SANTIAGO (1987): *L'Estany Pudent, un món d'aucells*. Eivissa, Institut d'Estudis Eivissencs, Col·lecció Nit de Sant Joan, n. 11, 98. Dibuixos de Vicent Ferrer Mayans i Juan Francisco Moreno Galera.
- COSTA RAMON, ANTONIO (1945): «La Santa Hermandad del Señor San Telmo y la liberación de un esclavo ibicenco». *Ibiza*. Sociedad Cultural y Artística Ebusus. Eivissa. Any II, 15. 238.

- ESTARELLAS, JAUME; FERNÁNDEZ, D.; PLANAS, B. (1990): «Nidificaciones del “Tadorna tadorna” en Ibiza». *Bolletí de la Societat d'Història Natural de les Balears*. Palma. 33. 169-173.
- FERNÁNDEZ, D. (1990): VID. ESTARELLAS, J.; FERNÁNDEZ, D.; PLANAS, B. (1990).
- FERRER MAYANS, V. (1987): VID. COSTA JUAN, S.; FERRER MAYANS, V. (1987).
- FLORIT, X (1989): VID. ALCOVER TOMÀS, JOSEP A.; FLORIT, X.; MOURER-CHAUVIRÉ, C. (1989).
- GEN (1992): «Aus marines. El virot». *La Veu d'Eivissa i Formentera*. Can Sifre - Ed. Mediterrània. Sant Jordi de Ses Salines. Can Imprès, Eivissa. 1. 17.
- GARCÈS FERRÀ, BARTOLOMÉ (1946): «El derecho de entrada y salida de cautivos». *Ibiza*. Sociedad Cultural y Artística Ebusus. Eivissa. Any III, 22. 361.
- GOB (1989): *Aves marinas*. GIAM. Formentera, 1988.
- HORST MESTER, R. (1971): «Die vogelwelt der Pityusen». *Sonderdruck aus*. Bonn. 22. 28-29.
- JORDANS, A. (1914): «Die Vogelfauna Mallorcas mit Berücksichtigung Menorcas und der Pityusen». *Diss. Univers. Bonn*.
- (1928): «Die Ergebnisse meiner dritten Reise nach del Balearen. Übersicht aller bisher von der Insergruppe der Balearen und Pityusen bekannten Vogelarten». *Novitates Zool. Tring*. 34. 262-336.
- LEMKE, W. (1973): «Algunas observaciones (d'aus) en Formentera. Primavera 1971». *Ardeola. Revista Ibérica de Ornitología*. Madrid. 19. 63-66.
- MALUQUER SOSTRES, J. (1955): «Observaciones ornitológicas en Ibiza». *Ardeola*. 2.
- MAYOL SERRA, JOAN (1977): «La ornitología tradicional en las islas Pityusas». *Vida Silvestre*. 24. 242-247.
- (1985): Notes d'ornitologia pitiüsa, I. El Falcó de la Reina o Esparver d'Eivissa». *Eivissa*. Institut d'Estudis Eivissencs. Vila d'Eivissa. III època, 15-16. 14 (98) - 17 (101).
- (1987): «Notes d'ornitologia, II. Les ales de la mar». *Eivissa*. Institut d'Estudis Eivissencs. Vila d'Eivissa. III època, 17-18. 6 (154) - 9 (157).
- (1991): «Notes d'ornitologia pitiüsa, III. Viatgers als estanys». *Eivissa*. Institut d'Estudis Eivissencs. Vila d'Eivissa. III època, 19-20. 29 (237) - 32 (240).
- (1992): «Notes d'ornitologia pitiüsa, IV. La darrera àguila». *Eivissa*. Institut d'Estudis Eivissencs. Vila d'Eivissa. III època, 21. 44 (332) - 46 (334).
- MCMINN, MIQUEL (1992): VID. ALCOVER TOMÀS, JOSEP ANTONI; MCMINN, MIQUEL (1992).
- MESTER, H. (1973): «Die Vogelwelt der Pityusen». *Bonner Zoologische Beiträge*. 22. 28-89.
- MESTRE, ANTONI (1999): VID. AGUILÓ ADROVER, COSME; MESTRE, ANTONI (1999).
- MOREAU, R. E.; MOREAU, W. M. (1954): «Notas otoñales sobre aves de Levante y Pithiusas». *Ardeola. Revista Ibérica de Ornitología*. Madrid.
- MOREAU, W. M. (1954): VID. MOREAU, R. E.; MOREAU, W. M. (1954).
- MOURER-CHAUVIRE, C. (1989): VID. ALCOVER TOMÀS, JOSEP A.; FLORIT, X.; MOURER-CHAVIRÉ, C. (1989).
- MUNTANER, JORDI (1978): VID. CONGOST, J.; MUNTANER, JORDI (1978).
- (1984): «Some faunal and biogeographic considerations on the avifauna of Eivissa». In ALCOVER TOMÀS, JOSEP ANTONI; GUERAU DE ARELLANO TUR, CRISTÒFOL; KUHBIER, HEINRICH: *Biogeography and ecology of the Pityusic Islands*. The Hage, Junk Publishers, 527-563.
- NORMAN, ROGER K. (1973): «Una visita a Ibiza en la primavera de 1971 (Aus)». *Ardeola. Revista Ibérica de Ornitología*. Madrid. 19. 60-63.
- PEDRO MARÍ, ANTONIO (1989): «El halcón de Eleonor». In *La Voz de Ibiza*. Suplement del *Diario de Ibiza*. Eivissa. 31 (2-IV-1989). 45.
- (1989): «El jilguero». In *La Voz de Ibiza*. Suplement del *Diario de Ibiza*. Eivissa. 35 (30-IV-1989). 37.
- (1989): «La abubilla». In *La Voz de Ibiza*. Suplement del *Diario de Ibiza*. Eivissa. 33 (16-IV-1989). 37.
- PLA, JOSEP (1987): «El mochuelo». In *Anuario de Ibiza y Formentera*. V, Eivissa, Mariano Productions. Imp. Ibsosim S.A., 187-193.
- PLANAS, B. (1990): VID.: Estarellas, J. - Fernández, D. - Planas, B. (1990).
- RIERA, JOSEP (1996): «El último refugio. El GEN destaca la riqueza y variedad de la avifauna que anida en ses Feixes». In *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any II, 70 (13/19-V-1996). 10.
- (1997): «La agitada vida de los flamencos». In *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any III, 109 (10/16-II-1997). 10.
- ROMERO, JOSE MIGUEL (1998): «Pioc: pajaritos en la red». In *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any IV, 165 (9/15-III-1998). 30. Pitiüses Eivissa Internet Fauna Vertebrats Aus.
- VILAS GIL, PERE (1997): «Los virots de Formentera». In *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any III, 146 (27-X/2-XI-1997). 2. Pitiüses Formentera Fauna Vertebrats Aus.

8.2.4. MAMÍFERS

- AGUSTÍ, J. and ALCOVER TOMÀS, JOSEP ANTONI (1985): «“Eliomys (Eivissa) canarreiensis n. sgen., n. sp.” nou glírid del Pleistocè de la cova de ca Na Reia (Eivissa, Pitiüses)». In *Endins. Publicació d'espeleologia*. Federació Balear d'Espeleologia. Palma. 10-11. 51-56.
- AGUSTÍ, J.; ALCOVER TOMÀS, JOSEP A.; MOYÀ-SOLÀ, S. and PONS-MOYÀ, J. (1984): «La fauna de vertebrados neogeno-cuaternaria de la isla de Ibiza. Nota preliminar». In *Acta Geologica Hispanica*. Barcelona. 19. 33-35.
- ALCOVER TOMÀS, JOSEP ANTONI (1977): «The Long-tailed Field Mouse or Wood Mouse “Apodemus Sylvaticus (Linné, 1758)” from the island of Ibiza, Pityusics». In *Säugetierkundliche Mitteilungen. Mammalogical Informations*. München. 25. 204-213.
- (1977): «Nota sobre els materials mastozoològics recollits per l' Speleo Club Mallorca durant la campanya 1977 a les Pitiüses». In *Endins. Publicació d'Espeleologia*. Comité Balear d'Espeleologia. Palma. 4. 45-48.
- (1981): «La fauna de mamífers (Mammalia) de les Balears i Pitiüses». In *Estudis Baleàrics*. Institut d'Estudis Baleàrics. Palma. 1. 37-44.
- (1984): VID.: AGUSTI, J. - ALCOVER TOMÀS, JOSEP A. - MOYÀ-SOLÀ, S. - PONS-MOYÀ, J. (1984).
- (1985): VID.: AGUSTI, J. - ALCOVER TOMÀS, JOSEP ANTONI (1985).
- ALCOVER TOMÀS, JOSEP ANTONI; GOSALBEZ, J. and ORSINI, Ph. (1985): «“Mus spretus parvus n.ssp. (Rodentia, muridae)” : Un ratolí nan de l'illa d'Eivissa». In *Bolletí de la Societat d'Història Natural de les Balears*. Palma. 29. 5-17.
- ALCOVER TOMÀS, JOSEP ANTONI and KAHMANN, H. (1980): «Reste des Gartenschläfers (Elyomis) aus Hölen der insel Ibiza (Eine vorlauige Mitteilungen)». In *Säugetierkundliche Mitteilungen*. München. 28. 30-35.
- ALCOVER TOMÀS, JOSEP ANTONI and MUNTANER, JORDI (1986): «Els quiròpters de les Balears i Pitiüses: Una revisió». In *Endins. Publicació d'espeleologia*. Federació Balear d'Espeleologia. Palma. 12. 51-63.
- BALCELLS, ENRIQUE (1965): «Les Mammifères des Pithyuses». In *Rapports et Proces-verbaux des Réunions. Commission Internationale pour l'Exploration Scientifique de la Mer*. Mónaco.
- BALCELLS, ENRIQUE and VERICAD, J. R. (1965): «Fauna mastozoológica de las Pitiusas». In *Boletín de la Real Sociedad Española de Historia Natural (Biología)*. Madrid. 63. 233-264.
- CASTELLÓ GUASCH, JOAN (1971): «Sa rata pinyada». In *El Pitiüso. Almanaque para Ibiza y Formentera. 1971*, Palma, Alfa, 25. Va sense signar.
- (1978): «Formentera y las ratas». In *El Pitiüso 1978*, Palma, Alfa, 23. Sobre la campanya de desratització.
- (1979): «Defensa de la naturaleza: el erizo, formidable carro de combate en la luchas antiinsectos». In *El Pitiüso. Almanaque para Ibiza y Formentera. 1979*, Palma, Alfa, 30-31. Va sense signar.
- DELIBES, MIGUEL (1977): «Sobre las Ginetas de la Isla de Ibiza (Genetta genetta isabellae, n.ssp.)». In *Doñana. Acta Vertebrata*. Sevilla. 4. 139-160.
- (1987): «La caza del conejo con podencos». In *Anuario de Ibiza y Formentera. V. 1987*, Eivissa, Mariano Productions. Imp. Ibosim S.A., 141-153.
- ESTE, MARGARET D' (1944): «Los perros de caza ibicencos, descendientes de los famosos perros egipcios». In *Ibiza. Sociedad Cultural y Artística Ebusus*. Eivissa. Any I, 3. 41. De *With a Camara in Majorca* de Margaret d'Este. New York-Londres, 1907.
- GOSÁLBEZ, J. (1985): VID.: Alcover Tomàs, Josep A. - Gosálbez, J. - Orsini, Ph. (1985).
- KAHMANN, H. (1980): VID.: Alcover Tomàs, Josep Antoni - Kahmann, H. (1980).
- KAHMANN, H. and LAU, G. (1972): «Der Gartenschläfer “Elyomis quercinus Thomas 1925” von der Insel Formentera (Lebensführung)». In *Veröffentlichungen der Zoologischen Staatssammlung München*. München. 16. 29-49.
- KAHMANN, H.; SANS-COMA, V. (1977): «Die Waldmaus (Apodemus) der Pityuseninsel Formentera». *Säugetierkundliche Mitteilungen*. München. 25 (1). 35-43.
- KÖNIG, C. (1957): «Zur Kenntnis der Kleinsäugerfauna von Ibiza (Balearn)». *Säugetierkundliche Mitteilungen*. München. 6 (2). 62-67.
- (1958): «Zur Kenntnis der Kleinsäugtiere von Ibiza (Balearn)». *Säugetierkundliche Mitteilungen*. München. 6. 62-67.
- LAU, G. (1972): VID. KAHMANN, H.; LAU, G. (1972).
- MOYÀ-SOLÀ, S. (1984): VID. AGUSTÍ, J.; ALCOVER TOMÀS, JOSEP A.; MOYÀ-SOLÀ, S.; PONS-MOYÀ, J. (1984).
- MUNTANER, JORDI (1986): VID. ALCOVER TOMÀS, JOSEP ANTONI; MUNTANER, JORDI (1986).
- ORSINI, PH. (1985): VID. ALCOVER TOMÀS, JOSEP ANTONI; GOSÁLBEZ, J.; ORSINI, PH. (1985).

- PEDRO MARÍ, ANTONIO (1989): «El conejo». *La Voz de Ibiza*. Suplement del *Diario de Ibiza*. Eivissa. 34. 8 (23-IV-1989). 37.
- (1989): «El erizo». *La Voz de Ibiza*. Suplement del *Diario de Ibiza*. Eivissa. 29 (19-III-1989). 45.
- (1989): «La gineteta». *La Voz de Ibiza*. Suplement del *Diario de Ibiza*. Eivissa. 32 (9-IV-1989). 45.
- (1989): «La musaraña». *La Voz de Ibiza*. Suplement del *Diario de Ibiza*. Eivissa. 36 (14-V-1989). 37.
- (1992): «El ca eivissenc a les Pitiüses». *El Pitiús 1992*. Eivissa, Institut d'Estudis Eivissencs, 77-78.
- (1993): «Els animals autòctons i la seva recuperació». *El Pitiús 1993*. Eivissa, Institut d'Estudis Eivissencs, 84-86.
- PLANELLÉS CARDONA, MARIANO (1987): «El podenco ibicenco en peligro de extinción». *Anuario de Ibiza y Formentera*. V. Eivissa, Mariano Productions. Imp. Ibosim S.A., 141-144.
- PONS MOYA, J. (1984): VID. AGUSTÍ, J.; ALCOVER TOMÀS, JOSEP A.; MOYÀ-SOLÀ, S.; PONS-MOYÀ, J. (1984).
- ROMERO, JOSÉ MIGUEL (1997): «Gatos “caníbales” en Formentera». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any III, 149 (17/23-XI-1997). 15.
- ROSSELLÓ CASTELLÓ, AGUSTÍ (1978): «Formentera y las ratas». *El Pitiuso. Almanaque para Ibiza y Formentera*. 1978. Palma, Alfa, 23. Publicat al *Diario de Ibiza*, 2-XII-1971.
- S. A. (1987): «El podenco ibicenco en peligro de extinción». *Anuario de Ibiza y Formentera V. 1987*. Eivissa, Mariano Productions, 141-144.
- (1995): «La triste muerte de una gineteta». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any I, 47 (4/10-XII-1995). 16.
- SANS-COMA, V. (1977): VID. KAHMANN, H.; SANS-COMA, V. (1977).
- VERICAD, J. R. (1965): VID. BALCELLS, ENRIQUE; VERICAD, J. R. (1965).

8.3. FAUNA MARINA

- BALLESTEROS, M.; CASTELLÓ ESCANDELL, JOSÉ; GALLÉS, M.; SARDÀ, R. (1987): *Invertebrados algúcolos marinos de las islas Pitiusas*. Eivissa, Consell Insular d'Eivissa i Formentera, 96.
- BROTONS, J. M.; COLL MONTSERRAT, J.; MORANTA, J.; MORENO, I.; REÑONES, O.; ROCA, I. (1994): *Seguimiento de los arrecifes artificiales de Santa Eulalia (Isla de Ibiza) y de las Playas de Tramuntana y Migjorn (Isla de Formentera)*. Palma, inèdit. Direcció General de Pesca i Cultius Marins. És la memòria d'investigació dels autors.
- CASTELLÓ ESCANDELL, JOSÉ (1987): VID. BALLESTEROS, M.; CASTELLÓ ESCANDELL, JOSÉ; GALLÉS, M.; SARDÀ, R. (1987).
- CASTELLÓ GUASCH, JOAN (1947): «Apunts. Fauna marina». *El Pitiuso. Almanaque para Ibiza y Formentera*. 1947. Palma, Imp. F. Ferrer, 10. Va sense signar.
- (1951): «La púrpura». *El Pitiuso. Almanaque para Ibiza y Formentera*. 1951. Palma, Imp. F. Ferrer, 9-10. Va sense signar.
- (1952): «Del mar». *El Pitiuso. Almanaque para Ibiza y Formentera*. 1952. Palma, Alfa, 11. Va sense signar.
- (1961): «La lubina». *El Pitiuso. Almanaque para Ibiza y Formentera*. 1961. Palma, Alfa, 3.
- (1962): «El sorell». *El Pitiuso. Almanaque para Ibiza y Formentera*. 1962. Palma, Alfa, 6.
- (1964): «Del mar. El salmonetes». *El Pitiuso. Almanaque para Ibiza y Formentera*. 1964. Palma, Alfa, 2. Va sense signar.
- (1967): «Del mar. El rodaballo». *El Pitiuso. Almanaque para Ibiza y Formentera*. 1967. Palma, Alfa, 13. Va sense signar.
- (1968): «Del mar. La Alatxa». *El Pitiuso. Almanaque para Ibiza y Formentera*. 1968. Palma, Alfa, 12. Va sense signar.
- (1969): «Del mar. El pulpo». *El Pitiuso. Almanaque para Ibiza y Formentera*. 1969. Palma, Alfa, 6-7. Va sense signar.
- (1971): «La estrella de mar». *El Pitiuso. Almanaque para Ibiza y Formentera*. 1971. Palma, Alfa, 22. Va sense signar.
- (1973): «Del mar. La sepia». *El Pitiuso. Almanaque para Ibiza y Formentera*. 1973. Palma, Alfa, 30. Va sense signar.
- CASTELLÓ, JOSEP (1978): «Del mar. Sa Ratjada». *El Pitiuso. Almanaque para Ibiza y Formentera*. 1978. Palma, Alfa, 30.
- (1979): «Del mar. Crustáceos». *El Pitiuso. Almanaque para Ibiza y Formentera*. 1979. Palma, Alfa, 20-21.
- CASTELLÓ ORVAY, FRANCISCO (1965): «Del mar: La Cranca (Maia)». *El Pitiuso. Almanaque para Ibiza y Formentera*. 1965. Palma, Alfa, 13
- (1966): «La gallineta». *El Pitiuso. Almanaque para Ibiza y Formentera*. 1966. Palma, Alfa, 8.
- (1970): «Del mar: Roja y rascasa». *El Pitiuso. Almanaque para Ibiza y Formentera*. 1970. Palma, Alfa, 5.

- (1971): «Presencia de “I. rissoi” en las costas de Mallorca e Ibiza». *Publicaciones del Instituto de Biología Aplicada*. Barcelona. 50. 41-48.
- (1972): «Del mar: El boga-marí». *El Pitiüso. Almanaque para Ibiza y Formentera*. 1972. Palma, Alfa, 4.
- (1974): «Del mar: El delfín». *El Pitiüso. Almanaque para Ibiza y Formentera*. 1974. Palma, Alfa, 21-22. Va sense signar.
- (1975): «Del mar: El llavió». *El Pitiüso. Almanaque para Ibiza y Formentera*. 1975. Palma, Alfa, 29.
- (1976): «Del mar: La mussola y el caçó». *El Pitiüso. Almanaque para Ibiza y Formentera*. 1976. Palma, Alfa, 24.
- (1977): «Del mar: El gerret». *El Pitiüso. Almanaque para Ibiza y Formentera*. 1977. Palma, Alfa, 23.
- COLL MONTSERRAT, J. (1994): VID. BROTONS, J.; COLL MONSERRAT, J.; MORANTA, J.; MORENO CASTILLO, I.; REÑONES, O.; ROCA, I. (1994).
- DELAROCHE, T. (1809): «Observations sur les poissons recueillis dans un voyage aux îles Baléares et Pityuses». *Annals du Museum d'Histoire Naturelle*. París. XIII, 98-122 i 313-361.
- ESTARELLAS, JAUME ET ALII (1987): *Invertebrados algüícolas marinos de las Islas Pitiüses*. Eivissa, Consell Insular d'Eivissa i Formentera, 94.
- GALLÉS, M. (1987): VID. BALLESTEROS, M.; CASTELLÓ, J.; GALLÉS, M.; SARDÀ, R. (1987).
- HIERRO, PILAR F. (1989): «Buques y mapas para conocer las profundidades de nuestro mar». *La Voz de Ibiza*. Suplement del *Diario de Ibiza*. Eivissa. 26 (26-II-1989). 30-33.
- MARGALEF, RAMON (1951): «Materiales para la hidrobiología de la isla de Ibiza». *Instituto de Biología Aplicada*. Madrid. VIII. 5-70 + 6 figs.
- MOLINIER, R. (1954): «Première contribution à l'étude des peuplements marins superficiels des îles Pityuses (Baléares)». *Vie et Milieu*. Banyuls sur Mer. 3 (2). 226-242.
- MORANTA, J. (1994): VID. BROTONS, J.; COLL, J.; MORANTA, J.; MORENO, I.; REÑONES, O.; ROCA, I. (1994).
- MORENO, I. (1994): VID. BROTONS, J.; COLL, J.; MORANTA, J.; MORENO, I.; REÑONES, O.; ROCA, I. (1994).
- REÑONES PEREZ, O. (1994): VID. BROTONS, J.; COLL, J.; MORANTA, J.; MORENO, I.; REÑONES, O.; ROCA, I. (1994).
- RIEHL, R. (1978): «Zur Fischfauna von Ibiza, Balearen (Pisces)». *Senckenbergiana Biologica*. Wissenschaftliche Mitteilungen Senckenbergischen Naturforschenden Gesellschaft. Frankfurt. 59. 173-182.
- ROCA, I. (1994): VID. BROTONS, J.; COLL, J.; MORANTA, J.; MORENO, I.; REÑONES, O.; ROCA, I. (1994).
- SARDÀ, R. (1987): VID. BALLESTEROS, M.; CASTELLÓ, J.; GALLÉS, M.; SARDÀ, R. (1987).

9. HISTÒRIA

9.1. HISTÒRIA GENERAL

- BARBERO GARCÍA, ADRIANO (1984): *En la isla del dios Bes: historia y leyenda de Ibiza*. Eivissa, Espasa-Calpe, 218.
- GORDILLO COURCIÈRES, JOSÉ LUIS (1981): *Formentera. Historia de una isla*. València, Albatros Ediciones, 345.
- JOAN MARÍ, BERNAT (1997): *Història d'Eivissa*. Eivissa, Ed. Mediterrània. Col·lecció Estel, n. 96. N'hi ha una edició en castellà i una altra en alemany, de 1998, 94 pp.
- MACABICH LLOBET, ISIDORO (1945): «Historia elemental de Ibiza». *Ibiza*. Sociedad Cultural y Artística Ebusus. Eivissa. Any II, 16. 246-261.
- (1952): «Formentera». *Hispania*. CSIC. Instituto Jerónimo de Zurita. XII, XLIX. 568-589. Reproduït a: MACABICH, I.: *Historia de Ibiza*. Palma, Daedalus, T. I. pp. 115-132.
- (1953): *Breve historia de Ibiza*. Palma, Panorama Balear. Monografias de Arte, Vida, Literatura y Paisaje. N. 25, 20.
- (1966-1967): *Historia de Ibiza*. Palma, Editorial Daedalus, 4.
I: 550: «Antigüedad. Feudalismo. Crónicas Siglos XII-XVIII».
II: 368: «Crónicas. Siglo XIX».
III: 398: «Corso. Santa María la Mayor».
IV: 494: «Costumbrismo».
Al vol. I hi ha una introducció de Joan Pons i Marquès.
- MARÍ CARDONA, JOAN (1980): *Les Illes Pitiüses. Formentera*. Palma, Fundació Bartomeu March.

- (1983): *Illes Pitiüses, III: Formentera*. Vila d'Eivissa, Institut d'Estudis Eivissencs. 520 + 3 pl.
- (1994): *Formentera. Documentació i paisatges*. Eivissa, Institut d'Estudis Eivissencs, 220.
- PRATS GARCIA, ERNEST (1991): *Historia d'Eivissa i Formentera*. Eivissa, *Diario de Ibiza*, 336. Es publicà en 29 fascicles.
- ROBELLO VASCÓN, FRANCISCO (1848): *Refutación al libelo infamatorio que con el título "Descripción de la isla de Ibiza" escribió D. Pedro López Villanueva*. Eivissa, García.

9.2. PREHISTÒRIA I HISTÒRIA ANTIGA. ARQUEOLOGIA

9.2.1. OBRES GENERALS

- BARCELÓ DE MATUTE, ELENA ET ALII (1976): *Eivissa antiga*. Barcelona, Ed. Vicens Vives, 136.
- COSTA RIBAS, BENJAMÍ; FERNÁNDEZ GÓMEZ, JORDI H. (1990): «El patrimonio arqueológico de las islas Pitiusas, consideraciones en torno a la problemática de su defensa y conservación». *Actes del primer congrés El nostre patrimoni cultural: base jurídica per a la seva defensa (Palma 1990)*. Palma, Societat Arqueològica Lul·liana, 46. 279-297.
- (1992): «Les Illes Pitiüses: De la Prehistòria a la fi de l'època púnica». *X Jornades d'Estudis Històrics Locals. La Prehistòria de les Illes de la Mediterrània occidental. (Palma de Mallorca, 29-31 d'Octubre de 1991)*. Palma, Institut d'Estudis Balearics, 277-355.
- FERNÁNDEZ GÓMEZ, JORDI H. (1973): *Aportación al mapa arqueológico de Ibiza (Balears)*. Barcelona, inèdit. És la tesi de llicenciatura de l'autor presentada el 1973 a la Universitat de Barcelona.
- (1990): VID. COSTA RIBAS, BENJAMÍ; FERNÁNDEZ GÓMEZ, JORDI H. (1990).
- (1992): VID. COSTA RIBAS, BENJAMÍ; FERNÁNDEZ GÓMEZ, JORDI H. (1992).
- FERRER FERRER, JOANA M. (1994): «Algunes incògnites de sa nostra història». *El Pitiús. 1994*. Eivissa, Institut d'Estudis Eivissencs, 104-105.
- J. R. (1996): «Arqueòlogos a la greña». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any II, 94 (18-X/3-XI-1996). 17.
- JORNADAS (1991): I. V — *de Arqueología Fenicio-púnica. Eivissa, 1986-1989*. Eivissa, Treballs del Museu Arqueològic d'Eivissa i Formentera, n. 24, 259.
- (1992): VI — *de Arqueología Fenicio-púnica. Eivissa, 1991. Producciones artesanales fenicio-púnicas*. Eivissa, Treballs del Museu Arqueològic d'Eivissa i Formentera, n. 27, 87.
- (1993): VII — *de Arqueología Fenicio-púnica. Eivissa, 1992. Numismática hispano-púnica. Estado de la investigación*. Eivissa, Treballs del Museu Arqueològic d'Eivissa i Formentera, n. 31, 168.
- (1994): VIII — *de Arqueología Fenicio-púnica. Eivissa, 1993. Cartago, Gadir, Ebusus y la influencia púnica en los territorios hispanos*. Eivissa, Treballs del Museu Arqueològic d'Eivissa i Formentera, n. 33, 163.
- (1995): IX — *de Arqueología Fenicio-púnica. Eivissa, 1994. La problemática del infanticidio en las sociedades fenicio-púnicas*. Eivissa, Treballs del Museu Arqueològic d'Eivissa i Formentera, n. 35, 90.
- JUNTA DE MUSEUS DE BARCELONA (1922): *Memòria sucinta de la tasca acompleta per la — en el trieni MCMXIX-MCMXXII*. Barcelona, Adquisició de la col·lecció d'antiguitats eivissenques de José Costa i Ferrer.
- MACABICH LLOBET, ISIDORO (1957): *Historia de Ibiza. I. Antigüedad*. Eivissa, Instituto de Estudios Ibicencos, 192 + X làms.
- MAÑÁ DE ANGULO, JOSÉ M. (1961): «Trayectoria histórico-arqueológica de la antigua Ibiza». *BCOCINP*. Palma. LXIII, 630. 10-16.
- (1962): «Notas arqueológicas sobre Formentera». *Memorias de los Museos Arqueológicos Provinciales*, Madrid, XIII.
- (1984): *Sobre arqueología ebusitana*. Eivissa, Treballs del Museu Arqueològic d'Eivissa i Formentera. n. 12. 174. Homenatge a l'autor amb motiu del XXè aniversari de la seva mort. Aplec de diferents articles seus publicats des de 1945 a 1965. Conté:
1945: «Presencia cartaginesa en las costas de Ibiza».
1947: «Las figuras acampanadas de la cueva des Cuyeram (Ibiza)».
1948: «Huevos de avestruz cartagineses con decoración pintada o grabada».
1948: «Excavaciones arqueológicas en el Puig des Molins (Ibiza). Campaña de 1946, 1948».
1948: «Epigrafía Ibérica en Ibiza».
1949-1950: «El Museo Arqueológico de Ibiza. Breve sinopsis».
1951: «Actividades arqueológicas en Ibiza y Formentera (1950-1951)».
1951: «Sobre tipología de ánforas púnicas».
1953: «Puig des Molins (Ibiza)».

- 1953: «Dos lápidas árabes de Formentera».
- 1956: «Isla Plana (Ibiza)».
- 1956: «Notas arqueológicas de Formentera».
- 1961: «Trayectoria histórico-arqueológica de la antigua Ibiza».
- 1961: «La capilla de Santa Inés I i II».
- 1962: «El Museo de las Pitiusas. Los estudios arqueológicos en torno a Ibiza».
- 1964: «Informe sobre la excavación arqueológica en la Bahía de San Antonio Abad de Ibiza».
- 1964: «El Museo Arqueológico de Ibiza».
- 1965: «Informe sobre la segunda fase de la excavación arqueológica realizada en aguas de la Bahía de San Antonio Abad de Ibiza».
- PÉREZ CABRERO, ARTURO (1911): *Ibiza arqueológica*. Barcelona, Gráfico Thomas, 56. Es reproduí al *Correo de Mallorca*. Palma, febrer de 1911.
- (1913): *Arqueologia ebusitana. Artículos publicados en la revista "Museum"*. Barcelona, Tip. l'Avenç, 26 + gravats.
- (1913): «Ibiza arqueológica». *Museum*. Establecimiento Gráfico Thomas. Barcelona. III, 136-144.
- 1913-1914): «Exposició d'objectes procedents d'Ibiza». *Anuari de l'Institut d'Estudis Catalans*. Barcelona. V, 880-915.
- PLANAS, FRANCISCO (1960): «Las islas del mar». *Estudios Eclesiásticos*. 34. 569-576. N'hi ha una separata.
- RAMON TORRES, JOAN (1984): *Exposició de documents arqueològics. Els monuments antics de Formentera* (Catàleg). Eivissa, Consell Insular d'Eivissa i Formentera, 16.
- (1985): *Els monuments antics de les illes Pitiüses*. Eivissa, Consell Insular d'Eivisa i Formentera.
- (1985): *Guía històrico-arqueológica. Els monuments antics de les Illes Pitiüses*. Eivissa, Conselleria de cultura del Consell Insular de Eivissa i Formentera. 147.
- RIERA, JOSEP (1997): «Joan Roman i Calbet, pioner de la investigació arqueològica». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any III, 108 (3/9-II-1997). 24.
- ROMAN CALVET, JUAN (1906): *Los nombres e importancia arqueológica de las Islas Pythiusas*. Barcelona, Tipografia L'Avenç, 342+ LXXVI làms. + 1 mapa. Pitiüses Arqueologia.
- S. A. (1987): «El auge de la arqueologia pitiüsa». *Anuario de Ibiza y Formentera V. 1987*. Eivissa, Mariano Productions, 89-90.
- (1989): «Arqueología, un pasado pendiente». *La Voz de Ibiza*. Suplement del *Diario de Ibiza*. Eivissa. 22 (29-I/4-II-1989). 30-37.
- (1998): «El Consell monopoliza la arqueología ibicenca». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any IV, 168 (30-III/5-IV-1998). 12-13.

9.2.2. ELS MATERIALS

9.2.2.1. EL MUSEU ARQUEOLÒGIC

- ALMAGRO GORBEA, MARIA JOSÉ (1969): *Guía de la necrópolis y Museo Monográfico del Puig des Molins (Ibiza)*. Madrid, Ministerio de Educación y Ciencia. Dirección General de Bellas Artes, Guía de los Museos de España, XXXV, 82 + XXXII.
- COSTA RIBAS, BENJAMÍ; FERNÁNDEZ GÓMEZ, JORDI H. (1995): *Ibiza y Formentera, de la prehistoria a la época islámica: Guía para la visita del Museo Arqueológico*. Eivissa, AMAEF. 144. Versions a l'anglès, alemany, el francès i l'italià.
- FERNÁNDEZ GÓMEZ, JORDI H. (1982): «Las actividades del Museo Arqueológico». *Anuario de Ibiza y Formentera. I*. Eivissa, Mariano Productions. Imp. Ibosim SA, 106-107.
- (1995): VID. COSTA RIBAS, BENJAMÍ; FERNÁNDEZ GÓMEZ, JORDI H. (1995).
- FERNÁNDEZ GÓMEZ, JORDI H.; MALUQUER DE MOTES NICOLAU, JUAN; PICAZO GURINA, MARÍNA (1987): *Musée d'Eivissa*. Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, 29 + 76pp. de làms. Corpus Vasorum Antiquorum. Espagne.
- FITA COLOMER, FIDEL (1907): «El Museo Arqueológico de Ibiza». *Boletín de la Real Academia de la Historia*. Madrid. LI, 69. De LÓPEZ ESTRADA, F.: *Embajada a Tamorlan*, Madrid, 1782, pp. 28-29.
- LLOBET, JUAN (1942): «Museo Arqueológico de Ibiza». *Memoria de los Museos Arqueológicos Provinciales. 1941*. Madrid, 94-95.
- MAÑÁ DE ANGULO, JOSÉ M. (1945): «Proyecto de un Museo Arqueológico de Ibiza». Madrid. *Memoria de los Museos Arqueológicos Provinciales. 1944*, V, 50-55.
- (1946): «Museo Arqueológico de Ibiza (Baleares). Actividad del Museo durante 1945». Madrid. *Memoria de los Museos Arqueológicos Provinciales. 1945*, VI, 10-14.

- (1950): «El Museo Arqueológico de Ibiza. Breve sinopsis». *Ibiza*. Sociedad Cultural y Artística Ebusus. Eivissa. Any VI, 29. 486-488.
- (1950): «Museo Arqueológico de Ibiza. Adquisiciones». *Memorias de los Museos Arqueológicos Provinciales. 1948-1949*. Madrid, IX-X.
- (1956): «Museo Arqueológico de Ibiza: Notas arqueológicas sobre Formentera». *Memorias de los Museos Arqueológicos Provinciales 1952-53*. Ministerio de Educación Nacional XIII, XIV, Madrid, 12-16.
- (1957): *Guía del Museo Arqueológico de Ibiza*. Eivissa, 32 + XVIII làms.
- (1962): *El Museo de las Pitiusas. Los estudios arqueológicos en torno a Ibiza*. Lealtad. Palma. 83. 28-31.
- (1964): «El Museo Arqueológico de Ibiza». *BCOCINP*. Palma. LXVI, 644-645. 195-198.
- MALUQUER DE MOTES, JUAN (1987): VID. FERNÁNDEZ GÓMEZ, JORDI H.; MALUQUER DE MOTES NICOLAU, JUAN; PICAZO GURINA, MARÍNA (1987).
- PÉREZ CABRERO, ARTURO (1911): *Historia del museo arqueológico de Ibiza*. Barcelona, Tip. L'Avenç, 56.
- PICAZO GURINA, MARÍNA (1987): VID. FERNÁNDEZ GÓMEZ, JORDI H.; MALUQUER DE MOTES NICOLAU, JUAN; PICAZO GURINA, MARÍNA (1987).
- ROMAN CALVET, JUAN (1907): «El Museo Arqueológico de Ibiza». *Boletín de la Real Academia de la Historia*. Madrid. LI, 69-76.
- ROMAN FERRER, CARLOS (1925): «Guía del Museo Arqueológico de Ibiza». Madrid, *Museos Arqueológicos de España*, 441-480.
- X. X. (1942): «El Museo Ebusitano». *Aquí Estamos*. Palma. VII, 81.

9.2.2.2. MATERIAL ARQUEOLÒGIC EN COL·LECCIONS PRIVADES O EN ALTRES MUSEUS

- FERNÁNDEZ GÓMEZ, JORDI H. (1974): «Colección Arqueológica Sainz de la Cuesta». *I Semana Cultural*. Eivissa, Guia dels materials de la col·lecció de Rafael Sainz de la Cuesta.
- GUERRERO AYUSO, VÍCTOR (1984): «Materiales arqueológicos ebusitanos del legado Mulet en la Societat Aequeològica Lul·liana». *BSAL*. Societat Arqueològica Lul·liana. Palma. XL, 838. 39-75.
- MATAMOROS DE VILLA, CONSUELO; ORFILA PONS, MARGARITA (1989): «Las cerámicas púnico-ebusitanas de la colección Lafuente (Mahon-Menorca)». *Saguntum*. València. 22. 291-301.
- ORFILA PONS, MARGARITA (1989): VID. MATAMOROS DE VILLA, CONSUELO; ORFILA PONS, MARGARITA (1989).
- RIERA, JOSEP (1995): «Una parte importante del patrimonio arqueológico está en manos privadas». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any I, 14 (24/30-IV-1995). 4-5.
- (1995): «Uno de los hallazgos arqueológicos mas importantes de las Pitiusas está en Alicante». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any I, 11 (3/9-IV-1995). 19.
- (1997): «Vives y Esudero i el saqueig del patrimoni arqueològic». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any III, 121 (5/11-V-1997). 24.
- S. A. (1967): *Colección de Antigüedades Ibicencas Sainz de la Cuesta*. Museo Arqueológico Nacional, 1967. Madrid, Ministerio de Educación y Ciencia. Dirección General de Bellas Artes.
- VENTO MIR, ENRIQUETA (1983): «Els materials d'Eivissa pertanyents a la Col·lecció Martí Esteve». *Butlletí d'Informació Municipal*. València. 59. 10-11.
- (1985): *Colección Martí Esteve. Materiales procedentes de Ibiza*. València, Ayuntamiento de València, Arqueologia 4, 159.

9.2.2.3. EXCAVACIONES

- ALMAGRO GORBEA, MARIA JOSÉ (1967): «Excavaciones Arqueológicas en Ibiza: I. Estela de Can Rafalet». *Excavaciones Arqueológicas en España*. 56.
- ASTRUC, MIRIAM (1954): «Fouilles à Ibiza (Baléares)». *Revue Archéologique*. París. XLIII. 233.234.
- (1956): «Fouilles à Ibiza (Baléares)». *Revue Archéologique*. París. XLVII. 228-230.
- COSTA RIBAS, BENJAMÍ; FERNÁNDEZ GÓMEZ, JORDI H.; GURREA BARRICARTE, ROSA; MIGUÉLEZ RAMOS, CRISTINA (1984): *Excavaciones de urgencia en Eivissa*. *Excavaciones arqueológicas en la Cl. León, 10-12 (de Vila)*. Eivissa, 31+8 figs.
- FERNÁNDEZ GÓMEZ, JORDI H.; RAMON TORRES, JOAN (1980): «Descubrimiento y excavación de un silo púnico por miembros del Museo de Ibiza». *Diario de Ibiza*. 10-IX-1980.
- FERNÁNDEZ GÓMEZ, JORDI H.; GÓMEZ BELLARD, CARLOS; GURREA BARRICARTE, ROSA (1983): «Excavacions arqueològiques a la ciutat d'Eivissa». *Eivissa*. Institut d'Estudis Eivissencs. Vila d'Eivissa. III època, 14. 7 (51) - 9 (53).
- FERNÁNDEZ GÓMEZ, JORDI H. (1984): VID. COSTA RIBAS, BENJAMÍ; FERNÁNDEZ GÓMEZ, JORDI H.; GURREA BARRICARTE, ROSA; MIGUÉLEZ RAMOS, CRISTINA (1984).

- GÓMEZ BELLARD, CARLOS (1983): VID. FERNÁNDEZ GÓMEZ, JORDI H.; GÓMEZ BELLARD, CARLOS; GURREA BARRICARTE, ROSA (1983).
- GURREA BARRICARTE, ROSA (1983): VID. FERNÁNDEZ GÓMEZ, JORDI H.; GÓMEZ BELLARD, CARLOS; GURREA BARRICARTE, ROSA (1983).
- (1984): VID. COSTA RIBAS, BENJAMÍ; FERNÁNDEZ GÓMEZ, JORDI H.; GURREA BARRICARTE, ROSA; MIGUÉLEZ RAMOS, CRISTINA (1984).
- HAUSSMANN, RAOUL (1940): «Nouvelles découvertes archéologiques à Ibiza». *Revue Archéologique*. París. XVI, VI-XII. 159-164.
- MAASS-LINDEMANN, GERTA; SCHULZ, HORST DIETER (1997): *Prospecciones geo-arqueológicas en las costas de Ibiza*. Eivissa, Treballs del Museu Arqueològic d'Eivissa i Formentera. N. 38, 62.
- MAÑÁ DE ANGULO, JOSÉ M. (1951): «Actividades arqueológicas en Ibiza y Formentera (1950-1951)». *Archivo Español de Arqueología*. XXIV, 83-84. 245-246.
- (1953): «Excavaciones arqueológicas de 1950». *Ibiza*. Instituto de Estudios Ibicencos. Eivissa. II época, (Any I) 1. 34-35. Signat J. M. M.
- MAÑÁ DE ANGULO, JOSÉ M.; VILAR SANCHO, BENITO (1962): «Informe sobre la excavación arqueológica en la Bahía de San Antonio Abad de Ibiza». *Noticiero Arqueológico Hispánico*. Madrid. VI, Cuadernos 1-3 (1962). 177-188 + làms. L-LIV.
- MAÑÁ DE ANGULO, JOSÉ M.; VILAR SANCHO, ANTONIO (1963): «Informe de la segunda fase de la excavación arqueológica realizada en aguas de la Bahía de San Antonio Abad de Ibiza». *Noticiero Arqueológico Hispánico*. Madrid. VII, Cuadernos 1-3 (1963). 188-194 + làms XLIV-LI.
- MIGUÉLEZ RAMOS, CRISTINA (1984): VID. COSTA RIBAS, BENJAMÍ; FERNÁNDEZ GÓMEZ, JORDI H.; GURREA BARRICARTE, ROSA; MIGUÉLEZ RAMOS, CRISTINA (1984).
- RAMON TORRES, JOAN (1980): VID. FERNÁNDEZ GÓMEZ, JORDI H.; RAMON, JUAN (1980).
- (1981): «Excavación de un silo púnico en la C/ F. Escanellas». *Diario de Ibiza*. Eivissa. 26-II-1981.
- SCHULZ, HORST DIETER (1997): VID. MAASS-LINDEMANN, GERTA; SCHULZ, HORST DIETER (1997).
- ROMAN FERRER, CARLOS (1918): *Excavaciones en Cala d'Hort. Ibiza (Baleares). Memoria de los resultados obtenidos en las excavaciones y exploraciones practicadas en el año 1917*. Madrid, Junta Superior de Excavaciones y Antigüedades, 20. N'hi ha una separata feta a Madrid, 1918, 22 pp. + 6 làms.
- (1920): «Excavaciones en diversos lugares de la Isla de Ibiza. Memoria de los resultados obtenidos en las excavaciones practicadas en 1918». Madrid, *Memorias de la Junta Superior de Excavaciones y Antigüedades*, 28, 14 + 3 làms.
- (1921): «Excavaciones en diversos lugares de la Isla de Ibiza. Memoria de los resultados obtenidos en las excavaciones practicadas en los años 1919-1920». Madrid, *Memorias de la Junta Superior de Excavaciones y Antigüedades*, 43, 30 + 9 làms.
- (1922): «Excavaciones en diversos lugares de la Isla de Ibiza. Memoria de los resultados obtenidos en las excavaciones practicadas en 1921». Madrid, *Memorias de la Junta Superior de Excavaciones y Antigüedades*, 46, 32+9 làms.
- (1923): «Excavaciones en Ibiza. Memoria de los resultados obtenidos en las excavaciones practicadas en 1922». Madrid, *Memorias de la Junta Superior de Excavaciones y Antigüedades*, 58, 32+11 làms.
- (1924): «Excavaciones en Ibiza. Memoria de los resultados obtenidos en las excavaciones practicadas en 1923». Madrid, *Memorias de la Junta Superior de Excavaciones y Antigüedades*, 68, 48 + 11 làms.
- (1925): «Excavaciones en 1924 en el Puig des Molins». Madrid, *Memorias de la Junta Superior de Excavaciones y Antigüedades*, 8.
- (1926): «Excavaciones en Ibiza. Memoria de los resultados obtenidos en las excavaciones practicadas en 1924». Madrid, *Memorias de la Junta Superior de Excavaciones y Antigüedades*, 80, 34 + 5 làms.
- (1927): «Excavaciones en Ibiza. Memoria de los resultados obtenidos en las excavaciones practicadas en 1925». Madrid, *Memorias de la Junta Superior de Excavaciones y Antigüedades*, 91, 23+5 làms.
- S. A. (1907): «Troballes a Ibiça». *Anuari de l'Institut d'Estudis Catalans*. Barcelona, 471.
- (1908): «Excavacions a Ibiça». *Anuari de l'Institut d'Estudis Catalans*. Barcelona, II. 555-557.
- SCHULZ, HORST DIETER (1997): VID. MAASS-LINDEMANN, GERTA; SCHULZ, HORST DIETER (1997).
- VILAR SANCHO, BENITO (1962): VID. MAÑÁ DE ANGULO, JOSÉ M.; VILAR SANCHO, BENITO (1962).
- (1963): VID. MAÑÁ DE ANGULO, JOSÉ M.; VILAR SANCHO, BENITO (1963).

9.2.2.4. ARQUEOLOGIA SUBMARÍNA

- ALMAGRO GORBEA, MARIA JOSÉ (1969): «Hallazgos arqueológicos submarinos en la Isla de Ibiza». *Trabajos de Prehistoria*. Madrid. 26. 349-355 + 2 làms.

- CAMPANY, FRANCISCO (1971): «Nuevo yacimiento submarino en aguas de Ibiza». *Actas del III Congreso Internacional de Arqueología Submarina. Barcelona, 1961*. Bordighera, Instituto Internacional de Estudios Ligures, 87-90.
- GÁLVEZ MARTÍNEZ, VIRGINIA; MARTÍNEZ DÍAZ, BELÉN (1992): «La carta arqueológica submarina de Ibiza. Informe de las campañas de 1983-1986». *I Seminario de Arqueología Subacuática. 1-31 de Agosto de 1987*. Cartagena, Cuadernos de Arqueología Marítima, 1. 167-176.
- MARTÍNEZ DÍAZ, BELÉN (1992): VID. GÁLVEZ MARTÍNEZ, VIRGINIA; MARTÍNEZ DÍAZ, BELÉN (1992).
- RAMON TORRES, JOAN (1985): «Tagomago 1: Un pecio fenicio del siglo V a.C. en aguas de Ibiza». *VI Congreso Internacional de Arqueología Submarina. Cartagena, 1982*. Madrid, 377-391.

9.2.3. ELS ESTUDIS

9.2.3.1. LA PREHISTÒRIA

- FERNÁNDEZ GÓMEZ, JORDI, H. ET ALII (1987): *Excavaciones en el sepulcro megalítico de Ca Na Costa (Formentera)*. Eivissa, Treballs del Museu Arqueològic d'Eivissa i Formentera, 75.
- FERNÁNDEZ GÓMEZ, JORDI H. (1973): «Nuevo depósito de hachas de bronce en la isla de Formentera». *Pyrenae*. Universitat de Barcelona. 9, Barcelona. 177-183.
- (1974): «Hachas de bronce de Ibiza y Formentera». *VI Symposium de Prehistoria Peninsular. Palma de Mallorca, 1972*. Barcelona, 63-71.
- (1977): «Últimos descubrimientos prehistóricos en la isla de Formentera (Balears)». *XIV Congreso Nacional de Arqueología. Vitoria (1975)*. Zaragoza, Octavio Féles, 471-478.
- (1978): «Ca Na Costa a Formentera, el primer monument megalític de les Illes Pitiüses». *Rev. Formentera*. Barcelona, Curial, 1. 208-210 + lams. XVII-XVIII.
- (1978): «Formentera salta a la prehistoria». *Historia 16*. Madrid. 25. 59-66.
- (1974): «Excavacions a l'illa de Formentera (Ca Na Costa)». *Eivissa (III època)*. Eivissa. 6. 11 (227).
- (1984): *The Prehistory of Eivissa and Formentera*. In ALCOVER TOMÀS, JOSEP ANTONI; GUERAU DE ARELLANO TUR, CRISTÒFOL; KUHBIER, HEINRICH: *Biogeography and ecology of the Pityusic Islands*. The Hage, Junk Publishers, 565-595.
- FERNÁNDEZ GÓMEZ, JORDI H.; PLANTALAMOR MASSANET, LLUÍS; TOPP, CELIA (1975): «Excavaciones en el sepulcro megalítico de Ca Na Costa (Formentera)». *Mayurqa*. Palma. 15, Palma. 109-138. Separata: *Estudios de Prehistoria Balear*, n. 1.
- (1976): «Ca Na Costa: A megalithic chamber tomb on Formentera, Balearic Islands». *Bulletin Institute of Archeology*. Institut of Archeology. University of London. 13, 139-174.
- (1979): «Recent archeological activities in Ibiza and Formentera». *Bulletin. Institute of Archeology*. University of London. London. 16. 215-231.
- (1988): «Excavaciones en el sepulcro megalítico de Ca Na Costa (Formentera)». *El sepulcro megalítico de Ca Na Costa (Formentera). Parte I*. Eivissa, Treballs del Museu Arqueològic d'Eivissa i Formentera, 19, 7-52.
- FERNÁNDEZ GÓMEZ, JORDI H.; TOPP, CELIA (1984): «Prehistoric activities in the Pithiussae Islands». *Early Settlement in the Western Mediterranean Islands; their Peripheral Areas (The Deya conference of Prehistory. BAR, 1983)*. Oxford, British Archeological Reports, International Series 229. 763-784.
- GÓMEZ BELLARD, CARLOS; SAN NICOLÁS PEDRAZ, M. PILAR (1988): «La Prehistoria de Ibiza y Formentera. Estado actual de investigación». *Trabajos de Prehistoria*. Madrid. 45. 201-228. Pitiüses Arqueologia.
- GÓMEZ BELLARD, FRANCISCO; REVERTE COMA, JOSÉ MANUEL (1988): «Análisis antropológico y paleopatológico de los restos óseos humanos de Ca Na Costa (Formentera)». In *El sepulcro megalítico de Ca Na Costa (Formentera). Parte II*. Eivissa, Treballs del Museu Arqueològic d'Eivissa i Formentera, 19. 55-76.
- LLOBREGAT, E. A. (1974): «Las relaciones con Ibiza en la Prehistoria». *VI Symposium de Prehistoria Peninsular. Palma de mallorca, 1972*. Barcelona.
- MARÍ TUR, JOAN (1972): «Nuevo testimonio de la edad del bronce en Ibiza». *Eivissa*. Institut d'Estudis Eivissencs. Vila d'Eivissa. III època, 1. 7 (7) - 8(8).
- PLANTALAMOR MASSANET, LLUÍS (1975): VID. FERNÁNDEZ GÓMEZ, JORDI H.; PLANTALAMOR MASSANET, LLUÍS (1975).
- (1976): VID. FERNÁNDEZ GÓMEZ, JORDI H.; PLANTALAMOR MASSANET, LLUÍS; TOPP, CELIA (1976).
- (1979): VID. FERNÁNDEZ GÓMEZ, JORDI H.; PLANTALAMOR MASSANET, LLUÍS; TOPP, CELIA (1979).

- (1988): VID. FERNÁNDEZ GÓMEZ, JORDI H.; PLANTALAMOR MASSANET, LLUÍS; TOPP, CELIA (1988).
- REVERTE COMA, JOSÉ MANUEL (1988): VID. GÓMEZ, FRANCISCO; REVERTE, JOSÉ M. (1988).
- (1988): VID. GÓMEZ BELLARD, FRANCISCO; REVERTE COMA, JOSÉ MANUEL (1988).
- S. A. (1996): «4.000 años más viejos. El arqueólogo de Atapuerca (Eudald Carbonell) opina que las Pitiüses estaban habitadas hace 8.000 años». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any II, 63 (25/31-III-1996). 20.
- SAN NICOLÁS PEDRAZ, M. PILAR (1988): VID. GÓMEZ BELLARD, CARLOS; SAN NICOLÁS PEDRAZ, M. PILAR (1988).
- SORÁ BONED, MANUEL (1944): «Restos de la edad del bronce en Ibiza y Formentera». *Ibiza*. Sociedad Cultural y Artística Ebusus. Eivissa. Any I, 2. 18-20.
- TOPP, CELIA (1975): VID. FERNÁNDEZ GÓMEZ, JORDI H.; PLANTALAMOR MASSANET, LLUÍS; TOPP, CELIA (1975).
- (1976): VID. FERNÁNDEZ GÓMEZ, JORDI H.; PLANTALAMOR MASSANET, LLUÍS; TOPP, CELIA (1976).
- (1979): VID. FERNÁNDEZ GÓMEZ, JORDI H.; PLANTALAMOR MASSANET, LLUÍS; TOPP, CELIA (1979).
- (1984): VID. FERNÁNDEZ GÓMEZ, JORDI H.; TOPP, CELIA (1984).
- (1988): VID. FERNÁNDEZ GÓMEZ, JORDI H.; PLANTALAMOR MASSANET, LLUÍS; TOPP, CELIA (1988).
- TRIAS, MIQUEL (1977): «Cova Xives: Troballes prehistòriques a Eivissa». *Endins. Publicació d'Espeleologia*. Comitè Balear d'Espeleologia. Palma. 4. 49-52.

9.2.3.2. LA DOMINACIÓ PÚNICA

- ACQUARD, ENRICO (1973): «Una moneta ibicenca dal tophet di Sulcis». *Rivista Studi Fenici*. Roma. I, 2. 205-206 + làms. LXIV.
- (1983): «Note di glittica punica, 4, Scarabeo di Ibiza». *Archivo Español de Arqueología*. Madrid. 56. 235-236.
- (1986): «Motivi iconografici negli scarabei Ibicenci». In *Los Fenicios en la Península Ibérica*. Barcelona, Editorial Ausa, II. 105-110.
- (1987): «Antichità puniche d'Ibiza: La maschera e l'uovo di struzzo». *Studi di Egitologia e di Antichità Puniche*. Pisa. I. 63-66.
- ALFARO ASINS, CARMEN (1983): «Antiguo hallazgo de moneda en una tumba púnica (Eivissa)». *Homenaje al Prof. Marín Almagro Basch*. Madrid, Ministerio de Cultura, II. 349-357.
- ALMAGRO GORBEA, MARIA JOSÉ (1967): «Una hermosa estela, con inscripción púnica, hallada recientemente en Ibiza». *La Vanguardia*. Barcelona. 18-IX-1967.
- (1970): «Un quemaperfumes en bronce del Museo Arqueológico de Ibiza». *Trabajos de Prehistoria*. Madrid. 27. 191-198 + 2 làms.
- (1978): «Revisión del recipiente de Naucratis de Ibiza». *Trabajos de Prehistoria*. Madrid. 35. 407-413 + 2 làms.
- (1980): *Catálogo de las terracotas de Ibiza del Museo Arqueológico Nacional*. Madrid, Ministerio de Cultura, Museo Arqueológico Nacional. N.3, 152 + LXXX làms.
- (1980): *Corpus de las terracotas de Ibiza*. Madrid, CSIC. Bibliotheca Praehistorica Hispana, XVIII, 332 + CCXV làms.
- ALMAGRO GORBEA, MARIA JOSÉ; FORTUNY, E. DE (1970): «Dos nuevos medallones de oro del Museo Arqueológico de Ibiza». *XI Congreso Nacional de Arqueología*. Mérida, 1968. Zaragoza, 463-469 + 4 làms.
- ALMAGRO GORBEA, MARIA JOSÉ; VILLAR SANCHO, B. (1966): «Sello inédito de madera hallado en el pecio de "Cap Negret" (Ibiza)». *Rivista di Studi Liguri*. Bordighera. XXXII, 3. 323-336.
- ALMAGRO, MARTÍN (1962): «Depósito de La Sabina. Isla de Formentera». *Inventaria Archaeologica*. Madrid. Fasc. 6, E. 12, 1-(1).
- AMO DE LA HERA, MARIANO DEL (1970): «La cerámica campaniense de importación y las imitaciones campanienses en Ibiza». *Trabajos de Prehistoria*. Madrid. 27. 201-244 + VIII làms.
- ANGELO, MARIA CARMELA D' (1992): «Osso decorato con capride da Ibiza». *Saguntum*. València. 25. 191-197.
- ASTRUC, MIRIAM (1950): «Sobre un elemento poco conocido de los ajueres funerarios púnicos». *Cuadernos de Historia Primitiva*. Madrid. V, 1. 57-67.
- (1957): «Empreintes et reliefs de terre cuite d'Ibiza». *Archivo Español de Arqueología*. Madrid. 30, 96. 139-191 + làms. X.
- (1957): «Exotisme et localisme. Étude sur les coquilles d'oeufs d'austruche décorées d'Ibiza». *Archivo de Prehistoria Levantina*. València. VI, 47-122 + làms. IX bis.

- AUBET SEMMLER, MARIA EUGENIA (1973): «Dos marfiles con representación de esfinge de la necrópolis púnica de Ibiza». *Rivista di Studi Fenici*. Consiglio Nazionale delle Ricerche. I, Roma. 59-68.
- BAQUÉS ESTAPÉ, LORENZO (1974): *Escarabeos egipcios de Ibiza*. Ampurias. Barcelona. 36-37. 87-146.
- (1979): «The foundation date of Ibiza from the Egyptian scarabs found there». *Acts First (El Caire, 1976)*. *Schriften zur Geschichte un Kultur des Alten Oriens*. Berlín. 14. 87-94 + làms. III-IV.
- (1979-1980): «Improntas de diez escarabeos egipcios de supuesta procedencia ibicenca». Ampurias. Barcelona. 41-42. 377-390.
- BARCELÓ, PEDRO A. (1985): «Ebusus: ¿Colonia fenicia o cartaginesa?» *Gerion*. Departamento de Historia Antigua. Universidad Complutense. Madrid. 3. 271-282.
- (1985): «El comienzo de la presencia cartaginesa en Ibiza». *Studia Historica*. Ediciones de la Universidad de Salamanca. Salamanca. II-III, 1. 73-80.
- BELTRAN VILAGRASA, PÍO (1950): «Estela ibérica de Ibiza». *Crónica del V Congreso Nacional de Arqueología y V Congreso Arqueológico del Sudeste. Almería 1949*. Cartagena, 209-211.
- (1952): «Estela ibérica de Ibiza». *II Congreso Nacional de Arqueología. Madrid 1951*. Zaragoza, 309-313.
- (1972): *La estela ibérica de Ibiza*. Obra completa. I: Antigüedad, Zaragoza, 409-198. És el mateix del publicat al I Congreso Nacional de Arqueología, 1949, Cartagena 1950.
- BISI, ANNA MARIA (1970): «La coroplastica fenicia d'occidente (con particolare riguardo a quella ibicenca)». In OLMO LETE, G.; AUBET M. A.: *Los fenicios en la Península Ibérica*. Sabadell, Editorial Ausa, 285-294.
- (1973): «Le terracotte figurate di tipo greco-punico di Ibiza. I. Museo del Cau Ferrat a Sitges». *Rivista Studi Fenici*. Roma. I, 1. 69-89.
- (1974): «Le terracotte di tipo italiota e siciliota di Ibiza». *Rivista Magna Grecia*. Cosenza. IX, 3-4.
- (1974): «Le terracotte figurate di tipo greco-punico di Ibiza. II. Museo Archeologico de Barcelona». *Rivista Studi Fenici*. Roma. II, 2. 201-244.
- (1975): «Sull'Iconografia di due terrecotte puniche di Ibiza». *Studi Magrebini*. Napoli. VII, 19-40.
- (1978): «Le terracotte figurate di tipo greco-punico di Ibiza. III. Musei di Ibiza». *Rivista di Studi Fenici*. Roma. VI, 2. 161-226 + làms. XXXII-LIII.
- (1979): «Le terracotte puniche di Ibiza». *Revista Mondo Archeologico*. Corrado Tedeschi Editore. Firenze. 39. 10-13.
- (1984): «Funerary terracottas of Ibiza from Sikeliote Moulds». *Travaux du Centre d'Archéologie Méditerranéenne de l'Académie Polonaise des Sciences. Études et Travaux, XIII*. 26. 14-29.
- BLÁZQUEZ, JOSÉ MARIA (1956): «Pinax fenicio con esfinge y arbol sagrado». *Rev. Zephirus*. Salamanca. VII, 217-228.
- (1964): Coroplástica prerromana del Puig des Molins. *Archivo Español de Arqueología*. Salamanca. XXXVII, 109-110. 40-49 + 2 làms.
- (1964): «Terracota púnica del Puig des Molins en el Museo Arqueológico de Barcelona». *VIII Congreso Nacional de Arqueología. Sevilla-Málaga, 1963*. Zaragoza, 404-405 + 2 làms.
- (1966): «Dios jinete púnico sobre disco de Ibiza». *Rev. Zephirus*. Salamanca. XVII, 101-104 + 1 làm.
- (1971): «Escarabeos de Ibiza». *Rev. Zephirus*. Salamanca 1970-1971. XXI-XXII, 315-319+ 3 làms.
- (1972): «Escarabeos de Ibiza (Balears)». *Omaggio a Fernand Benoit*. Bordighera, Instituto Internazionale di Studi Liguri, I. 327-344.
- (1973): «Terracotas púnicas de Ibiza». *Studi Fenici*. Roma. I, II. 207-214+ làms. LXV-LXVIII.
- (1980): «La colonización cartaginesa en Ibiza». In *Historia de España Antigua*. Madrid, Ed. Cátedra, I: Protohistoria. 563-504.
- BLÁZQUEZ, JOSÉ MARIA; ESCANDELL BONET, BARTOLOMÉ (1960): «Nuevos objetos arqueológicos ebusitanos». *Zephirus*. Seminari d'Arqueologia de Salamanca. XI, 165-177+ 4 làms.
- BOARDMAN, JOHN (1984): *Escarabeos de piedra procedentes de Ibiza*. Madrid, Ministerio de Cultura, Catálogos y Monografías del Museo Arqueológico Nacional. N.8, 103 + XLI làms.
- BONED, FRANCESC; CALAFAT, ANTÒNIA; COSTA RIBAS, BENJAMÍ; GARCÍA, PABLO; RAMON, JOAN (1982): *Un taller de ceràmica d'època tardo-púnica a Can Roja de Baix. Sant Antroni (Eivissa)*. Fonaments. Barcelona. 3. 215-259.
- BOTET SISO, JOAQUÍN (1913): «Notes numismàtiques. Monedes d'Ibiça». *Boletín de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona*. Barcelona. VII, 49. 1-22.
- CALAFAT, ANTÒNIA (1982): VID. BONED, FRANCESC; CALAFAT, ANTÒNIA; COSTA RIBAS, BENJAMÍ; GARCÍA, PABLO; RAMON, JOAN (1982).
- CAMPANER FUERTES, ÁLVARO (1868): «Una moneda inédita de Ebusus». *Memorial Numismático Español*. Barcelona. II, 57-88 + làms. II-III.
- (1876): «Estudio sobre las monedas de Insula Augusta y Ebusus. In DELGADO, A.: *Nuevo método de clasificación de las monedas autónomas de España*. Sevilla, Imp. de J. M. Ariza, II. 437-453. Hi ha una separata de 20 pp. + 2 làms.

- CAMPO, MARTA (1974): «Monedas con leyenda Ebusitanu y E.B.» *Numisma (1973-1974)*. Madrid. 120-125. 145 i segs.
- (1976): *Las monedas de Ebusus*. Barcelona, Asociación Numismática Española.
- (1979): «Circulación monetaria en Ibiza». *I Symposium Numismático de Barcelona*. Barcelona, 111-116.
- (1983): «Las relaciones de Ebusus con el exterior a través de los hallazgos monetarios (S. III-I aC.)» *I Congresso Internazionale di Studi Fenici e Punici (Roma, 5-10 de Novembre de 1979)*. Roma, I. 145-156.
- (1987): «La ceca de Ebusus: Producción y función». *Rythmes de la production monétaire de l'Antiquité à nos jours. (Paris, 10-26, Janvier, 1986)*. Louvain, Numismatica Lovaniensis, 7. 119-132+ làms V.
- (1994): «Las monedas de Ebusus». *VII Jornadas de Arqueología Fenicio-Púnica (Ibiza 1992)*. Eivissa, Treballs del Museu Arqueològic d'Eivissa i Formentera. n. 31, 147-168+1 fig.+ II làms.
- CAMPO, MARTA; COSTA RIBAS, BENJAMÍ and FERNÁNDEZ GÓMEZ, JORDI (1994): *La moneda a l'Eivissa púnica*. Palma, Sa Nostra, 122.
- CASTELLÓ GUASCH, JOAN (1954): «Anfal y el lugar de su nacimiento». *El Pitiüso. Almanaque para Ibiza y Formentera. 1954*. Palma, Imp. F. Ferrer, 2-4. Va sense signar. Tret de les *Miscelánneas* del P. Lluís de Vilafranca.
- COLLANTES PÉREZ-ARDA, ESTEBAN (1978): «Una moneda de Ebusus reacuñada». *Gaceta Numismática*. Barcelona. 51. 18-20.
- COLOMINAS ROCA, JOSÉ (1938): «Les terracuites cartagineses d'Eivissa». Barcelona, Arts Gràfiques Thomàs, Indústria Col·lectivitzada, Monografies d'Art Hispànic, 18 + XLIV làm.
- COSTA RIBAS, BENJAMÍ (1982): VID. BONED, FRANCESC; CALAFAT, ANTÒNIA; COSTA RIBAS, BENJAMÍ; GARCÍA, PABLO; RAMON, JOAN (1982).
- (1994): «Ebusus colonia de los cartagineses. Algunas consideraciones sobre la formación de la sociedad púnico-ebusitana». *VIII Jornadas de Arqueología Fenicio-Púnica (Ibiza 1993)*. Eivissa, Treballs del Museu Arqueològic d'Eivissa i Formentera. n. 33, 75-143.
- (1994): VID. CAMPO, MARTA; COSTA RIBAS, BENJAMÍ; FERNANDEZ GOMEZ, JORDI H. (1994).
- COSTA RIBAS, BENJAMÍ; FERNÁNDEZ GÓMEZ, JORDI H. (1988): «Les Phéniciens à Ibiza». *Dossiers Histoire et Archéologie*. Dijon. 132. 80-81.
- (1990): «Iboshim: Els orígens fenicio-púnics de la ciutat d'Eivissa». *Testimonis de la nostra Història*. Eivissa, Ajuntament d'Eivissa. Regidoria de Cultura, XI-XXIII.
- (1991): «Introducción». *La caída de Tiro y el auge de Cartago. V Jornadas de Arqueología Fenicio-púnica. Eivissa, 1990*. Eivissa, Treballs del Museu Arqueològic d'Eivissa i Formentera, 25. 11-18.
- (1993): *Ibiza en època arcaica (650-475 a.c.): fundación fenícia colonia cartaginesa. Estado actual de la cuestión*. Empúries. Barcelona. 48-50 (1986-89), 254-263.
- (1993): «La forma Eb. 2 de la cerámica púnico-ebusitana». *Homenatge a Miquel Tarradell*. Barcelona, Estudis Universitaris Catalans, 345-366.
- (1994): «YBSHM (Eivissa). Història d'un centre púnic emissor de moneda. La moneda a l'Eivissa Púnica. Palma, Sa Nostra, 11-35.
- (1995): «La arqueología fenicio-púnica en Ibiza: reflexiones sobre noventa años de investigaciones (1903-1993)». *I Fenici: Ieri, oggi, domani, scoperte, progdti. Roma, 3 al 5 -III-1884*. Roma, Academia Nazionale dei Lincei. Consiglio Nazionale delle Ricerche, 375-394.
- (1995): «La cerámica común púnico-ebusitana: formas principales y cronología». *Actes du IIIème Congrès International des Études Phéniciennes et Puniques. Tunis, 11 al 16- XI-1991*. Tunis, Institut National du Patrimoine, II. 10-25.
- (1998): *Ebusus. Ciudades antiguas del Mediterráneo (M. Mayer i I. Roda, eds)*. Barcelona, Institut d'Edicions de la Diputació de Barcelona. En Lunweg.
- COSTA RIBAS, BENJAMÍ; FERNÁNDEZ GÓMEZ, JORDI H.; GÓMEZ BELLARD, CARLOS (1991): «Ibiza fenicia: La primera fase de la colonización de la isla (siglos VII y VI a.C.)». *II Congresso Internazionale di Studi Fenici e Punici (Roma, 9-14, Novembre, 1987)*. Roma, II. 759-795.
- COSTA RIBAS, BENJAMÍ; GÓMEZ BELLARD, CARLOS (1987): «Las importaciones cerámicas griegas y etruscas en Ibiza». *Mélanges de la Casa de Velázquez*. Madrid. XXIII, 31-56.
- COSTA RIBAS, BENJAMÍ; GÓMEZ BELLARD, CARLOS; GÓMEZ BELLARD, FRANCISCO; GRAU ALMERO, ELENA; GURREA BARRICARTE, ROSA; MARTÍNEZ VALLE, RAFAEL (1990): *La colonización fenicia de la Isla de Ibiza*. Madrid, Ministerio de Cultura. Instituto de Conservación y Restauración de Bienes Culturales, Excavaciones Arqueológicas de España. N.157, 209.
- CULICAN, W. (1976): «Baal on an Ibiza Gem.» *Rivista Studi Fenici*. Roma. IV, 1. 57-68 + làms VIII-IX.
- DÍAZ ESTEBAN, J.; RAMON TORRES, JOAN (1978): «Las jarras ebusitanas de la Forma 69. Una pieza con inscripción pintada en tinta y caracteres cursivos tardo-púnicos recuperada en un hipogeo del límite meridional de la necrópolis del Puig des Molins de Ibiza». *Anuario de Filología*. Barcelona, Facultad de Filología. Universidad de Barcelona, 4. 257-282.

- DIES CUSÍ, ENRIQUE; MATAMOROS DE VILLA, CONSUELO (1989): «Introducción al estudio de la arquitectura púnica en Ibiza». *XIX Congreso Nacional de Arqueología (Castellón de la Plana, 1987)*. Zaragoza, I. 599-606.
- (1991): «Introducción al estudio de la arquitectura púnica de Ibiza». *II Congresso Internazionale di Studi Fenici e Punicì (Roma, 9-14 Novembre 1987)*. Saragossa, II. 817-824.
- ESCANDELL BONET, BARTOLOMÉ (1957): «Pervivencia de lo púnico en la Ibiza romana». *Ibiza*. Instituto de Estudios Ibicencos. Eivissa. II època, (Any IV) 4. 1-11.
- (1958): «Problemas históricos en torno a los gymnetas». *Ibiza*. Instituto de Estudios Ibicencos. Eivissa. II època. Any V 5. 1-15.
- (1960): VID. BLÁZQUEZ, J. M.; ESCANDELL BONET, BARTOLOMÉ (1960).
- FAJARNÉS TUR, ENRIQUE (1886): «Cuatro palabras sobre unas osamentas halladas en la Capelleta». *BSAL*. Societat Arqueològica Lul·liana. Palma. I, 40. 2.
- (1887): «Ophiusa y Formentera». *Almanaque Balear el Isleño para 1888*. Palma. Inclòs a l'apèndix III de ROMAN CALVET, JUAN: *Los nombres e importancia arqueològica de las Islas Pythiusas*.
- (1890): «Noticia de algunas monedas halladas en Ibiza». *BSAL*. Societat Arqueològica Lul·liana. Palma. III, 107. 113-114.
- FERBAL CAMPO, LUIS (1928): «Las monedas púnicas de Ibiza con inscripción local». *BSAL*. Societat Arqueològica Lul·liana. Palma. XXII, 578. 181-183.
- (1929): «Monedas antiguas acuñadas en Ibiza». *BSAL*. Societat Arqueològica Lul·liana. Palma. XXII, 579. 204-298.
- FERNÁNDEZ DE AVILÉS, A. (1956): «Cuenco Megárico de Ibiza en el Museo Arqueológico Nacional». *I Congreso Español de Estudios Clásicos*. Madrid, 296-300.
- (1956): «Terracota de Ibiza representando a Dionysos». *IV Congreso Internacional de Ciencias Prehistóricas y Protohistóricas*. Madrid, 1954. Saragossa, 811-814 + 1 lám.
- FERNÁNDEZ GÓMEZ, JORDI H. (1975): «Los dioses de la Ibiza cartaginesa». *Eivissa*. Institut d'Estudis Eivissencs. Vila d'Eivissa. III època, 7. 31 (291) - 38 (295).
- (1975): «Los thymateria de cerámica del Museo de Ibiza». *Mayurqa*. Facultat de Filosofia i Lletres. Palma. 14. 247-254 + 4 làms.
- (1975): «Necrópolis rurales de Cala Tarida, Cala Vedella, Sa Barda i Can Curt». *II Semana Cultural*. Eivissa, Guia de l'exposició dels materials procedents d'aquestes necrópolis.
- (1976): «La circulación monetaria ibérica en Ibiza». *Numisma*. II Congreso Nacional de Numismática. Salamanca, 1974. Madrid. 138-151. 49-57.
- (1976): «Los santuarios de la Ibiza púnica». *II Semana Cultural, Ibiza*. És una guia de l'exposició dels santuaris d'Eivissa.
- (1982): «Una estatuilla de plomo del Museo Arqueológico de Ibiza». *Estudis de Prehistòria, d'Història de Mayurqa i d'Història de Mallorca dedicats a Guillem Roselló i Bordoy*. Palma, 51-60.
- (1988): VID. COSTA RIBAS, BENJAMÍ; FERNÁNDEZ GÓMEZ, JORDI H. (1988).
- (1990): VID. COSTA RIBAS, BENJAMÍ; FERNÁNDEZ GÓMEZ, JORDI H. (1990).
- (1991): VID. COSTA RIBAS, BENJAMÍ; FERNÁNDEZ GÓMEZ, JORDI H.; GÓMEZ BELLARD, CARLOS (1991).
- (1991): VID. COSTA RIBAS, BENJAMÍ; FERNÁNDEZ GÓMEZ, JORDI H. (1991).
- (1993): VID. COSTA RIBAS, BENJAMÍ; FERNÁNDEZ GÓMEZ, JORDI H. (1993).
- (1993): VID. COSTA RIBAS, BENJAMÍ; FERNÁNDEZ GÓMEZ, JORDI H. (1993).
- (1994): VID. COSTA RIBAS, BENJAMÍ; FERNÁNDEZ GÓMEZ, JORDI H. (1994).
- (1994): VID. CAMPO, MARTA; COSTA RIBAS, BENJAMÍ; FERNÁNDEZ GÓMEZ, JORDI H. (1994).
- (1995): VID. COSTA RIBAS, BENJAMÍ; FERNÁNDEZ GÓMEZ, JORDI H. (1995). Pitiüses Eivissa Arqueologia.
- (1995): VID. COSTA RIBAS, BENJAMÍ; FERNÁNDEZ GÓMEZ, JORDI H. (1995).
- (1998): VID. COSTA RIBAS, BENJAMÍ; FERNÁNDEZ GÓMEZ, JORDI H. (1998).
- FERNÁNDEZ GÓMEZ, JORDI H.; FUENTES ESPAÑOL, MARIA JOSÉ (1983): «Una sepultura conteniendo un "askos" con inscripción púnica (de Can Berri d'En Sergent, Sant Josep, Eivissa)». *Rev. Aula Orientalis*. Barcelona. I, 2. 179-192.
- (1989): «Una caja de plomo con inscripción púnica». *Rivista di Studi Fenici*. Roma. XVII, 2. 239-245.
- FERNÁNDEZ GÓMEZ, JORDI H.; GÓMEZ BELLARD, CARLOS; GURREA BARRICARTE, ROSA (1984): «Le première periode de la colonisation punique à Ibiza». *Early Settlement in the Western Mediterranean Islands; their Peripheral Areas (The Deya conference of Prehistory)*. BAR, 1983. Oxford, British Archeological Reports, International Series 229. 785-796.
- FERNÁNDEZ GÓMEZ, JORDI H.; GRANADOS, JOSÉ O. (1979): *Cerámicas de imitación ática del Museo Arqueológico de Ibiza*. Eivissa, Treballs del Museu Arqueològic d'Eivissa i Formentera. n. 2, 49 + 1 lám.

- (1986): «Producción de paredes finas en Ebusus». *Actes du Congrès de Toulouse (9-11, Mai, 1986)*. Marseille, Société Française d'Étude de la Céramique Antique en Gaule, 51-56.
- FERNÁNDEZ GÓMEZ, JORDI H.; PADRÓ PARCERISA, JOSEP (1982): *Escarabeos del Museo Arqueológico de Ibiza*. Madrid, Trabajos del Museo Arqueológico de Ibiza, n. 7, 249.
- (1986): *Amuletos de tipo egipcio del Museo Arqueológico de Ibiza*. Eivissa, Treballs del Museu Arqueològic d'Eivissa i Formentera. n. 16, 109+ 7 figs. + XVII làms.
- FERNÁNDEZ GÓMEZ, JORDI H.; PLANTALAMOR MASSANET, LLUÍS (1974): «Aportació a l'estudi de les ceràmiques talaiòtiques del Museu Arqueològic d'Eivissa». *Eivissa*. Institut d'Estudis Eivissencs. III època, 5. 34-39.
- (1975): «Cerámicas de tipología Talayótica en el Museo Arqueológico de Ibiza». *XIII Congreso Nacional de Arqueología*. Huelva, 1973. Saragossa, 377-382.
- (1985): «Otra pieza de cerámica talayótica encontrada en Ibiza». *III Jornades d'Estudis Històrics Locals: La vida quotidiana dins la perspectiva històrica*. Palma, Institut d'Estudis Baleàrics, 355-357.
- FERNÁNDEZ MIRANDA, MANUEL (1970): «Productos de cerámica Sigillata Hispánica en Ibiza». *Trabajos de Prehistoria*. Madrid. 27. 287-289.
- (1983): «Resef en Ibiza». *Homenaje al Prof. Marín Almagro Basch*. Madrid, Ministerio de Cultura, II. 359-368.
- FERRON, JEAN (1971): «Sortija cartaginesa con chatón inscrito». *Trabajos de Prehistoria*. Madrid. 28. 385-397.
- FITA COLOMER, FIDEL (1907): «Antigüedades ebusitanas». *Boletín de la Real Academia de la Historia*. Madrid. LI. Cuaderno V. 321-384. Recensió i crítica de l'obra de ROMAN CALVET: *Los nombres...*
- (1907): «Noticia de los restos púnicos del Museo de Ibiza». *Boletín de la Real Academia de la Historia*. Madrid. LI. De LÓPEZ ESTRADA, F.: *Embajada a Tamorlan*, Madrid, 1782, pp. 28-29.
- (1907): «Noticias» (Sobre una inscripció en un anell d'or trobat a Ca Na MARJeta). *Boletín de la Real Academia de la Historia*. Madrid. XVIII, 287.
- FONT DE TARRADELL, MATILDE (1973): «La forma EB-29 de la cerámica púnico-ebusitana». *Papeles del Laboratorio de Arqueología de Valencia*. València. 9. 11-18 + IV làms.
- (1974): «Algunas formas poco frecuentes de la cerámica púnica de Ibiza». *VI Symposium de Prehistoria Peninsular. Prehistoria y Arqueología de las Islas Baleares*. Palma de Mallorca, 1972. Barcelona, 221-241.
- (1978): «Una máscara púnico-ebusitana de terra cuita, excepcional». *Fonaments*. Curial. Barcelona. 1. 85-88+ làms. LVII.
- FONT DE TARRADELL, MATILDE; TARRADELL MATEU, MIQUEL (1975): *Eivissa cartaginesa*. Barcelona, Curial. Biblioteca de Cultura Catalana.
- (S.a.): Catàleg de formes de la ceràmica púnica d'Eivissa: un primer pas. Inèdit.
- (1976): «Materiales púnicos de Ibiza en el Museo de Lluç». *Rev. Universidad Complutense. Homenaje a García Bellido. II*. Madrid. XXV, 194. 5-28.
- FORTUNY, E. DE (1970); VID. ALMAGRO GORBEA, MARÍA JOSÉ; FORTUNY, E. DE (1970).
- FUENTES ESPAÑOL, MARÍA JOSÉ (1983): «Nueva visión de algunas inscripciones fenicias en Ibiza». *Anuario de Filología*. Barcelona. 9.
- (1983): VID. FERNÁNDEZ GÓMEZ, JORDI H.; FUENTES ESPAÑOL, MARÍA JOSÉ (1983).
- (1989): VID. FERNÁNDEZ GÓMEZ, JORDI H.; FUENTES ESPAÑOL, MARÍA JOSÉ (1989).
- (1992): «Significación de unos colgantes fenicios (Ibiza y Cerdeña)». *Anuari de Filologia*. Universitat de Barcelona. Barcelona. XV, 49-56.
- FUENTES ESPAÑOL, MARÍA JOSÉ; GONZÁLEZ VILLAESCUSA, RICARDO (1990): «Nueva marca púnica hallada en Ibiza». *Studi Epigrafici e Linguistici*. Verona. 7. 123-127. GARBINI, G. (1990): «Su nuova iscrizione punica da Ibiza». *Rivista di Studi Fenici*. Roma. 1. 33-35.
- GARCÍA, PABLO (1982); VID. BONED, FRANCESC; CALAFAT, ANTÒNIA; COSTA RIBAS, BENJAMÍ; GARCÍA, PABLO; RAMON, JOAN (1982).
- GARCÍA BELLIDO, ANTONIO (1948): «Inscripción ibérica de Ibiza». *Archivo Español de Arqueología*. Madrid. XXI, 70-73. 284-285.
- GÓMEZ BELLARD, CARLOS (1981): «Los Oinokoi de la forma Eb 12 en el Museo Arqueológico de Ibiza». *Saguntum. Papeles del Laboratorio de Arqueología de Valencia*. València. 16. 195-207.
- (1983): *Urna de orejetas con incineración infantil del Puig des Molins*. Eivissa, Treballs del Museu Arqueològic d'Eivissa i Formentera. n. 9, 26 + I làm.
- (1984): VID. FERNÁNDEZ GÓMEZ, JORDI H.; GÓMEZ BELLARD, CARLOS; GURREA BARRICARTE, ROSA (1984).
- (1985): «Asentamientos rurales de la Ibiza púnica». *Aula Orientalis*. Barcelona. III, 177-199.
- (1986): «Lekythoi samios y botellas sidonias: Estudio de un ejemplar de Ibiza». *Saguntum*. València. 20. 43-56.
- (1986): «Los asentamientos rurales de la Ibiza púnica». In LETE, G.; AUBET, M. A.: *Los Fenicios en la Península Ibérica*. Sabadell, Editorial AUSA, 109-126.
- (1987): VID. COSTA RIBAS, BENJAMÍ; GÓMEZ BELLARD, CARLOS (1987).

- (1987): «Ibiza en època arcaica: Estado actual de la investigación». *Anuario de Ibiza y Formentera V. 1987*. Eivissa, Mariano Productions, 91-96.
- (1987): «Els assentaments rurals a l'Eivissa púnica». *Eivissa*. Institut d'Estudis Eivissencs. Vila d'Eivissa. III època, 17-18. 29 (177) - 34 (182).
- (1988): «Novedades de Arqueología Fenicio-Púnica en Ibiza». *Archivo Español de Arqueología*. Madrid. 61, 226-229.
- (1989): «L'île d'Ibiza à l'époque des Guerres Puniques». In DEVIJVER, H.; LIPINSKY, E. (eds): *Punic Wars. Proceedings of the Conference held in Antwerp from the 23th to the 26th on November 1988*. Uitgeverij Peeters. Leuven, Studia Phoenicia X. Orientalia Lovaniensia Analecta, 33. 85-97.
- (1990): VID. COSTA RIBAS, BENJAMÍ; GÓMEZ BELLART CARLOS; GÓMEZ BELLART, FRANCISCO; GRAU ALMERO, ELENA; GURREA BARRICARTE, ROSA; MARTÍNEZ VALLE, RAFAEL (1990).
- (1990): «La colonización fenicia de la isla de Ibiza». *Excavaciones Arqueológicas de España*. 157.
- (1991): VID. COSTA RIBAS, BENJAMÍ; FERNÁNDEZ GÓMEZ, JORDI H.; GÓMEZ BELLARD, CARLOS (1991).
- (1991): *Ibiza en època arcaica. Estado actual de la investigación. I-IV Jornades de Arqueología Fenicio-Púnica (Ibiza 1986-1989)*. Eivissa, Treballs del Museu Arqueològic d'Eivissa i Formentera. n. 24, I Jornades (1986). 21-28.
- (1991): «Kantharos, aryballos y esfinge de hueso: Reflexiones a partir de los materiales etruscos en Ibiza. *La presencia de material etrusco en la Península Ibérica*. Barcelona, Sezione di Studi Storici «Alberto Boscolo». Universitat de Barcelona, 295-308.
- (1991): «La fondation phénicienne d'Ibiza et son développement aux VIIe et VIe s. av. J.C.» *II Congresso Internazionale di Studi Fenici e Punici* (Roma, 9-14 novembre, 1987). Roma, I. 109-112.
- (1992): «La isla de Ibiza en la época de las Guerras Púnicas». *S.I.P. Estudios de Arqueología Ibérica y Romana. Homenaje a Enrique Pla Ballester. Serie de Trabajos Varios*. València, 89. 385-390.
- (1992): «L'île d'Ibiza dans le commerce en Méditerranée Occidentale à l'époque archaïque: Quelques données nouvelles». *Colloque de Louvain (Mai 1987)*. Louvain, Studia Phoenicia, IX. 299-309.
- GÓMEZ BELLARD, CARLOS; GÓMEZ BELLARD, FRANCISCO (1989): «Enterramientos infantiles en la Ibiza Fenicio-Púnica. Inhumaciones infantiles en el ámbito mediterráneo español (Siglos VII a E. al II d E.)». *Cuadernos de Prehistoria y Arqueología Castellonense*. Castelló. 14. 211-238.
- GÓMEZ BELLARD, CARLOS; GURREA BARRICARTE, ROSA (1985): «Algunas formas de cerámica de cocina púnico-ebusitana». *Archivo Español de Arqueología*. Madrid. 58.
- GÓMEZ BELLARD, CARLOS; HACHUEL FERNÁNDEZ, ESTHER; MARÍ COSTA, VICENT (1992): «Más allá del tofet: Hacia una sistematización del estudio de las tumbas infantiles en las necrópolis fenicias». *Saguntum*. València. 25. 85-102.
- GÓMEZ BELLARD, FRANCISCO (1989): VID. GÓMEZ BELLARD, CARLOS; GÓMEZ BELLARD, FRANCISCO (1989).
- GÓMEZ BELLARD, FRANCISCO (1990): VID. COSTA RIBAS, BENJAMÍ; GÓMEZ BELLARD, CARLOS; GÓMEZ BELLARD, FRANCISCO; GRAU ALMERO, ELENA; GURREA BARRICARTE, ROSA; MARTÍNEZ VALLE, RAFAEL (1990).
- GONZÁLEZ MARTÍN, ANTONIO; LALUEZA, CARLES (1992): «Estudio de los restos humanos procedentes de un hipogeo púnico en Sant Antoni de Portmany (Eivissa)». *Bolletí de la Societat d'Història Natural de les Balears*. Palma. XXXV. 73-86.
- GONZÁLEZ VILLAESCUSA, RICARDO (1990): VID. FUENTES ESPAÑOL; GONZÁLEZ VILLAESCUSA, RICARDO (1990).
- GRANADOS, JOSÉ O. (1979): VID. FERNÁNDEZ GÓMEZ, JORDI, H.; GRANADOS, JOSÉ O. (1979).
- (1986): VID. FERNÁNDEZ GÓMEZ, JORDI, H.; GRANADOS, JOSÉ O. (1986).
- GRAU ALMERO, ELENA (1990): VID. COSTA RIBAS, BENJAMÍ; GÓMEZ BELLART CARLOS; GÓMEZ BELLART, FRANCISCO; GRAU ALMERO, ELENA; GURREA BARRICARTE, ROSA; MARTÍNEZ VALLE, RAFAEL (1990).
- GUBEI, E. (1986): «The iconography of the Ibiza gem MAI 3650 reconsidered». In *Los Fenicios en la Península Ibérica*. Barcelona, Edit Ausa, II. AuOr, 4. 111-118.
- GUERRERO AYUSO, VÍCTOR (1984): *La colonización púnico-ebusitana de Mallorca. Estado de la cuestión*. Eivissa, Treballs del Museu Arqueològic d'Eivissa i Formentera. n. 11, 39+ 24 figs.+ VIII làms.
- GURREA BARRICARTE, ROSA (1984): VID. FERNÁNDEZ GÓMEZ, JORDI H.; GÓMEZ BELLARD, CARLOS; GURREA BARRICARTE, ROSA (1984).
- (1985): VID. GÓMEZ BELLARD, CARLOS; GURREA BARRICARTE, ROSA (1985).
- (1990): VID. COSTA RIBAS, BENJAMÍ; GÓMEZ BELLARD CARLOS; GÓMEZ BELLARD, F.; GRAU, E.; GURREA BARRICARTE, ROSA; MARTÍNEZ, R. (1990).

- GUTIÉRREZ MEDINA, M. LLUÏSA (1991): *Tanit d'Eivissa: fenicis i cartaginesos*. Lleida, Cambra de Comerç i Industria de Lleida, 64.
- HACHUEL FERNÁNDEZ, ESTHER (1992): VID. GÓMEZ BELLARD, CARLOS; HACHUEL FERNÁNDEZ, ESTHER; MARÍ COSTA, VICENT (1992).
- HERAS, ENRIQUE (1947): «Dos sortijas del Museo de Ibiza». *Ibiza*. Sociedad Cultural y Artística Ebusus. Eivissa. Any IV, 24. 402-403.
- HUBNER, E. (1905): «Ebusus». In *Real-Encyclopädie der Classichen Altertumswissenschaft*. Stuttgart, Pauly-Wissowa, V.
- KUKAHN, E. (1957): «Busto femenino de terracota de origen rodio en el ajuar de una tumba ibicenca». *Archivo Español de Arqueología*. XXX, 95. 3-14.
- LALUEZA, CARLES (1992): VID. GONZÁLEZ MARTÍN, ANTONIO; LALUEZA, CARLES (1992).
- LAMBOGLIA, N. (1951): «Ancora sugli Iliri in Spagna». *Rivista di Studi Liguri*. Bordighera. XVII, 243.
- LARA PEINADO, FEDERICO (1977): «Terracotas púnicas inéditas del Museo Comarcal de Tárrega (Lérida)». *XIV Congreso Arqueológico Nacional*. Vitoria, 1975. Zaragoza, 1100-1104.
- LIPINSKI, EDWARD (1983): «Notes d'épigraphie phénicienne punique». *Rev. Orientalia Lovaniensia Periodica*. Leuven. 129-165.
- LITTMANN, ENNO (1932): «Ounische Inschriften aus Ibiza». In *Forschungen und Fortschritte*. Berlín. VII, 14. 47-71.
- LLUÍS NAVAS, JAIME (1970): «La atribución a la divinidad egipcio-fenicia "Bes" del enano grotesco de las monedas de Ebusus». *Gaceta Numismática*. Barcelona. 19.
- MACABICH LLOBET, ISIDORO (1931): *Pityusas. Ciclo fenicio*. Palma, Imp. de Francisco Soler Prats, 24 + 12 làms.
- (1934): «Ibiza guarda las mejores colecciones arqueológicas púnico-romanas. Hacen falta locales para instalar el Museo Arqueológico de la isla». *El Debate*. Madrid. 4-XI-1934.
- (1942): «Ibiza cartaginesa». *Aquí Estamos*. Palma. VII, 81.
- (1946): «Notas críticas sobre Ibiza púnico-romana». *Ibiza*. Sociedad Cultural y Artística Ebusus. Eivissa. Any III, 17. 266-270.
- (1947): «Notas críticas sobre Ibiza púnico-romana». *Archivo Español de Arqueología*. Madrid. 66-69. 129-137.
- MADRID AZNAR, JOAQUÍN; PLANAS PALAU, ANTONIO (1997): *Matálica de Ebusus*. Eivissa, Bisbat d'Eivissa, 70.
- MANFREDI, LORENZO ILIA (1986): «Un uovo dipinto inedito da Ibiza». *Oriens Antiquus*. Roma. 25. 87-91.
- MAÑÁ DE ANGULO, JOSÉ M. (1947): «Presencia cartaginesa en las costas de Ibiza». *Ibiza*. Sociedad Cultural y Artística Ebusus. Eivissa. Any IV, 23. 388-390.
- (1948): «Epigrafía ibérica en Ibiza. Interesante hallazgo arqueológico». *Ibiza*. Sociedad Cultural y Artística Ebusus. Eivissa. Any V, 28. 477.
- (1948): «Huevos de avestruz cartagineses con decoración pintada o grabada». Madrid, *Memoria de los Museos Arqueológicos Provinciales*. 1947, VIII, 45-53.
- MARÍ COSTA, VICENT (1992): VID. GÓMEZ BELLARD, CARLOS; HACHUEL FERNÁNDEZ, ESTHER; MARÍ COSTA, VICENT (1992).
- MARÍ TUR, JOAN (1995): VID. GARRIDO, CARLOS; MARÍ TUR, JOAN; RAMON TORRES, JOAN (1995).
- MARÍN CEBALLOS, MARÍA CRUZ (1981): «Ibiza, encrucijada mediterránea. El panteón cartaginés». *Actes du 3e Congrès International d'Étude des Cultures de la Méditerranée Occidentale*. Jerba. Tunisie, 103-121.
- MARTÍN MAÑANES, ÁNGEL; PLANAS PALAU, ANTONIO (1991): *Las monedas de otras cecas encontradas en Ibiza por Angel Martín Mañanes*. Eivissa, Imprenta Ibosim SA, 73+8 làms.
- MARTÍN MAÑANES, ÁNGEL; PLANAS PALAU, ANTONIO (1992): *Pesas premonetales de la Ibiza arcaica*. Eivissa, Imprenta Ibosim SA, 99 + 6 làms.
- MARTÍN MAÑANES, ÁNGEL; PLANAS PALAU, ANTONIO; PLANAS PALAU, JUAN (1989): *Las monedas de la ceca de A'BSM (IBIZA)*. Eivissa, Imprenta Ibosim SA, 180 + 20 làms.
- MARTÍNEZ VALLE, RAFAEL (1990): VID. COSTA RIBAS, BENJAMÍ; GÓMEZ BELLART CARLOS; GÓMEZ BELLART, FRANCISCO; GRAU ALMERO, ELENA; GURREA BARRICARTE, ROSA; MARTÍNEZ VALLE, RAFAEL (1990).
- MATAMOROS DE VILLA, CONSUELO (1989): VID. DÍES CUSÍ, ENRIQUE; MATAMOROS DE VILLA CONSUELO (1989).
- (1989): «Las monedas procedentes de una alfarería púnica de Ibiza». *Saguntum*. València. 22. 267-289.
- (1991): VID. DÍES CUSÍ, ENRIQUE; MATAMOROS DE VILLA CONSUELO (1991).
- MOSCATI, S. (1987): «Tra Kerkouane e Ibiza». *Rivista di Studi Fenici*. Consiglio Nazionale delle Ricerche. Roma. XV, 159-164.
- NIEMEYER, HANS GEORG (1965): «Archaeologiste Beobachtungen auf Formentera». *Madrid Mittelungen*. 6. 6. 91-104 + làms. 37-40.

- OLMOS, R. (1992): «Broncística fenicia y orientalizante en el sur Peninsular y en Ibiza». *VI Jornadas de Arqueología Fenicio-Púnica (Ibiza, 1991)*. Eivissa, Treballs del Museu Arqueològic d'Eivissa i Formentera. n. 27, 41-64.
- PADRÓ PARCERISA, JOSEP (1982): VID. FERNÁNDEZ GÓMEZ, JORDI H.; PADRÓ PARCERISA, JOSEP (1982).
- (1986): VID. FERNÁNDEZ GÓMEZ, JORDI H.; PADRÓ, JOSEP (1986).
- (1991): «Divinidades egipcias en Ibiza». *I-IV Jornadas de Arqueología Fenicio-Púnica (Ibiza (1986-1989))*. Eivissa, Treballs del Museu Arqueològic d'Eivissa i Formentera. n. 24, I Jornadas (1986). 67-76.
- (1992): «La glíptica fenicio-púnica y los escarabeos de Ibiza». *VI Jornadas de Arqueología Fenicio-Púnica (Ibiza 1991)*. Eivissa, Treballs del Museu Arqueològic d'Eivissa i Formentera. n. 27, 65-74.
- PLANAS PALAU, ANTONIO (1989): VID. MARTÍN MAÑANES, ÁNGEL; PLANAS PALAU, ANTONIO; PLANAS PALAU, JUAN (1990).
- (1991): VID. MARTÍN MAÑANES, ÁNGEL; PLANAS PALAU, ANTONIO (1991).
- (1992): VID. MARTÍN MAÑANES, ÁNGEL; PLANAS PALAU, ANTONIO (1992).
- (1995): *Iconografías de Bes en la moneda púnica de Ibiza*. Eivissa, Autoedició, 274.
- (1997): VID. MADRID AZNAR, JOAQUÍN; PLANAS PALAU, ANTONIO (1997).
- PLANELLS, A. (1970): «El culto a Tanit en Ebyssos». *Hormiga de oro*.
- PLANELLS FERRER, ANTONIO (1980): *La moneda antigua de Ibiza*. Barcelona, Imp. Fidel, 167.
- PLANTALAMOR MASSANET, LLUÍS (1974): VID. FERNÁNDEZ GÓMEZ, JORDI H.; PLANTALAMOR MASSANET, LLUÍS (1974).
- (1975): VID. FERNÁNDEZ GÓMEZ, JORDI H.; PLANTALAMOR MASSANET, LLUÍS (1975).
- (1985): VID. FERNÁNDEZ GÓMEZ, JORDI H.; PLANTALAMOR MASSANET, LLUÍS (1985).
- PRADOS TORREIRA, LOURDES; SANTOS VELASCO, JUAN ANTONIO (1984): «La colección de cerámica campaniense de Ibiza en el Museo Arqueológico Nacional. *Lucentum. Anales de la Universidad de Alicante. Prehistoria, Arqueología e Historia Antigua*. Alacant. III, 67-77.
- QUINTANA VIVES, JORGE (1946): «Algunos escarabeos ebusitanos con inscripción geroglífica». *Sefarad*. VI, Fasc. 1. 125 i segs.
- RAMIS RAMIS, ANTONIO (1839): *Disertación sobre unas monedas atribuidas a la antigua Ebusus, hoy isla de Ibiza*. Maó, Vda. e Hijo de Serra, 14.
- RAMON TORRES, JOAN (1978): VID. DÍAZ ESTEBAN, FERNANDO; RAMON TORRES, JOAN (1978).
- (1981): «Algunas cerámicas ebusitanas arcaicas y su conexión con las formas púnicas del Mediterráneo central». *Rev. Información Arqueológica*. Barcelona. 36-37. 162-170.
- (1981): «La producción anfórica púnico-ebusitana». Eivissa, *Congrés de Cultura Pitiüsa*. Delegació Insular del Ministeri de Cultura, 158 + 42 figs.
- (1981): «La producción anfórica púnico-ebusitana». *Fonaments*. Barcelona. 3.
- (1981): «Sobre els orígens de la colònia fenícia d'Eivissa». *Eivissa*. Institut d'Estudis Eivissencs. Vila d'Eivissa. III època, 12. 24 (502) - 31 (509).
- (1982): VID. BONED, FRANCESC; CALAFAT, ANTÒNIA; COSTA RIBAS, BENJAMÍ; GARCÍA, PABLO; RAMON TORRES, JOAN (1982).
- (1982): «L'època fenicio-púnica i la seva transcendència en la història antiga d'Eivissa». *Congrés de Cultura Pitiüsa*.
- (1983): «Cuatro elementos cerámicos arcaicos de importación encontrados en Ibiza». *Información Arqueológica*. Barcelona. 40. 111-120.
- (1983): «Puntas de flecha de bronce fenicio-púnias halladas en Ibiza. Algunos materiales inéditos». *Homenaje al Prof. Marín Almagro Basch*. Madrid, Ministerio de Cultura, II. 309-323.
- (1985): «Les amforetes Eb. 77 i algunes formes connexes de la producció ceràmica púnico-ebusitana tardana». *Eivissa*. Institut d'Estudis Eivissencs. Vila d'Eivissa. III època, 15-16. 52(136)-58(142).
- (1990): «El nacimiento de la ciudad fenicia de la Bahía de Ibiza». *Symposium internacional sociedad y cultura púnica en España. Cartagena 1990*. Cartagena. Pitiüses Eivissa Història Arqueologia.
- (1991): *Las ánforas púnicas de Ibiza*. Eivissa, Treballs del Museu Arqueològic d'Eivissa i Formentera. n. 23, 199 + 56 figs. + XXXI làms.
- (1992): «La colonización arcaica de Ibiza. Mecánica y proceso». *X Jornades d'Estudis Històrics Locals. La Prehistoria de les Illes de la Mediterrània Occidental (Palma de Mallorca, del 29 al 31 d'Octubre de 1991)*. Palma, Institut d'Estudis Mediterranis, 453-478.
- (1995): VID. GARRIDO, CARLOS; MARÍ TUR, JOAN; RAMON TORRES, JOAN (1995).
- RAMON TORRES, JOAN ET ALII (1981): *Ibiza y la circulación de ánforas fenicias y púnicas en el Mediterráneo Occidental*. Eivissa, Trabajos del Museo Arqueológico de Ibiza, n. 5, 49+6 figs. + III làms.
- RIERA, JOSEP (1995): «Bes, el dios secreto». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any I, 31 (14/20-VIII-1995). 21.

- (1995): «Los inciertos orígenes». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any I, 15 (1/7-V-1995). 30.
- RODERO RIAZA, ALICIA (1980): *Colección de cerámica púnica de Ibiza*. Madrid, Ministerio de Cultura, Catálogos del Museo Arqueológico Nacional. N. 5. Serie 80. 125.
- (1983): «Cerámica púnica de Ibiza en el Museo Arqueológico Nacional de Madrid». *Atti del I Congresso Internazionale di Studi Fenici e Punici* (Roma, 5-10 de novembre de 1979). Roma, III. 865-877+ làms CLXVIII-CLXIX.
- ROMANO FERRER, CARLOS (1913): *Antigüedades ebusitanas*. Barcelona, Tip. La Academia, 145 + 101 làms.
- (1916): «El Arte Cartaginés en España. Los descubrimientos de Ibiza». *Hojas Selectas. Revista para todos*. Barcelona. XV, 482-493.
- ROMERO, JOSÉ MIGUEL (1997): «Una dama ibicenca en Madrid». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any III, 149 (17/23-XI-1997). 30.
- ROSENSTINGL, ARNALDO-RUTTA (1970): *Astartés ibicencas de rito cananeo*. Ampurias. Barcelona. 31-32. 241-248.
- RUANO RUIZ, ENCARNACIÓN (1996): *Las cuentas de vidrio prerromanas del Museo Arqueológico de Ibiza y Formentera*. Eivissa, Treballs del Museu Arqueològic d'Eivissa i Formentera. N. 36, 101.
- RUIZ SASTRE, ELENA (1993): VID. DELGADO PRÓFUMO, PEDRO A.; RUIZ SASTRE, ELENA (1993). S. A. (1914): «Exposició d'objectes procedents d'Ibiza. La necròpolis del Puig des Molins». *Anuari de l'Institut d'Estudis Catalans*. Barcelona, V. Part II. 880-883.
- (1980): *Cerámica púnica de Ibiza en el Museo Arqueológico Nacional*. Madrid, Ministerio de Educación y ciencia, 128.
- (1994): *La moneda a l'Eivissa púnica*. Palma, Sa Nostra, 122.
- SALVÀ, MIGUEL (1828): «Disertación acerca de la verdadera patria de Anibal. Autor el Sr. — Pbro, natural de Algaida». In FRA LLUÍS DE VILAFRANCA: *Misceláneas*. Palma, inèdit. Biblioteca Municipal de Palma, XI. 429. VID. CASTELLÓ GUASCH, JOAN (1953). *El Pitiüso 1953*, pp. 2-4.
- SAN NICOLÁS PEDRAZ, M. PILAR (1977): «Museo de Mahón (Menorca). Una càscara y varios fragmentos de huevo de avestruz, inéditos». *Congreso Nacional de Arqueología. Vitoria, 1975*. Saragossa, XIV. 739-742 + IV làms.
- (1981): *Las terracotas figuradas de la Ibiza púnica*. Madrid, exemplar dactilografiat. 760 + 16 figs.+ CCXVI làms. És la tesi doctoral presentada al Departament de Prehistòria i Arqueologia de la Universitat Autònoma de Madrid.
- (1981): «Testimonio del culto a Deméter-Perséphone en Ibiza». *Archivo Español de Arqueología*. Madrid. 54, 143-144. 27-33 + II làms.
- (1983): «La indumentaria púnica representada en las terracotas de Ibiza». *Archivo Español de Arqueología*. Madrid. 56, 147-148. 67-108.
- (1983): «Representaciones de Horus-Harpócrates en las terracotas de la Ibiza púnica». *Boletín de la Asociación de Amigos de la Arqueología*. Madrid. 18. 26-29.
- (1983): «Terracotas de Ibiza en el Museo de Mahón (Menorca)». *Cuadernos de Prehistoria y Arqueología*. Departamento de Prehistoria y Arqueología de la Universidad Autónoma de Madrid. 9-10. 49-60.
- (1984): «Figura de piedra hallada en Ibiza». *Archivo de Prehistoria Levantina*. València.
- (1984): «La indumentaria representada en las terracotas de Ibiza». *Archivo Español de Arqueología*. Madrid. 57, 149-150. 15-46.
- (1984): «Sortija púnico-ebusitana». *Archivo Español de Arqueología*. Madrid. 57, 149-150. 167-170.
- (1985): «Complemento al catálogo de la cerámica de Ibiza». *Trabajos de Prehistoria*. Madrid. 42.
- (1986): «Anillos giratorios ebusitanos». *Archivo Español de Arqueología*. Madrid. 59. 199-206.
- (1986): «Orfebrería púnica: Los collares de Ibiza en el Museo Arqueológico Nacional de Madrid». *Saguntum*. València. 20. 57-94.
- (1987): «Las terracotas figuradas de la Ibiza púnica». *Studi Semitici*. Consiglio Nazionale delle Ricerche. Roma. 25. 95 + 6 figs.+ XX làms.
- (1991): «Orfebrería en plata de Ibiza». *II Congresso Internazionale di Studi Fenici e Punici* (Roma, 9-14 de novembre de 1987). Roma, III. 1221-1232.
- SÁNCHEZ FERNÁNDEZ, CARMEN (1981): «La cerámica ática de Ibiza en el Museo Arqueológico Nacional». *Trabajos de Prehistoria*. Madrid. 38. 281-311+ IV làms.
- (1985): «Algunas observaciones sobre cerámica ática de Ibiza». *Ceràmiques gregues i hel·lenístiques a la Península Ibèrica. Taula Rodona /5 Aniversari de les Excavacions d'Empúries (18-20 de Març de 1983)*. Barcelona, Monografies Emporitanes, VII. 83-85.
- SANTOS VELASCO, JUAN ANTONIO (1984): VID. PRADOS TORREIRA, LOURDES; SANTOS VELASCO, JUAN ANTONIO (1984).
- SAULCY, M. DE (1843): «Recherches sur la numismatique punique». *Mémoires de l'Académie des Inscriptions et Belles-Lettres*. Paris, XV.

- SCHULTEN, ADOLFO (1944): «Ibiza. Tagebuchblätter aus dem Winter 1919-1920». *Deutsche Zeitung für Spanien*. Barcelona. XXIV, 582-583. 2-4.
- SOLÀ SOLÉ, JOSEP M. (1951-1952): «La plaquette en bronze d'Ibiza». *Semítica*. IV. 24-31.
- (1956): «Miscelánea púnico-hispana I: La etimología fenicio-púnica de Ibiza». *Sefarad*. Madrid. XVI, 2. 325-334.
- (1967): «Miscelánea Púnico-Hispana III. 1. Nueva inscripción púnica de Ibiza». *Sefarad*. Madrid - Barcelona. XXVII, 1. 12-16.
- (1968): «Inscriptions from Iviza». *Classical Folia*. Nova York. XXII, 2. 167-179.
- SOLANILLA, VICTORIA (1974): «La vestimenta púnica a través de los exvotos hallados en Ibiza». *VI Symposium de Prehistoria Peninsular. Palma de Mallorca, 1972*. Barcelona, 457-470.
- STAZIO, ATTILIO (1955): «Rapporti tra Pompei ed Ebusus nelle Baleari all luce dei rinvenimenti monetali». *Annali. Istituto di Numismatica*. Roma. 2. 33-57+ láms III.
- (1963): «Le più antiche relazioni tra Penisola Iberica e la regione campana». *Numisma*. Madrid. 61. 9-18.
- TARRADELL FONT, NÚRIA (1974): «Complemento al catálogo de las cerámicas griegas de Ibiza». *VI Symposium de Prehistoria Peninsular. Palma de Mallorca, 1972*. Barcelona, 281-289+ láms. I-XVII.
- TARRADELL MATEU, MIQUEL (1961): «Eivissa Púnica». *Història dels Catalans. Dirigida per Ferran Soldevila*. Barcelona, Ediciones Ariel, I. 221-260.
- (1973-1974): «Sobre la fecha inicial de la ceca de Ibiza». *Numisma*. Madrid. 120-131. 223-231.
- (1974): «Ibiza púnica: Algunos problemas actuales. Prehistoria e Historia Antigua de las Islas Baleares». *VI Symposium de Prehistoria Peninsular. Palma de Mallorca, 1972*. Barcelona, 243-267.
- (1974): *Terracotas púnicas de Ibiza*. Barcelona, Gustavo Gili, 211.
- (1975): VID. FONT DE TARRADELL, MATILDE; TARRADELL MATEU, MIQUEL (1975).
- (1975): «El descobriment arqueològic de l'Eivissa Púnica». *Randa*. Curial. Barcelona. 1. 7-24.
- (1976): VID. FONT DE TARRADELL, MATILDE; TARRADELL MATEU, MIQUEL (1976).
- (s./d.): VID. FONT DE TARRADELL, MATILDE; TARRADELL MATEU, MIQUEL.
- TARRADELL MATEU, MIQUEL ET ALII : *Necrópolis rurales en Ibiza*. Hi col·laboren: Matilde Font de Tarradell, Catalina Ensenyat, M. Roca, Jordi H. Fernández Gómez i Núria Tarradell Font.
- TOVAR, ANTONIO (1950): «Una inscripción ibérica con nombres indoeuropeos en Ibiza». *Cuadernos de Historia Primitiva*. 1. 68-70.
- VALLEJO, JOSÉ (1948): «Sobre la lápida anterior. ¿Más rastros de ilirios en España?» *Archivo Español de Arqueología*. Madrid. XXI, 72. 286. VID. Antonio García Bellido (1948).
- (1948): «¿Más rastros de los ilirios en España?» *Archivo Español de Arqueología*. Madrid. XXI, 286-288.
- (1952): «A propósito de una inscripción ibérica en Ibiza». *Emerita*. XX. 170-172.
- VILAR SANCHO, BENITO (1964): «Y después de 2.000 años...» *C.R.I.S. Revista de la Mar*. Barcelona. 62-63.
- VILLAR SANCHO, B. (1966): VID. ALMAGRO GORBEA, MARÍA JOSÉ; VILLAR SANCHO, B. (1966).
- VIVES ESCUDERO, ANTONIO (1917): *Estudio de arqueología cartaginesa. La necrópolis de Ibiza*. Madrid, Junta para la ampliación de estudios e investigaciones científicas, 186+106 láms.
- WARD, W. A. (1992): «A silver scarab from Ibiza». *Rivista di Studi Fenici*. Consiglio Nazionale delle Ricerche. XXI, 1. 67-82.

9.2.3.2.1. PRINCIPALS JACIMENTS PÚNICS

EL PUIG DES MOLINS

- COLOMINAS ROCA, JOSÉ (1954): «Sepultura de un alfarero vaciador en la necrópolis del Puig des Molins». *I Congreso Arqueológico del Marruecos Español. Tetuán, 1953*. 191-197 + 4 láms.
- COSTA RIBAS, BENJAMÍ (1987): «Las excavaciones arqueológicas realizadas en la Via Romana (Can Partit)». *Anuario de Ibiza y Formentera*. V. Eivissa, Mariano Productions. Imp. Ibosim SA, 99-103.
- (1988): «Una pèrdua irreparable del Patrimoni Arqueològic. Los enterramientos de Can Partit (Necrópolis del Puig des Molins). Ibiza (Balears)». *Espacios Europeos*. Madrid. II, 6. 52-56.
- (1991): «Las excavaciones arqueológicas en el solar n. 38 de la Via Romana (Can Partit). Nuevos datos para el conocimiento de la necrópolis del Puig des Molins». *I-IV Jornades de Arqueologia Fenicio-Púnica (Ibiza 1986-1989)*. Eivissa, Treballs del Museu Arqueològic d'Eivissa i Formentera. n. 24, I Jornades (1986). 29-58.
- COSTA RIBAS, BENJAMÍ; FERNÁNDEZ GÓMEZ, JORDI H.; ROIG, SALVADOR (1992): «La nécropole de Puig des Molins (Ibiza): Un projet de parc archéologique ouvert au public». *Sites Archéologiques en Europe: Conservation, entretien et mise en valeur*. Strasbourg, Conseil de l'Europe, 45-55. N'hi ha una edició en anglès.

- (1993): «El Parque Arqueológico de la Necrópolis fenicio-púnica de Puig des Molins (Ibiza)». *Seminario de Parques Arqueológicos. Madrid, 13 al 15-XII-1989*. Madrid, Ministerio de Cultura, 145-164.
- COSTA RIBAS, BENJAMÍ; FERNÁNDEZ GÓMEZ, JORDI H. (1995): «La secuencia cronológica de la necrópolis de Puig des Molins (Eivissa): Las fases fenicio-púnicas». *Actes du IIIème Congrès International des Études Phéniciennes et Puniques. Tunis, 11 al 16-XI-1991*. Tunis, I. 285-310.
- (1996): «La destrucción de Can Partit (Necrópolis del Puig des Molins, Eivissa)». *La gestión del Patrimonio Arqueológico en España* (M. A. Querol i B. Martínez, eds.). Madrid, Alianza Editorial. Alianza Universidad Textos, 161. 266-269.
- COSTA RIBAS, BENJAMÍ; FERNÁNDEZ GÓMEZ, JORDI H.; HOYOS, ROSA MARIA DE (1996): «La Ley de 16/85 y la defensa del Patrimonio Arqueológico en Ibiza: El caso de Can Partit. Homenaje al Professor Manuel Fernández-Miranda». (M. A. Querol i T. Chapa, eds.) *Complutum*. Madrid, Universidad Complutense, 6. Extra. Vol. II. 369-381.
- FAJARNÉS TUR, ENRIQUE (1885): «Algunos hallazgos curiosos en el “Puig des Molins” de Ibiza». *BSAL. Societat Arqueològica Lul·liana*. Palma. III. 419.
- (1886): «Hallazgos curiosos en el Puig des Molins de Ibiza». *El Museo Balear*. II (II època), 11. 419-424.
- FERNÁNDEZ GÓMEZ, JORDI H. (1981): *Un hipogeo intacto en la necrópolis del Puig des Molins Eivissa*. Eivissa, Treballs del Museu Arqueològic d'Eivissa i Formentera. n. 6, 34+X làms.
- (1983): «El hipogeo número 6 de la campaña 1923 en el Puig des Molins». *Homenaje al Prof. Marín Almagro Basch*. Madrid, Ministerio de Cultura, II. 325-347.
- (1983): *Guía del Puig des Molins*. Eivissa, Treballs del Museu Arqueològic d'Eivissa i Formentera. n. 10, 242.
- (1985): «La necrópolis del Puig des Molins». *Anuario de Ibiza y Formentera*. III. Eivissa, Mariano Productions. Imp. Ibosim SA, 137-140.
- (1985): «Necrópolis del Puig des Molins (Ibiza): Nuevas perspectivas». *Aula Orientalis*. Barcelona. III, 149-175.
- (1988): «Un exponente de la reutilización de los hipogeos en el Puig des Molins: El hipogeo n. 13 de la campaña de 1904». *Studi di Egittologia e di Antichità Puniche*. Pisa. 3. 121-155.
- (1992): *Excavaciones en la necrópolis del Puig des Molins (Ibiza)*. *Las campañas de D. Carlos Román Ferrer: 1921-1929*. Eivissa, Treballs del Museu Arqueològic d'Eivissa i Formentera. n. 28-29, 3, I: 364; II:362 + 2 tablas; III: 212 + CLXXXIV làms.
- (1992): VID. COSTA RIBAS, BENJAMÍ; FERNÁNDEZ GÓMEZ, JORDI H.; ROIG, SALVADOR (1992).
- (1993): VID. COSTA RIBAS, BENJAMÍ; FERNÁNDEZ GÓMEZ, JORDI H.; ROIG, SALVADOR (1994).
- (1993): *Excavaciones en la necrópolis del Puig des Molins (Ibiza)*. Barcelona, Universidad de Barcelona. Tesis doctorales microfilmades. És la tesi doctoral de l'autor, presentada a la Universitat de Barcelona.
- (1995): VID. COSTA RIBAS, BENJAMÍ; FERNÁNDEZ GÓMEZ, JORDI H. (1995).
- (1996): VID. COSTA RIBAS, BENJAMÍ; HOYOS, ROSA M. DE; FERNÁNDEZ GÓMEZ, JORDI H. (1994).
- (1996): VID. COSTA RIBAS, BENJAMÍ; FERNÁNDEZ GÓMEZ, JORDI H. (1996).
- GÓMEZ BELLARD, CARLOS (1984): «La necrópolis del Puig des Molins (Ibiza). Campaña de 1946». Madrid, *Excavaciones Arqueológicas de España*, 132, 165 + XI làms.
- GÓMEZ BELLARD, FRANCISCO (1985): «Estudio antropológico de algunas incineraciones púnicas del Puig des Molins. Ibiza». *Saguntum. Papeles del Laboratorio de Arqueología de Valencia*. València. 19. 141-151.
- GONZÁLEZ VILLAESCUSA, RICARDO (1990): *El vertedero de la Avenida de España n. 3 y el siglo III D.C. en Ebusus*. Eivissa, Treballs del Museu Arqueològic d'Eivissa i Formentera. n. 22, 112 + 38 figs. + III làms.
- HACHUEL FERNÁNDEZ, ESTHER; MARÍ COSTA, VICENT (1990): «La necrópolis del Puig des Molins. Propuesta metodològica para el estudio de los enterramientos púnicos de inhumación en fosa (Campañas de 1949 y 1951)». *Saguntum*. València. 23. 182-212.
- HACHUEL FERNÁNDEZ, ESTHER; MARÍ COSTA, VICENT (1991): «La necrópolis del Puig des Molins». *Eivissa*. Institut d'Estudis Eivissencs. Vila d'Eivissa. III època, 19-20. 60 (268) - 68 (276).
- HOYOS, ROSA M. DE (1996): VID. COSTA RIBAS, BENJAMÍ; HOYOS, ROSA M. DE; FERNÁNDEZ GÓMEZ, JORDI H. (1994).
- MAÑÁ DE ANGULO, JOSÉ M. (1947): «Excavaciones arqueológicas en el Puig des Molins (Ibiza). Campaña de 1946». *III Congreso Arqueológico del Sudeste Español (Murcia, 1947)*. Cartagena, 202-209.
- (1951): «Puig des Molins». *Noticiero Arqueológico Hispánico*. Madrid. 1-3. 121-125.
- (1953): «Excavaciones Arqueológicas en el Puig des Molins». *Noticiero Arqueológico Hispánico*. Madrid. Cuaderno 1-3. 121-125 + làms XXXVII-XLIV.
- MARÍ COSTA, VICENT (1990): VID. HACHUEL FERNÁNDEZ, ESTHER; MARÍ COSTA, VICENT (1990).
- (1991): VID. HACHUEL FERNÁNDEZ, ESTHER; MARÍ COSTA, VICENT (1991).
- PÉREZ CABRERO, ARTURO (1911): «La necrópolis de Ebuso». *Mercurio*. Barcelona. XI, 476-477.
- RAMON TORRES, JOAN (1974): «La irrupció a la necrópolis púnica del Puig des Molins». *Eivissa*. Institut d'Estudis Eivissencs. Vila d'Eivissa. III època, 4. 24(148)-26(150).

- (1978): «Necròpolis des Puig des Molins: Solar n. 40 del carrer de la Via Romana de la ciutat d'Eivissa». *Fonaments*. Barcelona. I, 65-83.
- (1979): «Els materials d'un hipogeu a l'extrem NO de la necròpolis del Puig des Molins». *Eivissa*. Institut d'Estudis Eivissencs. Vila d'Eivissa. III època, 9. 18 (370) - 20 (372).
- RIERA, JOSEP (1997): «Un fascinante paseo por la ciudad de los muertos». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any III, 109 (10/16-II-1997). 18-19.
- ROIG, SALVADOR (1992): VID. COSTA RIBAS, BENJAMÍ; FERNÁNDEZ GÓMEZ, JORDI H.; ROIG, SALVADOR (1992).
- (1993): VID. COSTA RIBAS, BENJAMÍ; FERNÁNDEZ GÓMEZ, JORDI H.; ROIG, SALVADOR (1994).
- ROMAN FERRER, CARLOS (1925 ?): «Excavaciones en 1924 en el Puig des Molins». Madrid, *Memorias de la Junta Superior de Excavaciones y Antigüedades*, 8.
- TORRES PLANELLS, SONIA ET ALII (1997): *Vidrios del Puig des Molins (Eivissa)*. La colección de D. José Costa «Pícarol». Eivissa, Treballs del Museu Arqueològic d'Eivissa i Formentera. N. 37, 130.

ILLA PLANA

- ASTRUC, MIRIAM; MAÑÁ DE ANGULO, JOSÉ M. (1956): «Isla Plana (Ibiza)». *Noticiero Arqueológico Hispánico*. III-IV, 296-297.
- AUBET SEMMLER, MARIA EUGENIA (1969): «Los depósitos votivos púnicos de la Isla Plana (Ibiza) y Bithia (Cerdeña)». *Studia Archaeologica*. Seminario de Arqueología de la Universidad de Santiago de Compostela. 3.
- FAJARNÉS TUR, ENRIQUE (1893): «Recuerdos históricos de la Isla Plana». La Almudaina. Palma. 13-VIII-1893.
- HACHUEL FERNÁNDEZ, ESTHER; MARÍ COSTA, VICENT (1988): *El santuario de la Illa Plana (Ibiza): Una propuesta de análisis*. Eivissa, Treballs del Museu Arqueològic d'Eivissa i Formentera. N. 18, I Jornades (1986), 92-12 figs.- XXII làms.
- (1991): «El santuario púnico de la Illa Plana». *I-IV Jornades de Arqueología Fenicio-Púnica (Ibiza 1986-1989)*. Eivissa, Treballs del Museu Arqueològic d'Eivissa i Formentera. n. 24, I Jornades (1986). 59-66.
- MAÑÁ DE ANGULO, JOSÉ M. (1955): «La isla Plana». *Ibiza*. Instituto de Estudios Ibicencos. Eivissa. II època, (Any II 2. 16-20).
- (1956): VID. ASTRUC, MYRIAM; MAÑÁ DE ANGULO, JOSÉ M. (1956).
- MARÍ COSTA, VICENT (1988): VID. HACHUEL FERNÁNDEZ, ESTHER; MARÍ COSTA, VICENT (1988).
- (1991): VID. HACHUEL FERNÁNDEZ, ESTHER; MARÍ COSTA, VICENT (1991).

SES FONTANELLES

- BELTRAN, ANTONIO; COSTA RIBAS, BENJAMÍ; FERNÁNDEZ GÓMEZ, JORDI H. (1987): *Las pinturas rupestres de sa Cova des Vi. Ses Fontanelles. Sant Antoni de Portmany (Ibiza)*. Eivissa, Treballs del Museu Arqueològic d'Eivissa i Formentera. N. 17. 26 + 12 figs. + IX làms.
- BREUIL, HENRI (1920): «Cueva de las Fontanelas (Iviça)». *Boletín de la Real Sociedad Española de Historia Natural*. Madrid. XX, 10. 369-376.
- CASTELLÓ GUASCH, JOAN (1959): «Arqueologia (Pintures rupestres de Ses Fontanelles)». *El Pitiuso. Almanaque para Ibiza y Formentera*. 1959. Palma, Alfa, 5. Va sense signar.
- COSTA RIBAS, BENJAMÍ (1987): VID. BELTRAN, ANTONIO; COSTA RIBAS, BENJAMÍ; FERNÁNDEZ GÓMEZ, JORDI H. (1987).
- FERNÁNDEZ GÓMEZ, JORDI H. (1987): VID. BELTRAN, ANTONIO; COSTA RIBAS, BENJAMÍ; FERNÁNDEZ GÓMEZ, JORDI H. (1987).

COVA DES CUIERAM

- ALBERDI, AMAYA (1996): «Un futuro para el templo de Es Cuieram (Sant Joan)». *El Mirador d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. 1 (15/30-X-1996). 8-9.
- ALMAGRO GORBEA, MARIA JOSÉ; FORTUNY, E. DE (1971): «Excavaciones en la Cueva des Cuyeram (Ibiza)». *Noticiero Arqueológico Hispánico*. XIII-XIV, 7-35.
- AUBET SEMMLER, MARIA EUGENIA (1968): «La Cueva d'Es Cuyram (Ibiza)». *Pyrenae*. Barcelona. Instituto de Arqueología y Prehistoria de la Universidad de Barcelona. IV, 1-66 + 10 làms.
- (1969): *La cueva des Cuyeram. Ibiza*. Barcelona, Universidad de Barcelona. Publicaciones eventuales, 15.
- DELCOR, MATHIAS (1978): «Le grotte d'Es Cuyram a Ibiza et le problème de ses inscriptions votives en punique». *Semitica*. París. XXVIII, 27-52.

- FERRON, JEAN (1969): «Las inscripciones votivas de la plaqueta de Es Cuyeram, Ibiza». *Trabajos de Prehistoria*. Madrid. 26. 295-304+ 1 lám.
- FORTUNY, E. DE (1971): VID. ALMAGRO GORBEA, MARÍA JOSÉ; FORTUNY, E. de (1971).
- GARRIDO, CARLOS (1998): «El profundo templo de la diosa Tanit (La Cova des Cuieram, Eivissa)». *Magazine*. Barcelona. 6-IX-1998. 52-57. Amb *La Vanguardia* i el *Diario de Mallorca*.
- MAÑÁ DE ANGULO, JOSÉ M. (1947): «Las figuras acampanadas de la Cueva d'Es Cuyeram». Madrid, *Memorias de los Museos Arqueológicos Provinciales*. 1946, VII. 46-58.
- (1947-1948): «Las figuras acampanadas de la cueva d'Es Cuyram (Ibiza)». *Ibiza*. Sociedad Cultural y Artística Ebusus. Eivissa. Any IV-V, 1947: 25; 1948: 26. 25: 421-424; 26: 434-436.
- MARTÍNEZ SANTAOLALLA, JULIO (1935): «Inscripciones púnicas de la cueva de Cuyeram (Ibiza)». *Actas y Memorias de la Sociedad Española de Antropología, Etnografía y Prehistoria*. Madrid. XIX, 111.
- RAMON TORRES, JOAN (1982): *Es Cuieram 1907-1982: 75 años de investigación*. Eivissa, Delegación del Ministerio de Cultura de Ibiza y Formentera, 28+ 2 figs.+ VIII làms.
- (1985): «Es Cuieram 1981». *Noticiero Arqueológico Hispánico*. Madrid. 20. 225-253 + III làms.
- ROSENSTINGL, ARNALDO-RUTTA (1974): «Es Cuieram. La Cueva de las diosas». *VI Symposium de Prehistoria Peninsular. Palma de Mallorca, 1972*. Barcelona, 269-279.
- SAN NICOLÁS PEDRAZ, M. PILAR (1983): «Nota sobre la tipología del Santuario de Es Cuyeram (Ibiza)». *Archivo Español de Arqueología*. Madrid. 56, 147-148. 239-241 + 1 fig. + III làms.

CAPELLA DE SANTA AGNÈS

- CASTELLÓ GUASCH, JOAN (1964): «La vieja ilusión de un ibicenco. La cueva de Santa Inés». *BCOCINP*. Palma. LXVI, 644-645. 165-169.
- MAÑÁ DE ANGULO, JOSÉ M. (1961): «La capilla de Santa Inés». *Diario de Ibiza*. Eivissa. 1-X-1961.

CALA D'HORT

- FERRER FERRER, JOANA (1995): «Jornades arqueològiques a ses Païses de Cala d'Hort». *El Pitiús*. 1995. Eivissa, Institut d'Estudis Eivissencs, 121-123.
- RAMON TORRES, JOAN (1994): *Ses Païsses de Cala d'Hort*. Eivissa, Consell Insular d'Eivissa i Formentera, 60. És la segona edició.
- (1984): «Asentamientos rurales antiguos en Can Sorà (Cala d'Hort, Ibiza)». *Anuario de Ibiza y Formentera*. II. Eivissa, Mariano Productions. Imp. Ibosim SA, 121-128.
- (1984): *L'assentament rural púnic-romà de ses Païsses de Cala d'Hort (Can Sorà), a Sant Josep (Eivissa)*. Eivissa, Consell Insular d'Eivissa i Formentera, 39+12 figs.+IV làms.

SA CALETA

- CUADRA, M. C. DE LA (1988): «Tras los descubrimientos en "Sa Caleta". Ibiza cambia de historia». *La Voz de Ibiza*. Suplement del *Diario de Ibiza*. Eivissa. 15 (10/16-XII-1988). 46-50.
- RAMON TORRES, JOAN (1991): El yacimiento fenicio de sa Caleta. *I-IV Jornadas de Arqueología Fenicio-Púnica (Ibiza 1986-1989)*. Eivissa, Treballs del Museu Arqueològic d'Eivissa i Formentera. n. 24, II Jornadas (1987). 177-196.

ALTRES JACIMENTS

- BONED, FRANCESC; CALAFAT, ANTÒNIA; COSTA RIBAS, BENJAMÍ; GARCÍA, PABLO; RAMON, JOAN (1982): «Un taller de ceràmica d'època tardo-púnica a Can Rova de Baix. Sant Antroni (Eivissa)». *Fonaments*. Barcelona. 3. 215-259.
- CALAFAT, ANTÒNIA (1982): VID. BONED, FRANCESC; CALAFAT, ANTÒNIA; COSTA RIBAS, BENJAMÍ; GARCÍA, PABLO; RAMON, JOAN (1982).
- COSTA RIBAS, BENJAMÍ (1982): VID. BONED, FRANCESC; CALAFAT, ANTÒNIA; COSTA RIBAS, BENJAMÍ; GARCÍA, PABLO; RAMON, JOAN (1982).
- FERNÁNDEZ GÓMEZ, JORDI, H. (1979): *El hipogeo de Can Pere Català des Port. (Sant Vicent de Sa Cala)*. Eivissa, Treballs del Museu Arqueològic d'Eivissa i Formentera. n. 4, 34 + VIII làms.
- FERNÁNDEZ GÓMEZ, JORDI H.; RAMON TORRES, JOAN (1974): «Hallazgo de una necrópolis en Sant Antoni de Portmany». *Eivissa*. Institut d'Estudis Eivissencs. Vila d'Eivissa. III època, 6. 30(246)-34(250).

- GARCÍA, PABLO (1982): VID. BONED, FRANCESC; CALAFAT, ANTÒNIA; COSTA RIBAS, BENJAMÍ; GARCÍA, PABLO; RAMON, JOAN (1982).
- GÓMEZ BELLARD, CARLOS (1982): «El fondeadero de Es Canà (Santa Eulalia del Río, Ibiza)». *Saguntum. Papeles del Laboratorio de Arqueología de Valencia*. València. 17. 91-112.
- MARÍ COSTA, VICENT (1996): «Sant Josep de Sa Talaia: 3400 anys d'ocupació a un territori». *Eivissa* (III època). Institut d'Estudis Eivissencs. 29-30. 22(218)-26(222).
- RAMON TORRES, JOAN (1974): VID. FERNÁNDEZ GÓMEZ, JORDI H.; RAMON TORRES, JOAN (1974).
- (1982): VID. BONED, FRANCESC; CALAFAT, ANTÒNIA; COSTA RIBAS, BENJAMÍ; GARCÍA, PABLO; RAMON, JOAN (1982).
- (1988): «El recinto púnico de Cap des Llibrell (Ibiza)». *Saguntum*. València. 21. 268-293.
- (1994): *El pozo púnico del Hort d'En Xim*. (Eivissa). Eivissa, Treballs del Museu Arqueològic d'Eivissa i Formentera. n. 32, 83.
- (1997): *FE-13. Un taller de alfarero de època púnica en Ses Figueretes* (Eivissa). Eivissa, Treballs del Museu Arqueològic d'Eivissa i Formentera. N. 39, 206.
- RAMON TORRES, JOAN ET ALII (1982): «Un taller de ceràmica d'època tardo-púnica a Can Rova de Baix, Sant Antoni de Portmany (Eivissa)». *Fonaments*. 3. 215-259. Hi col·laboren Benjamí Costa, Antònia Calafat, Pablo García i Francesc Boned.
- ROCA, L.; TRIAS, MIQUEL (1975): «Noves aportacions al coneixement de les coves de Sa Mola (Formentera) i de la seva importància arqueològica». *Endins. Publicació d'Espeleologia*. Comitè Balear d'Espeleologia. Palma. 2. 15-33.
- TRIAS, M. (1975): VID. ROCA, L.; TRIAS, MIQUEL (1975).
- ### 9.2.3.3. LA DOMINACIÓ ROMANA
- BALIL, ALBERTO (1985): *Escultura romana de Ibiza*. Eivissa, Treballs del Museu Arqueològic d'Eivissa i Formentera. n. 13, 19 + VIII làms.
- CAMPO, MARTA (1976): «Las monedas de Claudio I de la Ceca de Ebusus». *II Congreso Nacional de Numismática*. Salamanca, 1974. Madrid, 159-163.
- CAMPO, MARTA; FERNÁNDEZ GÓMEZ, JORDI H. (1977): «El Tesoro de Talamanca: Sextercios de Tito a Giordiano III». *Acta Numismática*. Barcelona. VII, 89-101.
- COLLADO, ANTONIO; DOMÍNGUEZ, ANA ROSA (1990): «Propuesta de trabajo interdisciplinar: Hojas didácticas sobre hallazgos romanos del Museo de Ibiza. Trabajo interdisciplinar de Historia y Latín». *Colección de Documentos*. Centre de Professors. Eivissa. 2. 17.
- COLOMINAS ROCA, JOSÉ (1920): «Necrópolis romanes d'Eivissa i Formentera». *Anuari de l'Institut d'Estudis Catalans*. 1915-1920. Barcelona, VI. 735-736.
- (1942): «Excavaciones de necrópolis romanas en Ibiza y Formentera». *Ampurias*. Barcelona. IV, 139-154.
- DOMÍNGUEZ, ANA ROSA (1990): VID. COLLADO, ANTONIO; DOMÍNGUEZ, ANA ROSA (1990).
- FAJARNÉS TUR, ENRIQUE (1895): «Hallazgo de monedas romanas en la isla de Ibiza». *BSAL*. Societat Arqueològica Lul·liana. Palma. VI, 189. 201-202.
- FERNÁNDEZ GÓMEZ, JORDI H. (1977): VID. CAMPO, MARTA; FERNÁNDEZ GÓMEZ, JORDI H. (1977).
- (1983): «Problemática de la Ibiza romana». *Symposium de Arqueología. Pollentia y la romanización de las Baleares. XXI centenario de la fundación de Pollentia (Alcudia, Julio de 1977)*. Palma, 169-186.
- (1984): «La fortificación de Can Blai (Formentera). (Sobre el castellum romà)». *Anuario de Ibiza y Formentera. II. 1983*. Eivissa, 117-120.
- FERNÁNDEZ GÓMEZ, JORDI H.; GONZÁLEZ VILLAESCUSA, RICARDO; GRANADOS, JOSÉ O. (1992): *Marcas de terra sigillata del Museo Arqueológico de Ibiza*. Eivissa, Treballs del Museu Arqueològic d'Eivissa i Formentera. n. 26, 95 + XXII làms. i figs.
- FERNÁNDEZ GÓMEZ, JORDI H.; MANERA, ESPERANZA (1979): «Lucernas romanas del Museo Arqueológico de Ibiza». *Eivissa*, Treballs del Museu Arqueològic d'Eivissa i Formentera. N. 1, 22+IX làms.
- GONZÁLEZ VILLAESCUSA, RICARDO (1992): VID. FERNÁNDEZ GÓMEZ, JORDI H.; GONZÁLEZ VILLAESCUSA, RICARDO; GRANADOS, JOSÉ O. (1992).
- GONZÁLEZ VILLAESCUSA, RICARDO; MONRAVAL, MAGDALENA (1992): «Primeros hallazgos de pintura mural romana en Ibiza». *Actas del Ier Congreso de Pintura Mural en España*. 161-166.
- GRANADOS, JOSÉ O. (1992): VID. FERNÁNDEZ GÓMEZ, JORDI H.; GONZÁLEZ VILLAESCUSA, RICARDO; GRANADOS, JOSÉ O. (1992).
- JUAN CASTELLÓ, JAUME (1975): «Els tòpics de les "Laudes urbium" aplicats a l'Eivissa antiga». *Eivissa*. Institut d'Estudis Eivissencs. Vila d'Eivissa. III època, 7. 21 (281) - 25 (285).
- (1981): «Il·lustracions a una inscripció romana del Portal de ses Taules». *Eivissa*. Institut d'Estudis Eivissencs. Vila d'Eivissa. III època, 11. 19 (445) - 22 (448).

- (1988): *Epigrafia romana de Ebusus*. Eivissa, Treballs del Museu Arqueològic d'Eivissa i Formentera. n. 20, 118, 2 figs. + XVII làms.
- JUAN CASTELLÓ, JAUME; TORRES CHORAT, CARME (1983): «Un fragment d'epigrafia romana a Formentera». *Eivissa*. Institut d'Estudis Eivissencs. Vila d'Eivissa. III època, 14. 15 (59) - 16 (60).
- MACABICH LLOBET, ISIDORO (1932): *Ebusus. Ciclo romano*. Palma, Imp. de Francisco Soler Prats, 41 + 14 làms.
- (1946): «Insula augusta». *Ibiza*. Sociedad Cultural y Artística Ebusus. Eivissa. Any III, 22. 349-351. Publicat al *Diario de Ibiza* del 21-V-43.
- MANERA, ESPERANZA (1979): VID. FERNÁNDEZ GÓMEZ, JORDI H.; MANERA, ESPERANZA (1979).
- MAÑÁ DE ANGULO, JOSÉ M. (1961): «Las estatuas romanas de las murallas». *Lealtad*. Palma. 72. 46-47. Pitiüses Eivissa Vila Arqueologia.
- MIGUÉLEZ RAMOS, CRISTINA (1989): *El vidrio romano en el Museo del Puig des Molins*. Eivissa, Treballs del Museu Arqueològic d'Eivissa i Formentera. n. 21, 78+41 figs.+VIII làms.
- MONRAVAL, MAGDALENA (1992): VID. GONZÁLEZ VILLAESCUSA, RICARDO; MONRAVAL, MAGDALENA (1992).
- MOURLANE MICHELENA, PEDRO (1942): «Dos inscripciones romanas en Ibiza». *Arribada*. Madrid. 25-X-1942.
- RAMIS RAMIS, ANTONIO (1836): *Ilustraciones a una inscripción romana descubierta en la Isla de Ibiza*. Maó, Imp. de la Vda. e Hijo de Serra.
- RAMON TORRES, JOAN (1986): *El Baix Imperi i l'època Bizantina a les Illes Pitiüses*. Eivissa, Consell Insular d'Eivissa i Formentera, 44.
- ROCA ROUMENS, MERCEDES (1974): «Estudio de los materiales procedentes de las necrópolis tardorromanas de Can Gabino (Formentera), Can Prats y Can Flit (Ibiza)». *VI Symposium de Prehistoria Peninsular. Palma de Mallorca, 1972*. Barcelona, 407-434.
- S. A. (1996): «El "camí romà" de Formentera impunemente asfaltado». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any II, 66 (15/21-IV-1996). 15.
- TORRES CHORAT, CARME (1983): VID. JUAN CASTELLÓ, JAUME; TORRES CHORAT, CARME (1983).

9.3. ELS MUSULMANS

- BARCELÓ PERELLÓ, MIQUEL (1980): «Un text sobre Mayurca i un altre sobre Yabisa». *BSAL*. Palma. XXXVII, 832-833. 643-647.
- COSTA RAMON, ANTONI (1985): «La triple murada de l'Eivissa àrab». *Eivissa*, Institut d'Estudis Eivissencs, 96. És una versió en català de l'obra publicada el 1962. Du dos pròlegs, el de la primera edició i el d'aquesta fet per Bartomeu Escandell Bonet.
- COSTA RIBAS, BENJAMÍ; FERNÁNDEZ GÓMEZ, JORDI H. (1985): «Les Pitiüses a l'època musulmana». *Eivissa*, Museu Arqueològic d'Eivissa. Conselleria de Cultura del Govern Balear, 55.
- DEMERSON, JORGE; ZOZAYA, J. (1984): «Cerámicas islámicas de Can Portmany (Ibiza, Balears)». *Boletín de la Asociación Española de Orientalistas*. Madrid. XX, 163-184.
- FERNÁNDEZ GÓMEZ, JORDI H. (1985): VID. COSTA RIBAS, BENJAMÍ; FERNÁNDEZ GÓMEZ, JORDI H. (1985).
- FERNÁNDEZ GÓMEZ, JORDI H. (1983): «Algunas cerámicas árabes halladas en Ibiza y sus paralelos tipológicos». *IV Coloquio Hispano-Tunecino (Palma de Mallorca, 1979)*. Madrid, Instituto Hispano Árabe de Cultura, 83-92 + 24 figs.
- LLUY, XICO (1995): «El legado andalusí de las Pitiüses, en peligro de muerte». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any I, 27 (17/23-VII-1995). 20-21.
- MAÑÁ DE ANGULO, JOSÉ M. (1953): «Dos lápidas árabes en Formentera». *Ibiza*. Instituto de Estudios Ibicencos. Eivissa. II època, (Any I) 1. 8-10.
- PLANELLS CARDONA, MARIANO (1986): «Los árabes en Ibiza y Formentera. Conversación con José Barral». *Anuario de Ibiza y Formentera*. IV, Eivissa, Mariano Productions. Imp. Ibosim SA, 95-116.
- POSADAS LÓPEZ, EDUARDO JOSÉ (1982): «Pervivencia de lo árabe en Ibiza». *Diario de Ibiza*. Eivissa. 24-III-1982. 13.
- (1993): Ibiza musulmana; I-II-III-IV-V-VI-VII-VIII-IX-X-XI-XII-XIII-XIV. *Diario de Ibiza*. Eivissa. I: 25-V-1993; II: 30-V-1993; III: 7-VI-1993; IV: 13-VI-1993; V: 20-VI-1993; VI: 27-VI-1993; VII: 4-VII-1993; VIII: 11-VII-1993; IX: 18-VII-1993; X: 25-VII-1993; XI: 1-VIII-1993; XII: 8-VIII-1993; XIII: 15-VIII-1993; XIV: 22-VIII-1993, I: 12; II: 14; III: 24; IV: 12; V: 14; VI: 20; VII: 8; VIII: 8; IX: 8; X: 8; XI: 8; XII: 8; XIII: 8; XIV: 8.
- (1996): «Las Pitiusas y el mundo musulmán». *El Mirador d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. 1 (15/31-X-1996).
- POVEDA, ANGEL (1982): Conversa amb _____: «Les formes de poblament tribal i clànic a Mayûrqa, Manûrqa i Yabissa». *L'Avenç*. 50.
- RETAMERO, FELIX (1995): «Moneda i monedes àrabs a l'illa d'Eivissa». *Eivissa*, Treballs del Museu Arqueològic d'Eivissa i Formentera. N. 34, 70.

- ROSSELLÓ BORDOY, GUILLERMO (1985): «Notas para un estudio de la Ibiza musulmana». *Eivissa*, Treballs del Museu Arqueològic d'Eivissa i Formentera. N. 14, 69.
- S.A. (1986): «Los árabes en Ibiza y Formentera. Conversación con José Barral». *Anuario de Ibiza y Formentera*, IV, 1986, Eivissa, Mariano Productions, 95-116.
- ZOZAYA, J. (1984): VID.: DEMERSON, JORDI; ZOZAYA, J. (1984)
- POVEDA, ANGEL (1982): «Conversa amb -----: Les formes de poblament tribal i clànic a Mayûrqa, Manûrqa i Yabissa». *L'Avenç*, 50.

9.4. HISTÒRIA MEDIEVAL

- AGUILÓ AGUILÓ, ESTANISLAU DE KOSTKA (1893): «Franqueses i privilegis del Regne V. Quod homines civitates et insularum Majoricarum et Evices, habitantes et habitaturi in portione quondam Nunonis Sancii, habeant honores et possessiones franchas, pro ut eis ex donatione dicti Nunonis concessae fuerunt». *BSAL*. Societat Arqueològica Lul·liana. Palma. V, 158. 78.
- (1901): «Actes d'elecció de sindichs de la Ciutat i de les parròquies foranes per fer sacrament y homenatge a n'Afons III d'Aragó com a Rey de Mallorca. 1285. XXXII: Sindicatus Insulae Evices». *BSAL*. Societat Arqueològica Lul·liana. Palma. IX, 257. 119-120.
- (1911): «Actes de vènda o de modificació de domini atorgats pels primers grans porcioners de l'illa: Establiment de l'illa de Formentera donada feu per Guillem de Montgrí, Sacrista de Girona i Seny d'Eivissa, a Berenguer Renart (19-VIII-1246)». *BSAL*. Societat Arqueològica Lul·liana. Palma. XIII, 374. 265.
- (1920): «Documentos relativos a Ramon Muntaner (24-I-1338): Al lugarteniente de Ibiza sobre sacar de aquella isla cierta "encennia sculenta" a petición de la mujer Valente, esposa de Ramon Muntaner». *BSAL*. Palma. 18, 471-472. 16.
- ALOMAR ESTEVE, GABRIEL (1975): «Una obra de arte desconocida y enigmática en la isla de Formentera». *BSAL*. Societat Arqueològica Lul·liana. Palma. XXXIV, 822-823. 433-437. Es tracta d'una pila baptismal. VID. CASTELLÓ GUASCH, JOAN: «Una extraña pila baptismal en Formentera». *El Pitiuso*. 1978, p. 30.
- BENNÀSSAR, BERNAT; GUASCH GUTIÉRREZ, PAQUITA; TUR RIERA, FRANCISCA (1987): «Aproximación al estudio histórico-artístico del retablo de la Iglesia de Jesús». *Anuario de Ibiza y Formentera*. V. Eivissa, Mariano Productions. Imp. IboSim SA, 53-60.
- BONET FERRER, MIGUEL (1889): «Documento sobre la ocupación de Ibiza por Alfonso de Aragón en el siglo XIII (1286, 13 de Junio, Tarragona)». *BSAL*. Societat Arqueològica Lul·liana. Palma. III, 106. 107-109.
- CALMETTE, J. (1931): «Un procès féodal aux Baléares en 1303». *Annales du Midi*. Toulouse. XLIII. 456-459. Plet entre l'Arquebisbe de Tarragona i el Rei en Jaume II sobre certs drets feudals sobre el castell d'Eivissa.
- CASTELLÓ GUASCH, JOAN (1956): «Noticias históricas (1487)». *El Pitiuso. Almanaque para Ibiza y Formentera*. 1956. Palma, Alfa, 15- 16. Va sense signar.
- (1957): «Noticias históricas (1490)». *El Pitiuso. Almanaque para Ibiza y Formentera*. 1957. 9-11. Va sense signar.
- (1959): «Noticias históricas (1486 i 1491)». *El Pitiuso. Almanaque para Ibiza y Formentera*. 1959. Palma, Alfa, 7-8. Va sense signar.
- (1960): «Noticias históricas». *El Pitiuso. Almanaque para Ibiza y Formentera*. 1960. Palma, Alfa, 9-10.
- (1965): «Noticias históricas. (1472)». *El Pitiuso. Almanaque para Ibiza y Formentera*. 1965. Palma, Alfa, 5-6. Va sense signar.
- (1967): «Noticias históricas». *El Pitiuso. Almanaque para Ibiza y Formentera*. 1967. Palma, Alfa, Va sense signar.
- (1971): «Del Cronicón Mayoricense (referències a Eivissa)». *El Pitiuso. Almanaque para Ibiza y Formentera*. 1971. Palma, Alfa, 7. Va sense signar.
- (1978): «Una extraña pila baptismal en Formentera». *El Pitiuso. Almanaque para Ibiza y Formentera*. 1978. Palma, Alfa, 30. Va sense signar. VID. Gabriel Alomar Esteve (1975), *BSAL*, nn. 822-823.
- (1979): «Notes històriques». *El Pitiuso. Almanaque para Ibiza y Formentera*. 1979. Palma, Alfa, 22. Va sense signar.
- CATALÀ ROCA, PEDRO (1966): «Noticias históricas (document de Ferran I d'Aragó, 1415). *El Pitiuso. Almanaque para Ibiza y Formentera*. 1965. Palma, Alfa, 7.
- COMPAY FERNÁNDEZ DE CORDOVA, A. (1935): «La conquista d'Eivissa per l'Arquebisbe de Tarragona Guillem de Montgrí». *Butlletí Arqueològic*. Tarragona. V, 86-89.
- ESCANDELL BONET, BARTOLOMÉ (1957): «Entorn a la creació de la ciutat cristiana d'Eivissa (1235)». *Extret del Llibre d'Eivissa*. Barcelona, Gràfiques Diamant. Biblioteca Selecta, 238-239. 10 pp.
- (1994-1995): *Ibiza y Formentera en la Corona de Aragón (Siglos XIII - XVIII)*. Palma, Leonard Muntaner Editor. Col·lecció El Tall, 3. N'han sortit 2 volums (III-98).
- FAJARNÉS TUR, ENRIQUE (1887): «Privilegio de vituallas concedido a los ibicencos por Pedro IV de Aragón (1343, 2 Octubre, València)». *BSAL*. Societat Arqueològica Lul·liana. Palma. II, 56. 62.
- (1893): «Homenajes y juramentos de la Isla de Ibiza a los Reyes de la Casa de Austria». *El Archivo*. VII, Cuaderno 5. 266-275.

- (1896): «Suspensión de relaciones entre Ibiza y Brisch (1305)». *BSAL*. Societat Arqueològica Lul·liana. Palma. VI, 193. 262.
- (1897): «Concesiones a los caballeros de la Isla de Ibiza (1304)». *BSAL*. Societat Arqueològica Lul·liana. Palma. VII, 204. 41.
- (1897): «Derecho sobre las presas que pagaba Ibiza concedido a los mallorquines en 1496». *BSAL*. Societat Arqueològica Lul·liana. Palma. VII, 206. 81-82.
- (1897): «La creu major de la esglesia de Santa Maria de Iuiça (1488)». *BSAL*. Societat Arqueològica Lul·liana. Palma. VII, 219. 343.
- (1898): «Robo de varias cantidades de doblas de oro a unos judios mallorquines en 1373. I: Carta del Gobernador de Mallorca al de Ibiza ordenando la captura del patrón Sentpol; II: Orden encargando a Bernardo Vedrier que reciba información en la isla de Ibiza; III: Instrucciones al notario Vedrier para averiguar lo ocurrido». *BSAL*. Societat Arqueològica Lul·liana. Palma. VII, 224. 426-427.
- (1902): «Fabricación de bombardas en Ibiza en el siglo XV». *Los Archivos de Ibiza*. Eivissa. Imp. de José Tur. Any I, 7. 51-52.
- (1902): «Los Jurados y Consellers de Ibiza en 1498». *Los Archivos de Ibiza*. Eivissa. Imp. de José Tur. I, 9. 67.
- (1929): *Organización de los caballos armados en Ibiza (Siglos XIII-XVIII)*. Palma, Imprenta Hija de J. Colomar.
- FERRER ABÁRZUZA, ANTONI (1994): *Captius, sarrains, batejats, persones de talla...: sobre l'esclavitud a l'Eivissa Medieval*. Eivissa, Institut d'Estudis Eivissencs, 39.
- (1998): «Anem al mercat... un dia del segle XV». *El Pitiús. Almanac per a Eivissa i Formentera*. 1996. Eivissa, Institut d'Estudis Eivissencs, 36-41.
- FITA, P. Y F. (1907): «Formentera e Ibiza en 1403». *Boletín de la Real Academia de la Historia*. Madrid. LI, 319 i segs. De la *Historia del Gran Tamerlán*, itinerari i narració del viatge, relació de l'Ambaixada de Ruy González de Clavijo en nom d'Enric III de Castella.
- GORDILLO COURCIÈRES, J. L. (1983): «La Formentera de Guillem de Montgrí». In *Dos ensayos sobre Formentera*. València, Artes Gráficas Soler, 11-48.
- GUASCH GUTIERREZ, PAQUITA (1978): VID. BENNÀSSAR, BERNAT; GUASCH GUTIÉRREZ, PAQUITA; TUR RIERA, FRANCISCA (1978).
- KOENIG, GERD. G. (1981): «Wandalische Grabfunde des 5 und 6 J.H.S. *Madrider Mitteilungen*. Heilderberg. 22. 299-360.
- MACABICH LLOBET, ISIDORO (1909): «Es feudalisme a Ivissa (Anotacions històriques)». *Congrés d'Història de la Corona d'Aragó, dedicat al Rei En Jaume I i la seva època. I part*. Barcelona, 457-482.
- (1919): «Cartas de Jaime III al cronista Ramon Muntaner, su lugarteniente en Ibiza (1332-1335)». *BSAL*. Societat Arqueològica Lul·liana. Palma. XVII, 462-463. 462: 252-255; 463: 263-266.
- (1922): *El Feudalismo en Ibiza. (Apuntes históricos)*. Palma, Imp. de Francisco Soler, 152.
- (1933): *Santa María. Ciclo cristiano*. Palma, Imp. de Francisco Soler Prats, 40 + 8 làms.
- (1935): *Historia de Ibiza.II. El Feudalismo*. Palma, Imp. de Francisco Soler Prats, 78.
- (1935): «Ibiza conmemora esta semana el VII centenario de su reconquista». *El Debate*. Madrid. 4-VIII-1935.
- (1936): *Historia de Ibiza.III. Crónicas siglos XIII y XIV*. Palma, Imp. de Francisco Soler Prats, 54.
- (1940): *Historia de Ibiza.IV. Crónicas siglo XV*. Palma, Imp. de la Viuda de Francisco Soler Prats, 41.
- (1955): «El Jurado o existía en Ibiza en el siglo XIII». *Ibiza*. Instituto de Estudios Ibicencos. Eivissa. II època, (Any II) 2. 21-23.
- (1956): «Sobre el antiguo Reino de Mallorca». *Ibiza*. Instituto de Estudios Ibicencos. Eivissa. II època, (Any III) 3. 7-9.
- (1961): «Ibiza medieval. La institución del jurado». *BCOCINP*. Palma. LXIII, 630. 16-19.
- MARÍ CARDONA, JOAN (1976): «Illes Pitiüses. I: La conquesta catalana de 1235». Vila d'Eivissa, Institut d'Estudis Eivissencs, 326.
- MIRALLES SBERT, JOSÉ; ROTGER, M. (1912): «Cartulario del primer Obispo de Mallorca. LII: El Papa exhorta a que no se permita a los sarracenos habitar Mallorca e Ibiza (1240)». *BSAL*. Societat Arqueològica Lul·liana. Palma. XIV, 391. 155.
- PARCERISAS, FRANCESC (1977): «Ses Salines fa cinc-cents anys». *UC*. Eivissa. 14 (26-XI). 34.
- PONS PASTOR, ANTONI (1933): «Constitucions e Ordenacions. Disposicions tocants a molts de caps (1309?)». *BSAL*. Societat Arqueològica Lul·liana. Palma. XXIV, 627. 275-277. MALLORCA.
- (1933): «Constitucions e Ordinacions del Regne de Mallorca. Devant qui deuen fer-se a Eivissa les primeres apel·lacions (1303)». *BSAL*. Societat Arqueològica Lul·liana. Palma. XXIV, 626. 258.
- POSADAS LÓPEZ, EDUARDO JOSÉ (1990): «La cruzada pisana y la noche de San Silvestre (Eivissa)». *Diario de Ibiza*. Eivissa. 11-I-1991. 14.
- (1997-1998): «Conquista de las Pitiusas por la Corona de Aragón, I-II-III-IV-V». *Página XXI Eivissa*. 1997: I: 19/30-IX; II: 20/31-X; III. 21/30-XI; 1998: IV: 22/31-III; V: 23/30-IV. 1997: I: 18; II: 14; III: 12; 1998: IV: 10; V.

- PRATS GARCIA, ERNEST (1992): «Els representants del poder central a les illes Pitiüses (1345-1715)». *El Pitiüts*. 1992. Eivissa, Institut d'Estudis Eivissencs, 65-66.
- RIERA, JOSEP (1997): «El contracte per a la conquesta i el repartiment d'Eivissa». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any III, 118 (14/20-IV-1997). 24.
- (1997): «Gloria Mound: Eivissa protegí a los judíos pese a su expulsión de España en 1492». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any III, 152 (8/14-XII-1997). 14-15.
- (1997): «Guillem de Montgrí, cap de la conquesta catalana de 1235». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any III, 128 (23/29-VI-1997). 32.
- (1997): «Jaume I el Conqueridor i la influència dels templers». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any III, 133 (28-VII/3-VIII-1997). 32.
- (1997): «Un hàbit de llegenda en els fets històrics de la conquesta d'Eivissa». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any III, 135 (11/17-VIII-1997). 32.
- ROSSELLÓ VAQUER, RAMON (1981): «Formentera. Notícies històriques». *Estudis Baleàrics*. Institut d'Estudis Baleàrics. Palma. I, 3. 237-249.
- (1983): «Notes històriques d'Eivissa i Formentera». *Estudis Baleàrics*. Institut d'Estudis Baleàrics. Palma. III, 11. 63-66.
- ROTGER, M. (1912): VID. MIRALLES SBERT, JOSÉ; ROTGER, M. (1912).
- SANXO, PERE A. (1910): «Antics privilegis y franqueses del regne. Regnat de Jaume III. (Majoria d'edat). Confirmatio cujusdam franquesis regis Sancii per quam concessit militibus Majoricarum, Minorice et Eivisse (1333)». *BSAL*. Societat Arqueològica Lul·liana. Palma. XIII, 359. 17-19.
- TORRE, A. DE LA (1950): «Los canarios de Gomera vendidos como esclavos en 1480 (en Ibiza)». *Anuario Est. americ.* Sevilla. 7. 47-72.
- TORRES TORRES, MARIÀ (1982): «Eivissa medieval». *Cuatro conferencias del «Congrés de Cultura Pitiüsa»*. Eivissa, Delegación Insular del Ministerio de Cultura en Ibiza y Formentera, 39-48.
- (1996): «Del Puig Redó al Puig Nunó: Memòria d'una troballa». *Eivissa*. Institut d'Estudis Eivissencs. Vila d'Eivissa. III època, 29-30. 37 (233) - 38 (234).
- TUR RIERA, FRANCISCA (1978): VID. BENNÀSSAR, BERNAT; GUASCH GUTIÉRREZ, PAQUITA; TUR RIERA, FRANCISCA (1978).
- (1995): «La donació de l'illa de Formentera a Joan Martí, 1453-1454». *Eivissa*. Institut d'Estudis Eivissencs. Vila d'Eivissa. 27. 43(139)-46(142).
- VERDERA, NITO (1992): *Colón eivissenc*. Palma, Institut d'Estudis Baleàrics, Col. de Balears i Amèrica, núm. 15, 53.
- VILAS GIL, PERE (1995): «8 d'Agost (de 1235): Crònica naval». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any I, 31 (14/20-VIII-1995). 26.
- VILLANGÓMEZ LLOBET, MARIÀ (1972): «El setge de la Vila d'Eivissa en 1359». *Lluc*. MMSSCC. Palma. 612. 14-16.
- (1974): «Eivissa a la Crònica de Bernat Desclot». *Eivissa*. Institut d'Estudis Eivissencs. Vila d'Eivissa. III època, 4. 21 (145) - 22 (146).
- (1976): «Miscel·lània. Eivissa a la crònica de Ramon Muntaner». *Eivissa*. Institut d'Estudis Eivissencs. Vila d'Eivissa. III època, 8. 23 (325) - 27 (339).

9.5. HISTÒRIA MODERNA

- AQUENZA LOAIZA, JACINTO (1902): «Una requisitoria de guardarropiá» (sobre l'expulsió dels jesuïtes). *Los Archivos de Ibiza*. Eivissa, I. de José Tur. Any I, IX. 65-67. Signat X.
- CASTELLÓ GUASCH, JOAN (1952): «Más de la guerra de sucesión». *El Pitiüso. Almanaque para Ibiza y Formentera*. 1952. Palma, Imp. F. Ferrer, 15-16. Va sense signar.
- (1953): «Más de la guerra de sucesión». *El Pitiüso. Almanaque para Ibiza y Formentera*. 1953. Palma, Imp. F. Ferrer, 15. Va sense signar.
- (1954): «Más de la guerra de sucesión». *El Pitiüso. Almanaque para Ibiza y Formentera*. 1954. Palma, Imp. F. Ferrer, 8. Va sense signar.
- (1958): «Noticias históricas (1551-1622)». *El Pitiüso. Almanaque para Ibiza y Formentera*. 1958. Palma, Alfa, 5-8. Va sense signar.
- (1968): «Noticias históricas». *El Pitiüso. Almanaque para Ibiza y Formentera*. 1968. Palma, Alfa, 24. Va sense signar.
- (1969): «Notas históricas. Sobre la guerra de sucesión». *El Pitiüso. Almanaque para Ibiza y Formentera*. 1969. Palma, Alfa, 27. Va sense signar.
- (1970): «Páginas históricas. De la guerra de sucesión». *El Pitiüso. Almanaque para Ibiza y Formentera*. 1970. Palma, Alfa, 29. Va sense signar.
- CIRER COSTA, FELIP (1998): *El convent dels pares dominics d'Eivissa. Introducció, estudi i transcripció d'un document de 1765*. Eivissa, Consell Insular d'Eivissa i Formentera, 344.

- CLAPÉS JUAN, JOSÉ (1902): «Cementerios». *Los Archivos de Ibiza*. Eivissa. I. de José Tur. Any I, 9. 68-71.
- (1902): «Dos excomuniones» (s. XVI i XVII). *Los Archivos de Ibiza*. Eivissa. I. de José Tur. Any I, 5. 39.
- (1902): «Los Jesuitas en Ibiza. Su venida (1640) y su extrañamiento (1767)». *Los Archivos de Ibiza*. Eivissa. I. de José Tur. Any I, 2. 9.
- (1902): «Obispos de Ibiza» (siglos XVI al XIX). *Los Archivos de Ibiza*. Eivissa. I. de José Tur. Any I, 6. 46-48.
- (1902): «San Bastino (1644)». *Los Archivos de Ibiza*. Eivissa. I. de José Tur. Any I, 6. 45-46. Sobre l'arribada a Eivissa el 1644 de les relíquies d'aquest sant.
- (1902): «Testamento de Agapito Llobet (1647)». *Los Archivos de Ibiza*. Eivissa. I. de José Tur. Any I, 5. 37-39.
- (1902): «Un destierro». *Los Archivos de Ibiza*. Eivissa. I. de José Tur. Any I, 4. 30. Fa referència al desterro del Vicari General Bartomeu Rosselló, a Formentera, el 1660.
- (1902): «Una explosión». *Los Archivos de Ibiza*. Eivissa. I. de José Tur. I, 7. 54-55. Sobre l'explosió del Baluard de Santa Lúcia al mes de setembre de 1730, «S'any des tro».
- (1903): «Cofradía de la Purísima Concepción. 1607 (I, II i III)». *Los Archivos de Ibiza*. Almeria. I. La Provincia. Any I, X-XI-XII. X: 79-80; XI: 82-83; XII: 93-94.
- (1903): «Exposición de los payeses al Arzobispo de Tarragona». *Los Archivos de Ibiza*. Almeria. I. de la Provincia. Any I, 10. 77-79. El pagesos protesten per l'augment dels drets cobrats pels preveres de Santa Maria, el 1726.
- (1903): «Iglesia del Socorro». *Los Archivos de Ibiza*. Almeria. I. de la Provincia. Any I, 11. 83-84.
- (1903): «Los jesuitas en Ibiza. Su iglesia y su casa residencia». *Los Archivos de Ibiza*. Maó. I. de Bernardo Fábregas. Any II, XIX. 157-160.
- (1903): «Los Jesuitas en Ibiza. Sus bienes». *Los Archivos de Ibiza*. Maó. I. de Bernardo Fábregas. I, 20-21. 167-173.
- (1903): «Visita pastoral» (del Vicari General Miquel Juan el 1577). *Los Archivos de Ibiza*. Almeria. I. de la Provincia. Any I, 10. 76-77.
- (1904): «Exposición hecha por el clero de Ibiza». *Los Archivos de Ibiza*. Maó. I. de Bernardo Fábregas. III, 1. 66-67.
- (1904): «La custodia de la Catedral y el tríptico de Nuestra Señora de Jesús». *Los Archivos de Ibiza*. Ciutadella, I. de Salvador Fábregas. Any III, 1. 125-127.
- (1904): «Otro mosaico». *Los Archivos de Ibiza*. Ciutadella, I. de Salvador Fábregas. Any III, 1. 78-81.
- (1904): «Robos de sals». *Los Archivos de Ibiza*. Ciutadella, I. de Salvador Fábregas. Any III, 1. 93-94.
- (1904): «S'esglesies de Sant'Eulari (1681 a 1772)». *Los Archivos de Ibiza*. Ciutadella, I. de Salvador Fábregas. III, 1. 108-120.
- (1915): «Plaza militar de Ibiza». *Los Archivos de Ibiza*. Ciutadella, I. de Salvador Fábregas. Any IV, 13.
- CURTOYS VALLS, FELIPE (1892): «El Santo Cristo del cementerio. Noticia histórica de la sagrada imagen que bajo esta advocación se venera en la iglesia de Santo Domingo de Ibiza». *Ibiza*. Del n. 93 (17-V-1892) al n. 96 (7-VI-1892). És un fulletó del setmanari *Ibiza*.
- DEMERSON, JORGE (1981): «Los trabajosos comienzos de las parroquias rurales de Ibiza y Formentera: El caso ejemplar de San Mateo». *Eivissa*. Institut d'Estudis Eivissencs. Vila d'Eivissa. III època, 11. 44 (470) - 49 (475).
- (1980): *Ibiza y su primer obispo: D. Manuel Abad y Lasierra*. Fundación Universitaria Española, Monografies, núm. 32. Madrid, 429.
- (1992): «Niños y jóvenes en las Pitiusas del siglo XVIII». *Revista de Historia Moderna*. Anales de la Universidad de Alicante. 11. 11-23.
- DEMERSON, JORGE; DEMERSON, PAULA DE (1979): «El carnet de identidad del ibicenco en el siglo XVIII». *Diario de Ibiza*. 9-IX-1979.
- DEMERSON, PAULA DE (1979): VID. DEMERSON, JORGE; DEMERSON, PAULA DE (1979).
- DUPUY, SACRO (s. a.): *Memorial del Gobernador de Ibiza D.— contra el Subdelegado de las Salinas*. S.I. 4 fulls.
- ESCANDELL, BARTOMEU (1967): «Espai i temps en la història moderna d'Eivissa». *Serra d'Or*. Barcelona. IX, 12. 20-26.
- FAJARNÉS TUR, ENRIQUE (1886): «De los jesuitas en Ibiza». *BSAL*. Societat Arqueològica Lul·liana. Palma. I, 31. 1.
- (1887): «Episodio de la Germania en la Punta d'els Andreus de Ibiza». *El Museo Balear*. II època. IV, 3. 93.101.
- (1887): «Saqueo de Ibiza en 1518». *BSAL*. Societat Arqueològica Lul·liana. Palma. II, 51. 17.
- (1887): «Los jesuitas en Ibiza». *BSAL*. Societat Arqueològica Lul·liana. Palma. II, 53 i 58. 33 i 81.
- (1888): *La germanía en Ibiza*. Palma, Imp. La Almudaina, de Amengual y Muntaner, 48. N'hi ha una edició ampliada feta a Palma, Imp. Hija de J. Colomar, 1929, 52 pp.
- (1889): «Sobre el derecho llamado de "Cap de pont" establecido en Ibiza en el siglo XVII». *BSAL*. Societat Arqueològica Lul·liana. Palma. III, 112. 159-160.
- (1890): «Insignias de los jurados de la antigua Universidad de Ibiza en el siglo XVII». *BSAL*. Societat Arqueològica Lul·liana. Palma. III, 122. 249.

- (1892): «El hambre en la Isla de Ibiza en el siglo XVII». *El Archivo*. València. VI, 313-340.
- (1892): «Los funerales de Felipe V en Ibiza». *BSAL*. Societat Arqueològica Lul-liana. Palma. IV, 147. 242.
- (1892): «Robo de la Universidad de Ibiza en la noche del 19 de Abril de 1686». *BSAL*. Societat Arqueològica Lul-liana. Palma. IV, 153. 312.
- (1892): «El arzobispo de Samaniego en Ibiza». *BSAL*. Societat Arqueològica Lul-liana. Palma. IV, 146. 229.
- (1892): «Sepulcro de los antiguos gobernadores de Ibiza». *El Archivo*. VI, Cuaderno 6. 238-240.
- (1893): «Actitud de Mallorca durante el hambre que Ibiza padeció en los siglos XVI y XVII». *El Archivo*. València. VII, 229-235.
- (1893): «Capítols de política i bon govern de la illa de Iviça fets en 1655». *BSAL*. Societat Arqueològica Lul-liana. Palma. V, 165. 178-187.
- (1893): «El lazareto del Pas Estret en Ibiza, en el siglo XVII». *BSAL*. Societat Arqueològica Lul-liana. Palma. V, 160. 98-100.
- (1893): «Institución en Ibiza en los siglos XVI y XVII». *El Archivo*. Denia.
- (1893): «Origen de la devoción de San Roque en la Isla de Ibiza». *BSAL*. Societat Arqueològica Lul-liana. Palma. V, 157. 57-60.
- (1893): «Política económica de Ibiza en el siglo XVII. (Estudio histórico)». *BSAL*. Societat Arqueològica Lul-liana. Palma. V, 164. 164-171. N'hi ha una separata feta a Palma, per P. Guasp, 1893, 66 pp. Se'n va fer una segona edició a Palma, Hijas de J.Colomar, 1930, 62 pp.
- (1893): «Pretensiones del Obispo de Ibiza sobre la isla de Cabrera (1785)». *Almanaque del Diario de Palma para el año 1894*. Palma, Tip. de Felipe Guasp, 45-60.
- (1894): «Algunos naufragios en las costas de las islas Pythiusas durante el siglo XVII». *BSAL*. Societat Arqueològica Lul-liana. Palma. V, 177. 405-408.
- (1894): «Comunidades religiosas en Ibiza. La orden de San Francisco en el siglo XVII». *BSAL*. Societat Arqueològica Lul-liana. Palma. IV, 173. 327-333.
- (1894): «La iglesia de Sant Vicent Ferrer fundada en Ibiza en 1591». *BSAL*. Societat Arqueològica Lul-liana. Palma. V, 170 i 171. 170:273; 171:299. VID. FAJARNÉS TUR, ENRIQUE (1929).
- (1894): «Un virrey y dos obispos en Ibiza en 1673.(El Marqués de Vélez, virrey de Cállar y Cerdeña, y los obispos Bosa y Alés)». *BSAL*. Societat Arqueològica Lul-liana. Palma. V, 169. 253-255.
- (1894): «Vicarias foráneas perpétuas erigidas en Ibiza en 1662». *BSAL*. Societat Arqueològica Lul-liana. Palma. V, 174. 354-356.
- (1895): «El Almirante de Ibiza nombrado por el Rey, el Arzobispo de Tarragona y el Arcediano de San Fructuoso (1618)». *BSAL*. Societat Arqueològica Lul-liana. Palma. VI, 181. 61.
- (1895): «Libro de Ordinations de Ibiza, impreso en 1751». *BSAL*. Societat Arqueològica Lul-liana. Palma. VI, 187. 157.
- (1895): «Propósito de los holandeses de apoderarse de Ibiza en 1629». *BSAL*. Societat Arqueològica Lul-liana. Palma. VI, 182. 73-75. Reproduït a *Ibiza*. Eivissa, 1944, n. 7, pp. 106-107.
- (1895): «Santas reliquias conducidas de Cállar a Ibiza en 1644». *BSAL*. Societat Arqueològica Lul-liana. Palma. VI, 182. 82-83.
- (1896): «Sobre fundar una cofradía de Nuestra Señora de Lluch en la Isla de Ibiza (1691)». *BSAL*. Societat Arqueològica Lul-liana. Palma. VI, 195. 297.
- (1898): «Inventario de la iglesia mayor de Santa María (Hoy catedral de Ibiza) en 1626». *BSAL*. Societat Arqueològica Lul-liana. Palma. VII, 218. 323-325.
- (1898): *La Germanía en Ibiza. Estudio histórico*. Palma, 48. N'hi ha una segona edició de 1929.
- (1898): «Un permiso especial de embarque de mulas para Ibiza (1796)». *BSAL*. Societat Arqueològica Lul-liana. Palma. VII, 216. 288.
- (1900): «Consulados extranjeros en Mallorca (Siglo XVII): II: Consul de Holanda en Valencia, Mallorca, Menorca e Ibiza. Jacobo Vinch (1657)». *BSAL*. Societat Arqueològica Lul-liana. Palma. VIII, 238. 217.
- (1900): «Jurisdicción del Asesor Interino de Ibiza (1744)». *BSAL*. Societat Arqueològica Lul-liana. Palma. VIII, 246. 360.
- (1900): «Nombramiento de (el Dr. Miguel Juan de Lobera, Canónigo Magistral de Calatayud) Paborde de la Isla de Ibiza (1667)». *BSAL*. Societat Arqueològica Lul-liana. Palma. VIII, 238. 215.
- (1903): «Fuero del Santo Oficio en Ibiza». *Los Archivos de Ibiza*. Eivissa, I. de José Tur. Eivissa. Any II, 19. 155-156.
- (1903): «Tortura dada a los campesinos de Ibiza en 1711». *Los Archivos de Ibiza*. Maó, Imp. de Bernardo Fábregues. Any II, 15. 118-119.
- (1904): «Antiguos consulados extranjeros en Ibiza». *Los Archivos de Ibiza*. Ciutadella, I. de Salvador Fábregues. Any III, I. 103-104.
- (1904): «El Arzobispo Teres en Ibiza en 1594». *Los Archivos de Ibiza*. Ciutadella, I. de Salvador Fábregues. Any III, I. 106.
- (1904): «El quinto de la sal en Ibiza». *Los Archivos de Ibiza*. Ciutadella, I. de Salvador Fábregues. Any III, I. 92-93. Pitiuses Eivissa Sal Economia Història Moderna

- (1904): «Jurados de la Universidad Ebusitana en el siglo XVII». In ? direcció: J. Clapés. Ciutadella, I. de Salvador Fàbregues. III, 1. 67-69.
- (1904): «Luchas entre curas y frailes ibicencos en el siglo XVII». *Los Archivos de Ibiza*. Ciutadella, I. de Salvador Fàbregues. Any III, 1. 124-125.
- (1904): Antiguos consulados extranjeros en Ibiza. *Los Archivos de Ibiza*. Ciutadella, I. de Salvador Fàbregues. Any III, 1. 103-104.
- (1929): «Expulsión de los mallorquines en la Isla de Ibiza en 1611». *Revista de Menorca*. V època, 24. 213-216.
- (1929): «La iglesia de San Vicente Ferrer fundada en Ibiza en 1591». *BSAL*. Palma. V, 171. 293-296. N'hi ha una separata feta a Palma per Colomar, 1929, 35 pp. VID. FAJARNÉS TUR, ENRIQUE (1894).
- (1930): *Política económica de Ibiza en el siglo XVI*. Palma, Imprenta Hija de J. Colomar.
- (1944): «Propósito de los holandeses de apoderarse de Ibiza en 1629». *Ibiza*. Sociedad Cultural y Artística Ebusus. Eivissa. Any I, 7. 106-107. Reproduït: VID. — (1895).
- (1953): «Pretensiones del obispo de ibiza sobre la isla de Cabrera» (1894). *El Pitiüso. Almanaque para Ibiza y Formentera*. 1953. Palma, Imp. F. Ferrer, 2-3.
- FERRER FERRER, JOANA M. (1974): «Un documento inédito de 1798 de Miguel Cayetano Soler». *Eivissa*. Institut d'Estudis Eivissencs. Vila d'Eivissa. III època, 4. 31 (155) - 37 (161).
- FITA COLOMER, FIDEL (1907): «Ibiza arqueológica e històrica en 1791». *Boletín de la Real Academia de la Historia*. Madrid. LI, 307-318. L'autor és Carlos González Posada, i Fita, el que el publica, segons A. Costa Ramon.
- GARCÉS FERRÀ, BARTOLOMÉ (1947): *Relaciones históricas entre Ibiza y el Reino de Valencia (Siglos XIV-XIX)*. València, Separata del *Boletín del Reino de Mallorca*, anexo de *Saitabi*. Imp. Diana, 22.
- GONZÁLEZ DE POSADA, C. (1907): «Adiciones a la relación de Ibiza, del Ilmo. Sr. D. Manuel Abad y primer obispo de aquella diócesis, por — primer canónigo magistral de la misma iglesia». *Boletín de la Real Academia de la Historia*. Madrid. LI, Cuaderno IV. 307 - 318.
- GARRIDO DOBÓN, JOSÉ MANUEL (1985): «Numismàtica eivissenca dels Àustries». *Eivissa*. Institut d'Estudis Eivissencs. Vila d'Eivissa. III època, 15-16. 59 (143) - 60 (144).
- GORDILLO COURCIÈRES, JOSÉ LUIS (1983): *Dos ensayos sobre Formentera*. València, Autoedició, 88.
- KURIHARA, FUKUYA (1978): «About an Attempt by the Netherlanders to Occupy Ibiza in 1629». *Studies in Socio-Cultural Aspects of the Mediterranean Islands*. Mediterranean Studies Group. Hitotsubashi University. Tokyo. IV, 83-90.
- (1978): «Sobre el propósito de los holandeses de apoderarse de Ibiza en 1629». *The Hitotsubashi Review*. Vol. LXXX, n.6. *Special number: The Mediterranean World*. Mediterranean Studies Group. Hitotsubashi University. Tokyo. III, 110-115.
- MACABICH LLOBET, ISIDORO (1903): «El delito del P. Tur». *Los Archivos de Ibiza*. Maó, I. de Bernardo Fàbregues. Any II, 18. 151-152.
- (1903): «La fuga de los hermanos Gotarredona». *Los Archivos de Ibiza*. Maó, I. de Bernardo Fàbregues. Any II, 20-21. 163-164.
- (1904): «Breve reseña de los Conventos de la Orden de San Agustín en las islas de Ibiza y Formentera». *Los Archivos de Ibiza*. Ciutadella, I. de Salvador Fàbregues. Any III, 1. 60-64.
- (1941): *Historia de Ibiza. V. Crónicas siglo XVI*. Palma, Imp. de la Viuda de Francisco Soler Prats, 45.
- (1942): *Historia de Ibiza. VI. Crónicas siglo XVII*. Palma, Imp. de la Viuda de Francisco Soler Prats, 45.
- (1943): *Historia de Ibiza. VII. Crónicas siglo XVIII*. Palma, Imp. de la Viuda de Francisco Soler Prats, 62.
- (1944): «Nuestra Señora de Jesús y los primeros frailes que allí habitaron». *Ibiza*. Sociedad Cultural y Artística Ebusus. Eivissa. I, 7. 110-112.
- (1944): «Un ibicenco coseñor de Ibiza en el siglo XVII». *Ibiza*. Sociedad Cultural y Artística Ebusus. Eivissa. Any I, 8. 120-121.
- (1945): «De los tiempos de "Manbru"». *Ibiza*. Sociedad Cultural y Artística Ebusus. Eivissa. Any II, 15. 230-231.
- (1948): «Un "estraperlista" del siglo XVIII». *Ibiza*. Sociedad Cultural y Artística Ebusus. Eivissa. V, 27. 449.
- (1948): «Cómo fue celebrada aquí la victoria de Lepanto». *Ibiza*. Sociedad Cultural y Artística Ebusus. Eivissa. V, 26. 442-444.
- (1949): «Sobre cautivos moros en Ibiza». *Ibiza*. Sociedad Cultural y Artística Ebusus. Eivissa. VI, 29. 484.
- (1949): «Sobre la ofensiva franco-turca en la tercera guerra entre Carlos V y Francisco I». *Hispania*. Madrid. IX, 37. 635-641.
- (1955): «Santa María de Ibiza». Palma, Panorama Balear, núm. 51.
- (1957): «De nuestra historia». *Ibiza*. Instituto de Estudios Ibicencos. Eivissa. II època, (Any IV) 4. 25-27.
- (1964): «Eivissa: Les seves institucions històriques». *Episodios de la Historia*. Barcelona. 56. 7.
- MARÍ CARDONA, JOAN (1978): «La guerra amb el rei de Castella». *UC*. Eivissa. 23 (gener de 1978) - 25 (febrer de 1978) - 27 (març de 1978). 23: 36; 25: 37; 27: 34.
- (1981): *Illes Pitiüses. Vol. II: Els llibres d'Entrevéniments*. Eivissa, Institut d'Estudis Eivissencs.
- (1983): «Eivissa bisbat?». *Eivissa*. Institut d'Estudis Eivissencs. Vila d'Eivissa. III època, 14. 10 (54) - 12 (56).
- (1985): *Sant Antoni de Portmany. Parròquies d'Eivissa i Formentera 1785-1985*. Eivissa, Institut d'Estudis Eivissencs, 145.

- (1985): *Santa Maria d'Eivissa: Segles XIV-XVIII. Episcopologi. El temple. L'arxiu*. Eivissa, Institut d'Estudis Eivissencs, 375.
- (1990): *Sant Ofici*. Eivissa, Pabordia de Santa Maria, 312. Pitiüses Eivissa Història Moderna.
- (1992): «Maria Ferrer hagué de triar jove davant el jutge (1752)». *La Veu d'Eivissa i Formentera*. Can Sifre - Ed. Mediterrània. Sant Jordi de Ses Salines. Can Imprès, Eivissa. 5. 8.
- (1994): «Formentera: Les fites del segle XVIII». *El Pitiús. 1994*. Eivissa, Institut d'Estudis Eivissencs, 8-9.
- (1995): «130 anys abans que Marc Ferrer repoblàs Formentera». *Pàgina XXI. Formentera*. 9.
- (1995): «Cucarella». *El Pitiús. 1995*. Eivissa, Institut d'Estudis Eivissencs, 6-8.
- (1996): «Els Vedrans i Benimussa. El segle XVIII. Els orígens d'un temple». *Eivissa*. Institut d'Estudis Eivissencs. III època, 29-30. 18 (214) - 21 (217).
- MARÍ TUR, JOAN (1986): *Llibre del Roser*. Eivissa, Autoedició, 150.
- MARTÍN MAÑANES, ÁNGEL; PLANAS PALAU, ANTONIO; PLANAS PALAU, JUAN (1990): *Las monedas de los Austrias de la ceca de Evisa (Ibiza)*. Eivissa, Imprenta Ibosim SA, 67+ 6 làms.
- MOUND, GLORIA (1987): «La historia judía de las Pitiusas». *Anuario de Ibiza y Formentera*. V. Eivissa, Mariano Productions. Imp. Ibosim SA, 65-71.
- PASCUAL, EUSEBIO (1897): «Conjuración separatista de Ibiza en 1719». *BSAL*. Societat Arqueològica Lul·liana. Palma. VII, 207. 104-109.
- PIÑA RAMON, JOSEP (1973): «Las conspiraciones antiborbónicas en Ibiza en la postguerra de Sucesión». *Eivissa*. Institut d'Estudis Eivissencs. Vila d'Eivissa. III època, 2. 13 (53) - 17 (57).
- (1977): «La autonomía, Ses Salines y el decreto de Nueva Planta». *UC*. Eivissa. 10 (29-X). 32-33.
- (1981): «Eivissa durant la guerra de Successió a la Corona d'Espanya. (I i II)». *Eivissa*. Institut d'Estudis Eivissencs. Vila d'Eivissa. III època, 11-12. 11: 26 (452) - 30 (456), 12: 7 (485) - 9 (487).
- (1991): «Una antiga i precària història d'Eivissa». *Eivissa*. Institut d'Estudis Eivissencs. Vila d'Eivissa. III època, 19-20. 22 (230) - 23 (231).
- PLANAS PALAU, ANTONIO (1989): VID. MARTÍN MAÑANES, ÁNGEL; PLANAS PALAU, ANTONIO; PLANAS PALAU, JUAN (1989).
- PLANAS PALAU, JUAN (1989): VID. MARTÍN MAÑANES, ÁNGEL; PLANAS PALAU, ANTONIO; PLANAS PALAU, JUAN (1989).
- PLANELLS RIPOLL, JOAN (1992): «Jurats en cap i regidors majors d'Eivissa i Formentera». *Eivissa*. Institut d'Estudis Eivissencs. Vila d'Eivissa. III època, 22. 4 (356) - 7 (359).
- (1996): «Pels camins de l'horta a mitjan segle XVIII». *El Pitiús. 1996*. Eivissa, Institut d'Estudis Eivissencs, 114-116.
- (1998): «L'antiga aristocràcia eivissenca». *El Pitiús. Almanac per a Eivissa i Formentera. 1996*. Eivissa, Institut d'Estudis Eivissencs, 102-105.
- (1999): «Deu dies de llibertat en la vida d'un esclau». *El Pitiús. 1999*. Eivissa, Institut d'Estudis Eivissencs, 12-16.
- POSADAS LÓPEZ, EDUARDO JOSÉ (1984): «Bailes, portavoces y gobernadores militares de Ibiza, I-II-III-IV-V-VI-VII-VIII-IX-X-XI-XII-XIII-XIV-XV-XVI-XVII-XVIII-IXI-XX-XXI-XXII». *Diario de Ibiza*. Eivissa. I: 24-III-1984; II: 27-III-1984; IV: 10-IV-1984; V: 17-IV-1984; VI: 2-V-1984; VII: 4-V-1984; VIII: 19-V-1984; IX: 24-V-1984; X: 29-V-1984; XI: 12-VI-1984; XII: 16-VI-1984; XIII: 28-VI-1984; XIV: 3-VII-1984; XV: 10-VII-1984; XVI: 17-VII-1984; XVII: 24-VII-1984; XVIII: 31-VII-1984; XIX: 7-VIII-1984; XX: 17-VIII-1984; XXI: 21-VIII-1984; XXII: 28-VIII-1984. I: 16; II: 11; III: 10; IV: 12; V: 10; VI: 8; VII: 10; VIII: 20; IX: 10; X: 12; XI: 15; XII: ?; XIII: 18; XIV: 18; XV: 18; XVI: 18; XVII: 14; XVIII: 14; XIX: 20; XX: 18; XXI: 18; XXII: 16.
- (1984): «Un capitán de los Tercios gobernador de Ibiza, I-II-III-IV-V-VI-VII». *Diario de Ibiza*. Eivissa. I: 29-II-1984; II: 1-III-1984; III: 2-III-1984; IV: 3-III-1984; V: 4-III-1984; VI: 6-III-1984; VII: 9-III-1984. I: 22; II: 22; III: 22; IV: 13; V: 13; VI: 9; VII: 11.
- (1986): «El Espalmador (Pitiüses), I-II». *Diario de Ibiza*. Eivissa. I: 13-IV-1986; II: 15-IV-1986. I: 14; II: 14.
- (1986): «Notas para la historia de Ibiza, I-II». *Diario de Ibiza*. Eivissa. I: 4-IV-1986; II: 7-IV-1986. I: 8; II: 30.
- (1986): «Notas para la historia de Ibiza. Carta de Don Alonso Zanoguera». *Diario de Ibiza*. Eivissa. 28-III-1986. 14.
- (1986): «Notas para la historia de Ibiza. Carta de S.M. para el Gobernador». *Diario de Ibiza*. Eivissa. 24-III-1986. 12.
- (1986): «Notas para la historia de Ibiza. Final de la carta de don Antonio Zanoguera». *Diario de Ibiza*. Eivissa. 1-IV-1986. 12.
- (1985): «La Resumpta Històrica (Pitiüses)». *Diario de Ibiza*. Eivissa. 14-II-1985. 7. Pitiüses Història Moderna.
- (1988): «El rebato y el abalot». *La Voz de Ibiza*. Suplement del *Diario de Ibiza*. Eivissa. 16 (17-XII-1988). 46-47.
- (1990): «Por los recovecos de la historia de las Pitiusas». *Diario de Ibiza*. Eivissa. 20-VII-1990. 15.
- (1993): «El maestro de campo D. Alejandro Loris (Pitiüses), I-II-III-IV-V-VI-VII-VIII-IX». *Diario de Ibiza*. Eivissa. I: 17-X-1993; II: 25-X-1992; III: 1-XI-1993; IV: 15-XI-1993; V: 22-XI-1993; VI: 29-XI-1993;

- VII: 6-XII-1993; VIII: 13-XII-1993; IX: 20-XII-1993. I: 12; II: 10; III: 10; IV: 10; V: 10; VI: X; VII: 10; VIII: 10; IX: 10.
- (1994): «D. Francisco Miguel, 1652-1657, I-II-III-IV-V». *Diario de Ibiza*. Eivissa. I: 21-III-1994; II: 28-III-1994; III: 4-IV-1994; IV: 11-IV-1994; V: 18-IV-1994. I: 10; II: 19; III: 10; IV: 10; V: 10.
- (1995): «Miscelánea histórica (Pitiüses)». *Diario de Ibiza*. Eivissa. 17-I-1995. 12.
- (1995): «Nombramiento de gobernadores en el siglo XVII (Pitiüses)». *Diario de Ibiza*. Eivissa. 7-V-1995. 12.
- (1997): «Almacabra de Ibiza, I-II». *El Mirador d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. I: 12 (1/15-IV-1997); II: 13 (16/30-IV-1997). 12: 24; 13: 25.
- (1989): «Iglesias fortificadas (Pitiüses)». *La Voz de Ibiza*. Suplement del *Diario de Ibiza*. Eivissa. 32 (9-IV-1989). 33-35.
- RAMON CALVET, JOSÉ M. (1759): *Sermón que pronunció en la Iglesia Parroquial de Ibiza en 5 de Marzo de 1759 en las solemnes fiestas que se celebraron en esta isla con motivo de la proclamación del rey D. Carlos III precedido de una sucinta descripción de las mismas*. Palma, Imp. de Ignacio Sarrà, 14.
- RIERA, JOSEP (1997): «Eivissa 1689, situació de crisi i ruïna, fam i revolta dels pagesos». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any III, 151 (1/7-XII-1997). 32.
- (1997): «El capità genovès Visconti i l'arrendament de les Salines». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any III, 116 (31-III/6-IV-1997). 24.
- (1997): «La revolta dels "agermanats" pagesos contra senyors feudals». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any III, 139 (8/14-IX-1997). 32.
- (1997): «La sal, un element fonamental per a la subsistència». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any III, 146 (27-X/2-XI-1997). 32.
- (1997): «La Universitat, la més important institució de govern local». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any III, 125 (2/8-VI-1997). 24.
- (1997): «Marc Ferrer i la nova terra». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any III, 111 (24-II/2-III-1997). 24.
- (1997): «Un temple fortalesa, un dèspota i una rebel·lió dels formenterers». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any III, 123 (19/25-V-1997). 24.
- S. A. (1759): *Sucinta descripción de las afectuosas sinceras demostraciones de júbilo, con que ha proclamado a su Monarca el Señor Carlos Tercero la Isla y Real Fuerza de Ibiza*. Palma, Imp. Frau, 32.
- (1944): «De Nuestra Señora de Jesús y los primeros frailes que allí habitaron». *Ibiza*. Sociedad Cultural y Artística Ebusus. Eivissa. Any I, 7. 110-112.
- SÁEZ-RICO URBINA, ALFREDO (1981): «La penuria de trigo en Ibiza durante los años 1685 a 1688». *Pedralbes*. Barcelona. I. 167-186.
- SALA BENED CASTELLÓ, JOSÉ (1789): *Relación de las fiestas que celebró en los días 25, 26 y 27 de Julio de 1789, la Ciudad y Real Fuerza de Iviza, en la augusta proclamación del señor Rey D. Carlos Quarto*. Barcelona, Imp. de Francisco Surià y Bergadà, 28 + 40. Les darreres 40 pàgines corresponen a l'oració que el dia 26 predicà a la Catedral el monjo D. Antonio de Valparda.
- SUÑER SARRIÀ, JUAN (1690): *Memorial a S.M. con un manifiesto de las calamidades y desgracias que van sufriendo los ibicencos*. S.i.
- TORRES TORRES, MARIÀ (1996): «Aliments i teles a Eivissa al segle XVII». *El Pitiús* 1996. Eivissa, Institut d'Estudis Eivissencs, 20-22.
- VALLÈS COSTA, ROSA (1995): «Notícia d'Eivissa el 1746». *El Pitiús*. 1995. Eivissa, Institut d'Estudis Eivissencs, 10-14.
- VILÀS GIL, PERE (1997): «Sis documents del segle XVI». *Eivissa* (III època). Institut d'Estudis Eivissencs. 31. 18(282)-25(289).
- (1999): «L'arribada a Eivissa de Daniel O'Sullivan». *Eivissa*. Institut d'Estudis Eivissencs. Vila d'Eivissa. III època, 33-34. 18 (390) - 22 (394).
- VILLAFRANCA, FRAY LUIS DE (1808): «Religiosos agustinos en la isla de Formentera». *Misceláneas*. Palma, inèdit. Biblioteca Vivot, II. 379.

9.5.1. CORSARISME

- CASTELLÓ GUASCH, JOAN (1953): «El marino Riquer». *El Pitiús. Almanaque para Ibiza y Formentera*. 1953. Palma, Imp. F. Ferrer, 13.
- (1958): «Corsaris». *El Pitiús. Almanaque para Ibiza y Formentera*. 1958. Palma, Alfa, 5-8.
- (1961): «Una patente de corso». *El Pitiús. Almanaque para Ibiza y Formentera*. 1961. Palma, Alfa, 25.
- (1977): «Notas históricas. Corso». *El Pitiús. Almanaque para Ibiza y Formentera*. 1977. Palma, Alfa, 25. Va sense signar.

- CLAPÉS JUAN, JOSÉ (1902): «Pablo Marí y su jabeque». *Los Archivos de Ibiza*. Eivissa. I. de José Tur. Any I, 3, 23.
- (1903): «Ibiza sitiada por los piratas». *Los Archivos de Ibiza*. Eivissa. I. de la Provincia. Almeria. Any I, 11, 86. Sobre el desembarcament a Santa Eulària de tropes turques a l'octubre de 1543.
- (1903): «Los moros en las Salinas» (desembarcament al mes d'Agost de 1568). *Los Archivos de Ibiza*. Almeria. I. de la Provincia. Any I, 12, 94-95.
- (1903): «Buena presa (1562)». *Los Archivos de Ibiza*. Almeria, I. La Provincia. Any I, X, 79.
- (1903): «Piratas en Santa Eulalia (1543)». *Los Archivos de Ibiza*. Maó. I. de Bernardo Fábregues. Any II, XVII, 144-145.
- COSTA RAMON, ANTONIO (1946): «Apresamiento de una saetía genovesa». *Ibiza*. Sociedad Cultural y Artística Ebusus. Eivissa. Any III, 17, 274.
- CURTOYS VALLS, FELIPE (1869): «Apresamiento de “El Papa”». *Almanaque Balear 1870*. Palma, Pedro José Gelabert.
- (1892): «Apresamiento del Papa. Episodio marítimo de la historia Balear, por —». *Ibiza*. Del n. 80 (11-II-1892) al n. 82 (23-II-1892). 12. És un fullletó del setmanari *Ibiza*.
- E. A. DE (1950): «Un combate entre ibicencos y turcos frente a la isla Espalmador en 1649». *El Archivo. Revista General de Marina*. Madrid. 138.
- FAJARNÉS TUR, ENRIQUE (1887): «Saqueo de Ibiza en 1518». *BSAL*. Societat Arqueològica Lul·liana. Palma. II, 51, 17.
- (1895-1896): «La guerra entre ibicencos y argelinos en el siglo XVII». *BSAL*. Societat Arqueològica Lul·liana. Palma. VI, 1895. 184-185-188-189; 1896:190-197. 184:104-105; 185:132-133; 188: 186-187; 189: 204-205; 190: 209-219; 197: 321-322.
- (1902): «Correrías de los sarracenos en Ibiza durante el año 1552». *Los Archivos de Ibiza*. Eivissa, Imp. de José Tur. Any I, 6, 41-43.
- (1902): «La invasión de moros en Ibiza. El año 1505». *Los Archivos de Ibiza*. Eivissa, Imp. de José Tur. Any I, 5, 33.
- (1945): «Una irrupción de moros en Portmany en 1383». *Ibiza*. Sociedad Cultural y Artística Ebusus. Eivissa. Any II, 12, 189 i 194. Reproduït: VID. — (1895).
- (1946): «Formentera durante la guerra entre los ibicencos y los mahometanos». *Ibiza*. Sociedad Cultural y Artística Ebusus. Eivissa. Any III, 20, 326.
- FUSTER MAYANS, GABRIEL (1942): «Los corsarios ibicencos». *Sf. Suplement d'Arriba*. Madrid. 34 (23-VIII-1942).
- (1946): «La derrota de “El Papa”». *Solidaridad Nacional*. Barcelona. 18-VII-1946.
- GARAU MONTANER, JAIME LUIS (1890): «El corsario “Coronel”. *Almanaque Balear «El Isleño» para el año 1891*. Palma, Imp. Vda. e hijos de Pedro J. Gelabert, 173-175.
- (1911): «Apresamiento del corsario francés “Leon Coronado”, en aguas de Ibiza (1615)». *BSAL*. Societat Arqueològica Lul·liana. Palma. XIII, 375. 282-284.
- GARCÉS FERRÀ, BARTOLOMÉ (1946): «Un violento episodio entre el Gobernador de Ibiza y un corsario de la isla, en 1493». *Ibiza*. Sociedad Cultural y Artística Ebusus. Eivissa. 10, 155-156.
- (1947): *Piratería y defensas en las costas de Ibiza. Notas extraídas de las cuentas de los clavarios de la isla en el siglo XVI*. València, *Boletín del Reino de Mallorca*, (Anexo de *Saitabi*). I, 4-5, 158-173 Imp. Diana, 16. Hi ha una separata, 16 pàgs.
- LLABRÉS BERNAL, JUAN (1945): «Un corsario ibicenco contra turcos y franceses en 1674». *Ibiza*. Sociedad Cultural y Artística Ebusus. Eivissa. Any II, 14, 221-222. Reproducció d'un fragment de l'opuscle de J. Llabrés Bernal: *Corsarios mallorquines del siglo XVIII*. Palma, 1944.
- (1945): «Naufragio del jabeque de guerra “San Luis” en aguas de Ibiza». *Ibiza*. Sociedad Cultural y Artística Ebusus. Eivissa. Any II, 13, 204-205.
- (1946): «Algo más sobre corsarios ibicencos en el siglo XVIII». *Ibiza*. Sociedad Cultural y Artística Ebusus. Eivissa. Any III, 22, 352-354.
- (1946): «Un encuentro naval infortunado en 1765». *Ibiza*. Sociedad Cultural y Artística Ebusus. Eivissa. Any III, 18, 281-286.
- (1947): «Efemérides navales ibicencas». *Ibiza*. Sociedad Cultural y Artística Ebusus. Eivissa. Any IV, 26, 437-439.
- (1947): «Formentera base de operaciones de la escuadra turca en 1543». *Ibiza*. Eivissa. Sociedad Cultural y Artística Ebusus. I època, 24, 404-405.
- (1947): «Los marinos ibicencos en el combate del Callao (2-V-1866)». *Ibiza*. Sociedad Cultural y Artística Ebusus. Eivissa. Any IV, 23, 376-379.
- (1948): «Noticias de los corsarios ibicencos D. Juan y D. Pedro Sala, extraídas del “Semanao de Mallorca” 1797-1798». *Ibiza*. Sociedad Cultural y Artística Ebusus. Eivissa. Any V, 27, 459-461.

- LLOPIS, ARTURO (1960): ...*Iviza*. Barcelona, Imp. Vélez. Col·lecció *Andar y ver*. Guies d'Espanya, 32 + 6 + 3 fulls.
- MACABICH LLOBET, ISIDORO (1903): «Corsarios ibicencos (Apuntes históricos)». *Los Archivos de Ibiza*. Ciudadella, I. de Salvador Fábregues. Any III, I. 45-50.
- (1914): *El monumento a los corsarios ibicencos*. Eivissa, Imp. Herederos de F. Escanellas.
- (1914): «El monumento a los corsarios ibicencos». *El Heraldo Balear*.
- (1917): *Corsarios ibicencos en los siglos XVIII y XIX (Apuntes biográficos)*. Eivissa, Imprenta Prensa Ibicenca, 100. Hi ha una referència de Joan Llabrés, a «Bibliografia». Palma, *BSAL*, t. XVII, 1918, p. 192.
- (1944): «De nuestra historia. Nuevos apuntes sobre el corso». *Ibiza*. Sociedad Cultural y Artística Ebusus. Eivissa. Any I, 1. 4.
- (1947): «Corso» (a Eivissa). *Ibiza*. Sociedad Cultural y Artística Ebusus. Eivissa. Any IV, 23. 366-375.
- POSADAS LÓPEZ, EDUARDO JOSÉ (1982): «Torres y piratas (Pitiüses), I-II-III-IV-V». *Diario de Ibiza*. Eivissa. I: 20-II-1982; II: 27-II-1982; III: 6-III-1982; IV: 13-III-1982; V: 29-III-1982. I: 14; II: 19; III: 20; IV: ; V: 19.
- (1983-1984): «Piratas y corsarios (Pitiüses), I-II». *Diario de Ibiza*. Eivissa. I: 29-XII-1983; II: 1-I-1984. I: 8; II: 8.
- (1989): «Corsarios (Pitiüses), I-II-III-IV-V». *La Voz de Ibiza*. Suplement del *Diario de Ibiza*. Eivissa. I: 30-IV-1989; II: 14-V-1989; III: 21-V-1989; IV: 28-V-1989; V: 4-VI-1989. I: 28-30; II: 28-30; III: ?; IV: VIII; V: XI.
- (1993): «Barbarroja amenaza nuestras costas» (Pitiüses). *Diario de Ibiza*. Eivissa. 26-IX-1993. 14.
- (1995): «Ataques normandos a las Pitiusas». *Diario de Ibiza*. Eivissa. 26-VII-1995. 10.
- (1995): «Barbarroja y la torre del Espalmador». *Diario de Ibiza*. Eivissa. 28-II-1995.12.
- (1995): «Las Pitiusas ante la presión turca». *Diario de Ibiza*. Eivissa. 7-VI-1995. 12.
- (1995): «Piratas y corsarios» (Pitiüses). *Diario de Ibiza*. Eivissa. 28-III-1995. 12.
- (1995): «Un ataque de piratas en 1536» (Eivissa). *Diario de Ibiza*. Eivissa. 13-VII-1995. 10.
- (1996-1997): «Los corsarios Barbarroja, I-II-III-IV-V-VI-VII-VIII-IX-X-XI-XII-XIII». *Página XXI*. Eivissa. 1996: I: -VIII; II: -IX; III: X; IV: 5-XI; V: 31-XII; 1997: VI: 4-I; VII: 31-I; VIII: 29-II; IX: 31-III; X: 30-IV; XI: 31-V; XII: 30-VI; XIII: 31-VII; 1996: I:16; II: 18; III: 19; IV: IX; V: IX; 1997: VI: 24; VII: IX; VIII: 16; IX: 15; X: IX; XI: 15; XII: 13; XIII: 14.
- (1997): «El Peñón de Argel y las Pitiusas, I-II». *Diario de Ibiza*. Eivissa. I: 1/15-III-1997; II: 16/31-III-1997. I: 24; II: 24.
- (1998): «Ataque a una torre de Sant Antoni el 23 de Mayo de 1536» (Eivissa). *Última Hora (Eivissa)*. Eivissa. 6-XI-1998.
- (1998): «Desastroso ataque de piratas a Portmany el 10 de Junio de 1536». (Eivissa). *Última Hora (Eivissa)*. Eivissa. 20-XI-1998.
- (1998): «Los piratas atacan torres en la Briga (Eivissa)». *Última Hora (Eivissa)*. Eivissa. 13-XI-1998. Pitiüses.
- RIERA, JOSEP (1997): «Antoni Riquer, un corsari de llegenda». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any III, 107 (27-I/2-II-1997). 24.
- (1997): «Atacs i saquejos dels turcs a les Pitiüses, una constant al llarg de tot el segle XVI (I i II)». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any III, I: 136 (18724-VIII-1997); II: 144 (13/19-X-1997). 136: 32; 144: 32.
- RIQUER, MARTÍN DE (1941): «Corsarios de Ibiza». *Solidaridad Nacional*. Barcelona. 26-X i 2-XI, 1941.
- S. A. (1996): «45 ducados por una nave pirata (1526)». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any II, 101 (16-22-XII-1996). 17.
- (1998): «Una batalla entre ibicencos y piratas con final en Espalmador». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any IV, 159 (26-I/1-II-1998). 14-15.
- VIDAL LLASER, COSME (1944): «Página de nuestra historia (El apresamiento de "El Papa". 1 de Junio de 1806)». *Ibiza*. Sociedad Cultural y Artística Ebusus. Eivissa. Any I, 6. 38.
- VILAS GIL, PERE (1993): «Una arribada forçosa (1722)». *El Pitiús*. 1993. Eivissa, Institut d'Estudis Eivissencs, 24-25.
- (1995): «Una expedició fallida». *El Pitiús*. 1995. Eivissa, Institut d'Estudis Eivissencs, 23-24.
- (1996): «Una presa sonada». *El Pitiús*. 1996. Eivissa, Institut d'Estudis Eivissencs, 23.
- (1996): *Història d'un corsari*. Eivissa, Ed. Mediterrània. 112.
- (1999): «Un combat naval». *El Pitiús*. 1999. Eivissa, Institut d'Estudis Eivissencs, 139-141.

9.6. HISTÒRIA CONTEMPORÀNIA

- AQUENZA LOAIZA, JACINTO (1902): «Como Cristo entre facinerosos». *Los Archivos de Ibiza*. Eivissa, I. de José Tur. Any I, VIII. 58-60. La repressió absolutista en el trienni liberal 1820-1823.

- (1902): «Un curita revolucionario (1820-1823)». *Los Archivos de Ibiza*. Eivissa, I. de José Tur. Any I, VII. 49-51. Es tracta de Juan Bautista Almiñana, racioner de la Santa Església Catedral d'Eivissa.
- CIRER COSTA, JOAN CARLES (1986): *1790-1920. Demografia i comerç d'Eivissa i Formentera: 130 anys d'una economia viva*. Vila d'Eivissa, Institut d'Estudis Eivissencs, 178. Pròleg de C. Sudrià. Premi d'Investigació sobre les Pitiüses convocat per l'Institut d'Estudis Eivissencs i la Fundació Congrés de Cultura Catalana, el 1985, per commemorar el 750 aniversari de la conquesta catalana d'Eivissa i Formentera.
- (1998): *L'economia d'Eivissa i Formentera en el s. XIX (1782-1900)*. Palma, Documenta Balear SA. Quaderns d'Història Contemporània de les Balears, 12, 64.
- CLAPÉS JUAN, JOSÉ (1902): «Confinamiento y proceso del Ayuntamiento de Ibiza». *Los Archivos de Ibiza*. Eivissa. Imp. de José Tur. Any I, 1. 2-7. L'Ajuntament d'Eivissa va ser confinat a Formentera de març a octubre de 1812.
- (1902): «Reliquias». *Los Archivos de Ibiza*. Eivissa. I. de José Tur. Any I, 9. 71-72.
- (1902-1903): «Ibiza revolucionaria (1820-1823)». *Los Archivos de Ibiza*. 1902 (Del n. 3 al 9); Eivissa. I. de José Tur; 1903 (Del n. 10 al 12); Almería, I. de la Provincia; (N. 13); Maó, I. de Bernardo Fàbregues. Any I-II, I: 1902: 3-5-6-8; 1903: 10-11-12; II: 1903: 13. 3: 17-21; 5: 34-36; 6: 43-44; 8: 60-62; 10: 73-76; 11: 81-82; 12: 89-91, 13: 99-200.
- COSTA BONET, ANTONI (1999): «Records d'uns temps difícils». *Eivissa*. Institut d'Estudis Eivissencs. Vila d'Eivissa. III època, 33-34. 46 (418) - 49 (421).
- COTRINA FERRER, JOSÉ (1943): «La reconquesta de Ibiza». *Revista de Menorca*. Maó. VI època, 1. 65-75; 105-114; 138-144.
- CUESTA LABERNIA, MAURICI (1998): «La visita de Franco i l'Eivissa de l'any 1955». *Quaderns del T.E.H.P.* Sant Josep de Sa Talaia. Imp. Ibosim. (Eivissa). X, 51-57.
- FAJARNÉS CARDONA, ENRIQUE (1961): «Ibiza en los siglos XIX y XX». *BCOCINP*. Palma. LXI, 630. 20-26.
- FAJARNÉS TUR, ENRIQUE (1904): «Precio de los artículos de consumo en Ibiza a principios y a fines del siglo XIX». *Los Archivos de Ibiza*. Ciutadella, I. de Salvador Fàbregues. Any III, 1. 73-74.
- GEISENDORF-DES-GOUTTES, THÉOPHILE (1932-1937): *L'âtre et fière Iviça. Les archipiels enchanteurs et farouches Baléares et Canarias, Cabrera l'île Tragique, Majorque, Minorque, Iviça. Les oubliés de l'Atlantique*. Genève, Les Editions Labor, II. Capítol III. 453-488. N'hi ha una altra edició feta a París, Ed. Jesers, 1937, 622 pp.
- LLUY, XICO (1996): *Eivissencs i formenters als camps nazis*. Eivissa, Institut d'Estudis Eivissencs, Col·lecció Nit de Sant Joan, n. 16. 168.
- MACABICH LLOBET, ISIDORO (1944): «Prisioneros de guerra franceses en Ibiza durante la guerra de la Independencia». *Ibiza*. Sociedad Cultural y Artística Ebusus. Eivissa. Any I, 10. 149-151.
- (1945): «Apuntes sobre confinados durante la primera mitad del siglo XIX». *Ibiza*. Sociedad Cultural y Artística Ebusus. Eivissa. Any II, 11-12. 11:166-169; 12:181-184.
- (1948): «Del siglo XIX (Ibiza)». *Destino*. Barcelona. 1-V-1948.
- PRATS BONET, JOAN (1998): «Ens hi enremolinam (Eivissa fa cent anys)». *El Pitiús. Almanac per a Eivissa i Formentera*. 1998. Eivissa, Institut d'Estudis Eivissencs, 19-21.
- PUJOL TORRES, A. (1891): «Ibiza ante Europa». *La Unión Católica*. Madrid. Reproduït a *Ibiza*. Eivissa, 1-IX-1891.
- RIERA, JOSEP (1998): *Eivissa i el desastre de 1898. «Més es va perdre a Cuba»*. Cap. I. «“En aquesta illa tan pobra”». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Suplement. Eivissa. Any IV, 156 (5/11-I-1998). 8 pp.
- (1998): *Eivissa i el desastre de 1898. «Més es va perdre a Cuba»*. «Cap. II». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Suplement. Eivissa. Any IV, 157 (12/18-I-1998). 8 pp.
- (1998): *Eivissa i el desastre de 1898. «Més es va perdre a Cuba»*. «Cap. III. Tal com érem..., fa cent anys». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Suplement. Eivissa. Any IV, 158 (19/25-I-1998). 8 pp.
- (1998): *Eivissa i el desastre de 1898. «Més es va perdre a Cuba»*. «Capítol IV: Emigrants i soldats». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Suplement. Eivissa. Any IV, 159 (26-I/1-II-1998). 8 pp.
- (1998): *Eivissa i el desastre de 1898. «Més es va perdre a Cuba»*. «Capítol V: Les causes del conflicte». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Suplement. Eivissa. Any IV, 160 (2/8-II-1998). 8 pp.
- (1998): *Eivissa i el desastre de 1898. «Més es va perdre a Cuba»*. «Capítol VI: “Anda con Dios, soldadito”». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Suplement. Eivissa. Any IV, 161 (9/15-II-1998). 8 pp.
- ROMAN CALVET, JUAN (1902): *Defensa del acta de la elección de un diputado a Cortes realizada en Ibiza el dia 19 de Mayo de 1901, por el candidato D. —. S.i.*
- (1902): *Justificantes de la defensa del acta de la elección de un diputado a Cortes realizada en Ibiza el dia 19 de Mayo de 1901; por el candidato triunfante D. —.* Barcelona, Imp. de Luis Tasso.
- (1904): «Inauguración del monumento (a Vara de Rey) por S.M. el Rey D. Alfonso XIII». *Diario de Ibiza*. Eivissa. Número extraordinari amb motiu de la inauguració del monument a Vara de Rey.

- ROMERO, JOSÉ MIGUEL; VIDAL, MARÍA JOSÉ (1998): Un siglo de masonería en las (?) Eivissa». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any IV, 181 (29-VI/5-VII-1998). 12-13.
- SORÀ TORRES, GABRIEL (1947): «Cómo se celebró en la Marina la publicación de la Constitución de 1812». *Ibiza*. Sociedad Cultural y Artística Ebusus. Eivissa. 23. 391-392.
- VIDAL, MARÍA JOSÉ (1998): VID. ROMERO, JOSÉ MIGUEL; VIDAL, MARÍA JOSÉ (1998).
- VIVES ESCUDERO, ANTONIO (1909): «Panorama de Ibiza». *Boletín de la Real Academia de la Historia*. Madrid. LV, 127.

9.6.1 LA GUERRA CIVIL

- ALSOZA, MARIA LLUÏSA, BERNABEU, VICENT, BALAGUER, MARIA DOLORS; CIRER, FELIP (1998): «Nous documents sobre el bombardeig del Deutschland». *Eivissa*. Institut d'Estudis Eivissencs. Vila d'Eivissa. III època, 32. 18 (334) - 23 (339).
- ALUMNES DE L'INSTITUT SANTA MARIA D'EIVISSA (1985): *La Guerra Civil a Eivissa i Formentera*. Eivissa, Institut d'Estudis Eivissencs, Col·lecció Nit de Sant Joan, n. 8. 78. Treball coordinat per Rosa Vallès Costa.
- ARAQUISTAIN, RAMON (1936): «La conquista de Ibiza. Emocionante relato de —». *La Vanguardia*. Barcelona. 15-VIII-1936. 12.
- BALAGUER, MARIA DOLORS (1998): VID. ALSOZA, MARIA LLUÏSA, BERNABEU, VICENT, BALAGUER, MARIA DOLORS; CIRER, FELIP (1998).
- BELFORTE, FRANCISCO (1938-1939): *La campagna dei volontari italiani dalle Baleari a Teruel. La guerra civile in Spagna*. Milà, Instituto per gli Studi di Politica Internazionale (4 vols.), III. VID. pp. 37-50: «La difesa delle Baleari. L'azione del Conte Rossi (Arconovaldo Bonaccorsi). L'intervento dell'aviazione legionaria. Ocupazione di Ibiza e di Formentera». (Un mapa i VI làms).
- (1938-1939): «La difesa delle Baleari. L'azione del Conte Rossi (Arconovaldo Bonaccorsi). L'intervento dell'aviazione legionaria. Ocupazione di Ibiza e di Formentera». In *La guerra civile in Spagna*. Milà, Instituto per gli Studi di Politica Internazionale, III. Cap. II. Duu un mapa de les Balears i 6 làms.
- BERNABEU, VICENT (1998): VID. ALSOZA, MARIA LLUÏSA, BERNABEU, VICENT, BALAGUER, MARIA DOLORS; CIRER, FELIP (1998).
- BERTAIZOLI RIQUER, FERNANDO (1996): *Memorias de la guerra y del exilio*. 120, Ed. Mediterrània.
- BUADES, JOAN (1995): «D'espies i d'intrigues a l'ombra del paradís (1933-1936)». *El Pitiús*. 1995. Eivissa, Institut d'Estudis Eivissencs, 94-97.
- (1996): «Eivissa colonial: Una imatge nacional socialista». *Quaderns del T.E.H.P.* Sant Josep de Sa Talaia. Imp. Ibosim. (Eivissa). VIII, 83. Sobre la novel·la de Sigfried Ziegler: *Ibiza. Roman Deutscher Siedler*. Essen. 1935.
- CIRER, FELIP (1998): VID. ALSOZA, MARIA LLUÏSA, BERNABEU, VICENT, BALAGUER, MARIA DOLORS; CIRER, FELIP (1998).
- DURAN PASTOR, MIQUEL (1982): *Repertorio documental y notas establecidas a partir de la «Memoria» redactada por Mateo Nebot Antig. Con apéndice documental relativo al período 1936-1939 en Menorca, Ibiza y Formentera*. Palma, 4, 1.024.
- FERRARI BILLOCH, FRANCISCO (1937): *¡Masones! Así es la secta. Las logias de Palma e Ibiza*. Palma, Tip. Lit. Nueva Balear, 94+6 làms.
- GERIGK, A. (1937): «Ibiza. Schulpfwinkel der Politik». *Koralle*. V, 23. 798-799.
- GINARD FERON, DAVID (1996): «La repressió de 1936 a Eivissa i Formentera». *Proa. Molk*, Suplement cultural. Eivissa. 5. (Juliol de 1996). 16. Pitiüses Guerra.
- GRÜNWARD MÜLLER, JORDI (1994): «La meua memòria de la guerra a Eivissa». *Eivissa*. Institut d'Estudis Eivissencs. Vila d'Eivissa. III època, 25. 9-15.
- JANSSEN, KARL-HEINZ (1997): «Der Irrtum vor Ibiza». *Die Zeit*. 30-V-1997.
- LLABRÉS BERNAL, JUAN (1938): «Las destrucciones de monumentos y objetos religiosos y artísticos realizadas por los rojos en Mallorca e Ibiza. Nota elevada por la Comisión Provincial de Monumentos a la Real Academia de la Historia». *BSAL*. Societat Arqueològica Lul·liana. Palma. XXVII, 671-673. 285-290. J. Llabrés figura com a «Vocal Académico-secretario» i duu el vistiplau de l'«Académico-Presidente», Vicente Furió. V. Mallorca: pp.285-288; Eivissa: pp. 288-290; Formentera: p. 290.
- LLUY, XICO (1995): «“Campamento” sin salidas». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any I, 18 (22/28-V-1995). 20.
- (1995): «Eivissa aún mira con recelo su particular Guerra Civil». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any I, 6 (27-II/5-III-1995). 15;18-19.
- (1995): «Eivissa no sabe dónde tiene sus archivos de guerra». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any I, 12 (10/16-IV-1995). 1-2; 4-5.

- (1996): *Eivissencs i formenterers als camps nazis*. Eivissa, Institut d'Estudis Eivissencs, Col·lecció Nit de Sant Joan, n. 16. 168.
- (1996): «El poble sempre paga les conseqüències». *Quaderns del T.E.H.P.* Sant Josep de Sa Talaia. Imp. Ibsosim. (Eivissa). VIII, 51-55.
- (1996): «Los documentos de la guerra civil, escasos, dispersos y de difícil consulta». *Proa*. Eivissa. 10 al 16-IV-1995.
- PARION GUASCH, ARTUR (1996): «Breu ressenya de l'ocupació republicana d'Eivissa i Formentera». *Página XXI. Pitiüses*. Eivissa. 5 (VIII-1996). 9.
- PLANELL CARDONA, MARIANO (1986): 1936-1986: «Cincuenta años de la Guerra Civil en las Pitiusas». *Anuario de Ibiza y Formentera. IV*. Eivissa, Mariano Productions. Imp. Ibsosim SA, 65-77.
- RIERA BALANZAT, NEUS (1996): «L'Isme: Somni i malson a Eivissa». *Quaderns del T.E.H.P.* Sant Josep de Sa Talaia. Imp. Ibsosim. (Eivissa). VIII, 67-71.
- RODRÍGUEZ DE VALCÁRCCEL, CARLOS (1941): «Recuerdos de nuestra guerra. Volando sobre las Pitiusas». *ABC*. Suplement dedicat a l'Exèrcit de l'Aire. Madrid. 10-X-1942.
- ROMERO, JOSÉ MIGUEL (1995): «El alcalde de Sant Joan amenaza con desenterrar los fantasmas de la Guerra Civil». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any I, 38 (2/8-X-1995). 15;17.
- (1995): «El campo de concentración de Formentera visto por uno de sus carceleros». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any I, 47 (4/10-XII-1995). 15.
- (1996): «Una lápida a prueba de ácido». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any II, 85 (26-VIII/1-IX-1996). 17.
- S. A. (1937): «Das bolchewistische Attentat (bei Ibiza)». *Der Zeitspiegel*. VI, 23. 265-267.
- (1978): «Topos en Ibiza» (la repressió franquista). *UC*. Eivissa. 23 (28-I). 8-13.
- SAUERLAND (1938): «Arztliche Erfahrungen vom Bombenüberfall sowjetspanischer Flieger am 29-5-1937 auf Panzerschiff "Deutschland" mit besonderer Berücksichtigung der Verbrennungen und ihrer Behandlung». *Der Deutsche Militärarzt*. III, 9. 393-401.
- SERRA BUSQUETS, SEBASTIÀ; SITJES DAVIU, AINA (1981): «El període republicà a Eivissa i Formentera durant la guerra civil». *Randa*. 12. 185-222.
- SITJES DAVIU, AINA (1981): VID. SERRA BUSQUETS, SEBASTIÀ; SITJES DAVIU, AINA M. (1981).
- VALLÈS COSTA, ROSA (coordinadora); MONTEAGUDO GARCÍA, MARÍA LUISA; TORRES RIBAS, TERESA (1996): «El franquisme (Pitiüses)». *Proa. Molk*, Suplement cultural. Eivissa. 5. (Juliol de 1996). 4/15.
- VILLANGÓMEZ LLOBET, MARIÀ (1983): «Quatre dies en temps de guerra». *Eivissa*. Institut d'Estudis Eivissencs. Vila d'Eivissa. III època, 14. 4 (48) - 5 (49).
- WIESSE, HANS ALBRECHT (1940): «Die Toten von Ibiza (Panzerschiff "Deutschland")». *Nationalsozialistische Beumten Zeitung*. VI, 12. 318.
- ZANASI, P. (1997): «Hidroaviones en Formentera 1936-39». *Dominical del Diario de Ibiza*. Eivissa. volum del 14 de Setembre. 3, 4, 5.
- ZIEGLER, SIGFRIED (1935): *Ibiza. Roman deutscher siedler*. Essen, Theodor Neher, VIII.
- (1936): *Siedeln auf Ibiza*. Berlín, Büchersilde Gütemberg.
- ### 9.7. POLÍTICA
- AA.VV. (1931): *Projecte d'estatut autonòmic de Mallorca i Eivissa. La Nostra Terra*. Palma. Associació per la Cultura de Mallorca. I. de Francesc Soler. IV, 45. 245-253.
- AGUILÓ, RAMON; BUADES, JOAN; JOAN MARÍ, BERNAT; LÓPEZ, JORDI; LÓPEZ CASASNOVAS, JOAN; MAGAÑÀ, ENCARNA; MARCH, JOAN; PALOU, JOSEP; PORTELLA, JOSEP; VERD, SEBASTIÀ (1997): *9 reflexions sobre l'esquerra de les illes i el rept de 1999*. Eivissa, Ed. Res Publica, 120.
- AZNAR, JOSÉ MARIA; FAJARNÉS RIBAS, ENRIQUE (1994): *La Eivissa del 2000*. Eivissa, Ajuntament d'Eivissa, 17.
- BUADES, JOAN (1996): «Decálogo verde para un modelo turístico sostenible en el Mediterráneo». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any II, 94 (18-X/3-XI-1996). 10.
- BUADES, JOAN (1997): VID. AGUILÓ, RAMON; BUADES, JOAN; JOAN MARÍ, BERNAT; LÓPEZ, JORDI; LÓPEZ CASASNOVAS, JOAN; MAGAÑÀ, ENCARNA; MARCH, JOAN; PALOU, JOSEP; PORTELLA, JOSEP; VERD, SEBASTIÀ (1997).
- (1997): «Eivissa, futur verd». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any III, 119 (21/27-IV-1997). 8.
- CASTELLÓ GUASCH, JOAN (1932): «El primero de Mayo en Ibiza». *E.O.B.* 13-V-1932.
- (1932): «Realidades socialistas. Mallorca, Menorca e Ibiza». *E.O.B.* 3-VI-1932.
- CERDÀ, JOAN (1996): *La crisis del cañillismo*. Eivissa, Ed. Res Publica, 116.

- CERDÀ SUBIRACHS, JOAN, COSTA SERRA, PILAR; JOAN MARÍ, BERNAT (1996): *Eleccions i canvi polític a les Pitiüses (1977-96)*. Eivissa, Res Publica, 83.
- CLAPÉS JUAN, JOSÉ (1902): «El primer ayuntamiento constitucional de Ibiza». *Los Archivos de Ibiza*. Eivissa. I. de José Tur. Any I, 2. 13-15.
- (1902-1903): «Ibiza revolucionaria (1820-1823)». *Los Archivos de Ibiza*. 1902 (Del n. 3 al 9): Eivissa. I. de José Tur; 1903 (Del n. 10 al 12): Almeria, I. de la Provincia; (N. 13): Maó, I. de Bernardo Fábregues. Any I-II, I: 1902: 3-5-6-8; 1903: 10-11-12; II: 1903: 13. 3: 17-21; 5: 34-36; 6: 43-44; 8: 60-62; 10: 73-76; 11: 81-82; 12: 89-91, 13: 99-200.
- (1902-1903-1904): «Gobernadores de Ibiza». *Los Archivos de Ibiza*. I (4-7):Eivissa. I. de José Tur; I (11-12): Almeria, I. de la Provincia; II (13-17); Maó, I. de Bernardo Fábregues; III (1): Ciutadella, I de Salvador Fábregues. Any I-II-III, I (1902): 4,7; (1903) 11,12; II(1903): 13,14,15,17;18,19, 20-21; III (1904): I. 4: 30-32; 7: 52-54; 11: 86-88; 12: 92-93; 13: 100-102; 14: 108-109; 15: 116-117; 17: 145-146; 18: 153-154; 19: 161-162; 20-21: 173-178; I: 53-57.
- COLL BUFÍ, ANDREU (1997): «Germanor, tant si vols com si no». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any III, 152 (8/14-XII-1997). 2.
- (1997): «Símbols». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any III, 140 (15/21-IX-1997). 11.
- (1997): «Unes illes a mitges». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any III, 112 (3/9-III-1997). 11.
- (1998): «Atzarosa justícia». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any IV, 172 (27-IV/3-V-1998). 2.
- (1998): Democràcia directa. *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any IV, 159 (26-I/1-II-1998). 2.
- (1998): «Govern i eficàcia selectiva». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any IV, 176 (25/31-V-1998). 2.
- (1998): «Jaume, me mates». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any IV, 160 (2/8-II-1998). 2.
- (1998): «Ni Puta Idea». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any IV, 170 (13/19-IV-1998). 2.
- (1998): «Les Pitiüses i l'Estatut». *El Mirall*. Obra Cultural Balear. Palma. 90 (Febrer de 1998). 20.
- COLOMAR, MIQUEL ÀNGEL (1921): «Desde Ibiza. Algo sobre política ibicenca». *Baleares. Revista quinzenal il·lustrada*. Sóller. Imp. La Sinceridad. Any V, 129 (15-I-1921).
- CONSELL INSULAR D'EIVISSA I FORMENTERA (1994): *Memòries del — (1993)*. Eivissa, Consell Insular d'Eivissa i Formentera, 99.
- (1995): *Memòries del — (1994)*. Eivissa, Consell Insular d'Eivissa i Formentera, 105.
- (1996): *Memòries del — (1995)*. Eivissa, Consell Insular d'Eivissa i Formentera, 103.
- COSTA SERRA, PILAR (1996): VID. CERDÀ SUBIRACHS, JOAN; COSTA SERRA, PILAR; JOAN MARÍ, BERNAT (1996).
- DD.AA (1995): «Resultats eleccions». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any I, 21 (5/11-VI-1995). 1-10.
- E.N.E. (1992): «La censura encara». *La Veu d'Eivissa i Formentera*. Can Sifre - Ed. Mediterrània. Sant Jordi de Ses Salines. Can Imprès, Eivissa. 6. 7-8.
- ESCANDELL TUR, NEUS; SERRA FERRER, VICENT (1978): «Les Illes Pitiüses, ahir i avui». *Balears, Pitiüses, Còrsega, Sardenya per les reivindicacions nacionals*, Barcelona, P.A.M., Nacionalia, 2. 97-122.
- FAJARNÉS RIBAS, ENRIQUE (1994): VID. AZNAR, JOSÉ MARÍA; FAJARNÉS RIBAS, ENRIQUE (1994). Pitiüses Eivissa Política Economia Social.
- FERRER, B. (1993): «Qüestions a l'entorn del vuit d'agost» (8-VIII-1235). *La Veu d'Eivissa i Formentera*. Can Sifre - Ed. Mediterrània. Sant Jordi de Ses Salines. Can Imprès, Eivissa. 13. 4.
- FERRETJANS, IGNACI (1932): «Después de una visita a Ibiza». *E.O.B.* 13-V-1932.
- HIERRO, PILAR F. (1989): «¿Existe el nacionalismo ibicenco?» *La Voz de Ibiza*. Suplement del *Diario de Ibiza*. Eivissa. 31 (2-IV-1989). 27-32.
- JAUME, ALEXANDRE (1935): «El despertar de Ibiza». *E.O.B.* 26-VI-1935.
- JOAN MARÍ, BERNAT (1993): «Entrevista amb Paco Bonet Redolat, Delegat del Govern Espanyol a Eivissa i Formentera». *La Veu d'Eivissa i Formentera*. Can Sifre - Ed. Mediterrània. Sant Jordi de Ses Salines. Can Imprès, Eivissa. 9. 10-12.
- (1996): VID. CERDÀ SUBIRACHS, JOAN; COSTA SERRA, PILAR; JOAN MARÍ, BERNAT (1996).
- (1997): VID. AGUILÓ, RAMON; BUADES, JOAN; JOAN MARÍ, BERNAT; LÓPEZ, JORDI; LÓPEZ CASASNOVAS, JOAN; MAGAÑÀ, ENCARNÀ; MARCH, JOAN; PALOU, JOSEP; PORTELLA, JOSEP; VERD, SEBASTIÀ (1997).
- (1999): «Formentera, víctima de l'espanyolisme de TV3». *L'Estel*. Palma, XVIII, 413 (15-VI-1999). 28.
- LLUY, XICO (1995): «Joan Marí de la Fuente, sota-director de "El Temps", assegura que el nacionalisme eivissenc està massa dividit». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any I, 32 (21/27-VIII-1995). 21.
- (1996): «Verdes, por encima de todo lo demás». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any II, 94 (18-X/3-XI-1996). 4-5.

- LÓPEZ, JORDI (1997): VID. AGUILÓ, RAMON; BUADES, JOAN; JOAN MARÍ, BERNAT; LÓPEZ, JORDI; LÓPEZ CASASNOVAS, JOAN; MAGAÑÀ, ENCARNA; MARCH, JOAN; PALOU, JOSEP; PORTELLA, JOSEP; VERD, SEBASTIÀ (1997).
- LÓPEZ CASASNOVAS, JOAN (1997): VID. AGUILÓ, RAMON; BUADES, JOAN; JOAN MARÍ, BERNAT; LÓPEZ, JORDI; LÓPEZ CASASNOVAS, JOAN; MAGAÑÀ, ENCARNA; MARCH, JOAN; PALOU, JOSEP; PORTELLA, JOSEP; VERD, SEBASTIÀ (1997).
- MAGAÑÀ, ENCARNA (1997): VID. AGUILÓ, RAMON; BUADES, JOAN; JOAN MARÍ, BERNAT; LÓPEZ, JORDI; LÓPEZ CASASNOVAS, JOAN; MAGAÑÀ, ENCARNA; MARCH, JOAN; PALOU, JOSEP; PORTELLA, JOSEP; VERD, SEBASTIÀ (1997).
- MANRESA, ANDREU (1997): *Baleares S.A.* Eivissa, Ed. Res Publica, 160.
- MARCH, JOAN (1997): VID. AGUILÓ, RAMON; BUADES, JOAN; JOAN MARÍ, BERNAT; LÓPEZ, JORDI; LÓPEZ CASASNOVAS, JOAN; MAGAÑÀ, ENCARNA; MARCH, JOAN; PALOU, JOSEP; PORTELLA, JOSEP; VERD, SEBASTIÀ (1997).
- MARÍ, ALEXANDRE (1998): «Ecologisme i feixisme». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any IV, 175 (18/24-V-1998). 14.
- MARÍ MAYANS, ISIDOR (1977): «Les Pitiüses i l'autonomia durant la segona republica. (I-II-III-IV-V)». *UC*. Eivissa. I: 6 (1-X); II: 7 (8-X); III: 8 (15-X); IV: 10 (29-X); V: 11 (5-XI). 6: 29; 7: 26; 8: 28-30; 10: 31; 11: 28-29.
- MARIMON RIUTORT, ANTONI (1998): «El nacionalisme a Eivissa (I i II)». *Diari de Balears*. I: 24-IV-1998; II: 25-IV-1998.
- MONREAL, CRISTINA (1999): «Marcado acento político en la inauguración de "Set siglos fa"» (Vila d'Eivissa). *El Mundo. El Día de Baleares*. Palma. 19-IV-1999. 24.
- NADAL, ANTONI (1991): «L'acostament dels socialistes mallorquins i eivissencs l'any 1932». *Eivissa*. Institut d'Estudis Eivissencs. Vila d'Eivissa. III època, 19-20. 14 (222) - 17 (225).
- NAVARRO RIQUER, JOSEP (1932): «Contestando a un orador». *La Voz de Ibiza*. Eivissa. 4-V-1932.
- PALOU, JOSEP (1997): VID. AGUILÓ, RAMON; BUADES, JOAN; JOAN MARÍ, BERNAT; LÓPEZ, JORDI; LÓPEZ CASASNOVAS, JOAN; MAGAÑÀ, ENCARNA; MARCH, JOAN; PALOU, JOSEP; PORTELLA, JOSEP; VERD, SEBASTIÀ (1997).
- PAYERAS, MIQUEL (1999): «A Eivissa i Formentera, les converses per signar el naixement d'una Olivera són a punt de finalitzar». *El Mirall*. Obra Cultural Balear. Palma. 99 (Gener-Febrer de 1999). 10-12.
- PLANELLS, CARMÉ (1992): «Isidor Marí: "És més important tenir una societat digna que no un himne"». *La Veu d'Eivissa i Formentera*. Can Sifre - Ed. Mediterrània. Sant Jordi de Ses Salines. Can Imprès, Eivissa. 3. 12-14. Entrevista.
- PLANELLS CARDONA, MARIANO (1982): «Joan Tur Ramon: Es muy difícil ser progresista en Ibiza». *Anuario de Ibiza y Formentera*. I. Eivissa, Mariano Productions. Imp. Ibosim SA, 64-73. Entrevista.
- PORTELLA, JOSEP (1997): VID. AGUILÓ, RAMON; BUADES, JOAN; JOAN MARÍ, BERNAT; LÓPEZ, JORDI; LÓPEZ CASASNOVAS, JOAN; MAGAÑÀ, ENCARNA; MARCH, JOAN; PALOU, JOSEP; PORTELLA, JOSEP; VERD, SEBASTIÀ (1997).
- REM (1993): «Sondeig preelectoral. A qui pensau votar en aquestes eleccions?» *La Veu d'Eivissa i Formentera*. Can Sifre - Ed. Mediterrània. Sant Jordi de Ses Salines. Can Imprès, Eivissa. 12. 10-11.
- RIBAS, ENRIC (1988): «Nacionalismes». *La Voz de Ibiza*. Suplement del *Diario de Ibiza*. Eivissa. 16 (17/23-XII-1988).
- (1989): «Esquizofrènia col·lectiva». *La Voz de Ibiza*. Suplement del *Diario de Ibiza*. Eivissa. 36 (14-V-1989). 22.
- (1989): «Sobirans, però no tant». *La Voz de Ibiza*. Suplement del *Diario de Ibiza*. Eivissa. 33 (16-IV-1989). 36.
- ROMERO, JOSÉ MIGUEL (1995): «Las variopintas tonalidades del verd». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any I, 40 (16/22-X-1995). 15-17.
- (1997): «14 propuestas de Els Verds para que Eivissa "no sea una urbe que nos destruce los nervios"». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any III, 110 (17/23-II-1997). 10.
- (1997): «Consell: el ridículo continúa». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any III, 142 (29-IX/5-X-1997). 30.
- (1997): «Jóvenes revolucionarios. Cuatro jóvenes veinteañeros de Eivissa forman el CIRE». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any III, 144 (13/19-X-1997). 6.
- (1997): «Revolucionarios de Ibiza, unfos». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any III, 139 (8/14-IX-1997). 6.
- (1998): «Contumaz Antoni Costa». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any IV, 168 (30-III/5-IV-1998). 30.
- S. A. (1977): «El movimiento obrero en Ibiza». *UC*. Eivissa. 17-18 (Desembre de 1977). 14-15.
- (1978): «El movimiento obrero ante las sindicales». *UC*. Eivissa. 21 (Gener de 1978). 8-12.

- (1996): «¿Autonomía para Formentera?» *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any II, 62 (18/24-III-1996). 7.
- (1997): «El voto de los ibicencos se cotiza a la baja». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any III, 143 (6/12-X-1997). 6-7.
- (1997): «La ciudad de Eivissa reclama oficializar, y cobrar, su capitalidad insular». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any III, 148 (10/16-XI-1997). 9.
- SERRA BUSQUETS, SEBASTIÀ (1978): «Alguns aspectes polítics d'Eivissa durant la Segona República. La reivindicació de Ses Salines». *Randa*. 7. 51-70.
- SERRA FERRER, VICENT (1978): VID. ESCANDELL TUR, NEUS; SERRA FERRER, VICENT (1978).
- TUR PALAU, F. (1895): *Proyecto de defensa militar de Ibiza, por el comandante de Ingenieros, D. —*. Madrid.
- VERD, SEBASTIÀ (1997): VID. AGUILÓ, RAMON; BUADES, JOAN; JOAN MARÍ, BERNAT; LÓPEZ, JORDI; LÓPEZ CASASNOVAS, JOAN; MAGAÑÀ, ENCARNA; MARCH, JOAN; PALOU, JOSEP; PORTELLA, JOSEP; VERD, SEBASTIÀ (1997).

9.8. MILÍCIES I EXÈRCIT

- ALVÁREZ RIVERO, MANUEL (1930): *El Regimiento de Infantería de Marina en sus maniobras navales. 1929* (en aigües d'Eivissa). El Ferrol, Tip. de *El Correo Gallego*. 86+1 lèm.
- CLAPÉS JUAN, JOSÉ (1901): *Defensa de la Isla de Ibiza*. Palma, Imp. de Francisco Soler, 44.
- (1904): «Ejército (en Ibiza)». *Los Archivos de Ibiza*. Ciutadella, I. de Salvador Fábregues. Any III, I. 38-39.
- (1904): «Milicias urbanas de Formentera». *Los Archivos de Ibiza*. Maó. I. de Bernardo Fábregues. Any III, I. 72-73.
- (1904): «Voluntarios urbanos». *Los Archivos de Ibiza*. Ciutadella, I. de Salvador Fábregues. Any III, I. 74-76.
- (1915): «Fortificación de Ibiza». *Los Archivos de Ibiza*. Ciutadella, I. de Salvador Fábregues. Any IV, 8. 63.
- FAJARNÉS TUR, ENRIQUE (1903): «Estadística militar (de Ibiza)». *Los Archivos de Ibiza*. Maó, I. de Bernardo Fábregues. Any II, 20. 173.
- (1929): *Organización de los caballos armados en Ibiza (Siglos XIII-XVIII)*. Palma, Imprenta Hija de J. Colomar.
- (1944): «Cómo sabían batirse las milicias de Formentera». *Ibiza*. Sociedad Cultural y Artística Ebusus. Eivissa. Any I, 2. 27.
- (1953): «Una batalla en Peralta». *Ibiza*. Instituto de Estudios Ibicencos. Eivissa. II època, (Any I) 1. 2-7.
- POSADAS LÓPEZ, EDUARDO JOSÉ (1983): «Artillería de la Iglesia de San Francisco (Formentera)». *Diario de Ibiza*. Eivissa. 24-VIII-1983. 16.
- (1983): «Defensa del Cuartón de Portmany (Eivissa)». *Diario de Ibiza*. Eivissa. 1-VI-1983. 11.
- (1983): «La defensa artillera de las Pitiusas al iniciarse el siglo XIX». *Diario de Ibiza*. Eivissa. 16-II-1983. 10.
- (1987): «La artillería de la Fortaleza (Vila d'Eivissa), I-II-III-IV-V-VI». *Diario de Ibiza*. Eivissa. I: 15-XII-1987; II: 17-XII-1987; III: 22-XII-1987; IV: 24-XII-1987; V: 27-XII-1987; VI: 29-XII-1987. I: ?; II: ?; III: 20; IV: 19; V: ?; VI: ?.
- (1988): «Gobernadores militares del s. XVIII (Pitiüses), I-II». *Diario de Ibiza*. Eivissa. I: 15-I-1988; II: 16-I-1988.
- (1989): «Las milicias (Pitiüses)». *La Voz de Ibiza*. Suplement del *Diario de Ibiza*. Eivissa. 34 (23-IV-1989). 28-30.
- (1993): «Gobernadores militares de Ibiza». *Diario de Ibiza*. Eivissa. 18-IV-1993. 12.
- (1994): «Defensa del puerto de Santa Eulalia». *Diario de Ibiza*. Eivissa. 13-VI-1994.
- (1995): «Artillería en la Fortaleza en el siglo XVI». *Diario de Ibiza*. Eivissa. 4-IV-1995. 12.
- (1997): «La guaita (Pitiüses)». *El Mirador d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. 15 (16/31-V-1997). 25.
- (1998): «Artillado de la Isla de Ibiza». *Última Hora (Eivissa)*. Eivissa. 1-V-1998.
- (1998): «Génesis de la arquitectura defensiva de las Pitiusas, I-II-III-IV-V-VI-VII». *Última Hora (Eivissa)*. Eivissa. I: 13-III-1998; II: 20-III-1998; III: 27-III-1998; IV: 3-IV-1998; V: 12-IV-1998; VI: 17-IV-1998; VII: 24-IV-1998. VVI: 11.
- (1998): «La arquitectura militar de las Pitiusas y el IPCE». *Última Hora (Eivissa)*. Eivissa. 9-I-1998.
- S. A. (1751): *Reales Ordenaciones de la isla y Real Fuerza de Iviza (1685)*. Palma, M. Cerdá y Antich.
- (1997): «Los bunkers que ideó Franco aún “adornan” el litoral d'Eivissa». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any III, 150 (24/30-XI-1997). 1; 3-5.
- TUR PALAU, F. (1895): *Proyecto de defensa militar de Ibiza, por el comandante de Ingenieros, D. —*. Madrid.

9.9. HISTÒRIA NAVAL

- CASTELLÓ GUASCH, JOAN (1954): «Capitanes ibicencos del siglo pasado y del presente». *El Pitiuso. Almanaque para Ibiza y Formentera. 1954*. Palma, Imp. F. Ferrer, 12. Va sense signar.

- E. A. DE (1950): «Un combate entre ibicencos y turcos frente a la isla Espalmador en 1649». *El Archivo. Revista General de Marina*. Madrid. 138.
- FAJARNÉS TUR, ENRIQUE (1892): «La escuadra del Marqués de Villafranca en Ibiza en 1628». *BSAL. Societat Arqueològica Lul·liana*. Palma. IV, 148. 253.
- (1895): «Una irrupción de moros en Portmany, de Ibiza, en el año 1383». *BSAL. Societat Arqueològica Lul·liana*. Palma. VI, 181. 58-60. Reproduït a *Ibiza*. Eivissa, 1945, n.12, p.189.
- (1903): «Formentera durante la guerra entre los ibicencos y los mahometanos». *Los Archivos de Ibiza*. Almería. I. de la Provincia. II. XIII. 97-99. Reproduït a *Ibiza*. 1946, I època, 20, 326. Pitiüses Militar.
- GORDILLO COURCIÈRES, J. L. (1993): *Un combate naval en Formentera*. València.
- LLABRÉS BERNAL, JUAN (1947): «Formentera base de operaciones de la escuadra turca en 1543». *Ibiza*. Eivissa. Sociedad Cultural y Artística Ebusus. I època, 24. 404-405.
- (1947): «Los marinos ibicencos en el combate del Callao (2-V-1866)». *Ibiza*. Sociedad Cultural y Artística Ebusus. Eivissa. Any IV, 23. 376-379.
- (1953): «Efemérides navales ibicencas». *Ibiza*. Instituto de Estudios Ibicencos. Eivissa. II època. Any I. 1. 11-18.
- (1955): «Historial del jabeque de la Real Armada nombrado “El Ibicenco”. 1754-17...?» *Ibiza*. Instituto de Estudios Ibicencos. Eivissa. II època. Any II. 2. 1-8.
- (1958): *Apuntes para la historia marítima de Ibiza*. Palma, Est. Tip. Provincial, 264 + 30 làms. Reculls d'articles publicats en diferents llocs.
- LUCIENTES, FRANCISCO (1929): «Maniobras en el Mediterráneo. El bloqueo de Ibiza por la Flota blanca». *Estampa*. Madrid. 20-X-1929.
- (1929): «Maniobras en el Mediterráneo. La conquista de la Ibiza por la Flota negra». *Estampa*. Madrid. 15-X-1929.
- MACABICH LLOBET, ISIDORO (1947): «Nuevos datos sobre la ofensiva franco turca en la tercera guerra entre Carlos I y Francisco I». *Ibiza*. Sociedad Cultural y Artística Ebusus. Eivissa. Any IV, 25. 418-420.
- (1948): «Cómo fue celebrada aquí la victoria de Lepanto». *Ibiza*. Sociedad Cultural y Artística Ebusus. Eivissa. V, 26. 442-444.
- (1961): «Los derechos de patronía en la antigua marina ibicenca. *Pronóstico Balear*. Palma, Alfa, 45-52.
- RIERA ALEMANY, J. (1900): «Ibiza y la defensa marítima de las Islas Baleares». *Revista General de la Marina*. Madrid. XLVII, 557 - 564.
- POSADAS LÓPEZ, EDUARDO JOSÉ (1993): «Un combate naval en Formentera». *Diario de Ibiza*. Eivissa. 21-III-1993. XI.
- S. A. (1947): «Relación de los Comandantes de Marina de la Provincia Marítima de Ibiza desde 1801 hasta 1864». *Ibiza*. Sociedad Cultural y Artística Ebusus. Eivissa. IV, 23.
- VILAS GIL, PERE (1993): «Una arribada forçosa (1722)». *El Pitiús*. 1993. Eivissa, Institut d'Estudis Eivissencs, 24-25.
- ### 9.9.1. NAUFRAGIS
- CLAPÉS JUAN, JOSÉ (1902): «Un naufragio (1547)». *Los Archivos de Ibiza*. Eivissa, I. de José Tur. Any I, V. 37.
- FAJARNÉS TUR, ENRIQUE (1894): «Algunos naufragios en las costas de las islas Pythias durante el siglo XVII». *BSAL. Societat Arqueològica Lul·liana*. Palma. V, 177. 405-408.
- (1894): «Naufragio del navío San Nicolás de Bari en Ibiza en 1650». *BSAL. Societat Arqueològica Lul·liana*. Palma. V, 172. 309-312.
- (1902): «Naufragio del jabeque ibicenco “Virgen de los Dolores” en 1788». *Los Archivos de Ibiza*. Eivissa. Imp. de José Tur. Any I, 8. 57-58.
- (1929): *Naufragios en Pithias en los siglos XVII y XVIII*. Palma, Imprenta Hija de J. Colomar. 44.
- (1946): «Naufragio del jabeque ibicenco “Virgen de los Dolores” en 1788». *Ibiza*. Sociedad Cultural y Artística Ebusus. Eivissa. Any III, 18. 292.
- LLABRÉS BERNAL, JUAN (1945): «Naufragio del jabeque de guerra “San Luis” en aguas de Ibiza». *Ibiza*. Sociedad Cultural y Artística Ebusus. Eivissa. Any II, 13. 204-205.
- ROMERO, J. M. (1996): *El «Manolito» va naufragar. Crònica d'unes Illes, I (Eivissa i Formentera 1953-1967)*. Eivissa, Respublica, 36-37. Versió catalana de Bernat Joan Marí.
- RUBÍ, JOSÉ (1932): «Diario del salvamento del destructor “José Luis Díez”» (que embarrancà a l'avantport d'Eivissa el dia 4 d'Abril de 1932). *Ingeniería Naval*. Cartagena. IV, 200-209. Reproduït a *Revista General de la Marina*. Madrid, CXI, pp.177-194.
- SÁNCHEZ «SANCHITO», ENRIQUE (1932): «Salvamento del “José Luis Díez”» (que embarrancà a l'avantport d'Eivissa el dia 4 d'Abril de 1932). *Vida Naval*. Madrid. II, 17. 18-19.
- VILAS GIL, PERE (1992): «Un naufragi a l'illa de Sa Conillera (1754)». *La Veu d'Eivissa i Formentera*. Can Sifre - Ed. Mediterrània. Sant Jordi de Ses Salines. Can Imprès, Eivissa. 1. 20-21.

- (1993): «Un naufragi prop des Vedrà (1928)». *La Veu d'Eivissa i Formentera*. Can Sifre - Ed. Mediterrània. Sant Jordi de Ses Salines. Can Imprès, Eivissa. 11. 9.
- (1994): «L'incendi del "Villa de San Antonio"». *El Pitiús*. 1994. Eivissa, Institut d'Estudis Eivissencs, 27-28.
- (1995): «Un naufragi als Trucadors de Formentera». *Eivissa*. Institut d'Estudis Eivissencs. Vila d'Eivissa. 27. 41 (137) - 42 (138).

9.10 BIOGRAFIES

ENRIQUE FAJARNÉS TUR

- ANTICH ROJAS, JOSÉ LUIS; PANADÉS NIGORRA, GIL (1970): «Bibliografía del Dr. Enrique Fajarnés 1858-1934». *Llibre d'actes: I Congrés Internacional d'Història de la Medicina Catalana. 1-7 de Juny de 1970*, Barcelona-Montpeller, IV.
- FAJARNÉS CARDONA, ENRIQUE (1961): «D. Enrique Fajarnés Tur, historiador y sociólogo balear». *BCOCINP*. Palma. LXIII, 630. 27-29. Signat E.J.
- LAFUENTE VANRELL, L. (1931): *Biografía del Ilmo. Sr. Enrique Fajarnés y Tur, cronista de Ibiza y Socio de Honor del Ateneo C. L. y A. de Mahón*. Maó, Est. tip. de Manuel Sintes Rotger, 54.
- PANADÉS NIGORRA, GIL (1970): VID.: ANTICH ROJAS, JOSÉ LUIS - PANADÉS NIGORRA, GIL (1970).
- POMAR FUSTER, JAIME (1906): «Crónica menorquina. Opúsculos de Fajarnés y dibujos de Cidón». *Revista de Menorca*. Maó. V, 1. 383-390.
- PONS FÁBREGAS, BENITO (1934): «D. Enric Fajarnés i Tur». *BSAL*. Societat Arqueològica Lul·liana. Palma. XXV, 638-640. 52. Va sense signar.

ISIDORO MACABICH LLOBET

- A. C. (1964): «D. Isidoro, apòstol social». *BCOCINP*. Palma. LXVI, 644-645. 151-152.
- CATALÀ ROCA, PEDRO (1948): «Cartas al Director. D. Isidoro» (Macabich Llobet). *Destino*. Barcelona. 11-IX-1948.
- COSTA RAMON, JOSÉ (1948): «Una conversación con Macabich». *Ibiza*. Sociedad Cultural y Artística Ebusus. Eivissa. Any V, 28. 466-469.
- ESCANDELL BONET, BARTOMEU (1973): «Macabich, historiador». *Eivissa*. Institut d'Estudis Eivissencs. Vila d'Eivissa. III època, 3. 7 (87) - 10 (90).
- GUASCH MARÍ, MANUEL (1964): «Monseñor Macabich, genio ibicenco». *BCOCINP*. Palma. LXVI, 644-645. 150-151.
- LLABRÉS BERNAL, JUAN (1948): «Apunte genealógico y biográfico del teniente de navío Isidoro Macabich y Pavía fundador de su apellido en Ibiza». *Ibiza*. Sociedad Cultural y Artística Ebusus. Eivissa. Any V, 28. 458.
- (1949): «Apuntes genealógicos y biográficos del teniente de navío D. Isidoro Macabich y Bauzá, fundador de su apellido en Ibiza». *Revista General de la Marina*. Madrid. 772-773.
- LLOPIS, ARTURO (1948): «El Padre Macabich, figura representativa». *Ibiza*. Sociedad Cultural y Artística Ebusus. Eivissa. Any V, 28. 471.
- (1951): «Don Isidoro Macabich ha escrito un libro». *Destino*. Barcelona. 10-II-1951.
- LOZOYA, MARQUÉS DE (1964): «El 80 aniversario (de Isidoro Macabich)». *BCOCINP*. Palma. LXVI, 644-645. 152-154.
- MACABICH LLOBET, ISIDOR (1928): *Del combate en mis bodas de plata con la prensa 1901-1926*. Palma, Imprenta de Francisco Soler, 84.
- MARÍ MAYANS, ISIDOR (1973): «L'obra poètica d'Isidor Macabich». *Eivissa*. Institut d'Estudis Eivissencs. Vila d'Eivissa. III època, 3. 14 (94) - 16 (96).
- (1976): «Isidor Macabich, als dos anys de la seva mort». *Randa*. Barcelona Curial. 2. 211-215.
- PLANELLS BONET, JOSEP (1981): «El vitalisme històric-religiós de Macabich». *Eivissa*. Institut d'Estudis Eivissencs. Vila d'Eivissa. III època, 11. 17 (443).
- RIERA, JOSEP (1997): «Isidor Macabich, el patriarca de les lletres eivissenques». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any III, 115 (24/30-III-1997). 24.
- ROIG PRATS, B. (1964): «La casa de D. Isidoro». *BCOCINP*. Palma. LXVI, 644-645. 147-148.
- S. A. (1964): «Datos biográficos de Monseñor Isidoro Macabich». *BCOCINP*. Palma. LXVI, 644-645. 145-147.
- (1973): «Dos documents d'una vida (Isidoro Macabich)». *Eivissa*. Institut d'Estudis Eivissencs. Vila d'Eivissa. III època, 3. 6 (86).
- (1998): «Guía para no perderse con el riposo Isidor Macabich». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any IV, 174 (11/17-V-1998). 21.

- SÁEZ MARTÍNEZ, JOSÉ (1948): «Entusiasmo serio». *Ibiza*. Sociedad Cultural y Artística Ebusus. Eivissa. Any V, 28. 470.
- TORRES CARDONA, MIGUEL (1964): «Monseñor Macabich, sacerdote». *BCOCINP*. Palma. LXVI, 644-645. 149.
- TORRES TORRES, MARIÀ (1985): «Cronologia de Mn. Isidoro Macabich». In *Escriptors de les Illes Balears*. Palma, Universitat de les Illes Balears, 2. 23.
- VIDAL JUAN, COSME (1964): «D. Isidoro, hombre de acción». *BCOCINP*. Palma. LXVI, 644-645. 150.
- VIDAL LLASER, COSME (1964): «No nos olvidaremos». *BCOCINP*. Palma. LXVI, 644-645. 152.
- VILLANGÓMEZ LLOBET, MARIÀ (1948): «El localismo en poesía». *Ibiza*. Sociedad Cultural y Artística Ebusus. Eivissa. Any V, 28. 475.
- (1964): «Un poema de Isidoro Macabich». *BCOCINP*. Palma. LXVI, 644-645. 154-156.
- (1973): «Macabich, costumista». *Eivissa*. Institut d'Estudis Eivissencs. Vila d'Eivissa. III època, 3. 11 (91) - 13 (93).

VICENTE SERRA ORVAY

- BOFILL MERCADÉ, JOSEP LLUÍS (1996): «Un eivissenc de primera magnitud (Vicent Serra Orvay)». *Eivissa*. Institut d'Estudis Eivissencs. Vila d'Eivissa. III època, 29-30. 39 (235)-40 (236).
- JOAN, NICOLAU DE (1997): «Litúrgia postmoderna per honorar Vicent Serra i Orvay». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any III, 121 (5/11-V-1997). 17.
- LLUY, XICO (1997): «Vicent Serra i Orvai (1869-1952) fou Vicari General de la Diòcesi d'Eivissa». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any III, 121 (5/11-V-1997). 17.
- MARÍ CARDONA, JOAN; RIBAS, JOAN ALBERT; TORRES, MARIÀ (1997): *Vicent Serra Orvai (1869-1852): Fill il·lustre de Sant Josep*. Eivissa, Consell Insular d'Eivissa i Formentera, 47.
- RIBAS, JOAN A. (1997): VID. MARÍ CARDONA, JOAN; RIBAS, JOAN ALBERT; TORRES, MARIÀ (1997).
- TORRES TORRES, MARIÀ (1980): «Aproximació a la persona i obra de Mn. Vicent Serra i Orvay». *Quadern Literari Cultural*. Eivissa. 4. 5-6.
- (1985): «Cronologia de Vicent Serra i Orvay». *Escriptors de les Illes Balears*. Palma, Universitat de les Illes Balears, 2. 19.
- (1997): VID. MARÍ CARDONA, JOAN; RIBAS, JOAN ALBERT; TORRES, MARIÀ (1997).

JOAQUÍN VARA DE REY RUBIO

- AZNAR, MANUEL (1940): «Heroísmo y grandeza del General Vara de Rey (Un episodio inmortal de la guerra de Cuba)». *Semana*. Madrid. I, 45. P
- BERTAZIOLI RIQUER, FERNANDO (1998): *Vara de Rey*. Eivissa, Editorial Mediterrània, 132.
- DIARIO DE IBIZA (1904): Número extraordinario dedicado al heroico General Vara de Rey*. Eivissa, Est. Tip. de Francisco Soler Prats, 20+ il·lustracions.
- FAJARNÉS TUR, ENRIQUE (1900): «Noticias. Monumento a Vara de Rey». *BSAL*. Societat Arqueològica Lul·liana. Palma. VIII, 247. 396.
- GREEF, MARTINA; RIERA, JOSEP (1998): «Los ibicencos pasan de Vara de Rey». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any IV, 182 (6/12-VII-1998). 8-9.
- RIERA, JOSEP (1997): «Joaquín Vara de Rey, un militar heroico». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any II, 104 (6/12-I-1997). 24.
- (1998): «¿Héroe o villano? (Vara de Rey)». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any IV, 173 (4/10-V-1998). 3-5.
- (1998): VID. GREF, MARTINA; RIERA, JOSEP (1998).
- S. A. (1898): «D. Joaquín Vara de Rey y Rubio». *Mundo Naval Ilustrado*. Madrid. II, 30. 335-336.
- SANMARTÍN PEREA, JULIO (1942): «El héroe de "El Caney". El General Vara de Rey. 7.600 yanquis contra 500 infantes españoles». *España*. Tànger. 29-I-1942.
- VALENCIA, ANTONIO (1944): «Muerto entre cien moribundos. Cómo luchó Vara de Rey». *El Español*. Madrid. III, 110. 8.

MARIÀ VILLANGÓMEZ LLOBET

- CERDÀ, JOAN (1988): «Marià Villangómez, "Fill il·lustre d'Eivissa"». *La Voz de Ibiza*. Suplement del *Diario de Ibiza*. Eivissa. 3 (21/27-VIII-1988). 22-25. Entrevista.
- COLOMINES PUIG, JOAN (1980): «La poesia de Marià Villangómez». *Eivissa*. Institut d'Estudis Eivissencs. Vila d'Eivissa. III època, 10. 12 (394) - 13 (395).

- COSTA BONET, ANTONI (1980): «El matís religiós en la poesia d'En Marià Villangómez». *Eivissa*. Institut d'Estudis Eivissencs. Vila d'Eivissa. III època, 10. 21 (403).
- GUASCH, JOAN JOSEP (1980): «El "Curs d'iniciació a la llengua" de Marià Villangómez». *Eivissa*. Institut d'Estudis Eivissencs. Vila d'Eivissa. III època, 10. 24 (406) - 25 (407).
- LLOMPART DE LA PENYA, JOSEP M. (1980): «Un homenatge a Marià Villangómez». *Eivissa*. Institut d'Estudis Eivissencs. Vila d'Eivissa. III època, 10. 10 (392) - 12 (394).
- LLUY, XICO (1995): «Entrevista a Marià Villangómez». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any I, 50 (25/31-XII-1995). 35-36.
- MANENT, MARIÀ (1980): «Prosa de poeta». *Eivissa*. Institut d'Estudis Eivissencs. Vila d'Eivissa. III època, 10. 15 (397).
- MARÍ, ANTONI (1980): «Apunts sobre "Declarat amb el vent"». *Eivissa*. Institut d'Estudis Eivissencs. Vila d'Eivissa. III època, 10. 6 (388) - 8 (390).
- PARCERISAS, FRANCESC (1980): «L'obra de Marià Villangómez». *Eivissa*. Institut d'Estudis Eivissencs. Vila d'Eivissa. III època, 10. 8 (390) - 9 (391).
- PLANELLS CARDONA, MARIANO (1980): «La no intervui a Marià Villangómez». *Eivissa*. Institut d'Estudis Eivissencs. Vila d'Eivissa. III època, 10. 18 (400).
- PORCEL, BALTASAR (1989): «El poeta ibicenco». *La Vanguardia*. Barcelona. 12-V-1989.
- RIERA, JOSEP (1997): «Marià Villangómez i Josep Marí, passió per la paraula, amor a la terra». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any II, 105 (13/19-I-1997). 24.
- S. A. (1980): «Marià Villangómez i Llobet. Cronologia». *Eivissa*. Institut d'Estudis Eivissencs. Vila d'Eivissa. III època, 10. 36 (418) - 39 (421).
- SALA-VALLDAURA, JOSEP M. (1980): «El goig i l'enyor: sobre la poesia amorosa de Marià Villangómez». *Eivissa*. Institut d'Estudis Eivissencs. Vila d'Eivissa. III època, 10. 16 (398)-17 (399).
- SERRA PLANELLS, MARIÀ (1993): «Vull dir la meua». *Eivissa*. Institut d'Estudis Eivissencs. Vila d'Eivissa. III època, 24. 22 (478).
- SERRA TORRES, JEAN JOSEPH (1995): *A la vora de Villangómez*. Eivissa, Institut d'Estudis Eivissencs, 120. Premi Baladre 1994.
- VALLÈS COSTA, ROSA (1980): «El sentiment del país a l'obra de Marià Villangómez». *Eivissa*. Institut d'Estudis Eivissencs. Vila d'Eivissa. III època, 10. 13 (395) - 14 (396).
- (1994): «El poeta». *El Día del Mundo*. Suplement de literatura en homenatge a Marià Villangómez Llobet. Palma. 10-XII-1994. 6.
- ALTRES
- CARDONA COSTA, ANTÒNIA (1991): *Antoni Albert Nieto, un mestre eivissenc*. Eivissa, Consell Insular d'Eivissa i Formentera, 135.
- CARDONA GUASCH, FINA (1993): «Joan Tur Ramis: "S'ha perdut la vida marinera"». *La Veu d'Eivissa i Formentera*. Can Sifre - Ed. Mediterrània. Sant Jordi de Ses Salines. Can Imprès, Eivissa. 11. 10-11. Història Oral.
- CASTELLÓ GUASCH, JOAN (1957): «Personajes ibicencos: Jaime Colomar Colomar». *El Pitiuso. Almanaque para Ibiza y Formentera. 1957*. Palma, Alfa, 27. Va sense signar.
- (1959): «Personajes ibicencos» (biografia d'Alberto Costa Fajarnés, empresari). *El Pitiuso. Almanaque para Ibiza y Formentera. 1959*. Palma, Alfa, 25. Signat Joan d'Aifa.
- CERDÀ, JOAN (1996): *La crisis del cañellismo*. Eivissa, Ed. Res Publica, 116.
- CERDÀ SUBIRACHS, JOAN; ULI, JAVIER (1994): *Abel Matutes. La política. Los negocios*. Eivissa, Ed. Mediterrània. 184.
- CLAPÉS JUAN, JOSÉ (1904): «Mariano Torres y Juan (Mariano Bet)». *Los Archivos de Ibiza*. Ciutadella, I. de Salvador Fàbregues. Any III, 1. 128-134.
- COLINAS, ANTONIO (1995): *Escritores y pintores de Ibiza*. Eivissa, Consell Insular d'Eivissa i Formentera, 29.
- CURTOYS VALLS, FELIPE (1893): «La prensa española y el Ilmo. Sr. D. Jaime Cardona y Torres. Recopilación de los escritos publicados al ser consagrado Obispo tan esclarecido hijo de Ibiza, con un prólogo de —». *Ibiza*. Eivissa. Del n. 124 (7-I-1893) al n. 133 (1-IV-1893); i n. 134 (11-IV-1893). N'hi ha una separata feta a Eivissa, Imp. de F. Escanellas, 1893, 38 pp.
- DD.AA. (1995): «Joan Marí Cardona, 70 aniversari». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any I, 40 (16/22-X-1995). Suplement especial. 8.
- DEMERSON, JORGE (1984): *Ibiza y su primer obispo: D. Manuel Abad y Lasierra*. Fundación Universitaria Española, 429.
- DIARIO DE IBIZA (1928): *Homenaje merecido. Número extraordinario dedicado a D. Juan Mayans Marí*. Eivissa, Imp. Diario de Ibiza. 10.

- FERRER, NEUS (1992): «Maria Purificació Millan: «Tot el món és casa meua». *La Veu d'Eivissa i Formentera*. Can Sifre - Ed. Mediterrània. Sant Jordi de Ses Salines. Can Imprès, Eivissa. 8. 13-14. Història oral.
- (1992): «Vicent Ribas Tur “Pujol”: “Les discoteques i jo no hem set mai molt amics». *La Veu d'Eivissa i Formentera*. Can Sifre - Ed. Mediterrània. Sant Jordi de Ses Salines. Can Imprès, Eivissa. 4. 17-18. Història oral. Entrevista.
- FERRER TORRES, NEUS (1993): «Joaquín López Tur: “Som un bohemí en el fons”». *La Veu d'Eivissa i Formentera*. Can Sifre - Ed. Mediterrània. Sant Jordi de Ses Salines. Can Imprès, Eivissa. 10. 10-11. Història oral.
- (1993): «Margalida Torres Torres. “L’únic que he après a la meua vida és fer feina per viure”». *La Veu d'Eivissa i Formentera*. Can Sifre - Ed. Mediterrània. Sant Jordi de Ses Salines. Can Imprès, Eivissa. 10. 12. Entrevista.
- FURIÓ, ANTONIO (1850): «Martirologio de las Islas Baleares y Pitiusas». Palma, Imp. de Juan Guasch, VII + 319.
- GARCIA FERRER, MARIA NEUS (1993): *Ramon Llull, un racionalista de combat i de circumstàncies*. Eivissa, Ed. Can Sifre, 72.
- HERRANZ, JULIO (1995): «La señora de Sa Penya (Gisela Broner)». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any I, 38 (2/8-X-1995). 24.
- J. C. S. (1997): «Colinas, maestro de lo esencial». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any III, 151 (1/7-XII-1997). 21.
- JOAN MARÍ, BERNAT (1992): «J. Salines, Bisbe d'Eivissa i Formentera». *La Veu d'Eivissa i Formentera*. Can Sifre - Ed. Mediterrània. Sant Jordi de Ses Salines. Can Imprès, Eivissa. 8. 10-12. Entrevista.
- MACABICH LLOBET, ISIDORO (1947): «Recordando al P. Torres Mayans». *Ibiza*. Sociedad Cultural y Artística Ebusus. Eivissa. IV, 24. 407.
- MARÍ CARDONA, JOAN (1991): «Notes breus sobre l'Arxiduc Lluís Salvador». *El Pitiús*. 1991. Eivissa, Institut d'Estudis Eivissencs, 5-10.
- (1993): *Els camins i les imatges de l'Arxiduc ahir i avui*. Eivissa, Institut d'Estudis Eivissencs.
- MARÍ RIBAS, JOSEP (1996): *El diputat Josep Ribas Ribas (1763-1831), fill il·lustre de Sant Josep*. Eivissa, Consell Insular d'Eivissa i Formentera, 39.
- (1996): «El record del diputat Josep Ribas Ribas o la veu del silenci». *Eivissa*. Institut d'Estudis Eivissencs. Vila d'Eivissa. III època, 29-30. 41 (237) - 45 (241).
- (1997): «Pere Escanellas Sunyer: fill il·lustre de Sant Josep». Eivissa, Consell Insular d'Eivissa i Formentera, 92.
- MARÍ TORRES, SANTIAGO; TUR RIERA, FANY (1999): «Entre la ploma i el pinzell (Santiago Rusiñol)». *El Pitiús*. 1999. Almanac per a Eivissa i Formentera. 33-35. Eivissa.
- MARTÍNEZ DE VELASCO, EUSEBIO (1888): «D. Miguel Tur y Planells, Secretario de las Carolinas Orientales». *La Ilustración Española y Americana*. XXXII, 2. 35 i 48.
- MAYANS, P. (1996): «In memoriam (José Morales)». *Página XXI. Formentera*. Eivissa. 5. (Novembre). II.
- PLANELLS CARDONA, MARIANO (1974): «Antoni Marí Ribas, pintor eivissenc, una forta personalitat». *Eivissa*. Institut d'Estudis Eivissencs. Vila d'Eivissa. III època, 4. 38 (162) - 41 (165).
- (1986): «Pitiusas siglo XX. Diccionario de creadores». *Anuario de Ibiza y Formentera*. IV. Eivissa, Mariano Productions. Imp. Ibosim SA, 177-196.
- (1986): *Ibiza, la senda de los elefantes. Vol 2: La aventura mediterránea*. Barcelona, Obelisco, 212.
- PLANELLS CARDONA, MARIANO; PORCEL, BALTASAR (1980): *Ibiza, la senda de los elefantes. (Conversaciones en la isla de Tanit)*. Palma de Mallorca, Antiga Imprenta Soler, 264.
- PLANELLS, ENRIC (1992): «Francesc Xavier Torres Peters». *La Veu d'Eivissa i Formentera*. Can Sifre - Ed. Mediterrània. Sant Jordi de Ses Salines. Can Imprès, Eivissa. 8. 14-15. Entrevista.
- PORCEL, BALTASAR (1980): VID. PLANELLS CARDONA, MARIANO; PORCEL, BALTASAR (1980).
- POSADAS LÓPEZ, EDUARDO JOSÉ (1992): «General don Juan de Bayarte, Maestro de Campo de la Real Fuerza de Ibiza». In *La Prensa de Ibiza*. Eivissa. 7-VI.1992. 10.
- (1993): «Un gran señor (Eivissa)». *Diario de Ibiza*. Eivissa. 19-VIII-1993. Fa referència a Demerson.
- PRATS BONET, JOAN (1992): «Felip Curtoys i el seu temps (funcionari i polític)». *Eivissa*. Institut d'Estudis Eivissencs. Vila d'Eivissa. III època, 21. 53 (341) - 57 (345).
- (1992): «La lletra menuda. S' Arxiduc, un personatge de novel·la». *La Veu d'Eivissa i Formentera*. Can Sifre - Ed. Mediterrània. Sant Jordi de Ses Salines. Can Imprès, Eivissa. 4. 24.
- (1995): *L'Arxiduc Lluís Salvador, un personatge de novel·la*. Eivissa, Consell Insular d'Eivissa i Formentera, 30.
- RIERA, JOSEP (1997): «“Portmany” (Antoni Marí i Ribes), personatge singular i gran mestre eivissenc». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any III, 124 (26-VI-1997). 24.
- (1997): «Àngel Palerm Vich, de l'exili al prestigi internacional». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any III, 127 (16/22-VI-1997). 24.
- (1997): «Felip Curtoys, fill d'un “petit boç de la terra catalana”». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any III, 122 (12/18-V-1997).

- (1997): «Francesc Palau: del desterrament a la glòria». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any II, 103 (30-XII-1996/5-I-1997). 24.
- (1997): «Jaume Cardona, bisbe de Sió». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any III, 112 (3/9-III-1997). 24.
- (1997): «Joan Castelló Guasch, el gran impulsor del folklore popular». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any III, 114 (17/23-III-1997). 24.
- (1997): «Joan Roman i Calbet, pioner de la investigació arqueològica». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any III, 108 (3/9-II-1997). 24.
- (1997): «Jordi Juan Riquer, el primer novel·lista d'Eivissa». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any III, 140 (15/21-IX-1997). 32.
- (1997): «Josep Costa "Picarol", un dels caricaturistes més universals». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any III, 126 (8/15-VI-1997). 24.
- (1997): «L'Arxiduc Lluís Salvador i la seua gran aportació a la cultura pitiusa». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any III, 134 (4/10-VIII-1997). 24.
- (1997): «Narcís Puget i Viñas el precursor de la pintura eivissenca actual». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any III, 110 (17/23-II-1997). 24.
- ROMAN CALVET, JUAN (1902): *Defensa del acta de la elecció de un diputado a Cortes realizada en Ibiza el dia 19 de Mayo de 1901, por el candidato D. —*. S.i.
- (1902): *Justificantes de la defensa del acta de la elecció de un diputado a Cortes realizada en Ibiza el dia 19 de Mayo de 1901; por el candidato triunfante D. —*. Barcelona, Imp. de Luis Tasso.
- ROMERO, JOSÉ MIGUEL (1997): «El inolvidable "Portmany" (Antoni Marí Ribas)». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any III, 154 (22/28-XII-1997). 20.
- S. A. (1803): *Relación de los méritos, títulos y grados y expediente literario del licenciado D. José Ferrer y Arabí, pbro. capellán castrense, con ejercicio en la plaza de Ibiza y su hospital, y teniente de cura de la parroquia de San Pedro de la Iglesia Catedral de la misma Ciudad*. Madrid, S.i. 2 folis.
- (1942): *El Excmo. y Rdm. Señor D. Juan Torres y Ribas, Obispo de Menorca, fallecido en el Hospital Municipal de Ciudadella durante la dominación roja. 6 de Enero de 1939. Traslado de su cadaver a la Catedral. 14 de Enero de 1942. Alocución. Notas biográficas de sus últimos años. Crónica del traslado*. Ciudadella, Imp. Al-lés, 26.
- (1978): «Tras los pasos del "Francès de Sa Cala". Morir fatalmente en Ibiza». *UC*. Eivissa. 28. 6-9. Es tracta de l'assassinat el 15/16-IX-1936, de Raoul Darie Alexandre Villain, per uns anarquistes. Villain havia assassinat el 31-VII-1914 el socialista francès Jean Jaurés.
- (1981): *Francisco Palau e Ibiza*. Burgos, Ed. Monte Carmelo, 224.
- TORRES RIBAS, JUAN (1901): «A la memoria del Ilmo. Sr. D. Fr. Eustaquio de Azara, segundo Obispo de Ibiza». *Boletín Oficial de la Diócesis de Ibiza*. 495-500.
- TORRES TORRES, MARIÀ (1980): «Mn. Bartomeu Ribas i Ferrer. L'activitat teatral a Sant Antoni de Portmany entre 1930 i 1950». *Quadern Literari de Cultura*. 3. 1-4.
- (1982): «Mn. Bartomeu Ribas i Ferrer: personalitat i obra». *Cuatro conferencias del «Congrés de Cultura Pitiusa»*. Eivissa, Delegación Insular del Ministerio de Cultura en Ibiza y Formentera, 49-55.
- TUR RIERA, FANY (1999): VID. MARÍ TORRES, SANTIAGO; TUR RIERA, FANY (1999).
- ULI, JAVIER (1994): VID. CERDÀ, JOAN; ULI, JAVIER (1994).
- VALLÈS COSTA, ROSA (1993): «Eduardo J. Posadas, caballero campeón de la piedra». *Diario de Ibiza*. Eivissa. 17-VIII-1993. 8.
- VILAS GIL, PERE (1995): *Joaquín Gadea Fernández. La vida d'un mestre*. Eivissa, Institut d'Estudis Eivissencs, 224. Premi Baladre 1993.
- ZARCO DEL VALLE (1843): *Necrología. El Teniente General D. Luis Maria Balanzat, ingeniero general*. Manila, Imp. de D. Miguel Sánchez, 16.

9.11. ENTITATS

- C.I.R.E. (1997): «C.I.R.E.: portes obertes a la defensa d'Eivissa». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any III, 151 (1/7-XII-1997). 13.
- CLAPÉS JUAN, JOSÉ (1902): «La Sociedad de Socorros Mútuos de Ibiza». *Los Archivos de Ibiza*. Eivissa. I. de José Tur. Any I, 5. 39-40.
- (1903): «Arqueològica Ebusitana». *Los Archivos de Ibiza*. Maó. I. de Bernardo Fábregues. Any II, 16. 121-122. Sobre la fundació d'aquesta societat.
- (1904): «La Cámara Oficial de Comercio, Industria y Navegación de Ibiza». *Los Archivos de Ibiza*. Maó. I. de Bernardo Fábregues. Any III, 1. 34-35. Sobre la seva constitució.

- CONGREGACION DE LA PURÍSIMA (1920): *Reglamento de la — y San Luis Gonzaga establecida en Ibiza*. Palma.
- FAJARNÉS TUR, ENRIQUE (1889): «La cofradía de la Esperanza en Ibiza». *BSAL*. Societat Arqueològica Lul·liana. Palma. III, 114. 169-170.
- GREMIO DE MAREANTES DE IBIZA (1773): *Reglamento del —*.
- HERRANZ, JULIO (1995): «Un siglo de afición al pasado. Del romanticismo de la Sociedad Arqueológica Ebusitana al realismo actual». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any I, 29 (31-VII/6-VIII-1995). 21.
- JOAN MARÍ, BERNAT (1992): «Joan Marí Cardona: L'Institut d'estudis Eivissencs és una entitat massa equilibrada». *La Veu d'Eivissa i Formentera*. Can Sifre - Ed. Mediterrània. Sant Jordi de Ses Salines. Can Imprès, Eivissa. 1. 7-8. Entrevista.
- LLOBET ROMAN, MARIANO (1997): «El nostre Foment del Turisme». *Quaderns del T.E.H.P.* Sant Josep de Sa Talaia. Imp. Ibosim. (Eivissa). IX, 82-89.
- NUEVA MINERA IBICENCA (1904): *Estatutos de la sociedad anónima titulada — fundada y domiciliada en Palma de Mallorca según escritura pública otorgada el 8 de Enero de 1904 ante el notario D. Alejandro Roselló Pastors*. Palma, Hijas de J. Rosselló, 35.
- PLANELLS CARDONA, MARIANO (1984): «Fomento del Turismo: Cincuenta años (1933-1983)». *Anuario de Ibiza y Formentera*. II. Eivissa, Mariano Productions. Imp. Ibosim SA, 66-67.
- (1987): «La masonería en las Pitiusas». *Anuario de Ibiza y Formentera*. V. Eivissa, Mariano Productions. Imp. Ibosim SA, 72-88.
- POSADAS LÓPEZ, EDUARDO JOSÉ (1994): «¿Un museo histórico militar en Ibiza?» *Diario de Ibiza*. Eivissa. 29-IV-1994. 12.
- RAMON CAPMANY, BARTOLOMÉ (1913): *Discurso pronunciado por D. — Director de la Sociedad Arqueológica Ebusitana, en la Asamblea General celebrada el 31 de Diciembre de 1912*. Ibiza. Palma, Imp. de las Hijas de J. Colomar, 10. Signat Cuhauthemoc.
- RIERA, JOSEP (1997): «L'Institut d'Estudis Eivissencs fomentant la llengua i la cultura». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any III, 113 (10/16-III-1997). 24.
- ROMERO, JOSÉ MIGUEL; VIDAL, MARÍA JOSÉ (1998): «Un siglo de masonería en las ?» Eivissa. *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any IV, 181 (29-VI/5-VII-1998). 12-13. Pitiuses Eivissa Entitats.
- S. A. (1978): «El casino de Ibiza ahora en período de información pública». *UC*. Eivissa. 23 (Gener de 1978). 20-22.
- (1978): «El casino está al caer (Eivissa)». *UC*. Eivissa. 20 (Gener de 1978). 13.
- (1978): «Gobernación dixit. Habemus casinus (Eivissa)». *UC*. Eivissa. 27 (Febrer de 1978). 12-13.
- SEGURA SALADO, JOSEP (1982): «Els Exploradors d'Eivissa». *Eivissa*. Institut d'Estudis Eivissencs. Vila d'Eivissa. III època, 13. 11-13.
- SOCIEDAD DE SOCORROS MUTUOS (1902): *Memoria de la — de Ibiza y cuenta general correspondiente al ejercicio de 1901*. Palma, Tip. de Felipe Guasp, 20.
- (1901): *Reglamento orgánico de la —. Reformado por acuerdo de la Junta Directiva propuesto a la General, en sesión celebrada el día 23 de Junio de 1901*. Palma, Imp. de Felipe Guasp, 32.
- TUR RIERA, JOSÉ (1950): «El Instituto de Estudios Ibicencos». *Ibiza*. Sociedad Cultural y Artística Ebusus. Eivissa. Any VI, 29. 482-483.
- VIDAL, MARÍA JOSÉ (1998): VID. ROMERO, JOSÉ MIGUEL; VIDAL, MARÍA JOSÉ (1998).

9.12 CRÒNIQUES

- AQUENZA LOAIZA, JOAQUÍN (1903): «Año 1902. Crónica de los principales sucesos acaecidos en Ibiza durante el referido año». *Los Archivos de Ibiza*. Ibiza. Maó, I. de Bernardo Fábregues. Any II. 16. 122-125. Signa X.
- (1904): «Sucesos acaecidos en la Isla de Ibiza, más otros relacionados con la misma, durante el año 1903». *Los Archivos de Ibiza*. Ciutadella, I. de Salvador Fábregues. Any III. I. 5-9. Signa X.
- CASTELLÓ GUASCH, JOAN (1963): «Resumen del año: De Octubre de 1961 a Septiembre de 1962». *El Pitiuso. Almanaque para Ibiza y Formentera*. 1963. Palma, Alfa, 4.
- (1965): «Resumen del año: De Octubre de 1963 a Septiembre de 1964». *El Pitiuso. Almanaque para Ibiza y Formentera*. 1965. Palma, Alfa, 31-32. Va sense signar.
- (1966): «Resumen del año: De Octubre de 1964 a Septiembre de 1965». *El Pitiuso. Almanaque para Ibiza y Formentera*. 1966. Palma, Alfa, 29-30. Va sense signar.
- (1967): «Resumen del año (Del X-1965 al IX-1966)». *El Pitiuso. Almanaque para Ibiza y Formentera*. 1967. Palma, Alfa, Va sense signar.

- (1967): «Resumen del año 1965». *El Pitiüso. Almanaque para Ibiza y Formentera. 1967*. Palma, Alfa, 31-32.
- (1968): «Resumen del año (Del X-1966 al IX-1967)». *El Pitiüso. Almanaque para Ibiza y Formentera. 1968*. Palma, Alfa, 31-32.
- (1969): «Resumen del año (Del X-1967 al IX-1968)». *El Pitiüso. Almanaque para Ibiza y Formentera. 1969*. Palma, Alfa, 31-32. Va sense signar.
- (1970): «Resumen del año: De Octubre de 1968 a Septiembre de 1969». *El Pitiüso. Almanaque para Ibiza y Formentera. 1970*. Palma, Alfa, 31-32. Va sense signar.
- (1971): «Resumen del año: De Octubre de 1969 a Septiembre de 1970». *El Pitiüso. Almanaque para Ibiza y Formentera. 1971*. Palma, Alfa, 31-32. Va sense signar.
- (1972): «Resumen del año: De Octubre de 1970 a Septiembre de 1971». *El Pitiüso. Almanaque para Ibiza y Formentera. 1972*. Palma, Alfa, 29-30. Va sense signar.
- (1973): «Resumen del año: De Octubre de 1971 a Septiembre de 1972». *El Pitiüso. Almanaque para Ibiza y Formentera. 1973*. Palma, Alfa, 31-32. Va sense signar.
- (1974): «Resumen del año: De Octubre de 1972 a Septiembre de 1973». *El Pitiüso. Almanaque para Ibiza y Formentera. 1973*. Palma, Alfa, 31-32. Va sense signar.
- (1974): «Cronicón ibicenco (1851-1852)». *El Pitiüso. Almanaque para Ibiza y Formentera. 1974*. Palma, Alfa, 12. Va sense signar. Tret de Juan Llabrés Bernal: «Noticias y relaciones históricas de Mallorca (1851-1900)», T. III, *BSAL*, Palma.
- (1975): «Resumen del año: De Octubre de 1973 a Septiembre de 1974». *El Pitiüso. Almanaque para Ibiza y Formentera. 1973*. Palma, Alfa, 29-30. Va sense signar.
- (1976): «Resumen del año: De Octubre de 1974 a Septiembre de 1975». *El Pitiüso. Almanaque para Ibiza y Formentera. 1976*. Palma, Alfa, 31-32. Va sense signar.
- (1977): «Resumen del año 1977». *El Pitiüso. Almanaque para Ibiza y Formentera. 1977*. Palma, Alfa, 16-22. Va sense signar.
- (1978): «Resumen del año 1978». *El Pitiüso. Almanaque para Ibiza y Formentera. 1978*. Palma, Alfa, 16. Va sense signar.
- MARÍ, ANTONI (1998-1999): «Sa colla del 47 (I i II)». *El Pitiü. 1999*. Eivissa, Institut d'Estudis Eivissencs, 1998 i 1999, 30-35; 116-120.
- PLANELLS CARDONA, MARIANO (1982): «Ocurrió en 1982». *Anuario de Ibiza y Formentera. I*. Eivissa, Mariano Productions. Imp. Ibosim SA, 20-29.
- (1984): «Ocurrió en 1983». *Anuario de Ibiza y Formentera. II*. Eivissa, Mariano Productions. Imp. Ibosim SA, 7-18.
- (1985): «Cronografías. 1984». *Anuario de Ibiza y Formentera. III*. Eivissa, Mariano Productions. Imp. Ibosim SA, 19-40.
- (1985): «Ocurrió en 1984». *Anuario de Ibiza y Formentera. III*. Eivissa, Mariano Productions. Imp. Ibosim SA, 11-17.
- (1986): «Cronografías. 1985». *Anuario de Ibiza y Formentera. IV*. Eivissa, Mariano Productions. Imp. Ibosim SA, 13-27.
- (1986): «Ocurrió en 1985». *Anuario de Ibiza y Formentera. IV*. Eivissa, Mariano Productions. Imp. Ibosim SA, 5-11.
- (1987): «Cronografías. 1986». *Anuario de Ibiza y Formentera. V*. Eivissa, Mariano Productions. Imp. Ibosim SA, 19-31.
- (1987): «Ocurrió en 1985». *Anuario de Ibiza y Formentera. V*. Eivissa, Mariano Productions. Imp. Ibosim SA, 19-31.
- (1988): «Cronografías 1987». *Anuario de Ibiza y Formentera. VI*. Eivissa, Mariano Productions. Imp. Ibosim SA, 41-68.
- (1988): «Ocurrió en 1987». *Anuario de Ibiza y Formentera. VI*. Eivissa, Mariano Productions. Imp. Ibosim SA, 41-68.
- (1989): «Cronografías. 1988». *Anuario de Ibiza y Formentera. VII*. Eivissa, Mariano Productions. Imp. Ibosim SA, 23-25.
- (1989): «Ocurrió en 1988». *Anuario de Ibiza y Formentera. VII*. Eivissa, Mariano Productions. Imp. Ibosim SA, 250-267.
- (1990): «Cronografías. 1989». *Anuario de Ibiza y Formentera. VIII*. Eivissa, Mariano Productions. Imp. Ibosim SA, 43-56.
- (1990): «Ocurrió en 1989». *Anuario de Ibiza y Formentera. VIII*. Eivissa, Mariano Productions. Imp. Ibosim SA, 43-56.
- (1991): «Cronografías. 1990». *Anuario de Ibiza y Formentera. IX*. Eivissa, 59-79; 244-245.
- (1991): «Ocurrió en 1990». *Anuario de Ibiza y Formentera. IX*. Eivissa, Mariano Productions. Imp. Ibosim SA, 37-57.

- (1992): «Cronografías. 1991». *Anuario de Ibiza y Formentera*. X. Eivissa, Mariano Productions. Imp. Ibosim SA, 142-163.
- (1992): «Ocurrió en 1991». *Anuario de Ibiza y Formentera*. X. Eivissa, Mariano Productions. Imp. Ibosim SA, 27-59.
- (1993): «Ocurrió en 1992». *Anuario de Ibiza y Formentera*. XI. Eivissa, Mariano Productions. Imp. Ibosim SA, 157-172.
- ROMERO, JOSÉ MIGUEL (1995): «I. Crónica sentimental de unas islas. 1958. La isla del recato». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any I, 7 (6/12-III-1995). 22-23.
- (1995): «II. Crónica sentimental de unas islas. 1960. Moral y Patria». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any I, 9 (20/26-III-1995). 22-23.
- (1995): «III. Crónica sentimental de unas islas. 1960. Cien cañones por banda». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any I, 10 (27-III/2-IV-1995). 22-23.
- (1995): «IV. Crónica sentimental de unas islas. 1960. La forja de un alcalde». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any I, 11 (3/9-IV-1995). 22-23.
- (1995): «V. Crónica sentimental de unas islas. 1961. "Anem" a los toros». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any I, 12 (10/16-IV-1995). 22-23.
- (1995): «VI. Crónica sentimental de unas islas. 1961. A la tercera a "tercera"». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any I, 13 (17/23-IV-1995). 22-23.
- (1995): «VII. Crónica sentimental de unas islas. 1961. De rally por la isla». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any I, 14 (24/30-IV-1995). 22-23.
- (1995): «VIII. Crónica sentimental de unas islas. 1962. Argel punto y final». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any I, 15 (1/7-V-1995). 24-25.
- (1995): «IX. Crónica sentimental de unas islas. 1962. Despegue inmediato». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any I, 16 (8/14-V-1995). 22-23.
- (1995): «X. Crónica sentimental de unas islas. 1962. Viaje con nosotros». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any I, 17 (15/21-V-1995). 22-23.
- (1995): «XI. Crónica sentimental de unas islas. 1963. Llegó el caos urbanístico». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any I, 18 (22/28-V-1995). 22-23.
- (1995): «XII. Crónica sentimental de unas islas. 1963. Profilaxis de melencidos». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any I, 20 (29-V/4-VI-1995). 22-23.
- (1995): «XIII. Crónica sentimental de unas islas. 1963. Memorias de África». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any I, 21 (5/11-VI-1995). 22-23.
- (1995): «XIV. Crónica sentimental de unas islas. 1964. Bienal y Vanguardia». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any I, 22 (12/18-VI-1995). 22-23.
- (1995): «XV. Crónica sentimental de unas islas. 1964. Las aventuras de Fornou». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any I, 23 (19/25-VI-1995). 22-23.
- (1995): «XVI. Crónica sentimental de unas islas. 1964. Arde el "Flora"». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any I, 24 (26-VI/2-VII-1995). 22-23.
- (1995): «XVII. Crónica sentimental de unas islas. 1964. Obras: disculpen las molestias». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any I, 25 (3/9-VII-1995). 22-23.
- (1995): «XVIII. Crónica sentimental de unas islas. 1965. 30 años y sigue tan "joven"». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any I, 26 (10/16-VII-1995). 22-23.
- (1995): «XIX. Crónica sentimental de unas islas. 1965. La tragamillas del iot». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any I, 27 (17/23-VII-1995). 22-23.
- (1995): «XX. Crónica sentimental de unas islas. 1965. Perdidos en el espacio». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any I, 28 (24/30-VII-1995). 22-23.
- (1995): «XXI. Crónica sentimental de unas islas. 1965. Un "cabildo" insular». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any I, 29 (31-VII/6-VIII-1995). 22-23.
- (1995): «XXII. Crónica sentimental de unas islas. 1965. Bendíceme en eivissenc». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any I, 30 (7/13-VIII-1995). 20-21.
- (1995): «XXIII. Crónica sentimental de unas islas. 1966. El aeropuerto se abre al mundo». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any I, 31 (14/20-VIII-1995). 22-23.
- (1995): «XXIV. Crónica sentimental de unas islas. 1966. II Bienal, letras y austriacas». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any I, 32 (21/27-VIII-1995). 22-23.
- (1995): «XXV. Crónica sentimental de unas islas. 1967. ¿Nenes o nenas?». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any I, 33 (28-VIII/3-IX-1995). 22-23.
- (1995): «XXVI. Crónica sentimental de unas islas. 1967. Elecciones chapuceras (Pitiüses)». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any I, 34 (4/10-IX-1995). 22-23.

- (1995): «XXVII. Crónica sentimental de unas islas. 1967. Las “ye-yes” de Bocaccio». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any I, 35 (11/17-IX-1995). 22-23.
- (1995): «XXVIII. Crónica sentimental de unas islas. 1967. La pequeña “Nasa” de Eivissa». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any I, 36 (18/24-IX-1995). 22-23.
- (1995): «XXIX. Crónica sentimental de unas islas. 1968. Un país diferente». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any I, 37 (25-IX/1-X-1995). 22-23.
- (1995): «XXX. Crónica sentimental de unas islas. 1968. Hippylandia (I i II)». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any I, I: 38 (2/8-X-1995); II: 40 (16/22-X-1995). 38: 18-19; 40: 18-19.
- (1995): «XXXI. Crónica sentimental de unas islas. 1968. Llorar o rascarse el bolsillo». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any I, 39 (9/15-X-1995). 18-19.
- (1995): «XXXII. Crónica sentimental de unas islas. Estado de excepción». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any I, 41 (23/29-X-1995). 18-19.
- (1995): «XXXIII. Crónica sentimental de unas islas. El obispo pide auxilio». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any I, 42 (30-X/5-XI-1995). 18-19.
- (1995): «XXXIV. Crónica sentimental de unas islas. España “unía” jamá será “vensía”». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any I, 43 (6/12-XI-1995). 22-23.
- (1995): «XXXV. Crónica sentimental de unas islas. Hasta nunca “xiquet”». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any I, 44 (13/19-XI-1995). 18-19.
- (1995): «XXXVI. Crónica sentimental de unas islas. El día después». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any I, 45 (20/26-XI-1995). 18-19.
- (1995): «XXXVII. Crónica sentimental de unas islas. Montgrí reconquista Eivissa». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any I, 46 (27-XI/3-XII-1995). 18-19.
- (1995-1996): «XXXVIII. Crónica sentimental de unas islas. 1970. Ascensión y caída de Abel (I, II, III i IV)». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any I, I: 47 (4/10-XII-1995); II: 48 (11/17-XII-1995); III: 49 (18/24-XII-1995); IV: 51 (1/7-I-1996). 47: 18-19; 48: 18-19; 49: 18-19; 51: 16-19.
- (1995): «XXXIX. Crónica sentimental de unas islas. 1972. La fuerza “pagesa”». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any I, 48 (11/17-XII-1995). 18-19.
- (1996): «XL. Crónica sentimental de unas islas. 1971. Visita ad lib(itum)». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any I, 52 (8/14-I-1996). 16-17.
- (1996): «XLI. Crónica sentimental de unas islas. 1971. Eivissa, tenemos un problema». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any I, 53 (15/21-I-1996). 18-19.
- (1995): «XLII. Crónica sentimental de unas islas. 1971. Santa Eulària del “Ífo”». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any I, 54 (22/28-I-1996). 18-19.
- (1996): «XLIII. Crónica sentimental de unas islas. 1972. 104 pasajes a la muerte». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any I, 55 (29-I/4-II-1996). 18-19.
- (1996): «XLIV. Crónica sentimental de unas islas. 1972. Obispo y medio». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any I, 56 (5/11-II-1996). 18-19.
- (1996): «XLV. Crónica sentimental de unas islas. 1972. El Instituto pone el “tubo”». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any I, 57 (12/18-II-1996). 18-19.
- (1996): «XLVI. Crónica sentimental de unas islas. 1972. Si los “inefables”». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any I, 58 (19/25-II-1996). 18-19.
- (1996): «XLVII. Crónica sentimental de unas islas. 1972. La mayor mentira jamás contada (I i II)». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any I, I: 59 (25-II/3-III-1996); II: 60 (4/10-III-1996). 22-23.
- (1996): «XLVIII. Crónica sentimental de unas islas. 1973. La muerte del cronista». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any I, 62 (18/24-III-1996). 18-19.
- (1996): «XLIX. Crónica sentimental de unas islas. 1973. ¡Toma Castillo!» *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any I, 63 (25/31-III-1996). 18-19.
- (1996): «L. Crónica sentimental de unas islas. 1973. Jubilación de barcos vetustos». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any I, 64 (1/7-IV-1996). 18-19.
- (1996): «LI. Crónica sentimental de unas islas. 1973. Mantener limpia Eivissa». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any I, 65 (8/14-IV-1996). 18-19.
- (1996): «LII. Crónica sentimental de unas islas. 1973. Cuando el alcalde dijo “no pasarán”». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any I, 66 (15/21-IV-1996). 18-19.
- (1996): «LIII. Crónica sentimental de unas islas. 1973. Los amigos de Dieter». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any I, 67 (22/28-IV-1996). 18-19.
- (1996): «LIV. Crónica sentimental de unas islas. 1973. El hotel de los líos». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any II, 68 (29-IV/5-V-1996). 18-19.
- (1996): «LV. Crónica sentimental de unas islas. 1974. Por un piloto imprudente». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any II, 69 (6/12-V-1996). 18-19.

- (1996): «LVI. Crónica sentimental de unas islas. 1974. Vamos a pintar mentiras (I, II i III)». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any II, I: 70 (13/19-V-1996); II: 72 (27-V/2-VI-1996); III: 73 (3/9-VI-1996). 70: 18-19; 72: 18-19; 73: 18-19.
- (1996): «LVII. Crónica sentimental de unas islas. 1974. Martillos, tijeras, pistolas». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any II, 71 (20/26-V-1996).
- (1996): «LVIII. Crónica sentimental de unas islas. 1974. Se comió el pantalán». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any II, 74 (10/16-VI-1996). 18-19.
- (1996): «LIX. Crónica sentimental de unas islas. 1974. ¿Quién es el alcalde?». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any II, 75 (17/23-VI-1996). 18-19.
- (1996): «LX. Crónica sentimental de unas islas. 1974. Urbanizar Ses Salines». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any II, 76 (24/30-VI-1996). 18-19.
- (1996): «LXI. Crónica sentimental de unas islas. 1974. Touroperadores en quiebra». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any II, 77 (1/7-VII-1996).
- (1996): «LXII. Crónica sentimental de unas islas. 1974. Amanecer rojo (I i II)». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any II, I: 78 (8/14-VII-1996); II: 79 (15/21-VII-1996). 78: 18-19; 79: 18-19.
- (1996): «LXIII. Crónica sentimental de unas islas. 1975. Tres meses de vértigo». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any II, 80 (22/28-VII-1996). 18-19.
- (1996): «LXIV. Crónica sentimental de unas islas. 1975. Dos intrusos en Es Diari». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any II, 81 (29-VII/4-VIII-1996). 18-19.
- (1996): «LXV. Crónica sentimental de unas islas. 1975. Una dimisión sonada». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any II, 82 (5/11-VIII-1996). 18-19.
- (1996): «LXVI. Crónica sentimental de unas islas. 1975. Nuevos talleres, viejas costumbres». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any II, 83 (12/18-VIII-1996). 18-10.
- (1996): «LXVII. Crónica sentimental de unas islas. 1975. El puerto se ordena». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any II, 84 (19/25-VIII-1996). 18-19.
- (1996): «LXVIII. Crónica sentimental de unas islas. 1975. Matutes planea sobre Sa Caleta». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any II, 85 (26-VIII/1-IX-1996). 18-19.
- (1996): «LXIX. Crónica sentimental de unas islas. 1975. Acoso y derribo al alcalde (I i II)». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any II, I: 86 (2/8-IX-1996); II: 87 (9/15-IX-1996). 86: 18-19; 87: 18-19.
- (1996): «LXX. Crónica sentimental de unas islas. 1976. Cuando los demócratas salieron de las catacumbas». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any II, 88 (16/22-IX-1996). 18-19.
- (1996): «LXXI. Crónica sentimental de unas islas. 1976. De Meer, de patitas a la calle». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any II, 89 (23/29-IX-1996).
- (1996): «LXXII. Crónica sentimental de unas islas. 1976. Elmyr ya no pinta nada (I i II)». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any II, I: 90 (30-IX/6-X-1996); II: (91 (7/13-X-1996). 90: 18-19; 91: 18-19.
- (1996): «LXXIII. Crónica sentimental de unas islas. 1976. Objetivo: Es nostro camp (I, II i III)». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any II, I: 92 (14/20-X-1996); II: 93 (21/27-X-1996); III: 98 (25-XI/1-XII-1996). 92: 18-19; 93: 18-19; 98: 18-19.
- (1996): «LXXIV. Crónica sentimental de unas islas. 1976. Coques, el alcalde díscolo». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any II, 94 (28-X/3-XI-1996). 18-19.
- (1996): «LXXV. Crónica sentimental de unas islas. 1976. Aberraciones sindicales». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any II, 95 (4/10-XI-1996). 18-19.
- (1996): «LXXVI. Crónica sentimental de unas islas. 1976. El sospechoso “no” de Antoni Serra». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any II, 96 (11/17-XI-1996). 18-19.
- (1996): «LXXVII. Crónica sentimental de unas islas. 1976. El bunker se reforma». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any II, 97 (18/24-XI-1996). 18-19.
- (1996): «LXXVIII. Crónica sentimental de unas islas. 1977. El asesinato del “gorrión” de las plumas de oro». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any II, 98 (25-XI/1-XII-1996). 18-19.
- (1996): «LXXIX. Crónica sentimental de unas islas. 1977. Malos tiempos para el bunker». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any II, 100 (9/15-XII-1996). 18-19.
- (1996): «LXXX. Crónica sentimental de unas islas. 1977. Elecciones: el “centro” de todos». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any II, 101 (16-22-XII-1996). 18-19.
- (1996): «LXXXI. Crónica sentimental de unas islas. 1977. Elecciones: ultraderecha de papel». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any II, 102 (23/29-XII-1996). 18-19.
- (1997): «LXXXII. Crónica sentimental de unas islas. 1977. Elecciones: un “bloc” atípico». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any II, 103 (30-XII-1996/5-I-1997). 18-19.
- (1997): «LXXXIII. Crónica sentimental de unas islas. 1977. Elecciones: el voto cautivo». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any II, 100 (9/15-XII-1997). 18-19.

- (1997): «LXXXIV. Crónica sentimental de unas islas. 1977. La primera batalla por Ses Salines (I i II)». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any II-III, I: 105 (13/19-I-1997); II: 106 (20/26-I-1997). 105: 18-19; 106: 18-19).
- (1997): *Crònica d'unes illes (Eivissa i Formentera)*. Eivissa, Ed. Res Publica, I (1958-1967); II 1968-1974), Versió al català de Bernat Joan Marí. Hi ha publicada la versió original en castellà a la mateixa editorial.
- S. A. (1945-1946): «Noticari insular» (agost a desembre de 1945). *Ibiza*. Sociedad Cultural y Artística Ebusus. Eivissa. Any I-II, I: 1945: 14-15; II: 1946: 17. 14: 225; 15: 241; 17: 277.
- (1946): «Noticari insular» (gener a desembre de 1946). *Ibiza*. Sociedad Cultural y Artística Ebusus. Eivissa. Any III, 17(I-II); 18 (III.-V); 19 (V-VI); 20 (VII); 21 (VIII); 22 (IX-X-XI-XII). 17: 277-278; 18: 291; 19: 310; 20: 324; 21: 342; 22: 363.
- (1947): «Noticari insular» (gener a desembre de 1947). *Ibiza*. Sociedad Cultural y Artística Ebusus. Eivissa. Any IV, 23 (I-II); 24 (III-IV-V-VI-VII-VIII); 25 (IX-X-XI-XII); 23: 392; 24: 411-412; 25: 431-432.
- (1948): «Noticari insular» (gener a desembre de 1948). *Ibiza*. Sociedad Cultural y Artística Ebusus. Eivissa. Any V, 26 (I-II-III-IV-V-VI); 27 (VII-VIII); 28 (IX-X-XI-XII). 26: 447-448; 27: 463; 28: 479-480.
- (1950): «Noticari insular» (gener a desembre de 1949). *Ibiza*. Sociedad Cultural y Artística Ebusus. Eivissa. Any VI, 29 (I al XII). 29: 497-498.
- (1953 i 1955): «Noticari insular» (Eivissa, anys 1952-1953 i 1954). *Ibiza*. Instituto de Estudios Ibicencos. Eivissa. II època, (Any I) 1 i (Any II) 2. 1: 40-42 (1952-1953); 2: 36-40 (1954).

10. LA POBLACIÓ

10.1. DEMOGRAFIA

- BARCELÓ PONS, B. (1964): «Estructura de la població del Municipio de Ibiza en 1960». *BCOCINP*. Palma. LXVI, 644-645. 225-250.
- (1974): «Población y turismo en el municipio de San Antonio Abad (Ibiza)». *BCOCINP*. Palma. LXXV, 683. 63-102. Separata; *Trabajos de Geografía*, n. 19. DG de l'UPM.
- (1990): «Informe sobre la evolución y estructura de la población del núcleo histórico de la Vila de Eivissa». In CARLOS CLEMENTE; RAIMON TORRES: *Pla Especial de Protecció i Reforma Interior de Sa Penya, La Marina i Zona d'Eixample*. Eivissa, Ajuntament d'Eivissa - Consell d'Europa, s.p. Fet per encarrec dels arquitectes Carlos Clemente i Raimon Torres, redactors respectivament dels PERI dels barris de la Penya i Dalt Vila.
- BERTRANPETIT, J. (1978): «Evolución del tamaño de la población y natalidad en la isla de Formentera». *I Simposium de Antropología Biológica de España*. Madrid, 409-417.
- (1980): «Factores que afectan al tamaño de la familia: Formentera a finales del siglo XIX». *Act. II Simp. Antr. Biol.* Oviedo, 24-35.
- (1980): «Patrons de reproducció en l'home: La població de Formentera a finals del segle XIX». *XIX Meeting on Biologia de la Reproducció*. Blanes.
- (1981): «Inbreeding and isonymy in a small island community (Formentera)». *College Antrp.* 5, suplement, 17-20.
- (1981): «La població de la Isla de Formentera». *Revista de Geografía*. Barcelona. Universitat de Barcelona. XV, 1-2. 69-79. Resum de part de la tesi doctoral.
- CASTELLÓ GUASCH, JOAN (1946): «Indústries». *El Pitiüso. Almanaque para Ibiza y Formentera. 1946*. Palma, Imp. F. Ferrer. Va sense signar.
- (1946): «Nacimientos y defunciones ocurridos en 1944 (Pitiüses)». *El Pitiüso. Almanaque para Ibiza y Formentera. 1946*. Palma, Imp. F. Ferrer, 11. Va sense signar.
- (1947): «Nacimientos y defunciones ocurridos en Ibiza y Formentera el 1945». *El Pitiüso. Almanaque para Ibiza y Formentera. 1947*. Palma, Imp. F. Ferrer, 10. Va sense signar.
- (1948): «Nacimientos y defunciones de Ibiza y Formentera del 1948». *El Pitiüso. Almanaque para Ibiza y Formentera. 1948*. Palma, Imp. F. Ferrer, 10. Va sense signar.
- (1949): «Demografía de las Pitiüses[...]» *El Pitiüso. Almanaque para Ibiza y Formentera. 1949*. Palma, Imp. F. Ferrer, 30-31. Va sense signar.
- (1950): «Demografía de las Pitiüses[...]» *El Pitiüso. Almanaque para Ibiza y Formentera. 1950*. Palma, Imp. F. Ferrer, 32. Va sense signar.
- (1958): «Demografía 1956». *El Pitiüso. Almanaque para Ibiza y Formentera. 1958*. Palma, Alfa, 8. Va sense signar.
- (1959): «Demografía 1957». *El Pitiüso. Almanaque para Ibiza y Formentera. 1959*. Palma, Alfa, 2. Va sense signar.

- (1960): «Demografía 1958». *El Pitiuso. Almanaque para Ibiza y Formentera. 1960*. Palma, Alfa, 28. Va sense signar.
- (1961): «Demografía 1959». *El Pitiuso. Almanaque para Ibiza y Formentera. 1961*. Palma, Alfa, 7.
- (1962): «Demografía 1960». *El Pitiuso. Almanaque para Ibiza y Formentera. 1962*. Palma, Alfa, 10.
- (1963): «Demografía 1961». *El Pitiuso. Almanaque para Ibiza y Formentera. 1963*. Palma, Alfa, 30.
- (1975): «Las islas, hoy» (cens de població de 1970). *El Pitiuso. Almanaque para Ibiza y Formentera. 1975*. Palma, Alfa, 23. Va sense signar.
- (1979): «Ibiza en cifras». *El Pitiuso. Almanaque para Ibiza y Formentera. 1979*. Palma, Alfa, 2. Va sense signar.
- CATALÀ ROCA, PEDRO (1950): «La población de Ibiza». *Destino*. Barcelona. 665 (6-V-1950).
- CLAPÉS JUAN, JOSÉ (1903): «Nacimientos, defunciones y matrimonios (en Ibiza), 1902». *Los Archivos de Ibiza*. Ciutadella. I. de Bernardo Fábregues. Any II, XVI. 126-128.
- (1904): «Nacimientos, defunciones y matrimonios (en Ibiza), 1903». *Los Archivos de Ibiza*. Ciutadella, I. de Salvador Fábregues. Any III, I. 15-18.
- FAJARNÉS TUR, ENRIQUE (1892): «La población ebusitana en los siglos XVII y XVIII». *El Archivo*. València. VI, Cuaderno 5. 204-210.
- (1900): «Demografía de Ibiza en 1898». *BSAL*. Societat Arqueològica Lul·liana. Palma. VIII, 245. 352.
- (1903): «Demografía ebusitana». *Revista Balear de Ciencias Médicas*. Colegio Médico-Farmacéutico de Palma. Palma. XXV, 11 (20-IV-1903). 241-246. Des del seu origen el 1885 i fins el 1888 es va titular *Revista Balear de Medicina, Farmacia y Veterinaria*. «Memoria presentada al Congreso Internacional de Higiene». N'hi ha una separata: Palma, Hijas de Juan Colomar, 1903, 12 pp.
- (1903): «Movimiento de la población ebusitana 1902». *Los Archivos de Ibiza*. Maó, I. de Bernardo Fábregues. Any II, 16. 129-130.
- (1904): «Estado civil de la población ibicenca». *Los Archivos de Ibiza*. Ciutadella, I. de Salvador Fábregues. Any III, I. 76-77.
- (1904): «Los viejos en las Islas Pythiusas». *Los Archivos de Ibiza*. Ciutadella, I. de Salvador Fábregues. Any III, I. 95-97.
- (1904): «Movimiento de la población ebusitana 1903». *Los Archivos de Ibiza*. Ciutadella, I. de Salvador Fábregues. Any III, I. 18-19.
- (1904): «Población infantil de las islas Pythiusas». *Los Archivos de Ibiza*. Ciutadella, I. de Salvador Fábregues. Any III, I. 94-95.
- (1904): «Población profesional de las Islas Pythiusas». *Los Archivos de Ibiza*. Ciutadella, I. de Salvador Fábregues. Any III, I. 81-83. Pitiüses Eivissa Població Estructura.
- (1904): «La vida media en Ibiza y Formentera». *Los Archivos de Ibiza*. Ciutadella, I. de Salvador Fábregues. Any III, I. 99.
- (1906-1907): «Demografía estática de las islas Pithiusas». *Revista Balear de Ciencias Médicas*. Colegio Médico-Farmacéutico de Palma. Palma. XXVIII - XXIX, XXVIII: 30 (30-X-1906); 31 (10-XI-1906); 32 (20-XI-1906); 33 (30-XI-1906); 34 (10-XII-1906); 35 (10-XII-1906); 36 (31-XII-1906). XIX: 1 (10-I-1907); 3 (30-I-1907); 5 (18-II-1907); 7 (9-III-1907). XXVIII: 465-468; 481-484; 497-499; 513-515; 529-531; 545-549; 561-563. XXIX: 4-11; 41-45; 81-83; 121-126. Des del seu origen el 1885 i fins el 1888 es va titular *Revista Balear de Medicina, Farmacia y Veterinaria*. N'hi ha una separata feta a Palma per Hijas de Colomar, 1906, 34 pp. Hi ha una recensió d'aquest treball: VID. MIR MIR, PEDRO (1907): *Revista de Menorca*, V època, 1907, n. 2, pp. 394-395.
- (1928): *Desarrollo de la población ebusitana en los tres últimos siglos*. Palma, Hijas de Colomar, 24.
- (1929): *El pauperismo en Ibiza en el siglo XVI*. Palma, J. Colomar, 30.
- GIL MUÑOZ, CARLOS (1970): *Juventud marginada. Estudio sobre los hipies a su paso por Formentera*. Madrid, 201.
- GORDILLO COURCIÈRES, JOSÉ LUIS (1983): «Del proceso demográfico de Formentera durante los siglos XVIII y XIX». In *Dos ensayos sobre Formentera*. Valencia, Artes Gráficas Soler, 49-85.
- IBAE (1986): Padró Municipal d'Habitants (de les Balears), 1986. IV: Eivissa - Formentera. Palma, Graficas Son Espanyolet, 108.
- (1993): *Cens de Població (de les Balears). 1991. VI: Eivissa i Formentera*. Palma, G. Terrasa, 124.
- JOAN MARÍ, BERNAT (1992): «Joves estudiants d'Eivissa. "Carpe diem" en la perspectiva d'un futur poc clar». *La Veu d'Eivissa i Formentera*. Can Sifre - Ed. Mediterrània. Sant Jordi de Ses Salines. Can Imprès, Eivissa. 3. 19-20.
- KURIHARA, HISAKO (1980): «Historical demography of San Mateo in Ibiza, Balearic Islands». *The Hitotsubashi Review*. Vol. LXXXIV. n. 6. Special number: *The Mediterranean World*. Mediterranean Studies Group. Hitotsubashi University. Tokyo. VI, 71-79.

- (1980): «Population study of Ibiza in the 19th century». *Settlement Formation in the Mediterranean world*. Mediterranean Studies Group. Hitotsubashi University. Tokyo. V, 101-106.
- MACABICH LLOBET, ISIDORO (1960): «Bautizos en el siglo XVI (Eivissa)». *Ibiza*. Instituto de Estudios Ibicencos. Eivissa. II època. (Any VI) 6. 21-24.
- PRATS, E. (1980): VID. VILÀ VALENTÍ, JOAN (director); PRATS, E.; RAMON, F.; VALLÈS COSTA, ROSA (1980).
- PRATS SERRA, JOSEP ANTONI (1994): «Notes sobre les desigualtats del creixement demogràfic a les Pitiüses». *El Pitiús*. 1994. Eivissa, Institut d'Estudis Eivissencs, 136-139.
- RAMON, F. (1980): VID. VILÀ VALENTÍ, JOAN (director); PRATS, E.; RAMON, F.; VALLÈS COSTA, ROSA (1980)
- S. A. (1903): «Nacimientos, defunciones y matrimonios en 1902». *Los Archivos de Ibiza*. Maó, I. de Bernardo Fábregues. Any II, 16. 126-128.
- (1944): «Movimiento demográfico» (dels municipis de les Pitiüses). Mesos d'I a XII. *Ibiza*. Sociedad Cultural y Artística Ebusus. Eivissa. Any I, 2 al 10. I i II: 31; III:47; IV:63; V:79; VI:99; VII i VIII: 115; IX i X: 131; XI:147; XII:163.
- (1945): «Movimiento demográfico» (dels municipis de les Pitiüses). Mesos d'I a IV, i VI a XII. *Ibiza*. Sociedad Cultural y Artística Ebusus. Eivissa. Any II, 11 al 17. I i II: 179; III i IV: 195; VI i VII: 211; VIII:227; IX i X:243; XI i XII:279.
- (1946): «Movimiento demográfico» (dels municipis de les Pitiüses). Mesos I i II. *Ibiza*. Sociedad Cultural y Artística Ebusus. Eivissa. Any III, 19. I i II: 311.
- (1946-1947): «Profesiones liberales en Ibiza». *Ibiza*. Sociedad Cultural y Artística Ebusus. Eivissa. Any III, 1946: 19 i 20; 1947: 24. 19: 207; 20: 347; 24: 414.
- (1977): «Formentera: Los que no son turistas». *UC*. Eivissa. 2 (3-IX). 32.
- SALVÀ TOMÀS, PERE A. (1987): «La dinámica de la población de las Islas Pitiüses en la etapa de postguerra (1941-1955)». *Anales de Geografía de la Universidad Complutense*. Departamentos de Geografía de la Universidad Complutense. Madrid. 7. 193-203.
- VALLÈS COSTA, ROSA (1973): «El poblamiento en las islas de Ibiza y Formentera». *Saitabi*. València. Universitat de València. XXIII, 177-190.
- (1973): «El poblamiento en las islas de Ibiza y Formentera». *Cuadernos de Geografía*. València. Universitat de València. 12, 61-74.
- (1980): VID. VILÀ VALENTÍ, JOAN (director); PRATS, E.; RAMON, F.; VALLÈS COSTA, ROSA (1980)
- (1989): «Evolució de la població a Eivissa i Formentera en aquest segle, per municipis». *El Pitiús 1989*. Eivissa, Institut d'Estudis Eivissencs, 11.
- (1992): «Distribució de la població pitiusa». *El Pitiús*. 1992. Eivissa, Institut d'Estudis Eivissencs, 20-22.
- (1993): «Evolució de la població a Eivissa i Formentera». *El Pitiús*. 1993. Eivissa, Institut d'Estudis Eivissencs, 13-15.
- (1996): «Estructura de la població de Formentera» (dades de 1991). *El Pitiús*. 1996. Eivissa, Institut d'Estudis Eivissencs, 13-19.
- VILÀ VALENTÍ, JOAN (COORDINADOR), PRATS, E., RAMON, F.; VALLÈS COSTA, ROSA (1980): *Geografía de les Illes Pitiüses. Unitat segona: La població*. Vila d'Eivissa, Institut d'Estudis Eivissencs, Edició experimental. Fascicle 2, 42.

10.1.1. LA MORTALITAT

- CLAPÉS JUAN, JOSÉ (1915): «Como se moría en Ibiza». *Los Archivos de Ibiza*. Ciutadella, I. de Salvador Fábregues. Any IV, 8.
- FAJARNÉS TUR, ENRIQUE (1903): «Mortalidad de las enfermedades dominantes en Ibiza, 1902». *Los Archivos de Ibiza*. Maó, I. de Bernardo Fábregues. Any II, 16. 136-137.
- (1903): «Mortalidad de las enfermedades dominantes en la Ciudad de Ibiza». *Revista Balear de Ciencias Médicas*. Colegio Médico-Farmacéutico de Palma. Palma. XXV, 10 (10-IV-1903). 217-219. Des del seu origen el 1885 i fins el 1888 es va titular *Revista Balear de Medicina, Farmacia y Veterinaria*.
- (1904): «Mortalidad de las enfermedades dominantes de la ciudad de Ibiza en 1903». *Los Archivos de Ibiza*. Ciutadella. I. de Salvador Fábregues. Any III, I. 20-22.
- SERRA TORRES, A. (1908): *Breves consideraciones sobre la mortalidad en la ciudad de Ibiza durante el quinquenio 1903-1907, por Don — Licenciado en Medicina y Cirugía*. Barcelona, La Catalana, 60 + 1 plano.
- SUÑER TORRES, ANTONI (1993): «L'esport mata». *La Veu d'Eivissa i Formentera*. Can Sifre - Ed. Mediterrània. Sant Jordi de Ses Salines. Can Imprès, Eivissa. 12. 19.

10.1.2. LES MALALTIES

- FAJARNÉS TUR, ENRIQUE (1887): «Reseña histórico científica de la epidemia de peste bubónica padecida en Ibiza en 1652». *Revista Balear de Ciencias Médicas*. Colegio Médico-Farmacéutico de Palma. Palma. III, 12 (30-VI-1887); 13 (15-VII-1887). 353-362; 388-397. N'hi ha una separata: Palma, Colomar, 32 pp. Des del seu origen el 1885 i fins el 1888 es va titular *Revista Balear de Medicina, Farmacia y Veterinaria*.
- (1887): *Reseña histórico-científica de la epidemia de peste bubónica padecida en Ibiza en 1652*. Palma, 32.
- (1895): «Procedimientos seguidos en la Isla de Ibiza contra los tísicos (1749). Discurso». *Discursos leídos en la Real Academia de Medicina de Palma para la recepción pública del Académico electo D. Enrique Fajarnés Tur el día 17 de Febrero de 1895*. Palma, Hijas de J. Colomar, 55-57.
- (1900): «Noticias de origen ibicenco sobre la peste de Argel en 1788». *BSAL*. Societat Arqueològica Lul·liana. Palma. VIII, 248. 421.
- (1904): «Defectos físicos de la población ebusitana». *Los Archivos de Ibiza*. Ciutadella, I. de Salvador Fàbregues. Any III, I. 97-98.
- M. H. (1995): «La peste del siglo XX se ceba en Eivissa (sida)». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any I, 40 (16/22-X-1995). 4-5.
- RIERA, JOSEP (1997): «Las epidemias de peste del mar gran part de la població». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any III, 145 (20/26-X-1997). 32.
- ROIG BINIMELIS, J. (1944): «El paludismo en Ibiza. Su importancia. Cómo evitar el azote de esta enfermedad». *Ibiza*. Sociedad Cultural y Artística Ebusus. Eivissa. Any I, 2. 23-25.
- ROMERO, JOSÉ MIGUEL (1997): «Epidèmia a Formentera». In *Crònica d'unes illes, 2 (Eivissa i Formentera 1968-1974)*. Eivissa, Respublica. Versió catalana de Bernat Joan Marí. Sobre una epidèmia d'hepatitis a Formentera de la qual informà Juan Ramón Cruz a *Cambio 16*, a finals de l'estiu de 1974.

10.1.3. L'EMIGRACIÓ

- CARDONA GUASCH, FINA (1992): «Un bocí d'Eivissa i Formentera a Barcelona». *La Veu d'Eivissa i Formentera*. Can Sifre - Ed. Mediterrània. Sant Jordi de Ses Salines. Can Imprès, Eivissa. 8. 7.
- CASTELLÓ GUASCH, JOAN (1961): «Ibicencos en Mallorca». *BCOCINP*. Palma. LXIII, 630. 30-35.
- (1963): «Apuntes» (relació dels eivissencs residents a Palma el 1940). *El Pitiuso. Almanaque para Ibiza y Formentera. 1963*. Palma, Alfa, 6.
- COSTA, JUAN B. (1988): «Formentera i sus navegantes». *Anuario de Ibiza y Formentera*. VI. Eivissa, Mariano Productions. Imp. Ibosim S.A., 78-83.
- CUADRA, M. C. DE LA (1988): «Rafael Prats, un aventurero de principios de siglo». *La Voz de Ibiza*. Suplement del *Diario de Ibiza*. Eivissa. 15 (10/16-XII-1988). 11-13.
- GREEF, MARTINA (1997): «El otro éxodo» (artesans hippies d'Eivissa). *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any III, 143 (6/12-X-1997). 11. P
- GRIS, FELICIDAD (1998): «Cuando llegué de Cuba». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any IV, 158 (19/25-I-1998). 16.
- MARÍ TUR, JOAN (1992): «Les memòries inèdites de Joan Marí i Marí». *Congrés Internacional d'Estudis Històrics. Les Illes Balears i Amèrica*. Palma, Institut d'Estudis Baleàrics, III. 297-311.
- MARIMON RIUTORT, ANTONI (1998): «Capellans castrenses eivissencs a Cuba». *Diari de Balears*. Palma, 22-IV-1998.
- MESA, JOSÉ LUIS DE; NEGREIRA, JUAN JOSÉ (1998): *Mallorquines, Menorquines y Pitiusos en la guerra de Cuba*. Palma, Olañeta, 366 + 80 làms.
- MORALES CIRER, EMILIO (1890): «La colonia ibicenca en Barcelona». *El Ibicenco*. 4 (4-II-1890).
- NEGREIRA, JUAN JOSÉ (1998): VID. MESA, JOSÉ LUIS DE; NEGRERA, JUAN JOSÉ (1998)
- PLANELLS CARDONA, MARIANO (1988): «Ibiza en Argentina». *Anuario de Ibiza y Formentera*. VI, Eivissa, Mariano Productions. Imp. Ibosim SA, 112-117.
- RIERA, JOSEP (1998): «Eivissa i el desastre de 1898. "Més es va perdre a Cuba". IV. Emigrants i soldats». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera. Suplement*. Eivissa. Any IV, 159 (26-I/1-II-1998). 8 pp.
- RIPOLL MARÍ, JOSEP A. (1992): «La casa d'Eivissa i Formentera (a Catalunya)». *La Veu d'Eivissa i Formentera*. Can Sifre - Ed. Mediterrània. Sant Jordi de Ses Salines. Can Imprès, Eivissa. 8. 8-9.
- ROMERO, JOSÉ MIGUEL (1998): «Revolucionarios y masones pitiusos en Cuba». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any IV, 158 (19/25-I-1998). 3-5.
- SERRA, JAUME (1993): «Formentera en l'emigració». *La Veu d'Eivissa i Formentera*. Can Sifre - Ed. Mediterrània. Sant Jordi de Ses Salines. Can Imprès, Eivissa. 11. 15. Del llibre de VERDERA VERDERA, JAUME: *L'altra història de les Balears. Formentera a Montevideu*.

- VERDERA VERDERA, JAUME (1992): «Emigració: Formenterers a Montevideu». *Eivissa* (III època). Eivissa. 21. 19-21.
- (1993): *Formenterers a Cuba*. Eivissa, Consell Insular d'Eivissa i Formentera - Ajuntament de Formentera, 84. Pròleg de Joan Marí Cardona.
- (1993): *Formenterers a Montevideu*. Palma, Patronat Municipal de Cultura de Formentera - Comissió de les Illes Balears per a la Conmemoració del Vè centenari del descobriment d'Amèrica, Col·lecció Balears i Amèrica, 17, 83. Edició plurilingüe en català, castellà i anglès.
- (1996): «Formentera i l'emigració (s. XIX i XX)». *Pàgina XXI. Formentera*. Eivissa. 1 (Juliol) i 2 (Agost). 1: IV; 2: IX.

10.1.4. LA IMMIGRACIÓ

- GONZÁLEZ, ELENA (1996): «El día en que los alicantinos emigraron a Eivissa». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any II, 67 (22/28-IV-1996). 8-9. Població.
- LLUY, XICO (1995): «Ca n'Europa». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any I, 20 (29-VI/4-VI-1995). 4-5.
- (1996): «La abogada Fatiha Messaoud quiere abrir un bufete en Eivissa para ayudar a los inmigrantes». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any II, 65 (8/14-IV-1996). 17.
- (1996): «La colonia filipina de las Pitiüsas se organiza». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any II, 56 (5/11-II-1996). 15.
- (1996): «Sharon Dumo, ejemplo de filipina integrada en las Pitiüsas». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any II, 59 (26-II/3-III-1996). 17.
- (1996): «Yolanda Morla, una dominicana que reside en Eivissa desde 1990, se siente “una ama de casa más”». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any II, 61 (11/17-III-1996). 17.
- RIERA, JOSEP (1998): «El drama de Argelia tan lejos y tan cerca». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any IV, 179 (15/21-VI-1998). 3-5.
- ROMERO, JOSÉ MIGUEL (1998): «Orden de expulsión contra un canadiense que criticó al Ayuntamiento por las obras de Sa Penya». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any IV, 169 (6/12-IV-1998). 8.
- S. A. (1996): «Ana María Guzmán, una mujer feliz. “Soy ibicenca por mis hijos”». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any I, 53 (15/21-I-1996). 17.
- (1996): «Ángel Bustos. Un “foraster” integrado». *Pàgina XXI. Formentera*. Eivissa. 2 (Juliol). XXII.
- (1996): «En recuerdo de un hombre bueno, José Morales Riera, “Pepito Morales”». *Pàgina XXI. Formentera*. Eivissa. 3 (Setembre). II.
- (1996): «Patrick Bachelier: Integrarse es cohabitar en armonía». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any II, 100 (9/15-XII-1996). 20.
- (1998): «Las autoridades se comprometen a revisar la propuesta de expulsión de un anciano canadiense (Francis Brian Moody)». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any IV, 170 (13/19-IV-1998). 12.

10.2. ÈTNIES

- ALARCO VON PERFALL, CLAUDIO (1976): «Sobre los matrimonios consanguíneos en Ibiza». *Eivissa*. Institut d'Estudis Eivissencs. Vila d'Eivissa. III època, 8. 16 (328) - 19 (331).
- (1976): «Consanguinidad y subnormalidad». *UC*, Eivissa. 26 (Febrer de 1978). 11-13.
- ALCOBE, SANTIAGO (1940): «Cráneos procedentes de una necrópolis romana de Ibiza». *Anales de la Universidad de Barcelona. Memorias y Comunicaciones*. 177-190.
- (1943): «Otros cráneos procedentes de una necrópolis romana de Ibiza». *Anales de la Universidad de Barcelona. Crónica, Discursos, Memorias y Comunicaciones*. 107-122.
- ARYA, R.; CRAWFORD, M. H.; MIGUEL, A.; PICORNELL, A.; RAMON, M. M. (1996): «Genetic Variation in the Population of Ibiza (Spain): Genetic Structure, Geography and Language». *Human Biology*. 68 (6). 899-913.
- BERTRANPETIT, J. (1980): «Movilidad y aislamiento en la población de Formentera: Implicaciones genéticas». *Trab. Antrop.* 17. 187-197.
- (1981): *Estructura demográfica y genética de la población de Formentera* (resum de la tesi doctoral). Barcelona, Universitat de Barcelona.
- CASTRO OCÓN, J. A.; MIGUEL, A.; PICORNELL RIGO, A.; RAMON JUANPERE, M. M. (1992): «Caracterización de la población ibicenca mediante la determinación de grupos sanguíneos y proteínas séricas». *XXVII Jornadas de Genética Luso-españolas*. Badajoz. Comunicació presentada a les XXVII Jornadas de Genética Luso-españolas celebrades a Badajoz del 22 al 25 de setembre de 1992.

- (1993): «Genetic Characterization of the Ibizan Population by Blood Groups and Serum Proteins». In *Human Heredity*.
- CRAWFORD, M.H. (1966): VID. ARYA, R.; CRAWFORD, M. H.; MIGUEL, A.; PICORNELL, A.; RAMON, M. M. (1996).
- FAJARNÉS TUR, ENRIQUE (1886): «Cuatro palabras sobre unas osamentas halladas en la Capelleta». BSAL. Societat Arqueològica Lul·liana. Palma. I, 40. 2.
- (1902): «Etnografía ebusitana. Los matrimonios consanguíneos en el siglo XVII». *Los Archivos de Ibiza*. Eivissa, I. de José Tur. Any I, 4. 25-27.
- (1929): *Los matrimonios consanguíneos en la antigua población ebusitana*. Palma, J. Colomar, 24.
- GIL MUÑOZ, CARLOS (1970): «Estudio de la población infantil de Formentera a través de los test de inteligencia de Terman-Merrill y de ejecución ideomotora». *Psicometría e Investigación Psicológica. Actas y Trabajos de la XIII Reunión Anual (Valencia 24 al 26 de Abril de 1960)*. Madrid. Sociedad Española de Psicología. XVI. 164-172.
- GÓMEZ, F. (1989): *Antropología médica en Ibiza*. Madrid, inèdit. És la tesi doctoral de l'autor presentada a la Universitat Complutense.
- GÓMEZ BELLARD, FRANCISCO (1985): «Estudio antropológico de algunas incineraciones púnicas del Puig des Molins. Ibiza». *Saguntum. Papeles del Laboratorio de Arqueología de Valencia*. València. 19. 141-151.
- GONZÁLEZ MARTÍN, ANTONIO; LALUEZA, CARLES (1992): «Estudio de los restos humanos procedentes de un hipogeo púnico en Sant Antoni de Portmany (Eivissa)». *Bolletí de la Societat d'Història Natural de les Balears*. Palma. XXXV. 73-86.
- (1995): *Estudi antropològic de les restes humanes de Ca n'Eloi. Memòria*. Inèdit. Conselleria de Cultura i Patrimoni, Consell Insular d'Eivissa i Formentera.
- (1995): «Estudi del poblament púnic de l'Illa d'Eivisa per mitjà de l'anàlisi multivariada craneomètrica». *Bolletí de la Societat d'Història Natural de les Balears*. Palma. XXXVIII. 35-45.
- LALUEZA, CARLES (1992): VID. GONZÁLEZ MARTÍN, ANTONIO; LALUEZA, CARLES (1992).
- (1995): VID. GONZÁLEZ MARTÍN, ANTONIO; LALUEZA, CARLES (1995). Pitiüses Eivissa Població Ètnia.
- MIGUEL, A. (1992): VID. CASTRO OCÓN, J. A.; MIGUEL, A.; PICORNELL RIGO, A; RAMON JUANPERE, M. M. (1992)
- (1993): VID. CASTRO OCÓN, J. A.; MIGUEL, A.; PICORNELL RIGO, A; RAMON JUANPERE, M. M. (1993).
- (1996): VID. ARYA, R.; CRAWFORD, M. H.; MIGUEL, A.; PICORNELL A.; RAMON JUANPERE, M. M. (1996).
- PICORNELL RIGO, A. (1992): VID. CASTRO OCÓN, J. A.; MIGUEL, A.; PICORNELL RIGO, A; RAMON JUANPERE, M. M. (1992)
- (1993): VID. CASTRO OCÓN, J. A.; MIGUEL, A.; PICORNELL RIGO, A; RAMON JUANPERE, M. M. (1993)
- (1996): VID. ARYA, R.; CRAWFORD, M. H.; MIGUEL, A.; PICORNELL A.; RAMON JUANPERE, M. M. (1996).
- RAMON JUANPERE, M.M. (1992): VID. CASTRO OCÓN, J. A.; MIGUEL, A.; PICORNELL RIGO, A; RAMON JUANPERE, M. M. (1992)
- (1993): VID. CASTRO OCÓN, J. A.; MIGUEL, A.; PICORNELL RIGO, A; RAMON JUANPERE, M. M. (1993)
- (1996): VID. ARYA, R.; CRAWFORD, M. H.; MIGUEL, A.; PICORNELL A.; RAMON JUANPERE, M. M. (1996). Pitiüses Eivissa Ètnia.
- RIERA, JOSEP (1995): «Los ibicencos son herederos genéticos de los fenicios». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any I, 46 (27-XI/3-XII-1995).
- ROZENBERG, DANIELLE (1981): «Endogàmia i problemes d'identificació a Eivissa: L'exemple de Sant Miquel». *Eivissa*. Institut d'Estudis Eivissencs. Vila d'Eivissa. III època, 12. 37(515)-40(518).
- SCHWIDETZKY, I. (1979): «Beitrag zur Anthropologia der punisch-römischen Zeit von Ibiza (Puig des Molins, San Antonio)». *Homo*. 30 (4), 273-278.

10.2.1. JUEUS

- CASTELLÓ GUASCH, JOAN (1975): «La inquisición en Ibiza. Reconciliados y relajados». *El Pitiüso. Almanaque para Ibiza y Formentera*. 1975. Palma, Alfa, 9-10. Va sense signar. Tret de *Reconciliados y Relajados 1488-1691*. Barcelona, 1946.
- MARÍ CARDONA, JOAN (1995): «Notícies de jueus a Eivissa». *Eivissa*. Institut d'Estudis Eivissencs. Vila d'Eivissa. III època, 26. 7 (55) - 10 (58).

S. A. (1995): «Tras el pasado judío de Eivissa (Gloria Moud)». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any I, 48 (11/17-XII-1995). 24.

10.2.2. GITANOS

COSTA, JOSE ÀNGEL (1995): «Cultura contra marginación. Cuatro educadores sociales atienden al colectivo de niños gitanos de Sa Penya». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any I, 33 (28-VIII/3-IX-1995). 19.

GARZÓN, PILAR (1996): «Gitanos: un colectivo más (I i II)». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any II, I: 66 (15/21-IV-1996); II: 67 (22/28-IV-1996). 66: 2; 67: 2.

10.3. EL CARÀCTER

JOAN MARÍ, BERNAT (1994): «Un humor irritant?» In *El Pitiús. 1994*. Eivissa, Institut d'Estudis Eivissencs, 48-49.

— (1996): «El recurs de la ironia: tocs de tradició pitiüsa». *El Pitiús. Almanac per a Eivissa i Formentera. 1996*. Eivissa, Institut d'Estudis Eivissencs, 28-29.

PLANELL, VICTORÍ (1985): «Expressions psicològiques i psicopatològiques a les cançons i rondalles de les illes Pitiüses». *Eivissa*. Institut d'Estudis Eivissencs. Vila d'Eivissa. III època, 15-16. 33 (117) - 35 (119).

S. A. (1998): «M. Teresa Garcia i Folchs: Els eivissencs tenen dues grans virtuts, la tolerància i la modèstia». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any IV, 172 (27-IV/3-V-1998). 19.

10.4. ANTROPONÍMIA

CASTELLÓ GUASCH, JOAN (1950): «Divisas de antiguos linajes ibicencos». *El Pitiuso. Almanaque para Ibiza y Formentera. 1950*. Palma, Imp. F. Ferrer, 23. Va sense signar.

— (1952): «Apodos». *El Pitiuso. Almanaque para Ibiza y Formentera. 1952*. Palma, Imp. F. Ferrer, 2-3. Va sense signar.

— (1953): «Apodos». *El Pitiuso. Almanaque para Ibiza y Formentera. 1953*. Palma, Imp. F. Ferrer, 27. Va sense signar.

— (1967): «El apellido Ibiza». *El Pitiuso. Almanaque para Ibiza y Formentera. 1967*. Palma, Alfa, 8. Va sense signar.

— (1976): «Aquestos mals-noms!». *El Pitiuso. Almanaque para Ibiza y Formentera. 1976*. Palma, Alfa, 11. Va sense signar.

CIRER COSTA, FELIP (1988): «Els noms de família a un poble d'Eivissa: Sant Mateu d'Aubarca». *Miscelánea Moreus-Rey II*, 41-52.

J. A. R. (1995): «L'origen dels nostres llinatges (I, II, III, IV i V)». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any I, I:1 (23/29-I-1995); II: 2 (30-I/5-II-1995); III: 3; IV: 4; V:5. 1: 22; 2: 22; 3: 22; 4: 20; 5: 24.

LIMONGI PALMER, ANTONIO (1973 ?): *Índice onomástico de «Historia de Ibiza», Tomo II, de Isidoro Macabich*. Palma, inèdit, 56 folis. És un treball de curs realitzat sota la direcció de Bartomeu Barceló i Pons. Facultat de Filosofia i Lletres. Palma.

LLOBET ROMAN, M. (1973): «Sobre los apellidos Tur y Planells». *Eivissa*. Institut d'Estudis Eivissencs. Vila d'Eivissa. III època, 2. 21(61).

M. A. (1989): «Els llinatges o cognoms eivissencs i formenterers». *El Pitiús. 1989*. Eivissa, Institut d'Estudis Eivissencs, 4-5.

MARÍ, ANTONI (1991): «Els nostres noms». *El Pitiús. 1991*. Eivissa, Institut d'Estudis Eivissencs, 81-84.

PLANELL, CARMÉ (1995): «Ni malnoms, ni sobrenoms, ni àlies, sino motius». *El Pitiús. 1995*. Eivissa, Institut d'Estudis Eivissencs, 51-52.

PLANELL, RIPOLL, JOAN (1992): «Història dels llinatges de quatre eivissencs distinguits». *Eivissa*. Institut d'Estudis Eivissencs. Vila d'Eivissa. III època, 21. 40(328)-41(328).

RIBAS MARÍ, ENRIC (1994): «Els genèrics en la toponímia de Formentera». *El Pitiús. 1994*. Eivissa, Institut d'Estudis Eivissencs, 45-47.

S. A. (1977): «El cognom de Balansat». *Butlletí Informatiu de l'Institut d'Estudis Eivissencs*. Eivissa. 3. S.p. (1 p.).

TORRES TORRES, MARIÀ (1995): «El llinatge Prats a Sant Antoni de Portmany». *Societat d'Onomàstica. Butlletí Interior. Col·loqui General de la Societat d'Onomàstica. Girona, 22 i 23-X-1993, XVIII*. 383-389.

VILLANGÓMEZ LLOBET, MARIÀ (1977): «Els gentilicis de les Pitiüses (I-II)». *UC*. Eivissa. I: 15 (3-XII); II: 19 (31-XII). 15: 32; 19: 33. El II va signat Marc Arabí.

— (1977): «Noms de font o de pila». *UC*. Eivissa. 8 (15-X). 34. Signat Marc Arabí.

— (1977): «Sobre alguns cognoms de les Pitiüses». *UC*. Eivissa. 7 (8-X). 33. Signat Marc Arabí.

11. LES ACTIVITATS ECONÒMIQUES

11.1. L'ECONOMIA

- BARCELÓ PONS, B. (1964): «Ibiza y Formentera en el Censo de la Riqueza Territorial e Industrial de España del año 1799». *BCOCINP*. Palma. LXVI, 644-645. 211-213.
- (1965): «Ibiza, hoy». *El Correo Catalán*. 22 d'Agost. Barcelona.
- CASTELLÓ GUASCH, JOAN (1959): «Formentera la olvidada» (crítica a les inversions estatals a l'illa). *El Pitiuso. Almanaque para Ibiza y Formentera*. 1959. Palma. Alfa, 25. Va sense signar.
- (1960): «Formentera» (situació i necessitats). *El Pitiuso. Almanaque para Ibiza y Formentera*. 1960. Palma. Alfa, 15.
- (1971): (Any) «1969» (dades varies d'Eivissa i Formentera). *El Pitiuso. Almanaque para Ibiza y Formentera*. 1971. Palma. Alfa, 30. Va sense signar.
- (1974): «Estadísticas» (de les Pitiüses. Any 1972). *El Pitiuso. Almanaque para Ibiza y Formentera*. 1974. Palma. Alfa, 11. Va sense signar.
- (1974): «Ibiza: La crisis económica». *Economía Balear*. ASIMA. Palma. 59. 32.
- (1976): «Las islas, hoy» (1973). *El Pitiuso. Almanaque para Ibiza y Formentera*. 1976. Palma. Alfa, 9. Va sense signar.
- CESBA, ORGANIZACION SINDICAL (1973): *Formentera en cifras*. Madrid, 4.
- (1973): *Ibiza en cifras*. Madrid, 6.
- CIRER COSTA, JOAN CARLES (1995): «Evolució econòmica de Balears 1993. Una publicació imprescindible per conèixer l'estat de la nostra economia». *Eivissa*. Institut d'Estudis Eivissencs. Vila d'Eivissa. III època, 26. 34(82)-36(84).
- (1995): *Gestión financiera de la empresa*. Eivissa, Escuela de Turismo de Ibiza y Formentera, 110.
- (1995): *Matemáticas básicas de las operaciones bancarias y financieras*. Eivissa, Escuela de Turismo de Ibiza y Formentera, 123.
- (1997): *Productos financieros no bancarios*. Eivissa, Escuela de Turismo de Ibiza y Formentera, 84.
- CLAPÉS JUAN, JOSÉ (1903): «Presupuestos (de Ibiza)». *Los Archivos de Ibiza*. Ciutadella, I. de Salvador Fàbregues. Any II, 16. 132-136.
- (1903): «Rentas del Cabildo de la Catedral de Ibiza». *Los Archivos de Ibiza*. Almeria, I. de la Provincia. Any I, 11-12. 84-85; 91-92.
- (1904): «Estadísticas de 1903 (Derechos reales y Transmisión de bienes; Tabacos y timbres; Giro mútuo; Ejército; Culto y clero; Obras públicas; Enseñanza; El Juzgado y la cárcel; Presupuesto)». *Los Archivos de Ibiza*. Ciutadella, I. de Salvador Fàbregues. Any III, 1. 37-41.
- (1904): «Libras y sueldos». *Los Archivos de Ibiza*. Ciutadella, I. de Salvador Fàbregues. Any III, I. 69-79.
- CLAVIÈRE, BERNARD (1998): «El "sueño americano" de Eivissa». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any IV, 159 (26-I/1-II-1998). 20.
- COLL BUFÍ, ANDREU (1998): «Immoralitat incompetent». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any IV, 169 (6/12-IV-1998). 2.
- (1998): «Lectures d'evasió». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any IV, 177 (1/7-VI-1998). 2.
- (1998): «Pobres illes riques». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any IV, 171 (20/26-IV-1998). 2.
- (1998): «Règim especial: gràcies per res». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any IV, 173 (4/10-V-1998). 2.
- CONSEJO ECONÓMICO SINDICAL. BALEARES (1974): «Formentera en cifras». Madrid, 4.
- (1975): *Formentera en cifras*. Madrid, 4.
- (1975): *Ibiza en cifras*. Madrid, 4.
- CRUZ, JUAN RAMÓN DE LA (1986): «Formentera ante el futuro». *Anuario de Ibiza y Formentera*. IV. 1986. Eivissa, Mariano Productions. Imp. Ibosim SA, 79-83. Pitiüses Formentera Economia.
- FAJARNÉS TUR, ENRIQUE (1904): «Precio de los artículos de consumo en Ibiza a principios y a fines del siglo XIX». *Los Archivos de Ibiza*. Ciutadella, I. de Salvador Fàbregues. Any III, 1. 73-74.
- FERRER TORRES, NEUS (1992): Vicent Orvay Tur; «En aquests moments ja hi ha massa de tot, no només per mi, sinó per Eivissa». *La Veu d'Eivissa i Formentera*. Can Sifre - Ed. Mediterrània. Sant Jordi de Ses Salines. Can Imprès, Eivissa. 7. 14-15. Història oral.
- GIL MUÑOZ, CARLOS (1972): «Problemática del desarrollo económico de Formentera». *Eivissa*. Institut d'Estudis Eivissencs. Vila d'Eivissa. III època, 1. 30 (30) - 32 (32).
- GREEF, MARTINA (1998): «Eivissa y Formentera han ganado más de 55.000 millones en 1997». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any IV, 159 (26-I/1-II-1998). 8-9.
- MALLORCA, CAYETANO DE (1946): «Salarios municipales en el siglo XVII: Memoria dels salaris que lo Bolser ha de pagar als oficials i mercenaris de la Universidad (de Eivissa)». *Ibiza*. Sociedad Cultural y Artística Ebusus. Eivissa. Any III, 19. 305-306. Tret de la *Ressumpta historica* del P. Gaietà de Mallorca.

- PLANELLS CARDONA, MARIANO (1988): «Formentera es un pastel». *Anuario de Ibiza y Formentera*. VI. Eivissa, Mariano Productions. Imp. Ibosim SA, 71-73.
- (1990): «Grandes inversiones baleáricas en el extranjero. El dinero se fuga de Ibiza». *Anuario de Ibiza y Formentera*. VIII. Eivissa, Mariano Productions. Imp. Ibosim SA, 65-69.
- (1990): «La Ibiza que viene. Ibiza entra en el tercer milenio». *Anuario de Ibiza y Formentera*. VIII. Eivissa, Mariano Productions. Imp. Ibosim SA, 139-143.
- POLO Y CATALINA, J. (1803): *Censo de frutos y manufacturas de España e islas adyacentes ordenado sobre los datos dirigidos por los intendentes y aumentado con las principales reflexiones, en la Sección Primera del Departamento de Fomento General del Reyno y de la Balanza de Comercio bajo la dirección de D. Marcos Marin, por el Oficial D.* —. Madrid. VID. informació sobre Eivissa i Formentera. N'hi ha una edició facsímil feta per la Secretaria General Tècnica del Ministeri d'Hisenda. Madrid, 1960, XXIV+107 fulls.
- PRATS FERRER, A. (ponent) (1954): «Ponencia: Ibiza». *I Asamblea Plenaria del Consejo Económico Sindical*. Palma, Delegación Provincial de Sindicatos de Baleares, 301-307.
- RAMON FAJARNÉS, ENRIQUE (1962): «Ibiza 1961». *BCOCINP*. Palma. LXIV, 634. 2-7.
- (1963): «Ibiza 1962.» *BCOCINP*. Palma. LXV, 639. 63-70.
- (1964): «Ibiza 1963.» *BCOCINP*. Palma. LXVI, 644-645. 157-164.
- RIERA, JOSEP (1998): «Eivissa i el desastre de 1898. “Més es va perdre a Cuba. Cap. I. “En aquesta illa tan pobra”». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera. Suplement*. Eivissa. Any IV, 156 (5/11-I-1998). 8 pp.
- (1998): «Eivissa i el desastre de 1898. “Més es va perdre a Cuba. Capítol III: “Tal com érem..., fa 100 anys”». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera. Suplement*. Eivissa. Any IV, 8 pp.
- S. A. (1890): «Formentera (Anarquía mansa)». *El Ibicenco*. Eivissa. 7 (25-II-90).
- (1946): «Salarios municipales en el siglo XVIII». *Ibiza*. Sociedad Cultural y Artística Ebusus. I època, 19. 305-306.
- (1977): «Formentera, un tranquilo final de año». *UC. Eivissa*. 17-18 (Desembre de 1977). 29-31.
- (1987): «Estadísticas 1986». *Anuario de Ibiza y Formentera*. V. Eivissa, Mariano Productions. Imp. Ibosim SA, 155-165.
- (1990): «Estadísticas de un año a la baja. 1989». *Anuario de Ibiza y Formentera*. VIII. Eivissa, Mariano Productions. Imp. Ibosim SA, 73-75.
- (1991): «Estadísticas del año 1989». *Anuario de Ibiza y Formentera*. IX. Eivissa, Mariano Productions. Imp. Ibosim SA, 125-127.
- (1995): «Municipios de promisión. Los ayuntamientos de las Pitiüses estan entre los más baratos de España». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any I, 47 (4/10-XII-1995). 10-11.
- (1998): «Formentera navega hacia el futuro desde un puerto anclado en el pasado». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any IV, 158 (19/25-I-1998). 10-11.
- (1998): «Planificar la desprotección». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any IV, 167 (23/29-III-1998). 12-13.
- SERRA, JOAN (1988): «Formentera: La enigmática operación de la discordia». *Anuario de Ibiza y Formentera*. VI. Eivissa, Mariano Productions. Imp. Ibosim SA, 75-76. Publicat a Barcelona: *La Vanguardia*, 1-XI-1987.
- V. S. (1932): «Passat i present d'Eivissa». *Mirador*. Barcelona. IV, 180.
- VERDERA, F. (1973): «Ibiza: un siglo. “Banco de Crédito Balear 1872 -1972. Primer Centenario”». Palma, Banco de Crédito Balear, 77-100.
- VERDERA, NITO (1995): «Sant Antoni busca el equilibrio entre la problemática económica y social». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any I, 39 (9/15-X-1995). 12.
- VIDAL JUAN, COSME (1989): «El superdesarrollo de las Pitiusas homologado por la CEE». *La Voz de Ibiza*. Suplement del *Diario de Ibiza*. Eivissa. 35 (30-IV-1989). 10.

11.2. LES ACTIVITATS EXTRACTIVES

- CASTELLÓ GUASCH, JOAN (1949): «Minas de plomo». *El Pitiuso. Almanaque para Ibiza y Formentera*. 1949. Palma, Imp. F. Ferrer, 3. Va sense signar.
- (1962): «Las minas de plomo argentíferas en Ibiza». *BCOCINP*. Palma. LXIV, 634. 34-45. Hi ha una separata de 14 pp.
- (1964): «Minas (S'Argentera)». *El Pitiuso. Almanaque para Ibiza y Formentera*. 1964. Palma. Alfa, Va sense signar.
- FERRER FERRER, J. M. (1993): «Una antigua industria pitiusa». *El Pitiuso*. 1993. Eivissa, Institut d'Estudis Eivissencs, 93-94.

NUEVA MINERA IBICENCA (1904): *Estatutos de la sociedad anónima titulada — fundada y domiciliada en Palma de Mallorca según escritura pública otorgada el 8 de Enero de 1904 ante el notario D. Alejandro Roselló Pastors*. Palma, Hijas de J. Roselló, 35.

POSADAS LÓPEZ, EDUARDO JOSÉ (1997): «Las islas Negras». *El Mirador*. 22 (setembre). 25.

RAMON CAPMANY, BARTOLOMÉ (1904): «Minería en Ibiza». *Los Archivos de Ibiza*. Ciutadella, I. de Salvador Fàbregues. Any III, I. 43-44. Signat Cuhauthemoc.

11.3. LES SALINES

A. G. (1995): «Ses Salines: una Reserva Natural amenazada». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any I, 26 (10/16-VII-1995). 10-11.

ALUMNES DE L'INSTITUT SANTA MARIA D'EIVISSA (1983): *Les salines d'Eivissa i Formentera*. Eivissa, Institut d'Estudis Eivissencs, Col·lecció Nit de Sant Joan, n. 7, 54. Fet amb l'ajut de Rosa Vallès Costa.

BENAVIDES, JOSÉ DE (1931): «Ibiza. La sal de España.. y de otras tierras». *Estampa*. Madrid, 5-X-1932.

— (1934): «Entre los “malditos” de las salinas de Ibiza». *Estampa*. Madrid. V, 250 (22 d'octubre).

— (1977): «Ibiza, 1932. Las Salinas o la explotación de los “malditos”». *UC*. Eivissa. 17-18 (Desembre de 1977). 10-13. És la reproducció de l'article titulat «Entre los malditos de las salinas», Madrid, 1934.

CASTELLÓ GUASCH, JOAN (1955): «La sal de las salinas de la Mata contra las de Ibiza». *El Pitiuso. Almanaque para Ibiza y Formentera*. 1955. Palma. Alfa, 2-4. Va sense signar.

CIRER, J. (s.d.): *Tratado de las Reales Salinas de Yviza y Formentera*. Manuscrit n. 21 de la Biblioteca Central de la Diputació de Barcelona.

CLAPÉS JUAN, JOSÉ (1904): «Las salinas (de Ibiza)». *Los Archivos de Ibiza*. Ciutadella, I. de Salvador Fàbregues. Any III, I. 35.s

COLINAS, ANTONIO (1981): «Meditación en «Las Salinas». *Eivissa*. Institut d'Estudis Eivissencs. Vila d'Eivissa. III època, 11. 18 (444).

CONTRERAS, ADRIANO (1899): «La sal de Ibiza». *Revista Minera, Metalúrgica y de Ingeniería*. Madrid. L, 253-254.

CUADRA, M. C. DE LA (1988): «La sal, esa riqueza olvidada». *La Voz de Ibiza*. Suplement del *Diario de Ibiza*. Eivissa. 14 (3/9-XII-1988). 28-35.

ESTARELLAS, JAUME; FERNÁNDEZ, DANIEL (1989): «Las salinas de Ibiza al filo de la muerte». *La Voz de Ibiza*. Suplement del *Diario de Ibiza*. Eivissa. 20 (15/21-I-1989). 27-31.

— (1990): *Entre montes blancos*. Eivissa, Consell Insular d'Eivissa i Formentera, 93.

FAJARNÉS TUR, ENRIQUE (1895): «Antiguas costumbres ibicencas. La venta de la sal». *BSAL*. Societat Arqueològica Lul·liana. Palma. VI, 186. 153-155.

— (1895): «Inundaciones de las Salinas de Ibiza en el siglo XVII. I: Aguacero de 1679, II: Temporal en 1694». *BSAL*. Societat Arqueològica Lul·liana. Palma. VI, 183. 96 - 97.

— (1904): «Distribución de la renta de la sal en Ibiza». *Los Archivos de Ibiza*. Ciutadella, I. de Salvador Fàbregues. Any III, I. 86-89.

— (1904): «La misa de los salineros ibicencos» (segles XVI-XVII). *Los Archivos de Ibiza*. Ciutadella, I. de Salvador Fàbregues. Any III, I. 134.

FERRER, JOAN LLUÍS (1991): «Ses Salines: El año en que el GEN puso en jaque al P.P.» *Anuario de Ibiza y Formentera*. IX. Eivissa, Mariano Productions. Imp. Ibosim SA, 105-106.

FERNÁNDEZ, D. (1989): VID. ESTARELLAS, JAUME; FERNÁNDEZ, DANIEL (1989)

— (1990): VID. ESTARELLAS, JAUME; FERNÁNDEZ, DANIEL (1990)

GRUP D'ESTUDIS DE SA NATURALESA DE SES PITIÛSES (GEN) (1991): «La lluita per ses Salines». Eivissa, Ed. Mediterrània, 204.

HIDALGO, M.; LLUY, XICO (1995): «Ses Salines: una protecció celebrada». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any I, 35 (11/17-IX-1995). 1; 4-7.

HUERTA, ANTONIO (1996): «Reflexión y comentarios sobre Las Salinas». *El Mirador d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. 5 (16/31-XII-1996).

LLEI (1985): — *5/1985 (de dia 2 de maig) de protecció de ses Salines d'Eivissa i Formentera i illots intermedis*. Palma, Govern Balear.

LLUY, XICO (1995): «La peste de Ses Salines». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any I, 22 (12/18-VI-1995). 17.

M. H. (1995): «Las Salinas tendrán doble protecció». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any I, 39 (9/15-X-1995). 3; 7.

MARÍ CARDONA, J. (1977): «La nostra història. Els pagesos que treballen a l'estany han de cobrar en bona moneda». *UC*. 15 (Desembre de 1977). 34.

- MARTÍN, PEDRO (1995): «El GOB teme por el futuro de Ses Salines». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any I, 40 (16/22-X-1995). 13.
- MAYANS MARÍ, MARIÀ (1991): *La lluita per Ses Salines*. Eivissa, Grup d'Estudis de la Naturalesa de les Pitiüses, 203.
- (1992): «Entrevista amb Josep Ramon Balanzat, portaveu de la "Iniciativa ciutadana: espais Naturals. Salvem Ses Salines"». *La Veu d'Eivissa i Formentera*. Can Sifre - Ed. Mediterrània. Sant Jordi de Ses Salines. Can Imprès, Eivissa. 7. 10.
- PLANELLS CARDONA, MARIANO (1982): «1982. Un año importante para ses Salines». *Anuario de Ibiza y Formentera. I*. Eivissa, Mariano Productions. Imp. Ibosim SA, 83-86.
- S. A. (1977): «Continúan las obras de urbanización de Ses Salines de Formentera». *UC*. Eivissa. 11 (5-XI). 15.
- (1977): «Salinas de Formentera. Se vende por parcelas». *UC*. Eivissa. 4 (17-IX). 18-20.
- (1977): «Salvadas ses Salines». *UC*. Eivissa. 11 (5-XI). 8-14.
- (1978): «Salines d'Eivissa i Formentera». *Bulletí Informatiu de l'Institut d'Estudis Eivissencs*. Eivissa. 4 (febrer de 1978). S.p. Conté: Editorial: «Un tema d'actualitat»; Història; Paisatge; Flora-Fauna; Pedagogia; Urbanisme; Conclusió.
- (1978): «Salvem ses Salines de Formentera d'una vegada». *UC*. Eivissa. 29 (11-III). 8-14.
- (1995): «Juan José Cardona: Ses Salines sólo podrán protegerse con un pacto político». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any I, 47 (4/10-XII-1995). 7.
- (1995): «Matutes & Cañellas: el terror de Ses Salines» (i altres articles sobre la urbanització de Ses Salines). *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any I, 1 (23/29-I-1995). 3-6.
- (1995): «Ses Salines de Formentera amenazadas por un chiringuito». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any I, 34 (4/10-IX-1995). 12.
- (1995): «Ses Salines: la agresión de nunca acabar». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any I, 24 (26-VI/2-VII-1995). 10.
- (1996): «Una nueva aberración acecha Ses Salines». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any II, 91 (7/13-X-1996).
- (1997): «El GEN coloca avisos en Ses Salines para que los visitantes no molesten a las aves». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any III, 121 (5/11-V-1997). 3.
- (1997): «Ses Salines: enésimo capítulo de una protección interminable». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any III, 124 (26-V/1-VI-1997). 7.
- TORRES GARCIA, ANTONI (1997): *Memòries d'un mestre saliner*. Eivissa, Institut d'Estudis Eivissencs, 162.
- VALLÈS COSTA, ROSA (coordinadora) (1983): *Les salines d'Eivissa i Formentera*. Eivissa, Institut d'EM de Santa Maria d'Eivissa, 74. Realitzat per alumnes de segon curs de BUP.
- VERDERA, NITO (1997): «Sal y repoblamiento (Formentera)». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any III, 106 (20-26-I-1997). 17.
- VILÀ VALENTÍ, JOAN (1953): «Ibiza y Formentera, islas de la sal». *Estudios Geográficos*. CSIC. Madrid. XIV, 363-408 + 6 figs. + V làms. N'hi ha una separata de 48 pp. + V Làms.
- (1955): «Notas sobre la antigua producción y comercio de la sal en el Mediterráneo Occidental». *Actas del I Congreso Arqueológico del Marruecos Español*. Tetuan, 225-234. N'hi ha una separata de 10 pp.
- (1961): «Las salinas de Ibiza y Formentera». *BCOCINP*. Palma. 630. 35 - 41.
- #### 11.4. LA PESCA
- CASTELLÓ GUASCH, JOAN (1950): «Notas del mar». *El Pitiuso. Almanaque para Ibiza y Formentera*. 1950. Palma, Imp. F. Ferrer, 2-3. Va sense signar.
- (1953): «Del mar». *El Pitiuso. Almanaque para Ibiza y Formentera*. 1953. Palma, Imp. F. Ferrer, 8. Va sense signar.
- (1954): «Del mar». *El Pitiuso. Almanaque para Ibiza y Formentera*. 1954. Palma, Imp. F. Ferrer, 22. Va sense signar.
- (1955): «Del mar». *El Pitiuso. Almanaque para Ibiza y Formentera*. 1955. Palma. Alfa, 4. Va sense signar.
- (1958): «Del mar». *El Pitiuso. Almanaque para Ibiza y Formentera*. 1958. Palma. Alfa, 4.
- (1959): «Del mar». *El Pitiuso. Almanaque para Ibiza y Formentera*. 1959. Palma. Alfa, 29. Va sense signar.
- CLAPÉS JUAN, JOSÉ (1904): «Pesca (en Ibiza), 1903». *Los Archivos de Ibiza*. Ciutadella, I. de Salvador Fàbregues. Any III, I. 35.
- FAJARNÉS TUR, ENRIQUE (1890): «Las antiguas industrias de la isla de Ibiza. La pesca». *BSAL*. Societat Arqueològica Lul·liana. Palma. III, 124. 265.
- FERRER FERRER, JOANA M. (1989): «S'almadrava». *El Pitiús*. 1989. Eivissa, Institut d'Estudis Eivissencs, 45-46.
- GREEF, MARTINA (1998): «Pescando en aguas revueltas». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any IV, 180 (22/28-VI-1998). 8.

- JOAN, J. ; SERRA, V. (coordinadors) (1990): *Qui vol peix. Aportació a l'estudi dels ormejos de pesca i al vocabulari nàutic de Formentera*. Eivissa, Institut d'Estudis Eivissencs, 13. Premi de la Nit de Sant Joan. Fet pels alumnes de 3r. de BUP de l'extensió de Formentera.
- MARTÍNEZ, S.; RIBAS, R. (1982): «Los pescadores de Formentera, con el agua al cuello» (entrevista amb Francesc Geroni, patró major). *Diario de Ibiza*. 5-III-1982.
- MASSUTÍ OLIVER, MIQUEL (1961): «La pesca en Ibiza y Formentera». *BCOCINP*. Palma. LXI, 630. 55--57.
- PRATS CALBET, ANTONI (1997): *La pesca d'abans a les Pitiüses*. Eivissa, Consell Insular d'Eivissa i Formentera, 159.
- RIBAS, R. (1982): VID. MARTÍNEZ, S.; RIBAS, R. (1982).
- S. A. (1977): «La pesca, una indústria que se nos muere». *UC*. Eivissa. 14 (26-XI). 8-11.
- (1978): «Pescadores de Santa Eulalia. Temor ante el puerto deportivo». *UC*. Eivissa. 28. 14-16.
- (1995): «194.000 kilos de pescado fueron pesados en la lonja de Sant Antoni en 1994». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any I, 1 (23/29-I-1995). 10.
- SERRA, V. (1990): VID. JOAN, J.; SERRA, V. (coordinadors) (1990).
- TORRES TORRES, MARIÀ (1992): «Els noms dels peixos i ormeigs de pesca al llibre del Mostassaf d'Eivissa (Segle XV)». *Eivissa*. Institut d'Estudis Eivissencs. Vila d'Eivissa. III època, 21. 38 (3326) - 40 (328).
- VERDERA, NITO (1995): «Las barcas foráneas ponen en peligro las reservas pesqueras de Formentera». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any I, 35 (11/17-IX-1995). 12.

11.5. LES ACTIVITATS AGRÀRIES

- ALBERDI, AMAYA (1996): «Asociación de Jóvenes Agricultores de Eivissa». *El Mirador d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. 3 (16/30-XI-1996). 8-9.
- ALEMANY MORELL, GABRIEL JOAN (1996): «El medi rural a les illes Pitiüses: Urbanització i canvis en l'activitat agrícola». *Eivissa*. Institut d'Estudis Eivissencs. Vila d'Eivissa. III època, 29-30. 12 (208) - 15 (211).
- ALUMNES DEL COL·LEGI DE SANTA GERTRUDIS (1988): *S'hort d'es pagès. Un hort a s'escola*. Eivissa, Institut d'Estudis Eivissencs, Col·lecció Nit de Sant Joan, n.12, 54. Treball coordinat per Maria Ignàsia Pérez Pastor.
- ASENJO, J. (1934): «Del agro ibicenco. Un suelo feraz, una flora espléndida, y unos métodos primitivos». *ABC*. Madrid, 31 d'agost.
- BARCELÓ PERELLÓ, MIQUEL (1997): *El curs de les aigües: Treballs sobre els pagesos de Yàbisa*. Eivissa, Consell Insular d'Eivissa i Formentera, 112.
- BARCELÓ PONS, B. (1963): «Distribución de la tierra y extensión de los cultivos en las Islas de Ibiza y Formentera, en 1860 y 1960» (estadístiques). *BCOCINP*. Palma. LXV, 639. 107-109.
- CALVERA VERÍ, JOAN (1972): «La força pagesa d'ara». *Eivissa*. Institut d'Estudis Eivissencs. Vila d'Eivissa. III època, 1. 33 (33) - 34 (34).
- CASTELLÓ GUASCH, JOAN (1975): «Del campo». *El Pitiüso. Almanaque para Ibiza y Formentera*. 1975. Palma. Alfa, 27. Va sense signar.
- (1977): «Problemas del campo». *El Pitiüso. Almanaque para Ibiza y Formentera*. 1977. Palma. Alfa, 16. Va sense signar.
- CIRER COSTA, FELIP (1996): «Una estada a Cala d'Hort». *Eivissa*. III època. Institut d'Estudis Eivissencs. 29-30. 18 (214) - 21 (217).
- COSTA RAMON, JOSÉ (1950): «La aparcería en Ibiza». *Boletín de Agricultura*. Diputación Provincial de Baleares. VI, 75. 12-13.
- DEMERSON, JORGE (1981): «La huerta de Buscastell, en la isla de Ibiza». *Tarraco*. Tarragona. 2. 167-181.
- FERRER TORRES, NEUS (1993): «Eulària Marí Ribes: "Vindrà un dia en què s'enyorarà el camp"». *La Veu d'Eivissa i Formentera*. Can Sifre - Ed. Mediterrània. Sant Jordi de Ses Salines. Can Imprès, Eivissa. 9. 20. Entrevista. Pitiüses Eivissa Agrària.
- LAMA, FERNANDO DE (1997): «Grises esqueletos en el campo ibicenco». *El Mirador d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. 6 (1/15-I-1997). 27.
- LIMONGI PALMER, ANTONIO (1973 ?): *El campo de Ibiza, hoy*. Palma, inèdit, 27 fols + VII de fotos. És un treball de curs realitzat sota la direcció d'Albert Quintana. Facultat de Filosofia i Lletres. Palma.
- LLUY, XICO (1997): «El campo ibicenco "new age"». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any III, 118 (14/20-IV-1997). 11.
- MARÍ, ANTONI (1990): «Un congrés agrícola a Eivissa l'any 1912». *El Pitiús*. 1990. Eivissa, Institut d'Estudis Eivissencs, 11-15.
- PLANELLS MUNTANER, ENRIC (1994): «Calendari (incomplet) de la pagesia». *El Pitiús*. 1994. Eivissa, Institut d'Estudis Eivissencs, 50-55.

- (1995): «Calendari (incomplet) de la pagesia». *El Pitiús. 1995*. Eivissa, Institut d'Estudis Eivissencs, 36-41. És el mateix de 1994.
- PLANELL MUNTANER, ENRIC; ROSSELLÓ SALVADOR, MARIA (1996): «Calendari de la pagesia». *El Pitiús. 1996*. Eivissa, Institut d'Estudis Eivissencs, 52-75. És el mateix, ampliat, de 1994 i 1995.
- (1997): «Calendari de la pagesia». *El Pitiús. 1997*. Eivissa, Institut d'Estudis Eivissencs, 52-75. És el mateix de 1996.
- (1998): «Calendari de la pagesia». *El Pitiús 1998*, Eivissa, Institut d'Estudis Eivissencs, 69-67. És el mateix ampliat dels anteriors.
- (1999): «Calendari de la pagesia». *El Pitiús 1999*, Eivissa, Institut d'Estudis Eivissencs, 44-67.
- PRATS GARCIA, ERNEST (1979): «La utilització agrícola del sòl a les illes Pitiüses. Aportació al coneixement de la seua geografia agrària». *Eivissa*. Institut d'Estudis Eivissencs. Vila d'Eivissa. III època, 9. 21 (373) - 24 (376).
- PRATS GARCIA, ERNEST (1984): VID. VILÀ VALENTÍ, JOAN (coordinador); PRATS GARCIA, ERNEST; RAMON, FRANCESC; VALLÈS COSTA, ROSA (1984).
- RAMON, FRANCESC (1977): «El camp a les Pitiüses». *UC*. Eivissa. 6 (1-X). 31-32.
- RAMON, FRANCESC (1984): VID. VILÀ VALENTÍ, JOAN (coordinador); PRATS GARCIA, ERNEST; RAMON, FRANCESC; VALLÈS COSTA, ROSA (1984).
- RIERA, JOSEP (1995): «El campo (ibicenco) languidece». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any I, 24 (26-VI/2-VII-1995). 15; 17.
- ROSSELLÓ SALVADOR, MARIA (1996): VID. PLANELL MUNTANER, ENRIC; ROSSELLÓ SALVADOR, MARIA (1996).
- (1997): VID. PLANELL MUNTANER, ENRIC; ROSSELLÓ SALVADOR, MARIA (1997).
- (1998): VID. PLANELL MUNTANER, ENRIC; ROSSELLÓ SALVADOR, MARIA (1998).
- (1999): VID. PLANELL MUNTANER, ENRIC; ROSSELLÓ SALVADOR, MARIA (1999).
- S. A. (1977): «Entrevista amb Josep Guasch, de la Unió de Pagesos d'Eivissa». *UC*. Eivissa. 3 (10-IX). 30-31.
- (1977): «Detectada este año en las Pitiusas la mosca blanca algodonosa, una amenaza para los agrios». *UC*. Eivissa. 2 (Setembre de 1977). 33.
- (1977): «Cooperativa agrícola "Unió es Nostro Camp". Las cuentas claras». *UC*. Eivissa. 19 (Desembre de 1977). 8-11.
- (1978): «La agricultura como tema». *UC*. Eivissa. 24 (4-II). 10-13.
- (1996): «La Eivissa profunda». *La Guia Proa de Eivissa y Formentera*. Eivissa. 22/28-I-1996. 2; 3.
- (1997-1998): «Tensión en el campo». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any III, 155 (29-XII-1997/4-I-1998). 17.
- SERRA VICH, GABRIEL (1976): «La joventut del camp». *Eivissa*. Institut d'Estudis Eivissencs. Vila d'Eivissa. III època, 8. 9 (321) - 10 (322).
- VALLÈS COSTA, ROSA (1984): VID. VILA VALENTÍ, JOAN (coordinador); PRATS GARCIA, ERNEST; RAMON, FRANCESC; VALLÈS, COSTA, ROSA (1984).
- (1995): «El món agrari tradicional. Un intent de comprensió de l'Eivissa Rural». *I Jornades d'Etnografia Pitiüsa*. 1991. Eivissa, Mediterrània, 49.
- VILA VALENTÍ, JOAN (coordinador); PRATS GARCIA, ERNEST; RAMON, FRANCESC; VALLÈS, COSTA, ROSA (1984): *Geografia de les Illes Pitiüses. Les activitats agràries*. Eivissa, Institut d'Estudis Eivissencs, 90.

11.5.1. L'AGRICULTURA

- BES JAQUES, EDUARDO (1969): «Campo de Ibiza. Tratamiento de los naranjos. El almendro». *El Pitiuso. Almanaque para Ibiza y Formentera*. 1969. Palma. Alfa, 21-22.
- (1971): «Campo de Ibiza. Cultivo de melones y sandías». *El Pitiuso. Almanaque para Ibiza y Formentera 1971*. Palma. Alfa, 2-3.
- (1972): «Campo de Ibiza. Dos cultivos tradicionales (Alfalfa, melón)». *El Pitiuso. Almanaque para Ibiza y Formentera. 1972*. Palma. Alfa, 28-29.
- (1973): «Campo de Ibiza. El fresón: un cultivo muy prometedor». *El Pitiuso. Almanaque para Ibiza y Formentera. 1973*. Palma. Alfa, 7-8.
- CALVERA VERÍ, JOAN (1974): «Tenguem ametllers jòvens i productius». *Eivissa*. Institut d'Estudis Eivissencs. Vila d'Eivissa. III època, 4. 42 (166) - 44 (168).
- (1977): «Els arbres fruiters a Eivissa». *UC*. Eivissa. 14 (26-XI). 31.
- (1977): «La figuera». *UC*. Eivissa. 12 (12-XI). 30-31.
- CASTELLÓ GUASCH, JOAN (1959): «El cultivo del algodón». *El Pitiuso. Almanaque para Ibiza y Formentera. 1959*. Palma. Alfa, 4. Va sense signar.

- (1961): «El cultivo del algodón». *El Pitiuso. Almanaque para Ibiza y Formentera. 1961*. Palma. Alfa, 13.
- (1964): «La plaga de la magraneta en los habaeres». *El Pitiuso. Almanaque para Ibiza y Formentera. 1964*. Palma. Alfa, 2-3. Tret de. SERRES UBACH, JOAN M. (1962), *BCOCINP*. Va sense signar.
- (1965): «El cultivo de la patata en Ibiza». *El Pitiuso. Almanaque para Ibiza y Formentera. 1965*. Palma. Alfa, 3-4. Va sense signar. Resumit del treball de SERRES UBACH, J.: La agricultura en Ibiza. Palma, *BCOCINP*, n. 631, Abril-Junio de 1961, pp. 140-148; n. 634, Enero-Marzo de 1962, pp. 8-33.
- (1966): «El cultivo del algarrobo en Ibiza». *El Pitiuso. Almanaque para Ibiza y Formentera. 1966*. Palma. Alfa, 2-3. Va sense signar. Resumit del treball de SERRES UBACH, J.: «La agricultura en Ibiza». Palma, *BCOCINP*, n. 631, Abril-Junio de 1961, pp. 140-148; n. 634, Enero-Marzo de 1962, pp. 8-33.
- (1967): «El cultivo del maíz dacs en Ibiza». *El Pitiuso. Almanaque para Ibiza y Formentera. 1967*. Palma. Alfa, 21-23. Va sense signar.
- (1967): «Notas agrícolas». *El Pitiuso. Almanaque para Ibiza y Formentera. 1967*. Palma. Alfa, 14-16. Va sense signar.
- (1971): «El azafrán». *El Pitiuso. Almanaque para Ibiza y Formentera. 1971*. Palma. Alfa, 12. Va sense signar.
- (1972): «Arboles frutales en trance de desaparecer». *El Pitiuso. Almanaque para Ibiza y Formentera. 1972*. Palma. Alfa, 5. Va sense signar.
- (1978): «Del campo. La poda. Plagas». *El Pitiuso. Almanaque para Ibiza y Formentera. 1978*. Palma. Alfa, 9-10.
- (1978): «El garbanzo». *El Pitiuso. Almanaque para Ibiza y Formentera. 1978*. Palma. Alfa, 24. Va sense signar.
- FAJARNÉS TUR, ENRIQUE (1904): «Abastecimiento de granos en Ibiza». *Los Archivos de Ibiza*. Ciutadella, I. de Salvador Fábregues. Any III, I. 120-121.
- (1904): «Los viñedos en Ibiza en 1748». *Los Archivos de Ibiza*. Ciutadella, I. de Salvador Fábregues. Any III, I. 127-128.
- FERRER ABÁRZUZA, ANTONI (1994): «El blat a l'Eivissa de la baixa edat mitjana». *Eivissa*. Institut d'Estudis Eivissencs. Vila d'Eivissa. III època, 25. 28-32.
- FERRER FERRER, JOAN (1995): «Anem a per oli». *El Pitiús. 1995*. Eivissa, Institut d'Estudis Eivissencs, 114-119.
- (1996): «L'ametller. Un cultiu d'arrels fondes a la terra i a la nostra cultura». *El Pitiús. 1996*. Eivissa, Institut d'Estudis Eivissencs, 123-126.
- GUERAU DE ARELLANO TUR, CRISTÒFOL (1990): «La figuera a Eivissa». *El Pitiús. 1990*. Eivissa, Institut d'Estudis Eivissencs, 19-22.
- (1991): «El garrover a Eivissa». *El Pitiús. 1991*. Eivissa, Institut d'Estudis Eivissencs, 60-62.
- GUERRERO CASTELLS, EVA (1995): «Les males herbes dels conreus de les Pitiüses». *El Pitiús. 1995*. Eivissa, Institut d'Estudis Eivissencs, 109-113.
- MANONELLES, TONI (1993): «El vi». *Quadern del T.E.H.P.* Sant Josep de Sa Talaia. Imp. Can Imprès. (Eivissa). VI, 100-105.
- MANONELLES, TONI; RIBES, MARIA (1992): «Oli!» *Quadern del T.E.H.P.* Sant Josep de Sa Talaia. Can Imprès. (Eivissa). V, 73-83.
- MARÍ, ANTONI (1997): «Aixecar d'eres». *El Pitiús. 1997*. Eivissa, Institut d'Estudis Eivissencs, 40-43.
- MARTÍN, PEDRO (1995): «Frutos ancestrales, tierra generosa» (Eivissa). *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any I, 36 (18/24-IX-1995). 20.
- MIGUÉLEZ PALOS, C. (1987): «Elaboración tradicional del aceite en Ibiza». Estudio preliminar. *Estudios Baleàrics*. Institut d'Estudis Baleàrics. Palma. VII, 24. 31-42.
- PASSATEMPS (1973): «Ibiza: Una agricultura sin cifras». *Diario de Mallorca*. Palma, 7-I-1973.
- PLANELLS, ENRIC (1992): «Tradicció jardineria, activitat agrícola i conservació del medi natural». *La Veu d'Eivissa i Formentera*. Can Sifre - Ed. Mediterrània. Sant Jordi de Ses Salines. Can Imprès, Eivissa. 3. 27.
- (1993): «La Mediterrània. El vi i altres qüestions». *Quadern del T.E.H.P.* Sant Josep de Sa Talaia. Imp. Can Imprès. (Eivissa). VI, 94-99.
- RIBES, MARIA (1992): VID. MANONELLES, TONI; RIBES, MARIA (1992).
- RIERA, JOSEP (1995): «La cosecha de almendras se ha reducido este año a la mitad por culpa de la sequía» *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any I, 36 (18/24-IX-1995). 21.
- S. A. (1977): «El cultivo de las fresas». *UC. Eivissa*. 1 (24-VIII). 30.
- (1977): «La siembra del ordi». *UC. Eivissa*. 5 (24-IX). 32.
- (1997): «El "vi pagès" de Sant Mateu quiere atravesar fronteras. Cada temporada "Vins Sa Cova" envasa y distribuye unos 20.000 litros de "vi pagès" y su propietario se plantea doblar la producción». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any III, 139 (8/14-IX-1997). 8.
- (1997): «La otra alternativa a la agricultura tradicional». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any III, 152 (8/14-XII-1997). 8.
- SANSANO COSTA, LINA (1994): «A fonyar raïm!» *El Pitiús. 1994*. Eivissa, Institut d'Estudis Eivissencs, 34-36.
- SERRA, JOAN J. (1998): «Recuperar los vinos de Eivissa». *El Día del Mundo*. Palma. *Fora Vila Verd*, 3-V-1998. F12.

SERRES UBACH, JOAN M. (1961-1962): La agricultura en Ibiza. *BCOCINP*. Palma. LXIV, 631 i 634. 631:140-148; 634: 8-33.

WEYLER LAVIÑA, FERNANDO (1878-1979): «Consideraciones histórico-críticas sobre el origen, procedencia y propagación del azúcar en los puntos donde se elabora, e imposibilidad de su fabricación en la Isla de Ibiza, en los primeros siglos de nuestra era, conforme observaran varios escritores asi nacionales como extranjeros». *El Porvenir Balear*. Palma. I. de P. J. Gelabert. I-II, I: 14; 16; 19; 21; 23; II: 4; 5; 6. I: 285-290; 333-342; 401-409; 449-457; 497-504. II: 77-86; 103-108; 130-134.

11.5.2. LES FEIXES

FERRER TORRES, NEUS (1992): «Les runes dels nostres portals (Feixes)». *La Veu d'Eivissa i Formentera*. Can Sifre - Ed. Mediterrània. Sant Jordi de Ses Salines. Can Imprès, Eivissa. 3. 24-25.

FOSTER, GEORGE M. (1952): «The feixes of Ibiza». *The Geographical Review*. Nova York. XLII, 2. 227-237. N'hi ha una traducció al castellà feta per A. López Gómez publicada a *Estudios Geográficos*. (CSIC, Madrid, 2, 559 i segs) i al *BCOCINP* (1963, Palma, LXV, 639, 88-93).

— (1952): «Las “feixes” de Ibiza». *Estudios Geográficos*. Madrid. CSIC. 48. 559 i segs. Versió castellana de l'anglès feta per A. López Gómez. Reproduïda al *BCOCINP*. Palma, 1963, LXV, 639, 88-93.

HERRANZ, JULIO (1995): «Proyecto para convertir ses Feixes en Parque Natural». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any I, 23 (19/25-VI-1995). 15;17.

MARÍ, MARIÀ (1996): «Salvem ses Feixes». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any II, 70 (13/19-V-1996). 11.

S. A. (1998): «Ses Feixes, vertedero “vigilado”». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any IV, 182 (6/12-VII-1998). 12.

TUR RAMIS, JOAN (1992): «Ses feixes». *Quadern del T.E.H.P.* Sant Josep de Sa Talaia. Can Imprès. (Eivissa). V, 34-42.

11.5.3. LA RAMADERIA

BERMÚDEZ, CARMEN (1995): «Los pastores de Ibiza sobreviven acorralados entre dos cinturones de ronda». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any I, 2 (30-I/5-II-1995). 19.

CAMBEROQUE, C. H. (1987): VID. ELENA ROSSELLÓ, M.; CAMBEROQUE, C. H. (fotos) (1987)

CARRASCO LÓPEZ, J. (1846): Proyecto para fomentar en estas islas de Ibiza y Formentera la cría de animales de labor, presentado a la Sociedad Económica de Amigos del Pais de las mismas por su vicepresidente D. —. Eivissa, Manuel García, 7.

CASTELLÓ GUASCH, JOAN (1968): «La ganadería en Ibiza». *El Pitiüso. Almanaque para Ibiza y Formentera*. 1968. Palma. Alfa, 6-8. Va sense signar.

— (1970): «Una riqueza para Ibiza: La ganadería». *El Pitiüso. Almanaque para Ibiza y Formentera*. 1970. Palma. Alfa, 4-5. Va sense signar. Extracte de l'article que sobre el mateix tema publicà al *Diario de Ibiza* el Sr. Antonio Ferrer Viñas.

ELENA ROSSELLÓ, M. (text); CAMBEROQUE, C. H. (fotos) (1987): *Ca eivissenc: L'alternativa. Podenco ibicenco: La Alternativa*. Palma, Sa Nostra, 174.

GREEF, MARTINA (1996): «El negocio del cordero ibicenco, por los suelos». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any II, 82 (5/11-VIII-1996). 12.

NANETI, JAVIER (1928): *Cà eivissenc. Gos d'atura. Estudio sobre dichos perros por un grupo de aficionados a estas razas y bajo la dirección de D. —*. Barcelona, Imp. de la Vda de Luis Tasso, 16 + làms.

PLANELLS CARDONA, MARIANO (1984): «Otras alternativas al monocultivo turístico. Mas de 200 vacas en una granja de Santa Gertrudis». *Anuario de Ibiza y Formentera*. II. Eivissa, Mariano Productions. Imp. Ibosim SA, 69-70.

11.5.4. L'APROFITAMENT FORESTAL I ELS INCENDIS

CASTELLÓ GUASCH, JOAN (1968): «Contra incendios». *El Pitiüso. Almanaque para Ibiza y Formentera*. 1968. Palma. Alfa, 25. Va sense signar.

GARIJO FALCO, BELEN (1999): «Els boscos, font de recursos. Una proposta d'exposició temporal del Museu Etnològic d'Eivissa i Formentera». *El Pitiü 1999*, Eivissa, Institut d'Estudis Eivissencs, 36-42.

M. H. (1995): «Eivissa está que arde». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any I, 27 (17/23-VII-1995). 13.

— (1995): «El monte de Cas Mut no recuperará su antiguo aspecto hasta el 2.005». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any I, 1 (23/29-I-1995). 24.

- RIERA, JOSEP (1995): «Las masas forestales se mueren». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any I, 23 (19/25-VI-1995). 12.
- TUR, CARLOS (1988): «San Juan volvió a perder mas de 250 Ha de bosque. ¡Maldito infierno!» *La Voz de Ibiza*. Suplement del *Diario de Ibiza*. Eivissa. 4 (28-VII/3-IX-1988). 27-34.

11.5.5. LA CAÇA

- BLUM SERRA, JOHANN (1997): «La caça com a eina de control». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any III, 112 (3/9-III-1997). 10.
- GREEF, MARTINA (1998): «2.000 escopetas en busca de pieza». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any IV, 180 (22/28-VI-1998). 9.

11.6. LA INDÚSTRIA

- BONET RIBAS, A. (1944): «El Jabeque». *Ibiza*. Sociedad Cultural y Artística Ebusus. Eivissa. Any I, 5. 67-69.
- CALVO, ANTONIO; GUASCH, JOSÉ; PIÑUELA, NEKANE; RODRÍGUEZ-LAPUENTE, ALEJANDRO (1994): *Guía informativa de la construcción de Eivissa y Formentera, 1994-1995*. Barcelona, Novo Print, 530.
- CASTELLÓ GUASCH, JOAN (1962): «Apuntes. Primera fábrica de hielo en Ibiza». *El Pitiuso. Almanaque para Ibiza y Formentera. 1962*. Palma. Alfa, 29-30.
- (1965): «Cuando en Ibiza se construían barcos». *El Pitiuso. Almanaque para Ibiza y Formentera. 1965*. Palma. Alfa, 7-8. Va sense signar. Resumit del treball de COSTA RAMON, A.: «La industria en Ibiza». Palma, *BCOCINP*, n. 630, Enero-Marzo de 1961, pp. 42-47.
- (1970): «G.E.—» *El Pitiuso. Almanaque para Ibiza y Formentera. 1970*. Palma. Alfa, 22. Va sense signar.
- (1972): «¿Polígono industrial para Ibiza?» *Economía Balear*. ASIMA. Palma. 34. 49050.
- (1973): «Artesanía insular». *El Pitiuso. Almanaque para Ibiza y Formentera. 1973*. Palma. Alfa, 9-10. Va sense signar.
- (1977): «El horno cementero». *El Pitiuso. Almanaque para Ibiza y Formentera. 1977*. Palma. Alfa, 7. Va sense signar.
- (1979): «Mestres d'aixa». *El Pitiuso. Almanaque para Ibiza y Formentera. 1979*. Palma. Alfa, 9-11. Va sense signar.
- CIRER COSTA, JOAN CARLES (1990): «Va de cotó i confits». *El Pitiuso. 1990*. Eivissa, Institut d'Estudis Eivissencs, 27-28.
- CLAPÉS JUAN, JOSÉ (1889): «Algunas mejoras en Ibiza». *Revista de Menorca*. Maó. I (I època), 1. 108-110; 121-124.
- COLOMAR, MIQUEL ÀNGEL (1919): «Ibicencas. Construcciones navales». *Balears*. Revista desenal il·lustrada. Sóller. Imp. La Sinceridad. Any III, 87 (20-VI-1919).
- COMAS, J. (1935): «Els molins d'Eivissa». *Butlletí del Centre Excursionista*. Barcelona. XL (o II)?, 5.
- COSTA RAMON, ANTONIO (1944): «La marina ibicenca. Notas sueltas». *Ibiza*. Sociedad Cultural y Artística Ebusus. Eivissa. Any I, 9. 138-139.
- (1944-1947): «Construcción naval ibicenca. Apuntes históricos. I-II-III-IV-V». *Ibiza*. Sociedad Cultural y Artística Ebusus. Eivissa. Any I, 1944: I:1 - II: 2 - III: 3 - IV: 4 - V: 5-6. 1:10-13; 2: 28-29; 3: 44-45; 4:56-57; 5:75-76 ; 6: 87-88 i 98-99.
- (1945): «La marina ibicenca. Notas». *Ibiza*. Sociedad Cultural y Artística Ebusus. Eivissa. Any II, 12. 185.
- (1961): «La industria en Ibiza (en 1961)». *BCOCINP*. Palma. LXI, 630. 42-47.
- (1981): «Sa Drassana». *Eivissa*. Institut d'Estudis Eivissencs. Vila d'Eivissa. III època, 12. 4 (482) - 6(484).
- ESCANDELL, PEPITA (1991): «Es mestre d'aixa». *Eivissa*. Institut d'Estudis Eivissencs. Vila d'Eivissa. III època, 19-20. 56(264)-57(265).
- FAJARNÉS CARDONA, ENRIQUE (1977): «El Jabeque». *UC*. Eivissa. 3 (10-IX). 33.
- FAJARNÉS TUR, ENRIQUE (1889): «Antiguas industrias en la isla de Ibiza. I: Fábrica de curtidos. II: La pesca». *BSAL*. Societat Arqueològica Lul·liana. Palma. III, 99-124. 99: 49-51; 124: 265-268.
- (1904): «Industrias ibicenca en la Edad Media». *Los Archivos de Ibiza*. Ciutadella, I. de Salvador Fábregues. Any III, I. 64-65.
- (1929): *La atarazana de Ibiza, primer arsenal de las islas Pithyusas, fundado en el siglo XIII*. Palma, Colomar, 29.
- GUASCH, JOSÉ (1994): VID. CALVO, ANTONIO; GUASCH, JOSÉ; PIÑUELA, NEKANE; RODRÍGUEZ-LAPUENTE, ALEJANDRO (1994).
- GUERAU DE ARELLANO TUR, CRISTÒFOL (1973): «Los hornos de alquitrán, una explotación poco conocida de nuestros bosques». *Eivissa*. Institut d'Estudis Eivissencs. Vila d'Eivissa. III època, 3. 23 (103) - 28 (108).

- HEINEMAN, ARMIN (1997): *Paula's Ibiza* 25. Eivissa, Paula & Mopitz, 427. N'hi ha versions en castellà, anglès i alemany.
- JOAN MARÍ, BERNAT; WITTLIN, CURT; WITTLIN, MARIA LLUÏSA (1992): «L'antiga art de coure calç a Eivissa». *Eivissa*. Institut d'Estudis Eivissencs. Vila d'Eivissa. III època, 22. 30 (382) - 33 (385).
- M. H. (1995): «Y se hizo la luz...» *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any I, 30 (7/13-VIII-1995). 4-5.
- MANONELLES, TONI (1993): «Forns de calç». *Quadern del T.E.H.P.* Sant Josep de Sa Talaia. Imp. Can Imprès. (Eivissa). VI, 46-47.
- MARÍ CARDONA, JOAN (1972-1973): «Los molinos de Ibiza y Formentera en los siglos XII y XIV». *Eivissa*. Eivissa. III època, 1, 2 i 3. 1: 8-11; 2: 18 (58) - 20 (60); 3: 32 (112) - 37 (117).
- (1992): «Els primers forns de coure pa». *La Veu d'Eivissa i Formentera*. Can Sifre - Ed. Mediterrània. Sant Jordi de Ses Salines. Can Imprès, Eivissa. 1. 9.
- MIRANDA, JOSÉ (1995): «Guitarras "made in Formentera"». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any I, 26 (10/16-VII-1995). 19.
- PIÑUELA, NEKANE (1994): VID. CALVO, ANTONIO; GUASCH, JOSÉ; PIÑUELA, NEKANE; RODRÍGUEZ-LAPUENTE, ALEJANDRO (1994).
- PLANELLS, CARMÉ (1995): «En Joanet Xicu, el darrer espardenyer». *Quadern del T.E.H.P.* Sant Josep de Sa Talaia. Imp. Ibosim. (Eivissa). VII, 81-84.
- PLANELLS CARDONA, MARIANO (1991): «GESA, una empresa ante el futuro». *Anuario de Ibiza y Formentera. IX*. Eivissa, Mariano Productions. Imp. Ibosim SA, 137-139.
- PLANELLS, ENRIC (1995): «"El Ojo", un llaüt». *Quadern del T.E.H.P.* Sant Josep de Sa Talaia. Imp. Ibosim. (Eivissa). VII, 85-95.
- POSADAS LÓPEZ, EDUARDO JOSÉ (1988): «Los molinos también son historia». *La Voz de Ibiza*. Suplement del *Diario de Ibiza*. Eivissa. 20 (15/21-I-1989). 46-47. Signat E. P. L.
- RAS OLIVA, ENRIC (1982): *Directrius per a un enllaç Mallorca - Eivissa de transmissió d'energia mitjançant corrent continu*. Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, 48.
- RIBAS FERRER, BARTOMEU (1997): «Sa filosa. Instrument que s'usava per filar llana amb s'ajuda d'un fus». *Quadern del T.E.H.P.* Sant Josep de Sa Talaia. Imp. Ibosim. (Eivissa). IX, 103-105.
- RODRÍGUEZ-LAPUENTE, ALEJANDRO (1994): VID. CALVO, ANTONIO; GUASCH, JOSÉ; PIÑUELA, NEKANE; RODRÍGUEZ-LAPUENTE, ALEJANDRO (1994).
- S. A. (1977): «La energía solar. Una meta al alcance de Alfredo Benlloch». *UC*. Eivissa. 17-18 (24-XII). 19-21.
- (1978): Fàbrica clandestina en Sant Josep: la ilegalidad que no cesa. *UC*. Eivissa. 21 (4-I). 14.
- TORRES PLANELLS, MARGALIDA (1998): «Can Raios o la fàbrica de gasoses La Ibicenca». *El Pitiús. Almanac per a Eivissa i Formentera*. 1996. Eivissa, Institut d'Estudis Eivissencs, 114-115.
- VILAS GIL, PERE (1990): «El consum d'energia elèctrica a les Pitiüses als darrers vint-i-cinc anys». *El Pitiús*. 1990. Eivissa, Institut d'Estudis Eivissencs, 30-31.
- (1991): «Xabec». *Eivissa*. Institut d'Estudis Eivissencs. Vila d'Eivissa. III època, 19-20. 69 (277) - 70 (278).
- (1992): «Drassaners, Capitans del Port i Comandants de Marina». *Eivissa*. Institut d'Estudis Eivissencs. Vila d'Eivissa. III època, 21. 24 (312) - 28 (316).
- WITTLIN, CURT (1992): VID. JOAN MARÍ, BERNAT; WITTLIN, CURT; WITTLIN, MARIA LLUÏSA (1992).
- WITTLIN, MARIA LLUÏSA (1992): VID. JOAN MARÍ, BERNAT; WITTLIN, CURT; WITTLIN, MARIA LLUÏSA (1992).

11.7. EL COMERÇ

- ALBALADEJO SÁNCHEZ, MARÍA JOSÉ (1990): «Flamencos en Ibiza: Compra de sal y expolio de naves mallorquinas (1412-1413)». *VIII Jornades d'Estudis Històrics Locals. El comerç alternatiu. Corsarisme i contraban (Segles XV-XVIII)* (Palma, 23-25 de Novembre de 1989), Conselleria de Cultura, Educació i Esports. Govern Balear, 41-54.
- CLAPÉS JUAN, JOSÉ (1904): «Resguardo de Ibiza». *Los Archivos de Ibiza*. Ciutadella, I. de Salvador Fàbregues. III, 1. 83-86.
- FAJARNÉS TUR, ENRIQUE (1895): «Comercio de mulas en Ibiza en el siglo XVI». *BSAL*. Societat Arqueològica Lul·liana. Palma. VI, 184. 118.
- (1896): «Consulado de Génova en la Isla de Ibiza (1496)». *BSAL*. Societat Arqueològica Lul·liana. Palma. VI, 192. 245-246.
- (1896): «El comercio de la sal de Ibiza en el Reino de Nápoles (1485)». *BSAL*. Palma. VI, 194. 276-277.
- (1896): «Sobre el consulado de Niza en la Isla de Ibiza (1516)». *BSAL*. Societat Arqueològica Lul·liana. Palma. VI, 191. 232.

- (1904): «Consumo de carnes en Ibiza en el siglo XVIII». *Los Archivos de Ibiza*. Ciutadella, I. de Salvador Fàbregues. Any III, I. 70-72.
- (1929): *El comercio entre ibicencos y sarracenos en la Edad Media*. Palma, J. Colomar, 46.
- GREEF, MARTINA (1998): «Vendo el mundo. ¿Cuánto me ofreces?». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any IV, 169 (6/12-IV-1998). 24-25. Mercat de Sant Jordi.
- RAMON FAJARNÉS, ENRIQUE (1982): «Comercio exterior de las Islas Pitiusas». *Anuario de Ibiza y Formentera. I*. Eivissa, Mariano Productions. Imp. Ibosim SA, 80-81.
- S. A. (1971): «Especial Ibiza y Formentera. Graves problemas del comercio insular». *Economía Balear*. ASIMA. Palma. 24. 25-35.
- (1998): «Mercadillos: donde todo se vende». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any IV, 182 (6/12-VII-1998). 20-21.

11.7.1. EL CONTRABAN

- CLAPÉS JUAN, JOSÉ (1904): «Contrabando (Sobre la actuación del Resguardo de Ibiza sobre represión del contrabando de 1815 a 1836)». *Los Archivos de Ibiza*. Ciutadella. I. de Salvador Fàbregues. Any III, 1. 89-92.
- TUR RIERA, FANY (1998): «Anècdotes d'un contrabandista». *El Pitiús. Almanac per a Eivissa i Formentera. 1996*. Eivissa, Institut d'Estudis Eivissencs, 106-107.
- VILAS GIL, PERE (1996): «Un cas de contraban a l'església de Sant Josep de Sa Talaia». *Eivissa*. (III època). Institut d'Estudis Eivissencs. 29-30. 27 (223).

11.8. EL TURISME

- ARIZA, FRANCISCO (1982): «La temporada turística». *Anuario de Ibiza y Formentera. I*. Eivissa, Mariano Productions. Imp. Ibosim SA, 43-46.
- (1984): «La temporada turística». *Anuario de Ibiza y Formentera. II*. Eivissa, Mariano Productions. Imp. Ibosim SA, 59-65.
- (1985): «La temporada turística: Fue la mejor del turismo de las Pitiusas». *Anuario de Ibiza y Formentera. III*. Eivissa, Mariano Productions. Imp. Ibosim SA, 53-57.
- BENNÀSSAR, FRANCESCA ET ALII (1991): *Illa al sud: Un centre de vacances escolars a Formentera*. Palma, Institut d'Estudis Balearics, 124.
- BLUM SERRA, JOHANN (1995): «Un nou model de turisme». *Eivissa*. Institut d'Estudis Eivissencs. Vila d'Eivissa. III època, 26. 29 (77) - 33 (81).
- BUADES, JOAN (1994): «1933, l'any que el turisme descobrí les Pitiüses». *El Pitiús*. 1994. Eivissa, Institut d'Estudis Eivissencs, 119-122.
- CAMPS, G. (1971): «Menorca ante la aventura turística. Ibiza tambien desea el turismo». *Economía Balear*. ASIMA. Palma. 20. 28-29.
- CARCEDO, D. (1972): «Ibiza: Turismo intelectual». *Economía Balear*. ASIMA. Palma. 33. 33-34.
- CARDONA BONET, ANTONI (1992): «Turisme». *La Veu d'Eivissa i Formentera*. Can Sifre - Ed. Mediterrània. Sant Jordi de Ses Salines. Can Imprès, Eivissa. 1. 16.
- CARDONA GUASCH, FINA (1992): «Crisi turística, preocupació actual dels illencs. "O vénen més 'guiris' o ens morim de fam"». *La Veu d'Eivissa i Formentera*. Can Sifre - Ed. Mediterrània. Sant Jordi de Ses Salines. Can Imprès, Eivissa. 5. 7.
- (1993): «Eivissa '93: un futur incert». *La Veu d'Eivissa i Formentera*. Can Sifre - Ed. Mediterrània. Sant Jordi de Ses Salines. Can Imprès, Eivissa. 11. 7.
- CARDONA TUR, V. (1989): «Pequeña historia del desarrollo turístico». *La Voz de Ibiza*. Suplement del *Diario de Ibiza*. Eivissa. 29 (19-III-1989). 36-37.
- CASTELLÓ GUASCH, JOAN (1956): «Formentera, estación de verano». *El Pitiús. Almanaque para Ibiza y Formentera. 1956*. Palma. Alfa, 32. Va sense signar.
- (1973): «Ibiza: La pretendida saturación hotelera». *Economía Balear*. ASIMA. Palma. 44.
- COBO, VICENTA (1998): «Tomás Mendez (director de l'Escola de Turisme): El actual modelo turístico no lleva a ningún sitio». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any IV, 170 (13/19-IV-1998). 8-9.
- COLL BUFÍ, ANDREU (1997): «Turisme interactiu». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any III, 154 (22/28-XII-1997). 2.
- (1998): «Informació turística». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any IV, 175 (18/24-V-1998). 2.
- (1998): «Turisme interactiu». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any IV, 157 (12/18-I-1998). 2.
- CUADRA, M. C. DE LA (1988): «Turismo. ¡Ya está bien de engrosarse los bolsillos!» *La Voz de Ibiza*. Suplement del *Diario de Ibiza*. Eivissa. 3 (21-27-VIII-1988). 27-33.

- FERNÁNDEZ GÓMEZ, JORDI H. (1981): «Turisme i patrimoni artístic a les Pitiüses: Un nou enfocament». *Estudis Baleàrics*. Institut d'Estudis Baleàrics. Palma. I, 2. 14-16.
- FERNANDEZ, J. M. (1981): «Turisme i Patrimoni Artístic a les Pitiüses: Un nou enfocament». *Estudis Baleàrics*. Institut d'Estudis Baleàrics. Palma. I, 2. 15-17.
- GÁLVEZ, PEDRO (1992): «Turismo hormiguesco». *Anuario de Ibiza y Formentera*. X. Eivissa, Mariano Productions. Imp. Ibosim SA, 241-143.
- GREEF, MARTINA (1996): «Turismo alemán, calidad en peligro». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any II, 82 (5/11-VIII-1996). 7.
- (1997): «1997, más turistas que nunca pero con plazas hoteleras vacías». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any III, 141 (22/28-IX-1997). 8.
- (1997): «Eivissa in Deutsch». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any III, 150 (24/30-XI-1997). 10-11.
- (1997): «Recuerdo agradulce. Los turistas se llevan recuerdos contradictorios de Eivissa. Pero al final todos aceptan haberlo pasado de maravilla». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any III, 140 (15/21-IX-1997). 9.
- (1998): «Joan Carles Cirer: El turismo de calidad es una utopía». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any IV, 172 (27-IV/3-V-1998). 12-13.
- GREEF, MARTINA; VERDERA, NITO (1996): «La mafia británica de veraneo en Eivissa (Sant Antoni)». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any II, 81 (29-VII/4-VIII-1996). 7-8.
- HIERRO, PILAR F. (1989): «La gallina de los huevos de oro emigra. La crisis turística, un hecho ya real». *La Voz de Ibiza*. Suplement del *Diario de Ibiza*. Eivissa. 29 (19-III-1989). 30-36.
- J. M. (1996): «Turismo rural, en las antípodas». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any II, 57 (12/18-II-1996).
- JOAN MARÍ, BERNAT (1997): «Notes primerenques sobre l'Eivissa virtual». *El Pitiús*. 1997. Eivissa, Institut d'Estudis Eivissencs, 38-39.
- (1998): «Les Pitiüses, excepció turística». *L'Estel*. Palma. XVII, 395 (15-XI-1998). 9.
- KURIHARA, HISAKO; TAKEUCHI, K. (1979): «Peripheral tourism. A case study in Ibiza». *Hitotsubashi Journal of Social Studies*. The Hitotsubashi Academy. Hitotsubashi University. Kunitachi. Tokyo. 11, 1. 31-52. N'hi ha una separata.
- LLINÀS, BARTOLOMÉ (1990): *Illa del sud. Centre de vacances de Formentera*. B. Baltasar, 128.
- LLOBET ROMAN, MARIANO (1997): «El nostre Foment del Turisme». *Quadern del T.E.H.P.* Sant Josep de Sa Talaia. Imp. Ibosim. (Eivissa). IX, 82-89.
- LLUY, XICO (1995): «“Mamma mia” esto no marcha» (turisme a Eivissa). *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any I, 27 (17/23-VII-1995). 10-11.
- (1995): «Daniel Giralt Miracle: “Los turistas no son tontos”». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any I, 30 (7/13-VIII-1995). 22.
- (1995): «El “West end” (Sant Antoni), paraíso del turismo “tirado”». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any I, 29 (31-VII/6-VIII-1995). 4-5.
- (1995): «El año del llenazo». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any I, 18 (22/28-V-1995). 3-5.
- (1995): «Formentera recibe agosto con un lleno hasta la bandera». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any I, 31 (14/20-VIII-1995). 12.
- (1995): «Los italianos empiezan a “cansarse” de Formentera». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any I, 28 (24/30-VII-1995). 13.
- (1995): «A toda máquina» (turisme nàutic a Formentera). *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any I, 28 (24/30-VII-1995). 9.
- (1995): «Turismo 1995, una orquesta que suena desafinada (Eivissa)». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any I, 38 (2/8-X-1995). 3-5.
- (1996): «Del campo al hotel». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any II, 72 (27-V/2-VI-1996). 7.
- (1996): «Formentera no quiere ser como Eivissa». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any II, 63 (25/31-III-1996). 12.
- M. H. (1995): «El Fomento del Turismo lucha por convertir a los jóvenes en “empresarios ecologistas”». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any I, 8 (13/19-III-1995). 24.
- MARÍ, MARIA (1998): «Moratòria turística a Eivissa? Sí, gràcies». *El Día del Mundo*. Palma, 16-VIII-1998. 15.
- MARTÍN, P.; RIERA, JOSEP (1995): «Intrusos en el paraíso (S'Espalmador)». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any I, 41 (23/29-X-1995). 12-13.
- MATUTES JUAN, ABEL (1990): «Algunas consideraciones sobre la recesión turística». *Anuario de Ibiza y Formentera*. VIII. Eivissa, Mariano Productions. Imp. Ibosim SA, 93-96.
- MIRÓ, SANTIAGO (1977): «Tour Operators: Los monstruos que nos sangran». *UC*. Eivissa. 8 (15-X). 24.

- PITTET-GAILLARD, FAMÍLIA (1971): «Carta de una familia de turistas suizos a unos amigos formenterenses (I, II, III i IV)». *Diario de Ibiza*. Eivisa. 14, 15, 16 i 17-VII-1971. Nn. 23.270 a 23.273.
- PLANELL, CARME (1992): «Crisi, quina crisi?» *La Veu d'Eivissa i Formentera*. Can Sifre - Ed. Mediterrània. Sant Jordi de Ses Salines. Can Imprès, Eivissa. 5. 24.
- PLANELL, CARDONA, MARIANO (1984): «Fomento del Turismo: Cincuenta años (1933-1983)». *Anuario de Ibiza y Formentera. II*. Eivissa, Mariano Productions. Imp. Ibosim SA, 66-67.
- (1989): «La rebelión del turismo». *Anuario de Ibiza y Formentera. VII*. Eivissa, Mariano Productions. Imp. Ibosim SA, 161-182.
- (1990): «El año que vino el lobo. Los hoteleros tiemblan». *Anuario de Ibiza y Formentera. VIII*. Eivissa, Mariano Productions. Imp. Ibosim SA, 79-80.
- (1990): «Hostelería: Renovarse o morir, pero a su costa». *Anuario de Ibiza y Formentera. VIII*. Eivissa, Mariano Productions. Imp. Ibosim SA, 77. Publicat a *Última Hora*. Palma, 4-XI-1989.
- (1990): «Nuestra lamentable clase hotelera». *Anuario de Ibiza y Formentera. VIII*. Eivissa, Mariano Productions. Imp. Ibosim SA, 71.
- PLANELL, FERRER, ANTONIO (1984): «El turismo en Ibiza (1790-1957)». *Anuario de Ibiza y Formentera. II*. Eivissa, Mariano Productions. Imp. Ibosim SA, 56-58.
- PLANELL, JOAN (1977): «Quadern illenc. II: Els Hippies». *UC*. Eivissa. 14 (26-XI). 29-30. Pitiüses Turisme Social.
- RAMON FAJARNÉS, ENRIQUE (1967): «El turismo, eix de l'economia (a les Pitiüses)». *Serra d'Or*. Barcelona. IX, 12.
- RIBES, MARIA (1997): «Els mobles i l'ambient rural del boom turístic». *Quadern del T.E.H.P.* Sant Josep de Sa Talaia. Imp. Ibosim. (Eivissa). IX, 92-101.
- RIERA BALANZAT, NEUS (1991): «El turismo en els anys trenta». *El Pitiús. 1991*. Eivissa, Institut d'Estudis Eivissencs, 16-18.
- RIERA, JOSEP (1995): «No sólo de playas vive el turista». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any I, 21 (5/11-VI-1995). 12.
- (1995): «O turismo ecológico o ruina total (Eivissa)». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any I, 25 (3/9-VII-1995). 12.
- (1995): «Paraíso ecológico para turismo de calidad. (Eivissa)». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any I, 20 (29-V/4-VI-1995). 10.
- ROMERO, JOSÉ MIGUEL (1995): «“Stop” al turismo cutre. Entrevista a Joan Buffí, presidente de los hoteleros ibicencos». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any I, 44 (13/19-XI-1995). 10-11.
- (1995): «Sólo para mirones». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any I, 29 (31-VIII/6-VIII-1995). 19.
- (1995): «¿Quién teme al lobo feroz?» (turisme britànic a Eivissa). *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any I, 46 (27-XI/3-XII-1995). 10-11.
- (1998): «10.000 por una noche». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any IV, 164 (2/8-III-1998). 30.
- ROZENBERG, DANIELLE (1990): *Ibiza, una isla para otra vida: Inmigrantes utópicos, turismo y cambio cultural*. Madrid, Centro de Investigaciones Sociológicas. Monografías n. 110, 218. Traducció del francès de Pero Romero de Solís.
- (1991): *Tourisme et utopie aux Baléares. Ibiza, une île pour une autre vie*. París, Editions l'Harmattan, 200.
- S. A. (1934): «Turismo desconocido. Formentera. Un remanso de paz todavía no invadido por el turismo». *El Viajero*. Barcelona. XXXIII, 341. 9. Reproduït a *Rotary*.
- (1977): «Abel Matutes: presente, 20000 plazas turísticas ilegales». *UC*. Eivissa. 9 (22-X). 2, 3.
- (1977): «Formentera, verano de 1977». *UC*. Eivissa. 1 (27-VIII). 18-19.
- (1977): «Los políticos opinan: El turismo a debate». *UC*. Eivissa. 5 (24-IX). 8-12.
- (1977): «Los partidos políticos opinan. Turismo y centrales sindicales». *UC*. Eivissa. 17-18 (Desembre de 1977). 16-17.
- (1977): «PIMEF denuncia: 20000 alojamientos ilegales en las Pitiüses». *UC*. Eivissa. 10 (29-X). 10-13.
- (1992): *Formentera. Circuits verds*. Eivissa, Ajuntament de Formentera. Patronat Municipal de Turisme. Edició plurilingüe en català, anglès, alemany, italià. Són 18 rutes per fer a peu o en bicicleta.
- (1995): «Denuncian los vertidos de un hotel de Matutes (Platja d'En Bossa)». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any I, 23 (19/25-VI-1995). 13.
- (1995): «Hoteleros de Formentera se plantean crear un Fomento del Turismo». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any I, 46 (27-XI/3-XII-1995). 13.
- (1995): «Los grandes hoteles de Formentera, renovados». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any I, 17 (15/21-V-1995). 10-11.
- (1996): «6.000 millones para convertir el “secanal” de Cala d'Hort en un “atractivo turístico”». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any II, 68 (29-IV/5-V-1996). 4-5.

- (1996): «El “robo-bo” de la “hamaca-ca”». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any II, 74 (10/16-VI-1996). 4-5.
- (1996): «En Formentera se han construido cientos de plazas ilegales desde la última amnistía». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any II, 64 (1/7-IV-1996). 9.
- (1996): «Formentera pasa frío este verano». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any II, 80 (22/28-VII-1996). 10.
- (1996): «Formentera tiene 2.000 plazas hoteleras ilegales en “viviendas turísticas”». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any II, 54 (22/28-I-1996). 9.
- (1996): «Homenaje a Pepe de sa Fonda, pionero del “otro” turismo (en Formentera)». *La Guía de Proa. La Guía Internacional de Formentera*. 4 (1/16-VII-1996). 3.
- (1996): «Temporada nueva, viejos problemas». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any II, 72 (27-V/2-VI-1996). 4-5.
- (1996): «¡Qué vienen los rusos!» *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any I, 52 (8/14-I-1996). 9.
- (1997): «Formentera: guardia (in)civil». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any III, 124 (26-V/1-VI-1997). 4-6.
- (1997): «Ignaci Riera: A Formentera hi ha circuits en els quals encara no s'ha produït la massificació». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any III, 137 (25/31-VIII-1997). 14-15.
- (1997-1998): «Turismo: cada vez más y peor». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera. Anuario 1998*. Eivissa. Any III, 155 (29-XII-1997/4-I-1998). 7-8.
- (1998): «Los hoteles se ven obligados a abrir sin licencia, según la patronal del sector». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any IV, 177 (1/7-VI-1998). 6.
- TAKEUCHI, K. (1979): VID. KURIHARA, HISAKO; TAKEUCHI, K. (1979).
- TUR, VICENÇ (1990): «El turisme a Eivissa». *Estudis Baleàrics*. Institut d'Estudis Baleàrics. Palma. 37-38. 209-218.
- (1990): «Las Pitiusas. 25 años de progreso económico en torno al turismo». *Estudis Baleàrics*. Institut d'Estudis Baleàrics. Palma. X, 37-38. 209-218.
- (1992): «Eivissa en 1990; el reflejo de una crisis». *Anuario de Ibiza y Formentera*. X. Eivissa, Mariano Productions. Imp. Ibosim SA, 187-189.
- VALLÈS COSTA, ROSA (1972): «Contribución al estudio del turismo en Ibiza y Formentera». *BCOCINP*. Palma. LXXIII, 676-677. 107-168. Separata: Trabajos de Geografía, n. 11. DG de l'UPM. Palma. N'hi ha una separata patrocinada pel Foment del Turisme d'Eivissa i Formentera, amb un pròleg de Bartomeu Barceló i Pons, 64 pp. Pitiüses Turisme.
- (1980): «Impacte del turisme sobre el nucli antic de la ciutat d'Eivissa». *Mayurqa. Miscelánea de Estudios Humanísticos*. Facultat de Filosofia i Lletres. Palma. 18. 183-192. Comunicació presentada al II Encontre de Ciències Humanes i Socials dels Països Catalans. Palma, 8 al 10 de desembre de 1978. Aquest número de *Mayurqa* comprèn les actes de l'esmentat Encontre.
- (1981): «Impacte del turisme sobre el nucli antic de la ciutat d'Eivissa». *Eivissa*. Institut d'Estudis Eivissencs. Vila d'Eivissa. III època, 12. 16 (494). 20 (498).
- VERDERA, NITO (1995): «Del “todo incluido” al “hambre para mañana”» (Pitiüses). *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any I, 43 (6/12-XI-1995). 9.
- (1995): «Sant Antoni quiere ampliar su oferta turística al medio rural». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any I, 46 (27-XI/3-XII-1995). 9.
- (1995): «Sant Antoni sigue siendo la capital turística de Eivissa». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any I, 50 (25/31-XII-1995). 17-20.
- (1996): VID. GREEF, MARTINA; VERDERA, NITO (1996). Pitiüses Eivissa Sant Antoni Turisme.
- (1997): «Formentera apuesta por alargar la temporada turística con “la aventura de Marc Ferrer”». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any III, 113 (10/16-III-1997). 11.
- (1997): «Formentera, todo un desafío». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any III, 106 (20-26-I-1997). 17.
- VILLANGÓMEZ LLOBET, MARIÀ (1971): «Aspectes turístics d'Eivissa». *Lluc*. MMSSCC. Palma. 607. 9-12.
- ZORNOZA BERNABEU, JOSÉ (1961): «El turismo en Ibiza y Formentera». *BCOCINP*. Palma. LXI, 630. 48-54. Signat Jotazor.
- (1964): «El turismo en Ibiza, factor importantísimo de su economía». *BCOCINP*. Palma. LXVI, 644-645. 169-174.

11.8.1. TURISME I SEXE

- AGUIRRE, JULIÁN (1998): «Eivissa de noche, marcha sin límites». *Última Hora*. 27-VIII-1998. 36-37.
- BLUM SERRA, JOHANN (1997): «La pornografía». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any III, 137 (25/31-VIII-1997). 13.

- GREEF, MARTINA (1998): «Sexo exótico: pagar fuera lo que no se tiene en casa». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any IV, 160 (2/8-II-1998). 3-5.
- HIDALGO, M. (1995): «Todos los colores menos el rosa». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any I, 38 (2/8-X-1995). 6-7.
- LLUY, XICO (1995): «IBZ, destino de lujuria». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any I, 17 (15/21-V-1995).
- M. H. (1995): «“Ku”na de sexo» (Eivissa). *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any I, 33 (28-VIII/3-IX-1995). 3-4.
- (1995): «Fomento del Turismo utilizó el sexo para vender Eivissa hace veinte años». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any I, 9 (20/26-III-1995). 3;9.
- PLANELL, CARME (1990): «Tot erotisme és sagrat». *Quadern del T.E.H.P.* Sant Josep de Sa Talaia. Imp. Ibosim SA (Eivissa). III.
- RAMON WYSER, CELIA (1995): «Las Baleares dan nombre a un tipo de agresión sexual de difícil situación penal: la “violación balear”». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any I, 31 (14/20-VIII-1995). 17.
- RIERA, JOSEP (1995): «Tal como vinieron al mundo». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any I, 24 (26-VI/2-VII-1995). 11.
- ROMERO, JOSÉ MIGUEL (1995): «Manumission: el sexo os hace libres» (Eivissa). *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any I, 33 (28-VIII/3-IX-1995). 5.
- (1996): «Fomento subvenciona un reportaje sobre la Eivissa más “caliente”». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any II, 77 (1/7-VII-1996). 4-5.
- (1997): «Eivissa “paraíso europeo para gays y lesbianas”». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any III, 129 (30-VI/6-VII-1997). 30.
- (1997): «Pornografía pura y dura». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any III, 156 (5/11-I-1998).
- (1997): «Samantha Torres causa furor en la red». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any III, 148 (10/16-XI-1997). 30.
- S. A. (1997): «Gays no, gràcies». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any III, 119 (21/27-IV-1997). 9.
- (1997-1998): «El turismo gay sonroja a las autoridades». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any III, 155 (29-XII-1997/4-I-1998). 27.

11.9. ELS TRANSPORTS

11.9.1. ELS TRANSPORTS TERRESTRES

- AZAGRA, DANIEL (1997): «Verano de bicicletas». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any III, 128 (23/29-VI-1997). 18.
- CASTELLÓ GUASCH, JOAN (1968): «Carretera de circunvalación» (text que argumenta la necessitat d'aquesta carretera a Eivissa). *El Pitiuso. Almanaque para Ibiza y Formentera. 1968*. Palma. Alfa, 23. Va sense signar.
- (1969): «Caminos y carreteras». *El Pitiuso. Almanaque para Ibiza y Formentera. 1969*. Palma. Alfa, 5. Va sense signar.
- (1970): «Caminos y carreteras». *El Pitiuso. Almanaque para Ibiza y Formentera. 1970*. Palma. Alfa, 7. Va sense signar.
- (1978): «Carreteras». *El Pitiuso. Almanaque para Ibiza y Formentera. 1978*. Palma. Alfa, 12. Va sense signar.
- CLAPÉS JUAN, JOSÉ (1904): «Obras públicas (en Ibiza)». *Los Archivos de Ibiza*. Ciutadella, I. de Salvador Fàbregues. Any III, I. 39.
- (1904): «La carretera de Santa Eulalia». *Los Archivos de Ibiza*. Maó. Impremta de Bernardo Fàbregues. Any III, I. 100-102.
- FERRER ABARZUZA, ANTONI (1999): «Dues maneres de fer (El Pont Vell de Santa Eulària)». *El Pitius 1999*, Eivissa, Institut d'Estudis Eivissencs, 103-107.
- GREEF, MARTINA (1998): «Formentera, mejor en bicicleta». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any IV, 170 (13/19-IV-1998). 22-23.
- GUASCH TORRES, J. J.; GUERAU DE ARELLANO, CRISTÒFOL (1985): «El carro de baranes». *Eivissa*. Institut d'Estudis Eivissencs. Vila d'Eivissa. III època, 15-16. 45 (129) - 47 (131).
- GUERAU DE ARELLANO, CRISTÒFOL (1985); VID. GUASCH TORRES, J. J.; GUERAU DE ARELLANO, CRISTÒFOL (1985).
- PESCE VICH, M. (dir.) (1977): «El carro de baranes». *Butlletí Informatiu de l'Institut d'Estudis Eivissencs*. I. S.p. Fragment reestructurat d'un treball fet per estudiants de Sant Antoni de Portmany i presentat al Premi Nit de Sant Joan de 1976.

- POSADAS LÓPEZ, EDUARDO JOSÉ (1998): «Carros, carrozas, calles y carreteras (Vila d'Eivissa)». *Ultima Hora* (Eivissa). Eivissa.
- HIERRO, PILAR F. (1988): «El oleoducto de CAMPSA». *La Voz de Ibiza*. Suplement del *Diario de Ibiza*. Eivissa. 12 (19/25-XI-1988). 24-29.
- (1988): «Tráfico: Un problema de cantidad». *La Voz de Ibiza*. Suplement del *Diario de Ibiza*. Eivissa. 6 (11/17-IX-1888). 27-33.
- J. M. (1995): «El paraíso de las “bicis”..., o casi (Formentera)». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any I, 25 (3/9-VII-1995). 9.
- LLUY, XICO (1995): «Prosperidad al volante» (cotxes a les Pitiüses). *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any I, 48 (11/17-XII-1995). 8-9.
- PRATS BONET, JOAN (1992): «La carretera de Sant Josep». *La Veu d'Eivissa i Formentera*. Can Sifre - Ed. Mediterrània. Sant Jordi de Ses Salines. Can Imprès, Eivissa. 1. 24.
- (1993): «Enguany, a redós del Puig de Missa». *El Pitiús*. 1993. Eivissa, Institut d'Estudis Eivissencs, 30-31.
- ROSSELLÓ, JOSÉ (1974): «Camino y otros problemas». *El Pitiuso. Almanaque para Ibiza y Formentera*. 1974. Palma. Alfa, 30.
- (1975): «Carreteras». *El Pitiuso. Almanaque para Ibiza y Formentera*. 1975. Palma. Alfa, 3.
- (1977): «Carreteras». *El Pitiuso. Almanaque para Ibiza y Formentera*. 1977. Palma. Alfa, 26. Va sense signar.
- (1979): «Camino». *El Pitiuso. Almanaque para Ibiza y Formentera*. 1979. Palma. Alfa, 12.
- S. A. (1978): «La autopista de la discordia». *UC*. Eivissa. 29 (11-III). 24-26.
- (1995): «“Catedráticos” en geografía pitiüsa» (Taxistes). *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any I, 50 (25/31-XII-1995). 8.
- (1997): «Las ventas de 1996 “rubrican” la recuperación económica. 66.000 vehículos recorren las carreteras pitiüsas». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any II, 105 (13/19-I-1997). 8.
- SEGUÍ PONS, JOANA M. (1988): «Aplicació metodològica de la teoria de grafos a la xarxa de carreteres d'Eivissa». *Treballs de Geografia*. DCT de la UIB. Palma. 39. 97 -116.
- VERDERA, NITO (1995): «Sant Antoni regula la conservació de los caminos y vías rurales». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any I, 38 (2/8-X-1995). 12.
- VILLANGÓMEZ LLOBET, MARIÀ (1970): «Les carreteres estatals d'Eivissa». *Lluc*. MMSSCC. Palma. 586. 21-22.

11.9.2. ELS TRANSPORTS MARÍTIMS

- BONET RIERA, J. (1946): «Las comunicaciones con Ibiza». *Destino*. Barcelona. 481.
- CASTELLÓ GUASCH, JOAN (1954): «Capitanes ibicencos del siglo pasado y del presente». *El Pitiuso. Almanaque para Ibiza y Formentera*. 1954. Palma. Imp. F. Ferrer, 12. Va sense signar.
- (1959): «Resumen (Transportes i comerç marítim)». *El Pitiuso. Almanaque para Ibiza y Formentera*. 1959. Palma. Alfa, 10. Va sense signar.
- (1963): «Comunicaciones». *El Pitiuso. Almanaque para Ibiza y Formentera*. 1963. Palma. Alfa, 31. Signat Joan D'Aifa.
- (1964): «Comunicaciones». *El Pitiuso. Almanaque para Ibiza y Formentera*. 1964. Palma. Alfa, Va sense signar.
- (1964): «Marineras». *El Pitiuso. Almanaque para Ibiza y Formentera*. 1964. Palma. Alfa, 9. Va sense signar.
- (1972): «Ibiza: Transportes y comunicaciones». *Economía Balear*. ASIMA. Palma. 41. 35.
- (1974): «Los viejos vapores correos. Ciudad de Alicante». *El Pitiuso. Almanaque para Ibiza y Formentera*. 1974. Palma. Alfa, 4. Va sense signar.
- (1975): «Los viejos vapores correos. Ciudad de Algeciras». *El Pitiuso. Almanaque para Ibiza y Formentera*. 1975. Palma. Alfa, 11. Va sense signar.
- (1976): «Los viejos vapores correos. Ciudad de Valencia». *El Pitiuso. Almanaque para Ibiza y Formentera*. 1976. Palma. Alfa, 26. Va sense signar.
- (1978): «Comunicaciones marítimas». *El Pitiuso. Almanaque para Ibiza y Formentera*. 1978. Palma. Alfa, 25. Va sense signar.
- CLAPÉS JUAN, JOSÉ (1904): Marina (de Ibiza). *Los Archivos de Ibiza*. Ciutadella, I. de Salvador Fàbregues. Any III, I. 38-39.
- COSTA RAMON, ANTONIO (1945): «La marina ibicenca. Notas». *Ibiza*. Sociedad Cultural y Artística Ebusus. Eivissa. Any II, 14. 219-220.
- (1947): «La marina ibicenca en 1787 y 1857». *Ibiza*. Sociedad Cultural y Artística Ebusus. Eivissa. Any IV, 23. 395.
- J. M. P. (1997): «Una regata atípica. La aventura de Marc Ferrer». *El Mirador d'Eivissa i Formentera*. 11. 14-15.
- LLABRÉS BERNAL, JUAN (1943): «Capellanes mallorquines e ibicencos en los vapores de la “Compañía Transatlántica” (1886-1931)». *Studia*. Palma. XV, 166. 49-53. N'hi ha una separata amb la mateixa paginació.

- MACABICH LLOBET, ISIDORO (1961): «Los derechos de patronía en la antigua marina ibicenca». *Pronóstico Balear*. Palma. Alfa, 45-52.
- MIR, ANTONI (1996): «El viatge de les cadernerres». *El Pitiús. Almanac per a Eivissa i Formentera*. 1996. Eivissa, Institut d'Estudis Eivissencs, 130-132.
- RIERA, JOSEP (1997): «Els primers vapors que solcaren la Mediterrània». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any III, 119 (21/27-IV-1997). 24.
- S. A. (1947): «Relación de los Comandantes de Marina de la Provincia Marítima de Ibiza desde 1801 hasta 1864». *Ibiza*. Sociedad Cultural y Artística Ebusus. Eivissa. IV, 23.
- (1977): «El rollo de los "rolones". Formentera de nuevo amenazada». *UC*. Eivissa. 2 (3-IX). 8-11.
- (1977): «El rollo de los rolones se enrolla». *UC*. Eivissa. 8 (15-X). 19.
- (1989): «Las Pitiusas, un plato codiciado por las navieras». *La Voz de Ibiza*. Suplement del *Diario de Ibiza*. Eivissa. 22 (29-I/4-II-1989). 17-21.
- (1995): «Govern Balear contra FLEBASA; crònica de un acoso». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any I, 44 (13/19-XI-1995). 9.
- SORÀ BONED, M. (1947): «El gremio de mareantes de Ibiza». *Ibiza*. Sociedad Cultural y Artística Ebusus. Eivissa. I època. Any IV, 23. 382-385.
- TUR RAMIS, JOAN (1998): «Antiguos rumbos». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any IV, 170 (13/19-IV-1998). 26.
- VILAS GIL, PERE (1989): *Notes per a la història marítima d'Eivissa i Formentera*. Vila d'Eivissa, Institut d'Estudis Eivissencs, 98.
- (1992): «El correu d'Orà». *Eivissa*. Institut d'Estudis Eivissencs. Vila d'Eivissa. III època, 22. 27 (379) - 29 (381).
- (1997): «Un cas curiós». *El Pitiús*. 1997. Eivissa, Institut d'Estudis Eivissencs.
- ZORNOZA BERNABEU, JOSÉ (1961): «Las comunicaciones marítimas con Ibiza». *BCOCINP*. Palma. LXI, 630. 60-64. Signat Jotazor.

11.9.2.1. EL PORT D'EIVISSA

- AZAGRA, DANIEL (1997): «El puerto de Eivissa no da abasto». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any III, 125 (2/8-VI-1997). 9.
- CASTELLÓ GUASCH, JOAN (1969): «De ayer a hoy» (referent a la millora del port de Eivissa). *El Pitiuso. Almanaque para Ibiza y Formentera*. 1969. Palma. Alfa, 23-24.
- (1970): «El puerto» (d'Eivissa). *El Pitiuso. Almanaque para Ibiza y Formentera*. 1970. Palma. Alfa, 11-12. Va sense signar.
- (1972): «El puerto de Ibiza se queda chico. Informe del puerto de Ibiza». *Economía Balear*. ASIMA. Palma. 36. 21.
- CLAPÉS JUAN, JOSÉ (1903): «Movimiento del puerto de Ibiza, 1902». *Los Archivos de Ibiza*. Maó, I. de Bernardo Fábregues. Any II, XVI. 130-131.
- (1904): «Movimiento del puerto y comercio de Ibiza, 1903». *Los Archivos de Ibiza*. Ciutadella, I. de Salvador Fábregues. Any III, I. 23-26.
- (1904): «Puerto de Ibiza. Comercio de cabotaje, 1903». *Los Archivos de Ibiza*. Ciutadella, I. de Salvador Fábregues. Any III, I. 26-33.
- COLL BUFÍ, ANDREU (1998): «Sobre el port, amb la boca petita». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any IV, 168 (30-III/5-IV-1998). 10.
- FAJARNÉS TUR, ENRIQUE (1887): *El puerto de Ibiza*. Palma. Rotger, 40.
- LLUY, XICO (1995): «No sin el máximo consenso (proyecto ampliación del puerto de Ibiza)». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any I, 24 (26-VI/2-VII-1995). 5.
- MOLL MARQUÈS, FRANCESC DE B. (1961): «El puerto de Ibiza y su comercio». *BCOCINP*. Palma. LXI, 630. 65-84.
- RIERA, JOSEP (1995): «Ampliar el puerto es vital para Eivissa». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any I, 15 (1/7-V-1995). 9.
- (1998): «Emili Pou i la gran millora del port d'Eivissa (1880)». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any IV, 159 (26-I/1-II-1998). 32.
- ROIG PLANELLS, SALVADOR (1997): «El port d'Eivissa..., una altra vegada». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any III, 149 (17/23-XI-1997). 14.
- (1998): «Ampliació del Port d'Eivissa: estat de la qüestió». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any IV, 156 (5/11-I-1998). 14.
- S. A. (1903): «Movimiento del puerto de Ibiza (1902)». *Los Archivos de Ibiza*. Maó, I. de Bernardo Fábregues. Any II, 16. 130-131.

- (1944): «Movimiento del puerto» (d'Eivissa. Mesos de l'I al XII). *Ibiza*. Sociedad Cultural y Artística Ebusus. Eivissa. Any I, 2 al 10. I i II: 31; III:47; IV:63; V:79; VI:99; VII i VIII: 115; IX i X:131; XI:147; XII:163.
- (1945): «Movimiento del puerto» (d'Eivissa. Mesos de l'I al IV, i del VI al XII). *Ibiza*. Sociedad Cultural y Artística Ebusus. Eivissa. Any II, 11 al 17. I i II:179; III i IV:195; VI i VII: 211-VIII:227; IX i X:243; XI i XII:279.
- (1946): «Movimiento del puerto» (d'Eivissa. Mesos I i II). *Ibiza*. Sociedad Cultural y Artística Ebusus. Eivissa. Any III, 19. I i II:311.
- (1947): «Movimiento del puerto (de Eivissa) durante el año 1946». *Ibiza*. Sociedad Cultural y Artística Ebusus. Eivissa. Any IV, 23. 398.
- (1988): «"Intereses" impiden que Ibiza tenga el puerto que necesita. Futuro puerto industrial: ¿Sa Caleta o Botafoch?» *La Voz de Ibiza*. Suplement del *Diario de Ibiza*. Eivissa. 1 (6/12-VIII-1988). 20-28. Reportatge.
- (1995): «El 40% de los ibicencos, contra la ampliación del puerto». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any I, 14 (24/30-IV-1995). 1; 11.
- (1996): «El puerto de Eivissa movió un millón de pasajeros en el 95». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any II, 60 (4/10-III-1996). 12.
- (1996): «Meter a Eivissa en las rutas de los cruceros náuticos, implica la ampliación del puerto». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any II, 90 (30-IX/6-X-1996). 10.
- (1997): «El actual puerto de Eivissa está al 60% de su capacidad». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any III, 107 (27-I/2-II-1997). 9.
- (1998): «La ampliación del puerto es imprescindible». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any IV, 165 (9/15-III-1998). 12.
- (1998): «Anarquía en el puerto de Ibiza». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any IV, 177 (1/7-VI-1998). 7.
- (1998): «Comienza la batalla». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any IV, 172 (27-IV/3-V-1998). 15.
- (1998): «Los estudios sobre el puerto, en entredicho». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any IV, 159 (26-I/1-II-1998). 13.
- SOLER, RAFAEL : «Catálogo de Obras Públicas. 9. El dique de abrigo del puerto de Ibiza». *Diario de Mallorca* (?).
- TUR RAMIS, JUAN (1990): «Eivissa y su puerto: problema eterno». *Anuario de Ibiza y Formentera*. VIII. Eivissa, Mariano Productions. Imp. Ibosim SA, 115-120.
- VERDERA, NITO (1995): «El informe de impacto ambiental da "luz verde" al polémico proyecto de ampliación del puerto de Ibiza». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any I, 24 (26-VI/2-VII-1995). 4.
- (1995): «Espectacular aumento del tráfico de mercancías en el puerto de Eivissa». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any I, 45 (20/26-XI-1995). 12.

11.9.2.2. ELS ALTRES PORTS

- BLUM SERRA, JOHANN (1997): «Els ports marítims i esportius d'Eivissa». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any III, 115 (24/30-III-1997). 10.
- CASTELLÓ GUASCH, JOAN (1946): «Del mar» (apunts referents a ports i pesca a les Pitiüses). *El Pitiüso. Almanaque para Ibiza y Formentera*. 1946. Palma. Imp. F. Ferrer, 9-10. Va sense signar.
- (1951): «Del mar». *El Pitiüso. Almanaque para Ibiza y Formentera*. 1951. Palma. Imp. F. Ferrer, 20. Va sense signar.
- PUG (1996): «Puertos deportivos: aliciente para el turismo de calidad». *La Guía de Proa. La Guía Internacional de Formentera*. Eivissa. 10 (1/15-X-1996). 3.
- RAMON WYSER, CELIA (1995): «Barco busca amarre». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any I, 26 (10/16-VII-1995). 12.
- S. A. (1978): «En periodo de información pública: Un puerto deportivo para Santa Eulàlia». *UC*. Eivissa. 22 (21-I). 16-17.
- (1995): «Dénia quiere ser la estación ferroviaria de las Pitiüses». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any I, 5 (20/26-II-1995). 9.
- (1996): «El puerto de Sant Antoni es más rentable para el Govern». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any II, 101 (16-22-XII-1996). 8.
- (1997): «Un informe militar impidió la construcción del puerto de Sa Caleta». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any II, 104 (6/12-I-1997). 4-5.
- (1998): «Alonso Marí Calbet: Formentera es la isla mejor comunicada del mundo». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any IV, 158 (19/25-I-1998). 9.

- VERDERA, NITO (1995): «Un embarcadero particular impide a Formentera tener su “doble vía”». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any I, 36 (18/24-IX-1995). 12.
- (1995): «Más espacio para los barcos de recreo que atraquen en Formentera». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any I, 2 (30-I/5-II-1995). 10.
- (1995): «Pocos cambios en el puerto de Sant Antoni tras el decretazo el Govern». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any I, 20 (29-V/4-VI-1995). 3;11.
- (1995): «Sant Antoni, puerto ideal para el “Alcántara”». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any I, 23 (19/25-VI-1995). 11.

11.9.3. ELS TRANSPORTS AERIS

- CASTELLÓ GUASCH, JOAN (1958): «Comunicaciones aéreas». *El Pitiuso. Almanaque para Ibiza y Formentera. 1958*. Palma. Alfa, 30.
- J. P. M. (1997): «Una línea aérea para Formentera (Formentera Air Lines)». *El Mirador d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. 16 (1/15-VI-1997). 8-10.
- S. A. (1977): «Con Iberia puede llegar más tarde». *UC*. Eivissa. 3 (10-IX). 15-16.
- (1988): «Aterrizo como puedas». *La Voz de Ibiza*. Suplement del *Diario de Ibiza*. Eivissa. 8 (25-IX/1-X-1988). 17-19. Reportatge.
- (1997): «Aterrizo como puedas». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any III, 148 (10/16-XI-1997). 11.
- (1997): «El aeropuerto de Eivissa confirma la inferioridad de 1996 frente a 1995». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any II, 105 (13/19-I-1997). 9.
- (1997): «El aeropuerto de Eivissa vivirá en 1998 el año más caliente». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any III, 150 (24/30-XI-1997). 8.
- ZORNOZA BERNABEU, JOSÉ (1961): «Las comunicaciones aéreas con Ibiza». *BCOCINP*. Palma. LXI, 630. 58-59. Signat Jotazor.

11.10. LES COMUNICACIONS

- ARAUJO, HIPÓLITO; FIOL, ENRIQUE (1873): *Memoria sobre la fabricación y tendido de los cables entre las islas de Mallorca y Menorca y entre las de Ibiza y la bahía de Jávea*. Madrid, Estrada.
- CASTELLÓ GUASCH, JOAN (1945): «Guía telefónica insular». *El Pitiuso. Almanaque para Ibiza y Formentera. 1945*. Palma. Imp. F. Ferrer, 18. Va sense signar.
- (1946): «Guía telefónica insular». *El Pitiuso. Almanaque para Ibiza y Formentera. 1946*. Palma. Imp. F. Ferrer, 22. Va sense signar.
- FAJARNÉS TUR, ENRIQUE (1887): «Bosquejo histórico del correo en la Isla de Ibiza». Palma, Viuda de P. J. Gelabert, 32.
- (1903): «El correo en Ibiza en 1902». *Los Archivos de Ibiza*. Maó. I. de Bernardo Fábregues. Any II, 16. 131-132.
- (1904): «El telégrafo en Ibiza en 1900». *Los Archivos de Ibiza*. Ciutadella, I. de Salvador Fábregues. Any III, I. 42-43.
- (1904): «Estadística postal de Ibiza, 1903». *Los Archivos de Ibiza*. Ciutadella, I. de Salvador Fábregues. Any III, I. 35-37.
- FIOL MINGUELLA, ENRIC (1873): VID. ARAUJO, HIPÓLITO; FIOL MINGUELLA, ENRIC (1873).
- (1873): *Memoria sobre la fabricación y tendido de cables entre las islas de Mallorca y Menorca y entre la de Ibiza y la Bahía de Jávea*. Madrid, Estrada.
- FIOL MINGUELLA, ENRIC; LÓPEZ OCHOA, ANTONIO; MORA, FRANCISCO (1880): *Memoria sobre la fabricación y tendido del cable entre Mallorca e Ibiza*. Madrid.
- GREEF, MARTINA (1998): «Revolucionarios de las ondas» (Ràdio UC). *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any IV, 173 (4/10-V-1998). 22.s
- LÓPEZ OCHOA, ANTONIO (1880): VID. FIOL MINGUELLA, ENRIC; LOPEZ OCHOA, ANTONIO; MORA, FRANCISCO (1880).
- MORA, FRANCISCO (1880): VID. FIOL MINGUELLA, ENRIC; LOPEZ OCHOA, ANTONIO; MORA, FRANCISCO (1880).
- POSADAS LÓPEZ, EDUARDO JOSÉ (1989): «La comunicación en las torres». *La Voz de Ibiza*. Suplement del *Diario de Ibiza*. Eivissa. 33 (16-IV-1989). 29-32.
- S. A. (1890): «Lo que necesita Ibiza. Reformas en correos» (I i II). *Ibiza*. 2-IX-1890 i 6-IX-1890. Pitiüses Eivissa Comunicacions.
- (1996): «Internet un puente extendido hacia el mundo desde Formentera». *Página XXI. Formentera*. Eivissa. 1 (juliol). II.

- (1997): «Història de Ràdio UC. Les ones lliures». *MOLK*. Suplement Cultural de *Proa*. Eivissa. Any III, 19 (I-1997). 8.
- (1998): «Corazón de líder con 7.000 oyentes (Radio Ibiza-SER)». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any IV, 171 (20/26-IV-1998). 12.

12. TERRITORI I URBANISME

12.1. LA ILLEÏTAT

- BARDOLET, ESTEBAN (1990): «El coste de la insularidad». *Anuario de Ibiza y Formentera. VIII*. Eivissa. Mariano Productions. Imp. Ibosim SA. 101-106.
- COLL BUFÍ, ANDREU (1996): «Addictes al territori». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any II, 97 (18/24-XI-1996). 11.
- (1996): «Balearitat (I)». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any II, 64 (1/7-IV-1996). 8.
- (1996): «Camps tancats». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any II, 99 (2/8-XII-1996). 11.
- (1996): «Illes Balears o illes Bífides». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any II, 96 (11/17-XI-1996). 11.
- (1997): «Ciudadans discontinus». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any III, 138 (1/7-IX-1997). 13.
- (1997): «Unes illes a mitges». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any III, 112 (3/9-III-1997). 11.
- (1998): «Així no anam enlloc». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any IV, 158 (19/25-I-1998). 2.
- CUADRA, M. C. DE LA (1989): «Ibiza, nuestra ratonera». *La Voz de Ibiza*. Suplement del *Diario de Ibiza*. Eivissa. 27 (5-III-1989). 15-18.
- CUESTA LABERNIA, MAURICI (1999): «L'espai Mallorca i el problema de la difusió dels productes culturals pitiusos a l'exterior». *El Pitiús 1999*, Eivissa, Institut d'Estudis Eivissencs, 146-148.
- GOMILA PERE, PAU (1998): «Som una illa». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any IV, 174 (11/17-V-1998). 14.
- JOAN MARÍ, BERNAT (1999): «On és l'insularisme». *L'Estel*. Palma. 405 (15-II-1999). 9.
- LLOBET, MARIANO; MATUTES, ABEL; RAMON FAJARNÉS, ENRIQUE (1973): «El coste de la insularidad». *Reunión del Consejo Mediterráneo de Economías Regionales*. Menorca. Maó. Inèdit.
- MATUTES, A. (1973): VID. LLOBET, MARIANO; MATUTES, ABEL; RAMON FAJARNÉS, ENRIQUE (1973).
- MELIÀ PERICÀS, JOSEP (1990): «El coste de la insularidad». *Anuario de Ibiza y Formentera. VIII. 1990*. Eivissa. Mariano Productions. Ibosim SA. 111-112.
- MIR, GREGORI (1990): «Insularidad y coste de la insularidad». *Anuario de Ibiza y Formentera. VIII*. Eivissa. Mariano Productions. Imp. Ibosim SA. 109-110. Publicat a *Última Hora*. Palma. 15-VI-1989.
- RAMON FAJARNÉS, ENRIQUE (1973): VID. LLOBET, MARIANO; MATUTES, ABEL; RAMON FAJARNÉS, ENRIQUE (1973).
- S. A. (1997): «Un régimen especial para paliar la doble insularidad». *Página XXI. Formentera*. Eivissa. 10 (IV-1997). VII.
- SUÑER TORRES, ANTONI (1992): «L'esport i la insularitat». *La Veu d'Eivissa i Formentera*. Can Sifre - Ed. Mediterrània. Sant Jordi de Ses Salines. Can Imprès, Eivissa. 2. 20.

12.2. EL TERRITORI

- BARCELÓ PONS, B. (1963): «Areas y subáreas comerciales de Mallorca e Ibiza en 1962». *Memoria Comercial y de Trabajos. Año 1962*. Palma. Cámara Oficial de Comercio, Industria y Navegación. 43-55.
- BOVER BARCELÓ, M. J.; CASAS LÓPEZ, J. A.; MOREY ANDREU, MIQUEL (1991): «La zona norte de Formentera: Valores ambientales y posibilidades para su ecodesarrollo». *Treballs de Geografia*. DCT de la UIB. Palma. 43. 139;150.
- CASAS LÓPEZ, J. A. (1991): VID. BOVER BARCELÓ, M. J.; CASAS LÓPEZ, J. A.; MOREY ANDREU, MIQUEL (1991).
- CASTELLÓ GUASCH, JOAN (1962): «Cinco curtons» (referent a la divisió política dels àrabs de les Pitiüses). *El Pitiuso. Almanaque para Ibiza y Formentera. 1962*. Palma. Alfa. 25.
- COSTA RAMON, ANTONIO (1960): «Los límites de los cuartones de la Isla de Ibiza en 1791». *Ibiza*. Instituto de Estudios Ibicencos. Eivissa. II època. (Any VI) 6. 13-19. N'hi ha una separata.
- DEMERSON, JORGE (1974): «La parroquia de Santa Inés». *Eivissa*. Institut d'Estudis Eivissencs. Vila d'Eivissa. III època, 6. 13 (230) - 17 (233).

- HUBNER, E. (1782): *Ibiza y Formentera. Bula de Pio VI por la cual desmembra las islas de Iviza y Formentera de la Diócesis de Tarragona*. Madrid, García Rico, 39.
- LLUY, XICO (1996): «Formentera no quiere ser como Eivissa». *Proa* 2. 63 (març de 1996). 12.
- MARÍ CARDONA, JOAN (1975): «Formentera i els seus quartons». *Eivissa*. Institut d'Estudis Eivissencs. Vila d'Eivissa. III època, 7. 26 (286) - 29 (289).
- (1982): «Eivissa ciutat. Eivissa i Formentera bisbat». *Eivissa*. Institut d'Estudis Eivissencs. Vila d'Eivissa. III època, 13. 5-6.
- (1992): «Cavalleria de Labritja. Primera part: Labritja». *Eivissa*. Institut d'Estudis Eivissencs. Vila d'Eivissa. III època, 21. 4 (292) - 8 (296).
- (1992): «Cavalleria de Labritja. Segona part: Albarqueta». *Eivissa*. Institut d'Estudis Eivissencs. Vila d'Eivissa. III època, 22. 15 (367) - 20 (372).
- (1993): «Cavalleria de Labritja. Tercera part: Pla de Vila». *Eivissa*. Institut d'Estudis Eivissencs. Vila d'Eivissa. III època, 24. 8 (464) - 10 (466).
- (1993): «Cavalleria de Peralta». *Eivissa*. Institut d'Estudis Eivissencs. Vila d'Eivissa. III època, 23. 7 (415) - 10 (418).
- (1994): «Formentera: Les fites del segle XVIII». *El Pitiús. 1994*. Eivissa. Institut d'Estudis Eivissencs, 8-9.
- (1996): «Les véndes d'Eivissa i Formentera». *El Pitiús. 1996*. Eivissa. Institut d'Estudis Eivissencs, 6-10.
- (1996): «Les véndes d'Eivissa i Formentera: Recorregut històric». *Eivissa*. Institut d'Estudis Eivissencs. III època, 28. 7 (155) - 11 (159).
- (1997-1998): «En cerca de les fites dels quartons posades per Miquel Caietà Soler, fa dos-cents anys (I i II)». *Eivissa*. Institut d'Estudis Eivissencs. III època, 1997: 31; 1998: 32. 31: 12 (276) - 14 (278); 32: 8 (324) - 10 (326).
- MOREY ANDREU, MIQUEL (1991): VID. BOVER BARCELÓ, M. J.; CASAS LÓPEZ, J. A.; MOREY ANDREU, MIQUEL (1991).
- PRATS SERRA, JOSEP ANTONI (1998): «Reivindiquem els pobles». *El Pitiús. Almanac per a Eivissa i Formentera. 1996*. Eivissa. Institut d'Estudis Eivissencs, 117-119.
- S. A. (1997): «Abad y Lasierra i la divisió parroquial de la diòcesi» (d'Eivissa). *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any III, 132 (21/27-VII-1997). 32.
- (1997): «De nuestra historia. La fundación de la parroquia de Sant Ferran». *Página XXI. Formentera*. Eivissa. 14 (agost). X.
- SERRA RIBAS, PILAR (1998): «Formentera está más sucia y se ha vendido a los alemanes». Entrevista feta per Santiago Miró. *El Día del Mundo*. Palma. 3-X-1998. 13.
- VALLÈS COSTA, ROSA (1983): «La ciudad de Ibiza, centro de la red de comunicaciones interiores, y las recientes transformaciones en la organización del espacio insular». *Actas del VI coloquio de Geografía de la A.G.E. Palma. 1979*. Palma. A.G.E. 639-645. i
- VILÀ VALENTÍ, JOAN (1962): «Ville et campagne à l'Île d'Eivissa». In *Mediterrané*. Aix-En-Provence. III, 4. 51;65. N'hi ha una versió al castellà de B. Barceló Pons, publicada al *BCOCINP*, 1963, T. LXV, n. 639, pp. 94-101.
- (1985): «Campo y ciudad en la Isla de Ibiza». In *Arquitectura y espacio rural en Ibiza. Publicación de la Delegación en Ibiza y Formentera del Colegio de Arquitectos de Baleares*. Vila d'Eivissa. 4-5. 16-23. Aquest treball es va publicar per primera vegada a *Mediterrané*. Aix-En-Provence, 1962.
- VILLANGÓMEZ LLOBET, MARIÀ (1971): «Els municipis eivissencs». *Lluc*. MMSSCC. Palma. 603. 26-27.

12.3. URBANISME

12.3.1. L'URBANISME INSULAR

- BERNAL, XAVIER (1995): «Eivissa "beirut"». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any I, 6 (27-II/5-III-1995). 20.
- CASTELLÓ GUASCH, JOAN (1972): «Ibiza; Urbanismo de ayer a hoy». *Economía Balear*. ASIMA. Palma. 32.
- GREEF, MARTINA (1997): «Urbanización destructiva». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any III, 143 (6/12-X-1997). 10.
- LLUY, XICO (1996): «Salvador Roig: Las Pitiüsas ya rozan su tope urbanístico». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any II, 73 (3/9-VI-1996). 8-9.
- PUGET, JOSEP M. (1982): «Urbanismo, entre la legalidad y la legitimidad». *Anuario de Ibiza y Formentera. I*. Eivissa. Mariano Productions. Imp. Ibosim SA. 75-78.
- RIBAS PIERA, MANUEL (1964): «El "Plan General de Ordenación Urbanística de Ibiza", redactado por la Escuela de Arquitectura de Barcelona». *BCOCINP*. Palma. LXVI, 644-645. 191-194.

- (1965): «Un ejemplo de plan territorial turístico: El estudio del Plan General de Ordenación Urbanística de la Isla de Ibiza». *Problemas técnicos, económicos y jurídicos de urbanización de zonas turísticas*. Curso de Conferencias, Madrid, Instituto de Estudios Turísticos, III. 76-86.
- RIERA BALANZAT, NEUS (1993): «Un poc d'història del T.E.H.P.» *El Pitiús. 1993*. Eivissa. Institut d'Estudis Eivissencs, 18-20.
- RIERA, JOSEP (1997): «¿Qué te duele, Eivissa?» *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any III, 120 (28-IV/4-V-1997). 4-5.
- S. A. (1977): «Chabolas en Ibiza: Muriendas o viviendas». *UC*. Eivissa. 4 (17-IX). 14-15.
- (1997): «El GEN denuncia la indisciplina urbanística en zonas protegidas». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any III, 114 (17/23-III-1997). 10.
- (1997): «Radiografía de un colapso». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any III, 127 (16/22-VI-1997). 8-9.
- ### 12.3.2. VILA
- AJUNTAMENT D' EIVISSA; CONSELL D' EUROPA (1993): *Pla Especial de Protecció i Reforma interior de Sa Penya, La Marina i zona d'eixample (de Vila d'Eivissa)*. Eivissa. Edició restringida, 3, Estudi Socio-urbanístic: I. El centre històric d'Eivissa (Carlos Clemente); II. El PEPRI de Sa Penya, La Marina i zona d'Eixample (Raimon Torres); Informe sobre l'evolució i estructura de la població del nucli històric de la Vila d'Eivissa (B. Barceló Pons); Memòria Justificativa. Pitiüses Eivissa Vila Urbanisme Planificació.
- AQUENZA LOAIZA, JACINTO (1902): «De Villa a Ciudad». (Reial Cèdula de 22-X-1782 que dona el títol de Ciutat a la Vila d'Eivissa). *Los Archivos de Ibiza*. Eivissa. I. de José Tur. Any I, II. 12-13.
- AYUNTAMIENTO DE IBIZA (1903): *Ordenanzas municipales*. Palma. Tip. de Francisco Soler Prats, 30.
- BERTAIZOLI RIQUER, FERNANDO (1996): «La muralla perdida». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any II, 55 (29-I/4-II-1996). 20.
- BUFORN-RAMON (1964): «Una plaza de Ibiza (Evocación)». *BCOCINP*. Palma. LXVI, 644-645. 190.
- CARDONA, ANTÒNIA (1992): *Dalt Vila*. Eivissa. Ajuntament d'Eivissa. 43.
- CASTELLÓ GUASCH, JOAN (1966): «Recuerdo de un olvidado templete». *El Pitiuso. Almanaque para Ibiza y Formentera. 1966*. Palma. Alfa, 32. Va sense signar.
- (1986): «1585-1985: cuatrocientos años de las murallas renacentistas». *Anuario de Ibiza y Formentera. IV*. Eivissa. Mariano Productions. Imp. Ibosim SA. 33-35.
- CERVERA MIRALLES, LLUÍS ; MARÍ CARDONA, JOAN (1981): *Els carrers de l'Eivissa antiga*. València. Artes Gráficas Soler, S.A. 131.
- COLL BUFÍ, ANDREU (1997): «Els PEPRI's esponjiformes». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any III, 121 (5/11-V-1997). 10.
- (1998): «Les DOT, la creació i la plastilina». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any IV, 161 (9/15-II-1998). 2.
- (1998): «Pertinax castell». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any IV, 179 (15/21-VI-1998). 2.
- COMISSIÓ DE PATRIMONI HISTORICOARTÍSTIC D'EIVISSA I FORMENTERA (1990): *Criteris rectors en el conjunt històric-artístic de la ciutat d'Eivissa*. Eivissa. Consell Insular d'Eivissa i Formentera, 54.
- COSTA, PEP (1992): *Caminando por Dalt Vila*. Eivissa. Consell Insular d'Eivissa i Formentera, 8.
- COSTA RAMON, ANTONI (1962): «La triple muralla de la Ibiza àrabe. Ensayo de topografía histórica». Eivissa. Institut d'estudis Eivissencs, VI + 88. Pròleg de B. Escandell Bonet.
- (1996): *La ciutat i la badia d'Eivissa*. Eivissa. Ed. Mediterrània, 134. Edició i comentaris a les il·lustracions a cura de Rosa Vallès Costa.
- CUADRA, M. C. DE LA (1989): «Sa Penya se pudre». *La Voz de Ibiza. Suplement del Diario de Ibiza*. Eivissa. 21 (22/28-I-1989). 30-37.
- (1989): «¿Qué va a ocurrir en Dalt Vila?» *La Voz de Ibiza. Suplement del Diario de Ibiza*. Eivissa. 28 (12-III-1989). 28-34.
- EQUIP DE TREBALL SOCIAL (1993): *Memòria del treball realitzat per l'— al barri de Sa Penya*. Municipi d'Eivissa. Eivissa. Institut de Treball Social i Serveis Socials, 15.
- EQUIP SOCIOEDUCATIU (1994): *Memòria del treball realitzat per l'— del barri de Sa Penya*. Eivissa. Institut de Treball Social i Serveis socials, 64.
- (1995): *Memòria del treball realitzat per l'— del barri de Sa Penya*. Eivissa. Institut de Treball Social i Serveis Socials, 81.
- (1996): *Memòria del treball realitzat per l'— del barri de Sa Penya*. Eivissa. Institut de Treball Social i Serveis Socials, 56.
- ESCANDELL BONET, BARTOMEU (1970): *Aportación a la historia de las murallas renacentistas de Ibiza*. Vila. Instituto de Estudios Ibicencos, 54.

- FAJARNÉS CARDONA, ENRIQUE (1980): «La plaza expectante». *Eivissa*. Institut d'Estudis Eivissencs. Vila d'Eivissa. III època, 10. 34 (416).
- FAJARNÉS TUR, ENRIQUE (1903): «Topografía de la Ciudad de Ibiza en el siglo XVIII». *Los Archivos de Ibiza*. Maó. I. de Bernardo Fábregues. Any II, 14. 105-108.
- FERRER ABÁRZUZA, ANTONI (1997): «La casa pública». *El Pitiús*. 1997. Eivissa. Institut d'Estudis Eivissencs, 44-47.
- FONTANALS JAUME, REIS (1980): «Un document sobre el castell d'Eivissa de l'any 1276». *BSAL*. Societat Arqueològica Lul·liana. Palma. XXXVII, 832-833. 649-651.
- GARCIA PASCUET, RAFAEL G. (1980): «Ibiza 1900. Crónica de una pequeña ciudad». In *Introducción al análisis histórico de la ciudad de Ibiza (De la ciudad púnica a 1912)*. Publicación de la Delegación en Ibiza y Formentera del Colegio de Arquitectos de Baleares. Barcelona. 1-2. 60-80.
- GREEF, MARTINA (1998): «Sa Penya, deterioro implacable». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any IV, 156 (5(11-I-1998)). 12-13.
- HERRANZ, JULIO (1995): «Fundación Broner, una idea que crece». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any I, 3 (6(12-II-1995)). 20-21.
- HIERRO, PILAR F. (1988): «Historia de una prisión que nació con mala estrella». *La Voz de Ibiza*. Suplement del *Diario de Ibiza*. Eivissa. 11 (12/18-XI-1988). 17-19.
- (1989): «Comercios del puerto y la ley de la discordia». *La Voz de Ibiza*. Suplement del *Diario de Ibiza*. Eivissa. 29 (19-III-1989). 24-26.
- JOANET, TON DEL (1976): «La larga agonía del mercat pagès». *Eivissa*. Institut d'Estudis Eivissencs. Eivissa. III època, 8. 35-36.
- J. R. T. (1998): «Sugerencias para salvar Sa Penya». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any IV, 158 (19/25-I-1998). 12.
- JULBE MORENO, FÉLIX (1980): «Introducción al análisis histórico de la evolución urbana (de Ibiza)». In *Introducción al análisis histórico de la ciudad de Ibiza (De la ciudad púnica a 1912)*. Publicación de la Delegación en Ibiza y Formentera del Colegio de Arquitectos de Baleares. Barcelona. 1-2. 4-60.
- LLUY, XICO (1995): «Ahor a nunca. El futuro de Dalt Vila, pendiente del plan de rehabilitación». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any I, 23 (19/25-VI-1995). 1; 4-5.
- (1995): «Dalt Vila, la Eivissa idílica del 2.005». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any I, 37 (25-IX/1-X-1995). 4-5.
- (1995): «El "marrón" de todos. La rehabilitación de Sa Penya incumbe a vecinos e instituciones, según el Ayuntamiento». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any I, 44 (13/19-XI-1995). 15.
- (1995): «El maquillaje de la señorita PEPRI». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any I, 14 (24/30-IV-1995). 9.
- (1995): «El "PEPRio" justo». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any I, 42 (30-X/5-XI-1995). 15; 17.
- (1995): «Raimon Torres: Rehabilitar es volver a vivir». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any I, 44 (13/19-XI-1995). 17.
- (1995): «Una inmobiliaria italiana convertirá el Hospital Vell en un palacete de lujo». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any I, 33 (28-VIII/3-IX-1995). 11.
- (1996): «"Eivisa, posa't guapa"». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any II, 101 (16-22-XII-1996).
- (1996): «Can Llaneres abre sus puertas». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any II, 76 (24/30-VI-1996). 17. Nou local del Col·legi d'Arquitectes.
- (1996): «El Espai Sert en Dalt Vila un ejemplo de máximo aprovechamiento con fines culturales». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any II, 87 (9/15-IX-1996). 17.
- (1996): «Este edificio no es una ruina..., todavía». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any II, 82 (5/11-VIII-1996). 10-11.
- (1996): «La cara bonita de Dalt Vila». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any II, 60 (4/10-III-1996). 10.
- (1996): «La ronda de Calvi de Dalt Vila, un paseo en porciones». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any II, 79 (15/21-VII-1996). 15.
- (1996): «Pegas al "Proyecto Aulenti"». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any II, 64 (1/7-IV-1996). 15;17.
- (1996): «Sa Penya: más dependencias sociales, menos infraviviendas». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any II, 70 (13/19-V-1996). 15.
- M. H. (1995): «Can Escandell, promesas baratas». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any I, 25 (3/9-VII-1995). 19.
- MACABICH LLOBET, ISIDORO (1915): *Santa María la Mayor. Los cronistas. (Apuntes Històricos)*. Eivissa. Imprenta de Mariano Tur, XX + 152. N'hi ha una altra edició feta per l'Institut de Estudios Ibicencos. Eivissa. Imprenta del *Diario de Ibiza*, 1952, XVIII + 176 pp.

- (1944): «La calle de la Cruz». *Ibiza*. Sociedad Cultural y Artística Ebusus. Eivissa. Any I, 4. 56.
- (1946): «Exposición que, redactada por el Cronista de Ibiza, Muy Iltre. Sr. D. —, elevó nuestro Ayuntamiento solicitando que las murallas y torre del campanario fueran declaradas Monumento Nacional». *Ibiza*. Sociedad Cultural y Artística Ebusus. Eivissa. Any III, 21. 333-339. El text del Decret pel qual es declaren monument historicoartístic les murades i el campanar de la Vila d'Eivissa, de 22-I-1942 (BOE de 6 -II-1942), es reproduceix a la p. 339.
- (1946): «Las murallas de nuestra ciudad». *Ibiza*. Sociedad Cultural y Artística Ebusus. Eivissa. III, 21. 333-339.
- (1946): «Nuestra Señora Santa María». *Ibiza*. Sociedad Cultural y Artística Ebusus. Eivissa. III, 21. 340.
- MARÍ, BARTOMEU (1991): «Escultura i monuments per a l'espai urbà». *Quaderns del T.E.H.P.* Sant Josep de Sa Talaia. Can Imprès. (Eivissa). IV, 57-62.
- MARÍ CARDONA, JOAN (1981): VID. CERVERA MIRALLES, LLUÍS; MARÍ CARDONA, JOAN (1981).
- (1981): «Notes sobre el Castell i Reial Força d'Eivissa». *Eivissa*. Institut d'Estudis Eivissencs. Vila d'Eivissa. III època, 12. 22 (500) - 23 (501).
- (1997): «Algunes històries de vies públiques». *El Pitiús*. 1997. Eivissa. Institut d'Estudis Eivissencs, 7-11.
- (1999): «La font de la Marina». *El Pitiús* 1999. Eivissa, Institut d'Estudis Eivissencs, 7-11.
- (1999): «D'hort a passeig: la Tarongeta». *Eivissa*. Institut d'Estudis Eivissencs. Vila d'Eivissa. III època, 33-34. 12 (384) - 15 (387).
- MARÍ MARÍ, VICENT; PIÑA VIVES, JOSÉ MANUEL (1997): *Gent de la Marina d'Eivissa*. Eivissa. Ed. Res Publica, 60.
- PIÑA VIVES, JOSÉ MANUEL (1997): VID. MARÍ MARÍ, VICENT; PIÑA VIVES, JOSÉ MANUEL (1997).
- PLA, JOSEP (1986): «1585-1985: cuatrocientos años de las murallas renacentistas». *Anuario de Ibiza y Formentera. IV*. Eivissa. Mariano Productions. Imp. Ibosim SA. 35.
- PLANELLAS CARDONA, MARIANO (1990): «Dalt Vila: el centro espiritual de las islas se deteriora». *Anuario de Ibiza y Formentera. VIII. 1990*. Eivissa. Mariano Productions. Imp. Ibosim SA. 175-181.
- POSADAS LÓPEZ, EDUARDO JOSÉ (1981): «Torre de Ses Portes (Vila d'Eivissa)». *Diario de Ibiza*. Eivissa. 22-IV-1981. 13.
- (1981): «Torre del Mar (Vila d'Eivissa)». *Diario de Ibiza*. Eivissa. 11-IV-1981. 12.
- (1982): «Real Fuerza de Ibiza, I-II-III». *Diario de Ibiza*. Eivissa. I: 18-VIII-1982; II: 19-VIII-1982; III: 20-VIII-1982. I: 8; II: 8; III: 15.
- (1983): «Calvi, ingeniero director de la fortaleza de Ibiza, I-II». *Diario de Ibiza*. Eivissa. I: 20-XI-1983; II: 22-XI-1983. I: 8; II: 8.
- (1984): «Bancos que ya son historia (Vila d'Eivissa)». *Diario de Ibiza*. Eivissa. 9-XII-1984. 21.
- (1984): «Grafitos y lápidas (Vila d'Eivissa)». *Diario de Ibiza*. Eivissa. 26-X-1984. 15.
- (1984): «S'Estacada. (Vila d'Eivissa), I-II». *Diario de Ibiza*. Eivissa. I: 17-II-1984; II: 21-II-1984. I: 22; II: 10.
- (1985): «Cuarto centenario de las murallas (Vila d'Eivissa), I-II-III-IV-V-VI». *Diario de Ibiza*. Eivissa. I: 8-X-1985; II: 9-X-1985; III: 19-X-1985; IV: 11-X-1985; V: 12-X-1985; VI: 15-X-1985. I: 16; II: 16; III: 14; IV: 17; V: 16; VI: 14.
- (1986): «Atención a la Torre XVI. (Vila d'Eivissa)». *Diario de Ibiza*. Eivissa. 30-X-1986. 11.
- (1986): «El proyecto del "Mestre Simó". (Vila d'Eivissa)». *Diario de Ibiza*. Eivissa. 10-XII-1986. 16.
- (1986): «La calle de San José (Vila d'Eivissa)». *Diario de Ibiza*. Eivissa. 2-V-1986. 11.
- (1986): «Más sobre el proyecto del "Mestre Simó" (Vila d'Eivissa)». *Diario de Ibiza*. Eivissa. 18-XII-1986. 10.
- (1986): «Notas para la historia de Ibiza. Los hermanos Frantín (Vila d'Eivissa)». *Diario de Ibiza*. Eivissa. 20-III-1986. 14.
- (1986): «Notas para la historia de Ibiza. Propuestas para mejorar las fortificaciones». *Diario de Ibiza*. Eivissa. 19-III-1986. 10.
- (1986): «¿Qué hacemos con el castillo?. (Vila d'Eivissa)». *Diario de Ibiza*. Eivissa. 2-IV-1986. 12.
- (1987): «Antonio Jaime, maestro mayor de la Fortaleza. (Vila d'Eivissa)». *Diario de Ibiza*. Eivissa. 4-II-1987. 15.
- (1987): «De Calvi a Frantín (Vila d'Eivissa)». *Diario de Ibiza*. Eivissa. 7-VI-1987. 21.
- (1987): «Estancia de Calvi en Ibiza, I-II». *Diario de Ibiza*. Eivissa. I: 15-IV-1987; II: 1-V-1987. I: 15; II: 15.
- (1987): «La Fortaleza hasta el siglo XVIII (Vila d'Eivissa)», I-II. *Diario de Ibiza*. Eivissa. I: 9-XII-1987; II: 13-XII-1987. I: 17; II.
- (1987): «La fortaleza medieval (Vila d'Eivissa)», I-II-III. *Diario de Ibiza*. Eivissa. I: 8-X-1987; II: 9-X-1987; III: 10-X-1987. I: 15; II: 16; III.
- (1987): «La nueva fortaleza. Financiación de las obras». (Vila d'Eivissa). *Diario de Ibiza*. Eivissa. 9-I-1987. 15.
- (1987): «La nueva Puerta del Mar (Vila d'Eivissa)». *Diario de Ibiza*. Eivissa. 1-VII-1987. 16.
- (1987): «La Puerta del Mar (Vila d'Eivissa)». *Diario de Ibiza*. Eivissa. 2-VI-1987. 15.
- (1987): «La reforma de Frantín (Vila d'Eivissa)», I-II. *Diario de Ibiza*. Eivissa. I: 7-VI-1987; II: 23-VI-1987. I: 16; II: 16.

- (1987): «Las cuentas de la Fortaleza (Vila d'Eivissa)». *Diario de Ibiza*. Eivissa. 20-II-1987. 16.
- (1987): «Nacimiento de la nueva Fortaleza (Vila d'Eivissa)». *Diario de Ibiza*. Eivissa. 1-II-1987. 13.
- (1987): «Visita de Rodrigo de Lara a las fortificaciones de Ibiza». *Diario de Ibiza*. Eivissa. 26-I-1987.
- (1988): «El Castillo, ¡Ay dolor!. (Vila d'Eivissa)». *La Voz de Ibiza*. Suplement del *Diario de Ibiza*. Eivissa. 14 (3-XII-1988). 25-27.
- (1988): «El Cuartel del Castillo y la Sala de Armas (Vila d'Eivissa)». *Diario de Ibiza*. Eivissa. 31-V-1988. 10.
- (1988): «Honorat Bresa Alexandrino, aspirante a maestro mayor (Vila d'Eivissa)». *Diario de Ibiza*. Eivissa. 9-III-1988. 16.
- (1988): «La Fortaleza hoy. (Vila d'Eivissa)». *Diario de Ibiza*. Eivissa. 21-I-1988. 16.
- (1988): «Prosigue la restauración del Castillo (Vila d'Eivissa)». *Diario de Ibiza*. Eivissa. 14-III-1989. 8.
- (1988): «¿Qué es el castillo? (vila d'Eivissa)». *Diario de Ibiza*. Eivissa. 24-I-1988. 16.
- (1988): «Precisión sobre la llegada de Calvi a Ibiza». *La Voz de Ibiza*. Suplement del *Diario de Ibiza*. Eivissa. 11 (12/18-XI-1988). 34-35.
- (1989): «El arrabal de la Marina (Vila d'Eivissa)». *La Voz de Ibiza*. Suplement del *Diario de Ibiza*. Eivissa. 18 (1-I-1989). 46-47.
- (1989): «Las murallas de Ibiza, modelo de fortificación abaluartada». *La Voz de Ibiza*. Suplement del *Diario de Ibiza*. Eivissa. 8-X-1989. IX.
- (1989): «Amurallamiento del Arrabal de la Marina». *La Voz de Ibiza*. Suplement del *Diario de Ibiza*. Eivissa. 19 (8/14-I-1989). 46-47. Signat E.P.L.
- (1989): *Las murallas de Ibiza*. Eivissa. Autoedició, 360.
- (1990): «Alegación al PERI de Dalt Vila». *Diario de Ibiza*. Eivissa. 12-IX-1991.
- (1990): «El Castillo, en total ruina». *Diario de Ibiza*. Eivissa. 2-XI-1990. 13. 1
- (1990): «El PERI de Dalt Vila». *Diario de Ibiza*. Eivissa. 18-V-1990.
- (1990): «El puente levadizo y “La Moderna” (Vila d'Eivissa)». *Diario de Ibiza*. Eivissa. 11-XII-1990. 13.
- (1990): «En torno a la puerta del Mar (Vila d'Eivissa)». *Diario de Ibiza*. Eivissa. 28-X-1990. 14.
- (1990): «La Puerta del Palomar (Vila d'Eivissa)». *Diario de Ibiza*. Eivissa. 8-XII-1992.
- (1990): «La Real Fuerza de Ibiza». *Diario de Ibiza*. Eivissa. 20-VI-1990.
- (1990): «La sublimación del castillo (Vila d'Eivissa)». *Diario de Ibiza*. Eivissa. 26-VI-1990.
- (1990): «Un plan director para Dalt Vila (Eivissa)», I-II. *Diario de Ibiza*. Eivissa. I: 20-II-1991; II: 21-II-1991. I: ?; II: 14.
- (1991): «El Rastrillo (Vila d'Eivissa)». *Diario de Ibiza*. Eivissa. 6-III-1991. 12.
- (1991): «Para que su salud no decaiga ni la olvide (Vila d'Eivissa)», I-II. *Diario de Ibiza*. Eivissa. I: 25-III-1991; II: 26-III-1991. I: 8; II.
- (1991): «Un ibicenco ignorado (Antonio S...)». *Diario de Ibiza*. Eivissa. 25-II-1991. 10.
- (1992): «Peligro de restauración. (Vila d'Eivissa)». *La Prensa de Ibiza*. Eivissa. 17-IV-1992.
- (1992): *Guía de las murallas de Ibiza*. Eivissa. Consell Insular d'Eivissa i Formentera, 60.
- (1992): «Peligro de restauración. (Vila d'Eivissa)». *La Prensa de Ibiza*. Eivissa. 17-IV-1992.
- (1993): «La Real Fuerza de Ibiza». Eivissa. Autoedició, 194.
- (1993): «Las ergástulas (Vila d'Eivissa)». *Diario de Ibiza*. Eivissa. 7-III-1993. 14.
- (1993): «La muerte de Frantín (Eivissa)». *Diario de Ibiza*. Eivissa. 3-X-1993. 14.
- (1993): «Otra escalera (Vila d'Eivissa)». *Diario de Ibiza*. Eivissa. 25-VI-1993.
- (1993): «La Puerta de la Traición. (Vila d'Eivissa)» I-II-III-IV. *Diario de Ibiza*. Eivissa. I: 29-VIII-1993; II: 5-IX-1992; III: 12-IX-1993; IV: 19-IX-1993. I: 8; II: 12; III: 12; IV: 12.
- (1993): «La Ronda de Calvi (Vila d'Eivissa)». *Diario de Ibiza*. Eivissa. 20-III-1993. 14.
- (1994): «La Bomba (Vila d'Eivissa)». *Diario de Ibiza*. Eivissa. 29-XII-1994.
- (1995): «Los murallicidas (Vila d'Eivissa)». *Diario de Ibiza*. Eivissa. 7-III-1995. 12.
- (1994): «El ingeniero don José Castellón (Vila d'Eivissa)». *Diario de Ibiza*. Eivissa. 30-V-1994. 12.
- (1994): «El reloj de sol de la Catedral (Vila d'Eivissa)», I-II. *Diario de Ibiza*. Eivissa. I: 21-II-1994; II: 28-II-1994. I: 8; II: 8.
- (1994): «Llegada del ingeniero Calvi a Ibiza». *Diario de Ibiza*. Eivissa. 20-VI-1994. 10.
- (1994): «Nuestras desconocidas murallas (Vila d'Eivissa)». *Diario de Ibiza*. Eivissa. 16-III-1994. 12.
- (1994): «Ronda de Calvi habemos (Vila d'Eivissa)». *Diario de Ibiza*. Eivissa. 15-VI-1994. 12.
- (1994): «Torre del Mar (Vila d'Eivissa)». *Diario de Ibiza*. Eivissa. 21-XII-1994.
- (1995): «“Sa Carrossa” (Vila d'Eivissa)». *Diario de Ibiza*. Eivissa. 5-I-1995.
- (1995): «Antecedentes de la fortificación renacentista. (Vila d'Eivissa)». *Diario de Ibiza*. Eivissa. 14-III-1995. 12.
- (1995): «Antonio Jaime: primer maestro de la Fortaleza. (Vila d'Eivissa)». *Diario de Ibiza*. Eivissa. 18-V-1995. 18.
- (1995): «El “ingeniero” Simón Ballester». (Vila d'Eivissa). *Diario de Ibiza*. Eivissa. 31-I-1995. 12.

- (1995): «El baluarte de San Pedro y los pinos». (Vila d'Eivissa). *Diario de Ibiza*. Eivissa. 21-III-1995.
- (1995): «El ingeniero Hugo de Cesena». (Vila d'Eivissa). *Diario de Ibiza*. Eivissa. 14-II-1995. 12.
- (1995): «El recinto fortificado y el murado» (Vila d'Eivissa). *Diario de Ibiza*. Eivissa. 28-V-1995. 12.
- (1995): «La Barbacana» (Vila d'Eivissa). *Diario de Ibiza*. Eivissa. 11-I-1995.
- (1995): «Un conservador para la Fortaleza» (Vila d'Eivissa). *Diario de Ibiza*. Eivissa. 11.IV-1995. 12.
- (1995): «Un trozo de la muralla medieval» (Vila d'Eivissa). *Diario de Ibiza*. Eivissa. 10-V-1995. 12.
- (1996): «El baluarte de Santa Tecla» (Vila d'Eivissa), I-II. *El Mirador d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. I: 2 (1/15-XI-1996); II: 3 (16/30-XI-1996).
- (1997): «El baluarte y su nomenclatura» (Vila d'Eivissa), I-II-III. *El Mirador d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. I: 15-I-1997 (Extra); II: 7 (16/31-I-1997); III: 8 (1/15-II-1997). Extra: 7; 7: 14; 8: 24.
- (1997): «El Molinar de Levante» (Vila d'Eivissa). *El Mirador d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. 23 (16/30-IX-1997). 25.
- (1997): «La cuna de los sarcófagos» (Vila d'Eivissa). *Diario de Ibiza*. Eivissa. 1/15-X-1997. 26.
- (1997): «La Ronda de Calvi» (Vila d'Eivissa). *El Mirador d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. 25 (16/31-X-1997). 26.
- (1997): «La torre d'Avicena» (Vila d'Eivissa). *El Mirador d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. 17 (16/30-VI-1997). 25.
- (1998): «Causas que acarrearón la visita del ingeniero Castellón a Ibiza». *Ultima Hora* (Eivissa). Eivissa. 3-XII-1998.
- (1998): «El ingeniero Giovanni Battista Calvi» (Vila d'Eivissa), I-II-III-IV-V-VI-VII. *Ultima Hora* (Eivissa). Eivissa. I: 29-V-1998; II: 5-VI-1998; III: 12-VI-1998; IV: 19-VI-1998; V: 26-VI-1998; VI: 7-VII-1998; VII: 19-VII-1998.
- (1998): «El ingeniero Juan Batista Calvi precursor y maestro» (Vila d'Eivissa). *Ultima Hora* (Eivissa). Eivissa. 22-V-1998.
- (1998): «Los ingenieros hermanos "Frantún" e Ibiza», I-II. *Ultima Hora* (Eivissa). Eivissa. I: 8-V-1998; II: 22-V-1998.
- (1998): «Paseando por las murallas: la Ciudadela» (Vila d'Eivissa). *Ultima Hora* (Eivissa). Eivissa. 27-XI-1998.
- (1998): «Paseando por las murallas: La Puerta del Mar» (Vila d'Eivissa). *Ultima Hora* (Eivissa). Eivissa. 10-XII-1998.
- (1998): «Cuatro calles rumbo a poniente» (Vila d'Eivissa). *Ultima Hora* (Eivissa). Eivissa. 30-X-1998.
- PRATS BONET, JOAN (1992): «Enguany, entorn al monument als corsaris». *El Pitiús 1992*. Eivissa. Institut d'Estudis Eivissencs, 71-75.
- (1992): «Lletra menuda. De ca n'Alis a sa Torreta. El carrer de Vicent Soler». *La Veu d'Eivissa i Formentera*. Can Sifre - Ed. Mediterrània. Sant Jordi de Ses Salines. Can Imprès, Eivissa. 3. 32.
- (1995): «Ens hi enremolinam» (enderrocament de la murada el 1895). *El Pitiús 1995*. Eivissa. Institut d'Estudis Eivissencs, 29-31.
- (1996): «Ens hi enremolinam. Enguany al voltant de sa quartera». *El Pitiús 1996*. Eivissa. Institut d'Estudis Eivissencs, 24-25.
- (1997): «Ens hi enremolinam. El naixement del poble nou». *El Pitiús 1997*. Eivissa. Institut d'Estudis Eivissencs, 28-31.
- (1999): «Ens hi enremolinam (Vida urbana a Vila)». *El Pitiús 1999*, Eivissa, Institut d'Estudis Eivissencs, 108-112.
- RIBAS, ENRIC (1999): «El Castell d'Eivissa, l'element arquitectònic més emblemàtic de les Pitiüses, encara espera la seva rehabilitació». *El Mirall*. Obra Cultural Balear. Palma. 100 (Març de 1999). 12.
- RIERA, JOSEP (1995): «Un engañoso y peligroso disfraz». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any I, 22 (12/18-VI-1995). 10.
- (1997): «Eivissa no sabe qué hacer con los restos de sus tatarabuelos». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any III, 110 (17/23-II-1997). 15;17. Restes trobades en les obres de l'Hospital Vell.
- (1997): «El PSOE reclama un destino digno para los restos humanos del antiguo cementerio (Hospital Vell)». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any III, 111 (24-II/2-III-1997). 15.
- (1998): «Calvi i les obres de les muralles». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any IV, 158 (19/25-I-1998). 32.
- RIERA BALANZAT, NEUS (1999): «Les botigues de vila». *El Pitiús 1999*, Eivissa, Institut d'Estudis Eivissencs, 127-131.
- RIPOLL MARÍ, JOSEP A. (1992): «"Sa Penya" un entorn que canvia uns problemes socials traslladats». *La Veu d'Eivissa i Formentera*. Can Sifre - Ed. Mediterrània. Sant Jordi de Ses Salines. Can Imprès, Eivissa. 1. 12-13.
- ROMERO, JOSÉ MIGUEL (1996): «"Yonkies", chatarreros y turistas asaltan el castillo». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any II, 68 (29-IV/5-V-1996). 8-9.
- S. A. (1977): «Ibiza: la ciudad que padecemos». *UC*. Eivissa. 8 (15-X). 31-32.

- (1977): «Ocupando que es gerundio: demasiadas viviendas vacías». *UC. Eivissa*. 17-18 (24-XII). 54-55.
- (1978): «Ante la inauguración del “Nou mercat”. “No hi volem anar”». *UC. Eivissa*. 28. 12-13.
- (1989): «La restauración del castillo de Ibiza. El proyecto de Martínez Lapaña y Elías Torres». *La Voz de Ibiza*. Suplement del *Diario de Ibiza*. Eivissa. 22 729-I/4-II-1989). 39-42.
- (1995): «Los espacios urbanos III. Passeig de Vara de Rey». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any I, 48 (11/17-XII-1995). 14.
- (1996): «El Ayuntamiento de Eivissa ha aprobado el PEPRI de Dalt Vila. La rehabilitación es ya un hecho». *El Mirador d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. 2 (30-XI-1996). 8-9.
- (1996): «Ibiza pierde la oportunidad de recuperar el paseo marítimo en el siglo XXI. Para beneficio de la élite». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any II, 86 (2/8-IX-1996). 4-6.
- (1996): «La lenta recuperación de la ciudad vieja». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any I, 53 (15/21-I-1996). 11.
- (1996): «Los espacios Urbanos VI. El Mercat Vell». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any II, 54 (22/28-I-1996). 14.
- (1996): «Un francés destruye parte del monumento renacentista para construir un sobreático». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any II, 81 (29-VII/4-VIII-1996). 10.
- (1997): «La ciudad de Eivissa reclama oficializar y cobrar, su capitalidad insular». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any III, 148 (10/16-XI-1997). 9.
- (1997): «La Marina, bajo el síndrome del “efecto dominó”». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any III, 119 (21/27-IV-1997). 1; 4-6.
- (1997-1998): «La Marina se cae». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera. Anuario 1998*. Eivissa. Any III, 155 (29-XII-1997/4-I-1998). 9.
- SERRA PLANELLS, MARIÀ (1998-1999): «Una visita a Sa Penya (I i II)». *El Pitiús*. Almanac per a Eivissa i Formentera. 1996 i 1999, Eivissa, Institut d'Estudis Eivissencs, 22-27; 23-27.
- SERRA TORRES, JEAN JOSEPH (1993): «L'Alameda». *El Pitiús*. 1993. Eivissa. Institut d'Estudis Eivissencs, 37-38.
- (1994): «Reflexions entorn del llibre Dalt Vila (Ciutat d'Eivissa)». de Rosa Vallès». *Eivissa*. Institut d'Estudis Eivissencs. Vila d'Eivissa. III època, 25. 38-39.
- SERRANO FREIXAS, ÀNGEL (1995): «Un fraude portuario anunciado: la plaza de Sa Riba». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any I, 28 (24/30-VII-1995). 10.
- TORRES BONET, ANTÒNIA (1994): «A l'entorn de l'antic seminari». *El Pitiús*. 1994. Eivissa. Institut d'Estudis Eivissencs, 122-124.
- TUR, CARLOS (1988): «Castillo de Ibiza. La larga espera». *La Voz de Ibiza*. Suplement del *Diario de Ibiza*. Eivissa. 14 (3/9-XII-1988). 19-27.
- VALLÈS COSTA, ROSA (1991): «Eivissa: Assaig sobre la ciutat d'una illa mediterrània». *Eivissa*. Institut d'Estudis Eivissencs. Vila d'Eivissa. III època, 19-20. 48 (256) - 55 (263).
- (1993): *Dalt Vila. Ciutat d'Eivissa. Estudi de Geografia Urbana*. Vila d'Eivissa. Conselleria de Cultura, Educació i Patrimoni del CIEF, 208. Pròleg de J. Vilà Valentí.
- (1995): *Eivissa. Ciutat marítima*. Eivissa. Ajuntament d'Eivissa. 49.
- (1996): *La ciutat d'Eivissa i la seva significació històrica*. Eivissa. Consell Insular d'Eivissa i Formentera, 27.
- VILLANGÓMEZ LLOBET, MARIÀ (1966): «Ibiza antigua. Una vieja ciudad y una historia aparte». *Revista Balear*. Excma. Diputación Provincial de Baleares. Palma. II, 5. 30-38.
- (1975): «L'església de Santa Maria d'Eivissa». *Eivissa*. Institut d'Estudis Eivissencs. Vila d'Eivissa. III època, 7. 9 (269) - 17 (277).
- (1985): «La plaça de Vila». *Eivissa*. Institut d'Estudis Eivissencs. Vila d'Eivissa. III època, 15-16. 8 (92) - 9 (93).
- (1987): «Sa Murada Alta». *Eivissa*. Institut d'Estudis Eivissencs. Vila d'Eivissa. III època, 17-18. 4 (152) - 5 (153).
- (1999): «“El Castell”. Del llibre inèdit Els llocs viscuts». *Eivissa*. Institut d'Estudis Eivissencs. Vila d'Eivissa. III època, 33-34. 4 (376) - 11 (383).

12.3.3. SANT ANTONI DE PORTMANY

- S. A. (1977): «Sant Antoni, un plan de ordenación a la americana». *UC. Eivissa*. 17-18 (24-XII). 27-28.
- (1978): «San Antonio: un polémico plan de Ordenación». *UC. Eivissa*. 24 (4-II). 14-15.
- (1978): «San Antonio, Plan General: más vale tarde que nunca». *UC. Eivissa*. 22 (21-I). 17.
- (1995): «El otro Sant Antoni. Por los alrededores de Sant Antoni». *La Guía Proa para Eivissa y Formentera*. Eivissa. 15 (18/24-IX-1995). 8.
- (1995): «Sant Antoni no quiere ser Beirut». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any I, 2 (30-I/5-II-1995). 12.

- VALLÈS, JULIO (1977): «En el ayuntamiento de San Antonio Abad: las aguas bajan turbias». *UC. Eivissa*. 6 (1-X). 11-12.
- VERDERA, NITO (1995): «Sant Antoni ya tiene suelo industrial». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any I, 8 (13/19-III-1995). 12.
- (1995): «Sant Mateu se pone al día». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any I, 13 (17/23-IV-1995). 10.
- VILLANGÓMEZ LLOBET, MARIÀ (1971): «Sant Antoni, una vila ascendent a la vora de la seva gran badia». *Lluc*.MMSSCC. Palma. 604-605. 30-31.

12.3.4. SANTA EULÀRIA DES RIU

- CLAPÉS JUAN, J. (1904): «La villa de Santa Eulalia». *Los Archivos de Ibiza*. IV, 1. 3.
- LLUY, XICO (1995): «El extraradio olvidado (Puig d'En Valls i Jesús)». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any I, 2 (30-I/5-II-1995). 1; 16-17.
- HEILBRONNER, ERWIN (1936): «Establecimiento de baños en la playa de Talamanca. Ibiza (Balears)». *A.C. Revista trimestral*. GATEPAC. Barcelona. VI, 1. 24-25.

12.3.5. SANT JOAN DE LABRITJA

- ROMERO, JOSÉ MIGUEL (1998): «Así era y en esto se ha quedado (Península de Sa Ferradura)». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any IV, 170 (13/19-IV-1998). 10-11.
- S. A. (1977): «Problemas a manta» (problemàtica urbanística de Sant Joan de Labritja). *UC. Eivissa*. 3 (10-IX). 17-18.
- (1978): «Port de Sant Miquel: Alerta con las obras ilegales». *UC. Eivissa*. 20 (7-I). 15.
- (1978): «Sa Punta de sa Ferradura: El Ministerio de la Vivienda por la paralización de las obras». *UC. Eivissa*. 25 (11-II). 15.

12.3.6. SANT JOSEP DE SA TALAIA

- COLL BUFÍ, ANDREU (1997): «Cala d'Hort com Ca Na Tixa». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any III, 109 (10/16-II-1997). 11.
- CUADRA, M. C. DE LA (1989): «Urbanización de la Playa d'En Bossa». *La Voz de Ibiza*. Suplement del *Diario de Ibiza*. Eivissa. 30 (26-III-1989). 25-31.
- GEN (1992): «La Comissió Insular d'Urbanisme dona el vist-i-plau: "Urbanització a Es Codolar"». *La Veu d'Eivissa i Formentera*. Can Sifre - Ed. Mediterrània. Sant Jordi de Ses Salines. Can Imprès, Eivissa. 1. 15.
- LLUY, XICO (1995): «Rotundo "no" al Golf de Cala d'Hort». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any I, 10 (27-III/2-IV-1995). 9.
- MARÍ, BARTOMEU (1991): «Proposta d'ordenació del centre del Municipi de Sant Josep de sa Talaia». *Quaderns del T.E.H.P.* Sant Josep de Sa Talaia. Can Imprès. (Eivissa). IV, 47-49.
- MARÍ TUR (BOTJA), VICENT (1992): «Sant Josep de Sa Talaia. Apunts». *Quaderns del T.E.H.P.* Sant Josep de Sa Talaia. Can Imprès. (Eivissa). V, 53-60.
- RIERA, JOSEP (1995): «Los verdes quieren restablecer el buen nombre urbanístico de Sant Josep». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any I, 36 (18/24-IX-1995). 11.
- S. A. (1977): «Ayuntamiento de Sant Josep: Suspenso en urbanismo». *UC. Eivissa*. 19 (31-XII). 12-14.
- (1977): «Peligro en San José: amenazan las normas». *UC. Eivissa*. 17-18 (24-XII). 26.
- (1996): «Luz verde judicial a la construcción del campo de golf de Cala d'Hort (Eivissa)». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any II, 89 (23/29-IX-1996). 8.
- T.E.H.P. (1992): «Sant Agustí des Vedrà, 1992». *Quaderns del T.E.H.P.* Sant Josep de Sa Talaia. Can Imprès. Eivissa. V, 61-69.

12.3.7. ILLA DE FORMENTERA

- ALCOVER TOMÀS, JOSEP A. (S.f.): *Dades bioecològiques d'interès per al Pla General d'Ordenació de l'Illa de Formentera (Pla Torres-Julbe)*. Eivissa. Inèdit.
- CUADRA, M. C. DE LA (1988): «¿Qué pasará con Punta Pedrera y el Estany des Peix? La incògnita planea sobre Formentera». *La Voz de Ibiza*. Suplement del *Diario de Ibiza*. Eivissa. 13 (26-XI/2-XII-1988). 32-39.
- LLUY, XICO (1996): «Formentera reaviva la leyenda de Fuenteovejuna». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any II, 61 (11/17-III-1996). 4-5.
- MARÍ CARDONA, JOAN (1998): «Passa a passa per les vies públiques de Formentera». *El Pitiús* 1998. Eivissa. Institut d'Estudis Eivissencs, 5-9.

- S. A. (1977): «Punta Prima, una floreciente urbanización ilegal». *UC. Eivissa*. 5 (24-IX). 24-25.
- (1977): «La urbanización ilegal de Punta Prima. Balearización a marchas forzadas». *UC. Eivissa*. 19 (31-XII). 15-16.
- (1978): «En la urbanización “clandestina” de Punta Prima. Irregularidades laborales». *UC. Eivissa*. 27 (25-II). 18-19.
- (1977): «Búnkers europeos en Formentera». *UC. Eivissa*. 10 (29-X). 24. Sobre el tancament de l'accés a la zona marítima.
- (1995): «El PSOE de Formentera aborta un nuevo intento de urbanizar Punta Pedrera». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any I, 7 (6/12-III-1995). 8.
- (1996): «Los espacios urbanos VIII. Sant Francesc Xavier. El centro de todo». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any II, 63 (25/31-III-1996). 14.
- (1997): «La Unión Federal de Policía asegura que en las Pitiüses residen 20 capos mafiosos que se dedican, principalmente, a oscuros negocios inmobiliarios». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any III, 115 (24/30-III-1997). 4-5.
- VERDERA, NITO (1995): «El deslinde del suelo urbano enfrenta el Ayuntamiento de Formentera con Costas». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any I, 23 (19/25-VI-1995). 9.
- VIDAL CUADRA, COSME (1989): «¿Estamos seguros en Ibiza?». *La Voz de Ibiza*. Suplement del *Diario de Ibiza*. Eivissa. 35 (30-IV-1989). 18-22.

12.4. LES COSTES

- ALBERT NIETO, ANTONIO (1927): «Por las costas de España. Los dos pósitos de Ibiza». *España Marítima*. Madrid. II, 24. 9.
- MALLORCA, CAYETANO DE (1945): «Descripción de las costas de Formentera». *Ibiza*. Sociedad Cultural y Artística Ebusus. Eivissa. Any II, 13. 206-207. Fragment de la *Resumpta Històrica, Geogràfica y Cronològica* del P. Cayetano de Mallorca, publicada el 1752 per l'Ajuntament d'Eivissa, per encàrrec del qual ho havia escrit.
- (1945): «Descripción de las costas de Ibiza». *Ibiza*. Sociedad Cultural y Artística Ebusus. Eivissa. Any II, 11-12. 175-177; 191-193. Fragment de la *Resumpta Històrica, Geogràfica y Cronològica* del P. Cayetano de Mallorca, publicada el 1752 per l'Ajuntament d'Eivissa, per encàrrec del qual ho havia escrit.
- TOFIÑO SAN MIGUEL, VICENTE (1787): *Derrotero de las costas de España en el Mediterráneo y su correspondiente en Africa para inteligencia y uso de las cartas esféricas... por el brigadier de la Real Armada Don _____*. Madrid, Imprenta Viuda de Ibarra, hijos y compañía, LVIII + 227. V. Eivissa: pàg. 156-171 i 181 i segs.; Formentera: pàg. 172-180.
- 2a. edició: Madrid, Imprenta Real, 1832.
- 3a. edició: Madrid, Imprenta Nacional, 1847.
- Versió a l'anglès de la primera edició feta per John Dougall: *España Marítima or Spanish coasting pilot; containing for navigating the coasts and harbours of Spain*. London, W. Faden, 1812, XVI + 296 pàg. + 30 mapes. V. Eivissa i Formentera: pàg. 323-252.
- VERDERA, NITO (1995): «Ya lo dijo Alfonso X. La protección que establece la Ley de Costas es tan antigua como su lista de incumplimientos». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any I, 29 (31-VII/6-VIII-1995). 11.

12.4.1 FARS

- CARBONELL VADELL, GUILLERMO (1977): «El faro de Botafoc». *UC. Eivissa*. 5 (24-IX). 34.
- FERRER FERRER, JOANA MARIA (1996): «Es primer fanal elèctric fix de Formentera». *El Pitiús*. 1996. Eivissa. Institut d'Estudis Eivissencs, 119-120.
- VILAS GIL, PERE (1992): *Senyals lluminosos de les Pitiüses*. Eivissa. Consell Insular d'Eivissa i Formentera, 85.
- VILAS, PERE (1991): «El far del Cap de Barbaria». *El Pitiús*. 1991. Eivissa. Institut d'Estudis Eivissencs, 72-73.

12.4.2. TORRES I TALAIES. DEFENSES

- CASTELLÓ GUASCH, JOAN (1957): «Las atalayas». *El Pitiuso. Almanaque para Ibiza y Formentera*. 1957. Palma. Alfa, 33-34. Va sense signar.
- (1976): «Torres». *El Pitiuso. Almanaque para Ibiza y Formentera*. 1976. Palma. Alfa, 20-21. Va sense signar.
- (1978): «La torre del savina». *El Pitiuso. Almanaque para Ibiza y Formentera*. 1978. Palma. Alfa, 3-4. Va sense signar.

- CLAPÉS JUAN, JOSÉ (1915): «Fortificación de Ibiza». *Los Archivos de Ibiza*. Ciutadella. I. de Salvador Fábregues. Any IV, 8. 63.
- DIES CUSÍ, ENRIQUE (1990): «Viabilidad y finalidad de un sistema de torres de vigilancia en la Ibiza púnica». *Saguntum*. València. 23. 213-224.
- GARRIDO TORMES, CARLOS; MARÍ TUR, JOAN; RAMON TORRES, JOAN (1995): *Ses Torres d'en Lluc. Sant Mateu d'Albarca*. Eivissa. Consell Insular d'Eivissa i Formentera, 40.
- MACABICH LLOBET, ISIDORO (1949): «En la torre de Portmany». *Ibiza*. Sociedad Cultural y Artística Ebusus. Eivissa. VI, 29. 496.
- MARÍ CARDONA, JOAN (1974): «Les nostres torres de defensa (Observacions al Plan Provincial de Prdenación de Baleares)». *Eivissa*. Institut d'Estudis Eivissencs. Vila d'Eivissa. III època, 6. 4 (220) - 8 (224).
- MARÍ TUR, JOAN (1995): VID. GARRIDO TORMES, CARLOS; MARÍ TUR, JOAN; RAMON TORRES, JOAN (1995).
- POSADAS LÓPEZ, EDUARDO JOSÉ (1981): «Artillería de las torres de defensa» (Pitiüses). I-II. *Diario de Ibiza*. Eivissa. I: 12-VI-1981; II: 17-VI-1981. I: 12; II: 10.
- (1981): «Torre de Campanitx». *Diario de Ibiza*. Eivissa. 19-V-1981.
- (1981): «Torre de la iglesia de San Antonio (Eivissa)». *Diario de Ibiza*. Eivissa. 12-V-1981. 10.
- (1981): «Torre de la iglesia de Santa Eulalia (Eivissa)». *Diario de Ibiza*. Eivissa. 6-V-1981. 9.
- (1981): «Torre del Cabo del Jueu (Eivissa)». *Diario de Ibiza*. Eivissa. 26-V-1981. 9.
- (1981): «Torre del Carregador (Eivissa)». *Diario de Ibiza*. Eivissa. 28-IV-1981. 11.
- (1981): «Torre del Espalmador (Pitiüses)». *Diario de Ibiza*. Eivissa. 2-VI-1981.
- (1981): «Torres de defensa del archipiélago Pitiuso». *Diario de Ibiza*. Eivissa. 27-I-1981. 4.
- (1982): «Torres de defensa (Pitiüses)»: I-II-III. *Diario de Ibiza*. Eivissa. I: 3-II-1982; II: 4-II-1982; III: 6-II-1982. I: 14; II: 12; III: 12.
- (1982): «Torres y piratas (Pitiüses)», I-II-III-IV-V. *Diario de Ibiza*. Eivissa. I: 20-II-1982; II: 27-II-1982; III: 6-III-1982; IV: 13-III-1982; V: 29-III-1982. I: 14; II: 19; III: 20; IV: ...; V: 19.
- (1983): «Clasificación de las torres de defensa (Pitiüses)». *Diario de Ibiza*. Eivissa. 2-XI-1983. 9.
- (1983): «Ibiza y el Cuerpo de Torreros de las Islas Baleares», I-II-III-IV. *Diario de Ibiza*. Eivissa. I: 25-IV-1983; II: 2-V-1983; III: 7-V-1983; IV: 10-V-1983. I: 17; II: 17; III: 14; IV: 14.
- (1983): «Voladura de la Torre de Campanitx (Eivissa)». *Diario de Ibiza*. Eivissa. 1-II-1983. 10.
- (1984): «El enlace y las transmisiones en las torres de defensa (Pitiüses)». *Diario de Ibiza*. Eivissa. 10-I-1984. 8.
- (1984): «Torre de atalaya del Cabo Llebrell (Eivissa)». *Diario de Ibiza*. Eivissa. 20-VI-1984. 19.
- (1984): «Torres d'En Lluc: ¿Una ciudadela ibicenca?». *Diario de Ibiza*. Eivissa. 22-V-1984. 21.
- (1985): «Atalaya de Jesús (Eivissa)». *Diario de Ibiza*. Eivissa. 5-II-1985. 11.
- (1985): «Las costas ibicencas en el siglo XVII», I-II-III-IV-V-VI. *Diario de Ibiza*. Eivissa. I: 16-II-1985; II: 18-IV-1985; III: 22-IV-1985; IV: 23-IV-1985; V: 24-IV-1985; VI: 6-V-1985. I: 15; II: 9; III: 9; IV: 11; V: 10; VI: 8.
- (1985): *Torres de defensa (Eivissa)*. Eivissa. Consell Insular d'Eivissa i Formentera, 28.
- (1989): *Torres y piratas en las islas Pitiusas*. Eivissa. Consell Insular d'Eivissa i Formentera, 392.
- (1989): «Autores de las torres costeras». *La Voz de Ibiza*. Suplement del *Diario de Ibiza*. Eivissa. 30 (26-III-1989). 25-28.
- (1989): «Torres artilleras de Formentera». *La Voz de Ibiza*. Suplement del *Diario de Ibiza*. Eivissa. 26 (26-II-1989). 26-29.
- (1989): «Atalayeros (Pitiüses)». *La Voz de Ibiza*. Suplement del *Diario de Ibiza*. Eivissa. 25-VI-1989. VII.
- (1989): «Los torreros (Pitiüses)». *La Voz de Ibiza*. Suplement del *Diario de Ibiza*. Eivissa. 40 (11-VI-1989). XI.
- (1989): «Red de alerta periférica de Ibiza anterior al siglo XVI». *La Voz de Ibiza*. Suplement del *Diario de Ibiza*. Eivissa. 52 (10-IX-1989). XI.
- (1989): «Torres de atalaya y de refugio (Pitiüses)». *La Voz de Ibiza*. Suplement del *Diario de Ibiza*. Eivissa. 22 (29-I-1989). 27-29.
- (1993): «El enigma de las Torres D'en Lluc (Eivissa)», I-II. *Diario de Ibiza*. Eivissa. I: 4-XI-1993; II: 5-XI-1993. I: 16; II: 12.
- (1993): «La Torre de la Guardiola en el Espalmador (Pitiüses)». *Diario de Ibiza*. Eivissa. 28-III-1992. 12.
- (1993): «La Torre del Espalmador (Pitiüses)». *Diario de Ibiza*. Eivissa. 11-IV-1992. 12.
- (1993): «Las torres de defensa y el obispo Abad, (Pitiüses)» I-II. *Diario de Ibiza*. Eivissa. I: 19-XI-1992; II: 21-XI-1993. I: 14; II: 12.
- (1994): «Otra de torres: La de Punta Prima (Formentera)», I-II. *Diario de Ibiza*. Eivissa. I: 7-III-1994; II: 14-III-1994. I: 10; II: 10.
- (1994): «Una torre para las Variadas (Pitiüses)». *Diario de Ibiza*. Eivissa. 6-VI-1994.
- (1994): «Va de torres: La de la Sal Rossa (Eivissa)», I-II-III. *Diario de Ibiza*. Eivissa. I: 31-I-1994; II: 7-II-1994; III: 15-II-1994. I: 19; II: 10; III: 12.

- (1995): «El cuerpo de torreros de Baleares». *Diario de Ibiza*. Eivissa. 18-IV-1995. 12.
- (1995): «Torres de atalaya (Pitiüses)». *Diario de Ibiza*. Eivissa. 17-VI-1995. 12.
- (1995): «Torres de defensa de la costa (Pitiüses)». *Diario de Ibiza*. Eivissa. 9-VIII-1995. 10.
- (1995): «Torres de refugio colectivas (Pitiüses)». *Diario de Ibiza*. Eivissa. 18-VII-1996. 10.
- (1997): «Torre Atalaya del Puig Rodó (Eivissa)». *El Mirador d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. 14 (1/15-V-19). 25.
- (1995): «Torres de refugio prediales (Pitiüses)». *Diario de Ibiza*. Eivissa. 6-VII-1995. 10.
- (1995): *Arquitectura defensiva de Formentera*. Eivissa. Institut d'Estudis Eivissencs, 76.
- (1996): «Paternidad de las torres de defensa de Formentera», I-II. *El Mirador d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. I: 4 (1/15-XII-1996); II: 5 (16/31-XII-1996). 4: 20; 5: 24.
- (1997): «Torre Atalaya del Puig Rodó (Eivissa)». *El Mirador d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. 14 (1/15-V-19). 25.
- (1997): «Torre Atalaya de la isla Espardell». *El Mirador d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. 18 (1/15-VII-1997). 25.
- (1998): «Cuerpo de torreros de las islas Baleares». Pàgina XXI. *Eivissa*. 24/31-V-1998. 11.
- (1998): «La torre de defensa de Punta Prima (Eivissa)». Pàgina XXI. *Eivissa*. 25/30-VI-1998. 10.
- (1998): «Nuestras torres de defensa (Pitiüses)», I-II-III. Pàgina XXI. *Eivissa*. I: 28/30-IX-1998; II: 29/30-X-1998; III: 30/31-XI-1998. I: 14; II: 10; III: 4.
- (1998): «Tagomago y la torre de Campana». *Ultima Hora* (Eivissa). Eivissa. 23-X-1998.
- (1997): «Torre Atalaya de la isla Espardell». *El Mirador d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. 18 (1/15-VII-1997). 25.
- RAMON TORRES, JOAN (1995): VID. GARRIDO TORMES, CARLOS; MARÍ TUR, JOAN; RAMON TORRES, JOAN (1995).
- S. A. (1997): «Los búnkers que ideó Franco aún “adornan” el litoral d'Eivissa. *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any III, 150 (24/30-XI-1997). 1; 3-5.
- VILAS GIL, PERE (1994): «Torres de defensa a Sant Antoni de Portmany i a Santa Eulària des Riu». *Eivissa*. Institut d'Estudis Eivissencs. Vila d'Eivissa. III època, 25. 18-19.

12.5. ARQUITECTURA

- ADRIÁN, ROSA (1990): «La restauración de Can Llaneras». *Anuario de Ibiza y Formentera. VIII*. Eivissa. Mariano Productions. Imp. Ibosim SA. 219-220.
- ALBRICH, LANNING (1998): *Vivir en Mallorca, Menorca, Ibiza y Formentera*. Barcelona. Producciones Vis a Vis. Traduït de l'anglès per Silvia Baker.
- BAESCHLIN OETTINGER, ALFRED (1934): *Ibiza. Cuadernos de Arquitectura popular. Serie primera*. València. Ediciones Villanova, 64.
- BLAKSTAD, RALPH (1989): «L'origen de la casa tradicional d'Eivissa». *Quaderns del T.E.H.P.* Sant Josep de Sa Talaia. Imp. Ibosim SA. (Eivissa). II, 13-16.
- BUADES, JOAN (1995): «L'hàbitat pagès, nova i definitiva frontera de balearització». *Quaderns del T.E.H.P.* Sant Josep de Sa Talaia. Imp. Ibosim. (Eivissa). VII, 54-61.
- CASTELLÓ GUASCH, JOAN (1978): «Sa caseta vermella». *El Pitiüso. Almanaque para Ibiza y Formentera. 1978*. Palma. Alfa, 29. Va sense signar.
- CLAVIÈRE, BERNARD (1996): «Rehabilitaciones chapuceras. Historias de cal y cemento». *Quaderns del T.E.H.P.* Sant Josep de Sa Talaia. Imp. Ibosim. (Eivissa). VIII, 34-40.
- COLL BUFÍ, ANDREU (1997): «Chalet típico ibicenco». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any III, 149 (17/23-XI-1997). 2.
- COSTA RIBAS, BENJAMÍ; FERNÁNDEZ GÓMEZ, JORDI H. (1989): «Arquitectura tradicional eivissenca i investigació històrica. Algunes reflexions». *Quaderns del T.E.H.P.* Eivissa. II. 17-28.
- CUADRA, M. C. DE LA (1988): «Rolph Blakstad: La casa ibicenca tiene sus raíces en la fenicia». *La Voz de Ibiza*. Suplement del *Diario de Ibiza*. Eivissa. 4 (28-VIII/3-IX-1988). 12-17.
- CUESTA LABERNIA, MAURICI (1997): «Modernitat truncada. Estudi sobre la realització de Joan Gómez Ripoll “Campos” i l'arquitectura urbana i hotelera d'Eivissa». *Quaderns del T.E.H.P.* Sant Josep de Sa Talaia. Imp. Ibosim. (Eivissa). IX, 51-61.
- CUSIDÓ, JOAN ANTONI; MIRA, MARIA TERESA; PUIGDOMÈNEC, JOAN; RESSET, JAUME (1995): «Clima i medi en l'arquitectura d'Eivissa». *Quaderns del T.E.H.P.* Sant Josep de Sa Talaia. Imp. Ibosim. Eivissa. VII, 65-68. És un resum del treball conjunt publicat a *Perspectives mediterrànies*. 1984, XII. París.
- DABIJA, G. (1995): «Josep Lluís Sert i Eivissa. Historia de una paradoja». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any I, 9 (20/26-III-1995).
- DEMERSON, JORGE (1974): *Las iglesias de Ibiza*. Madrid. Amigos de Ibiza, 79 + XXVI fotos + 6.
- DIES CUSÍ, ENRIQUE; MATAMOROS DE LA VILLA, CONSUELO (1991): «L'arquitectura púnica d'Eivissa: Un avanç preliminar». *Eivissa*. Institut d'Estudis Eivissencs. Vila d'Eivissa. III època, 19-20. 38 (246) - 42 (250).

- ESCANDELL SERRA, DANIEL (1989): «El misterio de las casas antiguas». *Quaderns del T.E.H.P.* Sant Josep de Sa Talaia. Imp. Ibosim SA. (Eivissa). II, 29-33.
- FAJARNÉS TUR, ENRIQUE (1892): «La iglesia de la Cala en Ibiza». *BSAL*. Societat Arqueològica Lul·liana. Palma. IV, 145. 217-218.
- FERNÁNDEZ GÓMEZ, JORDI H. (1989): VID. COSTA RIBAS, BENJAMÍ; FERNÁNDEZ GÓMEZ, JORDI H. (1989).
- FERRER ABÁRZUZA, ANTONI (1993): «Estudi preliminar sobre els temples fortificats d'Eivissa i Formentera». *Quaderns del T.E.H.P.* Sant Josep de Sa Talaia. Imp. Can Imprès. Eivissa. VI, 48-62.
- (1998): *El Puig de Missa de Santa Eulària des Riu: Anàlisi històrica i arquitectònica*. Eivissa. Consell Insular d'Eivissa i Formentera, 160.
- GASH, S. (1938): «Contrasts de les arts populars». *Meridià*. Barcelona. 3. 3. Duu fotografies de l'arquitectura popular eivissenca.
- GATEPAC (1933-1934): «Les arrels mediterrànies de l'arquitectura moderna. Reproduccions d'arquitectura eivissenca i de L. Piccinato, Le Corbusier i P. Jeanneret». *Art. Publicació de la Junta Municipal d'Exposicions d'Art*. Barcelona. Octubre 1933- Juliol 1934, 3. 76.
- GEVERS, VALERIE; JOACHIM, FERDINAND (1985): «Las raíces del futuro (La casa rural ibicenca)». *Arquitectura y espacio rural en Ibiza. Publicación de la Delegación en Ibiza y Formentera del Colegio de Arquitectos de Baleares*. Vila d'Eivissa. 4-5. 98-113.
- GEVERS, VALERIE; JOACHIM, FERDINAND; ROTTHIER, PHILIPPE (1991): *Eivissa. El palau pagès. Assaig sobre les formes i les tècniques de l'hàbitat arcaic*. Eivissa. T.E.H.P.
- (1991): *Ibiza, le palais paysan. Essais sur les formes et les techniques dans l'habitat archaïque*. Brussel·les, A.A.M. 192 + 700 il·lustracions.
- GREEF, MARTINA (1997): «El seminario cambia de cara». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any III, 148 (10/16-XI-1997).
- GUIMÓ, NEUS (1990): «Casa, casar, casament». *Quaderns del T.E.H.P.* Sant Josep de Sa Talaia. Imp. Ibosim SA. (Eivissa). III, 53-59.
- HAUSSMANN, RAOUL (1936): «Eivissa i l'arquitectura sense arquitecte». *D'ací d'allà*. Barcelona. XXIV, 184. 4 fulls.
- (1936): «Elementos de arquitectura rural en la Isla de Ibiza». *A.C. Revista trimestral. Publicació del G.A.T.E.P.A.C.* Barcelona. VI, 1. 11-14. Traducció de Tomás Schlechtkrull. Als números d'aquesta revista apareguts entre 1931 i 1937 hi ha moltes notícies sobre construccions antigues i modernes d'Eivissa, que van sense autor, però que són atribuïbles a Raoul Haussmann i Erwin Heilbronner.
- (1944): «Recherches sur l'origine de la maison rural à Eivissa». *Revista de Tradiciones Populares*. Madrid. I, 231-252.
- (1987): «Eivissa i l'arquitectura sense arquitectes». *Quaderns del T.E.H.P.* Sant Josep de Sa Talaia. Imp. Ibosim SA. Eivissa. I, 25-26.
- HAUSSMANN, RAOUL; SCHMIDT (1935): «Ibiza et la maison méditerranée». *Architecture d'aujourd'hui*. París. 1. 33-35.
- (1991): «Eivissa i la casa mediterrània». *Quaderns del T.E.H.P.* Sant Josep de Sa Talaia. Can Imprès. Eivissa. IV, 27-30.
- HEILBRONNER, ERWIN (1936): «Ibiza (Baleares), las viviendas rurales». *A.C. Publicación del G.A.T.E.P.A.C.* Barcelona. VI, 1. 15-23.
- HEREVA, PEP; PLANELLS MUNTANER, ENRIC; ROTTHIER, PHILIPPE (1987): «La caixa de robinsons a l'illa de Bes». *Quaderns del T.E.H.P.* Sant Josep de Sa Talaia. Imp. Ibosim SA. (Eivissa).
- HERRANZ, JULIO (1989): «Cal y sombra en Puig de Missa». *La Voz de Ibiza*. Suplement del *Diario de Ibiza*. Eivissa. 33 (16-IV-1989). 34-35.
- HERREYNS, GILBERT (1997); VID. G. DE LA CRUZ, PÍA; HERREYNS, GILBERT; RIBAS, NEUS; ROTTHIER, PHILIPPE (1997).
- HIERRO, PILAR F. (1988): «Viviendas. Nada del Reposo del Guerrero». *La Voz de Ibiza*. Suplement del *Diario de Ibiza*. Eivissa. 4 (28-VII/3-IX-1988). 22-26.
- J. M.; LLUY, XICO (1995): «"Can Llorenç" el Sant Antoni immortal». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any I, 21 (5/11-VI-1995). 20.
- JOACHIM, FERDINAND (1985): VID. GEVERS, VALÉRIE; JOACHIM, FERDINAND (1985).
- (1987): «Eivissa, arquitectura arcaica». *Eivissa*. Institut d'Estudis Eivissencs. Vila d'Eivissa. III època, 17-18. 50 (198) - 54 (202).
- (1991): VID. GEVERS, VALERIE; JOACHIM, FERDINAND; ROTTHIER, PHILIPPE (1991).
- (1991): VID. GEVERS, VALERIE; JOACHIM, FERDINAND; ROTTHIER, PHILIPPE (1991).
- JUAN, ESTELA (1974): La capella de Santa Agnès. *Eivissa*. Institut d'Estudis Eivissencs. Vila d'Eivissa. III època, 4. 23(147).

- LENAERTS, CIS; VERDERA, CATALINA (1981-1982): «Detalles de arquitectura rural ibicenca». *Arquitectura y espacio rural en Ibiza. Publicación de la Delegación en Ibiza y Formentera del Colegio de Arquitectos de Baleares*. Vila d'Eivissa. , 4-5. 88-97.
- LLUY, XICO (1995): vid: J. M.; LLUY, XICO (1995).
- (1996): «Can Llaneres. Quan Dalt Vila entra en el siglo XXI». *MOLK. Suplement Cultural de Proa*. Eivissa. Any II, 2 (Abril de 1996). 2. Nova seu del Col·legi d'Arquitectes.
- MANONELLES BOLLE, ANTONI (1997): «El Pou d'Aubarqueta. Breu història d'un pou i d'un exemple de restauració-intervenció». *Quaderns del T.E.H.P.* Sant Josep de Sa Talaia. Imp. Ibosim. (Eivissa). IX, 34-37.
- (1998): «Permòdols: la tècnica oblidada». *Quadern del T.E.H.P.* Sant Josep de Sa Talaia. Imp. Ibosim. (Eivissa). X, 94-99.
- MAÑÁ DE ANGULO, JOSÉ M. (1957): «Arquitectura y escultura ibicencas en la obra de A. Cirici Pellicer». *Ibiza*. Instituto de Estudios Ibicencos. Eivissa. II Época, (Any IV) 4. 12-17.
- MARÍ, BARTOMEU (1989): «El nom de Can Guerxet. Sobre una realització de Philippe Rotthier». *Quaderns del T.E.H.P.* Sant Josep de Sa Talaia. Imp. Ibosim. (Eivissa). II, 30-33.
- (1992): «Arquitectura tradicional eivissenca. En perill de desaparició encara!» *Quaderns del T.E.H.P.* Sant Josep de Sa Talaia. Can Imprès. Eivissa. V, 23-30.
- (1992): «Esglésies de la senyora Pepis». *Quaderns del T.E.H.P.* Sant Josep de Sa Talaia. Can Imprès. (Eivissa). V, 43-46.
- (1993): «L'arquitectura monumental i els materials tradicionals a Eivissa». *Quaderns del T.E.H.P.* Sant Josep de Sa Talaia. Imp. Can Imprès. (Eivissa). VI, 37-40.
- (1995): «Entrevista a Vera Broido. 1993». *Quaderns del T.E.H.P.* Sant Josep de Sa Talaia. Imp. Ibosim. (Eivissa). VII, 69-77.
- (1996): «Raoul Hausman: L'Ordre. Un text inèdit». *Quaderns del T.E.H.P.* Sant Josep de Sa Talaia. Imp. Ibosim. (Eivissa). VIII, 57-65.
- MARÍ CARDONA, JOAN (1974): «Una iglesia del siglo XIV: Sa Capella de Sa Tanca Véia (Formentera)». *Eivissa*. Institut d'Estudis Eivissencs. Vila d'Eivissa. III època, 4. 28 (152) - 30 (154).
- MARTÍNEZ LÓPEZ-HERMOSA DE CA N'ALCÀTARA, ALICIA (1997): «Ca N'Alcàtara, ca N'Alcàtara». *Quaderns del T.E.H.P.* Sant Josep de Sa Talaia. Imp. Ibosim. (Eivissa). IX, 77-81.
- MATAMOROS DE LA VILLA, CONSUELO (1991): VID. DIES CUSÍ, ENRIQUE; MATAMOROS DE LA VILLA, CONSUELO (1991).
- MIEROP, CAROLINE (1992): «Can Lluquí». *Quaderns del T.E.H.P.* Sant Josep de Sa Talaia. Can Imprès. (Eivissa). V, 47-50.
- MIRA, EDUARD (1974): «Sobre Erwin Broner. Cap a una normalització de l'arquitectura d'Eivissa». *Eivissa*. Institut d'Estudis Eivissencs. Vila d'Eivissa. III època, 4. 48 (128) - 13 (137).
- MIRA, MARIA TERESA (1995): CUSIDÓ, JOAN ANTONI; MIRA, MARIA TERESA; PUIGDOMÈNEC, JOAN; RESSET, JAUME (1995).
- MUHLE, ERIC (1985): «La arquitectura rural de Ibiza como forma de construcción aglutinada». *Arquitectura y espacio rural en Ibiza. Publicación de la Delegación en Ibiza y Formentera del Colegio de Arquitectos de Baleares*. Vila d'Eivissa. 4-5. 44-87.
- OLASAGAST, E. (1945): «Casa-estudio para un escultor en Ibiza». *Arte. Hogar*. Madrid. 18.
- P. S. (1993): «Els quadrants de La Savina». *La Veu d'Eivissa i Formentera*. Can Sifre - Ed. Mediterrània. Sant Jordi de Ses Salines. Can Imprès, Eivissa. 10'. 16.
- PELLICER, NÉSTOR (1985): «Reflexions sobre el paisatge de l'Illa (Eivissa)». *Arquitectura y espacio rural en Ibiza. Publicación de la Delegación en Ibiza y Formentera del Colegio de Arquitectos de Baleares*. Vila d'Eivissa. 4-5. 24-43.
- PLANELLS, CARMÉ (1993): «De la calç al ciment». *Quaderns del T.E.H.P.* Sant Josep de Sa Talaia. Imp. Can Imprès. (Eivissa). VI, 41-46.
- (1995): «L'antídot contra l'amnèsia. Entrevista a Philipp Rothier». *Quaderns del T.E.H.P.* Sant Josep de Sa Talaia. Imp. Ibosim. (Eivissa). VII, 37-44. Va ser publicat a *El Temps*. València.
- PLANELLS CARDONA, MARIANO (1988): «Premiar el hormigón». *Anuario de Ibiza y Formentera*. VI. Eivissa. Mariano Productions. Imp. Ibosim SA. 92-101.
- PLANELLS MUNTANER, CARMÉ (1991): «Els casaments». *El Pitiús 1991*. Eivissa. Institut d'Estudis Eivissencs. 62-63.
- (1995): «TEHP, deu anys de lluita i compromís». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any I, 13 (17/23-IV-1995). 19.
- PLANELLS MUNTANER, ENRIC (1987): VID. HEREVA, PEP; PLANELLS MUNTANER, ENRIC; ROTTHIER, PHILIPPE (1987).
- (1990): «Les funcions ambientals dels arbres». *Quaderns del T.E.H.P.* Sant Josep de Sa Talaia. Imp. Ibosim. (Eivissa). III, 66-67.

- POSADAS LÓPEZ, EDUARDO JOSÉ (1981): «Casas fortificadas o torres de refugio (Pitiüses)». *Diario de Ibiza*. Eivissa. 18-III-1981. 10.
- (1981): «Iglesia de San Francisco Javier (Formentera)». *Diario de Ibiza*. Eivissa. 29-VI-1981. 10.
- (1983): «Dos monumentos de arquitectura militar pitiusos y el IPCE». *Diario de Ibiza*. Eivissa. 18-XII-1983. 10.
- (1987): «Un ibicenco maestro mayor de la fortificación de Mallorca». *Diario de Ibiza*. Eivissa. 26-V-1987. 15.
- (1987): «Abandono del anterior sistema defensivo (Pitiüses)». *Diario de Ibiza*. Eivissa. 6-I-1987. 15.
- (1988): «Réquiem por una escalera». *La Voz de Ibiza*. Suplement del *Diario de Ibiza*. Eivissa. 15 (10/16-XII-1988). 15. Signat E. P. L.
- (1989): «Balafi». *La Voz de Ibiza*. Suplement del *Diario de Ibiza*. Eivissa. 25 (19/25-II-1989). 35-38.
- (1989): «Iglesias fortificadas». *La Voz de Ibiza*. Suplement del *Diario de Ibiza*. Eivissa. 32 (9-IV-1989). 33-35.
- (1989): «Rumbo al Pou des Lleó». *La Voz de Ibiza*. Suplement del *Diario de Ibiza*. Eivissa. 27 (5-III-1989). 37-40.
- (1989): «Torres prediales o de refugio». *La Voz de Ibiza*. Suplement del *Diario de Ibiza*. Eivissa. 29 (19-III-1989). 27-29.
- (1993): «Torres prediales o de refugio». *Diario de Ibiza*. Eivissa. 8-V-1993. 12.
- (1994): «Balafi (Eivissa)», I-II. *Diario de Ibiza*. Eivissa. I: 25-IV-1994; II: 2-V-1994. I: 10; II: 10.
- (1995): «El aparejo llamado tapial (Pitiüses)». *Diario de Ibiza*. Eivissa. 21-II-1995. 12.
- (1997): «Una torre albarrana medieval». *El Mirador d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. 26 (1/15-XI-1997). 25.
- (1997): «Otros relojes de sol (Eivissa)». *Diario de Ibiza*. Eivissa. 16/31-VI-1997. 25.
- (1998): «El ibicenco Antonio Saura, maestro mayor de las murallas de Palma», I-II. *Ultima Hora* (Eivissa). Eivissa. I: 24-IX-1998; II: 2-X-1998.
- (1998): «Iglesias Fortificadas (Pitiüses)». *Ultima Hora* (Eivissa). Eivissa. 16-I-1998.
- (1998): «Iglesias Fortificadas: la de San Jorge (Eivissa)». *Ultima Hora* (Eivissa). Eivissa. 23-I-1998.
- (1998): «Iglesias Fortificadas: la de San Antonio Abad (Eivissa)». *Ultima Hora* (Eivissa). Eivissa. 30-I-1998.
- (1998): «Iglesias Fortificadas: la de San Francisco Javier (Formentera)». *Ultima Hora* (Eivissa). Eivissa. 6-III-1998.
- (1998): «Iglesias Fortificadas: La de San Miguel (Eivissa)». *Ultima Hora* (Eivissa). Eivissa. 27-II-1998.
- (1998): «Iglesias Fortificadas: la de Santa Eulalia (Eivissa)». *Ultima Hora* (Eivissa). Eivissa. 13-II-1998.
- (1998): «Iglesias Fortificadas: torre de la de San Antonio (Eivissa)». *Ultima Hora* (Eivissa). Eivissa. 6-II-1998.
- (1998): «Iglesias Fortificadas: torre de la de Santa Eulalia (Eivissa)». *Ultima Hora* (Eivissa). Eivissa. 20-II-1998.
- PRATS BONET, JOAN (1992): «Lletra menuda. Eivissa des de s'Alamera: la Mutual». *La Veu d'Eivissa i Formentera*. Can Sifre - Ed. Mediterrània. Sant Jordi de Ses Salines. Can Imprès, Eivissa. 2. 24.
- PRATS, NEUS (1993): «Can Xumeu de Sa Font». *Quaderns del T.E.H.P.* Sant Josep de Sa Talaia. Imp. Can Imprès. (Eivissa). VI, 76-91.
- PUIGDOMÈNEC, JOAN (1995): VID. CUSIDÓ, JOAN ANTONI; MIRA, MARIA TERESA; PUIGDOMÈNEC, JOAN; RESSET, JAUME (1995).
- RAMON TORRES, J. : *Els monuments antics de Formentera*. Consell Insular d'Eivissa i Formentera.
- RESSET, JAUME (1995): VID. CUSIDÓ, JOAN ANTONI; MIRA, MARIA TERESA; PUIGDOMÈNEC, JOAN; RESSET, JAUME (1995).
- RIERA BALANZAT, NEUS (1995): «El porxet». *El Pitiús*. 1995. Eivissa. Institut d'Estudis Eivissencs, 104-105.
- (1996): VID. RIBAS, NEUS; RIERA BALANZAT, NEUS; ROTTHIER, PHILIPPE (realitzadors) (1996).
- RIERA, JOSEP (1995): «La recerca de les arrels (Eivissa)». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any I, 50 (25/31-XII-1995). 32-33.
- (1995): «Piedras milenarias (Marjades)». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any I, 14 (24/30-IV-1995). 30.
- (1997): «Capelles de devoció popular, entre religiositat i la desídia». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any III, 120 (28-IV/4-V-1997). 24.
- (1997): «L'estil colonial, el "Montesol" i el record del mestre d'obres "Campos"». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any III, 142 (29-IX/5-X-1997). 32.
- ROBERT, JEAN PAUL (1991): «Arquitectes sense arquitectura. Una exposició a l'Escola de Belles Arts retrança el treball del Dada'sof refugiat a Eivissa entre 1933-1936». *Quaderns del T.E.H.P.* Sant Josep de Sa Talaia. Can Imprès. (Eivissa). IV, 24-26.
- RODRÍGUEZ BRANCHAT, ROSA (1994): «Wols, una presència a reivindicar». *El Pitiús* 1994.. Eivissa. Institut d'Estudis Eivissencs, 115-117.
- RODRÍGUEZ MIJARES, JOSÉ (1944): «Arquitectura popular en Ibiza». *Reconstrucción*. Madrid. V, 40. 53-60. (Febrer). Reproduït a *Ibiza*. 1944, n. 8, 124-127.
- (1944): «Arquitectura popular en Ibiza». *Ibiza*. Sociedad Cultural y Artística Ebusus. Eivissa. Any I, 8. 124-127. Reproduït de *Reconstrucción*, de la Dirección General de Regiones Devastadas. Madrid. Febrer de 1944. V, n. 40, pp. 53-60.

- ROIG PLANELLS, SALVADOR (1981): «La crisi del fet arquitectònic i urbanístic a Eivissa i Formentera». *Eivissa*. Institut d'Estudis Eivissencs. Vila d'Eivissa. III època, 11. 22(448)-23(449).
- ROTHIER, PHILIPPE (1987): VID. HEREVA, PEP; PLANELLS MUNTANER, ENRIC; ROTHIER, PHILIPPE (1987).
- (1993): «Cases a l'illa d'Eivissa». *Quaderns del T.E.H.P.* Sant Josep de Sa Talaia. Imp. Can Imprès. Eivissa. VI, 63-76.
- (1996): «Años 30. La isla, los arquitectos y las revistas». *Quaderns del T.E.H.P.* Sant Josep de Sa Talaia. Imp. Ibosim. (Eivissa). VIII, 95-101.
- (1996): «Informe histórico y técnico sobre el Vía Crucis de Sant Josep de sa Talaia». *Quaderns del T.E.H.P.* Sant Josep de Sa Talaia. Imp. Ibosim. Eivissa. VIII, 31-33.
- RUIX, SALVADOR (1991): «Dos casaments d'Eivissa». *Quaderns del T.E.H.P.* Sant Josep de Sa Talaia. Can Imprès. (Eivissa). IV, 41-43.
- S. A. (1977): «Arquitectura rural de les Pitiüses». *Butlletí Informatiu de l'Institut d'Estudis Eivissencs*. Vila d'Eivissa. 3. S.p. Fet per alumnes de l'escola de Sant Jordi.
- (1989): «Can Frare Verd». *Quaderns del T.E.H.P.* Sant Josep de Sa Talaia. Imp. Ibosim. Eivissa. II, 49-54.
- (1989): «Via Crucis del Via Crucis. Modificació física i canvis sub..., en un símbol religiós a l'església de Sant Josep». *Quaderns del T.E.H.P.* Sant Josep de Sa Talaia. Imp. Ibosim. Eivissa. II, 42-44. Text bilingüe castellà i català.
- (1990): «Raoul Hausmann, arquitecto de Ibiza. 1933-1936». *Quaderns del T.E.H.P.* Sant Josep de Sa Talaia. Imp. Ibosim SA. Eivissa. III, 15-31. A propòsit d'una exposició sobre el tema. Del 26-X-1990 al 15-I-1991.
- (1991): *Raoul Hausmann, arquitecte: Eivissa. 1933-1936*. Eivissa. Sa Nostra, 131.
- (1996): *Arquitectura tradicional a Eivissa*. Eivissa. Sa Nostra; T.E.H.P. 58.
- (1996): *Premis d'arquitectura d'Eivissa i Formentera*. Palma. Col·legi Oficial d'Arquitectes de les Balears, 160.
- (1996): «Sa Capella de sa Tanca Véia». *Página XXI. Formentera*. Eivissa. 3 (Setembre). IX.
- (1997): «Arquitectura moderna en peligro». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any III, 107 (27-I/2-II-1997). 18.
- (1997): Punta Martinet, el último Sert. *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any III, 113 (10/16-III-1997). 18-19. t
- (1997): «Sert amenazado». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any III, 133 (28-VII/3-VIII-1997). 10-11.
- SASTRE, ANTÒNIA (1998): «Broner i Eivissa». *Diari de Balears*. 3-IV-1998.
- SCHMIDT (1935): VID. HAUSSMANN, RAOUL; SCHMIDT (1935).
- (1991): VID. HAUSSMANN, RAOUL; SCHMIDT (1991).
- SEBASTIÁN LÓPEZ, SANTIAGO (1973): *El patrimonio artístico de Ibiza*. Palma. Instituto de Estudios Baleáricos, 88.
- SERRA RODRÍGUEZ, JUAN JOSÉ (1998): «Can Gibert. Evolución constructivo-tipológica. (Hipótesis)». *Quadern del T.E.H.P.* Sant Josep de Sa Talaia. Imp. Ibosim. (Eivissa). X, 25-29.
- SERT, JOSEP LLUÍS (1934): «Arquitectura sense "estil" i sense "arquitecte"». In *Agricultura y espacio rural en Ibiza*. 141-142.
- (1934): «Arquitectura sense "estil" i sense "arquitectes"». *D'ací i d'allà*. Barcelona. XXII, 179. Sobre cases de camp a Eivissa.
- (1967): *Ibiza fuerte y luminosa*. Barcelona. Ed. Polígrafa SA. 150. Duu fotografies de J. Gomis, selecció i seqüència de J. Prats.
- T.E.H.P. (1996): «Ca Na Batla, casament de Sant Antoni de Portmany». *Quaderns del T.E.H.P.* Sant Josep de Sa Talaia. Imp. Ibosim. Eivissa. VIII, 40-47.
- (1996): «El via crucis del via crucis». *Quaderns del T.E.H.P.* Sant Josep de Sa Talaia. Imp. Ibosim. Eivissa. VIII, 22-30.
- (1987): *I Quadern del _____*. Sant Josep de Sa Talaia, Imp. Ibosim. Eivissa., 52. Realitzat per Pía G. de la Cruz i Philippe Rotthier.
- (1989): *II Quadern del _____*. Sant Josep de Sa Talaia, Imp. Ibosim. Eivissa., 62. Realitzat per Pía G. de la Cruz; Bartomeu Gustinet; Enric Planells i Philippe Rotthier.
- (1990): *III Quadern del _____*. Sant Josep de Sa Talaia, Imp. Ibosim. Eivissa., 68. Realitzat per Pía G. de la Cruz; Bartomeu Gustinet; Carme Planells; Enric Planells i Philippe Rotthier.
- (1991): *IV Quadern del _____*. Sant Josep de Sa Talaia, Can Imprès. Eivissa, 82. Realitzat per Pía G. de la Cruz; Neus Ribas i Philippe Rotthier.
- (1992): *V Quadern del _____*. Sant Josep de Sa Talaia, Can Imprès. Eivissa, 94. Realitzat per Philippe Rotthier; Neus Ribas; Pía G. de la Cruz i Bartomeu Marí.
- (1993): *VI Quadern del _____*. Sant Josep de Sa Talaia, Can Imprès. Eivissa., 118. Realitzat per Philippe Rotthier; Neus Ribas i Pía G. de la Cruz.

- (1995): *VII Quadern del* _____. Sant Josep de Sa Talaia, Imp. Ibosim. Eivissa., 118. Realitzat per Philippe Rothier; Neus Ribas i Pfa G. de la Cruz.
- (1996): *VIII Quadern del* _____. Sant Josep de Sa Talaia, Imp. Ibosim S.L. Eivissa., 118. Realitzat per Pfa G. de la Cruz; Philippe Rothier; Neus Ribas Ribas i Neus Riera Balanzat. Pitiüses Arquitectura.
- (1997): *IX Quadern del* _____. Sant Josep de Sa Talaia, Imp. Ibosim S.L. Eivissa., 118. Realitzat per Pfa de la G. de la Cruz; Philippe Rothier; Neus Ribas Ribas; Neus Riera Balanzat i Gilbert Herreyns.
- (1998): *X Quadern del* _____. Sant Josep de Sa Talaia, Imp. Ibosim S.L. Eivissa., 136. Realitzat per Pfa de la G. de la Cruz; Gilbert Herreyns; Neus Ribas Ribas; Neus Riera Balanzat i Philippe Rothier.
- TALLER D'ESTUDIS DE L'HÀBITAT PITIÚS (1991): *Dos casaments d'Eivissa: Can Nadal de Baix i Can Guimó (Sant Josep de Sa Talaia): Inventari gràfic*. Palma. Institut d'Estudis Baleàrics. 76.
- TORRES TORRES, MARIÀ (1991): «Es Pujol (Santa Agnès de Corona). Relació de les peces de la casa». *El Pitiús. 1991*. Eivissa. Institut d'Estudis Eivissencs.
- TORRES TUR, ELÍAS (1980): *Guia d'Eivissa*. Barcelona. Col·legi Oficial d'Arquitectes, La Gaya Ciència, 136.
- (1981): *Guía de arquitectura de Ibiza y Formentera (Islas Pitiusas)*. Barcelona. Colegio Oficial de Arquitectos de Cataluña, 35.
- TUR PLANELLS, JOANA (1995): «Torres i torres d'exin castillos». *Quaderns del T.E.H.P.* Sant Josep de Sa Talaia. Imp. Ibosim. Eivissa. VII, 45-47.
- TUR, VICENT (1992): «Can Xumeu de Sa Cala: Un museu a l'aire lliure». *Quaderns del T.E.H.P.* Sant Josep de Sa Talaia. Can Imprès. (Eivissa). V, 31-33.
- VALLÈS COSTA, ROSA (1992): «Les esglésies rurals d'Eivissa i Formentera». *Eivissa*. Institut d'Estudis Eivissencs. Vila d'Eivissa. III època, 21. 13 (301) - 19 (307).
- (1993): «La Real Fuerza de Ibiza». *La Prensa de Ibiza*. Eivissa. 15-VIII-1993. A propòsit del llibre de POSADAS, E. J.: *La Real Fuerza de Ibiza*.
- VERDERA, CATALINA (1981-1982): VID. LENAERTS, CIS; VERDERA, CATALINA (1981-1982).
- VILLANGÓMEZ LLOBET, MARIÀ (1969): «Las iglesias rurales ibicencas». *Revista Balear*. 14-15. 28-39.
- ZORNOZA BERNABEU, J. (1944): «La reconstrucción del templo del Salvador. (Eivissa)». *Ibiza*. Sociedad Cultural y Artística Ebusus. Eivissa. Any I, 4. 54-55.
- (1970): «Arquitectura popular ibicenca». *Revista Balear*. Palma. 20-21.

12.6. ECOLOGIA I ECOLOGISME

- ALCOVER TOMÀS, JOSEP ANTONI; GUERAU DE ARELLANO TUR, CRISTÒFOL; KUHBIER, HEINRICH (editors) (1984): *Biogeography; Ecology of the Pityusic Island*. Monographiae Biologicae, 52. The Hague. Boston. Lancaster, W. Junk Publishers.
- BENAVIDES, JOSÉ DE (1932): «En las costas de Ibiza se arrojan mensualmente al mar cientos de docenas de toneladas de dinamita». *Estampa*. Madrid. 24-XII-1932.
- BLUM SERRA, JOHANN (1997): «Una illa més equilibrada». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any III, 125 (2/8-VI-1997). 2.
- BOVER BARCELÓ, M. J.; CASAS LÓPEZ, J. A.; MOREY ANDREU, MIQUEL (1991): «Les processus dynamiques environnementaux comme réponse aux changements produits par le tourisme de masse: Le cas de Formentera (Îles Baléares, Espagne)». *Territoires et Sociétés Insulaires*. Col·lecció: *Recherches Scientiphiques et Techniques sur l'Environement*. Brest, Ministère de l'Environement et de la Prévention des Risques Technologiques et Naturels Majeurs.
- BUADES, JOAN (1992): «L.E.N.: la llei, les trames, les bromes, l'ecologisme». *La Veu d'Eivissa i Formentera*. Can Sifre - Ed. Mediterrània. Sant Jordi de Ses Salines. Can Imprès, Eivissa. 8. 4-5.
- (1996): «Decálogo verde para un modelo turístico sostenible en el Mediterráneo». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any II, 94 (18-X/3-XI-1996). 10.
- (1997): «Eivissa, futur verd». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any III, 119 (21/27-IV-1997). 8.
- (1997): «Per un pla de mesures urgent per preservar l'hàbitat pagès». *Quaderns del T.E.H.P.* Sant Josep de Sa Talaia. Imp. Ibosim. (Eivissa). IX, 27-31.
- CASAS LÓPEZ, J. A. (1991): VID. BOVER BARCELÓ, M. J.; CASAS LÓPEZ, J. A.; MOREY ANDREU, MIQUEL (1991).
- CASTELLÓ GUASCH, JOAN (1978): «Parques naturales». *El Pitiuso. Almanaque para Ibiza y Formentera*. 1978. Palma. Alfa, 12. Va sense signar.
- (1978): «¿Mare Nostrum?». *El Pitiuso. Almanaque para Ibiza y Formentera*. 1978. Palma. Alfa, 10. Va sense signar.
- COL·LECTIU EIVISSENC I FORMENTERENC (1993): «Illes Pitiüses: Les autèntiques víctimes de la desprotecció ecològica». *Lluc*. MMSSCC. Palma. 772. 10-11.

- COLL, ANDREU (1997): «Pedreres». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any III, 144 (13/19-X-1997). 10.
- COLL BUFÍ, ANDREU (1998): «Passat i màrqueting». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any IV, 182 (6/12-VII-1998). 2.
- (1998): «Planificar la desprotecció». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any IV, 167 (23/29-III-1998). 8.
- COSTA MARÍN, MARIA (1996): «Unidos para salvar ses Feixes». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any II, 77 (1/7-VII-1996). 13.
- COSTA, SANTIAGO (1984): S'estany pudent debe protegerse más. *Anuario de Ibiza y Formentera. II 1983*. Eivissa. Mariano Productions. Imp. Ibosim SA. 93-94.
- COSTA TALENS, M.; CUERDA BARCELÓ, JOAN; ROSSELLÓ VERGER, VICENÇ M. (1985): «Formentera i els Estanys. Panorama Geoecològic des del quaternari». *Cuadernos de Geografia*. Universitat de València. València. 37. 75-96.
- CUERDA BARCELÓ, JUAN (1985); VID. COSTA TALENS, M.; CUERDA BARCELÓ, JOAN; ROSSELLÓ VERGER, VICENÇ M. (1985).
- FERRER, JUAN LUIS (1987): «El GEN (Grupo de Estudios de la Naturaleza) diagnostica la peor dolencia de las islas». *Anuario de Ibiza y Formentera V. 1987*. Eivissa. Mariano Productions. Imp. Ibosim SA. 51-53.
- (1990): «¿Cómo será Ibiza en el año 2000?». *Anuario de Ibiza y Formentera. VIII*. Eivissa. Mariano Productions. Imp. Ibosim SA. 147-148.
- FERRER TORRES, NEUS (1993): «Julià Verdera Torres: "El ser humà s'està destruint"». *La Veu d'Eivissa i Formentera*. Can Sifre - Ed. Mediterrània. Sant Jordi de Ses Salines. Can Imprès, Eivissa. 9. 18-19. Història oral.
- FERRER, VICENT; MARÍ, MARGALIDA (1992): «La L.E.N. dels més forts (Enquesta)». *La Veu d'Eivissa i Formentera*. Can Sifre - Ed. Mediterrània. Sant Jordi de Ses Salines. Can Imprès, Eivissa. 7. 3/4-6.
- FERRER, VICENT; MARÍ, XUMEU (1992): «Unitat popular contra el càmping». *La Veu d'Eivissa i Formentera*. 2. 12-14. Can Sifre - Ed. Mediterrània. Sant Jordi de Ses Salines. Oposició al càmping de Can Marí.
- GEN (1992): «El GEN, lluitant pel medi ambient. Crònica d'un any de feina». *El Pitiús 1992*. Eivissa. Institut d'Estudis Eivissencs, 82-83.
- GREEF, MARTINA (1997): «El GEN cumple 15 años». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any III, 147 (3/9-XI-1997). 12.
- (1997): «Fangos peligrosos. Más de 12.000 Tm de fangos contaminados procedentes de depuradoras abonan los campos ibicencos». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any III, 139 (8/14-IX-1997). 11.
- (1998): «Javier Abril: Jesús es una de las zonas de la isla más castigada». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any IV, 157 (12/18-I-1998). 14-15.
- GUERAU DE ARELLANO TUR, CRISTÒFOL (1984); VID. ALCOVER TOMÀS, JOSEP ANTONI; GUERAU DE ARELLANO TUR, CRISTÒFOL; KUHBIER, HEINRICH (editors) (1984).
- KHUNIER, HEINRICH (1984); VID. ALCOVER TOMÀS, JOSEP ANTONI; GUERAU DE ARELLANO TUR, CRISTÒFOL; KUHBIER, HEINRICH (editors) (1984).
- HERRANZ, JULIO (1995): «Bartomeu Marí "Gustinet": El surrealismo de la vida ibicenca es brutal, irracional y carnicero». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any I, 22 (12/18-VI-1995). 24.
- (1997): «Rolph Blakstad: La cultura de hoy es un veneno para la naturaleza». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any III, 129 (30-VI/6-VII-1997). 14-15.
- J. M. (1995): «Formentera quiere conservar su entorno para garantizar su futuro turístico». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any I, 24 (26-VI/2-VII-1995). 12.
- J. R. (1995): «Pep Ribas pretende revitalizar las campañas y acción de Amigos de la Tierra». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any I, 5 (20/26-II-1995). 25.
- (1996): «Els Verds reclamen al Consell la preservació del patrimoni arquitectònic». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any II, 91 (7/13-X-1996). 15.
- JOAN MARÍ, BERNAT (1992): «Cristòfol Guerau de Arellano: "¿Per què cal modificar la L.E.N. si les raons que l'originaren no han canviat?"» *La Veu d'Eivissa i Formentera*. Can Sifre - Ed. Mediterrània. Sant Jordi de Ses Salines. Can Imprès, Eivissa. 7. 11.
- (1999): «Alguns problemes d'ecologia humana (Eivissa)». *El Pitiús 1999*, Eivissa, Institut d'Estudis Eivissencs, 113-115.
- LLORENS, LLEONARD; TÉBAR, FRANCESC XAVIER (1990): «Delimitación de las áreas más apropiadas para la conservación de la flora y vegetación de la Isla de Formentera». *Bolletí de la Societat d'Història Natural de les Balears*. Palma. XXXIII (1989-1990). 25-39.
- LLUY, XICO (1995): «En pie de guerra contra la basura (Vertedero de Sa Roca)». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any I, 34 (4/10-IX-1995). 17.

- (1995): «La voracidad de una cantera» (la pedrera de Santa Bàrbara, d'Asland). *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any I, 35 (11/17-IX-1995). 19.
- (1996): «Casas payesas con parabólica». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any II, 83 (12/18-VIII-1996). 17.
- (1996): «Ecologismo dinámico (Ibiza Eco Logic)». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any II, 63 (25/31-III-1996). 17.
- (1996): «El “lavado” de Formentera comienza en es Pujols». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any II, 70 (13/19-V-1996). 9.
- (1996): «Formentera reaviva la leyenda de Fuenteovejuna». *Proa* 2. 61 (Abril). 4-5. Oposició al càmping de Can Marí.
- (1996): «Hasta el fondo del golf (Cala d'Hort, Eivissa)». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any II, 74 (10/16-VI-1996). 11.
- (1996): «Oposición cívica y política al golf (de Cala d'Hort, Eivissa)». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any II, 68 (29-IV/5-V-1996). 6.
- (1996): «Rubio, la costa del espanto (Sant Miquel)». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any II, 59 (19/25-II-1996). 17.
- (1996): «Verdes, por encima de todo lo demás». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any II, 94 (18-X/3-XI-1996). 4-5.
- (1997): «Un empecinado vecino belga de Sant Llorenç lleva a GESA a los tribunales». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any III, 107 (27-I/2-II-1997). 15;17.
- (1997): «Un vecino de Sant Llorenç enfrentado a GESA por la “línea Misa” consigue el apoyo de cincuenta afectados». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any III, 108 (3/9-II-1997). 9.
- MANONELLES BOLLE, TONI; RIBAS, MARIA (1990): «Museu de la vida rural. Projecte de creació d'un eco-museu». *Quaderns del T.E.H.P.* Sant Josep de Sa Talaia. Imp. Ibosim SA. Eivissa. III, 33-47. Text bilingüe.
- MARÍ, ALEXANDRE (1992): «Ni amb L.E.N. ni sense L.E.N.» *La Veu d'Eivissa i Formentera*. Can Sifre - Ed. Mediterrània. Sant Jordi de Ses Salines. Can Imprès, Eivissa. 6. 9.
- MARÍ, XUMEU (1992): VID. FERRER, V.; MARÍ, XUMEU (1992).
- MARÍ, MARGALIDA (1992): VID. FERRER, VICENT; MARÍ, MARGALIDA (1992).
- MARÍ ESCANDELL, MARIÀ (1999): «Eivissa, no més destrucció». *El Mirall*. Obra Cultural Balear. Palma. 99 (Gener-Febrer de 1999). 15-16.
- MARTÍN, PEDRO (1996): «La colaboración entre ecologistas y Ayuntamiento paraliza la “contaminación visual”». *Página XXI. Formentera*. Eivissa. 2 (Agosto). IV.
- MAYOL SERRA, JOAN (1985): «La conservació de la natura a les Pitiüses». *Estudis Baleàrics*. Institut d'Estudis Baleàrics. Palma. V, 16. 117-127.
- MOREY ANDREU, MIQUEL (1991): VID. BOVER BARCELÓ, M. J.; CASAS LÓPEZ, J. A.; MOREY ANDREU, MIQUEL (1991).
- (1992): *Estudio integrado de la isla de Formentera. Bases para su ecodesarrollo*. Madrid, Ministerio de Obras Públicas y Transporte.
- (1993): «Ecological Planning and Sustainable Development in Formentera». *AMBER Conference on Economic Development and Environmental Protection in Coastal Areas*. Pollença. Resum de la comunicació presentada a l'AMBER Conference on Economic Development and Environmental Protection in Coastal Areas. Mallorca, Pollença. Hotel Formentor, del 20 al 23 d'octubre de 1993.
- (1993): «Turisme i conservació de la natura a Formentera: Estat actual i perspectives». *III Jornades UNESCO Formentera, Tresor del Món*. Sant Ferran. Formentera, UNESCO. Resum de la comunicació presentada a les III Jornades UNESCO Formentera, Tresor del Món. Sant Ferran, Formentera, els dies 26 i 27 de juliol de 1993.
- PEDRO MARÍ, ANTONIO (1984): «Ecología y turismo». *Anuario de Ibiza y Formentera*. II. Eivissa. Mariano Productions. Imp. Ibosim SA. 96-97.
- (1989): «El nostre futur passa per l'“OPCIÓ GEN”». *El Pitiús*. 1989. Eivissa. Institut d'Estudis Eivissencs, 42-43.
- PRATS, NEUS (1993): «Cala d'Hort, ara». (Exposició organitzada per la Plataforma Ciutadana contra el camp de golf de Cala d'Hort. 2 al 6 de Juliol de 1993). *Quaderns del T.E.H.P.* Sant Josep de Sa Talaia. Imp. Can Imprès. (Eivissa). VI, 91.
- PRATS SERRA, JOSEP ANTONI (1993): «Sant Josep is different!» *La Veu d'Eivissa i Formentera*. Can Sifre - Ed. Mediterrània. Sant Jordi de Ses Salines. Can Imprès, Eivissa. 11. 5.
- RAMON BALANZAT, J. (1992): «Dels espais naturals i altres herbes». *Anuario de Ibiza y Formentera*. X. Eivissa. Mariano Productions. Imp. Ibosim SA. 171-172.
- RIBAS, ENRIC (1989): «Balearització?» *La Voz de Ibiza*. Suplement del *Diario de Ibiza*. Eivissa. 24 (12/18-II-1989). 44.

- (1989): «Ecologia». *La Voz de Ibiza*. Suplement del *Diario de Ibiza*. Eivissa. 26 (26-II-1989). 42.
- RIBAS, JAUME (1982): «La conservación de la naturaleza en las Pitiusas». *Anuario de Ibiza y Formentera*. I. Eivissa. Mariano Productions. Imp. Ibosim SA. 30-31.
- RIBAS, MARIA (1990): VID. MANONELLES BOLLE, TONI; RIBAS, MARIA (1990).
- RIBAS MARÍ, ENRIC (1986): «Medio natural y cultura propia: Un activo que se pierde». *Anuario de Ibiza y Formentera IV 1986*. Eivissa. Mariano Productions, 39-43.
- RIERA, JOSEP (1997): «La rebelión contra los tendidos aéreos cobra más fuerza». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any III, 119 (21/27-IV-1997). 11.
- (1997): «Radiación electromagnética, el peligro invisible (Sant Llorenç, Eivissa)». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any III, 110 (17/23-II-1997). 11.
- (1998): «A la terra li feim molt de mal». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any IV, 176 (25/31-V-1998). 25.
- ROMERO, JOSÉ MIGUEL (1995): «Las variopintas tonalidades del verd». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any I, 40 (16/22-X-1995). 15-17.
- (1997): «14 propuestas de Els Verds para que Eivissa "no sea una urbe que nos destruce los nervios"». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any III, 110 (17/23-II-1997). 10.
- (1998): «La nube radioactiva de Acerinox rozó las Pitiusas». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any IV, 180 (22/28-VI-1998). 12.
- (1998): «Tres sensores contra la radioactividad. Protección civil dispone en las Pitiusas de tres aparatos...» *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any IV, 181 (29-VI/5-VII-1998). 8.
- ROSSELLÓ VERGER, VICENÇ M. (1985): VID. COSTA TALENS, M.; CUERDA BARCELÓ, JOAN; ROSSELLÓ VERGER, VICENÇ M. (1985).
- S. A. (1977): «Torrent s'Uestrar: un conjunt arquitectònic a salvar». *UC*. Eivissa. 13 (19-XI). 24.
- (1977): «Balearización a marchas forzadas (Formentera)». *UC*. Eivissa. 19 (Deseembre de 1977). 15-16.
- (1977): «Con el Plan especial en proyecto. Futuro esperanzador para las salinas». *UC*. Eivissa. 17-18 (Deseembre de 1977). 18. És la reproducció de l'article titulat «Entre los malditos de las salinas», Madrid, 1934.
- (1989): «El futuro pasa por la creación de una "Escuela de la Naturaleza"». *La Voz de Ibiza*. Suplement del *Diario de Ibiza*. Eivissa. 20 (15/21-I-1989). 32-35.
- (1992): «La reforma de la L.E.N. L'opinió dels polítics». *La Veu d'Eivissa i Formentera*. Can Sifre - Ed. Mediterrània. Sant Jordi de Ses Salines. Can Imprès, Eivissa. 7. 7-8.
- (1995): «Indignación en Formentera por el derribo del viejo muro de la Salinera». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any I, 10 (27-III/2-IV-1995). 12.
- (1997): «ACTA asegura que los postes de luz y teléfonos "han destruido ya el paisaje rural ibicenco"». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any III, 117 (7/13-IV-1997). 8.
- (1997): «Adiós al programa y a las ayudas de la UNESCO». *Página XXI. Formentera*. Eivissa. 9 (Març). Formentera deixa de pertànyer al MAB, del qual era pionera a les Balears des de 1985.
- (1997): «El campo ibicenco vive en tensión». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any III, 151 (1/7-XII-1997). 8.
- (1997): «El Govern Balear quiere cambiar Formentera y convertirla en isla ejemplo». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any III, 115 (24/30-III-1997). 8-9.
- (1997): «Erradicar la contaminación acústica en es Pujols parece una misión imposible». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any III, 108 (3/9-II-1997). 10.
- (1997): «Evitar la destrucción (Eivissa)». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any III, 140 (15/21-IX-1997). 18-19.
- (1997): «Joan Tur Ramis: acabarán destrozando la isla». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any III, 151 (1/7-XII-1997). 14-15.
- (1997-1998): «Razones para el pesimismo». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any III, 155 (29-XII-1997/4-I-1998). 15-16.
- (1998): «Degradado medio ambiente. Un estudio de la Universitat Autònoma de Barcelona». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any IV, 177 (1/7-VI-1998). 14-15.
- SECRETARÍA GENERAL DE MEDIO AMBIENTE (1991): *Desarrollo integrado de la isla de Formentera*. Madrid, Ministerio de Fomento, 240.
- SERRA, JOSEP (1992): «Formentera's campings..., o la tècnica del zapping». *La Veu d'Eivissa i Formentera*. Can Sifre - Ed. Mediterrània. Sant Jordi de Ses Salines. Can Imprès, Eivissa. 3. 5-6.
- TÉBAR GRAU, FRANCESC XAVIER (1990): VID. LLORENS, LLEONARD; TÉBAR GRAU, FRANCESC XAVIER (1990).
- UC (1977): «El Pan y la Sal». Un informe sobre las salinas elaborado por el Colectivo UC. Eivissa. 1 (24-VIII). 8-13.

- VALLÈS COSTA, ROSA (1992): «Reflexions entorn d'una carta pastoral (Dels bisbes de les Balears, sobre Ecologia i turisme a les nostres illes)». *La Veu d'Eivissa i Formentera*. Can Sifre - Ed. Mediterrània. Sant Jordi de Ses Salines. Can Imprès, Eivissa. 8. 6-7.
- VERDERA, NITO (1995): «Formentera se toma en serio la lucha contra los atascos y los ruidos». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any I, 36 (18/24-IX-1995). 1;4-7.
- VIDAL, L. (1996): «La historia del camping de nunca acabar». *Página XXI. Pitiüses*. Eivissa. 1 (Abril). 14-15. Oposició al càmping de Can Marí.

13. ELS SERVEIS

13.1. L'ENSENYAMENT

13.1.1. LES ESCOLES

- CLAPÉS JUAN, JOSÉ (1902): «Nuestras escuelas». *Los Archivos de Ibiza*. Director J. Clapés. Eivissa. I. de José Tur. Any I, III - IV. III: 23-24; IV: 32.
- (1904): «Enseñanza (en Ibiza)». *Los Archivos de Ibiza*. Ciutadella, I. de Salvador Fábregues. Any III, I. 39-40.
- (1904): «Nuestras escuelas en los siglos XVI y XVII». *Los Archivos de Ibiza*. Ciutadella, I. de Salvador Fábregues. Any III, I. 104-105.
- FAJARNÉS TUR, ENRIQUE (1893): «La instrucción en Ibiza durante los siglos XVI y XVII». *BSAL*. Societat Arqueològica Lul·liana. Palma. V, 158. 70-76. N'hi ha una edició feta a Palma. 1930, 24 pp.
- (1930): *La instrucción en Ibiza en los siglos XVII y XVII*. Palma. Imprenta de la hija de J. Colomar, 24. Publicat en 1893.
- GARCÍA FEBRER, MARÍA NIEVES (1989): *La creació de les primeres escoles públiques a les Pitiüses*. Eivissa. Conselleria de Cultura, Educació i Patrimoni, 14.
- NOACK, H. R. (1973): *Zeichentests bei spanischen Schulkindern auf Ibiza. Vordiplomarbeit*. Köln, Psychologisches Institut I.
- PLANELLS RIPOLL, JOAN (1993): «Els jesuïtes a Eivissa i la seua contribució a l'ensenyament». *Eivissa*. Institut d'Estudis Eivissencs. Vila d'Eivissa. III època, 23. 11 (419) - 14 (422).
- (1995): «L'ensenyament a Eivissa fins a 1864». *Institut d'Estudis Eivissencs. Eivissa*. Vila d'Eivissa. III època, 26. 11(59) - 15(63).
- RIERA, JOSEP (1998): «La nostra cultura popular ha d'ensenyar-se a les escoles». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any IV, 176 (25/31-V-1998). 21.
- ROMERO, JOSÉ MIGUEL (1998): «La enseñanza pitiüsa se engancha». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any IV, 177 (1/7-VI-1998). 30.
- S. A. (1977): «L'ensenyament a les Illes Pitiüses». *Congrés de Cultura Catalana (Eivissa-Formentera 1977)*, Eivissa., 34.
- SCHNITZLER, H. (1972): *Der Baumtest bei spanischen Schülern aus Ibiza. Vordiplomarbeit*. Köln, Psychologisches Institut I.
- TORRES BONET, ANTÒNIA (1992): «Els cursos de reciclatge per a mestres a Eivissa i Formentera». *La Veu d'Eivissa i Formentera*. Can Sifre - Ed. Mediterrània. Sant Jordi de Ses Salines. Can Imprès, Eivissa. 2. 17.
- WIMMER, J. F. (1973): *Der Baumzeichentest bei spanischen Schülerinnen auf Ibiza. Vordiplomarbeit*. Köln, Psychologisches Institut I.

13.1.2. L'ESCOLA D'ARTS I OFICIS

- CASTELLÓ GUASCH, JOAN (1956): «Escuela de Artes y Oficios» (de Eivissa). *El Pitiüso. Almanaque para Ibiza y Formentera. 1956*. Palma. Alfa, 4. Va sense signar.
- POZO, CARLOS DEL (1949): «La Escuela de Artes y Oficios de Ibiza». *Revista de las Artes y Oficios*. Madrid. Enero.
- ZORNOZA BERNABEU, JOSÉ (1946): *Escuela de Artes y Oficios de Ibiza. Memoria del curso 1945-1946*. Eivissa. Imp. *Diario de Ibiza*. 20.
- ZORNOZA BERNABEU, J. (1956): «La Escuela de Artes y Oficios Artísticos de Ibiza». *Ibiza*. Instituto de Estudios Ibicencos. Eivissa. II època, (Any III) 3. 10-13 + IV làms.

13.1.3. ENSENYAMENT DE NÀUTICA

- COSTA COSTA, JUAN BAUTISTA (1985): *Patrón de recreo*. Sant Francesc Xavier (Formentera), Autoedició, 405. N'hi ha una edició del mateix any de 456 pp. i una altra de 1991, de 495 pp.
- (1990): *Patrón de embarcaciones de recreo*. Sant Francesc Xavier (Formentera), Autoedició, 445. N'hi ha una edició del mateix any de 456 pp. i una altra de 1991, de 495 pp.
- (1990): *Patrón de yate*. Sant Francesc Xavier (Formentera), Autoedició, 569. N'hi ha una edició de 1993 de 568 pp.
- (1991): *Tratado de maniobras y tecnología naval*. Sant Francesc Xavier (Formentera), Autoedició, 510. N'hi ha una edició del mateix any de 456 pp. i una altra de 1991, de 495 pp.

13.1.4. ELS ESTUDIS SUPERIORS

- CARDONA GUASCH, FINA (1993): «Universitat: Una sortida professional?» *La Veu d'Eivissa i Formentera*. Can Sifre - Ed. Mediterrània. Sant Jordi de Ses Salines. Can Imprès, Eivissa. 13. 10.
- J. M. (1996): «Joan Marí Tur demuestra cómo ser profesor de la UIB y cobrar sin dar clase». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any II, 102 (23-29-XII-1996). 6.
- MARÍ MAYANS, ISIDOR (1976): «Universitaris eivissencs a Mallorca». *Eivissa*. Institut d'Estudis Eivissencs. Vila d'Eivissa. III època, 8. 11 (323) - 12 (324).
- MORENO ESCAMILLA, DANIEL (1997): «¿Què fer amb l'Escola de Turisme?» *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any III, 109 (10/16-II-1997). 2.
- PLANELLS, VICTORÍ (1976): «Els estudiants eivissencs a Barcelona». *Eivissa*. Institut d'Estudis Eivissencs. Vila d'Eivissa. III època, 8. 13 (325).
- RIPOLL MARÍ, JOSEP A. (1992): «Estudiants: sortir de l'illa». *La Veu d'Eivissa i Formentera*. Can Sifre - Ed. Mediterrània. Sant Jordi de Ses Salines. Can Imprès, Eivissa. 3. 16-17.
- ROMERO, JOSÉ MIGUEL (1997): «BEI: per a estudiants independentistes». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any III, 40 (15/21-IX-1997). 30.
- S. A. (1997): «Nadie sabe qué pasará con la Escuela de Turismo cuando se implante en Eivissa la extensión universitaria». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any III, 109 (10/16-II-1997). 7.
- (1998): «Marí Tur cobró tres años como docente de la UIB sin dar clases». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any IV, 168 (30-III/5-IV-1998). 5.

13.1.5. LA UIM

- CUADRA, M. C. DE LA (1988): «Universidad Internacional del Mediterráneo». *La Voz de Ibiza*. Suplement del *Diario de Ibiza*. Eivissa. 8 (25-IX/1-X-1988). 18-22.
- GRIS, FELICIDAD (1998): «Una monada de Universidad (U.I.M.)» *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any IV, 181 (29-VI/5-VII-1998). 17.
- HIDALGO, M. (1995): «El Consell paga el veraneo de los cachorros del PP (UIM)». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any I, 27 (17/23-VII-1995). 4-5.
- S. A. (1988): «La U.I.M. en la cuerda floja. Declaraciones de su Rector Francisco Astarloa». *La Voz de Ibiza*. Suplement del *Diario de Ibiza*. Eivissa. 8 (25-IX/1-X-1988). 23-25.
- (1996): «La U.I.M. se debate entre la continuidad y la apertura ideológica». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any II, 79 (15/21-VII-1996). 21.
- VIDAL JUAN, COSME (1988): «La Universidad en las Pitiusas». *La Voz de Ibiza*. Suplement del *Diario de Ibiza*. Eivissa. 7 (18/24-IX-1988). 10. Es refereix a la U.I.M.

13.2. ELS ESPORTS

- CASTELLÓ GUASCH, JOAN (1951): «Futboleries». *El Pitiuso. Almanaque para Ibiza y Formentera. 1951*. Palma. Imp. F. Ferrer, 17-19. Va sense signar.
- (1952): «Futboleries». *El Pitiuso. Almanaque para Ibiza y Formentera. 1952*. Palma. Imp. F. Ferrer, 13-15. Va sense signar.
- (1953): «Futboleries». *El Pitiuso. Almanaque para Ibiza y Formentera. 1953*. Palma. Imp. F. Ferrer, 9-10. Va sense signar.
- (1954): «Futboleries». *El Pitiuso. Almanaque para Ibiza y Formentera. 1954*. Palma. Imp. F. Ferrer, 9-11. Va sense signar.
- (1955): «Futboleries». *El Pitiuso. Almanaque para Ibiza y Formentera. 1955*. Palma. Alfa, 29-32. Va sense signar.

- (1956): «Futboleries». *El Pitiüso. Almanaque para Ibiza y Formentera. 1956*. Palma. Alfa, 25-28. Va sense signar.
- (1957): «Futboleries». *El Pitiüso. Almanaque para Ibiza y Formentera. 1957*. Palma. Alfa, 25-26. Va sense signar.
- (1958): «Futboleries». *El Pitiüso. Almanaque para Ibiza y Formentera. 1958*. Palma. Alfa, 27-29.
- (1959): «Futboleries». *El Pitiüso. Almanaque para Ibiza y Formentera. 1959*. Palma. Alfa, 20. Va sense signar.
- (1960): «Futboleries». *El Pitiüso. Almanaque para Ibiza y Formentera. 1960*. Palma. Alfa, 31.
- (1963): «Futboleries». *El Pitiüso. Almanaque para Ibiza y Formentera. 1963*. Palma. Alfa, 29.
- (1972): «Futboleries». *El Pitiüso. Almanaque para Ibiza y Formentera. 1972*. Palma. Alfa, 25. Va sense signar.
- (1973): «Futboleries». *El Pitiüso. Almanaque para Ibiza y Formentera. 1973*. Palma. Alfa, 22. Va sense signar.
- (1977): «Futboleries». *El Pitiüso. Almanaque para Ibiza y Formentera. 1977*. Palma. Alfa, 10. Va sense signar.
- DONIS, F.; GARRIDO, J. (1996): *Guías náuticas de Ibiza y Formentera*. Madrid. Ediciones Pirámide SA., 364.
- GARRIDO, J. (1996): VID. DONIS, F.; GARRIDO, J. (1996).
- GREEF, MARTINA (1998): «Alas de libertad (Club de vuelo libre)». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any IV, 177 (1/7-VI-1998). 18.
- (1998): «Eivissa, paraíso deportivo». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any IV, 172 (27-IV/3-V-1998). 18.
- (1998): «La tirada de bassetja, nuevo deporte escolar en Eivissa». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any IV, 169 (6/12-IV-1998). 18.
- RIBAS, VICENT (1993): «L'handbol, un esport en expansió a Eivissa». *La Veu d'Eivissa i Formentera*. Can Sifre - Ed. Mediterrània. Sant Jordi de Ses Salines. Can Imprès, Eivissa. 11. 14.
- ROMERO, JOSÉ MIGUEL (1997): «Selecciones nacionales catalanes». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any III, 139 (8/14-IX-1997). 30.
- S. A. (1995): «“Tir amb bassetja”: de arma ancestral a deporte de exhibición y puntería». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any I, 3 (6/12-II-1995). 26.
- SEGOVIA PARRA, SANTIAGO (1992): *Cuerpo y vida*. Eivissa. Autoedició, 93.
- (1993): *Cuerpo y vida*. Eivissa. Autoedició, 200.
- SUÑER TORRES, ANTONI (1992): «Altres esports». *La Veu d'Eivissa i Formentera*. Can Sifre - Ed. Mediterrània. Sant Jordi de Ses Salines. Can Imprès, Eivissa. 6. 20.

13.3. L'ASSISTÈNCIA SANITÀRIA

- CASTELLÓ GUASCH, JOAN (1958): «Médicos y cirujanos que han ejercido en Ibiza y Formentera en el siglo XIX». *El Pitiüso. Almanaque para Ibiza y Formentera. 1958*. Palma. Alfa, 2.
- (1959): «Médicos cirujanos forasteros que han ejercido en Ibiza y Formentera durante el siglo XX». *El Pitiüso. Almanaque para Ibiza y Formentera. 1959*. Palma. Alfa, 10. Va sense signar.
- (1960): «Movimiento médico colegial en Baleares del 1903 a 1958». *El Pitiüso. Almanaque para Ibiza y Formentera. 1960*. Palma. Alfa, 20.
- CLAPÉS JUAN, JOSÉ (1904): «Hospital cívico-militar». *Los Archivos de Ibiza*. Ciutadella. I. de Salvador Fàbregues. Any III, 1. 19-20.
- COSTA, JOSÉ (1957): «Médicos y cirujanos en las islas de Ibiza y Formentera en el siglo XIX». *El Pitiüso. Almanaque para Ibiza y Formentera. 1957*. Palma. Alfa.
- FAJARNÉS TUR, ENRIQUE (1989): «El lazareto de la isla Plana». *La Voz de Ibiza*. Suplement del *Diario de Ibiza*. Eivissa. 29 (19-III-1989). 39-42. Del llibre *Antiguos lazaretos de la isla de Ibiza*.
- (1893): «El lazareto del Pas Estret en Ibiza, en el siglo XVII». *BSAL. Societat Arqueològica Lul·liana*. Palma. V, 160. 98-100.
- (1900): «Carta comunicando la apertura de la Escuela de Cirugía de Mahón e Ibiza (1790)». *BSAL. Societat Arqueològica Lul·liana*. Palma. VIII, 248. 422.
- (1900): «Oposición al establecimiento de un Lazareto en las islas de Mallorca, Cabrera e Ibiza (1799)». *BSAL. Societat Arqueològica Lul·liana*. Palma. VIII, 240. 263.
- (1904): «Asociación Ebusitana contra la tuberculosis». *Los Archivos de Ibiza*. Ciutadella. I. de Salvador Fàbregues. Any III, I. 57-60.
- (1904): *Necesidad de una Asociación Antituberculosa Ebusitana*. Palma. Hijas de Colomar, 15.
- (1928): *Antiguos lazaretos de la Isla de Ibiza*. Palma. J. Colomar, 37.
- (1928): *La asistencia médica en Ibiza en el siglo XVII*. Palma. J. Colomar, 32.
- JOAN MARÍ, BERNAT; MARÍ, ESPERANÇA (1992): «Crònica d'una urgència a Formentera». *La Veu d'Eivissa i Formentera*. Can Sifre - Ed. Mediterrània. Sant Jordi de Ses Salines. Can Imprès, Eivissa. 5. 4.
- MARÍ, ESPERANÇA (1992): VID. JOAN MARÍ, BERNAT; MARÍ, ESPERANÇA (1992). Pitiüses Formentera Mèdica.
- PLANELLS RIPOLL, JOAN (1996): «Metges de les Pitiüses». *Eivissa* (III època). Institut d'Estudis Eivissencs. 28. 12(160-17(165)).

- (1998): «Apotecaris de les Pitiüses». *Eivissa*. Institut d'Estudis Eivissencs. Vila d'Eivissa. III època, 32. 11 (327) - 15 (331).
- RIERA, JOSEP (1995): «La tierra que cura» (a Formentera). *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any I, 32 (21/27-VIII-1995). 30.
- S. A. (1998): «Extraer con ventaja» (de l'estany des Peix). *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any IV, 156 (5/11-I-1998). 10. Extracció d'"ecteinascidia turbinata", endèmic, per elaborar un fàrmac anticancerígen, per part de Pharma Mar SA.
- VIDAL, L. (1996): «La evacuación de enfermos... Un problema pero menos». *Página XXI. Formentera*. Eivissa. 3 (Setembre). VI.
- VILAS GIL, PERE (1992): «La Seguretat Social». *La Veu d'Eivissa i Formentera*. Can Sifre - Ed. Mediterrània. Sant Jordi de Ses Salines. Can Imprès, Eivissa. 6. 22.

13.3.1. LA DROGA

- S. A. (1996): «Los señores de la "droga" en Sa Penya». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any II, 63 (25/31-III-1996). 4-5.
- (1996): «Impotencia para acabar con la droga de Sa Penya». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any II, 64 (1/7-IV-1996). 4-7.
- (1997): «10 años de "éxtasis" en Eivissa». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any III, 142 (29-IX/5-X-1997). 3-5.
- (1997): «Eivissa, donde la vida es un éxtasis». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any III, 128 (23/29-VI-1997). 3-5.
- (1997): «Vendo 4.000 extasis cada lunes del verano». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any III, 108 (3/9-II-1997). 10.
- (1998): «Si te drogas, no conduzcas». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any IV, 170 (13/19-IV-1998). 5.
- (1998): «Un grupo ibicenco hace apología de las "eco.drogas" en Internet». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any IV, 177 (1/7-VI-1998). 8-9.
- (1998): «"Porros" para mejorar la calidad del turismo». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any IV, 160 (2/8-II-1998). 10-11.
- VERDERA, NITO (1996): «Sant Antoni, estudia controlar a los "pastilleros" con cámaras de vídeo». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any II, 82 (5/11-VIII-1996). 7.
- (1996): «No sólo en Sa Penya se venden drogas». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any II, 67 (22/28-IV-1996). 4-5.

13.4. L'AIGUA

- BLUM SERRA, JOHANN (1997): «Consum d'aigua i capacitat d'absorció turística». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any III, 113 (10/16-III-1997). 10.
- CASTELLÓ GUASCH, JOAN (1971): «Es aiguaders». *El Pitiuso. Almanaque para Ibiza y Formentera*. 1971. Palma. Alfa, 5. Va sense signar.
- (1975): «El agua que Formentera necesita y no tiene». *Economía Balear*. ASIMA. Palma. 63 o 64? 17.
- (1977): «El agua que Formentera necesita». *El Pitiuso. Almanaque para Ibiza y Formentera*. 1977. Palma. Alfa, 22. Va sense signar.
- COLL BUFÍ, ANDREU (1998): «Ni gota, ni gota». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any IV, 165 (9/15-III-1998). 2.
- FERRER CLAPÉS, JUAN MIGUEL (1885): *Guía mágica de fuentes y pozos de Santa Eulalia del Rio*. Eivissa. 176.
- POSADAS LÓPEZ, EDUARDO JOSÉ (1982): «El Pou des Lleó (Eivissa)». *Diario de Ibiza*. Eivissa. 29-VI-1982. 12.
- (1989): «Un manantial en el Castillo». *La Voz de Ibiza*. Suplement del *Diario de Ibiza*. Eivissa. 21-V-1989.
- (1989): «El agua en Ibiza». *La Voz de Ibiza*. Suplement del *Diario de Ibiza*. Eivissa. 23 (5/11-II-1989). 32-33. Signat E. P. L.
- (1989): «Fuentes y pozos públicos». *La Voz de Ibiza*. Suplement del *Diario de Ibiza*. Eivissa. 24 (12/18-II-1989). 35-37.
- RAMON WYSER, CELIA (1995): «Agua a precio de oro». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any I, 32 (21/27-VIII-1995). 12-13.
- S. A. (1977): «La depuradora de es Pujols, un problema de narices». *UC*. 6. 18-19. (24-XII).
- (1978): «Formentera tiene sed, dicen». *UC*. Eivissa. 20 (7-I). 20.

- (1996): «La apertura de nuevos pozos vuelve a inquietar a los payeses (Eivissa)». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any II, 71 (20/26-V-1996). 3.
- (1995): «Los payeses no quieren que el agua vaya a zonas turísticas». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any I, 3 (6/12-II-1995). 3; 11.
- (1995): «Formentera, isla “potabilizada”». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any I, 30 (7/13-VIII-1995). 9. Pitiüses Formentera Aigua.
- (1995): «Matutes quiere esquilmar el agua del campo de Eivissa». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any I, 5 (20/26-II-1995). 3-5.
- (1996): «Agosto sabe a dulce en Sant Antoni» (nova potabilitzadora). *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any II, 79 (15/21-VII-1996). 11.
- (1997): «Aguas de Formentera quiere comprar agua a la potabilizadora de Eivissa». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any III, 111 (24-II/2-III-1997). 9.
- (1998): «¿Bebemos agua o porquería?» *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any IV, 178 (8/14-VI-1998). 10-11.
- SCHIOLER, TH. (1964): «El rendimiento efectivo de las norias en Ibiza». *BCOCINP*. Palma. LXVI, 644-645. 241-223. Versió de Karen Nielsen de l'original danès publicat a: *Ingenior og Bygningsvoesen*, n. 10, maig de 1961, pp. 261-268.
- TORRES TORRES, JOSÉ (1989): «¿Por qué se nos acaba el agua en Ibiza?» *La Voz de Ibiza*. Suplement del *Diario de Ibiza*. Eivissa. 28 (12-III-1989). 35-42.
- TRUZZI, LAURA (1997): «Aljub de Can Parra». *Quaderns del T.E.H.P.* Sant Josep de Sa Talaia. Imp. Ibosim. Eivissa. IX, 32-33.
- VERDERA, NITO (1995): «Agua buena y abundante para el campo ibicenco». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any I, 18 (22/28-V-1995). 10-11.
- (1995): «Agua desalada para Sant Antoni». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any I, 5 (20/26-II-1995). 9.
- (1996): «Sant Antoni en fase de sequía» (nova potabilitzadora). *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any II, 77 (1/7-VII-1996). 11.
- VIDAL JUAN, COSME (1989): «El agua de las Pitiüsas, de interés nacional». *La Voz de Ibiza*. Suplement del *Diario de Ibiza*. Eivissa. 33 (16-IV-1989). 10.
- VIDAL, L. (1996): «Formentera calma su sed». *Página XXI. Formentera*. Eivissa. 3 (Juny). 12-13.

13.5. LES DEIXALLES

- GREEF, MARTINA (1997): «La basura inunda la ciudad vieja». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any III, 136 (18/24-VIII-1997). 8.
- (1998): «Basura para alegrar la vista a los turistas». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any IV, 168 (30-III/5-IV-1998). 14.
- (1998): «Cloacas para alegrar los paseos de los ibicencos en el Paseo Marítimo». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any IV, 168 (30-III/5-IV-1998). 15.
- LLUY, XICO (1996): «Greenpeace reclama un plan de reciclaje para los residuos sólidos de Formentera». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any II, 68 (29-IV/5-V-1996). 11.
- MARTÍN, PEDRO (1995): «La política del avestruz» (fems a Formentera). *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any I, 43 (6/12-XI-1995). 12-13.
- RIERA, JOSEP (1997): «Coves Blanques, foco de suciedad en Sant Antoni». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any III, 136 (18/24-VIII-1997). 11.
- ROMERO, JOSÉ MIGUEL (1995): «Formentera apila su basura junto a un torreante». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any I, 48 (11/17-XII-1995). 13.
- (1997): «Los ayutamientos gastan miles de millones en deshacerse “antiecologicamente” de sus basuras». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any III, 111 (24-II/2-III-1997). 4-5.
- S. A. (1995): «Recicladores de papel, los nuevos chatarreros de las Pitiüsas». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any I, 4 (13/19-II-1995). 24.
- (1996): «Invadidos por la chatarra. Las Pitiüsas producen 10 Tm diarias de desechos férricos». *La Guía Proa de Ibiza y Formentera*. Eivissa. Any II, 92 (18/24-X-1996). 1.
- (1997): «Formentera no sabe cómo deshacerse de sus residuos y quiere enviarlos a Eivissa». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any III, 107 (27-I/2-II-1997). 10.
- (1998): «Mal plan, peor vertedero». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any IV, 178 (8/14-VI-1998). 14.

14. CIÈNCIES SOCIALS

14.1. SOCIOLOGIA

- ALARCO VON PERFALL, CLAUDIO (1974): «Un experimento con el test de los siete cuadros». *Eivissa*. Institut d'Estudis Eivissencs. Eivissa. III Epoca, 6. 35-39.
- (1979): *Kultur un persönlichkeit auf Ibiza*. Köln, Phil. Diss.
- (1981): *Cultura y personalidad en Ibiza*. Madrid, Editora Nacional, 318. Pròleg de J. Vilà Valentí. És la tesi doctoral de l'autor, presentada el 1978 a l'Institut de Psicologia de la Universitat de Colònia.
- BESTARD CAMPS, JOAN (1986): *Casa y familia: Parentesco y reproducciones domésticas en Formentera*. Palma, Institut d'Estudis Baleàrics, 185.
- (1986): *Casa y familia. La evolución del parentesco en Formentera*. Madrid. CSIC., 236.
- (1995): «Tradicció i família: Parentiu, matrimoni i localitat a Formentera». *Estudis Baleàrics*. Institut d'Estudis Baleàrics. Palma. XV, 50. 59-65.
- CARDONA TORRES, JOAN (1974): «Estatus familiar ibicenco y su presencia en el "Romancer tradicional"». *Eivissa*. Institut d'Estudis Eivissencs. Vila d'Eivissa. III època, 5. 25 (197).
- CRUZ, JUAN RAMON DE LA (1972): «Formentera: Cinco sociedades en una». *Eivissa*. III època. Eivissa. 1. 29-30.
- ELLIOT, PAUL (1937): *The Life and Death of a Spanish Town* (Santa Eulària, Eivissa). Washington, Random House.
- FERNÁNDEZ FERNÁNDEZ, F. (1976): *Ibiza 70: Una comunidad en rápida transformación social*. Madrid.
- GIL MUÑOZ, CARLOS (1971): *Formentera. Una comunidad en evolución*. Barcelona. Dopesa, 200.
- KURIHARA, HISAKO (1978): «The Social Changes since 1950' in Rural Area of the Spanish Mediterranean Islands. The Case Study of the Parish of San Mateo in the Ibiza Islands». *The Hitotsubashi Review. Vol. LXXX. n. 6. Special number: The Mediterranean World*. Mediterranean Studies Group. Hitotsubashi University. Tokyo. III, 65-88.
- (1979): «Recent social changes in the spanish Mediterranean Islands. A case study in Ibiza». *Studies in socio-cultural aspects of the Mediterranean Islands*. Tokyo, Hitotsubashi University, 91-108.
- MARÍ FERRER, JOAN (1996): «Algunes reflexions sobre l'origen de la cultura eivissenca». *El Pitiús 1996*. Eivissa, Institut d'Estudis Eivissencs, 121.
- SIGUÁN, MIGUEL (1998): «Un futuro llamado Ibiza». *La Vanguardia*. 17-VIII-1998. 15.

14.2. DRET FORAL

- CERDÁ JIMENO, JOSÉ (1973): «Revisión del derecho civil especial de Ibiza y Formentera». *Anuario de derecho civil*. Madrid. Instituto Nacional de Estudios Jurídicos, 891.
- CLAPÉS JUAN, JOSÉ (1904): «Impuesto de derechos reales y transmisión de bienes (en Ibiza)». *Los Archivos de Ibiza*. Ciutadella. I. de Salvador Fábregues. Any III, I. 37.
- COSTA RAMON, ANTONIO (1978): «La legislación de Ibiza y Formentera». *Diario de Ibiza*. Eivissa. 5, 12, 19 i 26 de Novembre; 3, 10 i 17 de Desembre.
- COSTA RAMON, JOSÉ (1945): «De nuestro derecho foral: Los espòlts ibicencos». *Ibiza*. Sociedad Cultural y Artística Ebusus. Eivissa. Any II, 14. 214-215.
- (1946): «Derecho foral ibicenco. I: La costumbre foral ibicenca». *Ibiza*. Sociedad Cultural y Artística Ebusus. Eivissa. Any III, 20. 323-325.
- (1946): «Derecho foral ibicenco. II: El derecho de habitación en la costumbre foral». *Ibiza*. Sociedad Cultural y Artística Ebusus. Eivissa. Any III, 21. 343-344.
- (1946): «Derecho foral ibicenco. III: Servidumbres. IV: Donaciones». *Ibiza*. Sociedad Cultural y Artística Ebusus. Eivissa. Any III, 22. 359-360.
- (1947): «Derecho foral ibicenco. V: De las sucesiones». *Ibiza*. Sociedad Cultural y Artística Ebusus. Eivissa. Año V. I època, 25. 427-429.
- (1948): «Derecho foral ibicenco. VI: Los espòlts o Capitulaciones matrimoniales». *Ibiza*. Sociedad Cultural y Artística Ebusus. Eivissa. Año IV. I època, 27. 450-454.
- (1950): «Derecho foral ibicenco. VII: La aparcería». *Ibiza*. Sociedad Cultural y Artística Ebusus. Eivissa. Año VII. I època, 29. 493-495.
- (1958): «Derecho foral ibicenco». *Ibiza*. Instituto de Estudios Ibicencos. Eivissa. II època. Any V. 5. 19-58. Reproducció dels articles que sota el mateix títol es publicaren a *Ibiza* (I època) entre 1946 i 1950.
- CURTOYS VALLS, FELIPE (1886): *Audiencia de lo criminal en Ibiza. Recopilación de los artículos publicados con este título en la prensa periódica por D.—, Abogado*. Palma, Vda. e Hijos de Pedro José Gelabert, 45.
- FAJARNÉS TUR, ENRIQUE (1894): «Derecho consuetudinario en Ibiza». *BSAL. Societat Arqueològica Lul·liana*. Palma. VIII, 175. 373-375.

- (1900): «Noticias. Derecho consuetudinario de Ibiza». *BSAL*. Societat Arqueològica Lul·liana. Palma. VIII, 240. 264.
- (1929): «El derecho de asilo en Ibiza en los siglos XVII y XVIII». Palma, Imprenta Hija de J. Colomar.
- LLOBET ROMAN, MARIANO (1986): «Tradicón jurídica y foralismo en las Islas Pitiusas». *Anuario de Ibiza y Formentera*. IV. Eivissa, Mariano Productions. Imp. Ibosim S.A., 43-56. Conferència donada a la Setmana Universitària de Formentera, el 21-VIII-1985.
- MACABICH LLOBET, ISIDORO (1946): «Cláusulas testamentarias». *Ibiza*. Sociedad Cultural y Artística Ebusus. Eivissa. Any III, 20. 322.
- S. A. (1945): «Los espòlits ibicencos». *Ibiza*. Sociedad Cultural y Artística Ebusus. Eivissa. 14. 214-215.
- SÁEZ MARTÍNEZ, JOSÉ (1944): «El estatge» (a Eivissa). *Ibiza*. Sociedad Cultural y Artística Ebusus. Eivissa. Any I, 1. 8-9.
- (1946): «Camino de ir a Misa. Derecho ibicenco». *Ibiza*. Sociedad Cultural y Artística Ebusus. Eivissa. Any III, 19. 297-298.

14.3. LA MARGINACIÓ

- BERMÚDEZ, CARMEN (1995): «¡Qué duro es buscarse la vida!» *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any I, 23 (19/25-VI-1995). 20-21.
- HIERRO, PILAR F. (1988): «La pobreza, aunque escondida, también existe. No es todo lo que reluce» (a Vila d'Eivissa). *La Voz de Ibiza*. Suplement del *Diario de Ibiza*. Eivissa. 15 (10/16-XII-1988). 30-35.
- RAMON WYSER, CELIA (1995): «Los "sumergidos" de Eivissa». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any I, 29 (31-VII/6-VIII-1995). 17.
- (1995): «Trabajar como esclavos» (Eivissa). *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any I, 36 (18/24-IX-1995). 10.
- S. A. (1977): «Los asalariados del Boom (las condiciones de trabajo en hostelería)». *UC*. Eivissa. 5 (24-IX). 14-16.
- (1995): «De profesión "parado" (Eivissa)». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any I, 47 (4/10-XII-1995). 4-5.

15. ANTROPOLOGIA CULTURAL

15.1. OBRES GENERALS

- CASTELLÓ GUASCH, JOAN (1949): «Apunts. Costums». *El Pitiüso. Almanaque para Ibiza y Formentera*. 1949. Palma, Imp. F. Ferrer, 7-9. Va sense signar.
- (1979): «Congrés de Cultura Catalana. Àmbit d'antropologia i floklore (Eivissa)». *Eivissa*. Institut d'Estudis Eivissencs. Vila d'Eivissa. III època, 9. 10 (362) - 12 (364).
- DEMERSON, PAULA DE (1983): *Aspectos de la vida ibicenca en el siglo XIX (Espigando en el libro de Luzero)*. Eivissa, Consell Insular d'Eivissa i Formentera, 32.
- FAJARNÉS TUR, ENRIQUE (1957): «Lo popular en la vida ibicenca». Instituto de Estudios Ibicencos. *Ibiza*. II època, 4. 18-24.
- HAUSMANN, RAOUL (1938): «Recherches ethno-anthropologiques sur les Pityuses». *Revue Anthropologique*. París. XLVIII. 122-145.
- (1995): «Cultura y tradiciones, antidoto al "desmadre" veraniego». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any I, 29 (31-VII/6-VIII-1995). 24-25.
- MACABICH LLOBET, ISIDORO (1947): «El costumbrismo ibicenco en "Blanquerna"». *Ibiza*. Sociedad Cultural y Artística Ebusus. Eivissa. IV, 24. 413.
- (1959): *Historia de Ibiza. X. Costumbrismo*. Palma, Instituto de Estudios Ibicencos. Imp. Alfa, 203 + 1 full + 16 làms.
- (1960): *Costumbrismo*. Palma de Mallorca, Institut d'Estudis Eivissencs, 203.
- (1965): *Costumbrismo II*. Palma de Mallorca, Institut d'Estudis Eivissencs, 277.
- MARÍ, ANTONI (1993): «Activitats tradicionals». *El Pitiús*. 1993. Eivissa, Institut d'Estudis Eivissencs, 68-69.
- MARÍ FERRER, JOAN (1996): «Algunes reflexions sobre l'origen de la cultura eivissenca». *El Pitiús* 1996, Eivissa, Institut d'Estudis Eivissencs, 121.
- MOLL CASASNOVES, FRANCESC DE B. (1974): «Material folklòric eivissenc replegat de mossèn Alcover». *Eivissa*. Institut d'Estudis Eivissencs. Vila d'Eivissa. III època, 4. 14 (138) - 16 (140).
- NAVARRO, VÍCTOR (1901): *Costumbres de las Pithiusas. Memoria que obtuvo el quinto premio en el primer concurso especial sobre derecho consuetudinario y economía popular abierto por la Real Academia de*

Ciencias Morales y Políticas para el año 1897. Madrid, Imp. del Asilo de Huérfanos del Sagrado Corazón de Jesus, 216.

RIPOLL ARBÓS, LUIS (1986): *Nuestras costumbres. Mallorca, Menorca, Ibiza, Formentera, Cabrera*. Palma, L. Ripoll Editor, 264.

RODRÍGUEZ PASCUAL, FRANCISCO (1984): «Desde Zamora hasta Ibiza». *Boletín de la Diputación Provincial de Zamora*. III. II época, 16.

— (1985): «Existen nexos culturales entre Zamora y Eivissa». *Última Hora. Edición de las Pitiusas*. Eivissa. 20-V-1985.

RULLAN, JOSÉ (1874): «Caracter i costums dels ivisenchs». *Revista Balear*. Palma. III, 109. 263.

— (1881): «La Xacota (Costums eivissencs)». *Almanaque Balear*. Palma, 93.

— (1885): «El niño (Costums eivissencs)». *Almanaque Balear*. Palma, 49.

TORRES TORRES, MARIÀ (1998): «Favada va, favada ve: enguany va de faves». *El Pitiús*. 1998. Eivissa, Institut d'Estudis Eivissencs, 10-14.

— (1998): *Antropologia d'Eivissa i Formentera. Mitologia, creences, festes, costums*. Eivissa, Ed. Mediterrània, 128.

15.2. MIDES

TORRES RIERA, VICENTE (1969): «Apuntes sobre las medidas y pesas que se usaban y se usan en Ibiza, como propias del país y su equivalencia con las del sistema métrico decimal». *El Pitiús. Almanaque para Ibiza y Formentera*. 1969. Palma, Alfa, 3-5.

S. A. (1906): *Reducción a quintales, libras y onzas de Ibiza, partiendo del quintal de 42 1/2 kilos de uso en el comercio de esta isla*. Palma, Felipe Guasp, 40.

15.3. NUVIANCES I CASAMENTS

BENAVIDES, JOSÉ DE (1932): «Costumbres españolas. Los pintorescos y trágicos amores de los campesinos ibicencos». *Estampa*. Madrid. V, 256 (3-XII-1932).

COLOMAR, MIGUEL ÁNGEL (1930): «Costumbres españolas. Un noviazgo en Ibiza». *Estampa*. Madrid. III, 154. Signat ZEDA.

DEMERSON, JORGE; DEMERSON, PAULA (1993): *Sexo, amor y matrimonio en Ibiza, durante el reinado de Carlos III*. Palma, El Tall del temps, 16. 276.

DEMERSON, PAULA DE (1993): VID. DEMERSON, JORGE; DEMERSON, PAULA (1993).

MARÍ CARDONA, JOAN (1992): «Fugida d'Isabel Ribes "Macià" amb Xico Riera "Beniferri"». Portmany, 1758». *La Veu d'Eivissa i Formentera*. Can Sifre - Ed. Mediterrània. Sant Jordi de Ses Salines. Can Imprès, Eivissa. 4. 8.

— (1992): «Les antigues fugides d'al·lotes». *La Veu d'Eivissa i Formentera*. Can Sifre - Ed. Mediterrània. Sant Jordi de Ses Salines. Can Imprès, Eivissa. 3. 10.

RULLAN, JOSÉ (1882): «La Boda (Costums eivissencs)». *Almanaque Balear*. Palma, 60.

S. A. (1992): «Casar-se a Formentera». *La Veu d'Eivissa i Formentera*. Can Sifre - Ed. Mediterrània. Sant Jordi de Ses Salines. Can Imprès, Eivissa. 5. 20. Extret de la tesi doctoral de Joan Bestard.

TORRENTS CORONA, MAGÍ (1989): «El divorcio ibicenco». *Anuario de Ibiza y Formentera*. VII. Eivissa, Mariano Productions. Imp. Ibosim SA, 93-95.

SANSANO COSTA, LINA (1992): «Reflexions entorn al festeig pagès». *El Pitiús*. 1992. Eivissa, Institut d'Estudis Eivissencs, 56-57.

15.4. LA MORT

FAJARNÉS TUR, ENRIQUE (1894): «Antiguas costumbres ibicencas. Los entierros en el siglo XVII». *BSAL*. Societat Arqueològica Lul·liana. Palma. V, 175. 373-375.

FUSTER, RICARDO (1891): «Cómo se mueren en Ibiza». *Ibiza*. Eivissa. 19-V-1891.

RIERA, JOSEP (1997): «L'ancestral culte als morts roman ben viu entre el poble eivissenc». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any III, 147 (3/9-XI-1997). 32.

15.5. MEDICINA POPULAR

ALUMNES DE LES ESCOLES NACIONALS DE SANT JOSEP DE SA TALAIA (1974): *Remeis pagesos*. Eivissa, Institut d'Estudis Eivissencs, Col·lecció Nit de Sant Joan, n.2, 60. Treball realitzat sota la direcció del seu mestre Pere Planells Marí. N'hi ha una segona edició de 1984, 60 pp.

- CASTELLÓ GUASCH, JOAN (1955): «Medicina popular». *El Pitiüso. Almanaque para Ibiza y Formentera.1955*. Palma, Alfa, 7. Va sense signar.
- (1971): «Medicina y creencias populares». *El Pitiüso. Almanaque para Ibiza y Formentera*. 1971. Palma, Alfa, 23-24. Va sense signar.
- (1972): «Remedios y creencias». *El Pitiüso. Almanaque para Ibiza y Formentera*. 1972. Palma, Alfa, 26. Va sense signar.
- (1974): «Remedios y creencias». *El Pitiüso. Almanaque para Ibiza y Formentera*. 1974. Palma, Alfa, 6. Va sense signar.
- (1976): «Remedios y creencias». *El Pitiüso. Almanaque para Ibiza y Formentera*. 1976. Palma, Alfa, 10-11. Va sense signar.
- CONVALIA, C. (1997): «El secreto curativo de s'estany des Peix». *Diario de biza*. 24-VII-1997. 7.
- FAJARNÉS TUR, ENRIQUE (1900): «Supuesta virtud de las ramas de avellano». *BSAL. Societat Arqueològica Lul·liana*. Palma. VIII, 246. 357.
- GÓMEZ BELLARD, FRANCISCO (1987): «La medicina popular en Ibiza». *Estudis Baleàrics*. Institut d'Estudis Baleàrics. Palma. V, 24. 59-68.
- ROMERO, JOSÉ MIGUEL (1998): «10 plantas por día». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any IV, 170 (13/19-IV-1998). 30. (Fitoteràpia).

15.6. NARRACIONS

- ALBERT RIBAS, JOAN ALBERT (1998): «La vigència de les "rondalles"». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any IV, 175 (18/24-V-1998). 19.
- ALUMNES DEL COL·LEGI DE SANT JOSEP DE SA TALAIA (1982): *Contes de Sant Josep de Sa Talaia*. Eivissa, Institut d'Estudis Eivissencs, Col·lecció Nit de Sant Joan, n. 6, 82. Treball realitzat sota la direcció de Joan Josep Guasch Torres. N'hi ha una segona edició el 1989, 80 pp.
- BONET ROIG, JOSEP; CASTELLÓ GUASCH, JOAN (1974): *Rondaies Eivissenques de quan el Bon Jesús anava pel món*. Palma de Mallorca, Imprenta Alfa, 98.
- BONET ROIG, JOSEP; CASTELLÓ GUASCH, JOAN; PUJADAS TORRES, JOAN (1961): *Rondaies i Contes d'Eivissa*. Palma de Mallorca, Imprenta Alfa, 145.
- BONET ROIG, JOSEP; CASTELLÓ GUASCH, JOAN; SERRA CASTELLÓ, JORDI (1953): *Rondaies Eivissenques*. Palma de Mallorca, Imprenta Suc, 122.
- CARDONA BONET, ANTONI (1998): «Dites i fetes de capellans i monges». *El Pitiü. Almanac per a Eivissa i Formentera*. 1996. Eivissa, Institut d'Estudis Eivissencs, 126-127.
- CASTELLÓ, ARIADNA; CASTELLÓ GUASCH, ANTONI (1993): *Barrugets, fameliars i follet: Rondaies*. Eivissa, Institut d'Estudis Eivissencs, 107.
- CASTELLÓ GUASCH, ANTONI (1993): VID. CASTELLÓ, ARIADNA; CASTELLÓ GUASCH, ANTONI (1993).
- CASTELLÓ GUASCH, JOAN (1950): «Rondaies eivissenques. Es flaons de Mossènyer Pallarés». *El Pitiüso. Almanaque para Ibiza y Formentera.1950*. Palma, Imp. F. Ferrer, 14-15. Va sense signar.
- (1951): «Rondaies eivissenques. Es geperut i ses fades». *El Pitiüso. Almanaque para Ibiza y Formentera.1951*. Palma, Imp. F. Ferrer, 5-7. Va sense signar.
- (1952): «Dits i fetes». *El Pitiüso. Almanaque para Ibiza y Formentera.1952*. Palma, Imp. F. Ferrer, 20. Va sense signar.
- (1952): *Rondaies eivissenques*. Palma, Imp. Suc. de F. Ferrer, 122.
- (1952): «Rondaies eivissenques. Es barruget». *El Pitiüso. Almanaque para Ibiza y Formentera.1952*. Palma, Imp. F. Ferrer, 21-24. Va sense signar.
- (1953): VID. BONET ROIG, JOSEP; CASTELLÓ GUASCH, JOAN; SERRA CASTELLÓ, JORDI (1953).
- (1953): «Dits i fetes». *El Pitiüso. Almanaque para Ibiza y Formentera.1953*. Palma, Imp. F. Ferrer, 5. Va sense signar.
- (1953): «Rondaies eivissenques. S'endevineta». *El Pitiüso. Almanaque para Ibiza y Formentera.1953*. Palma, Imp. F. Ferrer, 23-25. Va sense signar.
- (1954): «Dits i fetes». *El Pitiüso. Almanaque para Ibiza y Formentera.1954*. Palma, Imp. F. Ferrer, 4 i 30. Va sense signar.
- (1954): «Rondaies eivissenques. Sa creu d'En Ribas». *El Pitiüso. Almanaque para Ibiza y Formentera.1954*. Palma, Imp. F. Ferrer, 25-27. Va sense signar.
- (1955): «Dits i fetes». *El Pitiüso. Almanaque para Ibiza y Formentera.1955*. Palma, Alfa, 20. Va sense signar.
- (1955): *Rondaies d'Eivissa*. Palma, Ed. Moll. Col·lecció Les Illes d'Or, n. 64, 119.
- (1955): «Rondaies Eivissenques. Es jai Covetes». *El Pitiüso. Almanaque para Ibiza y Formentera.1955*. Palma, Alfa, 9-12. Va sense signar.

- (1956): «Dits i fets». *El Pitiuso. Almanaque para Ibiza y Formentera. 1956*. Palma, Alfa, 18. Va sense signar.
- (1956): «Rondaies eivissenques. En Joanet i sa Geneta». *El Pitiuso. Almanaque para Ibiza y Formentera. 1956*. Palma, Alfa, 22-24. Va sense signar.
- (1957): «Dits i fets». *El Pitiuso. Almanaque para Ibiza y Formentera. 1957*. Palma, Alfa, 31. Va sense signar.
- (1957): «Rondaies eivissenques. Es talequet de ses dobles de d'or». *El Pitiuso. Almanaque para Ibiza y Formentera. 1957*. Palma, Alfa, 5-8. Va sense signar.
- (1958): «Dits i fets». *El Pitiuso. Almanaque para Ibiza y Formentera. 1958*. Palma, Alfa, 12. Va sense signar.
- (1958): «Rondaies eivissenques. En Pere Bambo». *El Pitiuso. Almanaque para Ibiza y Formentera. 1958*. Palma, Alfa, 21-26. Va sense signar.
- (1959): «Dits i fets». *El Pitiuso. Almanaque para Ibiza y Formentera. 1959*. Palma, Alfa, 6. Va sense signar.
- (1959): «Rondaies eivissenques. Es follet». *El Pitiuso. Almanaque para Ibiza y Formentera. 1959*. Palma, Alfa, 21-25. Va sense signar.
- (1960): «Dits i fets». *El Pitiuso. Almanaque para Ibiza y Formentera. 1960*. Palma, Alfa, 15. Va sense signar.
- (1960): «Rondaies Eivissenques. Es mal trago». *El Pitiuso. Almanaque para Ibiza y Formentera. 1960*. Palma, Alfa, 21-25. Va sense signar.
- (1961): VID. BONET ROIG, JOSEP; CASTELLÓ GUASCH, JOAN; PUJADAS TORRES, JOAN (1961).
- (1961): «Dits i fets». *El Pitiuso. Almanaque para Ibiza y Formentera. 1961*. Palma, Alfa, 4. Va sense signar.
- (1961): «Rondaies eivissenques. Es gegant des Vedrà». *El Pitiuso. Almanaque para Ibiza y Formentera. 1961*. Palma, Alfa, 29-32.
- (1962): «Dits i fets». *El Pitiuso. Almanaque para Ibiza y Formentera. 1962*. Palma, Alfa, 31. Va sense signar.
- (1962): «Rondaies eivissenques. Ses tres germanes». *El Pitiuso. Almanaque para Ibiza y Formentera. 1962*. Palma, Alfa, 21-24. Va sense signar.
- (1963): «Dits i fets». *El Pitiuso. Almanaque para Ibiza y Formentera. 1963*. Palma, Alfa, 20. Va sense signar.
- (1963): «Rondaies eivissenques. Es xorrac». *El Pitiuso. Almanaque para Ibiza y Formentera. 1963*. Palma, Alfa, 9 -11. Va sense signar.
- (1964): «Canciones de la tierra. Jo m'en vaig cap a veuira. Ja m'he cansat». *El Pitiuso. Almanaque para Ibiza y Formentera. 1964*. Palma, Alfa, 6-7; 21-22. Va sense signar.
- (1964): «Dits i fets». *El Pitiuso. Almanaque para Ibiza y Formentera. 1964*. Palma, Alfa, 4. Va sense signar.
- (1964): «Rondaies eivissenques. S'animal de foc». *El Pitiuso. Almanaque para Ibiza y Formentera. 1964*. , Palma, Alfa, 25-29. Va sense signar.
- (1965): «Rondaies eivissenques. Un, dos, tres. ¡"marro" és!» *El Pitiuso. Almanaque para Ibiza y Formentera. 1965*. Palma, Alfa, 21-25. Va sense signar.
- (1965): «Dits i fets». *El Pitiuso. Almanaque para Ibiza y Formentera. 1965*. Palma, Alfa, 10. Va sense signar.
- (1966): «Dits i fets». *El Pitiuso. Almanaque para Ibiza y Formentera. 1966*. Palma, Alfa, Va sense signar.
- (1966): «Rondaies i contes d'Eivissa». *El Pitiuso. Almanaque para Ibiza y Formentera. 1966*. Palma, Alfa, 21-27. Va sense signar.
- (1967): «Dits i fets». *El Pitiuso. Almanaque para Ibiza y Formentera. 1967*. Palma, Alfa, 27. Va sense signar.
- (1968): «Rondaies eivissenques. Sa rateta polideta». *El Pitiuso. Almanaque para Ibiza y Formentera. 1968*. Palma, Alfa, 7- 8. Va sense signar.
- (1968): «De nuestro romancero. Ses dues germanes captives». *El Pitiuso. Almanaque para Ibiza y Formentera. 1968*. Palma, Alfa, 28. Va sense signar.
- (1968): «Dits i fets». *El Pitiuso. Almanaque para Ibiza y Formentera. 1968*. Palma, Alfa, 20. Va sense signar.
- (1969): «Rondaies i contes d'Eivissa. En Joanet i sa geneta». *El Pitiuso. Almanaque para Ibiza y Formentera. 1969*. Palma, Alfa, 9-11. Va sense signar.
- (1970): «Dits i fets». *El Pitiuso. Almanaque para Ibiza y Formentera. 1970*. Palma, Alfa, 21. Va sense signar.
- (1970): «Rondaies d'Eivissa. Es fameliar». *El Pitiuso. Almanaque para Ibiza y Formentera. 1970*. Palma, Alfa, 23-27. Va sense signar.
- (1971): «Dits i fets». *El Pitiuso. Almanaque para Ibiza y Formentera. 1971*. Palma, Alfa, 11. Va sense signar.
- (1971): «Rondaies eivissenques. De quan el Bon Jesús anava pel món: Es dotze apòstols». *El Pitiuso. Almanaque para Ibiza y Formentera. 1971*. Palma, Alfa, 27-28. Va sense signar.
- (1972): «Dits i fets». *El Pitiuso. Almanaque para Ibiza y Formentera. 1972*. Palma, Alfa, Va sense signar.
- (1972): «Rondaies eivissenques. De quan el Bon Jesús anava pel món: Es fibló de s'abeia. En Jordi i Na Rita». *El Pitiuso. Almanaque para Ibiza y Formentera. 1972*. Palma, Alfa, 2-3; 6-8. Va sense signar.
- (1973): «Dits i fets». *El Pitiuso. Almanaque para Ibiza y Formentera. 1973*. Palma, Alfa, 31. Va sense signar.
- (1973): «Rondaies eivissenques. Ses calaveres de C'an Fita». *El Pitiuso. Almanaque para Ibiza y Formentera. 1973*. Palma, Alfa, 24-26. Va sense signar.
- (1974): VID. BONET ROIG, JOSEP; CASTELLÓ GUASCH, JOAN (1974)
- (1974): «Dits i fets». *El Pitiuso. Almanaque para Ibiza y Formentera. 1974*. Palma, Alfa, 27. Va sense signar.

- (1974): «Rondaies de sa Majora. Es patró de xàbega». *El Pitiuso. Almanaque para Ibiza y Formentera. 1974*. Palma, Alfa, 23-25. Va sense signar.
- (1975): «Dits i fets». *El Pitiuso. Almanaque para Ibiza y Formentera. 1975*. Palma, Alfa, 24. Va sense signar.
- (1975): «Rondaies i contes d'Eivissa. Sa de ses mentides». *El Pitiuso. Almanaque para Ibiza y Formentera. 1975*. Palma, Alfa, 5-8. Va sense signar.
- (1976): ««Adagis» ». *El Pitiuso. Almanaque para Ibiza y Formentera. 1976*. Palma, Alfa, 25. Va sense signar.
- (1976): *Rondaies de Formentera*. Palma, Institut d'Estudis Eivissencs, 109.
- (1976): «Rondaies de Formentera. Sa cova de sa Mà Peluda». *El Pitiuso. Almanaque para Ibiza y Formentera. 1976*. Palma, Alfa, 4-6. Va sense signar.
- (1976): «Rondaies Eivissencs i Contes de sa Majora». Palma de Mallorca, Imprenta Alfa, 141. Va sense signar.
- (1977): «Dits i fets». *El Pitiuso. Almanaque para Ibiza y Formentera. 1977*. Palma, Alfa, 12. Va sense signar.
- (1977): «Rondaies d'Eivissa. Es conte de s'ase». *El Pitiuso. Almanaque para Ibiza y Formentera. 1977*. Palma, Alfa, 3-6. Va sense signar.
- (1978): «Dits i fets». *El Pitiuso. Almanaque para Ibiza y Formentera. 1978*. Palma, Alfa, 5. Va sense signar.
- (1978): «Rondaies eivissencs. Es barruget de ca Na Pujola». *El Pitiuso. Almanaque para Ibiza y Formentera. 1978*. Palma, Alfa, 21-22. Va sense signar.
- (1979): «Dits i fets». *El Pitiuso. Almanaque para Ibiza y Formentera. 1979*. Palma, Alfa, 28. Va sense signar.
- (1979): «Rondaia eivissencs. Nit de Tots Sants». *El Pitiuso. Almanaque para Ibiza y Formentera. 1979*. Palma, Alfa, 25-26. Va sense signar.
- (1979): «Rondaies de Formentera. Es jai endiablats». *El Pitiuso. Almanaque para Ibiza y Formentera. 1979*. Palma, Alfa, 5-7.
- (1985): «Nota biogràfica i "Sa Cova de Na Peluda"». *Anuario de Ibiza y Formentera. III*. Eivissa, Mariano Productions. Imp. Ibosim SA, 41-45.
- (1993): *Barrugets, fameliars i follets. Rondaies*. Eivissa, Institut d'Estudis Eivissencs, 108. Pròleg de Felip Cirer Costa.
- (1996): *Rondaies d'Eivissa*. Eivissa, Institut d'Estudis Eivissencs, 125.
- CASTELLÓ GUASCH, JOAN; MARÍ MARÍ, JOSEP; MARÍ RIBAS, ANTONI (1994): *Rondaies de Formentera*. Eivissa, Institut d'Estudis Eivissencs, 93.
- CASTELLÓ GUASCH, JOAN; MARÍ RIBAS, ANTONI; POMAR, ANTONI (1995): *Rondaies Eivissencs*. Eivissa, Institut d'Estudis Eivissencs, 127.
- CASTELLÓ GUASCH, JOAN; SERRA CARDONA, FÈLIX (1976): *Rondaies de Formentera*. Palma de Mallorca, Imprenta Alfa, 106.
- COHEN, DAN (1999): «Dues rondalles noves». *El Pitiús 1999*, Eivissa, Institut d'Estudis Eivissencs, 149-151.
- MARÍ MARÍ, JOSEP (1994): VID. CASTELLÓ GUASCH, JOAN; MARÍ MARÍ, JOSEP; MARÍ RIBAS, ANTONI (1994).
- MARÍ RIBAS, ANTONI (1994): VID. CASTELLÓ GUASCH, JOAN; MARÍ MARÍ, JOSEP; MARÍ RIBAS, ANTONI (1994).
- (1995): VID. CASTELLÓ GUASCH, JOAN; MARÍ RIBAS, ANTONI; POMAR, ANTONI (1995).
- MARÍ TORRES, ANTONI (1998): «Es barruget de Sa Barda de s'Hostal». *El Pitiús. Almanac per a Eivissa i Formentera. 1996*. Eivissa, Institut d'Estudis Eivissencs, 133-138.
- NOEGGERATH, HANS JACOB (1935): «Balearische Volksmärchen aus Ibiza». *Atlantis*. 3. 161-162.
- PLANELLS MOLINA, MARIA NEUS (1998): «Ses coses velles». *El Pitiús. Almanac per a Eivissa i Formentera. 1996*. Eivissa, Institut d'Estudis Eivissencs, 124-125.
- POMAR, ANTONI (1995): VID. CASTELLÓ GUASCH, JOAN; MARÍ RIBAS, ANTONI; POMAR, ANTONI (1995).
- PUJADAS TORRES, JOAN (1961): VID. BONET ROIG, JOSEP; CASTELLÓ GUASCH, JOAN; PUJADAS TORRES, JOAN (1961).
- RIBAS, JOAN ALBERT (1998): «Rondalles eivissencs publicades a Mèxic». *El Pitiús. Almanac per a Eivissa i Formentera. 1996*. Eivissa, Institut d'Estudis Eivissencs, 143-145.
- ROURE TORRENT, JOSEP (1948): *Contes d'Eivissa*. Club del Llibre Català. Mèxic, Talleres Gráficos Editorial Intercontinental, 112. Pròleg de Josep Carner i il·lustracions de Jean Sunyer. Utilitza material recollit per Hans Jacob Noeggerath. N'hi ha una edició facsímil feta a Eivissa per Ed. Mediterrània, 1984, 116 pp.
- (1997): *Contes d'Eivissa*. Eivissa, Ed. Mediterrània, 116. És una edició facsímil de la de 1948.
- SERRA CARDONA, FÈLIX (1976): VID. CASTELLÓ GUASCH, JOAN; SERRA CARDONA, FÈLIX (1976).
- SERRA CASTELLÓ, JORDI (1953): VID. BONET ROIG, JOSEP; CASTELLÓ GUASCH, JOAN; SERRA CASTELLÓ, JORDI (1953).
- TORRES TORRES, MARIÀ (1999): «Notes a la rondallística de Joan Castelló Guasch». *El Pitiús 1999*, Eivissa, Institut d'Estudis Eivissencs, 18-22.

TUR GUASCH, VICENT (FORNÀS) (1991): *Anècdotes i acudits*. Eivissa, Ed. Mediterrània, 128.

XACOTERS DE BALÀFIA (1991): *Anècdotes i acudits*. Eivissa, Ed. Mediterrània. Col·lecció Balafi, n.1, 128.

— (1998): «Un parell des Xacoters de Balàfia». *El Pitiús. Almanac per a Eivissa i Formentera. 1996*. Eivissa, Institut d'Estudis Eivissencs, 146-147.

15.7. «ADAGIS» I REFRANYS

ALUMNES DEL COL·LEGI DE LA CONSOLACIÓ (1986): *El nostre refranyer*. Eivissa, Institut d'Estudis Eivissencs, Col·lecció Nit de Sant Joan, n. 9, 72. Treball realitzat sota la direcció de Maria Costa Serra. N'hi ha una segona edició de 1997, 72 pp.

CASTELLÓ GUASCH, JOAN (1951): ««Adagis» ». *El Pitiuso. Almanaque para Ibiza y Formentera. 1951*. Palma, Imp. F. Ferrer, 15. Va sense signar.

— (1952): «Adagis». *El Pitiuso. Almanaque para Ibiza y Formentera. 1952*. Palma, Imp. F. Ferrer, 29. Va sense signar.

— (1953): «Adagis». *El Pitiuso. Almanaque para Ibiza y Formentera. 1953*. Palma, Imp. F. Ferrer, 8. Va sense signar.

— (1954): «Adagis». *El Pitiuso. Almanaque para Ibiza y Formentera. 1954*. Palma, Imp. F. Ferrer, 15. Va sense signar.

— (1956): «Adagis». *El Pitiuso. Almanaque para Ibiza y Formentera. 1956*. Palma, Alfa, 32. Va sense signar.

— (1957): «Adagis». *El Pitiuso. Almanaque para Ibiza y Formentera. 1957*. Palma, Alfa, 3. Va sense signar.

— (1958): «Adagis». *El Pitiuso. Almanaque para Ibiza y Formentera. 1958*. Palma, Alfa, 15. Va sense signar.

— (1959): «Adagis». *El Pitiuso. Almanaque para Ibiza y Formentera. 1959*. Palma, Alfa, 29. Va sense signar.

— (1960): «Adagis». *El Pitiuso. Almanaque para Ibiza y Formentera. 1960*. Palma, Alfa, 10.

— (1962): «Adagis». *El Pitiuso. Almanaque para Ibiza y Formentera. 1962*. Palma, Alfa, 4. Pitiuses Eivissa.

— (1963): «Adagis». *El Pitiuso. Almanaque para Ibiza y Formentera. 1963*. Palma, Alfa, 30.

— (1963): «Capítulos de nuestra historia». *El Pitiuso. Almanaque para Ibiza y Formentera. 1963*. Palma, Alfa, 25-26.

— (1964): «Adagis». *El Pitiuso. Almanaque para Ibiza y Formentera. 1964*. Palma, Alfa, 9. Va sense signar.

— (1965): «Adagis». *El Pitiuso. Almanaque para Ibiza y Formentera. 1965*. Palma, Alfa, 8. Va sense signar.

— (1966): «Adagis». *El Pitiuso. Almanaque para Ibiza y Formentera. 1966*. Palma, Alfa, 12. Va sense signar.

— (1967): «Adagis». *El Pitiuso. Almanaque para Ibiza y Formentera. 1967*. Palma, Alfa, 9. Va sense signar.

— (1968): «Adagis». *El Pitiuso. Almanaque para Ibiza y Formentera. 1968*. Palma, Alfa, 14-15. Va sense signar.

— (1969): «Adagis». *El Pitiuso. Almanaque para Ibiza y Formentera. 1969*. Palma, Alfa, 32. Va sense signar.

— (1970): «Adagis». *El Pitiuso. Almanaque para Ibiza y Formentera. 1970*. Palma, Alfa, 6. Va sense signar.

— (1971): «Adagis». *El Pitiuso. Almanaque para Ibiza y Formentera. 1971*. Palma, Alfa, 32. Va sense signar.

— (1972): «Adagis». *El Pitiuso. Almanaque para Ibiza y Formentera. 1972*. Palma, Alfa, 15. Va sense signar.

— (1973): «Adagis». *El Pitiuso. Almanaque para Ibiza y Formentera. 1973*. Palma, Alfa, 4. Va sense signar.

— (1974): «Adagis». *El Pitiuso. Almanaque para Ibiza y Formentera. 1974*. Palma, Alfa, 6. Va sense signar.

— (1975): «Adagis». *El Pitiuso. Almanaque para Ibiza y Formentera. 1975*. Palma, Alfa, 4. Va sense signar.

— (1977): «Adagis». *El Pitiuso. Almanaque para Ibiza y Formentera. 1977*. Palma, Alfa, 11. Va sense signar.

— (1978): «Adagis». *El Pitiuso. Almanaque para Ibiza y Formentera. 1978*. Palma, Alfa, 27. Va sense signar.

— (1979): «Adagis». *El Pitiuso. Almanaque para Ibiza y Formentera. 1979*. Palma, Alfa, 8. Va sense signar.

JAUMET DE CAN RAFEL DE S'ESGLÉSIA (1997): «Unes quantes dites formentereres». *El Pitiús. 1997*. Eivissa, Institut d'Estudis Eivissencs, 123-124. Va sense signar.

MAYANS MARÍ, MARIÀ; ROIG-FRANCOLÍ BONET, VICENT; TUR GUASCH, VICENT (1992): *Arrels de refranys i dites*. Eivissa, Mediterrània, 64.

PLANELLS, CARME (1995): «Qui canta a sa taula i an es llit no té es seny complit». *Quaderns del T.E.H.P.* Sant Josep de Sa Talaia. Imp. Ibosim. Eivissa. VII, 99-102.

PLANELLS MARÍ, PERE (1987): «Dites, fets i succeïts». *Quaderns del T.E.H.P.* Sant Josep de Sa Talaia. Imp. Ibosim SA Eivissa. I, 41-43.

ROIG-FRANCOLÍ BONET, VICENT (1992); VID. MAYANS MARÍ, MARIÀ; ROIG-FRANCOLÍ BONET, VICENT; TUR GUASCH, VICENT (1992).

S. A. (1944 - 1945 - 1947 - 1948): «Refranero ibicenco». *Ibiza*. Sociedad Cultural y Artística Ebusus. Eivissa. Any I-II-IV-V, 1944; 2, 4 al 9; 1945: 10 i 11; 1947: 24; 1948: 26 i 27. 2: 9; 4: 62; 5: 77; 6: 97; 7:114; 8:130; 9:146; 10:162; 11:178; 24: 415; 26: 448; 27: 463.

— (1947): «Refraneros marineros» (d'Eivissa). *Ibiza*. Sociedad Cultural y Artística Ebusus. Eivissa. Any IV, 23. 399.

— (1953 i 1955 a 1957): «Refranero ibicenco». *Ibiza*. Instituto de Estudios Ibicencos. Eivissa. II època, Any I-IV 1-2-3-4. 1: 37-38; 2: 29-33; 4: 21-23; 4: 39-42.

— (1992): *Arrels de refranys i dites*. Eivissa, Ed. Mediterrània, 64.

TUR GUASCH, VICENT (1992): VID. MAYANS MARÍ, MARIÀ; ROIG-FRANCOLÍ BONET, VICENT; TUR GUASCH, VICENT (1992).

VILAS GIL, PERE (1991): «Refrany's mariners». *El Pitiús*. 1991. Eivissa, Institut d'Estudis Eivissencs, 20-22.

XACOTERS DE BALAFI (1992): *Arrels de refranys i dites*. Eivissa, Ed. Mediterrània. Col·lecció Balafi, n.2, 64.

15.8. GLOSES

ALUMNES DEL COL·LEGI DE CAN BONET (SANT ANTONI DE PORTMANY) (1976): *Gloses i estribots*. Eivissa, Institut d'Estudis Eivissencs, Col·lecció Nit de Sant Joan, n.4, 92. Treball realitzat sota la direcció de Jaume Verdera Verdera. N'hi ha una segona edició de 1989, 90 pp.

CARDONA BONET, ANTONI (1990): *Romanços per a després d'una vidassa*. Sant Jordi de Ses Salines, Can Sifre, 107.

CASTELLÓ GUASCH, JOAN (1946): «Sa Ruca de sa Yaya (Glosa)». *El Pitiús. Almanaque para Ibiza y Formentera*. 1946. Palma, Imp. F. Ferrer, 28. Va sense signar.

— (1950): «Romanços. Romanço de n'Eularieta. Romanço des molí des Puig des Molins». *El Pitiús. Almanaque para Ibiza y Formentera*. 1950. Palma, Imp. F. Ferrer, 21-22. Va sense signar.

— (1955): «Nuestras "gloses"». *El Pitiús. Almanaque para Ibiza y Formentera*. 1955. Palma, Alfa, 5. Va sense signar.

— (1955): «Romances de la tierra». *El Pitiús. Almanaque para Ibiza y Formentera*. 1955. Palma, Alfa, 28. Va sense signar.

— (1956): «Nuestras "gloses"». *El Pitiús. Almanaque para Ibiza y Formentera*. 1956. Palma, Alfa, 2. Va sense signar.

— (1961): «Gloses». *El Pitiús. Almanaque para Ibiza y Formentera*. 1961. Palma, Alfa, 9-10.

— (1966): «Gloses». *El Pitiús. Almanaque para Ibiza y Formentera*. 1966. Palma, Alfa, 10. Va sense signar.

— (1966): «A la Mare de Déu del Roser (Pregària per demanar aigua)». *El Pitiús. Almanaque para Ibiza y Formentera*. 1966. Palma, Alfa, 13. Va sense signar.

— (1967): «Gloses». *El Pitiús. Almanaque para Ibiza y Formentera*. 1967. Palma, Alfa, 20. Va sense signar.

— (1969): «Gloses». *El Pitiús. Almanaque para Ibiza y Formentera*. 1969. Palma, Alfa, 27. Va sense signar.

— (1971): «Gloses». *El Pitiús. Almanaque para Ibiza y Formentera*. 1971. Palma, Alfa, 9. Va sense signar.

— (1972): Des romancer de la terra. Es manaments de la bona pastora. *El Pitiús. Almanaque para Ibiza y Formentera*. 1972. Palma, Alfa, 23. Va sense signar.

— (1972): «Gloses». *El Pitiús. Almanaque para Ibiza y Formentera*. 1972. Palma, Alfa, 27. Va sense signar.

— (1973): «Estribots (Cançonets populars)». *El Pitiús. Almanaque para Ibiza y Formentera*. 1973. Palma, Alfa, 23. Va sense signar.

— (1974): «Estribots». *El Pitiús. Almanaque para Ibiza y Formentera*. 1974. Palma, Alfa, 10. Va sense signar.

— (1975): «Estribots». *El Pitiús. Almanaque para Ibiza y Formentera*. 1975. Palma, Alfa, 22. Va sense signar.

— (1976): «Estribots». *El Pitiús. Almanaque para Ibiza y Formentera*. 1976. Palma, Alfa, 29. Va sense signar.

— (1977): «Estribots». *El Pitiús. Almanaque para Ibiza y Formentera*. 1977. Palma, Alfa, 21. Va sense signar.

ESCANDELL CASTELLÓ, FRANCESC (1994): «Gloses eròtiques i amoroses de Formentera». Eivissa, Ed. Mediterrània. Col·lecció Balafi, n. 4, 64.

ESCANDELL ROIG, JOAN (1967): «Sermó de ses matances». *El Pitiús. Almanaque para Ibiza y Formentera*. 1967. Palma, Alfa, 12. Va sense signar.

MACABICH LLOBET, ISIDORO (1944): «Un nuevo romance del Cid: "En Rodriguet"». *Ibiza*. Sociedad Cultural y Artística Ebusus. Eivissa. I, 6. 82-84.

— (1954): *Romancer tradicional eivissenc*. Palma, Moll, Biblioteca Les Illes d'Or, n. 62, 156.

MARÍ TORRES, ANTONI (1999): «Es pagès ja està avorrit». *El Pitiús* 1999, Eivissa, Institut d'Estudis Eivissencs, 136-138.

MAYANS MARÍ, MARIÀ; ROIG-FRANCOLÍ BONET, VICENT; TUR GUASCH, VICENT (1991): *Anècdotes i acudits*. Eivissa, Mediterrània, 126.

PETIT, TONI (1999): «Mitja dotzena d'En Toni Petit». *El Pitiús* 1999, Eivissa, Institut d'Estudis Eivissencs, 29-30.

ROIG-FRANCOLÍ BONET, VICENT (1991): VID. MAYANS MARÍ, MARIÀ; ROIG-FRANCOLÍ BONET, VICENT; TUR GUASCH, VICENT (1991).

TORRES COSTA, JOAN (1998): «A sa meua majora véia de Can Jordi». *El Pitiús. Almanac per a Eivissa i Formentera*. 1996. Eivissa, Institut d'Estudis Eivissencs, 120-123.

TORRES PLANELLS, MARGALIDA (1999): «Qui canta, els mals espanta». *El Pitiús* 1999, Eivissa, Institut d'Estudis Eivissencs, 122-124.

TORRES TORRES, MARIÀ (1993): *Cançons verdes i estribots bruts*. Eivissa, Mediterrània, 75.

— (1994): *Cançons verdes i estribots bruts*. Eivissa, Mediterrània, 75. És una segona edició que duu les paraules de la presentació de la primera. Pitiüses.

- TUR GUASCH, VICENT (1991): vid MAYANS MARÍ, MARIÀ; ROIG-FRANCOLÍ BONET, VICENT; TUR GUASCH, VICENT (1991).
- TUR, JOAN M. (1998): «Mestres de pagès». *El Pitiús. Almanac per a Eivissa i Formentera. 1996*. Eivissa, Institut d'Estudis Eivissencs, 139.
- VERDERA VERDERA, JAUME (1976): VID. ROIG-FRANCOLÍ BONET, VICENT; VERDERA VERDERA, JAUME (1976).
- XACOTERS DE BALÀFIA (1978): «Gloses noves i véies. Balàfia. Pobre, fii de pobre». *El Pitiús. Almanaque para Ibiza y Formentera. 1978*. Palma, Alfa.
- (1994): «Sa llegendra negra de s'uc». *El Pitiús. 1994*. Eivissa, Institut d'Estudis Eivissencs, 99-104.

15.9. ENDEVINETES

- ALUMNES DE LES ESCOLES NACIONALS DE SANT JOSEP DE SA TALAIA (1972): *Endevinetes*. Eivissa, Institut d'Estudis Eivissencs, Col·lecció Nit de Sant Joan, n.1, 46. Treball realitzat sota la direcció de Pere Planells Marí. N'hi ha una segona edició augmentada feta el 1976, 56 pp, i una tercera el 1985, 56 pp.
- CASTELLÓ GUASCH, JOAN (1979): «Endevinetes». *El Pitiús. Almanaque para Ibiza y Formentera. 1979*. Palma, Alfa, 32. Va sense signar.
- ESCANDELL JOAN, VICTÒRIA (1990): *Mis primeras adivinanzas*. Eivissa, Ibossim, 40.
- (1992): *Endevinetes*. Eivissa, Ed. Mediterrània. Col·lecció Estel, n. 1, 50.
- PLANELLS MARÍ, PERE (1972): *Endevinetes*. Eivissa, Institut d'Estudis Eivissencs, 45.
- (1976): *Endevinetes*. Eivissa, Institut d'Estudis Eivissencs, 53.
- (1985): *Endevinetes*. Eivissa, Institut d'Estudis Eivissencs, 55.

15.10. CANÇONS

- ALUMNES DEL COL·LEGI PUBLIC SA BLANCA DONA (1991): *Cançonies. Cançons infantils i de festa*. Eivissa, Institut d'Estudis Eivissencs, Col·lecció Nit de Sant Joan, n. 14, 188. Treball realitzat sota la direcció de Iolanda Bonet Marí i Jaume Manuel Bibas. N'hhi ha una segona edició de 1992, 88 pp.
- CARDONA RIBAS, MARIA (1997): «Cançons eivissenques». *El Pitiús. 1997*. Eivissa, Institut d'Estudis Eivissencs, 127-129.
- CASTELLÓ GUASCH, JOAN (1945): «Canciones de la tierra. Com voleu, germans, que canti. Aquest temps que hem conversat». *El Pitiús. Almanaque para Ibiza y Formentera. 1945*. Palma, Imp. F. Ferrer, 4-6; 23-24. Va sense signar.
- (1946): «Canciones de la tierra. Festetjant. Es que es nat en dolent signe. De bromes». *El Pitiús. Almanaque para Ibiza y Formentera. 1946*. Palma, Imp. F. Ferrer, 4-5; 23-24. Va sense signar.
- (1946): «Caramelles. Gotxos de Nadal». *El Pitiús. Almanaque para Ibiza y Formentera. 1946*. Palma, Imp. F. Ferrer, 30. Va sense signar.
- (1947): «Canciones de la tierra. Un UC. Altra vegada. Tamboretjant. Caramelles. De revel·la». *El Pitiús. Almanaque para Ibiza y Formentera. 1947*. Palma, Imp. F. Ferrer, 8; 11; 22-23; 29; 31-32. Va sense signar.
- (1948): «Canciones de la tierra. Nadalenca. En mitg des porxo. Vaig trist». *El Pitiús. Almanaque para Ibiza y Formentera. 1948*. Palma, Imp. F. Ferrer, 7; 22-23; 29-30. Va sense signar.
- (1949): «Cançons de la terra. Gotxos». *El Pitiús. Almanaque para Ibiza y Formentera. 1949*. Palma, Imp. F. Ferrer, 6-7. Va sense signar.
- (1950): «Canciones de la tierra. Porfediant. N'estic ben aconhortat». *El Pitiús. Almanaque para Ibiza y Formentera. 1950*. Palma, Imp. F. Ferrer, 5; 30-31. Va sense signar.
- (1951): «Cançons de la terra». *El Pitiús. Almanaque para Ibiza y Formentera. 1951*. Palma, Imp. F. Ferrer, 15. Va sense signar.
- (1952): «Canciones de la Tierra. Desbarats. Castanyolades». *El Pitiús. Almanaque para Ibiza y Formentera. 1952*. Palma, Alfa, 12. Va sense signar.
- (1953): «Canciones de la tierra. Micalera». *El Pitiús. Almanaque para Ibiza y Formentera. 1953*. Palma, Imp. F. Ferrer, 6-7. Va sense signar.
- (1954): «Canciones de la tierra. Festejant». *El Pitiús. Almanaque para Ibiza y Formentera. 1954*. Palma, Imp. F. Ferrer, 5. Va sense signar.
- (1955): «Canciones de la tierra. Sense tambor. *El Pitiús. Almanaque para Ibiza y Formentera. 1955*. Palma, Alfa, 24; 28. Va sense signar.
- (1956): «Canciones de la tierra. ¿Hi ha gumbol?». *El Pitiús. Almanaque para Ibiza y Formentera. 1956*. Palma, Alfa, 9-11. Va sense signar.
- (1957): «Canciones de la tierra. Glosat d'En Micalf. Una de tres». *El Pitiús. Almanaque para Ibiza y Formentera. 1957*. Palma, Alfa, 13; 21-22. Va sense signar.

- (1958): «Canciones de la tierra. Una de curta. S' enamorat». *El Pitiuso. Almanaque para Ibiza y Formentera. 1958.* Palma, Alfa, 4; 9. Va sense signar.
- (1959): «Canciones de la tierra. Vaig i venc». *El Pitiuso. Almanaque para Ibiza y Formentera. 1959.* Palma, Alfa, 9-10. Va sense signar.
- (1959): «Gotxos al gloriós Sant Joan Bautista». *El Pitiuso. Almanaque para Ibiza y Formentera. 1959.* Palma, Alfa, 28. Va sense signar.
- (1960): «Canciones de la tierra. De bromes. Sa darrera. Sa vida de s'home». *El Pitiuso. Almanaque para Ibiza y Formentera. 1960.* Palma, Alfa, 5; 8;11; 27.
- (1960): «Goix al gloriós Sant Vicent». *El Pitiuso. Almanaque para Ibiza y Formentera. 1960.* Palma, Alfa, 15.
- (1961): «Canciones de la tierra. Vaig i venc (I)». *El Pitiuso. Almanaque para Ibiza y Formentera. 1961.* Palma, Alfa, 21-22.
- (1961): «Gotxos al Santísim Sacrament». *El Pitiuso. Almanaque para Ibiza y Formentera. 1961.* Palma, Alfa, 12.
- (1961): «¿Qué se hizo del Grupo Folklórico de Ibiza?». *El Pitiuso. Almanaque para Ibiza y Formentera. 1961.* Palma, Alfa, 24.
- (1962): «Canciones de la tierra. Cara alegre. Vaig i venc (II)». *El Pitiuso. Almanaque para Ibiza y Formentera. 1962.* Palma, Alfa, 2; 11-12; 26.
- (1962): «Del cancionero balear. Si tu me vens darrera». *El Pitiuso. Almanaque para Ibiza y Formentera. 1962.* Palma, Alfa, 5-6.
- (1962): «Gotxos al gloriós Sant Antoni Abat». *El Pitiuso. Almanaque para Ibiza y Formentera. 1962.* Palma, Alfa, 26.
- (1963): «Canciones de la tierra. El món redola. Amorosa». *El Pitiuso. Almanaque para Ibiza y Formentera. 1963.* Palma, Alfa, 5-6; 28.
- (1964): «Instrumentos musicales ibicencos». *BCOCINP.* Palma. LXVI, 644-645. 204-210.
- (1965): «Canciones de la tierra: Anit he tornat, encara». *El Pitiuso. Almanaque para Ibiza y Formentera. 1965.* Palma, Alfa, 9. Va sense signar.
- (1965): «Del cancionero balear». *El Pitiuso. Almanaque para Ibiza y Formentera. 1965.* Palma, Alfa, 11. Va sense signar.
- (1966): «Canciones de la tierra: Sa vida de s'home. Sa serena cau menuda». *El Pitiuso. Almanaque para Ibiza y Formentera. 1966.* Palma, Alfa, 31. Va sense signar.
- (1967): «Canciones de la tierra. Baix des porxo». *El Pitiuso. Almanaque para Ibiza y Formentera. 1967.* Palma, Alfa, 3- 4; 20; 26. Va sense signar.
- (1967): «Cançons de ca nostra. Espurnes d'una fadrina». *El Pitiuso. Almanaque para Ibiza y Formentera. 1967.* Palma, Alfa, 26. Va sense signar.
- (1968): «Canciones de la tierra. Del món ningu ha prèns sa mida». *El Pitiuso. Almanaque para Ibiza y Formentera. 1968.* Palma, Alfa, 27-28. Va sense signar.
- (1969): «Canciones de la tierra. A sa meua enamorada. Una de dos. ¿Em dius que sí o que no?». *El Pitiuso. Almanaque para Ibiza y Formentera. 1969.* Palma, Alfa, 2-7; 25-26. Va sense signar.
- (1970): «Canciones de la tierra: Gotxos de Sant Josep». *El Pitiuso. Almanaque para Ibiza y Formentera. 1970.* Palma, Alfa, 28. Va sense signar.
- (1971): «Canciones de la tierra: Sa d'un saliner». *El Pitiuso. Almanaque para Ibiza y Formentera. 1971.* Palma, Alfa, 21. Va sense signar.
- (1972): «Cançons de la terra: Jo venc per enamorar-te». *El Pitiuso. Almanaque para Ibiza y Formentera. 1972.* Palma, Alfa, 10. Va sense signar.
- (1974): «Cançons de la terra. Una de micalera». *El Pitiuso. Almanaque para Ibiza y Formentera. 1974.* Palma, Alfa, 9. Va sense signar.
- (1974): «Del cançoner de la terra». *El Pitiuso. Almanaque para Ibiza y Formentera. 1974.* Palma, Alfa, 5. Va sense signar.
- (1976): «Cançons de la terra: Enamorada». *El Pitiuso. Almanaque para Ibiza y Formentera. 1976.* Palma, Alfa, 7. Va sense signar.
- (1977): «Cançons de la terra: En tendré sentiment». *El Pitiuso. Almanaque para Ibiza y Formentera. 1977.* Palma, Alfa, 27-28. Va sense signar.
- (1977): «Cançons de la terra: Mares i fies». *El Pitiuso. Almanaque para Ibiza y Formentera. 1977.* Palma, Alfa, 11. Va sense signar.
- (1978): «Cançó curta». *El Pitiuso. Almanaque para Ibiza y Formentera. 1978.* Palma, Alfa, 24. Va sense signar.
- (1978): «D'es nostro cançoner». *El Pitiuso. Almanaque para Ibiza y Formentera. 1978.* Palma, Alfa, 4. Va sense signar.
- (1979): «Cançons de la terra. De vetla». *El Pitiuso. Almanaque para Ibiza y Formentera. 1979.* Palma, Alfa, 7-8. Va sense signar.

- (1979): «D'es nostro cançoner. Marinera». *El Pitiuso. Almanaque para Ibiza y Formentera. 1979*. Palma, Alfa, 4-8. Va sense signar.
- (1979): «Sa capelleta». *El Pitiuso. Almanaque para Ibiza y Formentera. 1979*. Palma, Alfa, 28. Va sense signar.
- ESCANDELL ROIG, JOAN (1975): «Del cançoner de la terra. En motiu d'unes casances». *El Pitiuso. Almanaque para Ibiza y Formentera. 1975*. Palma, Alfa, 18-19.
- FERRER, ANTONI; MARÍ, ANTONI; RIBES, JAUME MANUEL (1994): «Els passos». *El Pitiús. 1994*. Eivissa, Institut d'Estudis Eivissencs, 83-87.
- FERRER, ANTONI; RIBAS, JAUME MANUEL (1996): «Els passos de setmana santa a Sant Miquel». *El Pitiús. 1996*. Eivissa, Institut d'Estudis Eivissencs, 43-51.
- LLUY, XICO (1996): «Havaneres de Formentera». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any II, 78 (8/14-VII-1996). 17.
- MACABICH LLOBET, ISIDORO (1944): «Caramelles». *Ibiza*. Sociedad Cultural y Artística Ebusus. Eivissa. Any I, 9. 134-135.
- (1944): «Del cancionero ibicenco. Notas folklóricas». *Ibiza*. Sociedad Cultural y Artística Ebusus. Eivissa. Any I, 3, 4 i 7. 3: 34-37; 4: 64; 7: 101-103.
- MARÍ, ANTONI (1994): VID. FERRER, ANTONI; MARÍ, ANTONI; RIBES, JAUME MANUEL (1994).
- MIR, ANTONI (1999): «Sa Garrapinyada». *Eivissa*. Institut d'Estudis Eivissencs. Vila d'Eivissa. III època, 33-34. 36 (409) - 38 (410).
- MONTSALVATGE, J. (1951): «Cantos y danzas de la isla de Ibiza». *La Vanguardia*. Barcelona. 26-IV-1951.
- PALERM COSTA, FRANCESC; RIBAS TUR, JOAN; TUR TORRES, VICENT (1983): «Cançons infantils i de jocs». *Eivissa*. Institut d'Estudis Eivissencs. Vila d'Eivissa. III època, 14. 13 (57).14 (58).
- PLANELLS BALANZAT, FANY (1996): «Folk, folklore: Música!» *Eivissa*. Institut d'Estudis Eivissencs. Vila d'Eivissa. III època, 29-30. 35 (231).
- PLANELLS BONET, JOSEP (1995): «Música folklòrica». *El Pitiús. 1995*. Eivissa, Institut d'Estudis Eivissencs, 49.
- PLANELLS MUNTANER, CARMÉ (1987): «Estríbots i cançons. Una altra manera d'ensenyar el món». *Quaderns del T.E.H.P.* Sant Josep de Sa Talaia. Imp. Ibosim SA. Eivissa. I, 20-21.
- RIBAS, JAUME MANUEL (1994): VID. FERRER, ANTONI; MARÍ, ANTONI; RIBES, JAUME MANUEL (1994).
- (1996): VID. FERRER, ANTONI; RIBES, JAUME MANUEL (1996).
- RIBAS TUR, JOAN (1983): VID. PALERM COSTA, FRANCESC; RIBAS TUR, JOAN; TUR TORRES, VICENT (1983).
- S. A (1947): «Del cancionero ibicenco». 415. Sociedad Cultural y Artística Ebusus. Eivissa. 24.
- (1847): «Del cancionero ibicenco». *Ibiza*. Eivissa. 415.
- (1946): «Folklore. Cobles populars» (Eivissa). *Ibiza*. Sociedad Cultural y Artística Ebusus. Eivissa. 19. 310.
- (1953): «Cançons de la pagesia eivissenca». *Cultura y Folklore*. Barcelona. I, 19.
- SIMON, PEP (1993): *Cantada pagesa*. Eivissa, Ed. Can Sifre, 144.
- TORRES CARDONA, ISIDOR (1993): *Cantada pagesa (per Pep Simon)*. Sant Jordi de ses Salines, Can Sifre, 142.
- TORRES CARDONA, PEP (1993): «Cantada pagesa». *Quaderns de cultura popular*. Eivissa. 1.
- TORRES ROIG, ANTONIA (1997): «Cançó pagesa». *El Pitiús. 1997*. Eivissa, Institut d'Estudis Eivissencs, 135-136.
- TUR TORRES, VICENT (1983): VID. PALERM COSTA, FRANCESC; RIBAS TUR, JOAN; TUR TORRES, VICENT (1983).
- XUMEU DES CAFÈ (1976): «Cançons de la terra: Història d'En Coua». *El Pitiuso. Almanaque para Ibiza y Formentera. 1976*. Palma, Alfa, 19. Recollida per Vicent Escandell Enseñat.

15.11. MÚSICA

- CASTELLÓ GUASCH, JOAN (1973): «La Rondalla “La Afición”». *El Pitiuso. Almanaque para Ibiza y Formentera. 1973*. Palma, Alfa, 27-29. Va sense signar.
- LLAUGER ROSSELLÓ, M. A.; VIDAL REYNÉS, J. (1997): «Un rei carnesí a Formentera». *Eivissa*. 31. 26, 27. Sobre l'LP Islands creat en 1971, pel grup britànic King Crimson.
- MARÍ GUSTINET, BARTOMEU (1987): «Música». *Quaderns del T.E.H.P.* Sant Josep de Sa Talaia. Imp. Ibosim SA (Eivissa). I, 18-19.
- MARÍ MAYANS, ISIDOR (1973): «Els remots orígens d'una cançó». *Eivissa*. Institut d'Estudis Eivissencs. Vila d'Eivissa. III època, 2. 4 (44) - 5 (45).
- PLANELLS, ENRIC (1989): «Més música pagesa i manco “baleric beat”, mussol». *Quadern del T.E.H.P.* Sant Josep de Sa Talaia. Imp. Ibosim. (Eivissa). II, 40.
- PRATS BONET, JOAN (1994): «Ens hi enremolinam?» (Sobre música). *El Pitiús. 1994*. Eivissa, Institut d'Estudis Eivissencs, 36-44.

- RONDALLA LA AFICON (1998): Himne a Eivissa (1915). In *El Pitiús. Almanac per a Eivissa i Formentera*. 1996. Eivissa, Institut d'Estudis Eivissencs, 140-141.
- VIDAL REYNÉS, J. (1997): VID. LLAUGER ROSSELLÓ, M. A.; VIDAL REYNÉS, J. (1997).

15.12. BALLS

- BENAVIDES, JOSÉ DE (1932): «Costumbres españolas. El baile y los cantos de la Isla de Ibiza». *Estampa*. Madrid. V, 249 (18-X-1932).
- CATALÀ ROCA, PEDRO (1952): «Folklore español: Ibiza». In *Folklore*. Tip. R. Pironti e Figli. Nàpols. VII, 1-2. 10 pp. És una conferència.
- FERRER, GUILLEM; MARÍ TUR, JOAN; MASCARÓ PASARIUS, J. (1987): *Tardes de ballades apous i fonts*. Eivissa, Imprenta Ibosim, 121.
- GALMÉS RIERA, A. (1950): *Mallorca. Menorca. Ibiza. Folklore*. Inca, Gráficas Durán, 171. VID. «Los bailes de Ibiza», pàg. 137-145.
- GRUP FOLKLÒRIC DES CUBELLS (1994): «Els balls eivissencs del Grup Folklòric des Cubells». *El Pitiús*. 1994. Eivissa, Institut d'Estudis Eivissencs, 117-119.
- GRUP FOLKLÒRIC SANT JOSEP DE SA TALAIA (1996): *Ball pagès*. Sant Josep de sa Talaia, 70.
- LLUY, XICO (1995): «La passió pel ball pagès captiva tothom». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any I, 5 (20/26-II-1995). 18-19.
- MANONELLES, ANTONI; PLANELLS, ENRIC; TALAIA. GRUP FOLKLÒRIC DE SANT JOSEP DE SA TALAIA (1996): «Consideracions sobre la recent evolució dels balls populars a les Pitiüses». *Quaderns del T.E.H.P.* Sant Josep de Sa Talaia. Imp. Ibosim. Eivissa. VIII, 105-116.
- MARÍ GUSTINET, BARTOMEU (1987): «Balls». *Quaderns del T.E.H.P.* Sant Josep de Sa Talaia. Imp. Ibosim SA Eivissa. I, 17.
- MARÍ TUR, JOAN (1987): VID. FERRER, GUILLEM; MARÍ TUR, JOAN; MASCARÓ PASARIUS, J. (1987).
- (1993): «Danses i balls populars a Eivissa i Formentera». *La Veu d'Eivissa i Formentera*. Can Sifre - Ed. Mediterrània. Sant Jordi de Ses Salines. Can Imprès, Eivissa. 10. 7. Discurs fet a les Jornades de Cultura Popular a les Balears. Muro, 9-X-1993.
- (director) (1978): *Calendari de balls a pous i fonts d'Eivissa i Formentera*. Eivissa, Congrés de Cultura Pitiüsa. Delegació Insular d'Eivissa i Formentera, 86. Edició feta per "la Caixa" amb motiu del seu 50è aniversari a Eivissa i com a col·laboració al Congrés de Cultura Pitiüsa.
- MASCARÓ PASARIUS, JOSÉ (1987): VID. FERRER, GUILLEM; MARÍ TUR, JOAN; MASCARÓ PASARIUS, J. (1987).
- MATEU PRATS, MARIA LENA (1987): «Interpretació simbòlica de las danzas ibicencas». *Estudis Baleàrics*. Institut d'Estudis Baleàrics. Palma. V, 27. 81-90.
- PLANELLS, ENRIC (1996): VID. MANONELLES, ANTONI; PLANELLS, ENRIC; TALAIA. GRUP FOLKLÒRIC DE SANT JOSEP DE SA TALAIA (1996).
- RIERA, JOSEP (1995): «"Kantas Niskas..."» *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any I, 9 (20/26-III-1995). 30.
- (1995): «La danza de la luna». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any I, 8 (13/19-III-1995). 30.
- (1995): «Una tradición en peligro» (Pous d'Eivissa). *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any I, 29 (31-VII/6-VIII-1995). 30.
- (1998): «Antoni Manonelles: Si volem mantenir-lo viu, el ball pagès s'ha de poder ballar en vaquers i samarreta». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any IV, 179 (15/21-VI-1998). 14-15.
- S. A. (1948): «Nuestros trajes y danzas». *Ibiza*. Sociedad Cultural y Artística Ebusus. Eivissa. V, 27. 456-458.
- TALAIA. GRUP FOLKLÒRIC DE SANT JOSEP DE SA TALAIA (1996): VID. MANONELLES, ANTONI; PLANELLS, ENRIC; TALAIA. GRUP FOLKLÒRIC DE SANT JOSEP DE SA TALAIA (1996).
- TORRES TORRES, MARIÀ (1979): «Les fonts i el ball pagès». *Eivissa*. Institut d'Estudis Eivissencs. Vila d'Eivissa. III època, 9. 17 (369).
- VALLÈS COSTA, ROSA (1994): «Variacions entorn d'un tema de Villangómez. El ball pagès». *El Pitiús*. 1994. Eivissa, Institut d'Estudis Eivissencs, 15-18.

15.13. FESTES

- CASTELLÓ GUASCH, JOAN (1973): «Sant Joan». *El Pitiüso. Almanaque para Ibiza y Formentera*. 1973. Palma, Alfa, 5-6. Va sense signar.
- (1952): «Focs de Sant Joan». *El Pitiüso. Almanaque para Ibiza y Formentera*. 1952. Palma, Imp. F. Ferrer, 4. Va sense signar.

- COLOMAR, MIQUEL ÀNGEL (1920): «Desde Ibiza. Festejos de San Juan y San Pedro». *Baleares. Revista quinzenal il·lustrada*. Sóller. Imp. La Sinceridad. Any IV, 117 (15-VII-1920).
- CUADRA, M. C. DE LA (1988): «La antigua Navidad rural. Una tradición casi perdida». *La Voz de Ibiza*. Suplement del *Diario de Ibiza*. Eivissa. 17 (24/30-XII-1988). 38-41.
- FAJARNÉS TUR, ENRIQUE (1895): «Antiguas costumbres ibicencas. La fiesta de San Juan en 1548». *BSAL*. Societat Arqueològica Lul·liana. Palma. VI, 180. 45-46.
- FERRER, VICENT; MARÍ, XUMEU (1992): «Festa..., o fer-te fotre?» *La Veu d'Eivissa i Formentera*. Can Sifre - Ed. Mediterrània. Sant Jordi de Ses Salines. Can Imprès, Eivissa. 4. 12-14.
- FRANCISCO, WILFREDO; ORTIZ, ETCHICHURI (1975): *Fiesta Pityusa*. Eivissa, 48.
- GUASCH, MANUEL (1996): «Año nuevo y "salsa vieja"». *Página XXI. Pitiús*. Eivissa. 9 (XII-1996). 7 - 17.
- JOAN MARÍ, BERNAT (1997): «Festes de la Terra a Formentera». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any III, 136 (18724-VIII-1997). 2.
- MARÍ, XUMEU (1992): VID. FERRER, VICENT; MARÍ, XUMEU (1992).
- ORTIZ, ETCHICHURI (1975): VID. FRANCISCO, WILFREDO; ORTIZ, ETCHICHURI (1975).
- PLANELLS FERRER, ANTONIO (1987): «Posible origen de la fiesta de San Bartolomé». *Anuario de Ibiza y Formentera V. 1987*. Eivissa, Mariano Productions, 177-180.
- RIERA BALANZAT, NEUS (1997): «La festa de Sant Cristòfol». *Quaderns del T.E.H.P.* Sant Josep de Sa Talaia. Imp. Ibosim. Eivissa. IX, 68-75.
- RIERA, JOSEP (1995): «Noche de sortilegios» (nit de Sant Joan). *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any I, 23 (19/25-VI-1995). 30.
- RULLAN, JOSÉ (1883): «La fiesta de las comadres» (costums eivissencs). *Almanaque Balear*. Palma, 90.
- S. A. (1996): «Nadal a Formentera». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any II, 102 (23-29-XII-1996). 12-13.
- (1997): «Nadal a Formentera. Fi d'any». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any II, 103 (30-XII-1996/5-I-1997). 13.
- (1998): «Dos fiestas entrañables». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any IV, 158 (19/25-I-1998). 19.
- (1998): «Santa Agnès de Corona brilla con luz propia en sus fiestas». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any IV, 159 (26-I/1-II-1998). 19.
- TORRES TORRES, MARIÀ (1996): «Celebració dels solsticis: Nadal i Sant Joan». *III Jornades de Cultura Popular a les Balears*. Formentera, 12 al 14-X-1995. Eivissa, Consell Insular d'Eivissa i Formentera, 67-82.
- (1996): *Nadal a Portmany*. Eivissa, Consell Insular d'Eivissa i Formentera i Ajuntament de Sant Antoni, 49.
- XACOTERS DE BALÀFIA (1995): «Sant Joan». *El Pitiús. 1995*. Eivissa, Institut d'Estudis Eivissencs, 83-86.

15.14. JOCS

- ALUMNES DE COL·LEGI PÚBLIC L'URGELL (SANT JOSEP) (1986): *Jocs tradicionals eivissencs*. Eivissa, Institut d'Estudis Eivissencs, Col·lecció Nit de Sant Joan, n. 10, 108.
- CARDONA, MARIA; OLIVAR, NOEMÍ; TORRES TORRES, MARIÀ (1985): *Dit i Dat: Cançons, Endevinetes i Jocs per a Infants*. Eivissa, Conselleria de Cultura, Educació i Patrimoni. Consell Insular d'Eivissa i Formentera, 67.
- CASTELLÓ GUASCH, JOAN (1960): «La xinga» (joc infantil pitiús-català). *El Pitiús. Almanaque para Ibiza y Formentera. 1960*. Palma, Alfa, 2-3.
- (1965): «Juegos populares: Cames roges». *El Pitiús. Almanaque para Ibiza y Formentera. 1965*. Palma, Alfa, 26-27. Va sense signar.
- (1972): «Nòlits o Bòlits». *El Pitiús. Almanaque para Ibiza y Formentera. 1972*. Palma, Alfa, 24. Va sense signar.
- OLIVAR, NOEMI (1984): VID. CARDONA, MARIA; OLIVAR, NOEMÍ; TORRES TORRES, MARIÀ (1984).
- PELLICER CASAL, NÉSTOR (1989): *Retallables de paper per construir el paisatge d'Eivissa*. Eivissa, Papers i Gravats.
- TORRES TORRES, MARIÀ (1984): VID. CARDONA, MARIA; OLIVAR, NOEMÍ; TORRES TORRES, MARIÀ (1984).

15.15. VESTITS I JOIES

- GUERAU DE ARELLANO TUR, CRISTÒFOL (1979): «L'aprofitament a Eivissa de la pita i l'espart». *Eivissa*. Institut d'Estudis Eivissencs. Eivissa. III època, 9. 14 (366) - 16 (368).
- MACABICH LLOBET, ISIDORO; TUR RIERA, JOSÉ (1948): «Nuestros trajes y danzas». *Ibiza*. Sociedad Cultural y Artística Ebusus. Eivissa. I època, 27. 456-458.

- MARÍ TUR, JOAN (1973): «El clauer i l'adreç, dues peces de l'orfebreria popular eivissenca». *Eivissa*. Institut d'Estudis Eivissencs. Vila d'Eivissa. III època, 2. 6 (46) - 7 (47).
- MATEU PRATS, MARIA LENA (S.d.): *La orfebreria ibicenca*. Inèdit. És la tesi de llicenciatura de l'autora dirigida per Gratiniano Nieto.
- (S.d.): «Joyería popular ibicenca». *Joyas y joyeros*. Madrid. 40. 30-32.
- (1984): *La joyería ibicenca*. Palma, Institut d'Estudis Balearics, 167.
- (1985): «Aspectes arqueològics i etnològics de la joieria popular d'Eivissa». *Eivissa*. Institut d'Estudis Eivissencs. Vila d'Eivissa. III època, 15-16. 38 (122) - 44 (128).
- (1985): «Símbolos mágico-sexuales de la antigua joyería ibicenca». *Estudis Balearics*. Institut d'Estudis Balearics. Palma. V, 18. 74-77.
- (1993): «La gonella de burell i clauer al llarg dels segles XVII i XVIII». *Eivissa*. Institut d'Estudis Eivissencs. Vila d'Eivissa. III època, 24. 26 (482) - 32 (492).
- QUIROGA LOSADA (MARQUÉS DE SANTA MARÍA DEL VILLAR), DIEGO (1962): «Rumbo a las Islas Pithiusas. El traje típico ibicenco». *BCOCINP*. Palma. LXIV, 634. 46-51.
- RIERA, JOSEP (1995): «Ancestrales trajes típicos». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any I, 18 (22/28-V-1995). 30.
- (1995): «Oro, plata, coral». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any I, 13 (17/23-IV-1995). 30.
- RODRÍGUEZ PASCUAL, FRANCISCO (1985): «La llave: Mito, símbolo y magia. Costumbres zamoranas e ibicencas». *Boletín de la Diputación Provincial de Zamora*. III. (II època), 20.
- TUR RIERA, JOSÉ (1948): VID. MACABICH LLOBET, ISIDORO; TUR RIERA, JOSÉ (1948).

15.16. CUINA

- CALVO VILA, AMPARO; COSTA COSTA, MIQUEL; MAYANS MARI, MARIÀ (1994): *La cuina d'Eivissa i Formentera*. Eivissa, Ed. Mediterrània, 110. N'hi ha versions al castellà, anglès i alemany.
- CARDONA MARÍ, MARIA (1996): «Encara queden plaers sense pecat: El pa pagès». *El Pitiús*. 1996. Eivissa, Institut d'Estudis Eivissencs, 138-139.
- CASTELLÓ GUASCH, JOAN (1945): «Cocina selecta ibicenca». *El Pitiús. Almanaque para Ibiza y Formentera*. 1945. Palma, Imp. F. Ferrer, 21. Va sense signar.
- (1947): «Cocina selecta ibicenca». *El Pitiús. Almanaque para Ibiza y Formentera*. 1947. Palma, Imp. F. Ferrer, 26. Va sense signar.
- (1948): «Cocina popular ibicenca». *El Pitiús. Almanaque para Ibiza y Formentera*. 1948. Palma, Imp. F. Ferrer, 26. Va sense signar.
- (1949): «Cocina popular ibicenca». *El Pitiús. Almanaque para Ibiza y Formentera*. 1949. Palma, Imp. F. Ferrer, 29. Va sense signar.
- (1951): «Cocina popular ibicenca». *El Pitiús. Almanaque para Ibiza y Formentera*. 1951. Palma, Imp. F. Ferrer, 30. Va sense signar.
- (1952): «Cocina popular ibicenca». *El Pitiús. Almanaque para Ibiza y Formentera*. 1952. Palma, Imp. F. Ferrer, 6. Va sense signar.
- (1953): «Cocina popular ibicenca». *El Pitiús. Almanaque para Ibiza y Formentera*. 1953. Palma, Imp. F. Ferrer, 31. Va sense signar.
- (1954): «Cocina popular ibicenca». *El Pitiús. Almanaque para Ibiza y Formentera*. 1954. Palma, Imp. F. Ferrer, 28. Va sense signar.
- (1955): «Cocina popular ibicenca». *El Pitiús. Almanaque para Ibiza y Formentera*. 1955. Palma, Alfa, 21. Va sense signar.
- (1956): «Cocina popular ibicenca». *El Pitiús. Almanaque para Ibiza y Formentera*. 1956. Palma, Alfa, 12. Va sense signar.
- (1957): «Cocina popular ibicenca». *El Pitiús. Almanaque para Ibiza y Formentera*. 1957. Palma, Alfa, 24. Va sense signar.
- (1958): «Cocina popular». *El Pitiús. Almanaque para Ibiza y Formentera*. 1958. Palma, Alfa, 10. Va sense signar.
- (1959): «Cocina popular». *El Pitiús. Almanaque para Ibiza y Formentera*. 1959. Palma, Alfa, 11. Va sense signar.
- (1960): «Cocina popular». *El Pitiús. Almanaque para Ibiza y Formentera*. 1960. Palma, Alfa, 12.
- (1961): «Cocina popular». *El Pitiús. Almanaque para Ibiza y Formentera*. 1961. Palma, Alfa, 23.
- (1962): «Cocina popular». *El Pitiús. Almanaque para Ibiza y Formentera*. 1962. Palma, Alfa, 32.
- (1963): «Cocina popular». *El Pitiús. Almanaque para Ibiza y Formentera*. 1963. Palma, Alfa, 8.
- (1964): «Cocina popular». *El Pitiús. Almanaque para Ibiza y Formentera*. 1964. Palma, ALFA, 8. Va sense signar.

- (1965): «Cocina popular». *El Pitiuso. Almanaque para Ibiza y Formentera*. 1965. Palma, Alfa, 30. Va sense signar.
- (1966): «Cocina popular». *El Pitiuso. Almanaque para Ibiza y Formentera*. 1966. Palma, Alfa, 20. Va sense signar.
- (1967): «Cocina popular». *El Pitiuso. Almanaque para Ibiza y Formentera*. 1967. Palma, Alfa, 25.
- (1967): *¡Bon profit! El libro de la cocina ibicenca*. Palma, Alfa, 122. N'hi ha una segona edició feta pel Consell Insular d'Eivissa i Formentera. Eivissa, 1991, 122 pp.
- (1968): «Cocina popular». *El Pitiuso. Almanaque para Ibiza y Formentera*. 1968. Palma, Alfa, 21. Va sense signar.
- (1969): «Cocina popular». *El Pitiuso. Almanaque para Ibiza y Formentera*. 1969. Palma, Alfa, 30.
- (1970): «Cocina popular». *El Pitiuso. Almanaque para Ibiza y Formentera*. 1970. Palma, Alfa, 30. Va sense signar.
- (1971): «Aiguardent d'herbes». *El Pitiuso. Almanaque para Ibiza y Formentera*. 1971. Palma, Alfa, 10. Va sense signar.
- (1971): «Cocina popular». *El Pitiuso. Almanaque para Ibiza y Formentera*. 1971. Palma, Alfa, 20. Va sense signar.
- (1972): «Cocina popular». *El Pitiuso. Almanaque para Ibiza y Formentera*. 1972. Palma, Alfa, 22. Va sense signar.
- (1973): «Cocina popular». *El Pitiuso. Almanaque para Ibiza y Formentera*. 1973. Palma, Alfa, 10; 20. Va sense signar.
- (1974): «Cocina popular». *El Pitiuso. Almanaque para Ibiza y Formentera*. 1974. Palma, Alfa, 20. Va sense signar.
- (1975): «Cocina popular». *El Pitiuso. Almanaque para Ibiza y Formentera*. 1975. Palma, Alfa, 20. Va sense signar.
- (1976): «Cocina popular». *El Pitiuso. Almanaque para Ibiza y Formentera*. 1976. Palma, Alfa, 18. Va sense signar.
- (1977): «Cocina popular». *El Pitiuso. Almanaque para Ibiza y Formentera*. 1977. Palma, Alfa, 20. Va sense signar.
- (1978): «Cocina popular». *El Pitiuso. Almanaque para Ibiza y Formentera*. 1978. Palma, Alfa, 6. Va sense signar.
- (1979): «Cocina popular». *El Pitiuso. Almanaque para Ibiza y Formentera*. 1979. Palma, Alfa, 27. Va sense signar.
- (1991): *Bon profit. Libro de cocina ibicenca*. Eivissa, Consell Insular d'Eivissa i Formentera, 121.
- COSTA COSTA, MIQUEL (1994): VID. CALVO VILA, AMPARO; COSTA COSTA, MIQUEL; MAYANS MARI, MARIÀ (1994).
- JUAN DE CORRAL, CATI (1989): *Entrar en la cocina de Mallorca, Menorca, Ibiza y Formentera*. Palma, Alpha 3, 150. Edicions el mateix any en català, alemany, anglès, italià i francès.
- LLOPIS, MAITE (1988): «La mesa está servida». *La Voz de Ibiza*. Suplement del *Diario de Ibiza*. Eivissa. 17 (24/30-XII-1988). 30-34.
- (1988): «Navidades gastronómicas en la isla Blanca». *La Voz de Ibiza*. Suplement del *Diario de Ibiza*. Eivissa. 17 (24/30-XII-1988). 35-37.
- MAYANS MARÍ, MARIÀ (1994): VID. CALVO VILA, AMPARO; COSTA COSTA, MIQUEL; MAYANS MARI, MARIÀ (1994).
- NOGUERA, MARÍA JOSÉ (1998): *Ibiza y Formentera en la cocina. Gastronomía y fiestas de las islas, pueblo a pueblo*. Palma, Red de Comunicación Global, SL, 139.
- PLANELLS CARDONA, MARIANO (1984): «La fabulosa historia de las Hierbas Ibicencas. La frígola y su inventor, cirujano y sacerdote frustrado». *Anuario de Ibiza y Formentera. II*. Eivissa, Mariano Productions. Imp. Ibosim SA, 80-86.
- POYATOS OLIVER, JUAN FRANCISCO (1991): *Cocina popular ibicenca*. Eivissa, Edicions Can Sifre, 158.
- PUIG MÓJER, MARTA S.; PRIETO ALMIRALL, RAFAEL M.; TUR MARI, JOSEP A. (1995): *Evolució de la cuina pitiüsa al llarg del segle XX. Un estudi nutricional*. Eivissa, Consell Insular d'Eivissa i Formentera, 341.
- PRIETO ALMIRALL, RAFAEL M. (1995): VID. PUIG MÓJER, MARTA S.; PRIETO ALMIRALL, RAFAEL M.; TUR MARI, JOSEP A. (1995).
- RIERA, JOSEP (1997): «Gastronomia popular» (de les Pitiüses). *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Suplement 125 (2/8-VI-1997). 8 pp.
- (1997): «Gastronomia popular. Alguns dels millors plats de la cuina típica eivissenca». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any III, 154 (22/28-XII-1997). Suplement. 8 pp.
- RIPOLL ARBÓS, LUIS (1975): *Ciento veinticinco cookery recipes of Majorca, Minorca; Ibiza*. Palma, Autoedició, 88. N'hi ha una edició simultània en alemany.

— (1978): *Nuestra cocina. 600 recetas de Mallorca, Menorca, Ibiza y Formentera*. Palma, HMB S.A, 288. És la tercera edició.

S. A (1953): «Carta abierta a D. José Barrillón». *Cultura y Folklore*. Barcelona. I, 19. Es refereix als flaons.

TUR MARÍ, JOSEP A. (director) (1991): *Evolució de la cuina pitiüsa al llarg del Segle XX. Un estudi nutricional*. Eivissa, Consell Insular d'Eivissa i Formentera, 342. Hi col·laboraren: Rafael M. Prieto Almirall; Marta S. Puig Mójér; Josefina Terrassa Barceló; Jerònica Taberner Fullana; Francisca Alzina Sans.

— (1995): VID. PUIG MÓJER, MARTA S.; PRIETO ALMIRALL, RAFAEL M.; TUR MARI, JOSEP A. (1995).

15.17. MATANCES

BONET, CATALINA; TUR, VICENT (1981): «Els nostres jocs de matances». *Eivissa*. Institut d'Estudis Eivissencs. Vila d'Eivissa. III època, 11. 4 (430) - 7 (433).

CASTELLÓ GUASCH, JOAN (1980): «Ses matances». *Eivissa*. Institut d'Estudis Eivissencs. Vila d'Eivissa. III època, 10. 33 (415).

HALKETT (1935): «Matanza (Schlachtfest) auf Ibiza». *Die Dame*. LXII, 12. 11-13.

MARÍ, ANTONI (1992): «Anar a matances». *El Pitiús*. 1992. Eivissa, Institut d'Estudis Eivissencs, 86-88.

S. A. (1995): «Temps de matances». *La Guia Proa d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any I, 50 (25/31-XII-1995).

TUR, VICENÇ (1981): VID. BONET, CATALINA; TUR, VICENT (1981).

15.18. CREENCES

BONET MARÍ, IOLANDA (1999): «Quin barruget!» *El Pitiús* 1999, Eivissa, Institut d'Estudis Eivissencs, 133-134.

CASTELLÓ GUASCH, JOAN (1952): *Supersticiones Ibicencas*. Palma, Galerías Costa, Panorama Balear. Monografías de Arte, Vida, Literatura y Paisaje, n.13, 16.

— (1954): «Creencias y prácticas supersticiosas». *El Pitiuso. Almanaque para Ibiza y Formentera. 1954*. Palma, Imp. F. Ferrer, 6-7. Va sense signar.

— (1956): «Sa planeta». *El Pitiuso. Almanaque para Ibiza y Formentera. 1956*. Palma, Alfa, 6-8. Va sense signar.

— (1965): «Plantas fatales». *El Pitiuso. Almanaque para Ibiza y Formentera. 1965*. Palma, 3, 26. Va sense signar.

— (1968): «Llegendes de les Illes Balears. Es nin d'Eivissa». *El Pitiuso. Almanaque para Ibiza y Formentera. 1968*. Palma, Alfa, 9-11. Va sense signar.

DEMERSON, JORGE (1976): *Leyendas de Ibiza*. Madrid, Doncel, 197.

FERRER CLAPÉS, MICHEL (1980): *Supersticiones y leyendas de Ibiza*. Santa Eulària, Michel Ferrer Clapés, 88.

FERRER MARÍ, JOSEP ANTONI (1997): «La processó de Setmana Santa a Eivissa. Els orígens recents». *El Pitiús*. 1997. Eivissa, Institut d'Estudis Eivissencs, 112-113.

GARRIDO TORRES, CARLOS (1993): *Eivissa mágica*. Palma, José J. de Olañeta, 294. Col. La Isla de la Calma. Serie Menor, n. 5.

— (1997): *Formentera mágica*. Palma, José J. de Olañeta, 189. Col. La Isla de la Calma. Serie Menor, n. 4.

GORDILLO COURCIÈRES, JOSÉ LUIS (1976): *Leyendas de Formentera*. València, 91. N'hi ha una edició de 1987.

— (1979): *Legendes aus Formentera*. València, Albatros, 91.

GREEF, MARTINA (1998): «Eivissa también cree en Alá». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any IV, 176 (25/31-V-1998). 3-5.

GUASCH TORRES, JOAN JOSEP; RIPOLL PALERM, CATALINA; TORRES MORA, VICENT J. (1982): «Oracions tradicionals eivissenques». *Eivissa*. Institut d'Estudis Eivissencs. Vila d'Eivissa. III època, 13. 14-18.

MACABICH LLOBET, ISIDORO (1945): «El culto a la Virgen María en Ibiza, en sus diversas advocaciones». *Ibiza*. Sociedad Cultural y Artística Ebusus. Eivissa. Any II, 13. 197-199.

PLANELLS BONET, JOSEP (1998): «Un cas de por». *El Pitiús. Almanac per a Eivissa i Formentera. 1996*. Eivissa, Institut d'Estudis Eivissencs, 129.

RIERA, JOSEP (1995): «El aguijón del escorpión. Eivissa está regida por un signo que simboliza la muerte, la trasmutación y la regeneración». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any I, 50 (25/31-XII-1995). 29.

— (1995): «Los amigos “invisibles”». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any I, 20 (29-V/4-VI-1995). 24.

— (1995): «Un puente de leyenda» (Sta. Eulària). *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any I, 2 (30-I/5-II-1995). 30.

RIPOLL PALERM, CATALINA (1982): VID. GUASCH TORRES, JOAN JOSEP; RIPOLL PALERM, CATALINA; TORRES MORA, VICENT J. (1982).

- S. A. (1998): «La secta Niños de Dios capta adeptos en Eivissa». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any IV, 179 (15/21-VI-1998). 8-9.
- TORRES MORA, VICENT J. (1982): VID. GUASCH TORRES, JOAN JOSEP; RIPOLL PALERM, CATALINA; TORRES MORA, VICENT J. (1982).
- TORRES TORRES, MARIÀ (1985): *Aportació a l'estudi de la mitologia tradicional i popular a les Pitiüses*. Eivisa, Consell Insular d'Eivissa i Formentera. Conselleria de Cultura, Educació i Patrimoni, 53.
- TUR GUASCH, VICENT (1985): «Notes bibliogràfiques referents a's follet». *Eivissa*. Institut d'Estudis Eivissencs. Vila d'Eivissa. III època, 15-16. 36(120)-37(121).

15.19. CAMPANES

- HEBERLE, GASTÃO (1997): «Las tristes campanadas de las trece horas». *Quaderns del T.E.H.P.* Sant Josep de Sa Talaia. Imp. Ibosim. Eivissa. IX, 105.
- RIERA, JOSEP (1995): «El lenguaje de las campanas». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any I, 16 (8/14-V-1995).
- TORRES TORRES, MARIÀ (1993): «“Angela o Maria” o el llenguatge de les campanes de Sant Antoni de Portmany». *El Pitiús*. 1993. Eivissa, Institut d'Estudis Eivissencs, 16-17.

15.20. CICLE ANUAL

- CIRER COSTA, FELIP (1990): «Gener». *El Pitiús* 1990. Eivissa, Institut d'Estudis Eivissencs, 17-19.
- (1991): «Febrer». *El Pitiús*. 1991. Eivissa, Institut d'Estudis Eivissencs, 74-76.
- (1992): «Mes de Març». *El Pitiús*. 1992. Eivissa, Institut d'Estudis Eivissencs, 63-64.
- (1993): «Abril». *El Pitiús*. 1993. Eivissa, Institut d'Estudis Eivissencs, 78-79.
- (1994): «Maig». *El Pitiús*. 1994. Eivissa, Institut d'Estudis Eivissencs, 94-97.
- (1995): «Mes de Juny». *El Pitiús*. 1995. Eivissa, Institut d'Estudis Eivissencs, 80-81.
- (1996): «Mes de Juliol». *El Pitiús*. 1996. Eivissa, Institut d'Estudis Eivissencs, 107-198.
- (1997): «Mes d'Agost». *El Pitiús*. 1997. Eivissa, Institut d'Estudis Eivissencs, 49-50.
- (1999): «Mes de Setembre». *El Pitiús* 1998, Eivissa, Institut d'Estudis Eivissencs, 42-43.
- (1999): «Octubre». *El Pitiús* 1999, Eivissa, Institut d'Estudis Eivissencs, 31-32.
- SANSANO COSTA, LINA (1993): «El solstici d'hivern». *El Pitiús*. 1993. Eivissa, Institut d'Estudis Eivissencs, 29.

15.21. ALTRES

- FAJARNÉS TUR, ENRIQUE (1895): «Antiguas costumbres ibicencas. Las pagas de los soldados difuntos (Siglo XVII)». In *BSAL. Societat Arqueològica Lul·liana*. Palma. VI, 188. 188-189.
- MARÍ, ANTONI (1998): «Sa colla del 47». *El Pitiús. Almanac per a Eivissa i Formentera*. 1996. Eivissa, Institut d'Estudis Eivissencs, 30-35.
- PUG (1996): «La muy saludable costumbre de la siesta». *La Guía de Proa. La guía Internacional de Formentera*. Eivissa.

16. LA LLENGUA CATALANA

- ALCOVER SUREDA, ANTONI M. (1908-1909): «Una mica d'eixida filològica a Menorca i Eyvissa». *Bolletí del Diccionari de la Llengua Catalana*. Palma. IV. 185-189.
- (1920): «Dues eixides filològiques» (IV-1902 i 1909). *Bolletí del Diccionari de la Llengua Catalana*. Palma. XI. 23-28.
- (1921): «Una altra eixida a Eyvissa». *Bolletí del Diccionari de la Llengua Catalana*. Palma. XII. 37-44.
- (1923): «Escapada filològica a Eyvissa». *Bolletí del Diccionari de la Llengua Catalana*. Palma. XIII. 27-35.
- ALUMNES DE L'INSTITUT DE FORMENTERA (1990): *Qui vol peix... Aportació a l'estudi dels ormetjos de pesca i al vocabulari nàutic de Formentera*. Eivissa, Institut d'Estudis Eivissencs, Col·lecció Nit de Sant Joan, n. 13, 98. Treball realitzat sota la direcció de Joan Joan Amengual i Vicent Serra Ferrer.
- BERMEJO GARRIDO, J. F. (1996): «Legalidad de las lenguas en Baleares». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any II, 100 (9/15-XII-1996). 2.
- CABOT, JOAN (1998): «Carta oberta a Cati Costa». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any IV, 172 (27-IV/3-V-1998). 6.

- CABOT CALÇAPEU, JOAN (1999): «Eivissa: Les empreses de n'Abel Matutes discriminen el català». *L'Estel*. Palma. XVIII, 408 (1-IV-1999). 9.
- CASTELLÓ GUASCH, JOAN (1956): «La lengua que nosotros hablamos». *El pitiuso. Almanaque para Ibiza y Formentera. 1956*. Palma, Alfa, 29. Va sense signar.
- (1977): «S'al·l ot de bordo». *UC*. Eivissa. 2 (3-IX). 35.
- CASTILLO YRURITA, ALBERTO DEL (1926): *Ibiza. Reallexikon der Vorgeschichte, de M. Ebert*. Berlín. VI. 9-11.
- CENTRO DE PROFESORES DE IBIZA (1992): *Llengua i ensenyament a Eivissa*. Eivissa. Ed. Can Sifre, 144.
- CERDÓ FERNÁNDEZ, LUIS (1997): «Abucheado por defender el mallorquín». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any III, 117 (7/13-IV-1997). 2.
- CIRER COSTA, JOAN CARLES (1992): *Pràctiques de català administratiu*. Eivissa, Escuela de Turismo de Ibiza y Formentera, 80.
- CLAPÉS JUAN, JOSÉ (1986): «El agujero del castellà. Una página de mis memorias». *Anuario de Ibiza y Formentera. IV*. Eivissa, Mariano Productions. Imp. Ibosim SA, 123-130. Publicat a l'*Album Histórico-Científico-Artístico-Literario de El Diario de Palma*. Vol. VIII, Palma, I. de Felipe Guasp, 1887, pp. 9-32.
- CLAVIER, BERNARD (1998): «Inevitable latinización del catalán». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any IV, 14.
- (1998): «La meua opinió és a títol personal». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any IV, 175 (18/24-V-1998). 13.
- COLL BUFÍ, ANDREU (1997): «L'influx del CIS». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any III, 142 (29-IX/5-X-1997). 12.
- (1997): «Països catalans. I què?» *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any III, 151 (1/7-XII-1997). 2.
- (1997): «Política lingüística "manu militari"». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any III, 136 (18724-VIII-1997). 10.
- (1998): «El nom i la cosa». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any IV, 181 (29-VI/5-VII-1998). 2.
- (1998): «L'antillengua». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any IV, 174 (11/17-V-1998). 2.
- (1998): «Siguem servicials». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any IV, 178 (8/14-VI-1998). 2.
- (1998): «Tristeses antropològiques». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any IV, 156 (5(11-I-1998). 2.
- COROMINAS, JOAN (1964): «¿Hablamos de palabras ibicencas?» *BCOCINP*. Palma. LXVI, 644-645. 187-189.
- (1970): «Parlem de noms eivissencs». *Entre dos llengüatges*. Barcelona, Ed. Curial, II. 221-228.
- COSTA, PILAR (1997): «Eivissa continua lluitant per implantar la nostra llengua». *El Mirall*. Obra Cultural Balear. Palma. 83 (Març-Abril de 1997). 15.
- COSTA BONET, A. (1933): «En eyvissench. Ses lluites de la vida». *Miscelánea Balear* (Dedicada a D. Antoni M. Alcover amb motiu de la publicació del Diccionari Català-Valencià-Balear). Palma, Círculo de Estudios. Imp. de la Vda. de S. Pizá, 373-377.
- COSTA BONET, ANTONI (1981): «La normalització de l'ús de la llengua nadiua dins l'àmbit religiós de les Pitiüses». *Eivissa*. Institut d'Estudis Eivissencs. Vila d'Eivissa. III època. 11. 23 (449).
- COSTA, PEP (1981): «Llengua i església». *Eivissa*. Institut d'Estudis Eivissencs. Vila d'Eivissa. III època. 12. 11(489)-12(490).
- DD. AA. (1997): «Junts per la llengua». *MOLK. Suplement Cultural de Proa*. 13 (V-1997). 8 pp.
- DOMÍNGUEZ, RAFA; RIBAS MARÍ, ENRIC (1991): *Una veu d'Eivissa*. Eivissa, Can Sifre, 188.
- FERRER TORRES, NEUS (1992): «Joan Torres Serra: "Allò més normal és que parlem la nostra llengua"». *La Veu d'Eivissa i Formentera*. Can Sifre - Ed. Mediterrània. Sant Jordi de Ses Salines. Can Impres, Eivissa. 5. 12.
- FRAU, BARTOMEU (1997): «Sobre la llengua i la llibertat». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any II, 103 (30-XII-1996/5-I-1997). 2.
- GARCÍA GONZÁLEZ, JUAN C. (1996): «La segregación lingüística». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any II, 100 (9/15-XII-1996). 2.
- GRIERA GAJA, ANTONI (1913): «El parlar d'Eivissa i Formentera». *Bolletí del Diccionari de la Llengua Catalana*. VII. 365-374.
- (1913): «Notes sobre'l parlar d'Eivissa i Formentera». *Bolletí de Dialectologia de la Llengua Catalana*. Barcelona. I. 26-36.
- (1930): «Notes eivissenques». *Butlletí de Dialectologia Catalana*. Barcelona. XVIII. 139-140.
- GRIS, FELICIDAD (1997): «Escaseces y anomalidad lingüística». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any III, 144 (13/19-X-1997). 12.
- GUASCH, JOAN JOSEP (1980): «El "Curs d'iniciació a la llengua" de Marià Villangómez». *Eivissa*. Institut d'Estudis Eivissencs. Vila d'Eivissa. III època. 10. 24 (406) - 25 (407).
- GUASCH TORRES, JOAN J. (1996): «La immersió lingüística a "L'Urgell" (Sant Josep de sa Talaia)». *Eivissa*. Institut d'Estudis Eivissencs. Vila d'Eivissa. III època. 29-30. 46 (242) - 49 (245).

- HERRANZ, JULIO (1995): «Josep Marí no creu en societats bilingües (entrevista)». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any I, 1 (23/29-I-1995). 19.
- (1997): «Antonio Ferrer Abárzuza: Ni despreciar nuestra cultura ni creer que somos el ombligo del mundo». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any III, 134 (4/10-VIII-1997). 10-11.
- INSTITUT D'ESTUDIS EIVISSENCOS (1998): «És al carrer on la llengua demostra la seua vigència i la seua força». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any IV, 181 (29-VI/5-VII-1998). 14.
- J. R. (1996): «Català polèmic. Alumnes de Sant Antoni han de pagar un curs suposadament gratuït. *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any II, 64 (1/7-IV-1996). 20.
- (1996): «El catalán ausente de las escuelas privadas». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any I, 53 (15/21-I-1996).
- (1997): «Marià Serra: Cada vegada hi ha més consciència de la necessitat de conèixer el català». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any III, 146 (27-X/2-XI-1997). 16.
- JOAN MARÍ, BERNAT (1997): «Document». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any III, 143 (6/12-X-1997). 2.
- (1981): «Llengua i classes socials. Entre l'alienació i la lluita per la normalitat». *Eivissa*. Institut d'Estudis Eivissencos. Vila d'Eivissa. III època, 11. 13 (439) - 16 (442).
- (1982): «Breu apunt sobre la llengua i la personalitat». *Anuario de Ibiza y Formentera. I*. Eivissa, Mariano Productions. Imp. Ibosim SA, 88-90.
- (1985): «Bilingüisme? Biculturalisme? Esquizofrènia!» *Eivissa*. Institut d'Estudis Eivissencos. Vila d'Eivissa. III època, 15-16. 10 (94) - 13 (97).
- (1991): *Progrés, detonant de la substitució lingüística?* Eivissa. Ed. Can Sifre, 62.
- (1993): «L'estat de la llengua». *La Veu d'Eivissa i Formentera*. Can Sifre - Ed. Mediterrània. Sant Jordi de Ses Salines. Can Imprès, Eivissa. 14. 4-5.
- (1993): «Marià Villangómez: "Per arribar a escriure bé cal llegir, estudiar, practicar"». *La Veu d'Eivissa i Formentera*. Can Sifre - Ed. Mediterrània. Sant Jordi de Ses Salines. Can Imprès, Eivissa. 9. 13.
- (1993): «Nou intent de colonització informativa. Ens volen robar TV3 i el Canal 33». *La Veu d'Eivissa i Formentera*. Can Sifre - Ed. Mediterrània. Sant Jordi de Ses Salines. Can Imprès, Eivissa. 10. 8-9.
- (1993): «Permissivitat i imperialisme lingüístic». *La Veu d'Eivissa i Formentera*. Can Sifre - Ed. Mediterrània. Sant Jordi de Ses Salines. Can Imprès, Eivissa. 11. 6.
- (1995): «Actituds lingüístiques a Formentera. Alguns apunts sobre els mètodes qualitius en sociologia». *Eivissa*. Institut d'Estudis Eivissencos. Vila d'Eivissa. III època, 27. 37 (133) - 40 (136).
- (1996): *Acció cívica para la normalización lingüística*. Eivissa, Ed. Res Publica, 96.
- (1996): «Alguns elements sociolingüístics per a un pla pilot (Sant Josep de sa Talaia)». *Eivissa*. Institut d'Estudis Eivissencos. Vila d'Eivissa. III època, 29-30. 30(226)-34(230).
- (1996): «Llengua i literatura francesa a l'Eivissa del segle XVIII». *Eivissa*. Institut d'Estudis Eivissencos. Vila d'Eivissa. III època, 28. 34(182)-39(187).
- (1996): «Unilingüisme? Bilingüisme? Plurilingüisme?» *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any II, 54 (22/28-I-1996). 2.
- (1996): *¡Ganemos el catalán!* Eivissa. Ed. Res Publica, 96.
- (1998): «Desllatinitzam el reciclatge?» *Eivissa*. Institut d'Estudis Eivissencos. Vila d'Eivissa. III època, 32. 36 (352) - 39 (355).
- (1998): «Davant el nou curs escolar (Pitiüses)». *L'Estel*. Palma. XVII, 394 (1-X-1998). 8.
- (1998): «Junts per la llengua». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any IV, 175 (18/24-V-1998). 2.
- (1998): «Puntualitzacions a una puntualització». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any IV, 177 (1/7-VI-1998). 16.
- (1998): «Un verd anticologista». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any IV, 175 (18/24-V-1998). 15.
- JOAN MARÍ, BERNAT; TORRES TORRES, MARIÀ (1982): *La llengua catalana a Eivissa: situació i perspectives*. Eivissa. Institut d'Estudis Eivissencos, 28.
- JORDÀ, J.; MOLINS, A. (1998): «Arrels. Cap. I. Aturar-los». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any IV, 171 (20/26-IV-1998). 32.
- (1998): «Arrels. Cap. II. L'informe Febrer». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any IV, 172 (27-IV/3-V-1998). 32.
- (1998): «Arrels. Cap. III. El segrest». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any IV, 174 (11/17-V-1998). 32.
- (1998): «Arrels. Cap. IV. El conseller es travesteix». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any IV, 171 (20/26-IV-1998). 32.
- (1998): «Arrels. Cap. IX. Escolta Espanya». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any IV, 180 (22/28-VI-1998). 32.

- (1998): «Arrels. Cap. V. Canvia la truita». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any IV, 176 (25/31-V-1998). 32.
- (1998): «Arrels. Cap. VII. "Me hablen en castellano"». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any IV, 178 (8/14-VI-1998). 32.
- (1998): «Arrels. Cap. VI. Una suor freda». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any IV, 177 (1/7-VI-1998). 32.
- (1998): «Arrels. Cap. VIII. Eivissa, reserva lingüística de les Espanyes». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any IV, 179 (17/21-VI-1998). 32.
- (1998): «Arrels. Cap. X. L'espanyolgate». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any IV, 181 (29-VI/4-VII-1998). 32.
- (1998): «Arrels. Cap. XI. Poca canya». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any IV, 182 (5/11-VII-1998). 32.
- JOSEP, SERRA. (1997): «Campanya en favor d'un programari en català». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any III, 138 (1/7-IX-1997). 30.
- LLOMBART, LEOPOLD (1997): «L'assoliment i consolidació de la normalització lingüística escolar». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any III, 122 (12/18-V-1997). 18.
- LLUY, XICO (1995): «En català? Sí, gràcies!» *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any I, 7 (6/12-III-1995). 19.
- (1995): «Immersió de veres. Mentre un grup de pares d'alumnes de Santa Gertrudis s'oposa, la catalanització de l'ensenyament sembla imparable». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any I, 45 (20/26-XI-1995). 4-5.
- (1996): «"Aquest any" la normalització lingüística continuarà avanzando». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any I, 53 (15/21-I-1996). 4-5.
- (1996): «"Sa llengo" contra el català». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any II, 70 (13/19-V-1996). 17.
- (1996): «Antoni Tur i Tur elabora un singular diccionari etimològic de paraules que han caigut en desús». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any II, 75 (17/23-VI-1996). 20.
- (1997): «Antoni Costa: El "ibicenguismo" del P.P. esconde una defensa del castellano». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any III, 121 (5/11-V-1997). 6.
- (1997): «Balears, zona d'urgent intervenció lingüística». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any III, 115 (24/30-III-1997). 18-19.
- (1997): «Catalán, cara y cruz». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any III, 125 (2/8-VI-1997). 15.
- (1997): «Dos hijos de la emigración ganan los premios literarios Sant Jordi». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any III, 120 (28-IV/4-V-1997). 18-19.
- (1997): «Guillem Puget Acebo: Cal una mobilització per defensar el català». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any III, 120 (28-IV/4-V-1997). 8.
- (1997): «L'Institut d'Estudis Eivissencs considera que l'estat del català a les Pitüses està millorant "a bon ritme"». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any III, 109 (10/16-II-1997). 17.
- M. H. (1995): «Empieza la "batalla" balear del catalán». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any I, 39 (9/15-X-1995).; 4-5.
- MACABICH LLOBET, ISIDORO (1918): *Mots de bona cristiandat*. Eivissa, Secció Filològica Ca Nostra. Impremta Prens Ibicenca.
- (1945): «Porque se llama aquí "Musseñes" a los curas o rectores». *Ibiza*. Sociedad Cultural y Artística Ebusus. Eivissa. Any II, 14. 213.
- (1946): Sobre etimologías. *Ibiza*. Sociedad Cultural y Artística Ebusus. Eivissa. III, 18. 290-291.
- MANONELLES, TONI (1995): «Vocabulari d'arquitectura tradicional». *Quaderns del T.E.H.P.* Sant Josep de Sa Talaia. Imp. Ibosim. Eivissa. VII, 48-54.
- MARÍ, ALEXANDRE (1992): «D'escoles i de llengua». *La Veu d'Eivissa i Formentera*. Can Sifre - Ed. Mediterrània. Sant Jordi de Ses Salines. Can Imprès, Eivissa. 5. 11.
- (1998): «Ecologisme i feixisme». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any IV, 175 (18/24-V-1998). 14.
- MARÍ CARDONA, JOAN (1992): «La valencianització de l'església pitiüsa passa per Mallorca». *La Veu d'Eivissa i Formentera*. Can Sifre - Ed. Mediterrània. Sant Jordi de Ses Salines. Can Imprès, Eivissa. 8. 16-17.
- MARÍ, JOSEP (1973): «L'article literari en la llengua de les Pitiüses». *Eivissa*. Institut d'Estudis Eivissencs. Vila d'Eivissa. III època, 3. 38(118).41(121).
- MARÍ MAYANS, ISIDOR (1972): «Encara no sabem parlar?» *Eivissa*. Institut d'Estudis Eivissencs. Vila d'Eivissa. III època, 1. 32 (32) - 33 (33).

- (1979): «Sobre el romanç eivissenc “En Rodriguet”». *Randa*. 9. 201-208.
- MARÍ TUR, JOAN (1991): «Terminologia marina de Ibiza». Barcelona. És la tesi de llicenciatura de l'autor presentada al Seminari de Romànica de la Universitat de Barcelona el 1966.
- MAYANS MARÍ, MARIA (1995): «El pla lingüístic del col·legi de Santa Gertrudis». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any I, 49 (18/24-XII-1995). 2.
- MOLINS, A. (1998): VID. JORDÀ. J.; MOLINS, A. (1998).
- MOLL CASASNOVES, FRANCESC DE B. (1929-1932): «La flexió verbal en els dialectes catalans». *AORLL*. 1929:II; 1930:III; 1931:IV; 1932:V. II: 73-184; III: 73-168; IV: 9-104; V: 9-72. Conté la recollida de lèxic feta per Antoni M. Alcover a les localitats de Corona (1917); Sant Jordi (1917); Jesús (1917); Vila (1917 i 1921); Sant Mateu (1921); Sant Francesc Xavier de Formentera (1917).
- (1942): «Sobre W. Spelbrink: Die Mittelmeerinseln Eivissa und Formentera. Eine Kulturgeschichtliche und lexicographische Darstellung». *Revista de Filología Española*. Madrid. XXVI, 543-544.
- (1965): *Vocabulari Mallorquí-Castellà, amb inclusió de paraules típiques de Menorca i Eivissa*. Palma, Moll.
- MOLL MARQUÈS, ANNA (1957): «Sufijos nominales y adjetivales en ibicenco». *Revista de Filología Española*. SUC. de Rivadeneyra. Madrid. LXI, 341-347.
- (1993): «El lèxic eivissenc». *El Pitiús*. 1993. Eivissa, Institut d'Estudis Eivissencs, 8-11.
- NOGUÉ, NEUS; RIBAS, JOAN ALBERT (1996): «El nou diccionari de la llengua catalana i les paraules eivissencs». *El Pitiús*. 1996. Eivissa, Institut d'Estudis Eivissencs, 103-105.
- NOGUÉS TOLNAY, FERRAN (1997): «Llengua i identitat». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any III, 138 (1/7-IX-1997). 2.
- PÉREZ CABRERO, ARTURO (1909): «Vocabulario de las dicciones del léxico ibicenco que no tienen analogía ni semejanza con el castellano y su significación». In *Ibiza, Arte, Arqueología, Agricultura, Comercio, Costumbres, Historia, Industria, Topografía. Guía del turista*. Barcelona, Imprenta de Joaquín Horta.
- PESCE VICH, MIQUEL (1986): *Paraules de les Pitiüses quasi oblidades*. Eivissa, Imprenta Ibosim, 27.
- PLANELLS, CARME (1992): «Breu recull de paraulotes ecologistes». *Quaderns del T.E.H.P.* Sant Josep de Sa Talaia. Can Imprèss. (Eivissa). V, 93.
- (1992): «Entorns i llenguatges». *Quaderns del T.E.H.P.* Sant Josep de Sa Talaia. Can Imprèss. (Eivissa). V, 91-92.
- PLANELLS, JOSEP (1994): «Vocabulari». *El Pitiús*. 1994. Eivissa, Institut d'Estudis Eivissencs, 88.
- PLANELLS MUNTANER, CARME (1993): «Del Centro Cultural Mallorquí o la teoria més incongruent». *La Veü d'Eivissa i Formentera*. Can Sifre - Ed. Mediterrània. Sant Jordi de Ses Salines. Can Imprèss, Eivissa. 9. 17-18.
- (1994): «Paraules de moda». *El Pitiús*. 1994. Eivissa, Institut d'Estudis Eivissencs, 88-90.
- (1997): «La llengua més popular: refranys i modismes». *El Pitiús*. 1997. Eivissa, Institut d'Estudis Eivissencs, 114-116.
- PLATAFORMA PER LA LLENGUA CATALANA A EIVISSA I FORMENTERA (1998): «El fil a l'agulla». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any IV, 174 (11/17-V-1998). 11.
- (1998): «Català i oposicions». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any IV, 181 (29-VI/5-VII-1998). 16.
- (1999): «Eivissa i Formentera. Campanyes. Per la cultura, per la integració, per la llengua». *L'Estel*. Palma. XVIII, 403 (15-I-1999). 24/25.
- PRATS CALBET, ANTONI (1981): «Vocabulari il·lustrat de l'aparell del llaüt a Eivissa». *Eivissa*. Institut d'Estudis Eivissencs. Vila d'Eivissa. III època, 11. 34 (460) - 36 (462).
- RAMON BALANZAT, JOSEP (1998): «Aclariment verd sobre la llengua». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any IV, 176 (25/31-V-1998). 15.
- RAMON, JOSEP; TORRES, ANTONI (1981): «Any i mig de cultura a l'Ajuntament d'Eivissa. Pactes incomplits, malestar, falta d'iniciatives». *Eivissa*. Institut d'Estudis Eivissencs. Vila d'Eivissa. III època, 11. 37(463)-40(455).
- RIBAS, JOAN ALBERT (1992): «Paral·lelismes entre la llengua catalana del País Valencià i la de les illes Pitiüses». *El Pitiús*. 1992. Eivissa, Institut d'Estudis Eivissencs, 69-70.
- (1993): «Més semblances entre el català de les Illes Pitiüses i el català del País Valencià». *El Pitiús*. 1993. Eivissa, Institut d'Estudis Eivissencs, 74-75.
- (1993): «Què cap dins la llengua estàndard? (I què no hi hauria de cabre)». *La Veü d'Eivissa i Formentera*. Can Sifre - Ed. Mediterrània. Sant Jordi de Ses Salines. Can Imprèss, Eivissa. 12. 8-9.
- (1993): «Un any de Junta Avaluadora de Català. Dades (d'Eivissa i Formentera)». *La Veü d'Eivissa i Formentera*. Can Sifre - Ed. Mediterrània. Sant Jordi de Ses Salines. Can Imprèss, Eivissa. 9. 14-15.
- (1996): VID. NOGUÉ, NEUS; RIBAS, JOAN ALBERT (1996).
- RIBAS MARÍ, ENRIC (1976): *Aportació pitiüsa al diccionari Alcover*. Eivissa, Enric Ribas i Marí, 116.
- (1979): «Quan els mots eivissencs són legítims». *Eivissa*. Institut d'Estudis Eivissencs. Vila d'Eivissa. III època, 9. 30 (382).

- (1981): «Notes sobre el parlar mossaràbic d'Eivissa». *Eivissa*. Institut d'Estudis Eivissencs. Vila d'Eivissa. III època, 11. 42 (468) - 43 (469).
- (1986): *Sabieu que?: paraules d'Eivissa i Formentera*. Eivissa, Conselleria de Cultura, Educació i Patrimoni. Consell Insular d'Eivissa i Formentera, 77.
- (1988): «Sobre la nostra llengua». *La Voz de Ibiza*. Suplement del *Diario de Ibiza*. Eivissa. 12 (19/25-XI-1988). 40.
- (1989): «Entre la incomprensió i l'esperpent». *La Voz de Ibiza*. Suplement del *Diario de Ibiza*. Eivissa. 35 (30-IV-1989). 32.
- (1990): *Aportació pitiüsa al Diccionari Català-Valencià-Balear*. Eivissa, Institut d'Estudis Eivissencs, 616.
- (1991): VID. DOMÍNGUEZ, RAFA; RIBAS MARÍ, ENRIC (1991).
- (1991): *Aportació pitiüsa al Diccionari Català-Valencià-Balear*. Eivissa, Institut d'Estudis Eivissencs, 173.
- (1991): *Una veu d'Eivissa*. Eivissa, Ed. Can Sifre, 192.
- RIERA, JOSEP (1995): «“Invasió” de mestres valencians (a Eivissa)». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any I, 36 (18/24-IX-1995). 17.
- (1995): «Leopold Lombard: Als enemics del català els queda poc alé». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any I, 44 (13/19-XI-1995). 20.
- (1995): «Un projecte lingüístic polèmic». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any I, 20 (29-V/4-VI-1995). 24.
- (1997): «Formentera “rearmarà” les seves torres de defensa». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any III, 132 (21/27-VII-1997). 19.
- (1997): «Formentera recupera els seus símbols per defensar la unitat de la llengua catalana». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any III, 135 (11/17-VIII-1997). 13.
- (1997): «Isidor Marí: L'eivissenc no deixarà mai de ser l'eivissenc». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any III, 124 (26-V/1-VI-1997). 18-19.
- (1997): «Josep Planas i Bonet: “Si perdem les arrels rebudes vora el foc, quedarem anul·lats com a poble»». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any III, 148 (10/16-XI-1997). 14-15.
- (1997): «L'Institut d'Estudis Eivissencs fomentant la llengua i la cultura». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any III, 113 (10/16-III-1997). 24.
- (1998): «Conflictiu nomenament d'una inspectora d'Educació». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any IV, 175 (18/24-V-1998). 11.
- (1998): «Festa i gresca en defensa del català (II Trobada d'Escoles)». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any IV, 174 (11/17-V-1998). 10.
- (1998): «La normalització no ha arribat encara als ajuntaments eivissencs». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any IV, 180 (22/28-VI-1998). 14-15.
- (1998): «Marià Serra (President de l'Institut d'Estudis Eivissencs): També hi ha terrorisme ideològic». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any IV, 175 (18/24-V-1998). 12-13.
- (1998): «Miquel Costa: No hi ha polèmica al voltant del català, el que hi ha és mala llet per part d'alguns». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any IV, 173 (4/10-V-1998). 12-13.
- RIERA, TONI (1998): «La llengua i els dinosaures». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any IV, 175 (18/24-V-1998). 14.
- ROMERO, JOSÉ MIGUEL (1997): «Campanya en favor d'un programari en català». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any IV, 139 (8/14-IX-1997). 30.
- (1997): «El Govern Balear “tuda”». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any III, 149 (17/23-XI-1997). 9.
- S. A. (1977): «L'ús de la nostra llengua en la predicació i en el culte». *Butlletí Informatiu de l'Institut d'Estudis Eivissencs*. Eivissa. 2. S.p. (2 pp.).
- (1995): «Las instituciones y organismos oficiales “pasan” de la normalización lingüística». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any I, 25 (3/9-VII-1995). 17.
- (1996): «Los “españoles” amenazan la normalización en una escuela» (Puig d'En Valls, Eivissa). *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any II, 100 (9/15-XII-1996). 4-5.
- (1996): «Los socialistas se “cargan” el catalán». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any II, 102 (23-29-XII-1996). 9.
- (1997): «E.N.E. denuncia las contradicciones del P.P. balear en política lingüística». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any III, 152 (8/14-XII-1997). 13.
- (1997): «El catalán acosado por la derecha». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any III, 117 (7/13-IV-1997). 1; 4-6.
- (1997): «El catalán de Sant Josep se va a Platja d'En Bossa». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any II, 103 (30-XII-1996/5-I-1997). 17.

- (1997): «El P.P. deja solo a Manuel Alonso en su oposición frontal al catalán». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any III, 112 (3/9-III-1997). 17.
- (1997): «El P.P. se inventa el "idioma ibicenco". El P.P. vende el catalán por 1.800 votos». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any III, 116 (31-III/6-IV-1997). 1; 4-5.
- (1997): «La doble moralidad lingüística del P.P.» *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any III, 110 (17/23-II-1997). 8.
- (1997): «Los "españolistas" se apuntan ahora al ibicenco». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any III, 118 (14/20-IV-1997). 1; 4-6.
- (1997): «Los integristas del castellano incitan a pedir la exención de la enseñanza del catalán». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any III, 145 (20/26-X-1997). 10.
- (1997): «Los integristas del castellano marginan socialmente a sus hijos». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any III, 141 (22/28-IX-1997). 3-6.
- (1997): «Los integristas del castellano no quieren que se les hable en cristiano». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any III, 141 (22/28-IX-1997). 31.
- (1997): «Los socialistas no tienen quien les escriba..., en catalán». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any III, 122 (12/18-V-1997). 7.
- (1997): «Los socialistas ya tienen quien les escriba en catalán». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any III, 148 (10/16-XI-1997). 6.
- (1997): «Projecte educatiu i lingüístic del C.P. l'Urgell». Eivissa, Consell Insular d'Eivissa i Formentera, 80.
- (1997-1998): «La llarga lluita per la normalització lingüística». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any III, 155 (29-XII-1997/4-I-1998). 23-24.
- (1998): «Al normalizador de turno». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any IV, 171 (20/26-IV-1998). 14.
- (1998): «El català s'estavella a les aules». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any IV, 172 (27-IV/3-V-1998). 3-5.
- (1998): «El Consell Insular es multilingüe». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any IV, 181 (29-VI/5-VII-1998). 6.
- (1998): «El PSOE practica el bilingüismo perfecto». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any IV, 181 (29-VI/5-VII-1998). 6.
- (1998): «Govern i Consell subvencionan una publicació de tints xenòfobos relacionada con el P.P. (La Carta de los Residentes de las Islas Pitiusas)». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any IV, 156 5 (11-I-1998). 9.
- (1998): «La concejala de Medio Ambiente defiende a los integristas del castellano». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any IV, 160 (2/8-II-1998). 13.
- (1998): «Terminologia de medicina». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any IV, 168 (30-III/5-IV-1998). 22.
- (1999): «II Trobada d'Escoles. Junts per la llengua» (Manifest). *Eivissa*. Institut d'Estudis Eivissencs. Vila d'Eivissa. III època, 33-34. 54 (426) - 56 (428).
- (1999): «Manifest de la Nit de Sant Joan 1998». *Eivissa*. Institut d'Estudis Eivissencs. Vila d'Eivissa. III època, 33-34. 57 (429) - 58 (430).
- SERRA ORVAY, VICENT (1908): «Apreci amb què es tinguda a Eivissa la llengua pròpia. Ullada dalt a algunes qüestions de gramàtica eivissenca». *Actes del Primer Congrés Internacional de la Llengua Catalana*. Barcelona, 183-187.
- SERRA PLANELLS, MARIÀ (1994): «Eivissa, una illa al tall del precipici». *El Mirall*. Obra Cultural Balear. Palma. 70 (Setembre-Desembre de 1994). 23-27. Parlament de l'autor en la reunió tinguda el 24-X-94, al Teatre Principal de Palma per fer un debat sobre «El català a l'escola».
- (1995): «Ensenyar payé a Eivissa». *El Mirall*. Obra Cultural Balear. Palma. IX, 71 (Gener-Febrer de 1995). 47.
- SERRA TORRES, JEAN JOSEPH (1997): «"Ganemos el catalán". Manual pràctic d'ètica lingüística». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any II, 104 (6/12-I-1997). 2.
- SPELBRINCK, W. (1936-1937): *Die Mittelmeerinseln Eivissa und Formentera. Eine Kulturgeschichtliche und lexicographische Darstellung. Butlletí de Dialectologia Catalana*. Barcelona. 1936: XXIV; 1937: XXV, XXIV: 183-281; XXV: 1-147 + 69 figs. + 3 làms. N'hi ha una separata feta a Barcelona, Casa d'Assistència President Macià, 1937, 248 pp. + làms + 18 pp. de fotografies. VID. MOLL CASASNOVES, FRANCESC DE B. (1942).
- TORRES, ANTONI (1981): VID. RAMON, JOSEP; TORRES, ANTONI (1981).
- TORRES TORRES, ANTONI (1992): «L'expressió lingüística de l'afectivitat a la lírica tradicional d'Eivissa». *Eivissa*. Institut d'Estudis Eivissencs. Vila d'Eivissa. III època, 22. 39 (391) - 41 (393).
- TORRES TORRES, MARIÀ (1980): *Aspectes sociolingüístics de la cançó popular i tradicional eivissenca. La vocal neutra*. Barcelona, inèdit. És la tesi de llicenciatura de l'autor presentada al Seminari de Romàniques de la Universitat de Barcelona.

- (1981): «Presència d'un eivissenc al Primer Congrés Internacional de la Llengua Catalana». *Eivissa*. Institut d'Estudis Eivissencs. Vila d'Eivissa. III època, 11. 9 (435).
- (1982): VID. JOAN MARÍ, BERNAT; TORRES TORRES, MARIÀ (1982).
- (1983): «Aspectes del vocalisme tònic eivissenc». *Eivissa*. Institut d'Estudis Eivissencs. Vila d'Eivissa. III època, 14. 22(66)-23(67).
- (1984): «Algunes variants del parlar d'Eivissa i Formentera». *Quadern*. 4-5. 6-8.
- (1984): *Llengua i cultura. Antologia de textos de les Pitiüses*. Eivissa, Conselleria de Cultura. Cíbsell Insular d'Eivissa i Formentera, 72.
- (1989): «Els bisbes d'Eivissa i la llengua del poble. Del 1782 als nostres dies». *Actes del Segon Congrés Internacional de la Llengua Catalana*. València, VIII. Àrea 7: Història de la llengua. 734-741.
- (1991): *Reals Ordinacions de la Universitat d'Eivissa (1663). Introducció, estudi lingüístic i transcripció*. Barcelona. Inèdit, 2. És la tesi doctoral de l'autor presentada el 1991 a la Facultat de Filologia de la Universitat de Barcelona.
- (1992): «Dues peces de teatre burlesc mantingut per tradició oral: "En Rosegó Florit" i "En Llorenç mal casadís»». *El Pitiús*. 1992. Eivissa, Institut d'Estudis Eivissencs, 26-27.
- (1993): *La llengua catalana a Eivissa al segle XVII*. Eivissa, Ed. Mediterrània, 588.
- (1994): «Animals de preu, bestiar, aferams i altres, als documents eivissencs dels segles XVII i XVIII». *El Pitiús*. 1994. Eivissa, Institut d'Estudis Eivissencs, 19-22.
- (1995): «D'anar gat, a sa xumassera». *El Pitiús*. 1995. Eivissa, Institut d'Estudis Eivissencs, 15-17.
- (1997): «Noms de cans a les Pitiüses: Algunes apuntacions lingüístiques». *El Pitiús*. 1997. Eivissa, Institut d'Estudis Eivissencs, 15-21.
- (1997): «Un Decret tan tímido com regressiu». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any III, 137 (25/31-VIII-1997). 12.
- (1997): «Una experiència de creació textual a partir de la metodologia CPP-TRS de Graziella Tonfoni». *L'Arc*. ICE de la UIB. Palma. 3. 15-19.
- (1998): «Darrere cada paraula d'una llengua hi ha tota una cultura». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any IV, 177 (1/7-VI-1998). 22-23.
- (1998): «Teatre popular a les Pitiüses». In *Curs de Literatura Popular a les Pitiüses*. 1996. Eivissa, Conselleria de Cultura i Educació. Consell Insular d'Eivissa i Formentera.
- VENY CLAR, JOAN (1977): «Aproximació a l'estudi del dialecte eivissenc». *Randa*. Barcelona. Curial. 5. 5-42.
- (1999): *Aproximació al dialecte eivissenc*. Palma, Moll, Col·lecció Tomir, núm. 40.
- VERDERA ESCANDELL, JOAN (1997): *Els noms populars dels nuvolats, boires i altres fenòmens atmosfèrics, astronòmics i oceanogràfics*. Eivissa, Consell Insular d'Eivissa i Formentera, 59.
- VILAS GIL, PERE (1996): «El pla de normalització de Sant Josep». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any II, 81 (29-VII/4-VIII-1996). 11.
- VILLANGÓMEZ LLOBET, MARIÀ (1944): «La lengua hablada en las Islas de Ibiza y Formentera». *Ibiza*. Sociedad Cultural y Artística Ebusus. Eivissa. Any I, 4. 49-50.
- (1956): «Algunas observaciones sobre el habla de nuestra isla». *Ibiza*. Instituto de Estudios Ibicencos. Eivissa. II Epoca, (Any III) 3. 1-6.
- (1972): *Curs d'iniciació a la llengua. Normes gramaticals. Lectures eivissenques i formenteres*.
- (1977): «Notes de llenguatge, Formentera». *UC*. Eivissa. 5 (24-IX). 33. Signat Marc Arabí.
- (1978): *Curs d'iniciació a la llengua*. Eivissa, Institut d'estudis Eivissencs, 224. És la segona edició.
- (1978): «La llengua dels eivissencs i formenteres». In *Curs d'iniciació a la llengua*. Eivissa, Institut d'Estudis Eivissencs, 203-220.
- (1978): «La llengua dels eivissencs i formenteres». In *Curs d'iniciació a la llengua. Normes gramaticals. Lectures eivissenques i formenteres*. Eivissa, Institut d'Estudis Eivissencs. (2a. edició), 207 i segs.
- (1978): «Notes de llenguatge (Doncs, do, ido, perquè, puix)». *UC*. Eivissa. 22 (21-I). 34.
- (1985): «Problemes del traductor». *Anuario de Ibiza y Formentera. III*. Eivissa, Mariano Productions. Imp. Ibosim SA, 129-135.

17. LITERATURA

17.1. POESIA

- AYALA GALLARDO, ANTONIO (1995): *La noche de los fuegos*. Eivissa, Ed. Can Sifre, 44.
- CARDONA BONET, ANTONI (1992): *La máscara de Bes*. Eivissa, Ed. Can Sifre, 36.
- CAUBET, JOSÉ RAMON (1978): *Los límites*. Eivissa, 67.

- CLAPÉS JUAN, JOSÉ (1887): «A Ivissa (Poesia)». *Almanaque Balear para el año 1888*. Palma, 126-129.
- COLOMINES PUIG, JOAN (1979): *Anna com Formentera*. Eivissa, Els Argonautes.
- COSTA MAYANS, NEUS (1981): *Impressions*. Eivissa, Institut d'Estudis Eivissencs, 31. Premi Baladre 1980.
- FAJARNÉS CARDONA, ENRIQUE (1955): «Los islotes» (poemes als illots: Illa Negra, Es Daus, L'Esponja, Tagomago, Illa Plana, Escui Daurat, Malvins, Espardell, Illa de ses Rates). *Ibiza*. Instituto de Estudios Ibicencos. Eivissa. II època, (Any II) 2. 24-28.
- (1957): «El puerto antiguo (Poema)». *Ibiza*. Instituto de Estudios Ibicencos. Eivissa. II època, (Any IV) 4. 28-38.
- (1991): *Poesía extranjera en verso castellano*. Eivissa, Autoedició, 100.
- (1991): *Viejos y nuevos poemas*. Eivissa, Autoedició, 62.
- FERRER, ÀNGELS (1995): *La meua illa*. Eivissa, Ed. Mediterrània., 52.
- FERRER GUASCH, JOSEP LLUÍS (1996): *La flama al vent*. Eivissa, Ed. Can Sifre, 50.
- GUTIÉRREZ LLAMAZARES, MIGUEL ÀNGEL (1979): *Oh Ibiza!* Barcelona, Ed. Siete y Media, 64.
- LOZANO, LLANOS (1994): *Lutos y danzas*. Eivissa, Consell Insular d'Eivissa i Formentera, 215.
- (1995): *Y de bruces, la noche*. Eivissa, Consell Insular d'Eivissa i Formentera, 35.
- MACABICH LLOBET, ISIDORO (1931): *Nuevos versos. Poesías castellanas e ibicencas*. Palma, Imp. de Francisco Soler, 45.
- (1933): «Dialectals. Poesies eivissenques». *La Revista*. I. Altés. Barcelona. 118. 43.
- (1950): *De mi vida. Poesías castellanas e ibicencas*. Palma, Imp. Miramar, 212.
- (1970): *Obra literaria*. Palma, Editorial Daedalus, 302.
- (1980): *L'Eivissa d'Isidor Macabich. Antologia breu*. Eivissa, Institut d'Estudis Eivissencs, 32.
- MARÍ, JOSEP (1982): *La veu dispersa*. Eivissa, Institut d'Estudis Eivissencs, 146.
- MARÍ TORRES, ANTONI (1995): *Parlant d'Eivissa*. Eivissa, Ed. Mediterrània., 52.
- PETIT, TONI (1998): «Dues d'En Toni Petit (Ses Pitiüses. Va de broma)». *El Pitiús. Almanac per a Eivissa i Formentera*. 1996. Eivissa, Institut d'Estudis Eivissencs, 95.
- PLANELLS BONET, JOSEP (1997): *Vora el foc*. Eivissa, Ed. Mediterrània., 68.
- PLANELLS MOLINA, MARIA NEUS (1995): *Recull de pensaments*. Eivissa, Ed. Mediterrània, 50. Quaderns de Literatura, n. 1.
- PLANELLS MOLINA, MARIA NEUS ET ALII (1995): *A la llum dels ametllers*. Eivissa, Consell Insular d'Eivissa i Formentera, 32.
- RAMON, PEP (1987): «Una barca de turistes (Poema)». *Quaderns del T.E.H.P.* Sant Josep de Sa Talaia. Imp. Ibosim SA. Eivissa, I, 22-23.
- RIERA RIERA, JOSEP (1995): *Espurnes*. Eivissa, Ed. Mediterrània., 56.
- RIERA ROIG, MIQUEL (1999): «Dos petits poemes». *El Pitiús 1999*, Eivissa, Institut d'Estudis Eivissencs, 132.
- ROCA PINEDA, TONI (1986): *Dona'm la pau, amor meu*. Eivissa, Consell Insular d'Eivissa i Formentera, 85.
- (1990): *Eivissa as New York*. Eivissa, Ed. Can Sifre, 69.
- (1992): *Amélie Sur-Mer*. Eivissa, Ed. Can Sifre, 88.
- (1993): *Cròniques del West-Side*. Eivissa, Ed. Can Sifre, 64.
- (1997): *Les senyoretas de Wilko, sota la pluja, llegeixen «L'any en estampes»*. Eivissa, Ed. Can Sifre, 88.
- ROIG TORRES, CATALINA (1991): *Ojos negros*. Eivissa, Ed. Can Sifre, 28.
- (1993): *Las vueltas de la noria*. Eivissa, Ed. Can Sifre, 24.
- ROMERO, JOSÉ MIGUEL (1998): «Desde las Pitiüsas con poesía». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any IV, 172 (27-IV/3-V-1998). 30.
- RUIZ SÁNCHEZ, JOSÉ LUCIANO (1991): *Piedra de incesto*. Eivissa, Ed. Can Sifre, 88.
- (1992): *Mar nupcial*. Eivissa, Ed. Can Sifre, 112.
- S. A. (1993): *I Jocs Florals. Sant Antoni de Portmany*. Eivissa, Ed. Mediterrània, 56.
- (1994): *II Jocs Florals. Sant Antoni de Portmany*. Eivissa, Ed. Mediterrània, 44.
- (1996): *III Jocs Florals. Sant Antoni de Portmany*. Eivissa, Ed. Mediterrània, 44.
- SERRA TORRES, JEAN JOSEPH (1980): *Poetes d'Eivissa*. Els Argonautes, 124.
- (1990): *Herència Clara*. Eivissa, Ed. Can Sifre, 92.
- (1991): *Illa*. Eivissa, Ed. Can Sifre, 78.
- (1992): *Mester d'amant*. Eivissa, Ed. Can Sifre, 86.
- TORRES COSTA «JORDI», JOAN (1999): «Eivissa». *El Pitiús 1999*, Eivissa, Institut d'Estudis Eivissencs, 125-126.
- TORRES TORRES, MARIÀ (1982): *Primers mots. D'amor i del mal*. Eivissa.
- (1995): *Quadern de mar*. Eivissa, Ed. Mediterrània., 72. Pitiüses Eivissa Literatura.
- VALLÈS COSTA, ROSA (1994): «Un poema de Marià Villangómez: Els murs». *Eivissa*. Institut d'Estudis Eivissencs. Vila d'Eivissa. III època, 25. 33-25.
- VILLANGÓMEZ LLOBET, MARIÀ (1945): «Poemes del port». *Ibiza*. Sociedad Cultural y Artística Ebusus. Eivissa. 11. 173-174.
- (1948): *Terra i somni (Poesia)*. Palma, Ed. Moll. Col. Les Illes d'Or, 35, 100.

- (1972): *Elegies i paisatges. Terra i Somni*. Eivissa, Institut d'Estudis Eivissencs. És la 2a. edició. Dibuixos d'A. Marí Ribas.
- (1973): «Formentera (Poema)». *El Pitiüso. Almanaque para Ibiza y Formentera. 1973*. Palma, Alfa, 12.
- (1974): «Poesia de l'illa i poesia sobre l'illa». *Eivissa*. Institut d'Estudis Eivissencs. Vila d'Eivissa. III època, 6, 22 (238) - 27 (243).
- (1985): *Altres ales sobre una veu. Versions de poesia*. Eivissa, Institut d'Estudis Eivissencs, 98.
- (1986): «Un poema d'Idris ibn al-Yamani». *Anuario de Ibiza y Formentera. IV*. Eivissa, Mariano Productions. Imp. Ibosim SA., 131.
- (1976): «Poesia amb les Pitiüses al fons». *Eivissa*. Institut d'Estudis Eivissencs. Vila d'Eivissa. III època, 8, 33 (345) - 35 (347).

17.2. TEATRE

- BORDAS ESTRAGUES, RAMON (1877): *La pagesa d'Ibiza. Drama en tres actes y en vers original de —, estrenat amb brillant exit en el Teatre Català instalat en lo Teatre Romea, la nit del 4 d'Octubre de l'any 1877*. Barcelona, Imp. de Espasa Germans y Salvat, 79.
- CASTELLÓ GUASCH, JOAN (1994): *Es gegant des Vedrà*. Eivissa, Ed. Can Sifre, 12.
- CIRER COSTA, FELIP (1997): «Notes sobre el teatre del segle XIX a Eivissa». *Eivissa*. Institut d'Estudis Eivissencs. Vila d'Eivissa. III època, 31, 34 (298) - 38 (3-2).
- JOAN MARÍ BERNAT (1997): *Marc Ferrer: Formentera, la nova terra (Teatre)*. Eivissa, Ed. Mediterrània, 52.
- (1998): *Construcció i destrucció de mites i rols a través del teatre*. Eivissa, Ed. Can Sifre, 80.
- (1999): «Història d'ella (Teatre)». *Eivissa*. Institut d'Estudis Eivissencs. Vila d'Eivissa. III època, 33-34, 28 (400) - 35 (407).
- PUGET CORRONS, JOSÉ (1876): *Marinos ibicencos. Drama en tres actos y en prosa*. 87.
- (1899): *Un boticario de Ibiza (teatre)*. 63.
- SHAKESPEARE, WILLIAM (1989): *Somni d'una nit de Sant Joan*. Eivissa, Ed. Can Sifre, 44. Versió al català de Marià Villangómez Llobet.
- (1998): *Les germanes captives*. Eivissa, Ed. Can Sifre, 56.

17.3. NOVEL·LA I NARRATIVA

- BELLVER TORLA, CARLES (1997): «Lectures d'estiu: Una ombra sobre les illes Columbretes. Estel del matí, estel del vespre». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any III, 128 (23/29-VI-1997). Suplement. 8 pp.
- BELLVER TOLRÀ, CARLES (1997): «Una ombra sobre les Illes Columbretes. Estel del matí, estel del vespre». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Suplement. Eivissa. 128 (23/29-VI-1997). 8 pp.
- BOTERO LANDOÑO, MARÍA ELENA (1983): *Volver al arco iris*. Eivissa, Autoedició, 152.
- FAJARNÉS CARDONA, ENRIQUE (1998): *Antes del silencio*. Eivissa, Consell Insular d'Eivissa i Formentera, 90. Pitiüses Literatura.
- GARCIA FOCHS, MARIA TERESA (1998): *Ben poques estrelles*. Eivissa, Ed. Res Publica, 128. Premi Ciutat d'Eivissa.
- (1998): «Ben poques estrelles (fragment)». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Suplement. Eivissa. 165 (9/15-III-1998). 8 pp.
- GELABERT RIAN, JOAN (1996): *L'home que no sabia qui era*. Eivissa, Ed. Can Sifre, 176.
- GRIS, FELICIDAD (1998): «Ave Marga puríssima». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Suplement. Eivissa. 167 (23/29-III-1998). 8 pp.
- (1998): «El Orinoco fluye». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Suplement. Eivissa. 168 (30-III/5-IV-1998). 8 pp.
- (1998): «Marta busca un tapón». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Suplement. Eivissa. 164 (2/8-III-1998). 8 pp.
- (1988): «El loco de Dalt Vila». *La Voz de Ibiza*. Suplement del *Diario de Ibiza*. Eivissa. 16 (17/23-XII-1988). 22-23.
- (1995): «Una historia de amor sin historia». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any I, 35 (11/17-IX-1995). 24-25.
- HERRANZ, JULIO (1996): «La noche de San Simeón». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any II, 82 (5/11-VIII-1996). 20-21.
- JOAN MARÍ, BERNAT (1993): *Ball de voltors*. Eivissa, Ed. Can Sifre, 112.
- (1996): *El cornet o la vida*. Eivissa, Ed. Mediterrània., 72.

- (1998): *Spectral*. Eivissa, Ed. Res Publica, 128. Pròleg d'Isabel Clara Simó.
- LLOMBART HUESCA, MARIA (1996): *Quan el silenci esclata*. Eivissa, Institut d'Estudis Eivissencs, 138.
- MARÍ MARÍ, JOSEP (1994): *Mentre passen els núvols*. Eivissa, Ed. Can Sifre, 144.
- MARÍ, JOSEP (1999): «Una evocació casi real». *Eivissa*. Institut d'Estudis Eivissencs. Vila d'Eivissa. III època, 33-34. 16 (388) - 17 (389).
- MARTÍNEZ LÓPEZ-HERMOSA, ALÍCIA (1997): *La gavina de fang*. Eivissa, Ed. Mediterrània. Col·lecció Estel, núm. 216. Premi Narrativa Ciutat d'Eivissa.
- (1998): «Una nit de por». *El Pitiús. Almanac per a Eivissa i Formentera*. 1996. Eivissa, Institut d'Estudis Eivissencs, 15-18. Signat Alícia de Ca N' Alcàntara.
- MASCARÓ PASARIUS, JOSÉ (1945): «La extraña historia de un berberisco». *Ibiza*. Sociedad Cultural y Artística Ebusus. Eivissa. 13. 201-203.
- MATA VIADIU, JORDI (1995): *Madame Guinyol*. Eivissa, Ed. Can Sifre, 112.
- MONREAL, ANDRES (1986): *Playa oscura*. Eivissa, Autoedició, 100.
- OLIVER FERRA, JAIME (1995): *Naufragi amb pluja*. Eivissa, Autoedició, 64.
- PIERNA, MILAGROS (1994): *Coses de cada dia*. Eivissa, Ed. Mediterrània., 64.
- PLANELLS BONET, JOSEP (1993): *Ressò del paratge*. Eivissa, Ed. Mediterrània., 70.
- (1995): *Remembrances*. Eivissa, Ed. Mediterrània., 72.
- RAMON WYSER, CELIA (1996): «La amenaza de su indiferencia». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any II, 85 (26-VIII/ 1-IX-1996). 20-21.
- RIBAS MARÍ, ENRIC (1990): *Solcar un mar de foc*. Eivissa, Ed. Can Sifre, 102.
- (1997): *Pecat de titelles*. Eivissa, Ed. Can Sifre, 240.
- RIERA, CARLOS (1996): «Un somni dalt del terrat». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any II, 84 (19/25-VIII-1996). 20.
- RIERA, JOSEP (1995): «El secret del bosc». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any I, 32 (21/27-VIII-1995). 24-25.
- (1996): «A Susana, amb tot el meu amor». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any II, 81 (29-VII/4-VIII-1996). 20-21.
- ROLDÁN MORCILO, JOAQUÍN (1990): *La enigmática historia de un viaje a Ibiza*. Ed. Laforinis, 110. N'hi una altra edició de 1991.
- TORRENTE MALVIDO, GONZALO (1960): *Hombres varados*.
- VALERO, VICENTE (1998): «Utopía y decepción (Cuatro novelas ibicencas)». *Quadern del T.E.H.P.* Sant Josep de Sa Talaia. Imp. Ibosim. (Eivissa). X, 85-91.
- VIDAL LLASER, COSME (1979): *Islas para una historia*. Castelló de la Plana, Hijos de J. Armengol.
- ZARRALUKI, PEDRO (1986): *La noche del tramoyista*.

17.4. INFANTIL

- BONET MARÍ, IOLANDA (1992): *Es peixet des riu verd*. Eivissa, Ed. Can Sifre, 22.
- (1993): *Sa ploguda de granotes i altres contes*. Eivissa, Ed. Mediterrània. Col·lecció Estel, n. 2, 64.
- (1997): *Contarelles a la llum de la nit*. Eivissa, Ed. Mediterrània., 32. Premi Narrativa Infantil, Ciutat d'Eivissa 1996.
- CARDONA BONET, ANTONI (1997): *En nyic-nyic, l'erició*. Eivissa, Ed. Can Sifre, 24.
- CARDONA, JOAN (1997): *El bloc del bogamarí*. Eivissa, Ed. Res Publica, 82.
- (1998): *El quadern de bitàcora del Sigurd II*. Eivissa, Ed. Res Publica, 32.
- COLOM BERNAT, ROSA MARIA (1995): *Mans de lluna*. Eivissa, Ed. Can Sifre, 44.
- ESCANDELL JOAN, VICTÒRIA (1995): *N'Antonieta*. Eivissa, Ed. Mediterrània. Col·lecció Estel, n. 4, 64.
- GARCIA ELENA, ALBERT (1996): *L'estel del nord*. Eivissa, Ed. Can Sifre, 30.
- JOAN MARÍ, BERNAT (1994): *El drac vermell*. Eivissa, Ed. Can Sifre, 28.
- HEBERLE, GASTÃO; JUSSARA (1979): *Los trabajos y los días. Cuentos y cuadros para Ibiza*. Barcelona, Servicios Editoriales SA, 92. Versió del portuguès de Jordi Pratmarsà.
- JUSSARA (1979): VID. HEBERLE, GASTÃO; JUSSARA (1979).
- MARTÍNEZ LÓPEZ-HERMOSA, ALÍCIA (1980): *Contes d'Eivissa*. Barcelona, Ed. Juventud, 110. Signat: Alícia Martínez Genovard. Hi ha una versió al castellà de la mateixa editorial, 1991, 96 pàg.
- (1993): *Contes de la mar, la lluna i el sol*. Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat. Col·lecció «Els Flautats», núm. 3, 167. Premi Narrativa Ciutat d'Eivissa.
- (1991): *Cuentos de Ibiza*. Barcelona, Ed. Juventud, 96. Hi ha una versió en català.
- PLANELLS CARDONA, MARIANO (1994): *Rondaia de sa història d'Eivissa*. Eivissa, Ed. Mediterrània. Col·lecció Estel, n. 3, 56.

- RIBAS MARÍ, ENRIC (1997): *Na Móra i Na Neu*. Eivissa, Ed. Can Sifre, 32.
TORRES, PACO (1993): *El niño de la caracola*. Eivissa, Ed. Mediterrània., 64.
TUR GUILLEM, MONTSERRAT (1997): *Havia una vegada un peix*. Palma, Conselleria de Cultura, Educació i Esports. Govern Balear, 24.

17.5. DIDÀCTICA

- CARDONA TORRES, JOAN (1994): *La carpeta de l'infant Renart*. Eivissa, Autoedició, 124.
COSTA RIBAS, BENJAMÍ (1988): *En busca del tresor*. Eivissa, Museu Arqueològic d'Eivissa i Formentera, 24.
— (1989): *Propuesta didáctica para el estudio de la necrópolis del Puig des Molins*. Eivissa, Museu Arqueològic d'Eivissa i Formentera, 52.
FURIÓ, MARGALIDA; TORRES, ANTONI (1992): *l'Ajuntament* (quadern de treball). Eivissa., Ajuntament d'Eivissa., 26.
GONZÁLEZ GONZÁLEZ, GEMMA (1996): *Tothom contra la remor*. Eivissa, Consell Insular d'Eivissa i Formentera, 12.
LOZANO, MARÍA DE LOS LLANOS (1994): *Apuntes de filosofía*. Eivissa, Ed. Can Sifre, 144. Traduït del castellà per Bernat Joan Marí.
PLANELLS MOLINA, MARIA NEUS (1997): *Això era i no era*. Eivissa, Ed. Sonia Torres, 40.
RIERA GASSIOT, IGNASI (1988): *El Pacte de Formentera*. Barcelona, Ed. Empúries, 120.
ROSSELLÓ MONTELONGO, ANTONIO (1992): *Apuntes sobre construcciones geométricas y diédrica elemental*. Eivissa, Autoedició, 178.
TORRES, ANTONI (1992): VID. FURIÓ, MARGALIDA; TORRES, ANTONI (1992).
TORRES, ANTÒNIA (1997): *El bloc del bogamarí. Guia per al professorat*. Eivissa, Ed. Res Publica, 32.

17.6. ASSAIG I CRÍTICA LITERÀRIA

- BERTAZIOLI RIQUER, FERNANDO (1996): *Memorias de la guerra y del exilio*. Eivissa, Editorial Mediterrània, 120.
CLAPÉS JUAN, JOSÉ (1909): «Ibiza y Blasco Ibáñez. Los muertos mandan». *Revista de Menorca*. Maó. V època, 4. 229-241.
CLARASÓ, NOEL (1950): «Un libro de Ibiza». *La Vanguardia*. Barcelona. 30-VIII-1950.
COLINAS, ANTONIO (1985): «Arabí». *Arquitectura y espacio rural en Ibiza, Eivissa, Delegación en Ibiza y Formentera del Colegio Oficial de Arquitectos de Baleares*. 4 i 5. 123.
IRUESTE, ENRIC; PLANELLS CARDONA, MARIANO (1981): *Tanit y las niñas de purpurina*. Palma de Mallorca, Mariano Planells Cardona, 145.
MARÍ MAYANS, ISIDOR; SERRA, JEAN (1984): *La nostra pròpia veu. Literatura de les Pitiüses*. Eivissa, Institut d'estudis Eivissencs, 186.
PLANELLS CARDONA, MARIANO (1981): VID. IRUESTE, ENRIC; PLANELLS CARDONA, MARIANO (1981).
PLANELLS CARDONA, MARIA (1982): *Diccionario de secretos de Ibiza*. Barcelona, Obelisco, 352.
ROMERO, JOSÉ MIGUEL (1998): *De cómo los podencos ibicencos vencieron a los nazis. Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any IV, 174 (11/17-V-1998). 30.
SERRA TORRES, JEAN JOSEPH (1991): *Ucs literària*. Eivissa, Ed. Can Sifre, 134.
— (1992): *Caps de fil*. Eivissa, Ed. Mediterrània., 148.
ROSSELLÓ TUR, BARTOLOMÉ (1904): *Luz y agua. Serie de artículos publicados en el Diario de Ibiza, segunda época, por —*. Eivissa, Imp. del Diario de Ibiza, 28.
— (1907): *Luz y Agua y acerca de "Luz y Agua". Series de artículos publicados en el Diario de Ibiza, segunda época, por —, 1904,1905-1907*. Girona, Imp. Pablo Puigblanquer, 82.
VERDERA, NITO (1994): *Cristóbal Colón, catalanoparlante*. Eivissa, Ed. Mediterrània., 344.
VIDAL LLASER, COSME (1944): «Ibiza y Formentera en la "Diana enamorada"». *Ibiza*. Sociedad Cultural y Artística Ebusus. Eivissa. Any I, 4. 52-53.
— (1997): *Cuentos y artículos*. Eivissa, Consell, Consell Insular d'Eivissa i Formentera, 180.

18. L'ART I LA MÚSICA

- ALOMAR ESTEVE, GABRIEL (1975): «Una obra de arte desconocida y enigmática en la isla de Formentera». *BSAL. Societat Arqueològica Lul·liana*. Palma. XXXIV, 822-823. 433-437. Es tracta d'una pila

- baptismal. VID. CASTELLÓ GUASCH, JOAN (1978): «Una extraña pila bautismal en Formentera». *El Pitiuso*. 1978, p. 30. Pitiüses Formentera Història Arqueologia.
- CABOT LLOMPART, JUAN (1979): *Ibiza y sus pintores*. Palma, Autoedició, 270.
- CASTELLÓ GUASCH, JOAN (1978): «Una extraña pila bautismal en Formentera». *El Pitiuso. Almanaque para Ibiza y Formentera*. 1978. Palma, Alfa, 30. Va sense signar. VID. ALOMAR ESTEVE, GABRIEL (1975), *BSAL*, nn. 822-823. Pitiüses Formentera Arqueologia.
- DABIJA, GRETY (1995): «70 años de Erwin Bechtold». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any I, 22 (12/18-VI-1995). 25.
- DELGADO PROFUMO, PEDRO A.; RUIZ SASTRE, ELENA (1993): *Museu d'Art Contemporani*. Eivissa, Ajuntament d'Eivissa., 35.
- (1993): *Museu d'Art Contemporani*. Eivissa, Ajuntament d'Eivissa, 35.
- FERRER GUASCH, VICENTE (1964): «Pintores en Ibiza». *BCOCINP*. Palma. LXVI, 644-645. 199-203.
- MARÍ BROWN, MARCOS (1997): *Cream of the crops: a skinhead photo book*. Eivissa, Autoedició, 104. Utilitza el pseudònim de Skanky.
- MORALES DÍAZ, JOSÉ (1921): «El arte en Ibiza. Pintores ibicencos». *Baleares. Revista quinquenal il·lustrada*. Sóller. Imp. La Sinceridad. Any V, 130 (15-II-1921).
- PLANELLS CARDONA, MARIANO (1974): «Antoni Marí Ribas, pintor eivissenc, una forta personalitat». *Eivissa*. Institut d'Estudis Eivissencs. Vila d'Eivissa. III època, 4, 38 (162) - 41 (165).
- (1990): «Pura Ortí y Agudo Clará, el arte en Dalt Vila». *Anuario de Ibiza y Formentera*. VIII. Eivissa, Mariano Productions. Imp. Ibosim SA, 223-224.
- (coordinador) (1973): «Eivissa: Catarsi o esteticisme. El món eivissenc del pintor estranger (Zush, Martí Bradley i Damià Escuder)». *Eivissa*. Institut d'Estudis Eivissencs. Vila d'Eivissa. III època, 2. 24 (64) - 28 (68).
- PONS CALDENTEY, TOMEU (1978): *De Ibiza*. Palma, Autoedició, 60. Pitiüses Eivissa Art Pintura.
- RODRÍGUEZ BRANCHAT, ROSA (1992): «A propòsit d'un aniversari artístic». *La Veu d'Eivissa i Formentera*. Can Sifre - Ed. Mediterrània. Sant Jordi de Ses Salines. Can Imprès, Eivissa. 7. 20.
- RUIZ SASTRE, ELENA (1993): VID. DELGADO PROFUMO, PEDRO A.; RUIZ SASTRE, ELENA (1993).
- (1993): VID. DELGADO PRÓFUMO, PEDRO A.; RUIZ SASTRE, ELENA (1993)
- (1996): *Irreparables: Pedro María Asensio*. Eivissa, Ed. Res Publica, 52 + 4 serigrafies.

19. LES PITIÜSES A INTERNET

- ROMERO, JOSÉ MIGUEL (1997): «Antoni Costa también infla su currículum en internet». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any III, 128 (23/29-VI-1997). 30.
- (1997): «Artesanía virtual ibicenca». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any III, 151 (1/7-XII-1997).
- (1997): «Cuando navegar da miedo». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any III, 137 (25/31-VIII-1997). 30.
- (1997): «Descubrir a Eliot Montlake». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any III, 146 (27-X/2-XI-1997). 30.
- (1997): «El patiment de descarregar fitxers». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any III, 144 (13/19-X-1997). 30.
- (1997): «Internet seduce a Micus». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any III, 152 (8/14-XII-1997). 30.
- (1997): «Ja n'hi ha prou! Felip V cap per avall». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any III, 145 (20/26-X-1997). 30.
- (1997): «La unión hace la fuerza». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any III, 147 (3/9-XI-1997). 30.
- (1997): «Luces y sombras en la boda real». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any III, 143 (6/12-X-1997). 30.
- (1997): «Un paseo por Sant Miquel de Balansat». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any III, 152 (8/14-XII-1997). 30.
- (1997): «ZODE bombardea la red». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any III, 136 (10/24-VIII-1997). 30.
- (1998): «"UCfort", la agenda sobre las Pitiüses». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any IV, 180 (22/28-VI-1998). 30.

- (1998): «Atenea lanza sa Graduada a la red». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any III, 161 (9/15-II-1998). 30.
- (1998): «Ciber Asensio». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any IV, 160 (2/8-II-1998). 30.
- (1998): «El CIRE se revoluciona». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any IV, 181 (29-VI/5-VII-1998). 26.
- (1998): «El Govern cree que hay más de un ayuntamiento en Formentera». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any IV, 175 (18/24-V-1998). 30. t
- (1998): «El govern se inventa las Pitiüses en Internet». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any IV, 179 (15/21-VI-1998). 10.
- (1998): «El Govern sigue haciendo el ridículo en Internet». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any IV, 181 (29-VI/5-VII-1998). 26.
- (1998): «El primer libro actualizado por internet». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any IV, 182 (5/11-VII-1998). 30.
- (1998): «Electrificando la red (GESA)». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any III, 158 (19/25-I-1998). 30.
- (1998): «Encuentro de música dance». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any IV, 182 (5/11-VII-1998). 30.
- (1998): «Galería gratuita». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any IV, 178 (8/14-VI-1998). 30.
- (1998): «Ibiza es nombre de tanga». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any IV, 179 (15/21-VI-1998). 30.
- (1998): «La enseñanza pitiusa incrementa su presencia en internet». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any IV, 180 (22/28-VI-1998). 30.
- (1998): «La enseñanza pitiüsa incrementa su presencia en internet». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any IV, 180 (22/28-VI-1998). 26.
- (1998): «Manda "huevo"». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any IV, 179 (15/21-VI-1998). 30.
- (1998): «Ni un més sense drets». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any IV, 169 (6/12-IV-1998). 30.
- (1998): «Provedor via satéllite». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any IV, 178 (8/14-VI-1998). 30.
- (1998): «Se vende todo, menos la chica». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any IV, 181 (29-VI/5-VII-1998). 26.
- (1998): «Truquitos de Ernest Prats para internautas». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any IV, 167 (23/29-III-1998). 30.
- (1998): «Villanueva y Scacchi, artistas virtuales». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any IV, 176 (23/21-V-1998). 30.
- S. A. (1997-1998): «De piratas políticos a piratas informáticos». *Proa. Periòdic d'Eivissa i Formentera*. Eivissa. Any III, 155 (29-XII-1997/4-I-1998). 31.

Normes de publicació

La revista TERRITORIS, del Departament de Ciències de la Terra, que edita el Servei de Publicacions de la Universitat de les Illes Balears, publicarà aquells treballs que abastin qualsevol de les àrees de les Ciències de la Terra que siguin tramesos al seu consell de redacció, i amb especial preferència, aquells que es refereixin a l'àrea balear. Tots, però, per poder ésser publicats, hauran de tenir el vistiplau del consell de redacció de la revista, amb l'assistència del consell acadèmic.

Els treballs hauran de tenir, per norma general, una extensió compresa entre 4 i 20 fulls DIN A4 a doble espai, inclosos els resums, figures, taules i referències. Els treballs s'han de presentar per duplicat mecanografiats a doble espai i amb marges amples per indicar-hi la posició aproximada de les figures i/o taules. Els articles s'han de presentar en paper i en suport informàtic, en Word o en format d'intercanvi. Les figures i les taules s'han de presentar amb numeració àrbiga i romana, respectivament. Les figures i les taules han de tenir qualitat per poder ésser reproduïbles directament; preferentment s'han de presentar en el mateix format informàtic del text, Word o format d'intercanvi.

El títol haurà de ser concís i informatiu, i haurà de contenir el màxim nombre possible de paraules clau. El nom de l'autor (o dels autors) vindrà a continuació, amb indicació de la seva adreça i la institució a la qual pertany. El resum, de no més de 250 paraules, ha d'estar redactat en la mateixa llengua del treball i en anglès. S'han d'afegir entre tres i cinc mots clau en les dues llengües esmentades. El text podrà estar dividit en diferents apartats i ordres. Convé d'evitar les notes a peu de pàgina.

Les referències bibliogràfiques s'hauran de presentar obligatòriament per ordre alfabètic d'autors citats de la manera següent:

a) quan es tracti d'un llibre:

JAMES, P. (1972). *All Possible Worlds: a History of Geographical Ideas*. Londres: Bobbs-Merril, 210 pàg.

(Autor, cognom amb majúscules i inicials del nom; any de publicació entre parèntesis; títol del llibre en cursiva; lloc d'edició; editorial, núm. pàg.).

b) quan es tracti d'un article:

OLCINA CANTOS, J. (1996). «La Geografía hoy: Reflexiones sobre el pensamiento geográfico, la región i la docencia de la geografía». *Investigaciones Geográficas*, 16, 93-114.

MARTÍN, B. S.; UYSAL, M. (1990). «An Examination of the Relationship Between Carrying Capacity and the Tourism Lifecycle: Management and Policy Implications». *Journal of Environmental Management* I, 31, 327-333.

(Autor, cognom en majúscules i inicials del nom; any de publicació entre parèntesis; títol de la revista en cursiva; volum i número, primera i darrera pàgina).

Les citacions dins el text han de ser del sistema d'autor i data, com: Jansà (1996) o (Jansà, 1996). Si hi ha més de tres autors, s'utilitzarà la forma Jansà et al. (1996).

Per a una millor comprensió i adequació d'aquestes normes, pregam els autors que consultin qualsevol dels treballs publicats a TERRITORIS.

Universitat de les Illes Balears